

जानेवारी १९७०

कृतम प्राणी

एकदा एक शिकारी जंगलात शिकारीला गेला होता. एका जागी त्याला खड्ड्यातून निरनिराळ्या प्रकारचे आवाज ऐकू आले. शिकार्याने खड्ड्यात डोकावून पाहिले.

"दादा! आम्हांला वांचवा हो। देव तुम्हांला सुणी करील." आवाज ऐकू आले.

त्या खड्ड्यात शिकार्याला एक मनुष्य, एक चित्ता, एक साप व एक उंदीर दिसला. खड्ड्याची भित सरळ उभी होती. म्हणून एका ही प्राण्याला चढून येणे शक्य नव्हते.

"तुम्हाला मी मदत कशाला करू रे? उंदीर आमचे धान्य खाऊन टाकतो. साप चावून आमचा जीव घेतो. चित्ते आमच्या गाईची वासरे उचलून नेतात मनुष्य आमच्या जातीचा आहे. मी त्याला एकट्याला वांचवीन." शिकारी म्हणाला.

परंतु इतर प्राण्यांनी गप्पावया करून वांचवायला विनंती केली. तेव्हा शिकार्याला

त्यांची कीव आली. त्याने लांब लांब केलीचे दोरखंड वळून खड्ड्यात सोडले. त्यांच्या आघारे सर्व प्राण्यांना वांचविले.

"आम्ही या उपकाराची फेड म्हणून कोणती तरी उपयोगी वस्तु आणून देतो." असे सांगून उंदीर, साप व चित्ता निघून गेले. परंतु मनुष्य म्हणाला—"दादा! मी फार गरीब आहे. खायलादेखील मला मिळत नाही. म्हणून मी आपल्याला कोणती ही वस्तु भेट म्हणून आणून देऊ शकणार नाही."

ते ऐकून शिकारी त्या गरीब माणसाना आपल्या झोपडोत बोलावून घेऊन गेला आणि त्याला पोटाभर खायला घातले.

दुसऱ्या दिवशी चित्त्याने शिकार करून एक हरण शिकार्याला प्रेमाची भेट म्हणून दिले आणि म्हणाला—"आज पासून तुला शिकार करण्याची गरज नाही. मी रोज

शिकार करून तुला लागणारे मांस पुरवीन." असे सांगून चित्ता निघून गेला.

त्यानंतर साप आला आणि म्हणाला—"मी नुसत्यासाठी एक चूर्ण आणले आहे. हे चूर्ण एकादा कृतघ्नाच्या रक्तात भिजवून ते साप चावेल त्या आगेवर चोळलेस तर विष उतरेल." असे सांगून एक तऱ्हेचे चूर्ण शिकार्याच्या हातात ठेऊन साप निघून गेला.

त्यानंतर उंदीर कसले तरी लहानसे माटोडे ओडीत आला आणि म्हणाला—"घात पूकळ दागिने आहेत. मी कित्येक दिवसांपासून हे जमवून ठेवले आहेत. हे विकून आयुष्यभर तुला आनंदाने घालविता येतील." असे सांगून उंदीरपण निघून गेला.

त्या गाडोड्यात सोन्याचादीचे दागिने होते. हे दागिने मिळाल्यामुळे मी केवढा श्रीमंत झालो आहे. आता मी या खोपट्यात कशाला रहावचे? असा विचार करून शिकार्याने सर्व दागिने विकले आणि जे पैसे मिळाले ते खर्च करून त्याने एक चांगलेसे घर बांधले आणि त्यात राहू लागला. तो गरीब मनुष्य शिकार्या वरीवरच रहात होता. शिकार्याचे वैभव पाहून त्याच्या पोटात मोठा उभा राहला.

तो शिकार्याचे वाईट कसे व केव्हा होते याची वाट पाहू लागला.

त्याच सुमारास बाहाराच्या एका अधिकाऱ्याच्या घरी चोरी झाली. पैसे व दागिने चोरीस गेले. त्याने दबडी पिटविली की जो कोणी चोराला पकडवून देईल त्याला मोठे बक्षिस दिले जाईल.

शिकार्याच्या घरी राहणाऱ्या त्या गरीब माणसाने अधिकाऱ्याला जाऊन चोरीचा माल शिकार्याकडे असल्याचे कळविले. म्हणाला—"मी त्या माणसाला ओळखतो. त्याने आपल्या घरातले दागिने चोरून विकले व एक मोठे घर बांधून त्यात रहात

आहे. पाहिजे तर आऊन आपण ते घर पाहून घ्यावे.”

अधिकार्याने आपल्या नोकरांना पाठवून शिकार्याला बोलाविले आणि विचारले— “काय रे, तू हे एवढे मोठे घर कसे काय बांधलेस? कोटून आले इतके पैसे?”

शिकार्याने खोल बडग्यात पडलेल्या चार द्राण्यांना त्याने कसे बांधविले होते ते सांगितले.

अधिकारी ते सर्व ऐकून म्हणाला—“तू कपोलकल्पित गोष्टी सांगू लागलास तर रमांकर कोणाचा विश्वास बसणार? मला तर तू अट्टल चोर दिसतो आहेस.” नंतर तो आपल्या शिपायांना म्हणाला—“या माणसाला घेऊन तुरुंगात नेऊन टाका. नंतर सर्व चकशी करू.”

घोड्या वेळाने घरातून नोकरांनी धावत घेऊन मुलीला साप चाबल्याचे अधिकार्याला सांगितले. मुलगी वेष्टुड होऊन पडली होती.

काय करावे, अधिकार्याला मुचेना.

“आपण काळजी करू नका, सापाचे विष उतरविण्यास माझ्याकडे औषध आहे. मी आपल्याला घोड्या वेळा पूर्वीच नव्हते का सांगितले की मी ज्या सापाला बांधविले होते त्यानेच एक औषध मला देऊन ठेवले होते. या कुतूहल माणसाच्या रक्तात भिजवून साप चाबलेल्या जागी हे औषध लावले तर विष उतरेल.” शिकारी म्हणाला.

अधिकार्याने त्याप्रमाणे मुलीला साप चाबला होता त्या जागी ते औषध पोळून लावले. मुलीला शुद्ध आली व ती उठून बसली.

अशातच ते शेवटी शिकारी म्हणाला होता ते सर्व खरे असल्याची अधिकार्याची खात्री पटली आणि त्याने त्या कुतूहल माणसाला शिवाय केली आणि शिकार्याची माफी मागितली.

पैसांची हानि

हाऊस जल रखीद बसदादचे खलीफा होते तेव्हा बडलेली ही गोष्ट आहे. त्यांच्या दरबारी हसन नावाचा एक अधिकारी रहात असे. त्याच्या बायकोचे नाव फातिमा असे होते. दोघांना पैशाचा इतका मोह होता की दोघे पोटभर जेवत देखील नसत. हसनला बों पगार येई तो सर्वच्या सर्व ती दोघे राखून ठेवीत. कुवसुदा तोंड लावणार नाही असले पदार्थ ती दोघे खात. ज्या चरात दोघे रहात त्यात मिश्वारी सुद्धा राहायला तयार झाले नसते. अशातच ते त्यांनी इतके सोने जमविले की दोन थेंब्या भरल्या. दोघे रात्री अपरात्री उठून एकदा ते सोने पहात व ते पाहून त्यांना स्वर्ग मिळाल्याचा आनंद होई.

घन बाळत गेलं तसातसा घनाचा लोभ पण बाळत गेल. एकदा फातिमाच्या मनात एकदम पुष्कळसे घन मिळविण्याची इच्छा

उत्पन्न झाली. ती ज्या दुकानात नेहमी सर्व पदार्थ खरेदी करीत असे त्या दुकानदाराकडे जाऊन ती एकदम रडू लागली आणि म्हणाली—“अहो बडे मियां! तुमच्या भावाला (म्हणजे तिच्या नवऱ्याला) खलीफांनी एकाएकी अरून तुरुंगात टाकलं आहे हो. मी बाई माणूस कोणाकडे जाऊन सांगू. जबल एक फुटकी कबडी सुद्धा नाही. काय झाड आणि काय पिऊ?”

दुकानदाराला तिची कीव आली व त्याने तिचा सर्व किराणा माल पैसे घेतल्याशिवाय फुकट दिला. पण दत्तक्या न्यायपरायण खलीफांनी त्या बिचाऱ्याला तुरुंगात कां डांबून ठेवावे हे दुकानदाराच्या लक्षात येईना. त्या रात्रीचे जेवण दोघांना अमृतासारखे गोड लागले. कारण एक पै देखील खर्च केल्या शिवाय त्यांना पोटभर जेवायला मिळालं होतं.

दाराने विचारले. थापुडे दुकानदारांकडून फुकट सामान मिळणार नाही व त्यांच्याकडे अशा मदतीसाठी तो जात राहू शकत नाही त्यांना संशय देखील येईल हे फातिमाने ओळखले.

मायात हसन व फातिमा दोघांचे पुष्कळ नातेवाईक होते. पण जाणे येणे ठेवले तर उगोच व्यर्थ नव्हे होईल या भीतीने त्यांनी सर्व नातेवाईकांशी संबंध तोडल्यासारखेच होते. तरी फातिमा आपल्या माहेरच्या नातेवाईकांकडे जाऊन तिच्या नवऱ्याला खलीफांनी तुरुंगात टाकले असल्याचे सांगितले. तिच्यावर दया मेळून त्यांनी यथाशक्ती तिला मदत केली. परंतु त्यांना देखील ते एक आश्चर्यच वाटले, खलीफांनी असा अन्याय कां बरे केला असेल?

तुरुंगवासाचे सोंग चालू रहावे यासाठी हसनला दिवसा घराबाहेर पडणे कठीण झाले. उपाडण्याच्या जागी तो घराबाहेर पडे व चांगला काळोख पडल्यावरच घरी येई.

फातिमाचे ते सोंग पण फार दिवस चालले नाही. नातेवाईकांनी तिला, तिच्या नवऱ्याला खलीफांनी तुरुंगात का टाकले हे विचारायला सुरुवात केली. ते म्हणाले—

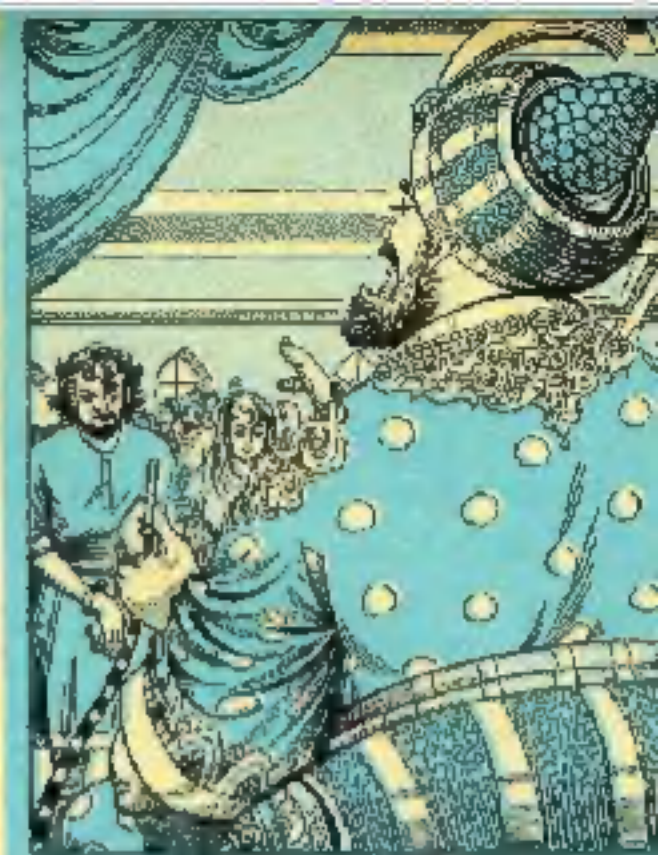
“खलीफा त्याकडू आहेत: तु त्यांचे पाय घसून भाक करायला सांग. ते भाक करतील.”

“नको नको, ते मुळीच नको. खलीफांकडे सी मेळे तर मला पण ते तुरुंगात टाकतील व त्यांना (तिच्या नवऱ्याला) फाशीच होईल.” फातिमा म्हणाली.

जातां नातेवाईकांवर अवलंबून राहणे म्हणजे त्यांना चोरी करून पैसे मिळवायचे ठरविले.

खलीफांच्या कचेरीत हिरे माणकांची वेष्टरेस करण्याचे काम हसनला करावे लागे. त्याने दुसऱ्या दिवशी एक हिरा तोंडात ठेवून घरी आणून बायकोला दिला. बायकोने तो स्वतःचा म्हणून सांगून आपल्या एका माहेरच्या ओळखीच्या जवळच्याकडे मोठी किंमत देऊन विकला. दुकानदाराने फातिमाला हिऱ्याची किंमत देऊन पाठवून दिले व खलीफांकडे जाऊन तो हिरा त्यांच्या खजिन्यातला तर नाही याची चवकशी केली. कारण त्या जवळच्याला खलीफांच्या खजिन्यातल्या हिऱ्यांची चांगली माहिती होती.

चोरी पकडली गेली. हसनच्या घरी जाऊन खलीफांच्या शिपायांनी त्याला कैद

केले आणि त्याच्या घराची सडती घेतली तेव्हा दोन धोक्या मोने निघाले. हसन व फातिमा यांना घसून शिपायांनी खलीफांसमोर हजर केले.

खलीफा हसनला म्हणाले—“हसन! तु खजिन्यात जी चोरी केलीस त्याबद्दल तुला फाशीची शिक्षा देखील देता येईल. परंतु तुझ्या बायकोने खोटे बोलून दुकानदारांना व आपल्या नातेवाईकांना खोटे सांगून त्यांना फसवून त्यांच्याकडून पैसे उकळले आहेत. तुमच्या घरी एवढे मोने होते तरी तुम्ही भिकाऱ्यासारखे परक्यांसमोर तोंड वेंगाडायला गेलात. म्हणून तुम्हांला दोघांना

अशातच हे काही दिवस अनेक दुकानदारांकडून फातिमाला फुकटात सर्व वस्तू मिळत राहल्या. परंतु एक दिवशी एका दुकानदाराने विचारलेच. म्हणाला—“फातिमा! असे किती दिवस चालणार? तुझ्या नवऱ्याला तुरुंगात का घातले खलीफांनी? कारण सांगितलेस तर सोडविण्याचा प्रयत्न तरी करता येईल.”

फातिमा घाबरली. पण स्वतःला सावरून म्हणाली—“तुम्हांला पुण्य लागेल, ही गोष्ट खलीफांना जाऊन विचारू नका. आम्हां दोघांना एकदम फाशी मिळेल.”

“तरमग तु आपल्या नातेवाईकांची मदत अशा वेळी का घेत नाहीस?” दुकान-

फाशीची किंवा दुसरी एखादी कडक शिक्षा घावी असा माझा विचार होता. परंतु मी तुम्हांला निराळ्याच तऱ्हेची शिक्षा देणार आहे. सोन्याच्या दोन्ही थैल्या तुमच्या गळ्यात अडकवून मी तुमची धिड काढवणार आहे."

हसन व फातिमा दोघांना वाटले की ही शिक्षा काय मजेत भोगता येईल. राजाच्या क्षिपायांनी एकैक सोन्याची थैली दोघांच्या गळ्यात बांधली. थैलीचे वजन इतके होते की दोघांच्या माना दुखू लागल्या व घरी पोचपर्यंत मान मोडून जाते काम असे झाले त्यांना.

दोघांना घरी पाठवून देऊन खलीफाने त्या दोघांकडून कोणी सोने विकत घेऊ नये व धान्य आणि इतर खाण्यापिण्याचे पदार्थ त्यांना विकू नये असा सक्त हुकूम काढला. त्यांच्यावर सतत पाहारा ठेवण्यासाठी चार क्षिपाई नेमले.

हसन व फातिमा दुकानात सोने घेऊन जात पण कोणी त्यांच्याकडून सोने घेईना व त्यांना काही विकेना. शेवटी दोघांना रस्त्यात पडलेल्या केळ्याच्या व फळांच्या साली खाऊन स्वतःचे पोट भरवे लागले.

असातऱ्हेने नरकमातना दोन दिवस भोगल्यानंतर तिसऱ्या दिवशी दोघांनी खलीफाच्या पायांवर लोटांगण घालून विनंती केली—"हुजूर, हे सारे सोने ठेवून घ्यावे, याने माझे पोट भरणार नाही वाम्हांला दोघांना अवस्थ मिळाले की पुरे, आपली काही नको."

"तुम्ही दोघं जाऊन दुकानदारांकडून जे फुकटाचे धान्य विकत घेतलं होतं त्याचे पैसे देऊन टाका. त्यासाठी एक पैली सोने खर्च झाले तरी चालेल." खलीफाने आज्ञा केली.

त्यानंतर खलीफाने दोघांना राहण्यासाठी चांगले घर देव दिले आणि हसनला पुन्हा नोकरीवर ठेवून घेतले.

पडकें दंडळ

[२३]

[शिबीमुखने जांगलात एका केवराच्या मगमाला बांधून पुढे पुढे चलायला सांगितले. दुपारच्या सुमारास ते एका नदी काठी येऊन पोचले. तेथे एका चिरघाने त्याच्या अंगावर तडी मारली. चिरघानेबरोबर जांगला मगरी व सुवरी यांनी भरलेल्या नदीत पडला. त्याच वेळी नदीच्या पलीकडच्या काळवहन बाणांचा वर्षाव सुरू झाला. पुढे—]

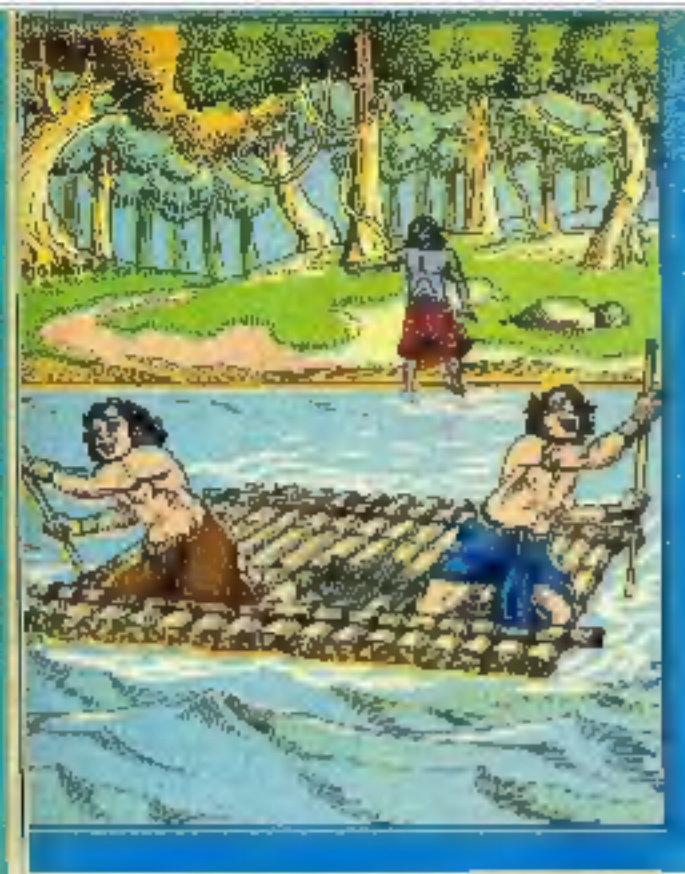
पलीकडच्या काठावरून एकाएकी बाणांचा वर्षाव होऊ लागलेला पाहून शिबीमुखने चकित होऊन विकमला सावध केले. त्याला एका गोष्टीची शंका आली, बाण सोडणारे त्या पुजाऱ्याच्या टोळीतलेच आहेत, मला तरी शंका नाही. त्यांचे बाण आपल्या पर्यंत नक्कीच पोचू शकतील." शिबीमुख म्हणाला.

शिबीमुखने सावध केल्याबरोबर विकम-केसरी, अजित आणि वीरमद्रे नदीच्या काठा पासून दूर मागे सरले.

"विक्रम! मला वाटते, आपण नदी-काठापासून थोडे मागे जाणे बरे होईल. नदीपलीकडून बाण सोडणारे त्या पुजाऱ्याच्या टोळीतलेच आहेत, मला तरी शंका नाही. त्यांचे बाण आपल्या पर्यंत नक्कीच पोचू शकतील." शिबीमुख म्हणाला.

शिबीमुखने सावध केल्याबरोबर विकम-केसरी, अजित आणि वीरमद्रे नदीच्या काठा पासून दूर मागे सरले.

नदीचा ओष इतका जोराचा होता की चित्ता व जांगला दोघे आरोआप परस्परची मुटका झाल्यासारखे निरनिराळे वाहू लागले. जांगला पोहोत पलीकडच्या काठावर जाण्याचा प्रयत्न करू लागला. चित्ता गटांगळचा खात पाण्याच्या ओघाबरोबर वाहात जाऊ लागला. बाणाच्या बर्षावाला भिऊन मगरी व सुसरी पळू लागल्या. त्या गडबडीत एक उंच व दणकट अंगकाठीचा मनुष्य एक होडकं घेऊन आला आणि त्याने ते नदीत सोडले. त्याच्या पाठीमागून दोघे धावत पुढे आले आणि होडक्यात बसून धांगला होता त्या बाजूला

होडके वल्हवत निघाले. होडके ओढून बाणाच्या माणसाला शिखीमुखने ओळखले. त्याने विक्रमकेसरीला खुणावून विचारले—
“तो कोण, हे ओळखले नाहीस का? तो नागगिघाड आहे—पुजाऱ्याचा नोकर. तू बरोबर नेम घेऊन त्याला वाटेला लाव.”

विक्रमकेसरी धनुष्य बाण घेऊन नेम पकडला. तेवढ्यात नागगिघाड एक ढाल उचलून शिखी आडून शिखीमुखकडे महात म्हणाला—“ओ.....हो.....! कोण, शिखीमुख वाटते? शंकरनायक जिवाजीचा पोरगा! अरे, कोठे शंकरांची वस्ती आणि कोठे ब्रह्मपुत्र नदीचे खोरे! मर्याचेच होते तर इतके दूर येण्याची गरजच काय होती? मरणासाठी फुकटानी घडपड कडाला एवढी.”

नागगिघाड बोलतच होता आणि तेवढ्यात विक्रमकेसरीचा बाण येऊन त्याच्या ढालीवर आदळला आणि जमिनीवर खाली पडला. त्याच्या डोक्याने नागगिघाड पण खाली पडला. पण पडता पडता म्हणाला—“अरे, मी बोलतो आहे ते तुम्हांला ऐकू घेत नाही का? ही ढाल म्हणजे अगदीच सामान्य वाटली का तुम्हांला?

मंत्रवलेली आहे ही, पुजारी धन्याने, हिच्या मोच काय, आणखी वाड दोघे सुरक्षित उभे राहू शकतील, लक्षात घेवा!”

विक्रमकेसरी बाणखी एक बाण सोडणार तितक्यात पडक्या देवळाचा पुजारी नागगिघाडाजवळ आला.

पुजाऱ्याला पाहताच शिखीमुख विक्रमला म्हणाला—“विक्रम! अरे तो पहा, पुजारी! तू त्याला ओळख, आम्ही इतरांना पाहून घेतो.”

लगेच शिखीमुख, अजित व वीरभद्र तिघांनी धनुष्य बाण घेतले. सर्व गुदगे टेंवून बाण सोडायच्या तयारीत होते. त्यांना पाहून पुजारी चार पावले मागे सरकला व म्हणाला—“अरे, मुखं हो! तुमचे बाण घेथवर येतील असे वाटले होय तुम्हांला? चालू वा, तुम्हांला काय वाटेला ते करा.”

नंतर त्याच्या बरोबर आलेल्या काही रानटी लुटेऱ्यांना त्याने बाण सोडायला सांगितले. शिखीमुख व त्याच्या साथीदारांनी या काठावरून आणि लुटेऱ्यांनी त्या काठावरून बाणांचा मारा सुरू केला. परंतु दोन्ही बाजूचे बाण नदीत पडत होते. थोडा वेळ बाण पाण्यापलीकडे जात नाहीत

हे दोघांच्या लक्षात आल्यावर दोघांनी बाणांचा मारा बंद केला.

शिखीमुख आपल्या अनुयायांना बाण सोडायचे सावधान्याला सांगून म्हणाला—
“आपल्याला वाटले होते तसा पुजारी आपला पाठलाग करतो आहे. तो आपल्या आधी नदी पलीकडे गेला आहे. याचा अर्थ असा की आपल्या आधी गोलभरा गावाला जाऊन पडक्या देवळासंबंधीची बरोचशी माहिती त्याला मिळाली असावी.”

“असेच वाटू लागलं आहे. वस्ताद आहे खरा. लवाडाने जांगलाला वाटाड्या म्हणून आपल्याबरोबर पाठविले आणि

आपल्याकडची माहिती मिळवून घेणे सैला.”
विश्रमकेसरी म्हणाला.

“आता पडक्या देवळापर्यंत आधी कोण पोचतो हाच मुख्य प्रश्न आहे. गोलभरा गावात पडक्या देवळाविषयी माहिती मिळविता येईल. परंतु तोच आधी पोचला. आता पडक्या देवळाजवळ पोचण्यापूर्वी त्याला यमसदनास पाठविणे पाहिजे म्हणजे झाले. तेवढे मात्र झालेच पाहिजे.” शिखीमुख म्हणाला.

नदीपलीकडे पुजारी ॥ त्याचे अनुयायी आणि नदीच्या या काठावर शिखीमुख व त्याचे अनुयायी परस्परांकडे रागाने डोळे वटारून पहात उभे होते. आपल्या जागेवर

उभे राहून कोणी आपल्या शत्रूचे नुकसान कोणत्याही प्रकारे करणे शक्य नाही हे दोघांनाही पक्के समजले होते. शिखीमुख काही वेळ विचार करून म्हणाला—“विक्रम! आपल्याला जांगला म्हणाला होता तसे शिखीमुख वरच्या बाजूला जाऊन, थोडारा बळसा पडला तरी चालेल, आपण गोलभरा गावाला पोचू. दुसरा उपायच दिसत नाही. मगरीमुखरींनी शरलेली नदी पार करून जाणे धोक्याचे आहे ॥ शत्रू पलीकडे लपून बसला आहे.”

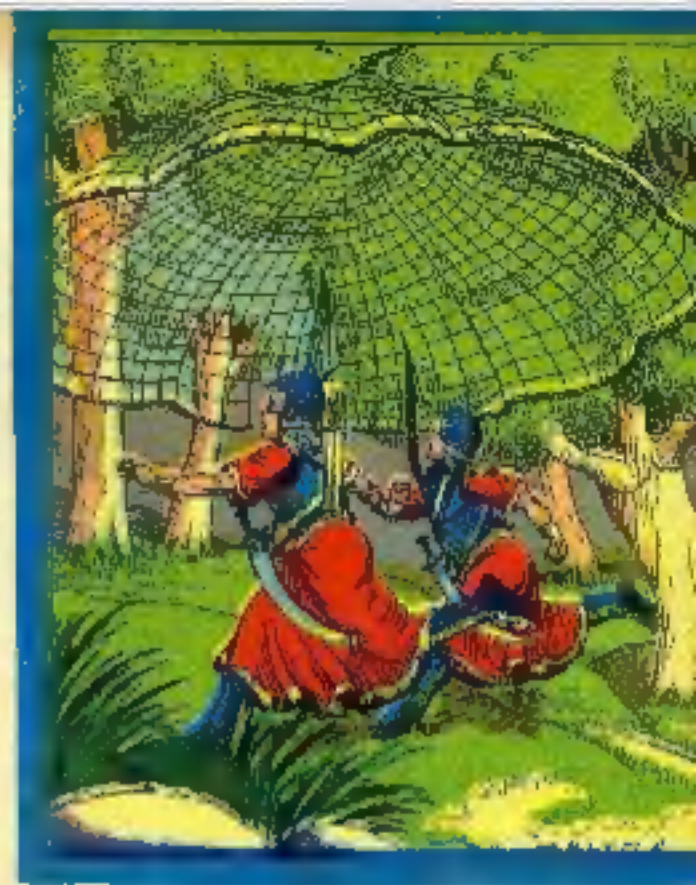
शिखीमुखने सुचविल्याप्रमाणे सर्व पुढे निघण्याच्या तयारीला लागले. आपले सर्व सामान स्नेहराण्या धाडीवर टाकून ॥ नदीच्या काठाकाठाने निघाले आणि सूर्यास्ताच्या शुभारास शिखीमुख टोकाला पोचले. तेथे त्यांना डोंगराच्या पायथ्या जवळ एक अरंद पाऊलवाट दिसली.

विक्रम व शिखीमुख दोघांनी परस्पर विचार करून ठरविले की या रात्रीच्या काळोखात त्या वाटेने जाण्यात धोका आहे. पुढाऱ्याचे अनुयायी तडकावाड लपून बसले नसतील कदाकरून? अचानक त्यांनी संपा मारला तर त्यांना तोंड देणे आपल्याला जड जाईल.

दोन प्रहर रात्र होईपर्यंत त्यांनी खाऊन पिऊन घेतले. त्यांनी शेकोटी वगैरे पेटवून ठेवली नाही. कारण त्यांनी विचार केला की शेकोटीचा उजेड बाहून आपण कोठे आहो हे शत्रूला कळेल. परंतु त्यांनी एका ऐवजी दोघांनी पाहारा देण्याचे ठरविले.

मध्य रात्र उलटून जाईपर्यंत जंगली जनावरांचे ओरडणे ऐकू येत होते, परंतु माणसांची हालचाल कोठे नजरेस आली नाही. त्यानंतर नदीच्या बाजूने विचित्र आवाज ऐकू येऊ लागले. अजित व वीरभद्र पाहारा देत होते. त्यांना वाटले, मगरी मुखरीची आपसातली लढाई असेल व तोच आवाज असेल. परंतु हळूहळू तो आवाज जवळ येऊ लागला. म्हणून अजित व वीरभद्र तलवारी उपसून नदीच्या बाजूला गेले.

काळोखातच मधून मधून चांदण्याच्या उजेडात त्यांना माणसांची हालचाल दिसली. होडक्यात शत्रू नदी ओलांडून येत असल्याचा भास साळा. मधून मधून हळूच पाण्यात बल्लेवण्याचा आवाज ऐकू येत होता. नकळत नदी पार करून जाण्याचा शत्रूचा वेत जमावा.

अजित व वीरभद्र दोघांना धोका वाढत असल्याची स्पष्ट चिन्हे दिसू लागली. म्हणून विक्रम व शिखी दोघांना सावध करण्यासाठी दोघे मामे पळत निघाले. इतक्यात त्यांच्यावर कोणी तरी जाळे फेकले. जाळघातून स्वतःची सुटका करून घेण्याच्या प्रयत्नात ते जाळ्यात जास्त जास्त अडकत होते. हरणांना पकडण्यासाठी तसली जाळी रानटी लोक वापरतात हे दोघांना माहीत होते.

अजित आणि वीरभद्र त्या स्थितीत जाळ्यात तडफडत ओरडून आपल्या मालकांना सावध करण्याच्या विचारात

होते. परंतु तेवढ्यात कोणी तरी त्यांचा गळा दाबला व त्यांना ओरडून सांगणे अशक्य झाले.

"ओरडण्याचा प्रयत्न फुकट आहे. तुमच्या दोघां धन्यांना आम्ही या आधीच धरून बांधून ठेवले आहे." एक आवाज त्यांना ऐकू आला. इतक्यात आणखी दोघे रानटी लोक त्यांच्या जवळ येऊन पोचले.

अजित व खीरभद्रला, त्यांना धरणाऱ्या लोकांच्या अंगात हत्तीच्या कातड्याचे कपडे दिसले. याचा अर्थ हे लोक पडक्या देवळाच्या गुजान्याचे अनुयायी नसावेत. नंतर ते रानटी लोक म्हणाले तसे त्यांनी

शिखीमुखला व विक्रमला बंद केले असले का? ही गोष्ट सरी असू शकेल का? त्यांना ते सर्व विचित्रच वाटले.

इतक्यात त्यांना शिखीमुख व विक्रम उतरले होते त्या वाजूने कुठ्याच्या मुकण्याचा आवाज आणि आणखी काही लोकांच्या ओरडण्याचा आवाज ऐकू आला. त्यामुळे त्यांच्या मनातली शंका माडली. थोडा वेळ त्या वाजूने आवाज ऐकू येत होता. त्यानंतर सर्व शांत झाले. तोपर्यंत त्या आवाजाच्या वाजूला पहात उभा असलेला रानटी लोकांचा नायक म्हणाला—"या दोघांना पण घेऊन या तिकडेच." असे सांगून तो शिखीमुख व विक्रम होते त्या वाजूला निघून गेला.

रानटी लोक अजित व खीरभद्र दोघांना, जाळचासकट एका लांब काठीला बांधून जाळघात पकडलेल्या हरणाला सांघावर उचलून घेऊन जातात तसे उचलून घेऊन शिखीमुख व विक्रमचे दोन्ही हात बांधून काही रानटी लोक उभे होते तेथे आले. कुत्रे पण जाळघात सापडले होते.

"त्या दोघांना पण आहेर काढून दोघांचे हात बांधून ठेवा. कुत्रे राहू द्या जाळघात आणि जाळचासकट त्याला काठीच्या

टोकाळा टांगून घेऊन चला. सर्व सावध रहा. त्या कुठ्याने आतांपर्यंत दोघांचा जीव घेतला नाही." रानटी लोकांचा नायक म्हणाला.

"मालक! या खेचरांना घेऊन यायचे की सोडून द्यायचे?" एका रानटी माणसाने आपल्या नायकाला विचारले.

"त्यांना धरून घेऊन जाऊ या! आपल्या वस्तीच्या नायकाला नवराणा म्हणून देऊ या. या प्रवेशात या जातीची कोठे म्हणून चला घेऊन?" रानटी लोकांचा नायक म्हणाला.

शिखीमुख त्यांचे बोलणे शांतपणे ऐकत होता. पण एकाएकी मोठ्या आवाजात म्हणाला—"तुम्ही कोण हे नाही आम्हांला माहीत. आम्हांला आपल्या महाराजांचा शोध काढीत पेशवर आले आहे. तुम्ही एका-एको चोरासारखा छापा मारून आम्हांला बंद केलेत. याचे फळ तुम्हांला भोगावे लागेल. बजावून ठेवतो."

"अरे! या सर्व धमक्या नू आमच्या वस्तीच्या नायकासमोर गेल्यावर दे. काली मातेसमोर तुम्हांला बळी देण्यासाठी आम्ही धरून घेऊन जात आहे तुम्हांला. बळी देण्यापूर्वी तुम्हांला जे बोलायचे असेल ते

बोलायला संधी मिळेल." ते सांगताना नायक मोठ्याने हसला.

"आमचे महाराजाय की आम्हांला तुम्ही कोठे जात आहा हे आधीच कळले. तुम्ही व तुमची कामे किती भयंकर असतात हे देखील आम्हांला कळले. आम्ही इथु जातीचे लोक आहो. आता तुम्ही मुकाट्याने आमच्या मागून या." असे सांगून इथु जातीच्या नायकाने आपल्या अनुयायांना जास्त सावधगिरी बाळगायला बजावून सांगितले.

सर्व नदीकाठी आले. तेथे पुष्कळ होडकी तयार असलेली दिसली. सर्व नदी पार

कहून सूर्योदयाच्या सुमारास गोलभरा गावाला येऊन पोचले. इथू जातीचे गावकरी पुरव, वायका ॥ मुले गल्लीतून उभे राहून शिखीमुख व त्याच्या अनुयायांकडे चकित होऊन पाहू लागले. गावाच्या मधो-मध एक गोल सोपडी होती. तेथे पोचल्यावर नायकाने आपल्या अनुयायांना बाहेर धावायला सांगितले व शिखीमुख व त्याच्या अनुयायांना बरोबर घेऊन सोपडीत गेला.

सोपडीत एका उच्च आसनावर इथू जातीचा कुलप्रमुख बसला होता. तो पुष्कळ म्हातारा होता. त्याचे कपाळ उंच होते, मोठमोठे मोठे व लांब मिशा होत्या. त्याचे रूप एकंदरीत भयंकरच होते. त्याच्या पाठीमागे इथू जातीचा मांत्रिक उभा होता. खाली एका तिबईवर पडक्या देवळाचा पुजारी बसला होता.

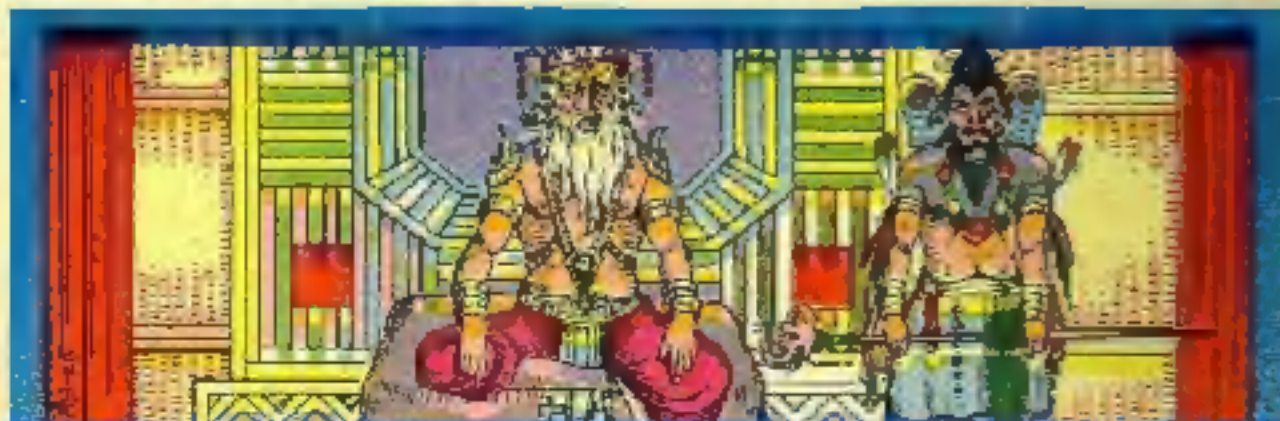
“तो पुजारी कुत्रा येथे आहे. आश्चर्य आहे!” शिखीमुख चकित होऊन म्हणाला.

“तुम्हांला शिथिलेश्वरी समोर बळी देण्यासाठी परून आणले आहे. म्हणून मी येथे आलो आहे.” पुजारी दात ओठ चाबून म्हणाला.

“पहिल्याने कालीमातेसमोर यांना बळी देऊन टाकू या. त्यानंतर त्या उष्ट्या प्रसादाचे तुला काय वाटेल ते कर. समजले!” असे सांगून इथू जातीच्या मांत्रिकाने एकदा कुड नजरेने पुजान्याकडे पाहिले.

“शांति! शांति!” असे म्हणत कुल-प्रमुखाने त्याला गप्प राहायला सांगितले. नंतर आपली करडी नजर शिखीमुख ॥ त्याच्या अनुयायांकडे वळवून त्यांना विचार लागला—“तुम्हांला सर्वांना देवीसमोर बळी देण्याची इच्छा माझ्या मनात मुळीच नाही. तुमचा नायक कोण आहे हे तुम्ही प्रथम सांगा. मी त्यालाच बळी देईन. बाकी सर्वांना सोडावला मी तयार आहे.”

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

पद्मराजाचं प्रतीप

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो शाडाजवळ गेला, प्रेत गांधावर काढून बेलले आणि स्मशानाच्या दिशेने नेहमी-प्रमाणे मीनपणे चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! तुम्यात साहस आहे त्याचा सर्ताश जरी रविपूरचा सुवराज कुमारवर्मा याच्या अंगात असता तर त्याला त्याच्या लग्नाच्या बाबतीत एका खांबाराशी चढाओढ करण्याची गरज पडली नसती. मी त्याची गोष्ट सांगतो, लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

रविपूरचा राजा नास्करवर्मा याला कुमारवर्मा नावाचा एकुलता एक मुलगा होता. तो विसाव्या सुंदर होता व हुशारपण होता. सर्व विद्या ॥ शास्त्रात तो पारंगत होता. परंतु स्वभावाने थोडा मितरा होता. घट्टे धट्टेच कोणाशी खड्ग-

वेताळाच्या गोष्टी

मुठ, गदायुठ अगर भल्लयुठ करण्याचा प्रसंग आला की त्याचे सर्वांग भरखर कापू लागे.

भास्करवर्मा स्वतः शूर व पराक्रमी होता व त्याचे सर्व पूर्वज शूर व साहसी म्हणून प्रसिद्ध होते. म्हणून आपला मुलगा भितरा आहे हे जेव्हा राजाला कळले तेव्हा त्याला फार वाईट वाटले. निर- निराळ्या राजकन्यांच्या स्वयंवरासाठी भास्करवर्माकडे निमंत्रणे येत. युवराजाने त्या स्वयंवराच्यावेळी हजार राहून जस्वा- स्त्रांच्या स्पर्धेत त्याने माग घ्यावा असे राजाला वाटे. कुमारवर्मा बापाच्या जाग्रहाने

या स्पर्धांच्यावेळी हजर राही. परंतु त्यांत भाग घेत नसे.

त्याच सुमारास भद्रदेशाच्या राजाने आपली मुलगी भद्रावती हिचे स्वयंवर रचले. त्याने जस्त्रास्त्र विद्येच्या स्पर्धा ठेवून त्यांत प्राविण्य दाखविणारास आपली मुलगी देण्याचे जाहीर केले होते.

भास्करवर्माने जाऊन मुलाला या स्वयंवराला पाठविले. जाताना त्याने त्याला बजावून सांगितले की राजकन्येला जिंकल्या- शिवाय परत येता कामा नये. स्पर्धेत भाग घेतल्याने जिवावर प्रसंग आला तरी हरकत नाही. माझ्यामुलाला बीरगती मिळाली असे मानून मी मनाचे समाधान करून येईन.

बाप म्हणाला ते ऐकून कुमारवर्मा दुःखी झाला. या अपमानापेक्षा मरण वरे असे त्याला वाटले व तो तसा निश्चय करून भद्र देशाच्या राजधानीकडे निघाला.

भद्रदेशाला पोचल्यावर जनेक देशांचे राजकुमार स्वयंवराला आले असल्याचे कुमारवर्माला कळले. इंद्रमुद्रात कोण कोण जिंकणार व कोण कोण मरणार याची चर्चा सुरू होती. त्याला हे कळेना की हे सर्व स्वयंवराला आलेच कशाळा? हे स्वयंवर नव्हे, युद्धच आहे. कित्येक राजकुमारांचा

बळी घेणारी ही राजकन्या नसून दुर्गा चंडीच आहे. हिच्याशी लग्न करणारास सुख ते काय मिळणार?

त्या दिवशी संध्याकाळी कुमारवर्मा नदी काठी काही तरी निश्चय करून गेला. असा राजकन्येशी लग्न न करण्याचेच त्याने ठरविले. आपण स्पर्धेत भाग घेतला व आपल्या हाती काही नसावे व दुर्बल राजकुमारांचा वध झाला तर त्याचे पाप आपल्या मार्था येईल. त्यानंतर आपल्याहून शूर असा राजकुमाराच्या हाती आपले मात निश्चित आहे. यापेक्षा आपण आत्महत्या करून घेतली तर इतर कोणाचा वध आपल्या हातून न पडल्याचे समाधान तरी मनाला राहील. असा विचार करून त्याने नदीत उडी मारली. थोड्या अंतरावर एका चरमाराने नदीत वाहात येणाऱ्या राजकुमाराला पाहिले व नदीत उडी मारून त्याने राजकुमाराला काठावर ओढून आणले आणि विचारले—“तू राजघराण्यातला कोणीतरी राजपुरुष दिसतो आहेस, नदीत कसा काय पडलास?”

“मी पाय धसळून नदीत पडलो नव्हतो. मीच नदीत उडी मारलो. मला जिवाचा कंटाळा आला आहे. मला तू

वांचविलेस याबद्दल मी तुला काही इनाम किंवा बक्षिस देईन असे तुला वाटले असावे. पण तू मला माझ्या इच्छेविरुद्ध वांचविलेस याचा मला रागच आला आहे.”

वांभार हुशार होता. त्याने राज- कुमाराला धीर देऊन जसाचा एवढा वाईट येण्याचे कारण विचारून घेतले आणि म्हणाला—“एवढ्या लहानशी गोष्टीसाठी तू आपल्या जिवाचे बरेवाईट करायला निघालास? माझ्याजवळ जादूची पादत्राणे आहेत. तू ती पादत्राणे घालून गेलास तर तुझ्या अंगात हजार हत्तीचे बळ आणि हजार सिंहांचे साहस येईल. सर्व स्पर्धक

स्वयंवर समयी स्पर्शच्या वेळी येऊन भेटतो," असे सांगून चांभार निपून गेला.

चांभाराने दिलेली पादपाणे घातल्यानंतर कुमारवर्माने विचार केला की आपण स्वतः जीव दिला तरी देवाने आपल्याला वांचविले. याचा अर्थ देवच आपल्या पाठीशी आहे. आपण नदीत बुडून गेलो असतो तर त्यात वटिलांचा अपमानच झाला असता. त्यांनी तरी माझे वाईट इच्छिते नव्हते. मी स्वयंवर जितावे. एका सुंदर राजकन्याशी विवाह व्हावा. होच त्यांची इच्छा होती. प्रयत्नात हंदाबुद्ध करीत अशात मरण आले असते तर त्याचे दुःख वाटले नसते. या उलट मी बुडून गेल्याचे ऐकून त्यांना फार दुःख झाले असे. म्हणून त्याने निश्चय केला की आपण दुसऱ्याचा जीव घ्यायचा नाही व दुसऱ्याशी युद्ध करीत अशात मरण आले तर ते आनंदाने स्वीकारायचे.

दुसऱ्या दिवशी कुमारवर्मा स्वयंवराने भाग घेण्यासाठी निघाला. जिवार उदार होऊन युद्ध केल्यामुळे प्रत्येक स्वयंवर तो विजयी होत गेला. स्पर्धक राजकुमार हंदाबुद्धात स्वतःची हार मानून वाजूला होत गेले. प्रत्येक विजयाबरोबर साहस व

उत्साह वाढत गेला. कुमारवर्माना सर्व नस्त्रास्त्रविद्येत प्राविण्य प्राप्त होते तसे इतर राजकुमारांम नव्हते. म्हणून सर्व एका मागून एक हार मानून वाजूला सरकले. सूर्यास्ताच्या सुमारास सर्व राजकुमारांवर विजय मिळवून तोच सर्व पराक्रास्त्रविद्येत समर्थ असल्याने सिद्ध झाले.

राजकन्या वरमाळा घेऊन समोर आली. आपल्या होणाऱ्या पतीचे शीर्ष व पराक्रम पाहून ती थक्क झाली होती. त्याचे शीर्ष पाहून तिने मनातल्या मनात देवाचे मानले.

राजकन्या कुमारवर्माच्या गळघात वरमाळाला एवढ्यात गर्दी वाजूला सारीत चांभार समोर आला. कुमारवर्माना म्हणाला—"वरमाळा गळघात पडण्यापूर्वी मला दिलेले वचन पुरे करावे राजकुमार!"

कुमारवर्माने कृतज्ञतापूर्वक त्याला 'काय वाटेल ते मागून घे' असे म्हटले.

"राजकुमारीला मागा की ही वरमाळा तिने माझा गळघात घालावी. आपण तिला जिंकले आहे. ती आपली स्वतःची वस्तू झाली आहे."

ते उतर ऐकून कुमारवर्माचा चेहरा एकदम उतरला आणि राजकुमारी किर्तव्य

विमूढ होऊन कुमारवर्माकडे व इतर लोकांकडे पाहू लागली. उभे असलेले लोक चांभाराला मारायला धावले. पण कुमारवर्माने त्याचे रक्षण केले.

भद्रावतीच्या वटिलांनी पुढे येऊन विचारले—"ही काय भानगड आहे?"

कुमारवर्माने, नदीत त्याने उडी काढावली व चांभाराने त्याला कसे वांचविले वगैरे वृत्त, घडले तसे सांगितले.

सर्व ऐकून घेऊन राजा मोठ्याने हंसला व चांभाराला म्हणाला—"लबाडा! लक्षात ठेव, तू एक क्षणभर देखील येथे उभा राहिलास तर तुही चामडी लोळवीन. आणि

फक्त तुझ्याकडे पाहूनच पळून जातील. तुझ्या कातून मला काही तरी इनाम मिळेल ही अपेक्षा ठेवूनच मी ही मदत करीत आहे. हे ब्रह्मचर्य आज देऊ नकोस, उद्या राजकुमारी वरमाळा घालायला येईल त्यावेळी वे."

"तुला कोणत्या इनामाची अपेक्षा आहे?" कुमारवर्माने त्याला विचारले.

"मी मागेत ती वस्तू मला वे. तुझी स्वतःची अशीच वस्तू मी तुझ्याजवळ मागेन." चांभार म्हणाला. त्यानंतर चांभाराने आपल्या पिशवीतून एक पादपाणाचा जोडा काढून दिला. "दुसऱ्यादिवशी

तुझ्या अंगाच्या ठिकच्या काढून कुन्नामांजरांना खायला घालीत."

"सरकार! मला मी दिलेली पादशाणे परत द्यावी." असे सांगून चांभाराने कुमारवर्माच्या पायातला पादशाणांचा जोड काढून घेतला आणि निघून गेला.

त्यानंतर भद्रावती व कुमारवर्मा यांचे लग्न घाटामाटाने पार पडले. भास्करवर्मा त्याच्या मुलाने स्वर्गा जिकून स्वयंवरात विजय मिळविल्या बद्दल खूप झाला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— "राजा! भद्रपूरच्या राजाने त्या चांभारावर असा अन्याय का केला? कुमारवर्मा प्रत्येक स्पर्धेत यशस्वी झाला हा त्याने दिलेल्या पादशाणांचाच प्रताप नव्हता का? तो चांभार तरी त्या अन्यायासमोर आपली मान बाकवून काही बोलल्याशिवाय निघून कसा काय गेला? या प्रश्नांची

उत्तरे माहीत असून तू दिलो नाहीत तर त्याचा परिणाम तुला माहीत आहेच, तुझ्या खोल्याची मांभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला— "पादशाणांचा प्रताप किंवा पराक्रम काहीच नाही. त्यांचाच प्रताप अगता तर स्वतः चांभाराला मुळा सोंपे व गाहस दाखवून स्वयंवरात जय मिळविला आम्हा असला. भद्रदेणाच्या राजाने त्याला नकार दिला नसता. कुमारवर्माला दिवशी जे यश मिळाले त्याचे मुख्य कारण त्याची त्या विवसाची मनःस्थिती. तो आत्मविश्वासाने तर कदापि यश मिळाले नसते."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतायरावर अद्भुत झाला व जाऊन आडाच्या फांदीला लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

* भावंडे *

[२]

कल्याणी ■ शाळिग्राम त्या फळीवरोवर वाहू लागले. शाळिग्राम मुढीवर आला तेव्हा चारी बाजूला गाणीच वाणी असल्याचे आले. त्याने कल्याणीच्या तोंडावर गाणी शिपडून तिला शुद्धीवर आणले. कल्याणी घाबरेन राहू लागली.

"रहू तफोस. देवाच्या कुपेने आपण मुडलो नाही." शाळिग्राम म्हणाला.

थोड्या वेळाने ती फळी आपोआप काडाला जाऊन लागली. दोघे काटावर आले. समोर एक झोपडी दिसली. ते निवाऱ्यासाठी झोपडीत गेले.

दोघांना जोराची भूक लागली होती.

झोपडीत काळोस होता. एक विचित्र रूप असलेली म्हातारी आत बसली होती. तिला शाळिग्रामने विचारले— "बाजी,

खायला आहे का काही? खूप भूक लागली आहे."

"मला ही खाट सोडून हिडता फिरता येत नाही. ते कोपऱ्यात ताट आहे. त्यात आहे ते दोघे खाऊन घ्या. मला भूक नाही." म्हातारी म्हणाली.

ते दोघे त्या ताटाकडे जाऊ लागले तेव्हा अचानक रयांच्या पाठीमागे छपरातून कोणी तरी टाकल्यासारखी एक तलवार येऊन पडली. "तुम्ही दोघे भाग्यवान दिसता. तुमच्या अंगावर तलवार पडली असती तर दोघे मेलाला असता." म्हातारी म्हणाली.

"जशी तलवार तुम्ही छपराला टांगून ठेवलीतच कशाला?" शाळिग्रामने विचारले.

"मी कराला जाऊ टांगून ठेवायला? होतो. तिला शाळिग्रामने विचारले— "बाजी, मी या खाटेला खिळले आहे. मला कोण

सोडवतो, मागी बाट गहात बसले आहे मी." म्हातारी म्हणाली.

"बाजी! आम्ही ताटातले सर्व वस्तू काऊन टाकले. तुम्हांला काही उरविले नाही." शाळिग्राम म्हणाला.

"हरकत नाही, पण तुम्ही लहानलहान मुलं आहां. मला कसे काय सोडवणार? मला हीच काळजी वाटते. तुम्ही थोडे मोठे असतां तर किती बरे झाले असते." म्हातारी म्हणाली.

"मी लहान असलो तरी मोठ्या माणसाची शक्ती माझ्या अंगात आहे, बाजी!" शाळिग्राम म्हणाला.

"ती तलवार घेऊन माझे डोके छाटून टाकण्याची हिमत आहे तुझ्या अंगात?" म्हातारीने विचारले.

"त्यात काय? मी करीन." शाळिग्राम म्हणाला.

"सुला! निदान माझ्या खातर ■ हे काम कर. कोणी माझे डोके उडविले तरच माझी ही लाट सुटेल आणि ■ जे नगर अदृश्य झाले आहे ते दृष्टीस पडेेल. माझे डोके उडविण्याची शक्ती तुझ्या अंगात असले तर ■ या नगराचा राजा होशील." ती म्हातारी म्हणाली.

"कल्याणीच्या मदतीने मी तुमचे होर कापू शकेन, बाजी!" शाळिग्राम म्हणाला. शाळिग्रामने अनेक प्रकारे समजावून मागितल्यावर कल्याणी त्या म्हातारीचे डोके कापण्यासाठी तलवार उचलायला तयार झाली. दोघांनी मिळून तलवार उचलली ■ म्हातारीच्या मानेवर टाकली. त्या क्षणी म्हातारीचे डोके जमिनीवर लोटू लागले. आणि चारो बाजूला गळबळी ऐकू येऊ लागला. "महाराज को झय!" असा जयघोष त्यांना ऐकू आला. दोघांना तो जयघोष ऐकून व जिकडे पहावे तिकडे मोठे वाडे व इमारती

आणि अनेक राहणारे व रस्त्यावरचे हट्टणारे लोक पाहून आश्चर्य वाटले. ते ज्या ओपडीत होते ती ओपडी अदृश्य होऊन तेथे एक मोठा महाल झाला होता.

प्रजेने येऊन शाळिग्रामला आपला राजा व कल्याणीला आपली राणी मानून त्यांना आपल्या खांद्यावर उचलून घेऊन गेले. "तुम्ही दोघांनी आमचा उद्धार केला, आम्ही भागभक्त झालो. तुम्हीच आमचे महाराज व महाराणी." लोक म्हणाले.

मोठ्या थाटामाटाने दोघांचा राज्याभिषेक झाला. ■ दोघे अजून मुलेच होती, पण त्यांनी राज्यकारभार ■

आणखी पांच वर्षे लोटली. दोघांचे वय सतर होते. दोघांनी लग्न करून घेण्याचे ठरविले. ते ऐकून प्रजेला पण आनंद झाला. विवाह मुहूर्त ठरला.

विवाहापूर्वी काही दिवस कल्याणी शाळिग्रामला म्हणाली-"आमच्या विवाहाला मी आपल्या आईवडिलांना व बहिणींना निमंत्रण करावे, म्हणते."

"त्यांच्या बरोबर माझे भाऊ पण येतील. त्यांनी मला टार करण्यासाठी निरनिराळे उपाय केले, तुला ते माहीन आहेत. तुझ्या बाचांनी आपल्याला तशीत फेंकविले. त्याला कारणदेखील माझेच भाऊ." शाळिग्राम

पहून होती. सुमारे शंभर वर्षे झाली असे राज्य कोठे होते किंवा असेल हे देखील कोणाला माहीत नव्हते." दूत म्हणाले.

"ठीक, तरमग आम्ही तुमची ती राजधानी पाहण्यास अवश्य येऊ." असे सांगून कल्याणीच्या बडिलांनी प्रवाशाची लग्गटो मुरू केली.

दूतांघरोदर कल्याणीचे बाबा, तिच्या तिथी बहिणी त्यांची मुलं राजाचे तिथे जावई म्हणजे त्यानेच तिथे भाऊ सवचि शाळिग्रामने स्वागत केले. शाळिग्रामला कोणीच ओळखले नाही. कारण त्या गाव वर्षाच्या अवधीत तो आपल्या तिघा भावां-हून उंच झाला होता. म्हातारीचे दोळे त्याने तलवारीने उडविले होते तो तलवार सतत त्याच्या कमरेला असे.

कल्याणीच्या स्वरंगात बसल झाला होता. ती आपल्या तिघां बहिणींहून जास्त सुंदर दिसत होती. तिला कोणीच ओळखले नाही. ती आपल्या आईला व बहिणींना प्रेमाने भेटली, परंतु तिने स्वतःची ओळख दिली नाही, मनाला आवडून ठेवले.

लग्न प्रसंगी मोठी मेजवानी झाली. त्यावेळी शाळिग्राम आपल्या सासऱ्याच्या शेजारी बसून म्हणाला—"मी आपणांला

सक्रुद्व सपरिवार वर्षाची विनंती केली होती. आपल्या कुटुंबातील सर्व हजर आहेत ना?"

राजाने एकदां सर्वांना पाहिले व म्हणाला—"होय, आम्ही सर्व हजर आहो."

"मी ऐकलं होते की आपल्याला चार मुली आहेत. पण तिथीत दिसत आहेत आलेल्या?" शाळिग्रामने विचारले.

"होय, चार मुली होत्या. पण पाच वर्षांपूर्वी एक मुलगी देवाचरी गेली." म्हणाला.

"कधी काय?" कल्याणीने विचारले.

"पाण्यात बुडून!" राजा म्हणाला.

"तिच्या रक्षणार्थ कोणी पाहरेकरी नव्हते वाटते?" कल्याणीने विचारले.

"तो एक अपघात झाला. त्याच्या विषयी काही बोलणे माझ्या मनाला आवडत नाही."

"अपघात! तर मग सांगू शकाल का तो कसा घडला?" कल्याणी म्हणाली.

राजाने खरे ते सांगितले आणि दुःखा-मुळे थोळं मिटून स्वस्थ बसून राहाला.

"म्हणजे तुम्ही त्या दोघांना पाण्यात बुडवून त्यांचा बध केलात. त्याबद्दल तुमच्या मनाला दुःख, पश्चात्ताप काहीच वाटला नाही का?" शाळिग्रामने विचारले.

म्हणाला. दूत कल्याणीच्या बडिलांकडे गेले आणि कल्याणीचा निरोप सांगून म्हणाले—"आमच्या महाराजांनी आपल्या विवाहप्रसंगी आपणां सर्वांना सक्रुद्व सपरिवार येण्याची आमहाची विनंती केली आहे."

"मी इतकी वर्षे राज्य करतो आहे, पण तुमच्या राज्याचे नाव कधी ऐकलं नाही. तुमच्या राजधानीचे नाव?" राजाने विचारले. आपल्याच मुलीने लग्न असेल या गोष्टीची त्याला कल्पनादेखील नव्हती.

"आपल्याला आमच्या राजधानीची माहिती नसेल. कारण वापग्रस्त होऊन आमची राजधानी पाच वर्षांपूर्वीपर्यंत भूगर्भाला

केलीत त्याचदळ तुम्हांला दुःख व पन्नात्ताप वाटणे साहाजिक आहे. कारण त्या मुलांची काही चूक नव्हती. कोणी त्यांना गुंगी येणारे औषध अन्नात कायमून दिलं होतं."

राजाने चकित होऊन विचारलं—“पण हे सर्व तुम्हांला कसं काय कळलं?”

“कारण आपण ज्या भिल्ल बाळकाळा पाण्यात फेकून लावला सांगितलं होतं तेच मी.” शाळिग्राम म्हणाला.

“आपली मुलगी कल्याणी! मला तुम्ही नाही का ओळखलं, बाबा?” असे म्हणत कल्याणी उठून उभी राहली.

त्याच वेळी शाळिग्रामच्या निघा भावांचा हात तलवारीवर घेला.

“सोटे! आमचा भाऊ केव्हांच मेलं!” तिचे म्हणाले.

“नाही, मी जिवंत आहे. मला डार करण्यासाठी तुम्ही मिहान्या आभारात फेकले होतं. आणखी काय काय केव्हात कोण जाणे? पण मी मेलो नाही. ती गोष्ट विमग. पण मी तुमचा भाऊ आहे, हे मी कधी आपल्या तोंडाने म्हणालो का? तुम्ही भिल्ल जातीचे आहात, हे आता तुम्हांत म्हणता आहां ही गोष्ट लपवून ठेवण्यामागीच नाही का तुम्ही मला डार करण्याचा प्रयत्न केला

होता?” शाळिग्राम आपल्या भावांना म्हणाला.

जे ऐकताच राजाच्या तिघी मुली उभ्या राहून आपापल्या नवऱ्यांना म्हणाल्या—“म्हणजे! तुम्ही भिल्ल का?”

“सोटे! सपसेल सोटे!” असे म्हणत तिघे भाऊ आपापल्या तलवारी उपसून शाळिग्रामवर घाबले. परंतु शाळिग्रामने आपल्या मोठ्या तलवारीच्या एकाच वाराने तिघांच्या तलवारी साली पाडल्या आणि म्हणाला—“करे कधी मरण नाही आणि धावा ते लपविण्याचा प्रयत्न केनात तर परिणाम उलटाच होईल. आता मी लहान कुकुलं दाळ नाही. तुम्ही सर्वांनी जी चूक केलीत त्याचदळ तुम्ही महाराजांच्या व आपापल्या पत्नींच्या पाया पडून त्यांची माफी मागा. तुम्ही सर्वांना फयविलंत.”

कल्याणीच्या बहिणींनी परस्परांशी सल्ला करून शेवटी ठरविजे की इतकी

वर्षे ज्यांच्याबरोबर गुलामे संसार केला इतकी मुले झाली त्यांच्या बरोबरच पुढील आयुष्य घालविण्यात शहाणपण आहे. पण आपल्या धाकट्या भावाचा अथ करण्यात ते कसे तयार झाले हे त्यांना कळले नाही. ती एक अक्षम्य अपराध वाटला त्यांना. त्यांच्या धाकट्या बहिणीचा अथ करविण्यात त्यांच्या पत्नीचा हात आहे हे कळल्यावर त्यांना मनस्वी राग आला.

“मी व कल्याणी दोघे आपल्या भावांना क्षमा करतो आणि तुम्ही पण त्यांना क्षमा करावी अशी आमची विनंती आहे.” शाळिग्राम म्हणाला.

शाळिग्रामच्या निघा भावांनी त्याची, कल्याणीची, राजाची व राजकन्यांची क्षमा मागितली. न रयानंतर शाळिग्राम व कल्याणी दोघांचा विवाह समारंभ घाटा-माटानं पार पडला. त्यानंतर सव्वे पुढले दिवस मुलासमाधानाने गेले.

शिवदुर्गाच्या राजाने यमतीळावर एकदा आपल्या राज्याच्या पश्चिमेकडील हद्दीला जाऊन असलेल्या महेंद्रदुर्गावर स्वारी केली. ठीक त्याच वेळी शिवदुर्गाच्या पूर्वेकडील हद्दीला लागून असलेल्या विजयदुर्गाच्या राजाने शिवदुर्गावर स्वारी केली.

विजयदुर्गाच्या राजाने शिवदुर्गावर स्वारी केल्याची गोष्ट कळताच शिवदुर्गे राजधानीत खळबळ उठून गेली. कारण त्यावेळी शिवदुर्गाच्या रक्षणार्थ फौज नव्हती. एक सेवानिवृत्त वृद्ध सेनापती आणि तीनचार शेंकड्यांचे काय ते शिवदुर्गात होते. वृद्ध सेनापती गनितसिंह हा एक नापाकरीला शूर योद्धा होता. त्याने एक मुक्ति योद्ध्या आणि कित्येकांच्या सर्व लोकांना आज्ञा केली—'कितीतरी फाटक उघडा. त्यापुढी तोरण काढा आणि चौपडे बाजंत्री वाजवा.' नंतर त्याने उत्तम घोडावढ केला. जंदावर घाव टाकून कित्येकांच्या फाटकामागेर आज्ञा उभा राहिला. त्याच्या बाजूला कित्येकांकडे दावे घांटे उभे राहिले.

माझीसुद्ध समोर वेशाच गनितसिंहाने सिंहगर्जना केली—'विजयदुर्गाच्या महाराजांचा जयजयकार असो! महाराजांचे स्वागत!'

विजयदुर्गाच्या महाराजांची आपल्या रथ वाडविला. त्याच्या पाठीमागे त्याचे सैन्य उभे राहिले. राजा म्हणाला—'नबाडा! तुला ओळखतो आम्ही! तू पुरलेला बन्नाव आहेस! कित्येकांच्या आम्ही प्रवेश केल्यावर आनण्यावर एकदा हल्ला करून आम्ही उघडविल्याचा तुला बेल दिशतो आहे. पण तुझी लयाळी न उघडके आम्ही दुकळते नाही, लक्षात ठेव.' असे सांगून राजाने आपल्या रथ मागे फिरविला आणि पाठोपाठ त्याचे सैन्य पण निघून गेले.

हुशार मुलगी

एक राजा होता. त्याला बुद्धिवले खेळायचा नाद होता. त्याच्या दरबारात बुद्धिवळाच्या खेळात पटाईत असे अनेक दरबारी होते. स्वतः राजा खेळात पटाईत होता.

एकदा त्या राजाच्या दरबारात काही हुशार खेळाडू बुद्धिवले खेळायला आले. ते राजाला म्हणाले—'महाराज! आजपर्यंत आम्ही खेळात कधी हारलो नाही. आपल्या दरबारात बुद्धिवले खेळणारे पटाईत खेळाडू आहेत हे ऐकून आलो आहो.'

राजाने त्या हुशार खेळाडूंबरोबर खेळण्यास आपल्या दरबारी खेळाडूस सांगून बुद्धिवळाचा हाच मांदविला.

नव्या आगंतुक खेळाडूंनी दरबारी खेळाडूंबरोबर थोड्याच वेळात मात केली. त्यांनी हाच जिंकून अभिमानाने एकदा सर्व दरबारांवर नजर फिरविली, जणू काही, कोणाला शंका असेल तर त्याने पुढे

येऊन खेळावे. ते आम्हानच होते. त्यांच्या पैकी एकजण म्हणाला—'कोणी आमच्या बरोबर बुद्धिवले खेळून आमचे अजिंक्यपद हिरावून घेण्यास तयार असेल तर त्याने पुढे यावे.'

तेव्हा प्रेक्षकांमधून आठदहा वर्षांची एक मुलगी पुढे येऊन म्हणाली—'महाराज! या दोघांबरोबर बुद्धिवले खेळण्यास मला आपली परवानगी असावी!'

आपल्या दरबारातल्या एकाहून एक पटाईत खेळाडूंना जिवाणाच्या खेळाडूंनी ही मुलगी काय खेळणार? असे राजाला वाटले. परंतु ते घमेंडझोर घंढेवाईक खेळाडू त्या मुलीच्या लहान वयाकडे दुर्लक्ष करून म्हणाले—'ये मुली, आम्ही तुम्हा बरोबर बुद्धिवले खेळायला तयार आहो.'

त्यानंतर त्यामुलीने त्या दोघांना निर- निराळ्या दोन खोल्यात बसविले आणि

त्यांच्या समोर खेळाचा डाव मांडला. पहिल्याने पहिल्या खेळाडूला खेळायला सांगून दुसऱ्या खेळाडूकडे आपली मोहरी पुढे सारण्यासाठी गेली. आळी पाळीने दोघांच्या खोल्यांतून जाऊन तिने आपली मोहरी पुढे सरकविली व हळूहळू त्यांना शह देऊ लागली. दोघे पटाईत खेळाडू मुलीवर एका मिनिटात मात करण्याची स्वप्न पहात होते. पण मुलीची अशी चाल खेळे की आपण हारतो की काय अशी भीती दोघांना वाटू लागली. जेष्ठ पुरा व्हायच्या आधीच दोघे राजाला म्हणाले-“या मुलीला जिंकणे आम्हांला शक्य नाही.” राजाला आश्चर्यच आटले. त्यामुलीचा बाप प्रेक्षक वर्गात बसलेला होता. राजाने त्याला जवळ बोलावून विचारले-“काम हो! तुमच्या मुलीला बुडविले चांगली खेळता येतात हे सुद्धी कधी या पूर्वी सांगितले नाही?”

महाराज: दोघांच्या मुलीचा मांडून

मांडून खेळायला बसलो असतां हिने माझ्या बुडविल्यामुली मोहरी कधी चालतात हे विचारले होते व माझ्याबरोबर खेळली होती.” मुलीचा बाप म्हणाला.

त्यावर राजाने मुलीला जवळ बोलावून विचारले-“मुली! तू हा खेळ इतक्या लवकर कस ग शिकून घेतलीस?”

“महाराज! या दोघांनी गरमराना हारविले आहे. मी एकाला पांढरी मोहरी व दुसऱ्याला काळी मोहरी दिली. पांढऱ्या मोहरी असलेल्याची चाल पाहून मी काळी मोहरी असलेल्याविद्द तो चाल चालले. स्वतःच्या बुडीने मी काहीच खेळले नाही.” मुलीची म्हणाली.

मुलीची ती हुशारी पाहून सर्व जणित झाले. राजाने त्या नवीन दोघां खेळाडू बरोबर त्या मुलीला पण उचित इनाम देऊन त्यांचा सत्कार केला.

सिंदबादच्या सफरी

बगदाद येथे एक मोठा व्यापारी रहात असे. तो मोठा बार्न होता. त्या व्यापार्याला सिंदबाद ~~एक~~ एक मुलगा होता.

सिंदबाद न्यात आपल्यावर काही दिवसांनी त्याचा बाप वागला. बापाची सर्व इस्टेट त्यालाच मिळाली. समकालीन तहण मंडळींच्या संगतीत त्याने पाण्यासारखा पेसा बुडविला आणि मोठ्याच दिवसात त्याची सर्व इस्टेट संपुष्टात आली. तेव्हा त्याचे डोळे उघडले. तरी त्याला एका गोष्टीचा फायदा झाला. त्याने निश्चय केला की बापाने जेवढी इस्टेट त्याच्या साठी ठेवली होती तेवढी तरी स्वतःच्या मेहनतीने मिळवायची.

त्याने जो थोडा जमीन जुमला ठरला होता तो विकला व थोडे पैसे भांडवलसाठी ठेवले. त्या भांडवलाच्या आधारे त्याने निरनिराळ्या देखाळी संबंध जोडून व्यापार

कारण्याचे ठरविले. त्याने परदेशात व्यापार करण्यासाठी माल घेतला आणि एका व्यापारी जहाजात तो माल घेऊन निघाला. ते जहाज नदीच्या काठाकाठाने बसण्याला जात होते. त्यात सिंदबादसारखेच दुसरे व्यापारी पण होते.

बसण्यातून समुद्राची सफर सुरू झाली. वाटेत अनेक वेळांवर ते जहाज थांबले. व्यापार्यांनी पुढाळसा माल प्रत्येक वेळाला उतरून विकला व तेथून नवा माल घेऊन पुढे निघाले. पुढे लागोपाठ काही दिवस जहाजातच समुद्रावर काठावे लागले.

बरेच दिवस सफर केल्यावर त्यांना एक हिस्तेगार बेट दिसले. त्या बेटाच्या किनाऱ्याला जहाजाने नांगर टाकला व सर्व व्यापारी शिडी लावून उतरले. काही जणांनी तीन दगड मांडून चूल पेटविली व सैपाकाला लावले. काही लोक कपडे धुवायला गेले.

काही लोक गप्पा गोष्टीत रंगले. सिद्दादने सैपाक केला व काही वेळ हिंडून परत आला.

एकाएकी ■ बेट हातू लागले. जे लोक उभे होते ते खाली पडले. ते घाबरून गेले एकाएकी जणू काही मूर्कप झाला. इतक्यात जहाजावला एक खलाशी मोठमोठ्याने ओरडून सांगू लागला—“आपण घोऱ्यात सांपडलो आहो. लवकर जहाजावर या. हे बेट नसून एक देवमासा आहे. चुली पेटवल्यावर विस्तराचा ताप लागताच तो हातू लागला. केव्हा नुडी मारील यांगता घेत नाही. लवकर चढा जहाजात.”

ते ऐकून पुष्कळ व्यापारी त्या देवमासाच्या पाठीवर उतरवलेले सामान होते तसेच टाकून स्वतःचा जीव वाचविण्यासाठी जहाजावर घाबले. त्यांचे जहाजाच्या कप्तानाने नांगर काढून घेतला आणि आपले जहाज तेथून दूर पेटून गेला. जे लोक वेळेवर जहाजावर पोचू शकले ते वाचले व कितीक देवमासाच्या पाठीवरच राहून गेले. त्यांत सिद्दाद एक होता. देवमासाने वूडी मारल्याबरोबर सिद्दाद व त्याच्या बरोबरचे देवमासाच्या पाठीवर राहलेले लोक पाण्यात बुडले.

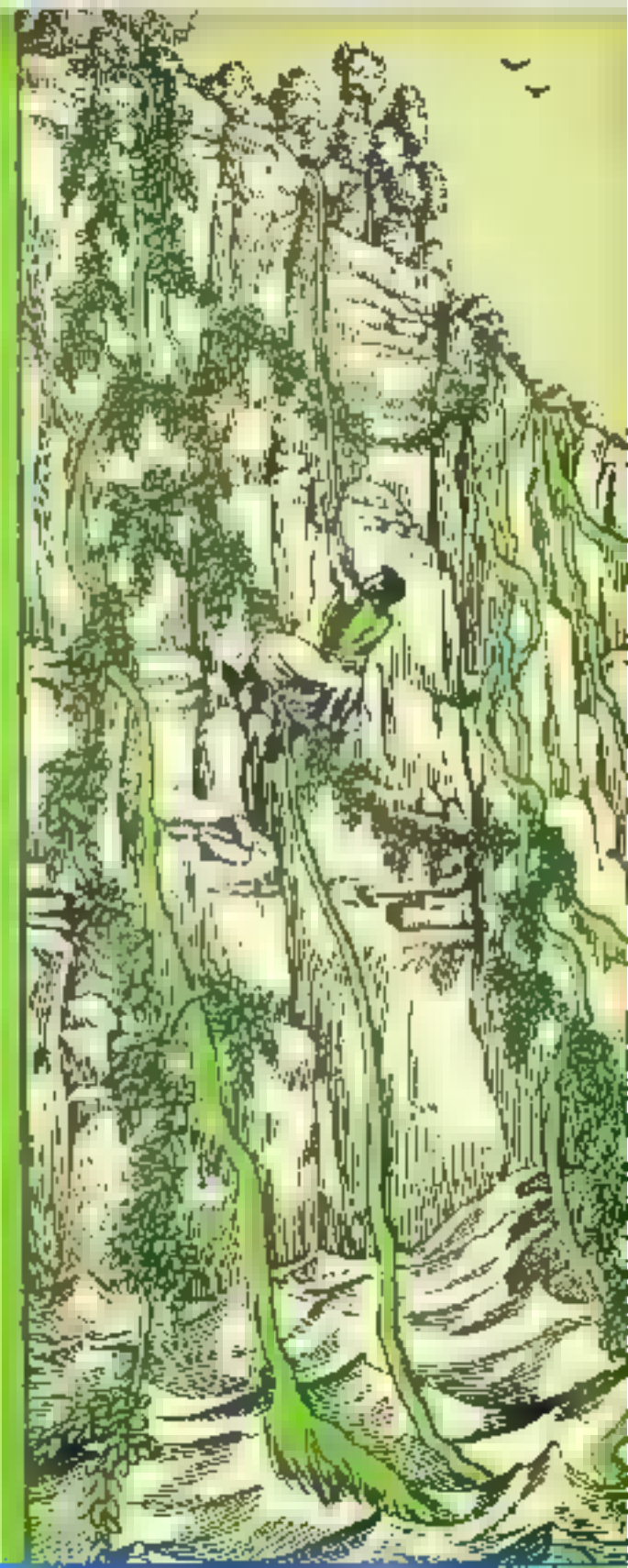
इतर लोकांचे ■ माने, कळले नाही पण सिद्दाद मात्र वाचला. ‘देवतारी त्याला कोण मारी?’ त्याचे दैव बलवत्तर होते. त्याच्या हाताला ओपके ■ एक मोठे लाकडी भांडे लागले. त्यात व्यापाऱ्यांनी आपले कपडे गुथले होते त्या लाकडी भांड्याच्या सहाय्याने तरंगत सिद्दाद ते भांडे वाहता जाईल निघून जात होता त्याने जहाज दूर निघून गेले होते. जहाजाचे थोडे माय दिशत होते. म्हणून किती हारा पाय मारले तरी जहाजापर्यंत पोचणे अशक्य होते. हळूहळू काळोख पटू लागला.

जापला जीव त्या सकटातून वाचेल असे सिद्दादच्या वाटत नव्हते. रात्रभर

पाण्यात बुबत राहून दुसऱ्या दिवशी चांगले उभाडल्यावर तो एका बेटाला लागला. ते बेट समुद्र काठी होते. परंतु डोंगराचा कडा कापून समुद्राने बेटाच्या काठाच्या जणू काही एक भिनव उभी केली होती. त्या डोंगरावरून खाली पाण्यापर्यंत काही गनटी वेळ लोखत होते. सिद्दादने अंगात होती नव्हती ती सर्व दाखती एकवटून एक वेळ घरला व ■ कड्याच्या टोकाला ■ वर येता.

वर पोचल्यावर त्याला सर्व अंग दुखत असल्याचे कळले. माझांनी त्याच्या पायांचे लचके तोडून घेतले होते. म्हणून पाय फार दुखत होते. ■ कळामुळे तो बेपुड होऊन जमिनीवर पडून राहला. रात्रभर तो बेमुद्धावरस्थेच पडून होता. सकाळी उभाडल्यावर त्याची ओप मोडली तेव्हा त्याच्या तोंडावर सूर्याची कोवळी किण्वे पडू लागली होती त्याने उठून उभे राहण्याचा प्रयत्न करून पाहिला, पण उभेच राहता येईना. तोड जाऊन पुन्हा खाली पडला. पुन्हा एकदा स्वतःला संभ्राळीत घीर घेऊन तो रांगत रांगत एका सपाट जागेवर येऊन पोचला.

तेव्हा कोठे त्याच्या हायमे जिवातजीव आल्यासारखे वाटले. तेथे काही फळझाडे

ह्याला दिभल्ली. एका जागी स्वच्छ पाण्याचा जरा पण त्याला दिसला. त्याने हाकपाय भुऊन घेतले आणि थोडे पाणी प्याल्यावर त्याला थोडो हुशारी वाटली. त्याने झाडाची फळे राहजी हाताला आली ती तांदून घेतली आणि आपली भूक भागविली. असेच काही दिवस राहल्यावर त्याच्या अंगाला लागलेल्या जखमा भरू लागल्या. दोन कुवड्या तयार करून घेऊन तो त्याच्या मदतीने थोडा फार हिडू फिरू लागला. काय पण आपले भाग्य? आपण कोठे येऊन पडलो आहो? पुन्हा स्वदेशी जाऊन] चायका मुलांना भेटू शकू की

ताही असे निरनिराळे विचार त्याच्या मनात येत.

समुद्र काठी हिडत अमता एकाएकी त्याला एक थोडा दिसला. तो थोडा साधा थोडा दिगंत नव्हता. सिद्धाद घोड्या-जवळ जाऊ लागला. तिनक्यात साडीतून एका मनुष्याने पुढे येऊन विचारले-“कोण रे तू? कोठून आलास? येथवर कसा आलास?”

“भट्टो, थो व माझे साथी वगदावतून एका जहाजात बसून निघालो होलो. एका जागी आम्ही देवमाशाच्या पाठीला बोट लपवून त्यावर उतरलो. परंतु देवमाशा बुडाल्यावर आम्ही सर्व बुडालो. तगिवाने मी एकटा शंभलो. माझे इतर साथी बुडून गेले की वांधले भला माहीत नाही. माझे नाव सिद्धाद.” सिद्धाद म्हणाला.

तो मनुष्य सिद्धादला बरोबर घेऊन एका गुहेत गेला. तेथे एका घराने त्याने सिद्धादला वस्त्रावला एक उच्च आसन दिले आणि त्याला सायला प्यायला दिले.

गोट भरल्या नंतर सिद्धादने आपली जीवन कथा त्याला सांगितली. तो मन लावून ती ऐकू लागला. नंतर सिद्धादने त्याला तो कोण व त्या देशाचे नाव

काय विचारले. त्याने ते सर्व आनंदाने सांगितले.

सिद्धाद एका बेटावर गेला होता. त्याचे स्वागत करणारा एक ठुपार घोडेस्वार होता. त्याच्यासारखे घोडेस्वार त्या बेटावर पुष्कळ होते. ते सर्व मीरजान नावाच्या सुलतानाचे तोंकर होते. इतर अमावास्येला समुद्रातून विविध थोडे समुद्र किताब्याला लागत. त्या घोड्यांना पकडण्याचे काम हे घोडेस्वार करीत.

“वर ~~...~~ तुझी ~~...~~ माझी गाठ पडली. नाहीतर तुला अन्नपाण्याधिकाय उपाशी मराव लागले असते. ~~...~~ चोरून आपला सर्व वृत्तांत सांगायला सांगितले

न्यायला आलेला कोणी परदेशी आहेस असे समजून आमच्या राजाचे सोकर तुला घडून घेऊन गेले असते.” ते घोडेस्वार म्हणाला.

ते बोलत बसले होते तेथे आणखी काही घोडेस्वार ताही वेळाने आले. नंतर सगळे मिळून सिद्धादला घेऊन आपल्या राजाकडे निघाले. ते सिद्धादला एका थोड्यावर बसवून घेऊन निघाले.

घोडेस्वारांनी मीरजान सुलतानाला सिद्धादचा वृत्तांत सांगितला. सुलतानाने त्याला भाषणपूर्वक बोलावून सर्व प्रकारे त्याचे स्वागत केले. नंतर त्याने सिद्धादला आपला सर्व वृत्तांत सांगायला सांगितले

तो वृत्तांत ऐकून सुलतान म्हणाला—
“सिद्दाद, तू करोगरब फार नशीबवान
दिसतोस. अकलाने तुला फार मोठी उमर
दिल्ली आहे. नाहीतर इतक्या संकटांतून
तू वाचला नसतास.” असे सांगून सुलता-
नाने त्याला आपला खास हिस्तीबी व
सल्लागार म्हणून नेमले. बंदरांची देखरेख
व जहाजाने परदेशांशी होणाऱ्या व्यापारावर
मजूर राहण्याची जबाबदारी सुलतानाने
त्याच्यावर टाकली.

सिद्दादला हे काम तर फारच सोपे
वाटले. त्याला पुष्कळ वेळ मिळत असे.
म्हणून तो आपले काम संभाळून फाकल्या

वेळेस मुस्तानाला आपल्या सफरीचा
वृत्तंत व आपल्या देशातले लोक ■
त्यांच्या बालीरीतींचे वर्णन सांगत असे.
सिद्दादला मुलतान आपला मित्र मानू
त्यागला. त्याच्या सल्लागारिचाय मुलतान
एक ही काम करीत नसे.

सिद्दादला तशी कोणत्याही वस्तूची
उणीव नव्हती. आपण जगाच्या गाठीवर
कोठे तरी स्वदेशापासून दूर आहो, एवढेच
दुःख होते. त्याला नेहमी आपण स्वदेशी
केव्हा फतो पोचू ■ गोष्टीची किता
असे. बंदरात निरनिराळ्या देशांची जहाजे
लागत जहाजांवरच्या सल्लागारांना तो विचारी,
बगदाद शहर किती दूर व कोणत्या दिशेला
आहे, परंतु त्याला कोणाकडून ही टीक
कीक उतर मिळत नसे. कारण त्यांनी
बगदाद शहराचे ■ देशील कधी ऐकले
नव्हते. त्याच्या मनात स्वदेशी जाण्याची
उत्सुकता वाढत गेली तसतशी चापुडें आपण
कधी स्वदेशी पोचू शकणार नाही याबद्दल
त्याला जास्त जास्त निराशापण वाटू
आयली.

एकदा सिद्दाद बंदरात उभा राहून
येणाऱ्या जहाजांची वाट पहात होता. एक
मोठे जहाज बंदरात आले व नागर टाकून

उमे राहले. सल्लागारांनी दोस्तंदांची शिडी
खाली सोडली. सिद्दादवर चढून सिद्दाद
जहाजावर चढून गेला. सल्लागारांच्या मदतीने
सिद्दादने जहाजावरच्या मालाची चांचणी
घेतली. सल्लागारी एकेक करून माल दाख-
वीत त्याचे विशेष रांगू लागला. सिद्दादने
मालाची यादी तयार केली.

मालाची यादी लिहून आल्यावर
सिद्दादने जहाजाच्या मालकाला विचारले—
“सर्व मालाची यादी गाली का? काही
माल राहला तर नाही?”

“आहे थोडा माल, पण तो उरलेला माल
आपचा नाही. म्हणून मी तो माल जहा-
जाच्या तळपरात ठेवला आहे. त्या मालाचा
मालक समुद्रात बुडून गेला. मी तो माल
त्याच्या नातेवाईकांकडे पोचविणार आहे.
तो बगदादचा राहणारा होता.” जहाजाचा
मालक म्हणाला.

ते ऐकून सिद्दादला काय बोलवे व
काय बोलू नये, मुचेना. तरी त्याने स्वतःला
सावरून विचारले—“त्या बुडून गेल्या
माणसाचे नाव तुम्हांला माहीत आहे का?”

“सिद्दाद!” मालक म्हणाला.

“अरे, फुटव्या नशिवाचा तो सिद्दाद
मोच!” सिद्दाद म्हणाला.

त्यानंतर सिद्दादने त्याचे जहाज
देवमाशाच्या पाठीला घेव शमजून त्याच्या
काठाला बसे लागले व त्यानंतर त्याच्यावर
कोणकोणते प्रसंग ओडवले व तो देवाच्या
कृपेने कसा वाचला हे थोडक्यात सांगितले.
परंतु जहाजाच्या मालकाचा त्याच्या
बोलण्यावर विश्वासच पसेना. तो त्याला
म्हणाला—“तू लुच्चा व लबाड दिसतोस
की रे! तुझ्या सारख्या कित्येक आमट्यांना
मी पाहिले आहे, आमच्या डोळ्यासमोर
सिद्दाद बुडाला आम्हांला माहीत आहे.
स्वतःला सिद्दाद म्हणताना तुला लाज
नाही वाटत.”

"पण मला खोटे बोलण्याची गरजच काय?" असे सांगून त्याने देवमाझाच्या पाठीवरून ते गाण्यात कसे गडप झाले, हे सविस्तर वर्णन करून सांगितले. तेव्हा कोठे जहाजाच्या मालकाचा त्याच्या बोलण्यावर विश्वास बसला. त्याने त्या जहाजात आलेल्या उत्तर व्यापाऱ्यांना बोलावून सिद्धादची त्यांच्याशी ओळख करून दिली. सिद्धादने त्या सर्वांना आपला विविध जीवन वृत्तांत सांगितला. तो ऐकून सर्व चकित झाले. सिद्धाद मृत्यूच्या वाटेतून थावला होता. अर्थातच सर्वांनी त्याचे अभिनंदन केले.

सिद्धादने आपला सर्व माल पाहिला. पोत्यात व पेड्यांत भरलेला सर्व माल सुरक्षित पाहून सिद्धादच्या होळ्यात आनंदाभू आले. सिद्धादने मीरजान सुलतानाच्या देण्यासाठी मुख्यमुख्य वस्तू निवडून बाजूला ठेवल्या व बाकी माल बाजार पेटेत

नेऊन वृष्टत किमतीला विकला. नंतर त्याने सुलतानाच्या नजराणा म्हणून राखून ठेवलेला माल दिला. सिद्धादला निरोप देताना सुलतानाने त्यांच्या देशातली अंतरे कापूर, वृण वगैरे वस्तू प्रमाची भेट म्हणून दिल्या. मद्याचा निरोग घेऊन सिद्धाद स्वदेशी निघाला. कित्येक दिवस प्रवास करून सिद्धाद वसण्याला आला व तेथून वगदादला मुखरूप येऊन पोचला.

ईश्वर कृपेने त्याच्या प्रगे सर्वे सुखी होते. तो बरोबर अलोट वन आला होता. त्याने आपला व जमीन जुमला पुन्हा खेडी केला आणि पुढे आपली इच्छा वाढविली. यापाने त्याच्या माठी जो इच्छा ठेवली होती त्यात त्याने वृष्टीने भर टाकली. मूलावाढीबरोबर आनंदात दिवसामागून दिवस जात होते. हळूहळू तो आपल्या पहिल्या मफरीचे सर्व कष्ट चितरून गेला. (पुढे चालू)

मुंबई राजकुमार

एका एका सुंदर राजकुमारीची तरुवीर पाहून एक राजकुमार तिच्यावर इतका भावला की त्याने तिच्याशीच लग्न करण्याची दमन घेतली. त्याच्या मित्र-पट्टीतील तसला वेडेपणा काळ नपोस अने अनेक प्रकारे त्याला सांगितले. कारण त्या राजकुमारीला लग्न करण्याच्या हेतूने जो जो राजकुमार गेला त्याच्यापैकी एकजणदेखील परत आला नाही.

परंतु राजकुमाराने त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. त्याने तिच्याशीच लग्न करण्याचा पक्का निश्चय केला आणि तो त्या राजकुमारीच्या राजधानीकडे निघाला.

राजकुमाराने त्या राजकुमारीच्या देशात पाऊल टाकले तेव्हा त्याला एका जागी मदीत मधोमध एक मनुष्य हातात एका पक्ष्याचा पिंजरा घेऊन त्या पक्ष्याचा छिद्रात

बसून असलेला दिसला. राजकुमाराने तो पक्षी मद्यांत धारत बोली बोलून छिद्रात घेतला. त्याने पिंजरा उघडून पाहिला तर तो एक चिमणी होती.

"सका करे कर्माचें पत्ता!" राजकुमार चिमणीकडे पहात म्हणाला.

"तू फसला नाहीस, तुला माझ्यापासून कायदान होईल," चिमणी म्हणाली.

"म्हणजे तू आगच्या भापेत बोलतेस पण का?" राजकुमाराने तिला चकित होऊन विचारले.

"तू मला पिज्यातून काढून स्विसात ठेवून घे," चिमणी म्हणाली.

राजकुमाराने त्या प्रमाणे चिमणीला पिज्यातून काढून स्विसात ठेवून घेतले. राजवाड्यात जाऊन तो राजाला म्हणाला— "महाराज! मी आपल्या राजकुमारीला मागणी घालण्यासाठी आलो आहे."

ते ऐकून राजा म्हणाला—“माझी मुलगी गेली सात वर्षे कोणाशी एक वाददेखील बोलली नाही. त्याचे कारण मोठमोठ्या वैद्यांनादेखील कळले नाही. माझ्या मुलीचा मुकेंपणा जो दूर करील त्याच्याशी मी आपल्या मुलीचा विवाह करून देईन. मी तुला तिच्याकडे पाठवून देतो. संध्याकाळपर्यंत ती बोलली नाही तर मी तुझे डोकें उडवीन.”

राजकुमारीची विवाह करण्याच्या हेतूने आलेले राजकुमार कां परतले नाहीत. आता त्याला कळले. त्याला धीर येत जिवात बसलेली चिमणी म्हणाली—“तू भावक नकोस, मी आज बरोबर, यंफितीर रहा.”

“मी तिला बोलायला लावू शकेन. मला राजकुमारीकडे पाठविण्याची व्यवस्था करावी.” राजकुमार राजाला म्हणाला.

अंतःपुरात राजकन्येच्या सेवेला एक म्हातारी वाती नेहमी हजर बसे. राजा राजकुमाराला राजकन्येच्या महालात घेऊन गेला आणि म्हणाला—“सूर्यास्तापूर्वी तू राजकन्येला बोलायला लावले नाहीस तर रात्रभर तुला तुरुंगात ठेवण्यात येईल आणि सकाळी तुझे डोकें उडविण्यात येईल.” असे सांगून राजा निघून गेला.

राजकुमारो कुर्चीवर पाठमोरी बसून लिडकीतून पहात होतो. राजकुमाराने

तिला विचारले—“राजकन्या! कसं काय प्रकृति बरी आहे ना?”

राजकुमारीने काहीच उत्तर लेंदि नाही व पाठीमागे वळूनमुख पाहिले नाही.

“मला एका कोनाड्यात ठेवून दे आणि तू त्या कोनाड्याशी बोलू लाग. तू त्या कोनाड्याला एखादी गोष्ट सांगायला सांग. मी काही प्रश्न विचारला. काही तरी नाकडे तिकडे उत्तर दे.” चिमणीने हे सवें राजकुमाराला गुप्तपणे सांगितले.

“मग राजकन्या, मी आपल्यालाच विचारले होते, प्रकृति बरी आहे ना?” असे बोलत राजकुमार तिच्या शेजारून पुढे गेला आणि एका कोनाड्यात त्याने चिमणीला लपवून ठेवले. राजकन्या त्यावेळी लिडकीतून बाहेर पहात होती.

“राजकन्या! मी पुन्हां विचारतो, तू माझ्याशी बोलली नाहीस तर मी कोनाड्याचीच बोलेंन, सांगून देवतो.”

कोणो वेडा दिसतो, राजकन्या मनातल्या मनात स्मित करून बाहेर पहात होती.

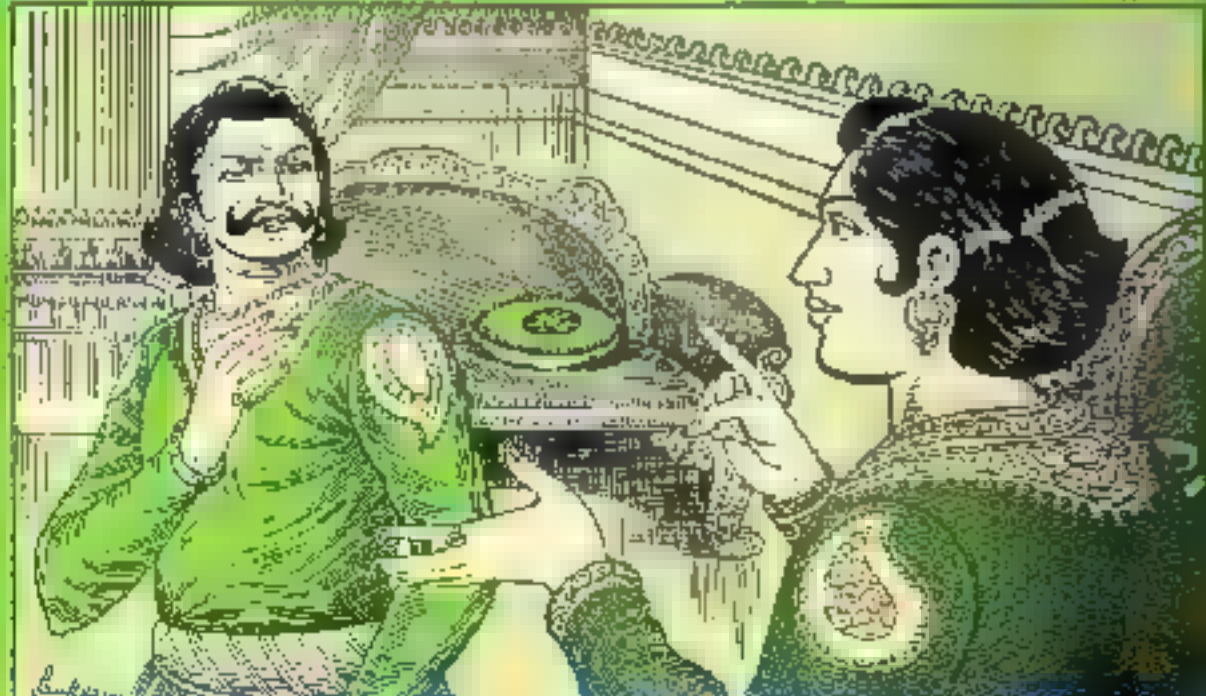
“काय रे कोनाड्या, मग तूच उत्तर देतोस का माझ्या प्रश्नाचे? कारण राजकुमारो तर बोलत नाही!” राजकुमाराने विचारले.

“हो, वेईन! राजकुमारी वेडी आहे. तिच्याशी कशाला बोलायला जातोस? तुला बोलायचं असेल तर माझ्याशी कां नाही बोलत?” कोनाड्यात बसलेली चिमणी म्हणाली.

राजकुमारी चकित होऊन तिकडे पाहू लागली. तिला भयंकर राग आला. राजाच्या भरात तिच्या तोंडात “मी वेडी नाही” असे शब्द आले. पण तिने स्वतःला आवरून तोंडावाटे ते शब्द बाहेर येऊ दिले नाहीत.

राजकुमाराबरोबर हा कोनाड्या कसा काय बोलतो आहे? तिला काही कळेलना. ती

दोघांचे संभाषण ध्यात देऊन ऐकत होती. थोड्या वेळाने राजकुमार कोनाड्याला म्हणाला—“मला कंटाळा येऊ लागला आहे. बुवा! कोनाड्या एखादी गोष्ट सांगतोस का?”

चिमणी मोठे सांगू लागली—“एका गावां तिथे भाऊ रहात होते. मोठा मुतारकामात हुशार होता. दुसरा विणकामात प्रवीण होता. तिसऱ्याला काहीच येत नव्हते. पण त्याचा देवावर अखंड विश्वास होता. तिथे भाऊ स्वतःचे पांढे भरण्यासाठी आपल्या पायातून निघाले. ते एका बोंगराजवळ पोचलं तेव्हा रांध्याकाल झाली होती. त्यांना

ती रात्र एका गुहेत काढवी लागली. रात्री स्त्रियांपासून आपले रक्षण करण्याच्या हेतूने त्यांनी गुहेच्या तोंडाजवळ त्याकडे पेटवून एक शेकोटी तयार केली. पाळी पाळीने एक प्रहरभर पाहून देण्याचे तिघांनी ठरविले. सगळ्यात मोठ्या भावाची पाळी सर्वात प्रथम होती. त्याने त्याकडेची एक बाहुली तयार केली. त्यानंतर दुसऱ्या भावाची पाळी आली. त्याने कापड चिगून त्या बाहुलीला लुगटे चोळी तयार करून घालली. नंतर तिसऱ्याची पाळी होती. त्याने ती बाहुली पाहिली. तिला लारी मूकगी समजून ती तिच्यावर भाटला.

त्याने देवाजवळ प्रार्थना केली की देवा या बाहुलीच्या जरिरान प्राण आण, आणि आत्तयं म्हणजे जरीजरच ती बाहुली जागची हालली. राजकुमार, आतां मू सांगू या तिघां पैकीं कोणाशी त्या मूलीचे लग्न करून देणे योग्य होईल?”

चिमणीचा तो प्रश्न ऐकून राजकुमार म्हणाला—“लाकडी बाहुली तयार करणाऱ्या मोठ्या भावाशी तिचे लग्न झाले पाहिजे.”

“राजकुमार तु नुसतो आहस, तिला यत्ने नेसवणाऱ्या बाधांशी हा प्रस्नाय नसही का होणार?” चिमणीने विचारले.

“तुमच्या दाढक्यात काही अक्षर्य आहे का? प्राण ओतणाऱ्या तिसऱ्या भावाशीच नको का तिचे लग्न व्हायला?” राजकुमारी मोठ्याने ओरडून म्हणाली.

दुसऱ्या क्षणाला राजकुमारीने आपल्या हाताने आपले तोंड बंद केले. परंतु काय उपयोग? ती तर बोलली होती.

“अनबाई! आपली राजकन्या धोक्यातली का?” म्हातारी शसी जसे म्हणत बाहेर आली.

त्याच वेळी राजाने राजकन्येच्या दाननाम प्रवेश करून राजकुमाराला विचारले—“सूर्यास्त झाला. माझी मुलगी बोलली का?”

“होय महाराज! राजकन्या बोलली.” राजकुमार म्हणाला.

“खोटे! मी नाही त्यांच्याशी बोलले!” राजकुमारीच्या तोंडून मकळत शब्द बाहेर पडले.

राजा खदखदाईतून म्हणाला—“छान!” त्याने मात वर्षानंतर राजकन्येच्या तोंडचे शब्द स्वतःच्या कानाने ऐकले होते. शनीने पण राजकन्येला बोलताना ऐकल्याचे सांगितले.

तेव्हा राजाने राजकन्येचा विवाह राजकुमाराशी करून दिला.

दोन मूखे

एका गावी एक मूख गरीब मनुष्य रहात असे. त्याचा एक विवही रहा रुपये मिळाने. बराच विचार करून त्याने आपल्या घराच्या मातीच्या भिंतीत एक पोक केले. रुपये ठेवून त्याने पुन्हा ओल्या मातीने ते पोक पुजवून टाकले. ती ओली माती वाळवत त्या मूखे माणसाने आपल्या घरात कोणाच्या पाऊल ठेवू दिले नाही. ओलो पांढरी वाळून गेल्यावर त्याच्या मनाचे रामाधान झाले. त्याने नंतर "हा भिंतीवर" या भिंतीत रुपये सपकून ठेवलेले नाहीत." असे तिडून ठेवले. स्वतःच्या बुद्धिमत्तेवरून त्याने स्वतःच स्वतःची सुटती करून घेतली.

काही दिवसांनी त्याचा एक मित्र त्याच्या घरी आला. तेव्हा परत घरी नज्जना. पण त्याचा भिंतीवर त्याने जे मिडून ठेवले होते ते दिसले. या मित्रात रुपये सपकून ठेवलेले नाहीत असे याने का बरे तिडून ठेवले आहे. हे बिल सपकून पहावे असे ठरवून त्याने भिंत खणून पाहिली आणि त्याला भोक्कान पैसे मिळाले.

रुपये मिळाल्यावरून अर्थातच त्याचा घरमालक झाला. परंतु आपण चोरो केल्याचे कळले तर आपल्याला मार जावा लागेल अशी भीती पण त्याला वाटू लागली. म्हणून त्याने घरवाऱ्यावर तिडून ठेवले—'जगण्या माणसाच्या घरात मी चोरो केली नव्हती.'

पिनर्यादि

एकर गावी लक्ष्मण नावाचा एक दोनकरी रहात असे. त्याच्या एकूळतार एका मुलाचे श्रीघर होते. तो एक चांगलीशी मूळगी पाहून त्याने मुलाचे लग्न करून देण्याचे ठरविले.

लक्ष्मणने दोन्ही घरच्या श्रीमंतीला शोभेल अशा थाटाने लग्न करण्याचे ठरविले. हत्तीवर निवासी पाहिले. त्याचा मित्र गोपाळ भाव्याकडे हत्ती होता. म्हणून लक्ष्मण त्याला म्हणाला—'मित्रा, माझ्या मुलाचे लग्न ठरले आहे. लग्न थाटाने करावचे आहे. तू आपला हत्ती दिलास तर हत्तीवर बराच काढागचा विचार आहे.'

गोपाळ होकार देत म्हणाला—'हा हत्ती माझ्या आजोबांच्या वेळेपासून आमच्या घरी आहे. मुस रूप घरी पोचता जाला पाहिजे.' लक्ष्मणने ते सर्व मान्य केले. लग्न सभारंभ वातंदाने पार पडला.

लग्न झाल्यावर लक्ष्मण आपल्या गावी निघाला तेव्हा वाटेत हत्ती एकाएकी खाली वसला व त्याने अंग टाकले. तो कां व कसा मेल्या, कळले नाही.

लक्ष्मण गोपाळाच्या घरी गेला आणि म्हणाला—'गोपाळ! अरे, मी तोंड दाखविण्यालायक मुद्दा राहिलो नाही. काय सांगू, तुला हत्ती परत येत असता वाटेत एकाएकी खाली वसला आणि पुन्हा उठला नाही. मी त्याची किंमत शोधला तयार आहे. आता तूच सांग तुला हत्तीची किंमत हवी की दुसरा हत्ती?'

'मला तो माझा हत्तीच पाहिजे, तू लागू हत्ती आणून उभे केलेस म्हणून ते माझ्या हत्तीची बरोबरी करू शकतील का? मला माझा हत्ती आणून दे.' गोपाळ म्हणाला.

'अरे, पण मेलला हत्ती जिवंत करून कसा आणून देऊ?' लक्ष्मणने विचारले.

गोपाळने नारायणराव न्यायाधिसांच्या न्यायालयात लक्ष्मणच्या विरुद्ध फिर्याद केली. नारायणरावांनी दोघांचे म्हणणे ऐकून घेतले. हत्ती म्हातारा होता हे दोघांच्या म्हणण्यावरून स्पष्ट झाले. लक्ष्मणच्या निष्काळजीपणामुळे तो मेल्या नव्हता हे पण स्पष्ट झाले. गोपाळने जो हट्ट धरला होता तो त्या हत्तीसाठी नव्हताच. लक्ष्मणला बंड किंवा धिक्का व्हावी यासाठी होता. हे लक्षात आल्यावरून नारायणराव म्हणाले-“मी उद्या निकाल सांगतो.”

नारायणरावांनी दोघांना पाठवून दिले. त्यानंतर त्यांनी लक्ष्मणच्या नावी एक गुप्त लिहिले. दुसऱ्या दिवशी गोपाळ कोर्टात हजर झाला. पण लक्ष्मण आला नव्हता.

नारायणराव म्हणाले-“लक्ष्मण अजून कसा काय आला नाही! न काळ. मी जाऊन त्याला बोलावून घेऊन ये.”

गोपाळने लक्ष्मणच्या घरी जाऊन पहिल्याने दाराची कडी वाजविली व नंतर दार उकलून पाहण्यासाठी हात लावला त्याबरोबर दार उघडले व दाराच्या लागून काही बरण्या व मडकी होती ती फुटली.

“हे काय रे गोपाळा! माझ्या वाड-बडिलांपासून मी जपून ठेवलेली भांडी मी एका धक्क्यात फोडून टाकलीस की रे?” लक्ष्मणने बाहेर येऊन गोपाळला विचारले. गोपाळ त्यांची किंमत दाखवला तयार झाल्या. पण लक्ष्मण म्हणाला-“ते नाही चालायचे. मला माझी भांडीच हवीत.”

दोघे नारायणरावांच्या न्यायालयात गेले. लेपेस लक्ष्मणने लिहिले. फिर्याद केली. नारायणरावांनी निकाल सांगितला तो असा-“गोपाळ, मी लक्ष्मणची भांडी परत दे. मी तुझा तो हत्ती परत देवविनो.” गोपाळचा चेहरा काडकन उतरला. आपलंसे तोंड कळत तो निघून गेला.

महाभारत

“अर्जुनाबरोबर दंडमुद्र एक राखा किंवा राजपुत्र वांच्छार्थीकी कोणी एक करू नकोस.” कृपाचार्याच्या तोंडचे वाक्य ऐकून कर्णाची मान धाली झाली. त्याला आई बापाचे नाव सांगायला लाज वाटली. दुर्योधन कर्णाला आपल्या आजूला बळवून घ्यायला जांगली संधी चालून आलेली पाहून कृपाचार्यांना म्हणाला-

“गुरुवर्य! शास्त्राप्रमाणे उत्तम क्षत्रिय-कुळात जन्मलेला, एक धूर पुरुष व मोठे सैन्य ज्याच्या जवळ आहे अशांना राजा म्हणता येईल. कर्ण राजा नाही एवढ्या एकाच कारणामुळे त्याला अर्जुनाशी दंड-धुडाला हरकत असेल तर मी अंगराज्याचा राजा म्हणून त्याचा राज्याभिषेक करतो.”

दुर्योधनाने केल्याप्रमाणे अग्निप्रेक करण्यासाठी वेदपाठी काढून आले. एक सुवर्णसिंहासन आणण्यात आले. स्वर्णकणश पाचे भरून घाली आणण्यात आले. फुले, फळे व अक्षता आल्या. दुर्योधनाने कर्णाला सिंहासनावर बसवून त्याच्यावर छत्रचामर धरायला दोघां राजकुमारांना उभे केले आणि कर्णाचा शास्त्रोक्त विधीने राज्याभिषेक झाला.

राज्याभिषेक संपल्यावर कर्ण दुर्योधनाला म्हणाला-“महाराज! मला आपल्याकडून राज्य दान म्हणून मिळाले. या महल मी आपली कोणती सेवा करू?”

“कर्णा! मला फक्त तुझ्या सारख्या मित्रांची मैत्री पाहिजे.” दुर्योधन म्हणाला.

आली अं? तुला रे कशा अंग देशाचे सिंहासन?"

कर्णाचे सर्वांग क्रोधाने चरचर कांपू लागले. पण त्याला आपला राग मनातल्या मनात मिळावा लागला. तो आकाशातल्या सूर्याकडे पहात उभा दुर्योधन निमूटपणे ते सर्व ऐकत भावडाबरोबर बसला होता. तो भीमाला म्हणाला—"भीमा! जो राजा असेल, क्षत्रिय असेल त्याने कोणाही पराक्रमी वीर गुरूने आम्हां केव्हास हंडमुढास तयार पाहिजे. अर्जुन शूर क्षत्रिय असेल तर त्याने ते आम्हां स्वीकारलेच पाहिजे. आणखी सांगून ठेवतो. गाढीला बांधून ठेव, शूर क्षत्रिय आणि नशा यांचा उगम किंवा जन्म कोठे झाला हे कोणी सांगू शकेल का? ते कोणी विचार नये. दिव्य लक्षणे असलेला व कवच-कुंडल धारण करूनच जन्मलेला कर्ण सामान्य मनुष्य असूच शकत नाही. तो अंगराज्यावर काय, सर्व पृथ्वीवर राज्य करण्यास योग्य असा पराक्रमी धोर धोडा आहे. मी त्याला अंगराज्याचा अधिपती म्हणून नेमला आहे. ज्या कोणाला ही गोष्ट मान्य नसेल त्याने समोर येऊन माझ्याशी हंडमुढास तयार असावे."

कर्णाचा पिता सूत म्हणजे सारथी तो घुरून राग्याभिषेक विधि इतका वेळ पहात होता. तो रथातून उतरून खाली आला व त्याने अंगदेशाचा राजा कर्ण याचे अभिनंदन केले. कर्णाने आपल्या पित्याला प्रणाम केला. सूताने कर्णाला पुत्रप्रेमाने आलिंगन करून आशीर्वाद दिला. दोघांच्या डोळ्यातून आनंदाश्रू बाहू लागले.

कर्ण सूतपुत्र आहे ही गोष्ट प्रगट सर्वांना कळली. ते पाहून भीम कर्णाला म्हणाला—"सूतपुत्रा! सारथ्याचे काम करायचे सोडून अर्जुनाशी हंड मुढ करण्याची महत्वाकांक्षा तुझ्या मनात उत्पन्न

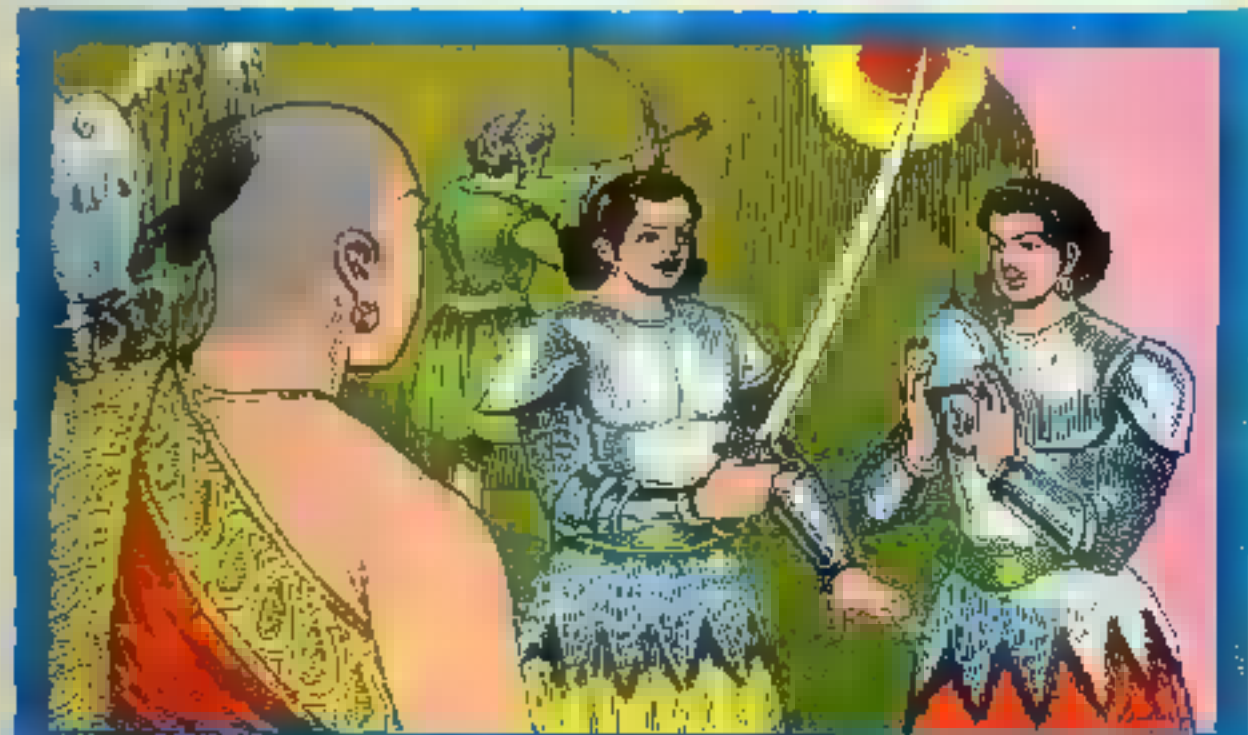
दुर्योधनाच्या तोंडचे ते वाक्य ऐकून सर्व प्रेक्षक वर्गित हाहाकार उडून गेला.

हंडमुढ होण्यापूर्वीच सूर्यास्त झाला. काही लोक अर्जुनाच्या घनुविद्येची तर काही कर्णाच्या शौर्य व पराक्रमाची आणि इतर काही दुर्योधनाची स्तुती करीत आपापल्या घरी निघून गेले. दुर्योधनाला तो दिवस एक पर्व दिवसा सारखा पवित्र वाटला. आजपर्यंत अर्जुनास शौर्य पराक्रम त्याच्या डोळ्यात कुसळ्यासारखा सलत होता. परंतु मापुडे त्याला अर्जुनाला मिण्याचे नाही. त्याची बरोबरी करू शकणारा शूर कर्ण मित्र होता.

आणखी काही काळ लोटला. एकदा गुरू द्रोणाचार्यांनी आपल्या सर्व शिष्यांना एकत्र करून विचारले—"तुम्ही मला गुरूदक्षिणा काय देणार?" सर्व म्हणाले—"गुरुवर्य! आपण आज्ञा करावी आम्ही ती गुरूदक्षिणा हजर करतो."

द्रोणाचार्य म्हणाले—"ऐश्वर्यमदाने पांचाल वंशाचा द्रुपद राजा मयोन्मत्त आहे. त्याला जिवंत पकडून घेऊन या."

आपल्या गुरूच्या आज्ञेला मान देऊन सर्व शिष्यांनी आपापले रथ सज्ज केले. कवच धारण करून सद्ग व घनुष्य बाण घेऊन द्रुपदाच्या राज्यावर चालून जाण्यास

सर्व तयार झाले. त्यानंतर द्रोणाचार्य पुढे निघाले व त्यांच्या मागे सर्व राजकुमार निघाले.

पांचालदेशाच्या राजधानीजवळ पोचल्यावर अर्जुन द्रोणाचार्यांना म्हणाला—“यांच्या पैकी एकही द्रुपदाला धरून आणू शकणार नाही. हे हार मातून परत येईपर्यंत आम्ही पांडुपुत्र येथेच थांबतो. त्यानंतर जाऊन द्रुपदाला धरून घेऊन येतो.”

दुर्योधनाचे सर्व बंधू व कर्ण ससैन्य पांचाल नगरावर घालून गेले. आपल्याच घमैडीत कौरव नगरात शिरल्याची बातमी द्रुपदाला समजली. तो आपल्या भावांना

मदतीला बोलावून कौरव सैन्याला तोंड देण्यासाठी ससैन्य धावून आला. सुरवातीला कौरव व कर्ण यांची सरशी होत राहिली, परंतु थोड्याच वेळाने द्रुपदाने आपली बाजू सावरली व कौरव सैन्याला पिटाळून लावले. कौरव झाली मरणा पाळून परतले.

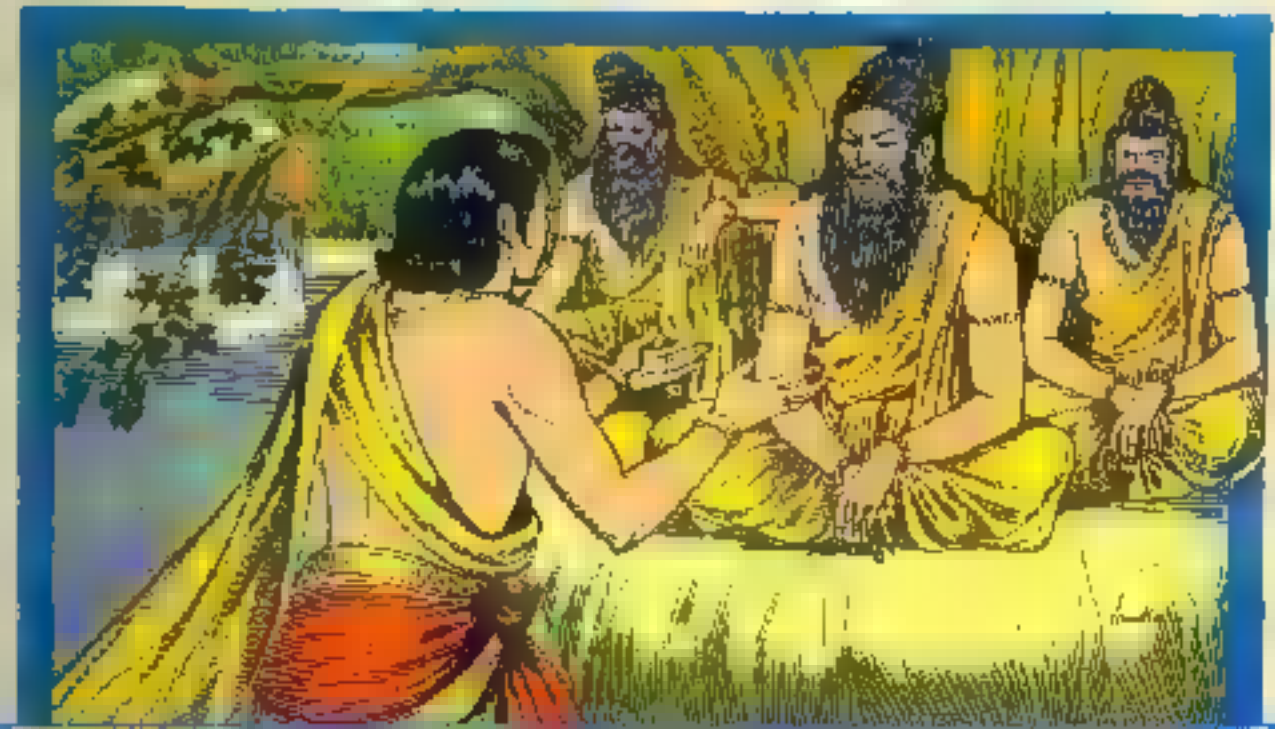
तेव्हा अर्जुनाने गुरू द्रोणाचार्यांना नमस्कार केला आणि वडील बंधू युधिष्ठिर याचा आशीर्वाद घेऊन आणि भीमाला आपला सेनापती म्हणून आणि नकुल सहदेवांना रक्षणार्थ नेमून द्रुपदाला जिवंत आणण्याची प्रतिज्ञा करून निघाला.

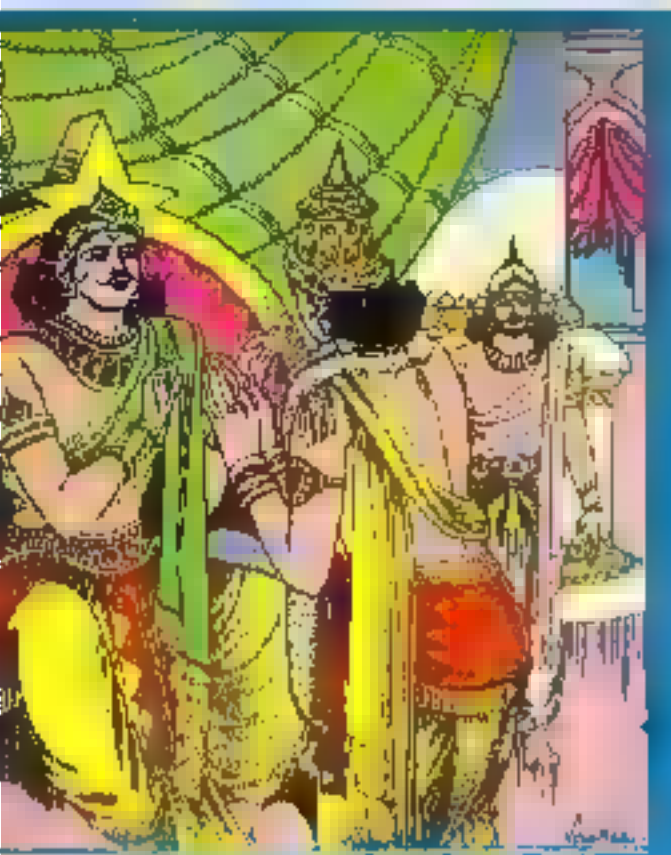
भीमार्जुनांच्या हल्ल्यासमोर द्रुपदाच्या सैन्याची धुळवाण उडून गेली. अर्जुनाचा रथ पांचाल सैन्याला पांगवीत सरळ द्रुपदाच्या रथाला जाऊन मिळला. द्रुपदाने रागाने अर्जुनाच्या सैन्यावर आणि रथावर प्रत्याक्रमण केले. लढाईच्या गडबडीत एकाएकी द्रुपद अदृश्य झालेला पाहून त्याच्या सैन्याचा धीर खचला. अर्जुनाने बाणांचा पाऊस पाडून द्रुपदाचा रथ मोडून टाकला आणि थोड्यांना ठार केले. नंतर तो तलवार ज्यसून द्रुपदावर धावून गेला. द्रुपद त्यानंतर थोड्याच वेळाने कैद झाला.

तिकडे भीमाने व नकुल सहदेवांनी द्रुपदाचे सैन्य पळू लागलेले पाहून त्यांच्यावर निकराचा हल्ला केला. अर्जुनाने त्यांना आवहून द्रुपद कैद झाल्याचे सांगितले. म्हणाला—“द्रुपद आपला नातंवाईक आहे. त्याच्या निवा राजधानीचा नाश करणे बरोबर नाही.”

त्यानंतर अर्जुनाने द्रुपदाला घेऊन गुरूदक्षिणा म्हणून गुरू द्रोणाचार्यांसमोर उभे केले. द्रोणाचार्य द्रुपदाला पाहून व्यंगहास्य करीत म्हणाले—“द्रुपदा! तुझे राज्य व राजधानी आम्ही जिंकली आहे. बोल कडील माझे. आपण आपापल्या राज्यात जातातरी मला बालवर्षाचा मित्र म्हणून

ओळखशील की नाही? तुला भिण्याचे मुळीच कारण नाही. मी ब्राह्मण आहे. ■■■ करणे ब्राह्मणाला शोभते. मी आपली बालवर्षाची मैत्री विसरलो नाही. तुझ्या मैत्रीची आठवण करून देण्यासाठीच मी तुला येथवर आणविले. सिंहासनावर बसलेल्या राज्याची मैत्री पण मला आवडते. तू आपले राज्य व सिंहासन घालवून बसला आहेस. तुझी मैत्री बायन ठेवण्यासाठी री तुझे अर्धे राज्य तुला परत देतो. गंगेच्या दक्षिणेकडील सर्व राज्य तुझे आणि उत्तरेकडील माझे. आपण आपापल्या राज्यात परस्पर मैत्रीचे संबंध ठेवून राज्य चक या.”

द्रुपदाचा गर्वभंग झाला. त्याने आपल्या चुकीची माफी मागून आजन्म मैत्रीचे दिव्यावर द्रोणाचार्यांनी त्याला सोदून दिले.

त्या दिवसापासून द्रुपद कर्त दक्षिण पांचाल वेश्याचा राजा झाला. सैन्य बळ दाखवून द्रोणाचार्यांना जिकणे वापुढे अशक्य आहे याची जाणीव द्रुपदाचा झाली. तो अर्धे राज्य गमावून बसला होता त्याला मूल बाळ पण नव्हते. म्हणून तो वेश्याटनास निघाला आणि ऋषीमुनींच्या सहवासात राहून जोर तपश्चर्या करू लागला.

द्रोणाचार्यांनी अहिच्छत्र घेथे आपली राजधानी कायम केली आणि राज्य करू लागले.

एक वर्ष लोटले. धृतराष्ट्राने युधिष्ठिराला युवराजपद देण्याचा निश्चय केला. युधिष्ठिर सर्वात मोठा भाऊ होता. सद्गुणी, सुशील व धर्मपरायण होता. युवराजपदी त्याची नेमणूक सात्त्विकानंतर त्याने आपल्या काकांना राज्यकारभारात पुष्कळच मदत केली.

भीमाने बलरामाजवळ गदायुद्धाचे शिखर बेटून त्यात प्राविण्य संपादन केले.

अर्जुनाने धनुर्विद्येत प्राविण्य मिळविले. त्याला दोन्ही हातांनी धनुष्यावर चढवून युद्ध येत होते. म्हणून त्याला सैन्यसाची मिळाले. द्रोण अर्जुनाला आपला पट्टशिष्य त्यांनी त्याला सर्व शस्त्रास्त्रे उत्तम प्रकारे शिकवून दिली.

द्रोणाचार्यांनी अर्जुनाला उपदेश केला की युद्ध करणे हे मुळात चांगले नाही. अगदी आवश्यक तेव्हाच युद्ध करावे. सुडाच्या भावनेन हिंसा करू नये. एकाद्या आदरणीय व्यक्तीशी युद्ध करावेच लागले तर माघार न घेता युद्ध करावे व त्या व्यक्तीच्या विषयी सर्वदा आदर भाव राखावा.

अर्जुनाने कौरव राज्याचे शत्रू व त्याचे वंदील पांडू यांच्याशी वैर करून त्यांचा

अपमान करणाऱ्या सोबीर, विसल व दत्त-मित्र आणि त्याचे शत्रू यांना युद्धात ठार केले त्याने एकट्याने पूर्वेकडील सर्व राज्ये एकामागून एक जिंकली. कित्येक राजांना कौरवांचे मांडलिक करून घेतले आणि त्यांच्याकडून भंडारी वसूल करून कौरवांच्या राज्याचे ऐश्वर्य वाढविले.

नकुल सहदेवांनी पण अनेक राज्ये जिंकून कौरवांच्या राज्याची त्यांना दहशत बसविली.

तन्हेने पांडवांची वाढती कीर्ति धृतराष्ट्राला पाहवना. परंतु त्यांना प्रोत्साहन घावे की त्यांचा तेजोवध करावा त्याला

कळेना. म्हणून त्याने कणक नावाच्या आपल्या एका ब्राह्मण भंड्याचा सल्ला विचारला. शत्रूचा नाश कोणत्याही प्रकारे केल्यास त्यास दोष नाही असा कणकाने सल्ला दिला.

धृतराष्ट्राप्रमाणे दुर्योधनाने पण कणक, शकुनी, दुःशासन वगैरेंच्या सल्ल्याने पांडवांचा काटा दूर करण्याचे ठरविले. त्याने धृतराष्ट्राची परवानगी मागितली व अर्थातच ती त्याला मिळाली. सर्व एकत्र जमले पांडवांचा शेवट कसा करला येईल या गोष्टीचा विचार करून सवयींनी मिळून भारणावतात लाक्षागृहात पांडवांना आळून टाकण्याचा एक गुप्त बेत केला.

धृतराष्ट्राच्या आज्ञेप्रमाणे त्याचे मंत्री
एकेक करून पांडवांकडे आले आणि त्यांच्या-
समोर वारणावताच्या नैसर्गिक सौंदर्याचे
वर्णन करू लागले. वारणावत येथे काही
दिवस गमतीखातर पसेटणास त्यांनी जाऊन
मागे असे देखील त्यांनी सूचविले.

स्थानंतर एकदा घृतराष्ट्राने पांडवांना बोलावून वारणावताचे खूप वर्णन केले व म्हणाला—“वारणावताचे सौंदर्य झोळे भरून पाहण्यास दोन झोळे पुरत नाहीत. हजार झोळ्यांनी पाहण्यासारखे ते सुंदर शत्रू आहे. तेथे तुमची जाण्याची प्रवृत्ती असेल तर एकदा [] मातेसह [] शंकराचे दर्शन [] या. तुमच्या राहण्याची मी उत्तम व्यवस्था करून देतो. काही दिवस हवापालट केल्यासारखे पण होईल. कंटाळा आला म्हणजे परत हस्तिनापुरी या.” आपल्याला हस्तिनापुरा-बाहेर पाठविण्यात कारकांचा काही दूरदरेक्य

असाथा याची युधिष्ठिराला कल्पनादेखील नव्हती.

दुर्घोषनाने पुरोचन नावाच्या आपल्या नोकराला एकांतात बोलावून म्हटले—“माझे वडील, पांडवांना वारणावत येथे पाठवीत आहेत. तू त्यांच्या आशी तेथे जाऊन तेथे एक लाक्षागृह तयार कर. त्यात पांडवांचा सर्वनाश करण्याची जबाबदारी मी तुझ्यावर टाकतो. घर सुंदर भजवूत व सुरक्षित दिसले पाहिजे. कोणाला संशय येता कामा नये. पांडव त्यात जाऊन निश्चितपणे राहू लागले म्हणजे मध्यरात्रीच्या सुमारास संघी साधून त्या लाक्षागृहाला आग लाव. पांडव मरून झाल्यावर तुला मी एका राज्याचा राजा करीन.”

पुरोचन कामगिरीवर निघाला. दुर्मोघनाने एक सर्वोत्तम रथ देखून त्याला जिरोप दिला. पुरोचन तेथे पोचताच आपल्या कामाला लागला.

गांधीचे चरित्र

[९]

हासकाभ्यां विधानं गच्छान् आसिया
वासिमांभ्यां रजिस्त्रेखनं संबंधी जं विल
पारा जालं त्यांचे भारतवासिमांभ्यां
केले. त्यांच्या यतीने गांधीजी ■ श्री एच.
ओ. गडी हे देशात गेले. गांधीजी
तेथे सहा आठवडे राहले व दादाभाई
नवरोजी व भारतीयाविषयी ज्यांच्या
मनात स्नेह व सहानुभूती होती अशा
पार्लमेंटच्या सभासदांना ■ गवकारांना
भेटले. ब्रिटिश कांलोनिअल सेक्रेटरीला
भेटून त्यांच्या समोर आपली बाजू मांडली.
परंतु काही फायदा झाला नाही. सप्ट
१ जुलै १९०७ पासून ते विल अमलात
येईल असे जाहीर करण्यात आले. त्या
विलाना विरोध करण्याचे गांधीजींनी
पुर्वीच ठरविले होते. ती चळवळ सुरू
करण्याची वेळ थप येऊन ठेपली.

१९०६ जग सेप्टेंबर महिन्यात एंगायर
विष्टर मध्ये इतिहासात नमूद होण्यापायक
एक सभा झाली. सभेत भारतीयांकडून
या कायद्याचा विरोध करण्यासाठी गांधीजींनी
प्रतिज्ञा घेवचिची.

जोहंतुवरं यथे एक जाहीर समा जाली.
सरकारतर्फे या सभेला श्री कर्णलियम हॉस्पेन
हे हजर होते. ते आपल्या भाषणात म्हणाले—
"तुमची चळवळ खालू सकणार नाही.
इन्साफदारांचा प्रत्येक स्वतंत्रपणे या कायद्याचा
समर्थक आहे. सरकारचा विरोध करणे
म्हणजे भिलोवर स्वतःचे नोके आपटून
कपाळमोळ करून घेण्यासारखा मूर्खपणा
आहे." या भाषणाचे सायांतर गांधीजींनी
केले होते.

त्या भाषणाचे उत्तर लगेच मिळाले.
महंमद कळालिया नामक व्यापारी म्हाणाला—

175

प्रांदीबा

कहानी ३९.००

मातीतून सोने

एका गावी एक खेतकरी रहात असे. त्याला एक मुलगा होता. मुलगा लहान असतानाच त्याची आई पारली. पुढे काही दिवसांनी खेतकरी मुद्दा बाजारी त्याला वाटले की बाजारातून तो उडणार नाही. म्हणून त्याने मुलाला जवळ बोलावून म्हटले—“बाळ, मी गरीब आहे. म्हणून तुझ्या खाठी मी जमोन जमजा काही ठेवू शकलो नाही. परंतु मी तुला आजीकडे देतो की तुझ्या हातात माती देखील सोने होईल. बाप वारल्यावर मुलाने थंडा व भक्तिपूर्वक बापाचे स्मरण करून पुष्कळ परिश्रम केले आणि पोतीभाती केली. त्याला आपल्या प्रयत्नात पुष्कळ यश मिळाले व इतके पैसे त्याच्याजवळ जमा झाले की त्याने द्राणाचा एक मळा विकत घेतला. त्याने आपल्या मळभात देखील पुष्कळ मेहनत केली व नू खूप द्राणे लावली.

हळूहळू त्याने आपली नगरी बाग विकत घेतल्या. मासे धरण्यासाठी एक छोटीपण विफल घेतली आणि तेलघानीत तेल काढण्याचे काम पण सुरू केले. तेलघाच्या व्यापारात व मासे पंधरात त्याला पुष्कळ फायदा होऊ हळूहळू त्या गावाच्या श्रीमंतात त्याची होऊ लागली तो व करी त्याला फायदाच फायदा होई. तो थोड्या आरामात राहू लागला. त्याच्याकडे पैसे असल्यामुळे एका श्रीमंताच्या मुलीशी त्याचे लग्न झाले.

एकदा त्याला आपल्या नातिबावर संका आली. तो आपल्या एका जीवस्थ कंडवळ मित्राला म्हणाला—“मित्रा! माझ्या शक्ती बाहेर नमिचाने मला दिले आहे. कारण इतके सहज एकटे मोठे ऐवढे मिळाले आहे की ते पाहून केव्हां केव्हां असे वाटते की

ते तितकेच सहजी माझ्या हातून निमटून जाईल. म्हणून माझे नुकसान होईन असे काही तरी करून पहावेच वाटू लागले आहे. नुकसानच नुकसान होईल असे काही मुचव, म्हणजे फालतू पैसे मिळून तरी जातील.”

मित्राने त्याला विचारले—“सजूर कोठे मिळतो?”

“कैरोहून येतो, तुला माहीत नाही का?” तो म्हणाला.

“मग असे कर, सजूर आपल्या बाजारात विकत घे आणि तो कैरोला घेऊन बोक म्हणजे तुला पाहिजे आहे ते होईल. येथे किमतीवर विकत घेऊन कैरोच्या बाजारात विकत घेऊन लगेच म्हणजे नुकसान होईल.” मित्राने सत्या दिसा.

त्या सकाळी मित्राचा सत्या जावडका. त्याने बाजारात कैरोहून आलेल्या जेवदा सजूर होता तो सर्व विकत घेतला. कित्येक उंट भाड्याने घेऊन त्याच्या पाठीवर तो सजूर लावून कैरोला निघाला.

कित्येक दिवस वाळवंटातून प्रवास करीत करीत तो पिरामिडाच्या त्या प्रसिद्ध देशात सुमारे एका महिन्याने पोचला. तेथे पोचल्या-

वर त्याला आश्चर्याचा पंक्ताच पसला. समोरून इमिस्त देशाचा मुलतास पावण्या शोध्यावर वसून येत होता. त्याच्या बरोबर कित्येक नोकर होते आणि प्रत्येकाच्या हातात एकेक चाळपी होती.

त्या सकाळी मुलतामाला लक्षपणे कोनिश करून विचारले—“जहापनाह, आपल्या बरोबर आलेल्या नोकरांच्या हातात या चाळण्या काशा काय?”

मुलतान म्हणाला—“काय सांगू, आज मी काय थोड्यावर या बाजूने फिरायला निघालो होतो. केव्हां मझ्या बोटातली जंगली खाली पडली. ही अंगठी आमच्या

कणाच्या वेळी प्रेमाची सून म्हणून आमच्या बेगमने आयच्या चोटात घातली होती. ती अंगठी भला स्वतःच्या प्राणापेक्षा जास्त मोलाची वाटते. म्हणून ती मिळेरफ्त मी घव घाळवंट घाळून पाहण्याचे ठरविले आहे."

नंतर राजाने त्या तरुणाला विचारले— "पण हे सांग, तू कैरोला कशासाठी जातो आहेस?"

"मी हा सजूर विकायला येऊन जातो आहे!" तो तरुण म्हणाला.

राजाने चकित होऊन विचारले— "अरे कुळघा, व्यापारी कैरोहून परगावला सजूर विकायला येऊन जातात. सजुरांची कावे तर नहा, सजुराचे घोस लोंबताहेत प्रत्येक मांडाला. हा सजूर विकून तुला काय मिळणार? एक छदाम तरी मिळेल का?" मुलतान व त्याचे सर्व विधाई त्या तरुणाच्या मूर्खपणावर हसू लागले.

तो तरुण स्मित करून म्हणाला— "माझ नुकसान होईल म्हणता? अशक्य! कारण माझ्या वज्रिलांनी आणोर्वाद दिला आहे की मी मातीला हात लावला तर मातोचे सोने होईल." असे बोलत असता त्याने सहज बाळूत हात घालून मुठभर बाळू उचलली आणि आश्चर्य म्हणजे त्याच्या हातातली बाळू गळून पटली आणि त्याच्या हातात अंगठी मात्र उरली.

"हीच मी शोभत असलेली अंगठी!" मुलतान आनंदाच्या ओरडून म्हणाला.

मुलतान म्हणाला— "तुला वाग म्हणाला आहे आहे बाबा! तुझ्या हातातल्या बाळूतून सोन्याची अंगठी मिघाली वध." असे म्हणत मुलतानाने त्या तरुणाचा सजूर दुपट वाच देऊन विकत घेतला आणि त्याला मोठे इनाम दिले.

नुकसान सोसण्यासाठी कैरोला गेलेला तरुण भरपूर फावदा घेऊन घरी परतला.

कृतज्ञ जाठव

मोरोपको देशातल्या एका बाबी एक विहीर होती. विहीर गावाबाहेर होती. गावकरी विहीरीचे पाणी काढून आपल्या घरी वाहून नेत.

एक दिवशी मंसूर एक तरुण युवक त्या विहीरीवर पाणी मरायला गेला. तो जेजाच्या सजुराच्या साहाय्याने बसून पाणी पेशाराजापारीकडे पहात होता. तो जगात एकटाच होता. एक चुल्ला होता, तो दुसऱ्या एका गारी रहल होना.

मंसूर सजुराच्या साहाय्याने बसला असता एका तरुण मुलीने विहीरीचे पाणी काढले व चुल्या बाजूला मागून पोटभर पाणी पिऊन घेतले. तेव्हा त्या मुलीचे रूप पाहून मंसूर चकितच आला. त्याने, त्याच रुपाचे तर तिच्याशीच, असे मनाची ठरविले. ती मुलगी पाणी भरून घरी

निघाली तेव्हा मंसूर तिच्या पाठांपाठ गेला. त्या मुलीचे माच अमोना असे होते. मंसूर अमीनाच्या बापाला जाऊन म्हणाला— "तुमच्या मुलीची माझे लग्न करू का?"

अमीनाचा बाप एक व्यापारी होता. तो म्हणाला— "हे गहा मुला, माझ्या मुलीला आपली पुण्डळ चांगली चांबली स्वळे मागून आली आहेत. तुझ्याशी तिचे लग्न करून घायला मला मुलीचे हरकत नाही. पण एक अट आहे, पाचवी तोळे चांबी तु दिली पाहिजेस."

मंसूर जवळ फक्त तीस तोळेच चांबी होती.

"पाचवे तोळे चांबी म्हणजे थोडी अस्तव नाही का? पण मला काही दिवसांचा अवधी सा." मंसूर अमीनाच्या बापाला म्हणाला.

"मी फक्त दहा दिवस थांबायला तयार आहे. तोंपर्यंत मू पांघोणे तोंळे चांदी भाणू शकला नाहीस तर येथपर्यंत येण्याची तयारी घेऊ नकोस." अमीनाचा राग म्हणाला.

मंसूर दहा दिवसांच्या आत परत येण्याचे यत्न करून घरी परत आला. त्याच्या गळ्यात किंवा गाळात त्याच्या चारही सुत्तर तोंळे चांदी कोण देणार?

मंसूरला त्यावेळी त्याच्या चुलत्याची आठवण झाली. तो दुरच्या एका गावी रहात असे. त्याला मंसूरने कधी पाहिले नव्हते की त्याच्या चुलत्याने मंसूरला कधी पाहिले नव्हते. परंतु कदाचित आपली

गरज पाहून तो कर्ज देईल ही भाशा घेऊन मंसूर चुलत्याच्या गावी निघाला. गाव दूर होते. वाटेत एका जागी संध्याकाळ झाली तेव्हा झाडा खालीच मंसूर उजाडेपर्यंत राहला. उजाडल्यावर तो आपल्या चुलत्याच्या गावी येऊन पोचला. गावात पाऊल टाकताच समोर एक मनोप्य दिसला. त्याला मंसूरने आपल्या चुलत्याचे नाव सांगून ती कोठे राहतो हे विचारले.

त्या माणसाने एका मुल्लोकडे बोट दाखविले व म्हणाला—"त्या गल्लीत पुढे मेलास की एका घराच्या आवाऱ्याची परकी मिळविलेल. घर मुझा पडकेच आहे." त्या माणसाने घराची कुण मंसूरला छान समजावून सांगितली.

मंसूरला पहिल्याने वाटले होते की चुलता चांगला श्रीमंत असेल. परंतु घराचे बर्जेन ऐकले त्यावरून तो बोवासा निराश झाला. त्याने प्रत्यक्ष जाऊन घर पाहिले तेव्हा त्याचा चरला मुरला उलाहू पण खंड पडला. घर नुसते पडकेच नव्हते तर वगड गोटे कचऱ्याचा ढीग घराच्या चारी बाजूंना पडला होता. घरासमोर एक पांढरे मरतुकडे गाढव बांधलेले होते. गाढवाने मंसूरकडे पाहिले. त्याची केविल-

काणी दृष्टी जणू विचारीत होती—"मन्ना आवला काही घालखील का?"

मंसूरला त्या मानवाची दया झाली. सायला न मिळाल्यामुळे तो अजकब हिसत होता. मंसूर बाबारात पोहोचून गवन विबल घेऊन आला आणि ते समोर टाकले. हलवून उलाबोळ पचाने ने गवन लाऊ लागला. नंतर मंसूर घरात जाऊन आपल्या कुठेत भेटला व कचन आपली ओलव दिली. मंसूरला भेटून त्याच्या चुलत्याला आनंद सात्त्याने दिसले नाही. तो स्वतःच्या साण्यासाठी बाबारातून पावरोटी घेऊन होता. एक लहानसा तुकडा तोडून मंसूरला सायला देत म्हणाला—"मी गरीबीत दिवस काढित आहे."

"मला बोवपा पैसाची गरज आहे. म्हणून आलो होतो. तुमच्याकडे कर्ज मागायला." मंसूर म्हणाला.

"माझ्याकडे आहेत कोठे पैसे कर्ज घायला? उरलेले दिवस मल्ल्याच्या हुपेने कसे जानात हे पाहतो आहे." चुलता म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी मंसूर निराश होऊन परत निघाला. तेव्हा त्याचा चुलता म्हणाला—"तू माझ्या वरोवर बस बाबारापर्यंत.

मी हे गाढव विकामे, म्हणतो. फुकटाचे लागते आहे. कामदान काही नाही आणि लवें मान पाळू आहे."

तेच गाढवाला घेऊन बाबारात गेले. दहा तोंळे चांदी देऊन लोक ते गाढव विकत घ्यायला तयार होते. पण ते गाढव मंसूरकडे सारखे पहात होते. अणुकाही ते त्याला मागत होते—"तुज का नाही मन्ना विबल घेत?"

म्हणून मंसूर चुलत्याला म्हणाला—"काका! मीच घेतो हे गाढव विकत."

"ठीक आहे, बग घे तेच! मी लुला फक्त बोस तोंळे चांदी घेऊन गाढव घायला तयार आहे." चुलता म्हणाला.

चुलत्यानकळ घाल्हीस काम पाजामची असा विचार करून मंसूर चुलत्याला म्हणाला—“काका, भन्दा कवूळ आहे. मग माझ्या घरी चला, वीस तोळे चांदी देतो.”

चुलत्याने विचार केला, बरं झालं, काही दिवस कुकळ खाल्ला मिळेल, काम बिघडलं? मंसूरने वीस तोळे चांदी आपल्या चुलत्याला दिली. आमा त्याच्याकडे पकन रहा तोळेच चांदी तरली. म्हणजे त्याची गरज कमी होण्या ऐवजी वाढली.

मंसूरचा चुलता वीस तोळे चांदी घेऊन आपल्या गावी परतत असता जोरांनी त्याला लुटले व त्याला ठार केले.

चुलता मेल्याचे कळल्यावर मंसूर गाढवावर बसून चुलत्याच्या गावी आला. चुलत्याची अंशेष्टी क्रिया करण्याची जबाबदारी त्याच्यावरच घेऊन पडली. सर्व अंशेष्टी क्रिया संपल्यावर मंसूरने सर्व घर हुजकून पाहिले. घरत काही मिळाले नाही.

तो घरी परतल्यासाठी तयारी करून लागला तेव्हा गाढव घराच्या भिनीजवळ जाऊन रुका जागी पायांनी जमीन उकळ लागले. ते पाहून मंसूरला वाटले कदाचित तेथे काही तरी असेल. म्हणून तो शेजारच्या घरी जाऊन कुकळ काढणे घेऊन आला आणि जमीन खणू लागला. एक फुटभर खणल्यावर जमिनीत पुरलेला एक पेटी त्याला दिसली. पेटीत ॥ हजार तोळे तरी चांदी ठेवलेली दिसली. मंसूर आनंदाने उड्या मारू लागला. तो ती पेटी गाढवावर ठेवून आपल्या गावी परत आला. पाचवे तोळे चांदी काढून घेऊन त्याने ॥ जमीनाच्या वापाने नेऊन दिली.

“ही सर्व त्या खेळाची मेहरबानी आहे!” असे म्हणत अमीनाच्या वापाने चांदी ठेवून घेतली आणि अमीना बरोबर मंसूरने लग्न करून दिले.

पडकें दुकळ

[२४]

[१९११] देवळाच्या पुजाऱ्याने व त्याच्या बाबीदारांनी जागल्याने विनवल्या मंदिर-जिर्दीतून बाबडिके त्या दिवशी रात्री चौमराच्या घाट्याजवळ सोपन बसलेल्या शिखीमुखला व त्याच्या अनुसूचीना इन्गु दातीच्या पोकांनी घातून धागल्या गाथाने तेच त्याच्या नायकास त्याचा दुसरी बाण असे शिखीमुख बागेना निघारले, पुढे—]

इन्गु जानोण्या कामकाने शिखीमुख नागेना तो प्रत्ये विनवण्याने तो पाहून गडबडा देवळाच्या पुजाऱ्याला पार आनंद झाला आता खालीधानेमघोर शिखीमुखने मुद्दके वाडले जाणार आणि त्यानवर विक्रमकेंमगे व इतर दोघांना सहजा वाटला लावता येईल. ॥ त्याने विचार केला विनवण्या निवायक मध्यम चौवड्यासारखा तो म्हणाला—

“इन्गु कुलप्रभुळा! या लोकांना तो प्रत्ये विनवण्याची गरजच काय? त्यांचा नावक कोण आहे हे दिसतेच आहे. शिखीमुख परव्या देवळाने नाव मागून पैसाचा मीथ दाखवून या गर्वांना येथवर घळत आला आहे.”

पुजारीने म्हणाला ने इन्गु कुलप्रभुळाला अस्वइल ॥ त्याने पकन एकदाच रागाने त्याच्याकडे पाहिले. इन्गु जातीच्या मात्रिकाने

हातातल्या धंद्याने पुजान्याला केले. म्हणाला—“तुला मध्ये बांधलेल्या करण्याची गरज नाही. जगनी पायरी सोडून कोलाण्याचे भाऊस नू नकोन.”

मात्रिकाने धंद्याने टोक पुजान्याच्या पाठीत टाकून त्याला सायब केले होते. त्यामुळे जी घोडी कळ आली तीमुळे पुजान्याचे हात सगळ्या पाठीवर गेले. इम्मु कुलप्रमुखाने शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघां कडे पुन्हा एकदा करड्या नजरेने पाहून तोच प्रस्न विचारला. विक्रमकेसरी काही बोलणार इतक्यात शिखीमुख त्याला मध्येच मडवून म्हणाला—“पुजारी म्हणाला सता

दीव थांबा नामक आहे. पण मी पंथाचा नोम दाखवून येथवर आणले. हे कोटे. माझी महाराज विक्रमकेसरीच्या शेवट्यां येथवर आली आहे. ते इकडच्या मुलाला कोठे तरी आहेत जसे आम्हाला कळले.”

विक्रमकेसरी माव ऐकताच इम्मु कुलप्रमुख पोटा इकडच्यासारखा चकित होऊन शिखीमुखकडे पाहू लागला. ते थोळवून पुजारी पुन्हा मध्ये तोंड मूपवून म्हणाला—“इम्मु कुलप्रमुखा! मी शबामरीने बोलू इच्छितो. महाराज विक्रमकेसरीची इतिहासजमा झाली आहे. या लोकांनी त्यांचे नाव कोठे तरी ऐकले. त्यांच्या नावाचा उपयोग करून दुसऱ्यांना फसवण्याचा डाव आहे. लोकांचा वैयक्तीचा सोप्यापांदावर यांची नजर आहे.”

इम्मु नायक दोन एक मिनिटे काहीच बोलला नाही. नंतर शिखीमुखला म्हणाला—“तुम्ही कोण काय हे मला सर्व काही माहीत आहे. तोंडाची यांवन आणि तुमचा नायक कोण आहे, बोल.”

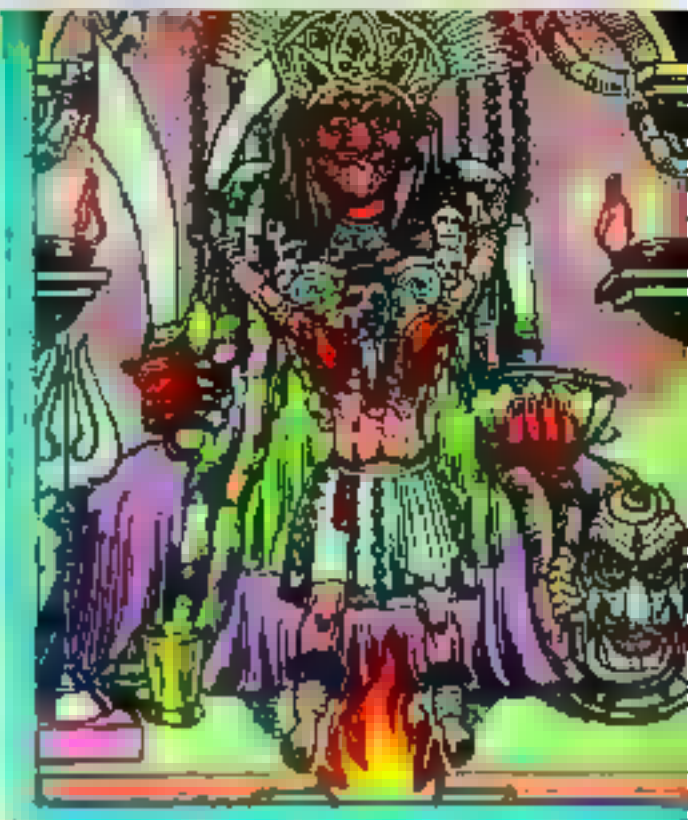
“मी नायक आहे, मी नाही का मागितले. माझे नाव शिखीमुख.” जसे म्हणत शिखीमुख एक पुढे गेला.

विक्रमकेसरी शिखीमुखचा आटा हलवून बोला रावातच म्हणाला—“मी शिखीमुख कुळात जन्मलो आहे. हा रावटी जातीचा मनुष्य नायक कसा काय होणार? या तिघांचा मी आहे पण माव विक्रमकेसरी कालीमातेच्या बरणी माझा बळी लावा परंतु मी बळी जाण्यापुर्वी तुमच्यापेक्षा दोघांतिघांचा बळी देऊन बळी जाईन.”

पुजारी मोठ्याने हसला—“कसली भावटेनिगे आहे ही! स्वतःला विक्रमकेसरी म्हणून ताफ कोटे बोलतो आहे, आणि इम्मु जातीच्या दोघांतिघांचा बळी देईन म्हणतो आहे!”

विक्रमकेसरी जे म्हणाला ते ऐकून इम्मु जातीचा नायक त्याने अनुयायांना केले व म्हणाला—“हे लोकांही लवच दिसताहेत. दोघांचा कालीमातेच्या बरणी वाहून टाका. नंतर बाकी दोघांच्याबिबवी काय ते दखू. चला कालीच्या देवळात.” जसे मागून इम्मु जातीचा आपल्या उठून निघून गेला.

शिखीमुख विक्रमकेसरी दोघांना परस्परांकडे पाहले. आता या इम्मु

नायकाची बोलत राहण्यात काही जसे नाही जसे दोघांना वाटले. आपण घरगार निश्चितच माही. परंतु आपल्या बरोबर अजित व वीरमद दोघांचा जीव फुकवत जाणार याचे दुःख वाटले.

इम्मु नायकाबरोबर इतर सर्व लोक मोल शोपडीच्या बाहेर आले आणि एका मोठ्या रस्त्याने चालत गावाबाहेर एका उबवट्यावर बांधलेल्या कालीमातेच्या देवळात आले.

इम्मु मात्रिक अपल्या हातात तलवार धेऊन कालीमातेच्या भयंकर मूर्तीसमोर वाळून उभा राहला आणि मोठमोठ्याने

मंजु पण्डित दण्डायाः कलत्रं विस्तीर्ण्य च
विजयवंतरी शोभायै हातं बंधुन स्वर्णा
ईषीसमोर उभे करामण्डा स्थाने पाहरेकस्याना
संनिभत्वं

मात्रिकाधी आमा हाताच घडक्या
वेवळाचा पुजारी भासवाम नाचू लागला
स्थाने इभ्यु नायकाजवळ जाऊन स्थाला
सल्ला दिला की शिर्षी व विक्रम शोष्या
बरीबर न्याय्या शोषा भाषीदागना मुढा
बली दिल्यास देवी बाला स्वयं होईल. इभ्यु
नायकाने होकारार्थी फक्त मान हलविली.
स्थाषी नजर विक्रमकेसरीवर खिलली होती.
स्थाष्या चेहऱ्यात कोणत्या तरी ओळखीच्या

माणसाचे साम्य असल्याचा लहला मास
झाला

इंगिराच्या पायथ्याजवळ ज्या इभ्यु
नायकाने शिर्षी व विक्रम शोषाना बालेपात
पकडून बंद केले होते त्याने शोषांना
खाद्याला हात घालून अमोर झुकवले. हात
मोकळे होताच मधी माघून त्याच वेळी
विक्रमने ॥ इभ्यु कुल ॥ नोंडावर
एक ॥ ठंडा दिला

डोमा नागम्यानं की इभ्यु ॥ पाठी-
मागे जमिनीवर ॥ त्या वेळी
शिर्षीमुखने मात्रिकाला ओंगाने लाव
मगली. मात्रिक 'ओय' 'ओ' कसा
ओरडत जमिनीवर पडला. त्याच्या हाततली
तलवार एका बाजूला झाडून पडली
शिर्षीमुख बटकन पुढे होऊन ॥ तलवार
हातात घेणार इतक्यात शोषा इभ्यु ज्ञानीच्या
नोकरीनी व पुजाऱ्यानी शिर्षीमुखने दोन्ही
हात घट्ट धरून ॥ विक्रम नाय्या
बदलीला पुढे जाण्याच्या विचारालाच होता
तेव्हा तिचा नाचा इभ्यु नोकरीनी त्याला
जाऊन धरले

हे सर्व पाहून इभ्यु कुलनायकाला भयंकर
आश्चर्य वाटले व राग पण झाला. तो
बावासावाने घीसावर ॥ देत शिर्षीमुखच्या

जवळ गेला आणि त्याची मान घडून
ओरडला- "कालीमातेसमोर नू जो अपराध
केला आहेस त्याबद्दल तुझ्या डोक्याच्या
ठिकऱ्या उडवून मिला बाहूतो पहा आणि या
विक्रमकेसरीला ॥

इभ्यु कुल नायकाने असे म्हणत शिर्षी-
मुखच्या मानेवर हात ठेवला तेव्हा
शिर्षीमुखने एका हिंसक्यात आपली मान
मोडवून घेतली. ओवातात बरीत जसाता
शिर्षीमुखच्या गळ्यात ॥ दाईतवजा
पदक तुटले आणि इभ्यु कुलनायकाच्या
हाताने आनं. ॥ कामीची मूर्ती
कोरलेली पाहून इभ्यु कुलनायक चकित

होऊन पदकाकडे पहात म्हणाला- "या
शोषाच्या केमालदेखील धक्का लावू नका.
मी हे काही विचित्रच पाहतो आहे." असे
म्हणत त्याने ते पदक मागून पुतूळ सान
नयामून त्याहाळून पाहिले.

पदक्या देवळाचा पुजारी कालीमातेसमोर
कुटेंतर शिर्षीमुख ॥ विक्रमची मुंडकी केव्हा
व काही मोळनात हे पाहण्यासाठी उभाबीळ
झाला होता आणि इभ्यु कुलनायकाने
त्याच्या भाषेवर पाणीच फिरविले पुजारी
माणपुढे भीत भीत करीत इभ्यु कुलनायका
जवळ येऊन पादोमागून ने ॥ पयांत रात
ओढ रावून मोडधाने ओरडून म्हणाला-

या लोकाच्या तुकड्यासंबंधी न समजण्या-
उमजण्यासारखे काही नाही."

"लडाई नास्तिका! त्याला लोकांच्या
तुकडा म्हणतोस? न देवीचा अपमान करतो
आहेस अरे, गाहता काय? याचे रोक
उडवा." पदक्या देवळाचा पुजारी गरजला

इम्हू कुलनायकाने डोळे पटासन
पुजाऱ्याकडे एकदाच पाहिले व म्हणाला-
"इम्हू जातीचा आहेस. परंतु तू खूब देवी
देवतांची आराधना करून खूब मानिक
छक्ती मिळविली आहेस. म्हणूनच तुला
जातीबाहेर काढले होते आणि माता नू
आमच्यावरच आपला अधिकार गाजवू
इच्छितोस? याच, कालीमातेच्या
उभय तुलाच भुडके वाहता."

पुजारी चपपला. त्याने मागे वळून
आपल्या अनुयायांना बघून केली. त्याच्या
रजगार्थे सर्व बाबीबाबुला येऊन
उभे राहले.

शिखीमुखला एकदाच झालेला हा बदल
श्रम करून नाही. इम्हू कुलनायक
म्हाळून पहात होता. तेवढ्यात शिखी-
मुखला आठवले, पदक विक्रमकेसरीच्या
बाजोबांच्या लाकूपने डेवलेल्या पेटीत होते.
हे पदक आपले म्ह्याये या साठीच

वर गळ्यात होते. मग
आपल्याला कमलीच भीती नाही.

विक्रम कोळत्यातरी विचारात गडून
गेल्या होता. शिखीमुख इम्हू कुलनायकाकडे
म्हणाला-"इम्हू कुलनायका! तुम्हा हृदयात
मानवत्व जिवंत आहे. हे पाहून आम्हां
दोघांना मानदंड झाला. हा पुजारी एक
पाताळांशी माणूस आहे. हे पदक त्याच्या
महाराजांचा विक्रमकेसरीचा कोणी तरी
भेट म्हणून जिने होते. ते त्यांनी आपल्या
लाकूपनांच्या पेटीत संभाळून ठेवून दिले
होते. काढून त्यांचे चिरंजीव महाराज
अपघात यांनी हाताने गळ्यात बांधले."

ते ऐकून इम्हू कुलनायक आस्तव्य व्यक्ति
झाला. त्याने पुन्हा एकदा देऊन शिखी
व विक्रमकेसरी दोघांकडे पाहिले आणि उडी
मार्कन विक्रमकेसरी बाऊन त्याला
शेवादराने आलिंगन देऊन म्हणाला-
"म्हजने तू महाराज विक्रमकेसरीचा नातू
आहेस तर! आमच्या जातीचे लोक एकदा
पट्यांच्या बाजारात पेटपट परत
असता त्यांनीच आम्हांला बांधविले. त्यांच्या
कुलदीपकाचा वध माझ्या हातून झाला
असता तर मला केवढे मोठे पातक लागले.

जसते." असे बोलत त्याच्या
डोळ्यातून पाण्याच्या थारा वाहू
सागल्या.

इम्हू कुलनायकाच्या तोंडचे ते शब्द
ऐकून सर्व इम्हू जातीचे अपराध्यासारखे
विक्रमकेसरी शिखीमुखच्या समोर येऊन
उभे राहले

इम्हू कुलनायकाने शिखीमुखला
बोलाविले व त्याच्या गळ्यात हे पदक
पुन्हा बांधित म्हणाला-"तुम्ही काय
करिता आला आहां ते माहीत आहे.
तुम्ही महाराजांच्या शोषार्थ आला आहां.
पण ते एका मयंकन आजारात आजारी

पडून मरण पावले. म्हणून त्यांचा मृतदेह आणवून आम्ही आमच्या पूर्वजांच्या घटस्थां पुरला व त्यावर एक समाधी बांधली. मीच हे पदक त्यांना आमची प्रेमाची सेंट म्हणून दिले होते."

ते सर्व ऐकून निमत करून पिकीमुख म्हणाला— "आम्ही काय म्हणत होतो ते सर्व ऐकण्यापूर्वीच आम्हांला बळी घावचे सुगंधी डरबिले. तुमच्या समात कारणा जिव कालवणात विचारी नाच तो पुजारी तो तुमचा व आमचा बाबू आहे."

इस्यु नायक आपल्या अध्यायांकडे वळून म्हणाला— "कोठे आहे तो बुष्ट? आणा घेऊन त्याला. त्यालाच बळी देऊ या."

इस्यु लोकांनी सर्व देऊळ बुडवून पाविले. पुजारी कोठे दिसला नाही. इस्यु नायकाबरोबर सर्व जोरून म्हणाले— "पकडा त्या गुळामाला." अर्गा सर्व देवळाबाहेर आले.

Full Screen 127 26 175

आलाच्या दय्याच्या लागून पळाला. हा वॉगर होता. टोकाला पुजारी त्याचे अनुयायी पळून गेले होते. इस्यु कुल नायक अनुयायांकडे पाहून पुजारी राजसी हास्य हसला व म्हणाला— "मंजवळावर जगनाथ मी तुमच्या हातात सांपडेन जसे बाटले होय तुम्हांला? परके देऊळ कोठे आहे हे मला इतक्या वर्षांनंतर कळले आहे. बसेस हिमाल मर मेम गेडून मेटा आम्हांला. तेथेच आपण परस्पराने कर्ज केवू."

इस्यु कुलनायक म्हणाला— "या दुष्टाच्या जो जिकंत घेऊन आलीस त्याच्याशी मी माझ्या बहाण्या बायकोच्या मुलीचे लग्न करून देईन."

ते ऐकून इस्यु जातीची तरुण बडळी पुजारी उभा होता त्या डोंगरावर चढून जाण्यासाठी बाबली.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

दैवाचा खेळ

विक्रमादित्य पुता गेला. पत साधावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मोनपणे म्मशानाच्या दिशेने वाट लागला मव्हा प्रेमान घसलेला बसाल त्याला म्हणाला— "राजा! मनुष्य आपले नशीब पाळण्याचा प्रयत्न करतो, तो व्यर्थच असतो. त्याचे उदाहरण म्हणून मी गुणांक राजाची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून बसाल गोष्ट सांगू लागला—

लावण्यापुढेचा राजा गुणांक शिकार करील. वाट चुकून जंगलात कोठेतरी गेला. इतक्यात बगळीच पडला. म्हणून त्याला जराडातच एका भिज्ज दिकान्याच्या बरी च्याचा लागणा. त्या झोपडीत जिकारी, त्याची बायको व सात दिवस पूर्वीच जन्मलेली एक मुलगी होती.

शिकान्याने राजाला ओळखले नाही. परंतु त्याने अतिथी म्हणून राजाचा भत्कार

देताळाच्या गोष्टी

गोष्ट असक्य. तसे देवात लिहिले आहे तर ते बदलण्याची शक्ती अंगारत आहे.

सकाळी राजा आपल्या राजधानीला निघाला तेव्हा तो शिकान्याला म्हणाला—
"मी या देशाचा राजा आहे. तुझ्या मुलीला अंगारत काय मूख मिळणार? तू तिला माझ्याकडे पोषती केलीस तर तिला मी राजकन्येसारखी वाढवीन आणि असातनेने तुझ्या तगावाराची पण होईल."

राजा म्हणाला ते ऐकून शिकारी घागे पुढे चक लावला. स्वतःला सावकून पोड्यावेळाने म्हणाला—"महाराज, जशी आपली मर्जी!" राजा तिला लगेच घेऊन जायला. शिकान्याच्या बायकोने मुलीला अंगणून राजाच्या हातात दिले. राजा त्या तान्ह्या मुलीला घेऊन निघाला. थोडे अंतर चालून गेल्यावर राजाने त्या मुलीला एका सुरगात फेकून दिले व स्वतःशीच म्हणाला—"वाहतो वाता, माझी सून काशी होनेम ती!"

पोड्या वेळाने एक शेतकरी त्या झुडपाजवळून जात असला त्याला तान्ह्या मुलाचे रडणे ऐकू आले. त्याला मूख वाढ नव्हते. कापडात गुंडाळलेल्या मुलीला पाहून त्याला परमानंद झाला. त्याने मुलीला घरी

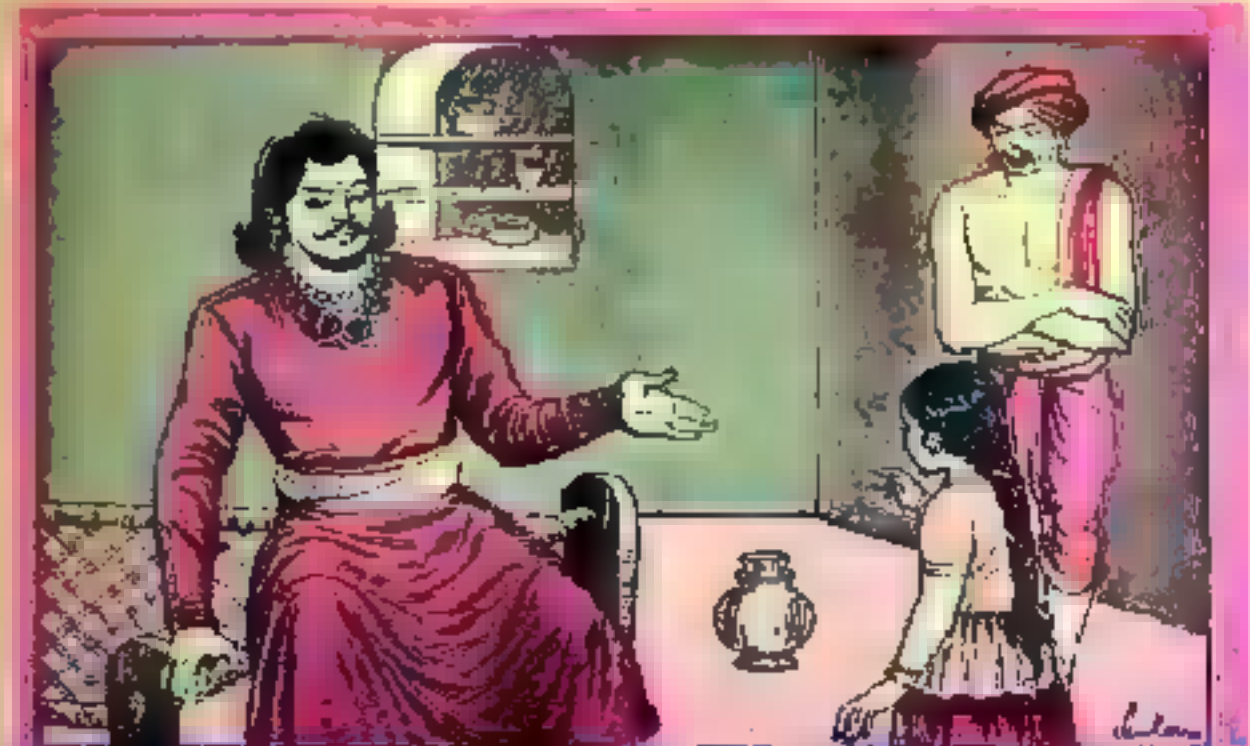
नेऊन बायकोच्या हातात दिले व मुलीचे नाव 'बाणी' असे ठेवले.

एकदा राजा आपल्या राज्याची पाहणी करीत त्या शेतकऱ्याच्या गावी आला. शेतकऱ्याने राजाला आपल्या घरी बोलावून नेऊन चांसले दुध प्यायला दिले. राजाने शेतकऱ्याच्या घरी बाणीला पाहून म्हटले—
"तुझी मुलगी खूप सुंदर दिसते, वरं का!"

शेतकरी म्हणाला—"महाराज, ही माझी स्वतःची मुलगी नाही. जंगलातल्या एका झुडपात मिळाली. पोषितरी तिच्या तेंपे टाकले होते. तरी आम्ही तिला स्वतःच्या मुलीसारखीच वाढवीत आहो."

राजाचे सर्व शरीर चर पावून आत्मयत हादरले. ती मुलगी मेली असावी असे त्याला भाटत होते. पणु देवबती विरुद्ध दयते. ती बदलवली पाहिजे. असा विचार करून राजा शेतकऱ्याला म्हणाला—"मी या मुलीला घेऊन जातो. वामच्या अतःपुरात दासदाची तिला वाढवितील. नेऊ का बाण तिला?" राजानेच विचारले म्हणून झुड्या नसून ही राजाच्या भीतने शेतकरी म्हणाला—"महागजांची मर्जी!"

राजा बाणीला बरोबर घेऊन निघाला. थोडे अंतर चालून गेल्यावर वाटेत एक नदी लागली. राजाने मुलीला नदीत फेकून दिले

मुलाचा विवाह होऊ नये या गाडी जे जे
केले ते सवे फुकट ■ अनवश्यक होते
असे पण त्याला वाटते. विवाह समारंभ
संपल्यावर राधा मुवराज व मुवराणी दोघांचा
प्रेमाने राजधानीस धेऊन आला. जिकारी व
श्याच्या बायकोला राजा आदरपूर्वक स्वतः
जाऊन बोलावून घेऊन आला व म्हणाला—
“ही पहा तुजो मुलगी! आज माझी सून
आली आहे.”

त्यानंतर राजाने शेतकऱ्याला व त्याच्या
बायकोला बोलावून मागितले, तुम्ही ज्या
तान्ह्या मुलीला बांधवून लहानपणी प्रेमाने
तिचे पालन पोषण केलेत तीच ही मुलगी.

मी तिच्याची आपल्या मुवराजाने लग्न
करून दिले आहे. राजाने जिकारी व
शेतकऱ्याने दोघांच्या मदल्यानीच त्यांच्या
राजधानीस आणून दिले.

अखेर मोठे मोठे वेताळ राजाला
म्हणाले— “राजा, देवगणी राज्यास अजून
नाही हे माहीत असून ती पातळपाना
पाने त्या मुलाक राजाने का वेले? ती
मदल्यानीची असली म्हणून त्यांना हातात आहे
की नाही हे आजपावण्यासाठी का” पण
त्याने देवगणीसमोर जाऊन अशी प्रश्न
वाचविली. ■ लक्ष्मण समाधान गाहीन
असून ■ कसत जित लहान सर परिणाम
मुला नाहीत म्हणून, मुला आपल्याची जमन
उरून झाले. मुलास पावतार कोळ
मागलीत.

अखेर विक्रमादित्य म्हणाला “मनुष्य
दिवसे प्रयत्न व परिश्रम करतो स्वतःची
दुःखी घुडी जाहीत जमाने करतो समझे

व्यक्ति कोणासमोर मानतुकवीत नाही.
गुणांक राजाला देवगतीची कल्पना पहिल्या
वेच कळली होती म्हणून त्याने ती
बदल्याचा प्रयत्न केला. शिकार्यानी
मुलगी त्याची सून होणार जाते हे कळले
ताने नर कोणी बदल्याचे ब्रीडला कराता.
त्याकडी बाणी राजाची सून शोभण्यालापण
अवश्यकनी पण होती ■ राजाच्या घरात
वाढली होती. पण शिकार्याच्या जमनी ती
नाही मल्लगी त्याच्याच घरी जाते. राजाची
सून शोभण्याच्याकडालीच असली ■ सांगण
नटीत आहे. राजाने न पाहता दिल्या आपली
सून होण्याच्याच परिस्थिति निर्माण झाली
हिली. म्हणजे राजा न कळता देवगतीच्या
हातले खेळण होऊन असली.

अशावेळी राजाच मोन भग होणाच
वेताळ प्रतापराज जेव्हा हातश आणि
जाऊन त्या जादाला लोकांच्या लागला
(कल्पित)

सर्वनाम

शहरबनात एक शेतकरी रहात असे. शेती करणाऱ्याकडे जमीन कोठे आहे का पाहत तो जंगलात फिरत अमला त्याला एका जागी मका व गुरण यांची लागवड करण्यास उपयोगी जमीन दिसली. जवळ नदी पण होती. त्या जागला लागून शेजार होते. त्या मदीच्या वनरेकडे एका जंगल होते.

दुसऱ्या दिवशी तो शेतकरी त्या जमिनी-तली झाडे कुडपे कापून जमीन खणून काढण्यासाठी कुन्हाड व कुवळ काढून घेऊन तेथे आला. तो एक झाड तोडू लागला.

"कोण झाड तोडते आहे?" त्याला हा प्रस्न करणारा आवाज कोठून तरी ऐकू आला.

शेतकऱ्याने चारही बाजूला नजर फिरवून पाहिली. पण त्याला कोणी दिसले नाही. त्याला आश्चर्य वाटले. पण कदाचित

आपल्याला भ्रम झाला. अनेक असे समजून तो पुन्हा झाड तोडू लागला.

"काय झाड तोडते आहे?" पुन्हा तोच आवाज ऐकू आला. या खेपेस तो आवाज त्याच्या दक्षिणेकडून ऐकू आला.

"मी एक शेतकरी आहे, शेजारच्या ओऱ्यात राहणारा. शेतीसाठी माही खादून जमीन तयार करीत आहे." शेतकऱ्याने साहस काढून उत्तर दिले.

"ठीक, तरमग आम्ही मुन्हा तुला मदत करू." असा अनेकांच्या तोंडचा आवाज ऐकू आला.

दुसऱ्या क्षणाला त्याला हे पाहून आश्चर्य वाटले की झाडे पडापड मुळापासून उपळून जमिनीवर अडळू लागली आणि पाहता पाहता त्याला शेतासाठी हवी होती तेवढी जमिनीची पट्टी साफ व समतल झालेली दिसली.

पुन्हा शेतकरी शेतातून शेतातून पाहून शेतकऱ्याला आश्चर्य वाटले. कृतज्ञता व्यक्त करण्यासाठी जंगल-कडे पाहून तो म्हणाला—"तुमचे उपकार मी जन्मभर विसरणार नाही." अन् आपल्या घरी गेला.

शेतकऱ्याच्या बायकोने पान बाळले. ■ विचारले—"कोठवर आले आहे?"

"काम म्हणतेस? मी आयुष्यभरात इतके काम केले नाही." शेतकरी म्हणाला.

"शेत कोठे तयार करला आहे?" शेतकऱ्याच्या बायकोने विचारले, पण त्याने काही उत्तर दिले नाही.

दुसऱ्या दिवशी शेतकरी गवस व काटक्या शेतात जाऊ लागला.

"अरे गवस व काटक्या कोण जाळतो आहे?" कोणीतरी विचारले.

"मी शेतकरी आहे, बाळलेले गवस व काटक्या जाळीत आहे." त्याने उत्तर दिले.

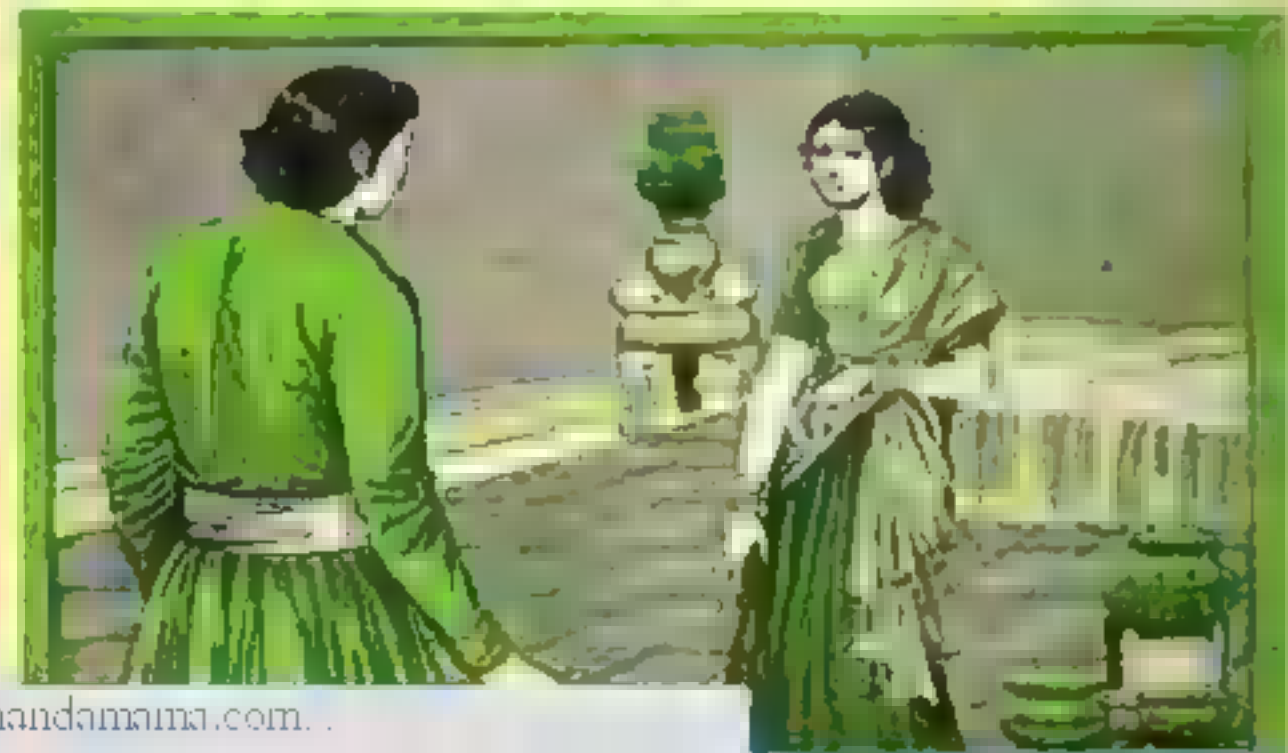
"आम्ही करतो तुला मदत." या खेपेस पण अनेक आवाज ऐकू आले.

दुसऱ्या क्षणाला सर्व कचरा, गवस व पाचोळा जमा झाला व त्याला आग लागली. शेतकऱ्याने सर्व त्याच्या दृष्टी-प्रमाणे झाले म्हणून घरी निघतांना त्याला मदत करणाऱ्यांचे आभार मानले.

ली। ईकुन म्हाशायेन हावऱ्या
 बाळट्या कुलीला; अशिनहाराचें वाठविणें
 ती अशिनहाराच्या भेंदून म्हायली-“ ती
 कायत्या ह्मणेंप्रमाणें दिवाल्याकान्तातल्या
 त्या कुलीला म्हायली. तीनी
 अशिनहाराचें शिजा घेवळ वचून राहुआक
 वचवानली दिवी

त्या राणी त्या कुलीन बाळट्या काडच्या
 म्हायली गारलेच म्हायली शिजा व
 कावण्यासाठी पाव म्हायली वरीन म्हायली
 वेतल्या म्हायली राणी दिवाणाम्हायली म्हायली
 वचली तिचें वीणाक वरीयेला म्हायली वचली
 वरीन म्हायली ती म्हायली म्हायली

म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली
 कोणी तरी बाळट्या वर अमन्नाचा बाळ
 शिजा शिजा तिचें म्हायली वर वचून माये
 वचून वाडिचें तर एक वचून म्हायली म्हायली
 म्हायली शिजा शिजा, त्याचें शिजा
 विचारलें-“ हा वीणाक वरीयेलाटी?”

म्हायली काय व शिजा गोड वाडल्या.
 त्याचा वेगितल्याचा वेगता वाडून शिजा
 म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली-“
 माय्या म्हायली शिजा वचले म्हायली म्हायली
 मुला वाडिचें तर वारीन.”

ईकुन त्या मुलाच्या मायेन ताच्या-
 म्हायली शिजा म्हायली म्हायली विचारलें-

“ हे माय म्हायली कोणत्याटी?”

त्या मुला मुलाय विचारलें

“ माय्यासाठी मायेन वच मुला म्हायली
 वाडीन ” म्हायली म्हायली

“ ती माय म्हायली माये?”

मुलाय म्हायली

“ माय्यासाठीच माये म्हायली
 म्हायली वच मुला वाडिचें मायेन तर
 मुला म्हायली म्हायली म्हायली वा वचून
 मुलाच्या वेगितल्याचा वेगता मायेन. म्हायली
 म्हायली-“ ती म्हायली माय्याची माये ”

म्हायली वीणाक मायल्या म्हायली ती
 म्हायली वच मायली म्हायली ती वचून म्हायली

म्हायली-“ वच वीणा म्हायली माय्यावर
 म्हायली म्हायली माय्या मायून ती
 म्हायली म्हायली ती वचून म्हायली माय
 दिवाणच्यावेगच्या म्हायली अशिनहाराची
 म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली एक
 माये म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली
 म्हायली वच वच मायल्या

म्हायली म्हायली त्या म्हायली म्हायली
 म्हायली वचून म्हायली म्हायली म्हायली
 म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली
 अशिनहाराच्या म्हायली माये म्हायली ती
 त्या म्हायली म्हायली म्हायली

म्हायली म्हायली एक विचित्र वच
 वर म्हायली म्हायली म्हायली एक मुदर
 म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली
 म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली
 म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली
 म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली
 म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली

म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली
 म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली
 म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली
 म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली
 म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली म्हायली

[illegible]

॥ भगवन् भवन् भवन् भवन् भवन् ॥

[illegible]

मया दिवसी मयाया वादयाय दुपयाय
 मयुयाय दुनर्ममम मयाया वादयि
 एव मयाया मयाया मयाया मयाया
 मयाया- " मया मयाये मयाया मयाया
 मया मयाया मयाया मयाया मयाया
 मयाया मयाया मयाया मयाया मयाया

श्रीविनोदरायणभे प्रकाशित दिल्ही ■ विद्यारामभे

व्याजशुद्ध करणारा

एक **संज्ञा** **विशेष** **है** **जो** **वस्तु** **को** **बताने** **के** **लिए** **उपयोग** **में** **आती** **है**

1. **අනුමැතිය** ලබාදීම සඳහා අවශ්‍ය වන ප්‍රධාන අංශවලින් එකක් වන අතර, එය සියලුම අංශවලින් ලබාදීම සඳහා අවශ්‍ය වේ.

$\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} = \frac{1}{4}$

[illegible]

7127 4 9751 107/107 107/107 107/107 107/107

[illegible][illegible]

S. H. Hsu et al.

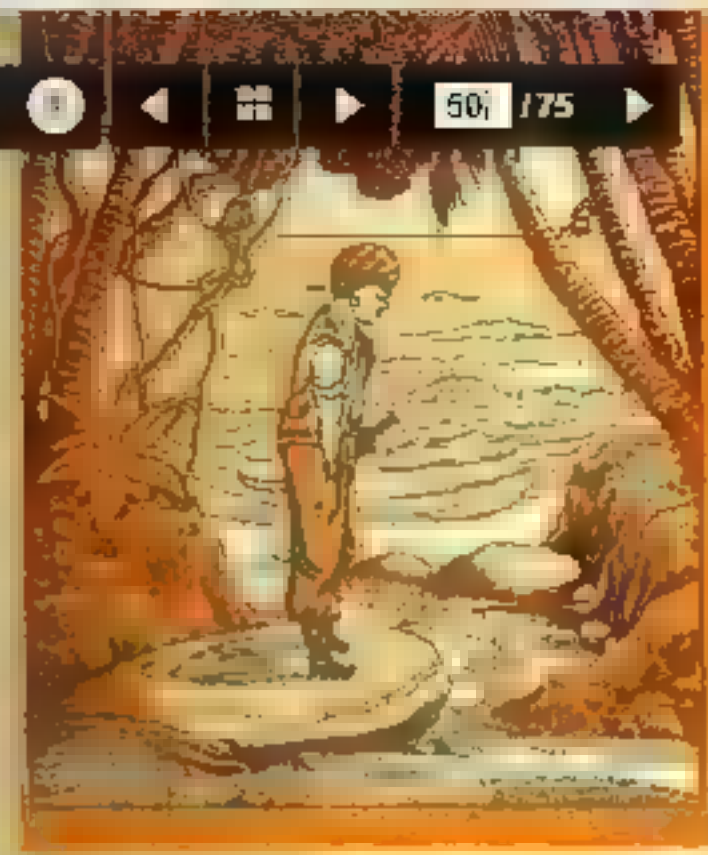

सिंदबाद तीन चार वर्षे जैन तरीम राहला. नंतर त्याच्या करमनासाठी झाले. नवे देश पाहून मायची हुक्की त्याला झाली. रेंगाटन फुकटात होत नसते. म्हणून तो बाजारात व्यापार लावला. विकत घेऊन आला त्याने मालाची काळजी घेऊन घेतली आणि सर्व घेऊन बंदरात आला त्याच दिवशी बंदरात एक उत्तम जहाज आले होते. त्याच जहाजात या वेळी जायचे त्याने ठरविले. त्या जहाजात त्याच्या ओळखीचे काही व्यापारी पण परदेशात व्यापारासाठी जात होते. सिंदबादने आपले सामान जहाजावर बसविले. मित्रमंडळी बरोबर या संधेचा प्रवास मजंत होणार असे त्याला वाटले.

जहाज निघाले. पाणीजागी थांबून निर- निराळ्या मेढ्यात माल विफून व नवा

खरेदी करून जहाज जात होते. सुमारे पाच दिवसांचा प्रवास मजंत झाला. व्यापाऱ्यांना या सफरीत पण पुष्कळ झाला. शेवटी जहाज एका बेटाला लागले ते एक निर्जन बेट होते. परंतु त्या बेटात मोठ मोठी उंच झाडे पुष्कळ होती आवांवर निरनिराळ्या रंगाचे पक्षी रहात होते. जिकडे पहावे तिकडे ओढे व शिंगरी वहात होते. एकंदरीत नैसर्गिक सौंदर्य मनोहर होते. या पृथ्वीवरचा जणू काही स्वर्गच इतके सुंदर होते हे बेट.

व्यापारी बेटावर उतरून नैसर्गिक सौंदर्य पहात हिडू फिरू लागले. सिंदबाद काळज निऊन ओढ्याच्या काठी एका झाडाच्या सायलीत विसावा घेत बसला. नंतर गाळीच्या सागळ्या हिरव्या गवतावर पडून त्याने विश्रांती घेतली. थोड्या वेळाने त्याला क्षीण लागली.

त्याची जाण मोडली तेव्हा त्याला त्याने मायो मित्र कोणीच दिसले नाही. बंदरात जहाज पण नव्हते. दूर समुद्रात त्याचे जहाज जहाजाची मोठमोठी शिरे दिसली. जहाजातले लोक सिंदबाद मागे राहिला असेल ही गोष्ट पार दिसत न गेल.

सिंदबादचा क्षीण झाला. त्याचा सर्व भाव त्या जहाजावर होता आणि एकटा त्या निर्जन बेटावर राहला होता. त्याला आपल्या विविध देवतांचे आश्चर्य वाटत होते. प्रत्येक वेळी माध्य असे पाट फिरवू लागले नर पाणताने तरी काय करावयाचे?

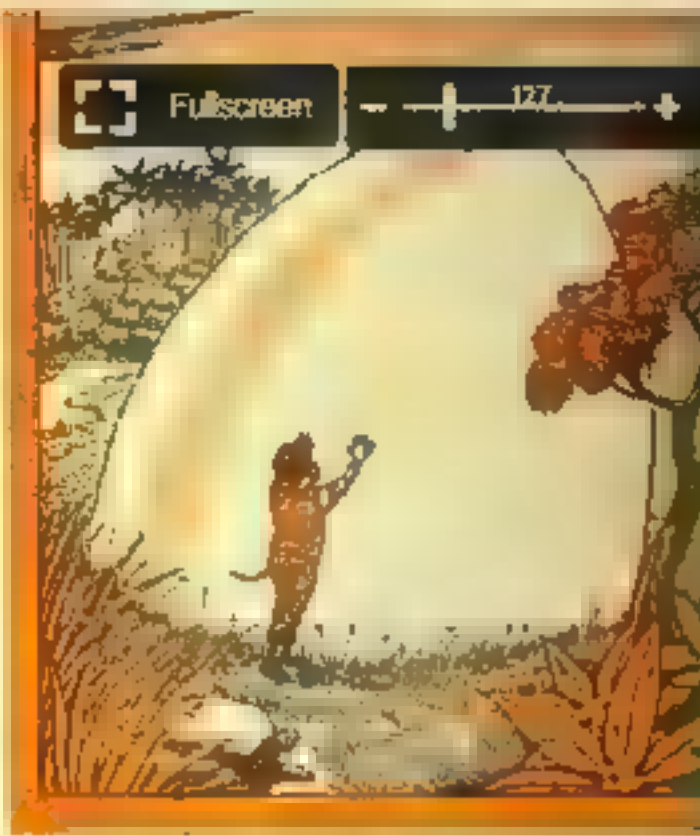
मागच्या आपण तरी सुखरूप स्वदेशी पोचलो. या संधेस पोचू का? पण उत्तर तरी काय मिळणार?

त्याला स्वतःच्या या जीनवाण्या स्थिती- बद्दल रडू पोकळले. त्याने आपले कपाळ घडवून घेतले. वगड्याला खेगीत पुण्याळा- वरवीर आपण रहात होतो आणि पुन्हा परदेश पाहण्याची दुर्बुद्धी मागणांस कोठून व कधी काय झाली? आत्ता नशिवात आणत व भोगावेच लागले.

अशातचून त्याला नशिवाला शोध देत तो बराच वेळ एका जागी बसून राहला. नंतर थोडा धीर धरून ज्या घटावर तो उतरला आहे हाता, त्यावर पाणी व अन्न पोटभर मिळेल की नाही तर पहावे असा विचार करून तो हिडू लागला. झाडावर फळे प्लुप होती परंतु त्याच बरोबर त्याला एका गोष्टीची भीती वाटू लागली. या बेटावर जंगली न्वापडे तर नसतील? एसावे जनावर नमोर घेऊन उभेच राहले तर काय करावयाचे? म्हणून तो एका उंच झाडावर चढला व नजर माल होती तितक्या दूर पाहून कोणी क्रूर जनावरे तर नाहीत ना कोडे हे पाहू लागला.

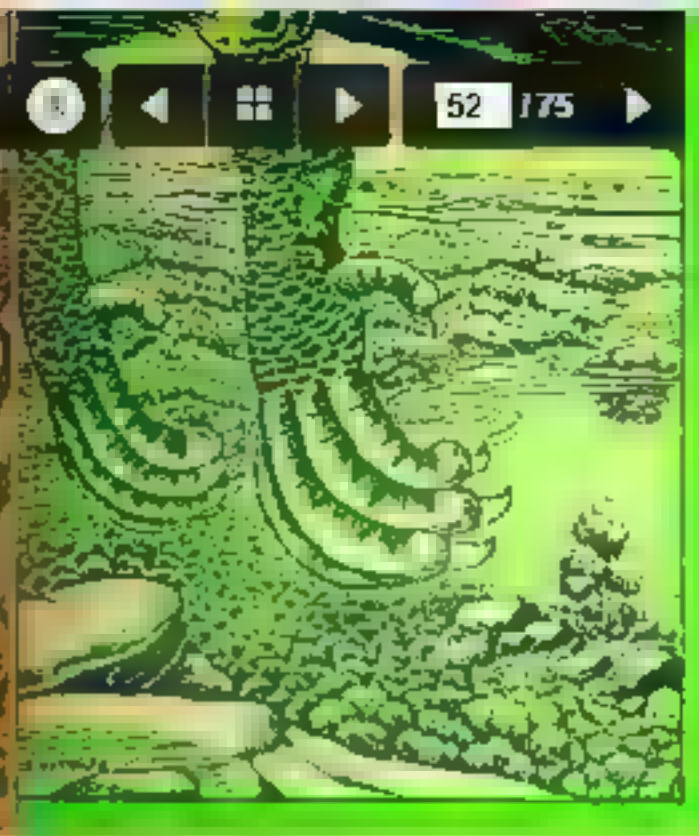
त्याला नजर जाई तिकडे फक्त डोंगर, झाडे ■ पक्षी नेवटे दिसत होते. एका जागी त्याला एक उंचगोळ पाटच्या पिल्ले सरखे काही तरी दिसले. ■ काय आहे हे पाहण्याची अनावर ■ त्याच्या ■ उताऱा माली. म्हणून सिद्दाद आडावून ■ उतरला आणि त्या पाजूला त्याला ती विविध वस्तू दिसली होती. त्या दिशेने चालू लागला. भाटेत कोणी कूज अनावर आडवे धर घेणार नाही ना, ही भास्ती पण वाटत होती. तरी धीर करून तो त्या जागी येऊन पोचला. तो शिला होती ■ होते की आणखी काही ■ त्याला कळेना. त्याने त्या वस्तूच्या बागे पाजूला तीन चारदा प्रदक्षिणा घालून पाहिले. कोठे शिडकी, दरवाजा किंवा साधे भोक मुद्दा त्याला दिसले नाही. त्याने त्या वस्तूवर चढण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. परंतु त्या वस्तूवर ■ परतत होते. त्याने पावले मोजून त्या ■ प्रदक्षिणा घालून पाहिली. बरोबर शंभर पावले झाली.

कोणाचे तरी हे मक्कीच धर असावे आणि माच्या बाल गिरायला कोठे तरी चोर दरवाजा मुद्दा असला पाहिजे काय

करावे असा विचार करीत तो उभा असला, एकाएकी सूर्य मावळल्यासारखा काळोख पडला. उन्हाळ्याचे दिवस होते, म्हणून गावमाजघातल्या झाडांसारखे एकाएकी वादळा मार्गामार्ग आकड्यातून दग येण्याची लयना पण सुरूती. त्याने बर मान करून आकाशाकडे पाहिले. वेव्हार त्याला एक उगावडा मोठा पक्षी दिसला. त्याचे पंखच दगामारखे मोठमोठे होते. त्या पक्ष्याला पाहूनच सिद्दादचा धीर खचला.

जापल्याला भ्रम तर झाला नाही, असे एक वेळ त्याला वाटले. पण त्याला चार मिघाडांच्या जातोच्या पक्ष्यांचो आठवण

झाली. व्यापाऱ्यांच्या लोंढी त्याने एकदा ऐकले होते की गरडासारखे डोंगराएवढे काही पक्षी समुद्रातल्या कोणत्या तरी बेटात राहतात असे त्याने ऐकले होते. त्याच्या पैकीच हा एक पक्षी असावा असे त्याला वाटले. हे पक्षी सर हजीरात मुद्दा उचलून येऊन जातात म्हणे. तरमग त्याने एक पांढरी जिल्हा पाहिली होती ते गाभ पाह्याने अंडे तर नसेल, अशी एक शंका त्याच्या मनात आली आणि तीच शंका खरी ठरली. कारण तो पक्षी सरळ त्या अंध्यावर येऊन बसला आणि जापल्या पक्षावाली ते अंडे साकून ठेवून तेथेच सोयी गेला.

असा वेळी ■ आकाशातून जमिनीकडे येत होता त्या वेळी सिद्दाद जमिनीवर उभ्या लोंढ झालून पडून राहला. त्या पक्ष्याचा एक पाय एकाद्या ■ एवढा मोठा होता. सिद्दादने जापली पगडी डोक्यावरून बाडली व धोरसंढासारख्या तिच्या लांब पट्टीने स्वतःला त्या पक्ष्याच्या पायाला बांधून घेतले. त्यात त्याचा एक हेतू होता. तो पक्षी नक्कीच कोठे तरी उडून जाणार आणि ■ बरोबर जापल्याला त्या निर्जन बेटावरून मुटका मिळेल असा त्याने विचार केला.

सिद्दादने स्वतःला त्या पक्ष्याच्या पायाला बांधून घेतले ते त्या पक्ष्याला कळले मुद्दा नाही. तो पक्षी रात्रीच उडाला तर ■ करायचे, असा विचार करून सिद्दाद त्याच अवस्थेत रात्रभर जागत राहला पण मुबेबाने तो पक्षी उज्ज्वलत्या-वर एकदा ओरडून उडू लागला. तो पक्षी मगान वेळ उडत राहल्यावर एका खडकावर उतरला. तो पक्षी पुन्हा उडू लागण्यापूर्वी सिद्दादने स्वतःला सोडवून घेतले.

तो पक्षी पुन्हा उडाला तेव्हा सिद्दादला पक्ष्याच्या पायात एक मोठा काळा भजगर

दिसला. त्याला पहिल्याने ती एक रानटी
बेल बसावीशी वाटली होती.

सिखनादने एकदा चारी बाजूला दृष्टि
फिरवून पाहिले तेव्हा भीतीने त्याचा चेहरा
पांढरा पट्ट झाला. कारण तो उतरला
होता ते एक मोठे खोरे होते. त्याच्या
चारी बाजूला उब उब दोंगर होते. दोंगर
कडपासारजे लोण्याच्या रान्ही बाजूला
सरळ उभे होते. त्यांच्यावर चडून बस
जागे अशक्यच होते. त्या खोऱ्यात
पाण्याचा एक थेंबही नव्हता त्या दोंगरात
■■■■ नव्हते ■■■■ वनस्पती ■■■■ नव्हते.
म्हणजे जगाची मराने लागणार हे निश्चितच

होते. जगातच तो एका सकदातून स्वतःला
खोचविण्याच्या प्रयत्नात दुसऱ्या सकदात
येऊन सापडला होता.

तरी मिदबाद स्वतःच्या मनाला धीर
देऊन त्या खोऱ्यात हिडू लागला. त्या
खोऱ्यात जे खडक होते त्यात त्याला
हिऱ्या ■■■■■ कींग सांगो जागी
दिसले. गण ते कींग पाहून त्याला आनंद
जाला नाही कारण हिरेमाणके काळज
तु त्याने पोटा भरणार होते? त्याही
पेक्षा भयंकर मोष्ट म्हणजे मोठ मोठे
साप त्या हिऱ्याच्या मधून हिडत असलेले
त्याला दिसले.

“अरे, जसा एकेक हिरा एकेक जासू रूपयाका मिळणार नाही. मो मोठमोठ्या व्यापाऱ्यांकडेहील इतके मोठे हिरे कधी पाहिले नाहीत. राजाच्या अभिन्यास सुद्धा एवढे मोठे हिरे मिळणार नाहीत.”

इतक्यात भाणजी काही व्यापारी तिकडे आले. त्यांनी सिध्दाध्या तोंडी हिऱ्याच्या लोण्याचे व त्यात त्याचा जीव कसा घोष्यात सांगडला व कसा बांचला याचे रसभरोत वर्णन ऐकले व त्यांनी इतक्या रांकडोपून बांचून आल्याबद्दल सिध्दाध्याचे मनःपूर्वक अभिनंदन केले.

सिध्दाध व्यापाऱ्यांबरोबर ते उत्तरले होते तिकडे गेले. आपली बूक व तहान भागवून दोन रात्री व दोन दिवस त्याने झोप काढली. तिसऱ्या दिवशी सकाळी जहाजातून स्वदेशी निघाले. वाटेत एका आगी कर्पूर द्वीपात पोचले. तेथे कापुराच्या कारागारांनी वन्हाळ्यात सुद्धा पंजगार हुबेका

आनंद मिळतो. त्या साडाची काढून तिचा रस काढतात व त्या पासून कापूरे तयार करतात.

त्या वेळात सिध्दाधका एक राखसी गंडा दिसला. पण आश्चर्य म्हणजे तो आकादारी होता. तरी भयंकरच होता. त्याच्या नाकावरचे शिंय होते त्याने तो एका हुत्तीला सहजी ठार करून आकाशात उडवून पाकळी असता.

सिध्दाध कर्पूर द्वीपात काही दिवस राहला. तेथे जवळचे काही हिरे विकते आणि सोने व चांदी विकत घेतली. तेथून अनेक घंटे देण व सहूरे पहात खेवटी वगडारदला परत आला. तेथे थरेच दिवसा-आल्याने तो आर्जवाने राहला. त्याला भेटायला त्याची मित्रमंडळी येत व त्याच्या सफरीचा वृत्तांत ऐकून खचित होऊन जात.

अशा तऱ्हेने सिध्दाधची दुसरी संपत्ती

महाभारत

प्रांश्च कुंतीभारतेबरोबर चारणावतास

निघाले. त्यांच्यासाठी धृतराष्ट्राने स्थ ठेवले होते. निघण्यापूर्वी पाड्यांनी भीष्म, धृतराष्ट्र, विदुर, द्रोण, कृपाचार्य, वाल्मिक, मोमदत्त वगैरे सर्व बडोल्हान्यांस नमस्कार करून त्यांचा आशीर्वाद घेतला. मंतर अशु काही काळ विवमांनी सर्वांना त्यांची भेट होऊ शकेल अशा तऱ्हेने निघाले.

त्यावेळी काही धृतराष्ट्र, दुर्योधन आदिकांच्या गगलोभाची पर्वा न करता पाड्यांच्या बरोबर निघाले व म्हणाले— “हा आंधळ राजा महापापी आहे. विवाच्या पाड्यांनी कधी कोणाले वाईट केले नाही तो डपळले नाही. त्याच्या वरिष्कांनी त्या

विवासानावर वसुन राज्य आणि ते राज्य वाईटले पण. मा ते राज्य त्यांना मिळू नये? आणि तरी काय, पुरराज युधिष्ठिर तरी सहजी राज्य सोडून जायला कसा काय तयारताला? वशी राजाच्या राज्यात आम्ही तरी कशाका रहावयाचे? आम्ही सुद्धा पाड्यांच्या बरोबर जातो, चारणावताला. जेथे पांडव राजांनील तेथेच आम्ही राहातो. या अर्थेच मंगीत आम्हाला नाही रहायचे.”

ते म्हणाले ते युधिष्ठिराने ऐकले. त्या बाह्यांगाना बोलावून नम्रपणे म्हणाला— “आमचे काकाच आम्हांला बघील. ते सांगतील ते करण्यातच आयचे हित आहे. तुम्ही सुद्धा आमचे हितपोष आहा.

म्हणून तुम्ही माझा आशीर्वाद देऊन निरोप देण्याची इया करावी." असतानेहेने त्या सर्वांची समजूत घालून बुधिविठ्ठलांना स्थाना परत पाठविले.

बाह्यजनेडकी पुढे मिघाले. त्यांच्याबरोबर काही जंतर विदुर चालत गेला. तो बुधिविठ्ठलांना म्हणाला— "तुमच्यासाठी वारणावताला लक्षणे घर बांधून ठेवले जात आहे. धावूचा एक मनूष्य तुमच्याबरोबर त्या घरात राहूनच बाहे. लाळेच्या घराला आग लावण्यासाठी त्याची नेकणूक झाली आहे. तुम्ही सावध रहा. तुमच्या पैकी एकाने लाळेच्या

घरातून बाहेर दूर जंबतापकेत भुवाराची चोर वाटपातून तयारी करून ठेवावी. जंतलात पोचल्यावर नक्षत्रांच्या मदतीने तुम्हाला दिशा कळतील. तुम्ही कोठेतरी मजात जावी राठून रहा." सर्व गोष्टी सुपवणे बुधिविठ्ठलांना समजावून सांगून विदुर निघून गेला.

कुंतीने बुधिविठ्ठलांना विचारले— "कायरे सांगितले विदुरभावाजींनी मुला एवढे?" बुधिविठ्ठर मिला व आपल्या म्हणाला— "वारणावतात आगवीग लागण्याची भीती आहे. म्हणून आपण सर्वांनी सावधगिरी बाळगून रहावे. असे देखील सांगितले की माझी निराळेच राहून आपले मिळविण्याची कटपट करावी."

पांडव कुंतीबरोबर भावना सुकळ अष्टमीच्या दिवशी रोहिणी मळन असता वारणावतास पोचले. पांडव वेगळी असल्याची धातर्त प्रथमपासूनच माहीत असल्याने वारणावताचे नागरिक त्यांच्या स्वागतासाठी आले. सर्व नगर तोरजांनी, फुलांनी आणि रांगोळी घालून छान सजविण्यात आले होते. पांडवांनी नगरात प्रवेश केला आणि गोरगरीबांना दानघर्मे केला आणि नंतर ब्रह्मवंशाचा मुडा दान देऊन संतुष्ट केले.

मध्य रात्रीच्या सुमारास भीमान पुर्वी दरव्याप्रमाणे आपल्या सोळा रंधूना कुतीला जागे केले. भीमान पुरोचन झोपत असे त्या भोवलीला सर्वात प्रथम आग जावली आणि तो सर्वांना दगोदर घेऊन भुवाराच्या घाटेन पळून गळर भुवार मध्यभागाच्या हाती पचपाचव. कुंतीसुम मध्य लाक्षागृहा पचपाची बातकी विदुराला कळली.

मगल्याच्या घाटेने रात्रीच्या वेळी कुंतीला चालण झाले. तेव्हा भीमाने तिला आपल्या उचलून घेतले. इतरांना पण पाळी पाळीने दुसऱ्या लांबावर घेऊन भीम व पाचव कुतीसह जमलाबाहेर गंगेपाठी घेऊन पोचले.

तेथे विदुरातेपहिल्या पासुमच एका मावेची रुकून ठेवली होती मावाची स्वताच पुढे घेऊन भावेत वारणावता झाला त्याच्या भोवल्यावरूनच पांडवांचा विदुरागे लगळी व्यवस्था करून उचल्याचे कळले. सर्व पांडव कुंतीसह नाकेत वसले गंगा नदी पार केव्हावर पांडवांनी विदुराला कळविण्यासाठी तो निरंसेन पाविलेला तो घेऊन नावाची हस्तिनापूरला निघून गेला.

रात्र मजून सपकी मळली. मक्षपावकूनच दिशा कळत होत्या. वक्षिणेकडे निघाले. थोडे अंतर चालून गेल्यावर भीमाशिवाय बाकी सर्वे इतके दमून गेले की एक पाऊल देखील पुढे टाकणे रयांना शक्य नव्हते. रात्रवर त्यांना लक्ष्मी अंगलाच्या घाटेने काट्याकुट्यात त्यांनून सर्व दमून गेले होते. म्हणून भीमाने सर्वांना उचलून घेतले आणि चालू लागला. नंतर सर्वांना एका जागी ततरावला सांगून थोडा वेळ दम घेत्यावर कुंती भीमाला म्हणाली— "तहात लागली आहे रे, भीमा, सर्वांना." तेव्हा भीम पुन्हा सर्वांना उचलून घेऊन पुढे

निघाळा. एका बजाव्या जाडाळाची सर्वांना विभाळी. तांगुल भीम पाव्याच्या गोमार्च निघाला. त्याला एका बाजूने एकाची किलबिल ऐकू आली. त्या विषेने भीम निघाला. थोड्या भोतरावर. तरोवर दिसले. भीमाने तरोवरला लागले आणि पोहोचत पाणी पिऊन अर्धाताडी व मावडांसाठी पाणी घेऊन निघाला. परंतु सर्वांना गाढ झोप लागली होती.

अशा संकटसमयी सर्वांना इतकी झोप लागली आहे, पाच वर्षे सर्व झपून गेले आहेत. त्याने बिचार कोणासा जागे केले नाही.

सिकडे वारणावतात पांढवे उतरले होते. महाकाळा लावत्याची भवकर वार्ता पसरली. लोकांची गर्दी जमली. ज्याने मुघार लपले होते त्याने आज विलंबिण्याचे सौंन करून मुघाराने थोडे कोणाच्या लक्षात येऊन नाही असा सिताफीने बुजवून टाकले. पुरोचन, दासी. मुले एकूण गेली होती. लोकांना काढले की पुरोचन व कुंतीसह पंच पांढवे जळून गेले.

ती बातवी हास्तिपूरला काढून पोचली. पंच कुंतीसह जळून गेल्याची बातमी ऐकून बृतराष्ट्र वेडूडच आला. विदुराने इतरांभरोवर रडण्याचे सौंन केले.

पांढवे ज्या जंगलात झोपले होते जंगलात हिंडव नावाचा एक राजास रहात असे. तो काळज कुटू व गले मनु होता. त्याचे जोळे पिबळे होते. आकृती भवकर होती. इनाएबडे पोट होते त्याचे व कास जाळ निघता होत्या त्याला. तो राखत होता. जाहाराच्या गोमार्च तो एका साल बुड्यावरून पांढवांना जवळ झोपलेले पाहून आला. जिवल्या बाटीत आनंदाने तो आपली कहीन हिडिवा होती तिचे तिला भूयाला—” बजाव्या

कल्पनेतली परी

शूभ्रमन देशाच्या युवराज प्रदीप रूपवान व बुद्धिमान होता. त्याच्यामध्ये एकच एक दोष होता, तो म्हणजे तो एकदघाशा कारणसाठी रणावापना आणि लहान सहान गोष्टीसाठी दुःखी निराश होऊन

प्रदीप आपल्यावर त्याला अनेक राजकन्या सांगून आल्या. त्याने सर्वांच्या तसविरी पाहल्या पण त्याला त्यांच्या पैकी एकदेखील पसंत पडली नाही. कारण त्याने स्वतःच्या कल्पनेने एका अप्सरेसारख्या सुंदरीचे चित्र मनातल्या मनात रेखाटले होते. ती सुंदरी मिळाली तरच लग्न करायचे त्याने मनाशी ठरविले होते.

प्रदीपला कोणी सुंदर राजकन्येचे चित्र आपण दाखविले की तो सांगे की मला हवी आहे ती सुंदरी ही नव्हे. तेच तेच

उत्तर ऐवन राजानुद्धा कंटाळला व म्हणाला— "धावा रे, तुला हवी अशेल तशी राजकन्या नव्हे हुडकून काढ."

म्हणून दिवशी प्रदीप आपल्या बराबर तिघांशीच नोकरांना घेऊन आपल्या कल्पनेतल्या परीच्या सोपार्य निघाला. कित्येक गावे शहरे पहात हिंदल्यानर-देखील त्याला कल्पनेतली परी कोठे दिसली नाही. निराश होऊन तो परत निघाला. एका गावात बाळवड्याचा बाजार होता. प्रदीपदेखील गंमत बघायला म्हणून एका जागी गेला. तेथे दुकानात त्याला एक चित्र दिसले. ते चित्र, चर्चित होऊन तो बराच वेळ पहात राहला. कारण त्या चित्रातली सुंदरी त्याच्या कल्पनेतली सुंदरीच होती. म्हणून त्याने दुकानदाराला विचारले— "हे चित्र कोणाचे आहे?"

"विजयदुर्गच्या राजकुमारीचे चित्र आहे हे! दक्षिणेकडच्या एका चित्रकाराने काढले आहे. त्या देशाच्या राजाला हे चित्र आवडले नाही. कारण हे त्या राजकन्येच्या सौंदर्यापेक्षा कमी प्रतीचे होते. मला हे चित्र फार आवडले, म्हणून मी हे विकत घेऊन विक्रायला ठेयले" दुकानदार म्हणाला.

प्रदीपने, दुकानदाराने मागितलेली किंमत देऊन ते चित्र विपन्न घेतले आणि आपल्या राजधानीम परतला त्याने पडिल्यांना चित्र दाखविले म्हणाला— "ही राजकन्या दक्षिणेकडील विजयदुर्गच्या राजाची मुलगी आहे. तिच्याशी लग्न करायला आहे. बाकी व्यवस्था आपण करावी."

राजाने प्रधानाचा मळ्या घेतला. विजयदुर्गचे राज्य दक्षिणेकडे फार दूर होते. इतक्या दूरून पाठवून लग्न ठरवून लग्नाला फार उशीर झाला बनता. म्हणून प्रधानाने त्या देशाच्या एका जुन्या चांगी-प्रमाणे राजपुरोहिताला पाठविण्याचे व विजयदुर्गच्या राजाने सर्व स्वोकारला तर प्रदीपच्या तसविरीशी विवाहविधी बरेकुम घेऊन राजकन्येला घेऊन येण्याचे ठरले. त्याप्रमाणे विवाह समारंभ जाहीरला आणि विजयदुर्गच्या राजाने अनेक मृत्यवान

बस्तू अनेक म्हणून आपल्या जांघयाफाळे व व्यत्याफळ मुलीबरोबर पाठवून दिल्या. राजकन्या मगला आपल्या राखी व दानी-बरोबर बुरखन नगरी पोचली.

मध्यंतरी प्रदीपच्या मनात आपल्या कल्पनेतल्या सुंदरीला खत जाऊन पाहण्याची इच्छा ठरूचली. तो वेप पालवून राजधानीपासून थोड्या अंतरावर, जेथे मंगला व तिच्या बरोबर आलेले लोक मुक्कासासाठी उतरले होते तेथे आला. तेथे सर्व लोक आपापल्या कामात मग्न होते.

प्रदीपने एका शिपायाला जवळ बोलावून विचारले— "राजकन्येची राहुटी कोठे

आहे? मी ~~काय~~ मायला काही भरकट आहे का?"

विपायाला थंडा मृगशी. मंगलाच्या राहुडीतून बाहेर येणाऱ्या एका दासीकड बोट दाखवून ती म्हणाला— "भेटा न, पुढे जाऊन, ते काय राजकन्या मंगलाच तर येत आहेत, समोर?"

तिला पाहून त्याला आश्चर्यच वाटले. त्या निघात कितारलेली राजकन्या की नव्हती. त्याला फसवून कोणत्या तरी राजकन्येला त्याच्या गळ्यात बांधण्यात येत आहे असा संशय त्याच्या मनात आला. पण आज्ञा त्याला काहीच करता येण्यासारखे नव्हते.

मन माझून पदरो पडले ने पवित्र झालं असं मानूनच त्याला स्वस्थ रहावं लागणार होतं.

प्रताप राजवाड्यात परत आला त्याने नोंकराबाकशाता एका गोष्टीची ताकीद बाबत ठेवली की दिवता कधीही राजकन्या त्याच्या नजरेस पडता कामा नये ~~आ~~ काळोस पदल्यावरच राजकन्येने शयनगृहात प्रवेश करावा आणि शयनगृहात ~~आ~~ बाहेर दिडे लावू नयेत.

युवराजांच्या या विचित्र आज्ञेचा अर्थ कोणाला कळला नाही. ~~मंगला~~ मंगला तर ~~मंगला~~ मंगली तिला संशय आला की विचित्र दाखविलेल्या राजकुमाराशी तिचे लग्न झालं नसून दुसऱ्याशीच कर झालं नाही? राजकन्येने आपल्याला पाहू नये म्हणून युवराजांनी अशी आज्ञा काढली असावी म्हणून पतीला कळल्याशिवाय तिने पतीला पाहून घेतले. तेव्हां तिच्या मनाचे ~~आले~~ आले. पण पतीने अशी विचित्र आज्ञा कां काढावी या गोष्टीचा उलगडा होईना.

प्रदीप का उशिरा शयनगृहात येई व पन्नाडे उवाडण्यापूर्वी चळून जाई. मंगला-देवीशी तो बोलं, पण अमदी 'हो' किंवा 'नाही' एवढेच.

युवराजांच्या या विक्षिप्तपणाचा राजकन्येला राग आला. अशा जागण्याचे कारण तरी तकी का कळायला? म्हणून तिने आपल्या एका म्हाताऱ्या दासीला सल्ला विचारला.

ती म्हणाली— "मलासुद्धा आश्चर्यच वाटते आई! तुमची नुसती तत्तबीर पाहूनच युवराजांनी तुमच्याशी लग्न करण्याचा इष्ट धरला होता, म्हणे कदाचित हे सर्व छोटे असेल नाही तर या विचित्र आज्ञेचा अर्थ काय?" नंतर विचार करत ती म्हणाली— "युवराजा रोज सकाळी

गोठ्यात किंवा त्याच्या आसपास गाईची वेखरेख करायला जातात म्हणे. आपल्याला पहावे लागू नये, एवढ्याच साठी तर हे सर्व करीत असावंत. नाही तर युवराजांना कसले काम असणार गोठ्यात? तुमच्याकडे पाहून युवराज कसे जागतात हे पाहिले पाहिजे. म्हणून तुम्ही एक सामान्य दासीचा पोशाख करून माझ्यामरोवर त्या बाजूला सकाळच्या वेळी चला. तुम्हांला पाहून ~~आ~~ काय करतात हे तुम्ही पहा ~~आ~~ मी पण पाहत, म्हणजे आपल्याला त्यांच्या विक्षिप्त जागण्याचा अर्थ कळेल." असा सल्ला ~~आ~~ म्हाताऱ्या दासीने दिला.

दुसऱ्या दिवशी प्रदीप पहाड उठून गोंठपाकडे निघून गेल्यावर आणि राजवाड्यातले सर्व लोक सोपले असतांना मंगलादेवी साधा पांजावर करून म्हाताऱ्या दासीबरोबर गोठनाकाड गेली. तोंपर्यंत प्रदीप गोंठयात पोचला होता. त्याच्या अवळ जाऊन म्हाताऱ्या राखी त्याला म्हणाली—“मालक! ही मूळगी माझी नात आहे. बंडाने हिला घारोण्या दूध पाजायला सांगितले आहे. काही दिवसांपासून हिची तब्येत बरी नाही. आपण परवानगी दिल्यास.....” म्हातारीच्या तोंडचे ते वाक्य पुढे मुड्डा झाले नव्हते, प्रदीप चकित

होऊन म्हातारीच्या नातीच्या देवातल्या मंगलादेवीकडे पाहू लागला. त्याला आश्चर्याचा धक्काच बसला, म्हणजे त्याच्या कल्पनेतली परी या म्हातारीची नातच होती का? त्याचा स्वतःच्या डोंळपांवर विश्वासच खालून गेला.

“मालक! पण मी घेऊ का दूध?” म्हातारीचा ती प्रश्न ऐकून पुरराज जणू काही जोंपेवून जागे झाले आणि म्हणाले—“घारोण्या दूध ना? हो, घे की!” प्रदीप अहसाळत्यासारखा झाला.

नोकर एका गाईचे दूध काढीत होता, मंगला मगल्या गेली. एकदम ती विकल्ली कोदून ओरडली. तिच्या पायात कांटा मोडला होता.

“काय झाले?” प्रदीपने पुढे येऊन विचारले. आपल्या कल्पनेतल्या सुंदरीच्या पायात कांटा मोडल्याचा पाहून तो स्वतःला आवरू शकला नाही त्याच्या डोंळपातून दोन टिपे गळली तो पुढे गेला आणि तिला म्हणाला—“मला खोडो उमो रहा, मी कांटा काढतो.” असे सांगून प्रदीपने स्वतःच्या हातात निःसंकोचपणे कांटा काढला.

नोकरात काढलेले घारोण्या दूध पिऊन राजांना प्रदीपचा निरोप घेत मंगला

म्हणून नाडलाजाने प्रदीपने दासीला दिवा आणायला सांगितले. दिवा आला. पण युवराजाने राजवाड्याकडे पाहण्याने थांबला व म्हणाला—“पाय कुठे मुळला आहे?”

“पाय मुळला नाही व ठणकून पण नाही. उजं डाव कुम्ही मला पहावे म्हणून मी पाय दुसऱ्याचें सांग केलें होते.” मंगलादेवी हसत म्हणाली.

प्रदीपने रागातून बर मान करून मंगलादेवीकडे पाहिले आणि ती दुसरी तिसरी नोणी नसून त्याच्या कल्पनेतलीच परी आहे हे पाहून त्याला परमानंद झाला.

दुसऱ्या दिवसापासून गृहात दिवा लावण्याचा हुकूम युवराजांनी सांग घेतला.

हा बदल एकाएकी करा झाला. राचे गुपित एवढ्या त्या म्हाताऱ्या दासीशिवाय इतर कोणाला कळले नाही.

२४ व्यापक

ज्ञानिभि र्वच्यते नैव, चोरेणापि न नीयते ।

दानेन न क्षयं याति, विचारतः महाधनम् ॥ १ ॥

विद्या ॥ एक थोर धन होय । (पहा न कसे नै) नातोवाईक कित्या कळत फसवून ते पेरुं शकत नाही, चोर चोरून नेत नाही सिवा दान केल्याने ॥ समी होत नाही.

पुस्तकेषु च या विद्या परहस्ते च सद् धनम् ।

समयेतु परिप्राप्ते न सा विद्या, न तद् धनम् ॥ २ ॥

पुस्तकांत ॥ विद्या असते आणि दुसऱ्याजवळ ॥ धन असते ते गरज असते तेव्हा आपल्याला (उपयोगी ॥ नाही, म्हणून) ती विद्या आणि ते धन नसल्यासारखे (नाही का ?)

सुखार्थं त्यजते विद्यां, विद्यार्थं त्यजते सुखम् ।

सुखातिनः कुतो विद्या, कुतो विद्यायिनः सुखम् ? ॥ ३ ॥

सुखाचा अभिनायी विद्येचा त्याग करतो आणि विद्येचा अभिनायी सुखाचा त्याग करतो. सुखाची अभिनायी अभिनाय्याला कोडून विद्या (नाशकार ?) आणि विद्येची अभिनायी अभिनाय्याला कोडून सुख (विनाशकार ?)

विद्वत्त्वं च तृप्तत्वं च नैव सुखं कदाचन ।

स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥ ४ ॥

विद्वत्ता आणि राजपद दोन्हींची तुलना करणे कधीच शक्य होणार नाही; (पहा ना.) राजाचा आदर स्वदेशांत, (म्हणजे त्याची सत्ता असते कसल्या प्रदेशांत) होती, परंतु विद्वानाचा आदर सर्वत्र होतो.

पडकें दुकळ

[२५]

[शिक्कीमुखला यलो वेळी त्याच्या गरजात कालीमातेचा ताईत कुजनायकाला दिगता आणि ॥ सांगला. तरी पस्तुस्थिति कळल्यावर त्याने पुत्रांपांनाच ॥ आता फेकी. परंतु पुजारी उगिरावर खून येवा होता. त्याला एकदम्यासाठी प्रभु मातीचे लोक डोंगरावर चवू लागले. पुढे...]

आपल्याला एकदम्यासाठी अनेक डम्यु घेत

आहेत हे कळले तरी पुजारी थोडा-इशाल पावला नाही. आपल्या डोक्यावरचे शिक्कीमुख काढून त्यातून एक ताडपत्र त्याने बाहेर काढले ॥ शिक्कीमुख व विक्रमाचा दाखवीत हसत ताड उभा राहला. न ताडपत्र पाहून विक्रम चकितच झाला. त्याने आपल्या पोशाखात ते आहे की नाही चाचवून पाहिले. ते तेथे तळते

“विखी पाहिलेस ॥ ताडपत्र ? भाग-त्याला तो जे ताडपत्र दाखवीत आहे त्यातच पडक्या देवळापर्यंत जाण्याचा मार्ग आहे. कालीमातेच्या देवळात जी ओढाताण आली ॥ वेळी ते माझ्या पोशाखातून पडले ॥ तेच तेमके त्याला सापडले अय.” विक्रमचेसरी धावत्या धावत्या म्हणाला.

एक क्षणभरच शिक्कीमुख विकर्तव्य विमूढ स्थितीत त्याच्याकडे पहात उभा

महला परतु पाड्याच वळान स्वताच्या पावळून म्हणाला-“आता जाले ते आले पदनालाच कर्ण वसण्यास आणल्याला वळ नाही पडण्या देवळापर्यंत तसे पावला येईल ते पहावयाचे आहे आपण त्या कुळाचा पाठलाग कोलाच पाहिजे व जवळ तर त्याला पकडले पाहिजे

दोघांचे सभाषण ऐकून इम्बु कुलनायक त्यांना घोर देत म्हणाला-“तुम्ही वंशिकीर रहा. त्या देवळापर्यंतच तुम्हांला जायचे आहे ना? तेश्चपर्यंत तुम्हांला वाट दाखविण्यासाठी मी एका दोघांना तुमच्या जवळच पाठवितां डोंगराच्या पायथ्याशी

तुम्हांला ज्याने कैद केले होते त्या नांग-मोमला तिकडचा प्रदेश माहिती आहे. तो वाट दाखवू जवळ परतु माझा मन्दा विचारला असे म्हणत इम्बु कुलनायक मध्यच बोलता बोलता थावला.

पण शिखीमुखला मध्ये थावायला घोर म्हणत तो म्हणाला-“इम्बुनायका! आपल्या जे मन्दा जमेल तो आपण स्वतःच थावा

“मला असे कोणी दुसऱ्याच सर्वाती जे पाहिला आहे. जवळ कोणी ने पाहिले असेल असे मला नाही वाटत ते प्रदेश आहेच नसा भयान. त्या प्रदेशात भयान गोंगमारे माणसं पिस आहेत पण जे जाण्याचा एवढा आग्रह का! ते नाही मला कळले!” इम्बु कुलनायकाने विचारले

नां प्रश्ने बरोबरच होता कारण महाराज विक्रमकेसरी पांच्या शोचार्थ शिखीमुख विक्रम निघाले होते ते आता या जमात नाहीत हे नक्की जाले होते. आता पडके देऊळ गावण्याचा आग्रह दाखवून जीव बोक्यात टाकण्याचे कारण काय? शिखीमुखाने विक्रमकडे त्या अर्थी नुसते पाहून त्याचे मत विचारले विक्रम

शोचा विचार करून म्हणाला-“माझा आजोबा त्या देवळापर्यंत जाण्यात यशस्वी झाले नाहीत. परंतु मला ते पहावयाचे होते. जेणे मं जलोट झाले पडले आहे अथे शिखीमुखाने दुमिल असे जे नमुने आहेत ते घेऊन येण्याची आजोबांच्या मनात फार इच्छा होती. ते काम मी नाहू पुरा करू शकलो वर त्याच्या आजोबांच्या शांती मिळेल.

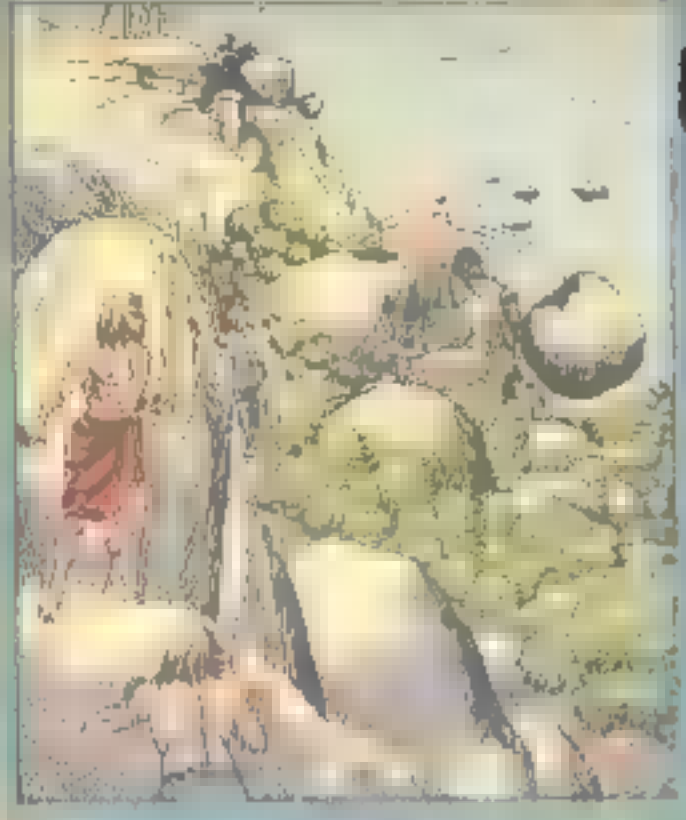
“तर मी पण देवळापर्यंत तुम्हा-बरोबर थावला तरा आहे आम्हाला इतके दिवस ज्याने जखरात त्या पुजाऱ्याला ठार करून लावी शेकी सापून जखम नावून-याला माल्या पहावे मयाला नाही तसे पण मी तिला दिले होते मी तसे काणत्या ना जे तिला जवळ जाऊ?” शिखीमुख म्हणाला.

ऐकून विक्रम स्मित करून म्हणाला-“यश काय? देवळाचा शोध लावून चालला मदतीला पुष्कळ लोक आपल्या बरोबर आहेत. आपापल्या मनातली इच्छा पूर्ण होण्यासाठी आपण तेथपर्यंत चलेच पाहिजे. तो दुष्ट पुजारी त्या देवळाजवळच आपल्याला मेटेल

“तर मला एका. तेश्चपर्यंत तुम्हांला पावलाची गरजच नाही अनयासी याचा धमज घेऊन घेतां. इम्बु कुलनायक म्हणाला तेथेथे पुजाऱ्याच्या पाठीमागून नांग गिधाड समोर आला व एक मोठा दगड उचलून बसून म्हणाला-“हा नांग-निधाड जिवन असेपर्यंत पुजारी कोणी कैद करू शकणार नाही. माझ्या मनात आले तर हा सर्व डोंगर तुमच्यावर कोसळेल.” असे म्हणत नांगगिधाडाने तो दगड इम्बु लोकांवर फेकला.

आपल्या अंगावर गडमडत येणारा दगड पाहून इम्बु लोक त्याच्यापासून आपला

गुरून घेऊन सोड्याने ओरडत रांगरावर म्हणून जाऊ लागले. पुजाऱ्याने नाट्यप्र आपल्या शिरक्यापान आपल्या ठेवले आणि आपल्या अनुयायांना उद्देश्यून म्हणाला- "तुम्ही सर्व उभे राहून काय पहात आहात? हे सर्व दगड व खडक तुम्हाला या सर्व दुष्टावर आणि विवरात निघून या." त्यानंतर शिखीमुख व त्याच्या अनुयायांकडे वळून पुजारी म्हणाला- "प्राणाचा मोह नमेल तर तुम्ही वृद्धिक द्वीपात येऊन मला भेटा. तेथे मी तुम्हाला महर्षिपिल्लेवरीच्या चरणी वली देईन. नंतर मी या ब्रह्मपूज नदीच्या काऱ्यात

इम्यु जातीचे राज्य स्थापन करून त्यांचा राजा होईन."

'एकलीत ना त्याची वटवट तुम्ही? माझे अनुयायी हावीनेच त्याला कैद करतील.' इम्यु कुलवायक म्हणाला.

शिखीमुख व विक्रम दोघांनी अजित आणि वीरमद दोघांना तावध केले आणि डोंगर मागले. तेथे त्यांना इम्यु जातीचे लोक एका मोठ्या खडपात मरलेले पाणी पहात उभे असलेले दिसले. पुजाऱ्याच्या अनुयायांनी त्या गुरूप्र प्रवेग केल्यावर दोन दगड वाजूला तारले, त्या वरोवर शेजारच्या तळ्यातले पाणी आले आणि गुरूच्या तोंडाजवळचा खडू तुडवून भरला.

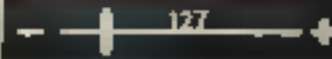
"हा मोठा वस्त्राद दिसतो वर का! पळून जाण्याची योजना त्याने पाहिल्यानेच करून ठेवली होती व आपल्याला गप्पा गोष्टीत गुंतवून ठेवले होते त्याने. एक इम्यु म्हणाला

"त्याची सर्व लबाडी आम्हांला चांगली माहिती आहे. तुम्ही उगाच आपला वेळ फुकट घालवू नका. डोंगराच्या चारी वाजूला पसहून वेढा चाला आणि तो आपल्या साथीदारांवरोबर कोठून बाहेर पडतो, हे पहा. नंतर दोघे तिघे

Fullscreen

127

26

/ 80

केली. एक नाव शिखीमुख व साथीदारांना नेण्यासाठी. दुसरी शिखकलेचे जे नमुने मिळतील ते आणण्यासाठी अशा दोन नावा ठरल्या. त्यांच्या पाठीमागून एक मोठी नाव त्यांच्याबरोबर मदतीसाठी दम्य अनुयायांना घेऊन जाण्यासाठी ठरली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी दम्य लोकांनी तिन्ही नावांची दुबली करून घेतली. नवीन कातड्यांनी त्या शिवून काढल्या आणि दुपारपर्यंत निघण्याची तयारी झाली. शिखीमुख, विक्रम आणि अजिन एका नावेत बसले. नांगसोम ज्या नावेत बसला होता त्या नावेत महिनाभर सर्वांना पुरेल. शिवा भरला होता.

नांगसोमची नाव सर्वात पुढे निघ्या पाठीमागून शिखीमुख वगैरेची नाव व सर्वात शेवटी दम्य नायक व अनुयायांची मोठी नाव अशा तिन्ही नावा निघाल्या. पुढल्या दोन नावा नदीत दोन तीन कोस

नदीला मिळणाऱ्या उपनदीकडे वळल्या. काही वेळाने नावा एका मोठ्या सरोवराला येऊन पोचल्या. त्यांना त्या सरोवराला लहान मोठी बेटे दिसत होती. त्या बेटावर मोठमोठी झाडे व पाणधळ प्रदेशात राहणारे पक्षी दिसत होते.

नांगसोमला त्या सर्व प्रदेशाची चांगली माहिती होती. तो आपल्या जातीच्या लोकांना घेऊन मासे धरायला त्या प्रदेशात अनेक वेळा होता. त्या सरोवराला मोठ मोठे मासे तर होतेच त्याशिवाय तऱ्हेतऱ्हेचे अनेक भयंकर प्राणी पण होत. अश्विना द्वीपपर्यंत वाटेवर अनेक बेटे होती.

जे नावाही वळवीत होते त्यांना पाण्यात चारही बाजूला मोठमोठ्या मगरे व देवमागासारखे मोठ मोठे मासे त्यांच्या नावांचा पाठलाग करीत येत असलेले दिसले.

निर्भय

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो

पुन्हा वाटा मगला. त्याच्यावर काढून घेतले आणि सोनपणे रमणाऱ्या विद्येने चालू लागला. प्रेतास बसलेला येताळ त्याला म्हणाला—'राजा, तुम्हा वृद्ध निश्चय दाखवण्यासारखा आहे. परंतु नांगसोमसारख्या निर्भय व दृढनिश्चया पण एका लहानशा साप्तीयली आपल्या निश्चयापासून लक्ष्या त्याची गोष्ट मी कुठे सांगतो, पण असे सांगून वेताळ गोष्ट मागू लागला.

गिरिजानगर नावाच्या गावी एक श्रीमंत मनाय रहात असे त्याच्या मनात नाव निर्माण असे होते. अज्ञानपणापासून त्याला अज्ञानाचे नावाची धरून घेतले. नावाची अज्ञानता असे तो जोडून त्याच्यावर बळ पावला. नाव पाहून तो मला होत होता. वनवना थांबत असताना निर्भय हो जाई.

वेताळाच्या गोष्टी

कोणी विचारले की कायरे तुला भीती वाटत नाही ना, ती तो विचारी-“भीती! म्हणजे हो काय?”

मणिभद्राचे आई वडील मुलाच्या या निर्भयपणाचाच भिन्न लागला कारण धोक्याचे भय नसणारी व्यक्ती कधी कधी चुकून धोक्यात सापडत.

एकदा एका म्हातान्याने मणिभद्राच्या आईवडिलांना सुचविले की मुलाच्या बाबतीत तुम्ही इतकी काळजी करीत वसण्याचे कारण नाही. काळजी केल्याने का त्याच्या स्वभावात बदल होणार आहे? हळूहळू तो स्वतःच सावध होईल.

तुला वयात आल्यावर मणिभद्राच्या सल्लागार संभाटन करण्याची सल्ला देण्यास सल्लागार वयात वारं वारं तलास विचारल्याचा प्रकारचे प्रसंग अनुभवात अनुभवात मिळतात. त्या सल्लागार देण्याची शक्ति मनुष्यात असली पाहिजे म्हणून तो वडिलांची परवानगी घेऊन व एका नोकरीला बरोबर मदतीला घेऊन देशाटनास निघाला.

नवनवीन पहात व निर्गिराच्या प्रकारचे अनुभव भत दोघे फिरत होते. मणिभद्राला बरेच लोक ओळखू लागले.

फिरत फिरत दाघे एका मोठ्या गावी येऊन पोचले. एक व्यापाराचे केंद्र होते आणि एक मोठे तोंयेंद्राच पण होते. मणिभद्र त्या गावी येऊन पोचला लावेळी गावात दारुणहत्ती व व्यापाऱ्यांची मोठी गर्दी होती. म्हणून घर्षनालेत किंवा इतर कोठे मणिभद्राला उतरण्यासाठी जागा मिळाली नाही. गावाच्या टोकाला एक वाडा रिकामा असल्याचे व वगमालक ते घर सोडून गावात एका जागी येऊन रहात असल्याचे त्याला कळले.

मणिभद्र त्या घराच्या मालकीणीला भेटण्यासाठी गावात तिच्या घरी आला.

नेहमी घरतून वर सरत - वसण्याचे ठिकाण ठेवले व त्याच ठिकाण मालकी घेऊन येत राहिल्या होत्या.

मणिभद्राने मालकीणीला भेटून विचारला. “आईसाहेब, ती या गावी काही काळ रहाण्यासाठी परवानगीन आली आहे. गावाच्या घरापले घर रिकामे आहे, असे प्रसंगी त्या घरात काही रहायला येत. परवानगी देता का?”

“हे पहा घरात रहायला शितात. तुम्हाला हुरफत नसेल कुशाळ रहा.” पर मालकीण म्हणाली.

मणिभद्र आपल्या नोकरीला बरोबर घेऊन त्या घरी आला. वाड्याची मादळोड करवून घेऊन त्यात थांबे त्या पण करवत घेतला जंघणत्या.

मणिभद्राच्या मुला - त्याची मजूर मजदूर एकदा मणिभद्राची होप मोडली. आवाजात जास्त देऊन तो ऐकू लागला. तेव्हा छपरातून कोणी झोळत्याचे कळल. त्याच्या कानावर हे शब्द पडले- “बरत खाली पडलो तर तू काय करशील?”

“मी काय करणार? काही नाही! खुशाल पड.” मणिभद्र निवडक पणे म्हणाला.

काय करू? काय पडू की तुकाड तुकाडे होऊन त्या पुन्हा प्रश्न कानां पडला. ते पड होऊन पडलास तरी मला शरफत ना. मणिभद्राचे उत्तर दिले. मणिभद्राला गावाच्याबरोबर माणसाला त्या खाली घेऊन पडला. त्याच्या पाठीपाठ एकाच हात ठोकें असे शरिराचे अवयव असत मणिभद्राच्या चारी बाजूला पडले.

मणिभद्र तलमात्र वाचरला नाही. तो निर्भीकपणे म्हणाला-“आता पुरे कर आपला हा खेळ! तू आपले सर्व तुकाडे

एकाएक एक जाऊन माझ्या समोर उभा रहा आणि मला हे सांगू या बराच असा का वाटतो आहेस आणि घराबल्या माणसांना असा वास का येतो आहेस?

मणिभद्राने तो प्रश्न विचारल्याबरोबर पाहता पाहतां घरिगळे अवयव झळझळ गेले आणि एक मनःपाकुली त्याच्या डळ्या-समोर उभी राहली. तो अचूक सडक आवाजात मणिभद्राला म्हणाली-“मी या घराच्या मालक आहे. मी गिवंत असनाचाच एका सुहरवाचा जमीन जपला गडप केला मी जे काम केले ते खरोखरच दुष्टपणाच

होते. ही जमीन जपला गावचा जवळपास त्याला परत केला तरच मला या जिवंतपणाचा माझ मिळेल. आजून माझ्या अवयवांचा क्षमजावून सांग आणि मला खरोखरच या आयुष्यातून वांचव.”

मणिभद्राने त्या मृताला त्याला हवे शी ते वचन दिले तेव्हा ते भूत अदृश्य जाऊन उजाडताच मणिभद्र घर मालकीच्या घरी गेला. मणिभद्राला असा आलला पाहून रात्री काहीतरी घडत असावे असे मालकीशेमा यांना परंतु मणिभद्र धाडलेला नसून जपत पतीच्या आज्ञेच्या शांती मिळण्यास मार्ग काढला असून तो मृतपतीचा निरोप पेलून आज्ञेचे कळत्यावर तिका आनंदच घाला.

“त्या माझे मृत पती भूत होऊन गेले होते. त्यांनी ज्या माणसा-विषयी तुम्हाला मागितले त्याला मी वांगना ओढले. विज्ञान गरिबीत आधुन्य केलीत आणि मी त्याचा जमीनजुमला परत करिते. तुम्ही खरोखरच कोणीतरी वाङ्मनी व दिवता आहात. त्याचा आत्मा ठरके दिवत का अडकून होना हे मला कळले तरच तुमच्या होत आत मला कोणा उद्धान होऊन मी निघत मी तुमच्या प

आजून मूलीचे लग्न तुमच्या बरोबर करून घावे म्हणते. तुम्ही बरजांवाई होऊन आम्हांला सुखी करावे” मालकीण म्हणाली.

मालकीणीची मूलीची तशी सुंदर व हुशार होती. परंतु मणिभद्राच्या मनात साहसाची कामे करीत राहण्याची इच्छा पसर होती. एका जागी रावून राहणे त्याला आवडत नव्हते. म्हणून तो म्हणाला-“असा करा! एकाच जागी फार दिवस राहण नको. नेहमी तक्रारत उडी घेण्यातच नाही. नेहमी तक्रारत उडी घेण्यातच मला आनंद वाटतो म्हणून मी आजून

ब्रह्मचारी राहण्याचे मनाशी ठरविले आहे.” मालकीणीच्या मुलीबरोबर दोग कवूतरे होती. तिने त्या कवूतरांचा पिजरा कवूतरा-सकट साठवण म्हणून मणिभद्राला दिला. गावलेकींचा निरोप घेऊन मणिभद्र आगल्या नोवराबरोबर त्या गावातून निघाला. दुपारच्या सुमारास दोघे एका वनात येऊन पोचले आणि एका सादाखाली आराम करण्यासाठी बसले. तेव्हा मणिभद्राच्या तोंडार आगल्या धन्याला म्हणाला-“ही कवूतरे पिज्याबाहेर पडून जाण्यासाठी कशी घडपडत आहेत पहा. त्यांना बरोबर त्याचची गरजच काय?”

"बरोबर आहे, तू म्हणतोस ते!" असे म्हणत मणिभद्राने पिंज्याचे दार उघडले. लग्नच दोन्ही कबूतरं बाहेर उडून गेली. त्यांच्या पंखाचा फडफड आवाज ऐकून मणिभद्राला कां कोणास ठाऊक. भीती वाटली त्याच्या मनात एकदम बदल झाला. देशाटन व साहसाची कामे करण्याची इच्छा विरून गेली. तो त्या ओसाड वाड्याच्या मालकिणीच्या घरी परत आला तिच्या मुलीशी लग्न करून घेऊन तो तिच्याकडे कांयमचा राहू लागला. मणिभद्राच्या डोक्याला हा बदल पाहून बापाला पण आनंद झाला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला- "राजा! मोठमोठी साहसाची कामे करणारा मणिभद्र कबूतरांना पाहून कां झाला? या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर

छकट हीसत पुढील दिवशी लागतील.

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला- "मनुष्याला फक्त संकटांचेच किंवा शोक्याचेच भय वाटते, अशी समजूत करून घेणे चुकीचे आहे. केव्हां केव्हां मोठमोठे शूर योद्धे सुद्धा अगदी सामान्य स्थितीत भितात ज्याला भीती ही काय वस्तु आहे हे माहीत नाही तो मोठमोठ्या संकटांना तोंड देऊ शकतो, तोच मनुष्य अनपेक्षित संकटाची कल्पना करून भितो, हेच पहा, कबूतरे स्वभावाने गरीब असून, परंतु याच्या आवाज मागे भरकर असतो. एका गरीब प्राण्याच्या पंखातून एकदम निघालेला भयंकर आवाज पाहून मणिभद्र घाबरला."

राजाचे मौन अशातऱ्हेने भंग होताच वेताळ प्रेतांबरोबर अदृश्य झाला व जाऊन आडाला पुन्हा लोंबकळू लागला. (कल्पित)

देवी की उक्ती

गांधार देशात एक नदी होती. असे सांगतात की दरवर्षी ती नदी चाळीस लोकांचा वळी घेत असे नदीच्या काठी फिरणारे, नदी पार जाणारे किंवा नदीत स्नानाला येणारे लोक एकाएकी नदीला पुर येई आणि त्यात बुडून मरत. कधी कधी लोक पुलावरून नदी पार करून जात असतां मध्येच पुल मोडून जाई आणि नदी त्यांना मिळून राहते. म्हणून त्या नदीला लोक डाकौण असे म्हणत.

नी नदी दरवर्षी चाळीस जणांचा वळी घेत राहते तरी तीच नदी गांधार देशाच्या लोक पाण्याला मुख्य आधार होऊन पाणी भरून लोक काळवे व पाट करून शेताला राणी नेत. त्या नदीच्या बाय्याने जागोजागी म्हणून मोठी तळीं भरणे व वर्षभर नदीचे पाणी वाळून गेले तरी शेताला पाण्याचा

पुरवठा होत राही. म्हणून लोक त्या नदीला देवी पण मानीत.

एकदा गांधार देशाच्या गादीवर गिरिवर्मा नांवाचा राजा राज्य चालू लागला. त्याला नदी चाळीस लोकांचा वळी दरवर्षी घेत ही गोष्ट जायबली नाही. म्हणून त्याने नदीत कोणी स्नान करू नये असा हुकूम काढला. त्यान असादेखील हुकूम काढला की नदीच्या काठी कोणी घर बांधू नये की नदी पार करून जाऊ नये. प्रजा राजभक्त होती. म्हणून ती राजाजेशाहेर वागत नसे. म्हणून ती राजाजेशाहेर बागत नसे. म्हणून ती राजाजेशाहेर डोळे मिटून पालन केलें. त्यामुळे दोन वर्षे नदीत बुडून कोणी मेला नाही.

तिसऱ्या वर्षी नदी पूर्णपणे अटून गेली. डोंगरावर पाऊस पडला, परंतु नदीत पाण्याचा एकही थेंब नव्हता. उन्हाळ्यात डोंगरावरचे वरफ वितळले आणि नद्यांना

पूर आले, परंतु गांधार देगातल्या नदीला पाणी आले नाही.

चवथ्या वर्षी नदीच्या काठची सर्व नळी अडून गेली. शेते पाण्याच्या अभावी वाळून चालली. प्यायलादेखील पाणी मिळताने आले. एका काळी हिरवी गार दिसणारी शेत आसाड दिसू लागली. धुळीचे लोट आकाशापर्यंत उठू लागले.

भयंकर दुष्काल पडला. राजा शिरिवर्मा घाबरेलून गेला. तो आपल्या अनुयायांबरोबर नदीला पाणी काढायला हे पाहण्यासाठी निघाला. डाकिली नदीचा उगम एका उंच डोंगरास होता. नदी मैदानात

ज्या जागी उगरे त्या जागी नदीच्या वाटेवर मधोमध एक मोठा खडक आल्या येऊन पडला होता. नदीचे पाणी खडका वाटेवरून नदीच्या तोंडक वाहून नाल्यात नदी पडली. वाहु लागले असे पाहून वाढले. परंतु डोंगरासारख्या खडकास मोठ्या खडकाच्या तोंडक वाहून नाल्यात?

राजाबरोबर त्याचे मंत्री व अन्यजण होते. प्रधान राजाला म्हणाला—“महाराज! खडक येथे आणून उभा करण्याची किंवा खडकाला वाळूला मरकवण्याची अकल मनुष्य प्राण्यात असणेच शक्य नाही. हे शक्य नव्हते. शक्य आहे. तुम्ही या

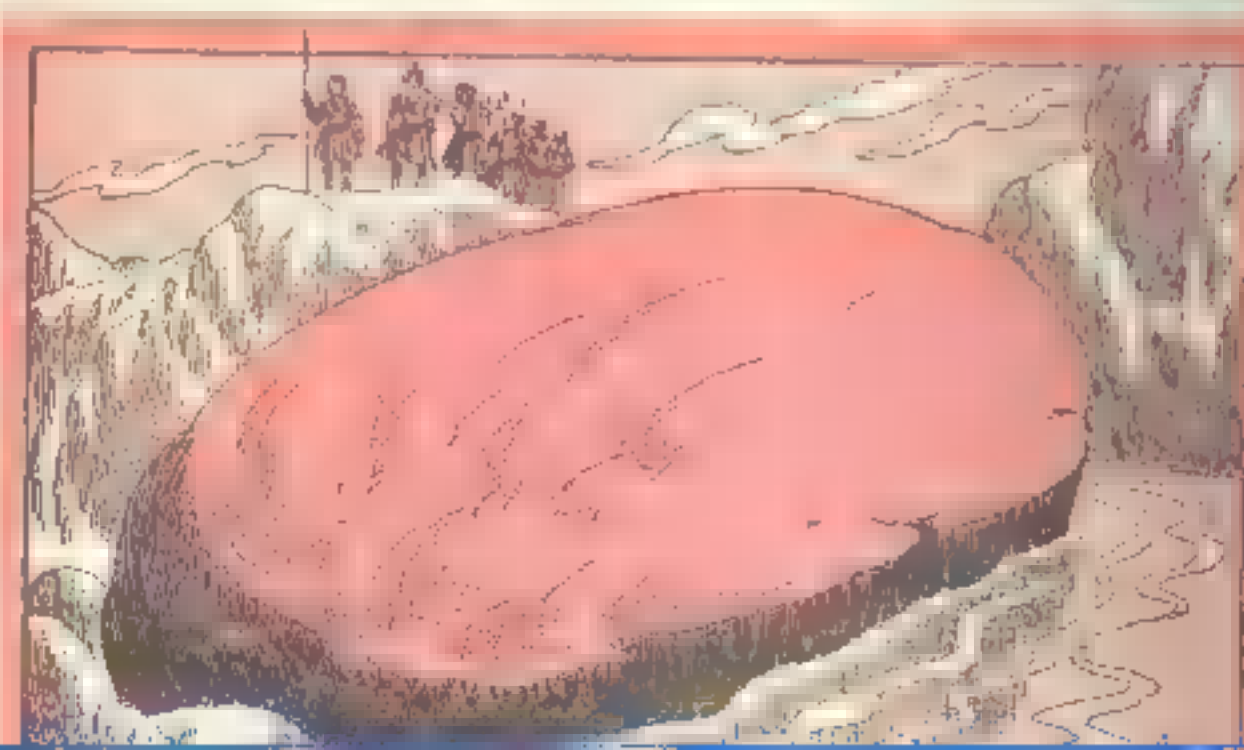
वाळूला सहेल व पुन्हा नदीचा प्रवाह पूर्वोत्पत्तीक चालू होईल.”

शिरिवर्मा राजाने एकदमन डोंगरावर राहून देखीला बंदन करून प्रार्थना केली—“हे नदी माने! तू पाहिले तर माझा वळी घे. मला तो मान्य आहे. पण माझी पण प्रार्थना स्विकार कर. आमचा हा शस्त्रध्यामल देश एक ओसाड मैदान होऊ पहात आहे. तो वाचव. लोक उपाशी ठरत तुला तरी काय मिळणार?”

त्या नंतर राजा त्याच जागी आराम करण्यासाठी ठरत त्याला झोप

लागली व त्याला एक स्वप्न पडले—“हे राजा! मी पुन्हा तुझ्या देशात पाऊल ठेवू म्हणतांस तर ते मी मान्य करते, पण सामान्य जमाचा वळी घेऊन माझी भूक भावणार नाही. तू या खेपेस चाळीस विद्वान मंडळीचा वळी माझ्या चरणी वाहला पाहिजेस.” असे सांगून देवी अंतर्धान पावली.

राजाची झोप मोडली. देवीची ती भयंकर इच्छा पेटून राजा घाबरेलून गेला. आजपर्यंत राजाने आज्ञा काढून घेतली होती. देण्याची काळजी वाळगली होती. अधिकाराचा नापर त्यान त्यासाठी केला

होता. आज त्याच अधिकारान्चा उपबोम चाळीस पंडितांचा देण्यास करणे कसे काय योग्य होईल?

तोच विचार करीत राजा राजधानीस परतला. त्याने राज्यातल्या थोडे पंडितांना बोलावून आपल्या मंत्र्यांना आज्ञा केली. राजाजेंप्रमाणे तिसऱ्या दिवशी मोठमोठे पंडित हजार झाले. राजाने मोजून पाहिले ते एकदां चाळीस होते. पण त्याला आवश्यकता फक्त चाळीस पंडितांची होती. एक जास्त होता.

राजा पंडितांना म्हणाला-“विद्वत्जन हो! आपणां सर्वांस विदितच आहे की

हाकिणी नदी खटल्यामुळे देशात दुष्काळ पडला आहे. मी नदी मानेला वंदन करून प्रार्थना केल्यावर नदीने मला करदान दिले आहे. चाळीस पंडितांचा बळी निव्वा नरणी वाहत्यास तिची थारा पुन्हा पहिल्या-सारखी वाढ लागेल. देशासाठी आपल्या बळी जाण्यास तुमच्या पैकी कोणी तयार जाण्यास पसंती नुसते करू आताच जाणार.”

राजाने एकदां पंडितांना स्वतःचा बळी देण्यास केली नाही. राजा म्हणाला-“एकूण सर्व पंडितांचे चेहरे पांढरे फट पडले. नंतर प्रत्येक जण एकेक करून काही तरी सबब सांगून स्वतःचा जीव वाचविण्यास प्रयत्न करू लागला.

“मी स्वतःचा बळी द्यायला तयार आहे. परंतु माझी मुले लहान आहेत. माझ्या शिष्या ती थारणो अनाथ होतील.” एक पंडित म्हणाला.

“माझा विवाह नुकताच झाला आहे. माझी बायको गरोदर आहे आणि.....” दुसरा म्हणाला.

अशा तऱ्हेने प्रत्येक जण एक न एक सबब सांगू लागला. स्वतःचे वलिदान करायला एक देखील तयार झाला

एक पंडित म्हणाला-“महाराज! मी स्वतःचा बळी द्यायला तयार आहे. आपण नदीमातेजवळ नम्रपणे माझ्या पत्नीस वित्तकी करावी, एकदां आपला बळी घेऊन तिन तृप्ता व्हावे. कदाचित आपणां सर्वांवर देवीची कृपा होईल.”

राजाने त्या विद्वानाला वाकून तमस्कार केला. अर्थात म्हणाला-“विद्वत्वर! आपली प्रार्थना स्वीकार. नदीमाता पर्वतावरून उतरून खाली आली आहे आपली कीर्ती अजरामर होईल. पुढे!”

भगीरथ शर्मा पर्वत चढू लागले त्यांच्या वरोवर शिष्टाचारामाठी म्हणून इतर पंडित मुला निरोप द्यायला निघाले. डोंगराजवळ गावच्यावर इतर पंडित थारण्याजवळच थांबले. अर्थात एकदां भगीरथ शर्मा टंकडीवर चढू लागले.

खाली उभे राहून चाळीस विद्वानांनी वर टंकडीकडे पाहिले. एक मोठा खडक नदीत मधोमध पडलेला दिसला. भगीरथ शर्मा आता एकदां काय करणार? नदी त्यांची प्रार्थना स्वीकारील का? एकदां आपला बळी घेऊन नदीचा अंतरात्मा तृप्त होईल का? इत्यादी गोष्टींवर सर्व पंडित आपसात बोलत होते.

इतक्यात डोंगरावर कडा तुटून पडावा असा भयंकर आवाज झाला. तो आवाज गेला आणि तो खडक जागचा हलला. गडगडत खाली येत तो भयंकर शिलापंड पडित खाली उभे होते त्यांच्यावर येऊन आदळला. चाळीस पंडितांपैकी एकही बांचला नाही. भगीरथ शर्मा समुद्राला डोंगर खाली आला.

हाकिणी नदी पुन्हा पहिल्यासारखी वाहू लागली. लोकांनी नदीची पूजा केली. राजाने मृत पंडितांच्या कुटुंबाच्या उदर निर्वाहाची व्यवस्था करून दिली.

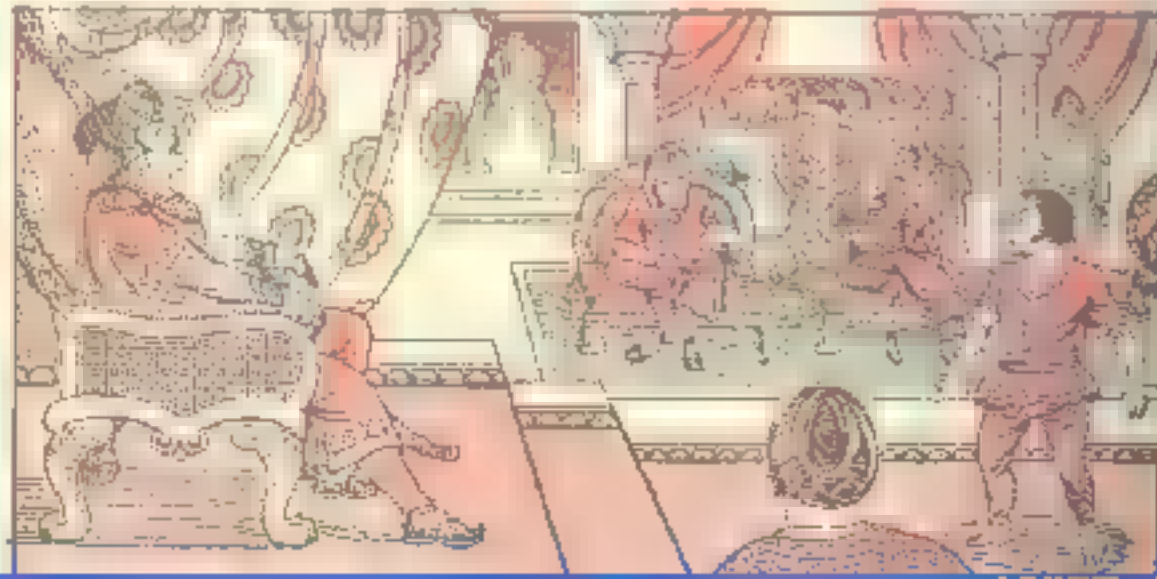
एका राजाने एक विदूषक नेमापचे उरवून उमेदकाराने दरवारात विशिष्ट दिवशी हजर रहावे अशी दख्खी पिटविली. शेकडो विदूषक हजर झाले.

राजाने त्या सर्वांना सुरवातीला सांगिले की तुमच्या पैकी जो कोणी स्वतः न हसता दुसऱ्यांना हसवू शकेल तोच मला विदूषक.

एकेकामे पुढे येऊन आपापला विनोद प्रस्तुत केला. त्या जवळीकाले भान घेणारेच श्रोते पण होते. म्हणून त्यांच्या पैकी एक जणदेखील हसला नाही.

मध्यान अष्टी एक गिड्डा मनष्य उठला. सर्व चकित पडेने त्याच्या कडे पाहू लागले. ती काहीच बोलली नाही. सर्वांकडे नसता पहात उभा राहिला. ती हसत आहे हे कोणालाच कळले नाही. त्याच्या त्या विचित्र वागण्याबद्दल राजाच्या राग येईल असेच सर्वांना वाटू लागले.

तेव्हा दरवाज्यापैकी एक जण म्हणाला—“वा रे वा! तुमचा विनोद अप्रतिम आहे खरा! आता जाऊन बघा आपल्या जागेवर!” गिड्डा मूकाट्याने आपल्या जागेवर जाऊन बसला. राजा खदखदा हसू लागला. कसच मर्य मोठ्याने हसू लागले. शेवटी राजाने त्या गिड्ड्या माणसालाच विदूषकाच्या पदावर नेमले.

कुरुप नवरी मुलगी

फार प्राचीन काळी एक मठा पराक्रमी राजा होता. त्याला मुलांत एक मुलगी होती. ती दिसासला कुरुप होती परंतु बापाच्या अपूर्व सुंदरी वाटे. कारण मुलीवर बापाचे फार प्रेम होते. बाप तिला सुंदर म्हण म्हणून “तिला ती अप्सरेसारखी सुंदर आहे असे वाटे” राजाच्या म्हणण्या विरुद्ध बोलण्याची कोण करणार? म्हणून सर्व राजकन्येच्या मादारीची वाखाणणी करीत.

दिवस विवाह योग्य वय आले तेव्हा उत्पन्न मुलीचे लग्न करून देण्याने ठरविले. त्याने एक दूर देशाच्या राजकुमाराची मुलीसुद्धी निवड करून लग्न ठरविले. तो राजकुमार हुशार व सुशील होता. त्याच्या बापास हा संबंध ठरविताना मुलीच्या स्वयंवर लक्ष देऊन आपली समता दिली होती. असे नसून काही तर राजाच्या बापासच त्याने आपल्या मुलीसुद्धीकार

मिळविला होता. राजकुमाराने बघिलांनी उरविलेला सवध तो त्याच्या हिताचाच अस- पार असा विचार करून होकार दिला होता. परंतु त्याने मुलीला प्रत्यक्ष पाहिले तेव्हा त्याचा भ्रमनिरास झाला. तिच्या शेजारी बसण्यास किंवा उभे राहण्यास ही त्याला आज वाटू लागली. राजाने त्याला विचारले “काय रे राजकन्येवरील वार चौघात बसायला संकोच करतोस होय?”

तो म्हणाला—“नाही तिचे स्वर्गीय गौरव पाहून माझे डोळे दिपून गेले आहेत. हिच्या समोर आपण फिकके पडू की काय असे वाटते मला.”

“अरे त्यात काय? हो तुजो पत्नी होणार. असा संकोच बघ कायलास तर कसे धांकेल?” राजाने विचारले.

“इतक्या सुंदर मुलीशी लग्न करण्यास मज धजन नाही. तिच्यासमोर मला उभी

केलीत किंवा बसविलेल तर तिला नाही का कमी पणा वाटणार?" मुलाचे औपरोधिकपणे विचारले

लक्ष्मणाच्या ऐन प्रसंगी मुलाचे असे वागणे राजाला आवडले नाही त्याला भयंकर राग आला. परंतु राजकन्या आपल्या वडिलांजकळ येऊन त्यांना म्हणाली—"जर राजकुमाराना ते म्बतः माझ्या सौन्दर्या योग्य नाहीत अग वाढत असले तर मी एका पंडितावरवीर लग्न करीन."

ते ऐकून राजा आपल्या दरबाराच्या एका पंडिताच्या बोलावून म्हणाला—"तुमच्या तारखा विधान आमच्या राज्यात कुठरा

कोणी नाही म्हणून मी तुमच्या राजकन्याचा विवाह जतन देणार आहे."

तो पंडित राजा समोर हात जोडून म्हणाला—"महाराज! असे कसे होईल? आज विवाह या पूर्वोच झालेला आहे मला मुलवाळें भावित. मी एक पुत्रही नाही आहे. जातीबाहेर हे लग्न करणे जर नाही व त्यात आपला गौरव नाही."

मंत्री म्हणाला—"पंडितवर, राज्यात ग्राह्याला चार वर्णांपैकी कोणत्याही जातीच्या मुलीशी लग्न अधिकार आहे. प्रत्ये मांगितले आहे बोला, याला तुमचे उत्तर आहे?" "राजकुमारीची उच्छा गवा

इतके मलाही माझी आज्ञा, समजा राजाजचा मग करत नाही नये." राजा म्हणाला.

"महाराज! मला हे लग्न करणे अवय नाही. मी जेवढे कल्याण कल्याण आपण मला मागता आहे तेवढे करणार नाही. मी तो मागणार नाही. पंडित म्हणाला "महाराज! मला मागता आहे तेवढे करणार नाही. मी तो मागणार नाही. पंडित म्हणाला

राजकुमारीचा पाहिले की पंडितावर मी प्रसंग आला आहे आपली कोणावर मी प्रसंग ओढवणार नाही कशावरून?

असा विचार करून तो म्हणाला—"महाराज! राजकन्याचा विवाह आपला पाहिले व होईलव. मी माठी मी एक उपाय सुचवितो आवडल्यास आपण करावा."

"बोला. एक तर दे" राजा म्हणाला "क्षत्रियांना निमंत्रणे पाठवावी की राजकन्याच्या विवाहासाठी स्वयंवर रचण्यात आले आहे. हे पंडित स्वयंवर ठरेल त्याच्यासाठी राजकन्याचा विवाह जतन देण्यात येईल. मी देखील त्या स्वयंवर भाग घेईन." राजकुमार म्हणाला

राजाला तो उपाय पसंत पडला त्याने राजधानीतल्या सर्व क्षत्रिय लक्षांना

निमज्जण पाठविलो आणि दुंदुभ्युद्धाची व्यक्ती केली. सर्व शिष्य तरुणमंडळी दुंदुभ्युद्धात भाग घेण्यास इज्जर आणो बराच दुंदुभ्युद्धात जात राहलो. पण एक देखील तरुण जखमी आला नाही की हारला नाही.

हे पाहून राजा म्हणाला- 'तुमच्या गेली सर्वात प्रथम जखमी होईल त्याच्याशी राजकन्येचा विवाह करून देण्यात येईल.'

दुंदुभ्युद्ध जोरजोराने मूक झाले. प्रत्येक जण आपल्या प्रतिद्वंद्व्याला जखमी करायचा प्रयत्न करू लागला. एका क्षणात सर्व शोडोफार जखमी लागे म्हणून प्रथम कोण जखमी आला हे कळण लागल नाही. प्रत्येक जण आपला प्रतिद्वंद्वीच पहिल्याने जखमी झाल्याचे सांगू लागला.

दुंदुभ्युद्ध पाहून राजकन्या म्हणाली- 'बाबा! माझ्या सौंदर्याची भोली वाटणाऱ्या

ला गेली अविवाहित राजा कन्या जखमी करे वाटत.

त्याने वेळी इज्जारी सगोताऱ्यांचा आवाज ऐकू आला. तो म्हणाला-

"महाराज! माझी विनंती आहे

'बोला, काय विनंती आहे तुमची?' राजाने सतापाने विचारले.

"मी जन्माघ आहे अविवाहित आर राजकन्येचे सौंदर्य पाहून खूब होण्याचे तिका घाबरण्याचे कारणच नाही म्हणून माझ्या राजकन्येचा विवाह करून देऊन माझा उद्धार करावा. आपल्याला मोठे पुत्र लागेल."

राजकुमारी जन्माघ गायकाली विवाहास तयार झाली. राजाने राजाच्या लग्नास संमत देऊन दोघांचे लग्न करून दिले आणि त्या अश्व गायकालाच तिला उत्तराधिकारी म्हणून ठरविले.

पावोच फळ

पुण्याच्या राज्यास सौदामिनी नावाची एक मुलगी होती. एकुलत्या एका मुलाने लाडले सोडवोतुक पण जोई ती दिग्विजय सुंदर होती. म्हणून त्याच्या लवंग्याने तिला बरेचसे दान दिले. ती म्हणत होती- 'मोडमिनीला आणखी सर्व कागले देऊन तिचे लग्न करून देण्याचे उद्योग करेन' यावर राजा राजकुमाराना पाहिले व दोघी यांपासून राजकुमार विचारले- 'आज रात्री माझ्या घरास पर पातळ असे राजावले. इच्छा असल्यास त्याने माझी या देऊन राज्यास विजयवाला पुण्यास येऊन माझी दिवस राज्यास निघवत पाठविले. त्याप्रमाणे विचारले पुण्याच्या येऊन राज्यास व राजा राजकुमारीला एकत्रीकरून लग्न करले.

पण राजाची इच्छा पूर्ण झाली नाही. कारण राजकन्येने आपल्या सौंदर्याकडून विवाहाचा अस्मान केला. विवाह तिच्या पुण्याच्या राज्यास सौदामिनीला वाटत होते की बघील तिचीच बाजू चिंतारवाला दोष देतील. पण तिचा अंदाज चुकला. राजाने तिच्या मूर्खपणाची निंदा केली म्हणाला- 'तुझ्यामुळे माझी मान आज खाली आली. अशी मुलगी असून नसून सारखीच! तू खालती हो माझ्या घरातून. तुला माझ्या राज्यास कोठे ही रहायला परवानगी नाही.' असे सांगून राजाने आपल्याला सांगून सौदामिनीला राज्याच्या हद्दीबाहेर पाठवून दिले.

म्हणाला- "तुला इतका जो गर्व आहे तो केव्हा तरी तुला स्वतःच्या पोटासाठी परतपासमोर जात पसरावा लागेल, घाबरई पाणी प्यावे लागेल आणि जमिनीवर ओपावे लागेल." असे सांगून राजकुमार आपल्या साथी मित्रांबरोबर स्वदेशी निघून गेला.

लाडून बाढलेल्या सौदामिनीला वाटत होते की बघील तिचीच बाजू चिंतारवाला दोष देतील. पण तिचा अंदाज चुकला. राजाने तिच्या मूर्खपणाची निंदा केली म्हणाला- 'तुझ्यामुळे माझी मान आज खाली आली. अशी मुलगी असून नसून सारखीच! तू खालती हो माझ्या घरातून. तुला माझ्या राज्यास कोठे ही रहायला परवानगी नाही.' असे सांगून राजाने आपल्याला सांगून सौदामिनीला राज्याच्या हद्दीबाहेर पाठवून दिले.

व मला त्या कलेत चांगले प्राविण्य मिळाले आहे." सौदामिनी म्हणाली.

तो म्हातारा सौदामिनीला राजवाड्यात घेऊन गेला. त्याने, तिला कोणते काम देता येईल याविषयी अंतःपुरातील स्त्रियांचा सल्ला घेतला. व नंतर बाहेर येऊन तिला म्हणाला—"तुला पाहिजे असलेला सर्व काम मिळू शकेल."

सौदामिनी दासी म्हणून अंतःपुरात रहायला कबूल झाली. राजवाड्यात तिला काम करावे लागे व गुरांच्या गोठ्यात तिला रहावे लागे. तेथेच म्हातारा राहू लागला. तिला कोणी ओळखले नाही.

पाहिल्यादिवशी सकाळपासून म्हातारा तिला करावे लागले. दोन्ही वेळा तिला राजवाड्यातल्या इतर नांकरांबरोबर येवायला मिळाले. ती दिवसभर काम करून सोपडीत परत आली. म्हातारा निराशा होऊन एकदा बसलेला निरास दिसला. "जेवळीत का आजोबा? दिवसभर काय करात होता?" तिने म्हातार्याकडे विचारले.

"कामाच्या शोधार्थ दिवसभर हिंडत होतो. म्हातार्याला काय कोण देणार मला सायला व्यायला काही मिळाले नाही." म्हातारा म्हणाला.

वेळी तिला बाई बाप, वधू बांधव असा सर्व काही तो एकटाच होता. म्हणून दुसऱ्या दिवशी जेवणा घेऊन तिने घरी जायचा विचार केला. परंतु तिला घरी जायला कोणी परवानगी दिली नाही. तिसऱ्या दिवशी रात्री घरी घेऊन जाण्यासाठी तिने सर्वांची नजर चुकवून तिच्या मिळालेल्या अक्षतले धोटे राखून बाजूला काढून ठेवले होते. ते एका दामीने पाहिले व राजमातेला जाऊन सांगितले.

"तुला मीत्र घेऊन आम्ही तुला काम दिले आहे. तू ही उद्यान मुरू

केलास होय?" राजमाता तिला खूप रागावली.

सौदामिनीला तो अपमान असल्या वाटला व तिला रडू कोसळले. ती रडत असता कोणी तरी पुरपी बाबाजात म्हटलेले तिच्या ऐकू आले—"बाई! सोड विचारीला. तिच्या हातून हा पाहिलाच अपराध घडला आहे. माफ कर तिला." सौदामिनीने मात वर कल्ल पाहिले. बोलणारा चित्राश्व आहे. तिने ओळखले. त्याच्या नेहाधर त्याला दिसत होती.

चित्राश्वन आपल्याला ओळखले तर आपली सब अबू गेलीच की, असे तिला

वाटू लागले. परंतु तिला ओळखले नसल्याची तिची साथी पटली. आपण अशा दयाळू राजकुमाराचा अपमान करून मीठी व चुक केलेली असे तिला वाटू लागले. मजिन्नाने पाठ फिरविली की मनुष्याच्या आयुष्यात किती बदल होतो. कोठे ती राणी होऊन या बरात राहणार होती. आता दासी म्हणून रावते आहे.

रात्री घरी परतल्यावर म्हाताऱ्याने त्याला काम मिळाले असल्याच व जवळ या काम करतो तेथेच पोटावर जवायल्यामुद्धा मिळत असल्याचे सोदामिनीला सांगितले. तेव्हा आपण म्हाताऱ्याच्या माझे अन्न

चोळून ठेवून उगाच चोरीचा आळ म्हाताऱ्याला देतला.

आणखी काही दिवस असेच लोटले. राजकुमाराचे लग्न ठरल्याची गोष्ट राजवाड्यात सर्व सांगू लागले. तशी सुनवाईसाठी नवीन कपडे आणून त्याच्या कशिदा काढवण्याचे ठरले. सोदामिनीच्या कामावर येते. म्हाताऱ्याने सांगितले होते. म्हणून सोदामिनीला कशिदा काढण्याचे काम देण्यात आले. असा पुरात एका दिवशी असून ते करू लागली. राणी राजघराण्यातली मंडळी मधुन मधुन येऊन सोदामिनीचे काम पाहून तिच्या स्वयंसेवाकार वाखाणायी कळू लागले.

लग्नाचा मुहूर्त ठरला होता त्याच्या एका दिवस आधी राजमाता सोदामिनीला म्हणत म्हणाली-“सुनवाईला तू कशिदा काढलेले कपडे कसे दिसतील हे पाहण्याचे आहे. आम्ही होणारी सुनवाई तुझ्या रवडीच उच्च व अंगापिडाने अगदी अस्वस्थ आहे. म्हणून तुच साडी चोळी नेऊन नवार हो. आम्ही पहाणार आहो.”

सोदामिनीला काय उत्तर द्यावे, गुनेन शक्यात कोणीतरी ओरडून विचारले-“बघूला नसायला शायचे कपडे नसले

नवीन ठरविल्या नाग.

आही दासींनी सोदामिनीला ओळखून नेले व नेल लावून तिच्या अंगाला उबटण चोळून तिला न्हाऊ घातले. नंतर तिचे केस बाळवून मुळांमधे तेल लावून वणी फणी नेली व सुंदर फुलांचे गुजरे करून तिच्या केसांत घातले. एका मुदामिनीने येऊन सोदामिनीच्या भांगात कुकू भरले. दुसरीने तिच्या सुंदर कशिदा काढलेली साडीचोळी केसांमधे मदत केली. आणखी एकीने येऊन तिच्या सर्व दागिने घातले.

मंडळी येऊन जकित होऊन सोदामिनीचे सोदय पाहिले. तेव्हा चित्राश्व नवऱ्या प्रकाशक पहाऊन करून पुढे येऊन विचारू लागली-“चित्रा का नवरी मुलगी म्हणून मोहल्यावर उभी करणार? सोदामिनी! ह्यानी तुला विचारून घेतले होते का?”

सोदामिनी लगेच पुढे येऊन चित्राश्वचे पाय म्हाणाली-“मला वाटत होते की तुम्ही मला ओळखले नाही. क्षमा करा, मीच चुक केली होती.”

“ते, सर्व आता विसर. हे सर्व नाटक मी व तुम्ही बडील दोघांनी मिळून रचले होते. तुझ्या बरोबर राहणारा म्हातारा मीच नसलेला भाडा. एक विश्वासपात्र नोकर आहे. तू भाडा जो अपमान केला होतास तो मी पार विसरून गेलो आहे. मी तुला जे काढ दिले ते तू विसरून जा.” चित्राश्व तिला म्हणाला.

सोदामिनीच्या मनात तोंपर्यंत बराच बदल झाला होता. तिचा गर्व भंग करण्यासाठी तिच्या आणखी कष्ट दिले असले तरी ती ते सहन करायला तयार झाली असली. म्हणून आणखी जास्त परीक्षा घेण्याची गरज उरलीच नव्हती.

दोघांचा विवाह धाटामाटाने पार

एका गावची आपल्या पांडित्याच्या फुशारक्या मारणारा पंडित रहात असे.

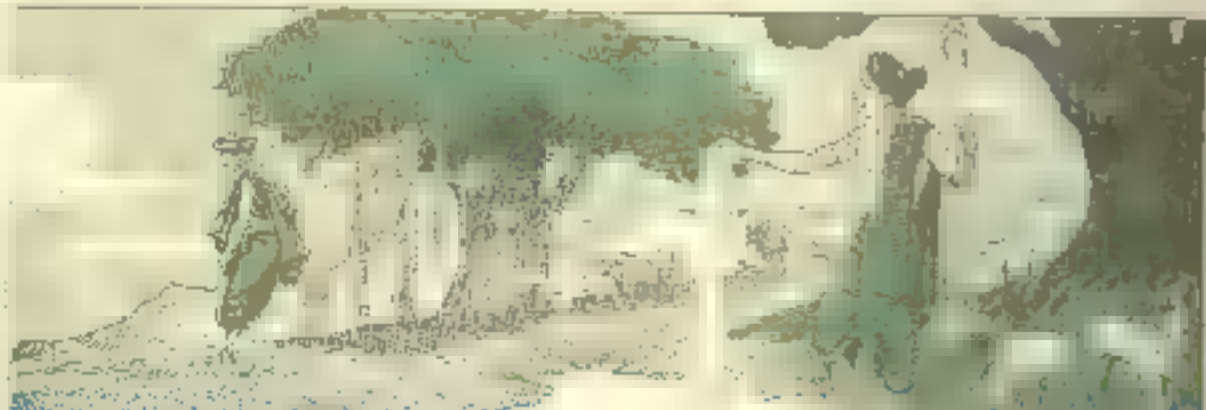
एकदा एका हुशार मनुष्याने त्या पंडिताला येऊन विचारले— "कायही तुमचे पांडित्य समजणारा या गावात कोणीच नाही का? तुम्ही दिग्विजयाला का जात नाही? तुम्ही एकामागून एक गाव जिंकत जावे असे मला वाटते. देशभर तुमच्या पांडित्याची प्रसिद्धी होईल व या गावचे रहणारे, तुम्ही, म्हणून या गावालादेशील प्रसिद्धी मिळेल."

त्या पंडिताला तो सल्ला पसंत पडला. तो मुमुक्षुत पाहून दिग्विजयाला निघाला. तो एका गावाजवळ पोचल्या तेव्हा एक भयंकर त्याला भेटला. त्या पंडिताने त्याला विचारले— "कायरे, तुमच्या गावात कोणी विद्वान पांडित अहे का? मी त्याचा पराभव करून त्याला जिंकणार आहे."

भयंकराला वाटले की कोणीतरी बटवड्या दिशवो आहे. म्हणून त्याने एकदम त्याची थाकून जमिनीवरची वाळू उचलून हातात घेतली व त्याला विचारले— "माझ्या हातात किती वाळू आहे, मला पकळत काय?"

पंडिताने रागाने त्याला विचारले— "हा काय प्रश्न आहे? तुझ्या हातात किती वाळू आहे हे मी मागून किती बजन करून का पाहिले आहे?"

"अहो, भुठोत एवढा वाळू आहे, हे मुळा तुम्हाला मानवा येत नाही मग तुम्ही पंडित काय जाणत?" भयंकराने विचारले. तेव्हा पंडिताला स्वतःच्या पांडित्याने गीजभाप कळले व त्याने भुताक्या मारानेच गोंडून दिले.

सिंदबादच्या सफरी

धरपरी माणसे कधी स्वस्थ वसू शकत नाहीत. सफरीचा नाद असल्यावरच जिव्हावरच्या संस्कारांमुळे मुदका होऊन परी मुद्रमण पण जाल्यावर सिंदबादने तमजे झाले. स्वस्थपण त्याला कसा आवडणार? तरा सिंदबाद चांगले शीत मज्जेने परी स्वस्थ राहणार. पण थोड्याच दिवसात त्याला कसब्याने शक्य. पुढी एखाद्या सफरीवर जाऊन वटाळी हुकवी केल्या मनात उपजली. त्याने व्यापारासाठी थोडा माल किंमत घेवला व प्रसंग नसतो आला. नेहम मग व्यापारी जहाज निघणार होते. त्यात पुढील प्रवासी होते. त्यांच्या बरोबर तो आपल्या तिसऱ्या सफरीवर निघाला.

आही दिवस त्यांचा प्रवास निर्विघ्नपणे चालू राहला. जेथे जेथे नदीन वंदनाने जहाज आवे तेथील पेटत जवळचा माल

विशून व तशीन माल खरेदी करून सिंदबाद इतर व्यापाऱ्यांबरोबर फुले जात होता. त्यांना अनेक देश पहायला मिळाले. ती सफरीवर निघाला तरात तर त्याला हे पहायला मिळाले नसते.

जहाज निरनिघळ्या प्रदेशात हिडत हिडत भयंकरासनगराच्या पय्यभागी पोचले. इथल्यान जहाजाच्या कसब्याने आपल्या क्वाळाने हात आणून लोवघावा कंटा काढून फेकून दिव्या आणि वेड्यासारखा मोठ्ठमोजवान ओरू आसला.

व्यापाऱ्यांनी त्याला विचारले— "कप्तान शाळे तरी काय सांगाल की नाही?"

"अहो काय नागू साहेब? बाच्याने आपल्याला फसविले. आपण ज्या जागी येऊन पोचलो आहो, ती एक भयंकर घोक्याची जाग आहे. दूर तुम्हाला एक बेट दिसते व, तेथे आपले जहाज जाऊन

त्यांचे ते भयंकर ओरडणे एकून घाता-
न्याच्या सर्वांगाला घाम सुटला व
कांपरे भरले. माकडे जहाजावर चढली व
जहाजातला ओढून पाण्यात बराभर
फेकू लागली. माकडे इतकी होती की
कोणाची पुढे जाऊन त्यांना पाहून
जावण्याची हिंमतच होईना.

माकडे एकाहुन एक मोठी व दिसतात
भयंकर होती. त्यांच्या अंगावर पाच पाच
केस होते. त्यांची नांगी काळी होती व अंग
हिरवे पार होते. उंची अडीच तोनच फूट
होती. परंतु त्यांची मुखावृत्ती व आकार
पहाण्याला संकष्टासारखा दिसत व
विणारी होती. ती माकडे आपल्या भाषेत
किव्हा देत होती असे वाटे डोळे मिटून
व वेढी बांधली तोंडे कळत ती ओरडत.
त्यांचा अर्थ कोणाच्या नव्हता.

काही माकडांनी शिडाच्या बांधीवर व
शिडाच्या शेवट्या तोंडून टाकल्या जाऊन
शिडे फाडून काढी टाकून दिली. काही
माकडांनी मुकाणू धरून नाव चढवून
वाऱ्यामुळे जहाज किनाऱ्याकडे जाऊ लागले.
जहाज किनाऱ्याला लागल्यावर त्यांच्या
त्यावरच्या उतारुना किनाऱ्यावर उतरून

सिड्यावर चढले.

मध्य उताळ जहाज परत येण्याची वाट
राहू लागले. दूरवर त्यांनी पाहिले, पण
त्यात त्यांच्या जहाज समुद्रात दिसले
नाही. म्हणून बेडावर वास्तव्यासाठी त्यांना
जावे लागले. साहाय्यची फळे काढून
त्यांनी पाहिले व ओढपाचे पाणी पिऊन
आपली भूकालास भागविली. हिडत असता
त्यांना दूर एक दिवला. त्या बाजूला
काही माकडांनी

तोंडाची चौकोनी व उंच होता. त्याच्या
बाजूला एक मोठा मोठा होता आणि

मोठी भित होती. आकाराचे काटक व उघडे
होते. फाटकावर पाहून नव्हता. म्हणून
सर्वांनी आत प्रवेश केला.

त्या बांध्याला एक मोठा बरांडा ह होता.
त्यात संपाकाची मोठमोठी मांडी व व मांस
भाजण्यासाठी राज ठेवले होते. पारखणीवर
हाडांचा दीग पडला होता काही हाडे
वाढून गेली होती आणि काही अजून ताजी
बोली होती. घाणेरडा वास इतका स सुटला
होता की स्वाम घेणे सुद्धा शक्य नव्हतं.
वाढत होते. सर्व उताळ अगदी दमन गेले होते.
म्हणून ते अग आडवे झाले आणि लगेच
आप लागली.

कालीय पक्ष लागला. ह्या गडगडतात असा आवाज ऐकत राहू. असा आवाजून जागे धावले. पाहता पाहता गच्छीन्यात एक भयंकर राक्षसासारखी एक व्यक्ति लाळी उतरून आली. दिसायला वाडाच्या अवड्यावकी व काळीकट्ट होती ती व्यक्ति त्या राक्षसाचे डोळे निखान्यासारखे लालभटके होते व त्याच्यावर लोवत होते त्याची सखे बाधासिंहासारखी मोठमोठी व अणकुचीदार होनी. त्याला पाहून सर्व प्रवाशांचे तोंडे भीतीने पांढरी पट्ट आली.

तो राक्षस सगळ्या जागेन भितोचवळ एक बांक होते त्यावर जाऊन बसला. त्याने

एकदा आपल्या चारी बाजूला पाहिले. नंतर तो उठून सिंदबाद दस्तला होता तेथे आला. माजराच्या पिळ्यासारखे वर उचलून त्याने खाली वर चारी बाजूला पाहून घेतले. पण राक्षसाला सिंदबाद आवडला नसतना त्याने त्याला माथी दाकून दिले आणि एकेक करून सर्वांना तो उचलून पाहू लागला.

शेवटी कप्तानाची पाळी आली. जेव्हा व गळेळट्ट होता म्हणून राक्षसाने त्याची मान मुरगळून ठार केले. त्याची गळ कापून अंगात गुपसून त्याला कास माजून काढले आणि मान काढून तो त्याच बाकीवर ओपला. थोड्याच वेळाने तो थोडा आनला.

सर्व प्रवासी त्या राक्षसाची तो कोला पहान होते त्यांना जीव कोडे वडी माजून बसताना त्यांचा का असा झाला होता. माजून उगाड्यावर राक्षस निघून जाईपर्यंत सर्व एका कोपऱ्यात एकमेकांला चिकटून बसले होते.

काय करावे, कोणाला काही सुचून बाहेर लपवण्या कोडे जागा मिळेल का हे सर्व पाहू त्यापरे. पण कोडे जागा दिसली नाही. त्यांनी विचार केला की राक्षसाच्या

काडी मज्ज येव्यापेक्षा समुद्रात जीव गेल्या तरी एवढा नाही. एका दोघांनी असे समजविले राक्षसाच्या बंध करता आला तर वी. असा विचार केला तोच सगळा सर्वांना माजून त्याला ठार केल्यावर त्या वेळी सगळा सगळा कोपऱ्या वरी भावे शिखराने त्याने समुद्रावर पडताना ओळखी एका दुसऱ्याला पाहून वेळाली तो बांधला व एक जुजूवी समुद्रात तयार केली नंतर सर्व या वाड्यात परतले.

ह्याच वेळी राक्षस त्या वाड्यात परत आला. त्याने दोघांना एका दुसऱ्यावर बडवून ठार मारून टाकले आणि बाकावर गाढ तापो घेत त्या वेळी सर्व प्रवास्यांनी शिखरात राखडी गज लालभटके होईपर्यंत तापडिने आता शिखरीघांनी मिळून ते उचलून राक्षसाच्या डोळ्यात गुपसून राक्षस हाकत त्याने शिखरावर कोटून ओळखली ती सर्व समुद्रात उतरली.

राक्षस आरुळा झाला, पण मेला नाही. आता त्याच्या हात पसरून प्रवास्यांना खरण्याचा प्रयत्न करून पाहिले. पण कोणी ही त्याला सापडला नाही. शेवटी तो ओरडत महालाबाहेर पडला. सर्व प्रवासी समुद्रकाठ पळाले

आणि जुजूवी बांधून समुद्रात उतरून नऊन मिळवून वर ओळ समुद्रात चल्हवीत नऊ लागले.

थाड्याच वेळाने यांना राक्षसाच्या आरोळ्या एक वेळ लाल्या त्यांना दुसऱ्या राक्षसाचा हात धरून राक्षसीण येत असल्याचे दिसले. दोघांनी मोठमोठे दाड प्रवाशांच्या नावेवर फेकवला मुरवात केले. सिंदबाद व दोघांच्या प्रवास्यांखेरीज इतरांना दाड लागले आणि ते समुद्रात पडले. पण सिंदबाद व त्याच्या दोघा साथीदारांनी शिखरीत नाव ओळ पाण्यात चल्हवीत गेली. ते ति दिव दिवस त्या

त्रिकून जो फायदा मिळेल तो तू ठेवून घे व मूळ किंमत मला आणून दे, मी त्या व्यापाऱ्याकडे पोचली करीन."

सिंदबादला जी सूचना मान्य झाली. तांडेलाने आपल्या कारबुनाला मालाची यादी टिपून बऊन तो माल सिंदबादला द्यायला सांगितले. त्या व्यापाऱ्याचे नाव त्याने सिंदबाद असे लिहायला सांगितले.

सिंदबाद चकित झाला ओरडला—"अरे, मोच तो दुर्दैयी सिंदबाद!"

त्याने तांडेलाकडे जरा लक्ष देऊन पाहिले. दोघांनी परस्पराना ओळखले. दुसऱ्या सकरीच्या वेळी सिंदबादला त्यानेच एका बेटावर सांठून पुढे जहाज नेले होते.

सिंदबादने, त्या तांडेलाच्या दुसऱ्या सकरीत त्याला हिच्या भाषकाचा जो विचित्र अनुभव झाला तो सांगितला. तो ऐकून तांडेल नविलत होऊन म्हणाला—"अगदी बरोबर! अहो, मी एका राक्षसा मिधाडाला

एका गजालीला उचलून नेणारा म्हणून जहाजातल्या प्रवाश्यांना सांगितले होते. ने कोणाला खरेच वाटत नव्हते, अला तुमच्या म्हणण्यावरून तो माझ दुसरा तिसरा कोणी नसून तुम्हाच होतां तर?"

त्या तांडेलान सिंदबादचे अभिनेदन केलें व त्याचा माल त्याला देऊन टाकून सिंदबादला तो माल विकून पुढच्या पैसे मिळविले.

जहाज सलाहिताहून निघाले ते गिर देशात येऊन तेथे त्याला समुद्रातून थर आकाशत उडणारे मासे मिळले. चाल्येक दिवस परतीचा करून ते जहाज वसन्धाला पोचले.

आपल्या नातेवाईकांना मेटून सिंदबादला परमातद झाला त्याने गोरगरिवांना दान धर्म केला व पुन्हां निश्चित होऊन चैनीत व आरामात राहू लागला.

हिंद्याने भीमावरुन विवाह करून घेण्याम त्रिकून केली तेव्हां भीम तिला म्हणाला- 'तुझ्याशी लग्न करणे मला को काय करवू शकत? तुझ्याशी लग्न करण्या- पूर्वी माझी आई आणि धोंध भाऊ यांना तुला काऊ ठरव करील त्याची काय वाट?'

तो मुला पहिल्यानेच नाही का सांगितला त्याला सांचविण्याची जबाबदारी मी पले तवानी आगे तर करू हिंदिया म्हणाली.

जेव्हा दुसरा मुलगा जोराने आले व त्याने हात जोडल्या मी म्हणत आहे की तुला काय करवू शकत नाही. तवानी आगे तर करू हिंदिया म्हणाली.

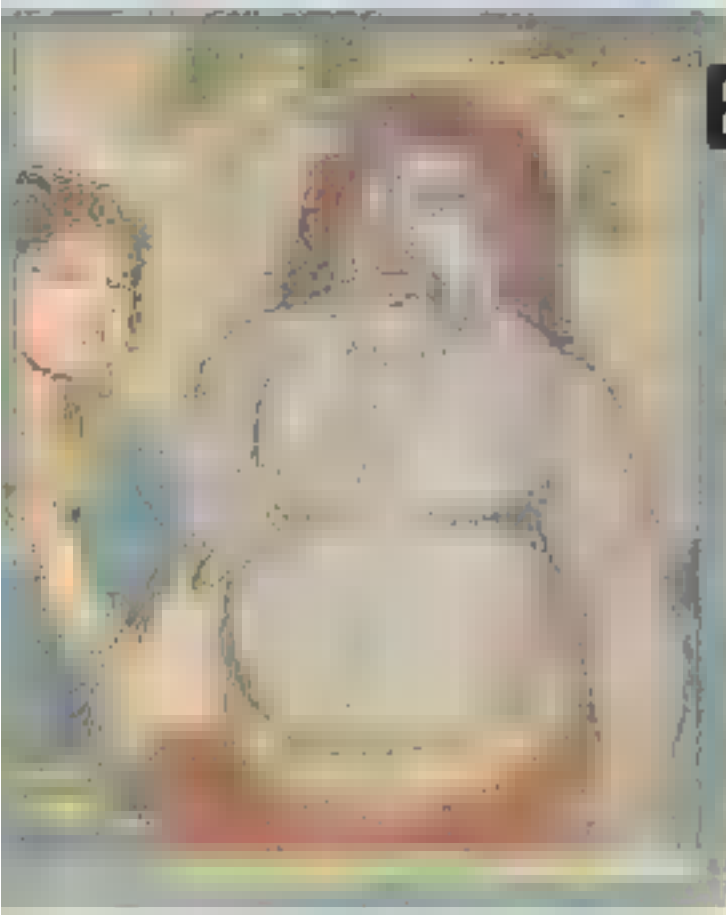
क्षणाधीन मी यमसदनाला पाठवीन." भीम म्हणाला

तिकडे हिंदिव वाट गहात होना. बराच झाला तरी बहिणैला परत न आलेली पाहून तो स्वतः पांढव झोपले होते तेथे आला

भाऊ रागात येत असलेला पाहून हिंदिया भीमाला म्हणाली-"तो पहा, माझा वता आत्रे तुमच्या पैकी एकाने देखील येथे राहण्यात सहोपण नाही. मी तुम्हांला सर्वांना आकाशमार्गे दूर पोचली करत. चला"

'अडिवे' अशी भिनेस का? तुझ्या पुढावरून म्हणत उडत ठपले

जरी भाल आणि म्हाली मिळून एकत्र
भाड्यावर झळझळ करी सर्वोचा पमाचार
प्यायला मी रभा आहे तुझा
ममोर ह सर्व घडत. व मरलो गहान रहा
भीम म्हणाला.

"तुझ्या अंगात किती शक्ती आहे हे
मला नाही माहीत. पण माझ्या भावाने
मोठमोठ्या तपस्वी कुपी मनीना हात
केलेल मी शल्यक्ष पाहिल आहे. मी
तुला सावध रहायला सांगितले. हिडिव
म्हाली.

हिडिव तोपर्यंत जवळ आला होता
वृत्तिणीला सुंदर रूप घेऊन भीमा गेजरी

तला बाहेर त्याच्या नळगायाची अ
मस्तकाला जाऊन निडले आणि
म्हाली- "काय ? हिडिवे!
मला का? मला कडकडून तु
मला नाही माहीत
मला न म्हाली येऊन एका
जातीच्या कथावर भाळलोय होय?
भा वा. एक एक करून
करतो आणि तुझ्या समाचाराला
असे म्हण- तो भोगावटे

अरे गडभा ये! स्वतःच
उदी नकता आहम मी तुला
जमलात राहणारना
तरणाचे भाज करविले आहे." मी
म्हाली

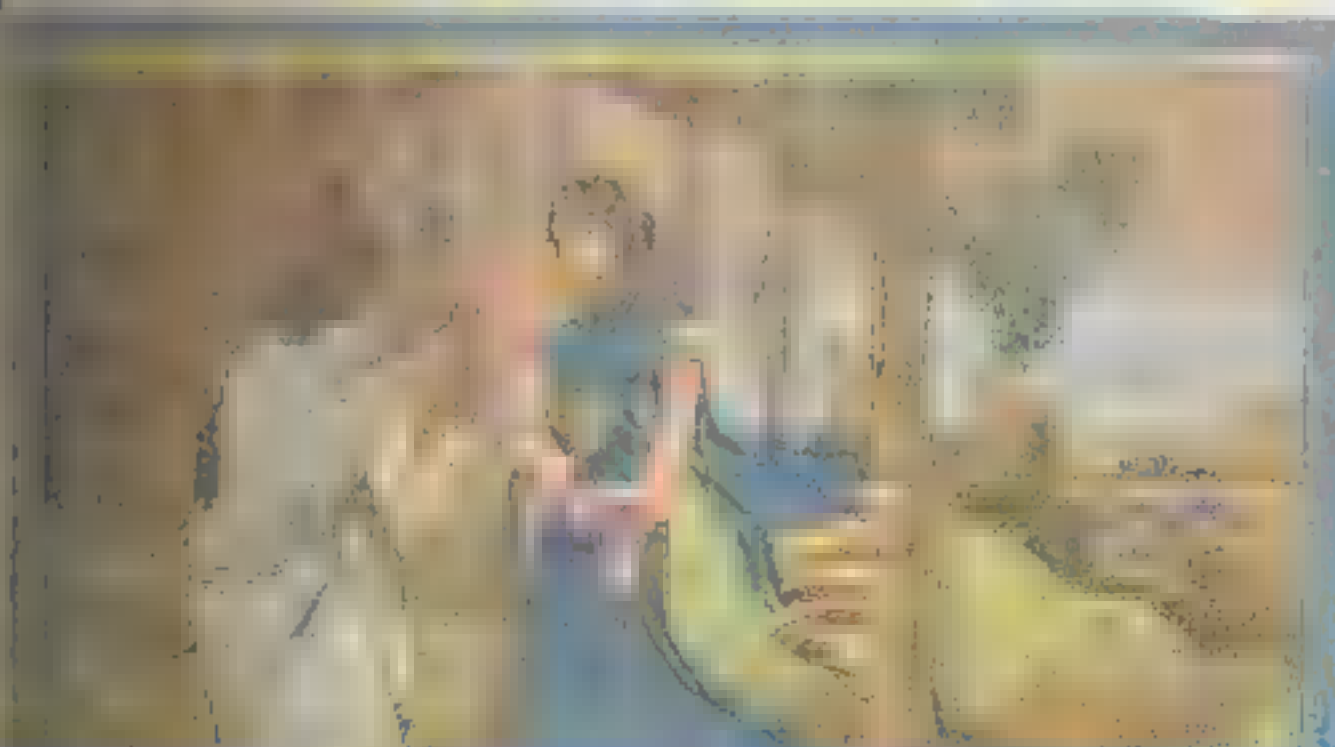
हे हिडिव पमरुन मी
आमन एकती करून त्याला
सावळन गरजे प्राणि करपटत दूर
घेऊन मला उत्तुप्यात हिडिवने स्वतः
आमन मगरमिठीतून सोडवून
आणि भोगाला आवळून धरून मी
आरडला

हिडिवाचा आवाज ऐकून जवळ
पाड्यांची ओपमोड होईल असा चिन्त
करून भोगाने त्याला दूर ओढून नेले

तुला नाही माहीत
मला नाही माहीत
मला न म्हाली येऊन एका
जातीच्या कथावर भाळलोय होय?
भा वा. एक एक करून
करतो आणि तुझ्या समाचाराला
असे म्हण- तो भोगावटे
अरे गडभा ये! स्वतःच
उदी नकता आहम मी तुला
जमलात राहणारना
तरणाचे भाज करविले आहे." मी
म्हाली
हे हिडिव पमरुन मी
आमन एकती करून त्याला
सावळन गरजे प्राणि करपटत दूर
घेऊन मला उत्तुप्यात हिडिवने स्वतः
आमन मगरमिठीतून सोडवून
आणि भोगाला आवळून धरून मी
आरडला
हिडिवाचा आवाज ऐकून जवळ
पाड्यांची ओपमोड होईल असा चिन्त
करून भोगाने त्याला दूर ओढून नेले

मारकी दिसत होती. कुणीने विचारले-
वगवेवी किंवा अक्षरा असावीस काय?
कला काय आलीस?"

हिडिवाने सांगितले. म्हणजे-
आई! मी व माझा भाऊ हिडिव नामक
राशस आम्ही जमलात राहता माझ्या
भावान तुम्हाला सर्वांना ठार करून
आणण्यासाठी मला पाठविले होते. पण
तुमचे निरंजीव बाहरी उभे होते. त्यांचे
रूप त्यांच्याही विवाह का करून
घेऊ नये मला वाटते. मी तुझ्या
निरंजीवाजकतून काय शोधून घेतोय. जवळपास

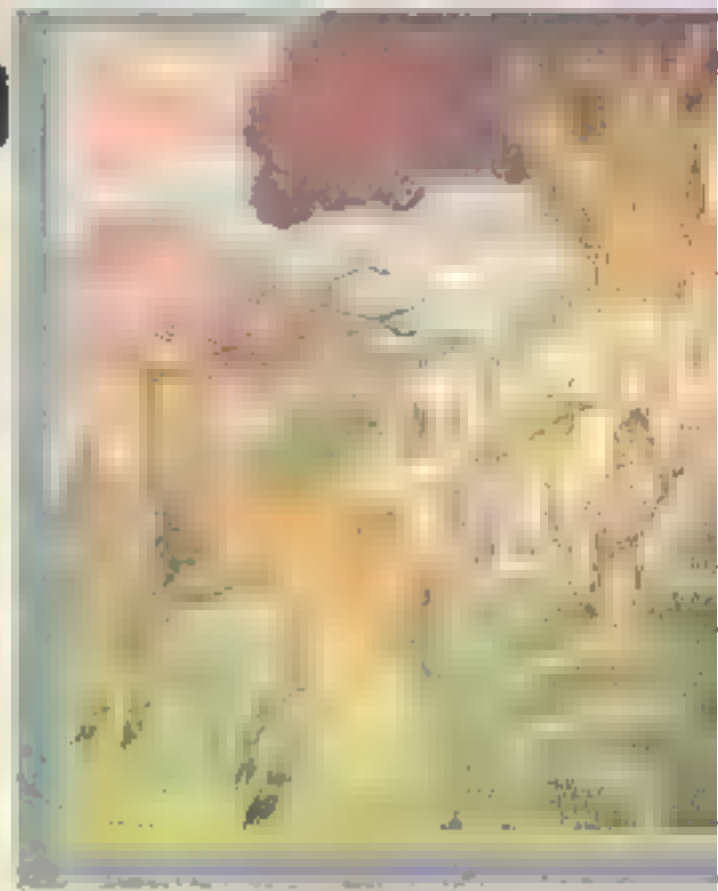

हिंदिवासमोर नोम थकल्यासरिखा
अजुनारठा वाटला तेव्हा तो म्हुणाला-

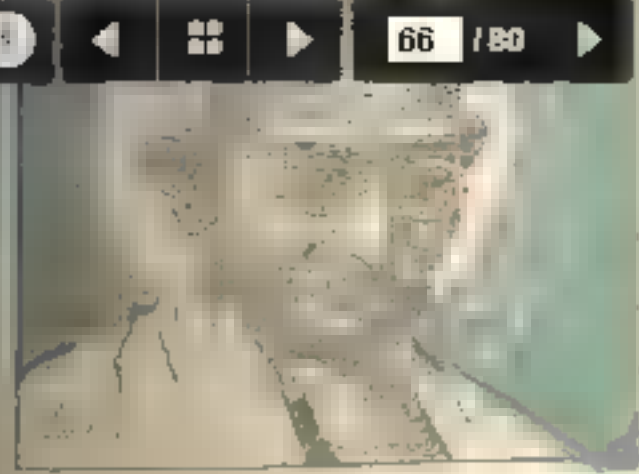
कुलीला बरोबर पेऊत पाडय त्या
गावाच्या दिशेने चाल लायले. हिडिंबास

2010 年 12 月 10 日

गांधीचे चरित्र

[११]

१९१३ च्या सप्टेंबर महिन्यात गांधीजींनी दक्षिण आफ्रिकेतील सत्याग्रहाची जी सुरु केली ती काही तुप्रसिद्ध राजकीय पुढाऱ्यांच्या मते एक यद्दा होती. सत्याग्रहांनी कमीतकमी सध्या ११ आणि २६ हून जास्त नव्हती. गांधीजींनी सर्वात प्रथम सत्याग्रहांना अनुशासनाश्रयाय नाताळून ट्रान्सव्हालला गेले. सरकारी अधिकार्यांनी त्यांना कैद करून तुल्गात ठेवले. नंतर ११ स्त्रिया ट्रान्सव्हालची हद्द ओलांडून नाताळमध्ये आल्या आणि तेथेच चौक्यापाठी बसले. असलेल्या स्थितीत घरे मोकळे राहल्या त्यांनी खाणीत काम करणाऱ्या मजुरांकडून संपदेखील कर्तव्य संपवाल्याच्या हक्कून कर्तव्य संपवाल्याची कामे होणे या भीतीने गांधीजी न्यू कसल येथे गेले.

खाणीचे मालक काही कदाच उपाय योजना करतील अशी भीती संपवाल्यांना नव्हतीच. त्या संघांनी एकमताने "गांधीभाई"वर आमचा पूर्ण विश्वास आहे असे सांगितले. परंतु खाणीच्या मालकांनी मजुरांच्या घरातले वीजपाणी बंद करून टाकले. म्हणून गांधीजी त्या सर्व मजुरांना ट्रान्सव्हालमध्ये घेऊन जाण्याच्या तयारीला लागले. २०३७ पुरुष, १२७ बायका ५७ मुले एवढे त्या वस्तीत होती. ते सर्व जोहान्सबर्ग पोचण्यापूर्वीच गांधीजींना तीनदा कैद करण्यात आले. नंतर संपवाल्यांनापण कैद करून नाताळ मध्ये घेऊन जाण्यात आले व तेथे त्यांना तुल्गात ठेवण्यात आले.

दक्षिण आफ्रिकेतील सरकारने निर्दयपणे सत्याग्रहांना दडपून टाकण्याचा प्रयत्न केला.

व्यास मुनी पांडवांना त्या गावी स्वतः पोचल्या गेले. एका ब्राह्मणाच्या घरी त्यांच्या राहण्याची व्यवस्था करून देऊन व्यास मुनी कुंतीला म्हणाले—"तुम्ही त्या गावी एक महिनाभर रहा. मी पुन्हा येऊन तुम्हाला येथेच भेटेन." असे सांगून व्यास मुनी निघून गेले.

कुंती ॥ पांडव त्या ब्राह्मणाच्या घरी रहात ते भिक्षा मागून आपल्या उदरनिर्वाह करू लागले. पाच ही पांडव जी माधुकरी मागून आणीत तिचे कुंती दोन वांटे करी—एक वाटा ती भीमाला देई व दुसरा वाटा बाकी चौघां भावांना वाटून देऊन स्वतः पार्श्वे. त्यातल्याच थोडा काचबन आंताथ भक्षार मुद्रा करी

पांडव ब्राह्मण ब्राह्मणाच्या मारुथ माधुकरी मागीत व वेदाध्ययन देखील करीत मरीचगन व स्याद्यान पोहोत आणि साडागाली घसून दिव्यानी घन

सहदेव गावान माधुकरीला गेल. पांडव कुंती ॥ भीम रोषेच होते त्यावेळा ब्राह्मण रडत होता वराच्या त्या वाज राहण्याचा आवाज ऐकू येत होता

कुंती राहण्याचा आवाज ऐकून भीमाच्या म्हणाली—"आपल्या घरात काही नगे आंदवलेले दिमते आहे त्यांनी आपल्याला आपल्या घरात राहण्यास दिल्या आज त्याच्यावर काय संकट आले भ्रमल आपण यात मदत केली पाहिजे विचारून विचारून भ्रम मागून कुंती त्या ब्राह्मणाच्या घरी गेली.

ब्राह्मण रडत होता आणि त्याची कथा मलागो व मलागो मलागो असून रडत त्याच्या राहण्याचे कारण कसे विचारून या मलागो पडून कुंतीने काही विचारून नाही. ती मुद्राजवळ वाजत वसली

/ 80

पांदोबा

एप्रिल १९७०

लग्न झाले तरच मिळेल. तशी एक सुंदर कन्या पाहून आपण माझे लग्न करून घावे."

राजा महेंद्रवर्माने तिसऱ्या व्यक्तीला सोच प्रस्न विचारले—"तुला काय हवे आहे, धुया?"

"महाराज, प्रत्येक भाणसाऱ्या अनेक इच्छा असतात. परंतु त्या पुण्या कैत्याच पाहिजेत बी नाही, ■ ईश्वरच ठरवू शकतो. मी कोणासमोर हात पसरू इच्छित नाही की कोणाच्या उपकारासाठी दबून जाण्याची इच्छा पण माझ्या मनाला शिवत नाही." तिसरा म्हणाला.

तिसरा मनुष्य म्हणाला ते ऐकून राजाला राय आला. कारण राजा दानी म्हणून प्रसिद्ध होता. त्याच्याकडून दान घेण्यासाठी दुरदुरून लोक येत असत. अशा स्थितीत त्याच्याकडून दान घेण्यास नकार देणारा हा उदट मनुष्य कोण? त्याला तो मोष्ट मास्य झाली नाही. त्याने पहिल्या प्रवाश्याला बोन घेत्या भरून सोन्याच्या मोहरा आणि दुसऱ्याला एक सुंदर कन्या दिली ■ म्हणाला—"ठीक, आता तुम्ही तुम्हाला वाटेस तिकडे कुशाल जा."

त्याप्रमाणे तिचे दरबारातून निघाले. राजाने एका शिपायाला बोलावून आज्ञा

केली की हे तिचे प्रवामी आमच्या राज्या-बाहेर जाण्यासाठी निघाले आहेत. तू घोड्यावर बसून जा ■ त्यांना कोठे तरी गाठ. एकाचवेळ मोहरा भरून दोन पिशव्या आहेत, दुसऱ्या बरोबर एक सुंदर मुलगी आहे. त्या दोघांच्या अंगाला स्पर्श करू नकोस. तो जो तिसरा आहे, त्याचे मुंडके उडवून ते माझ्यासमोर हजर कर."

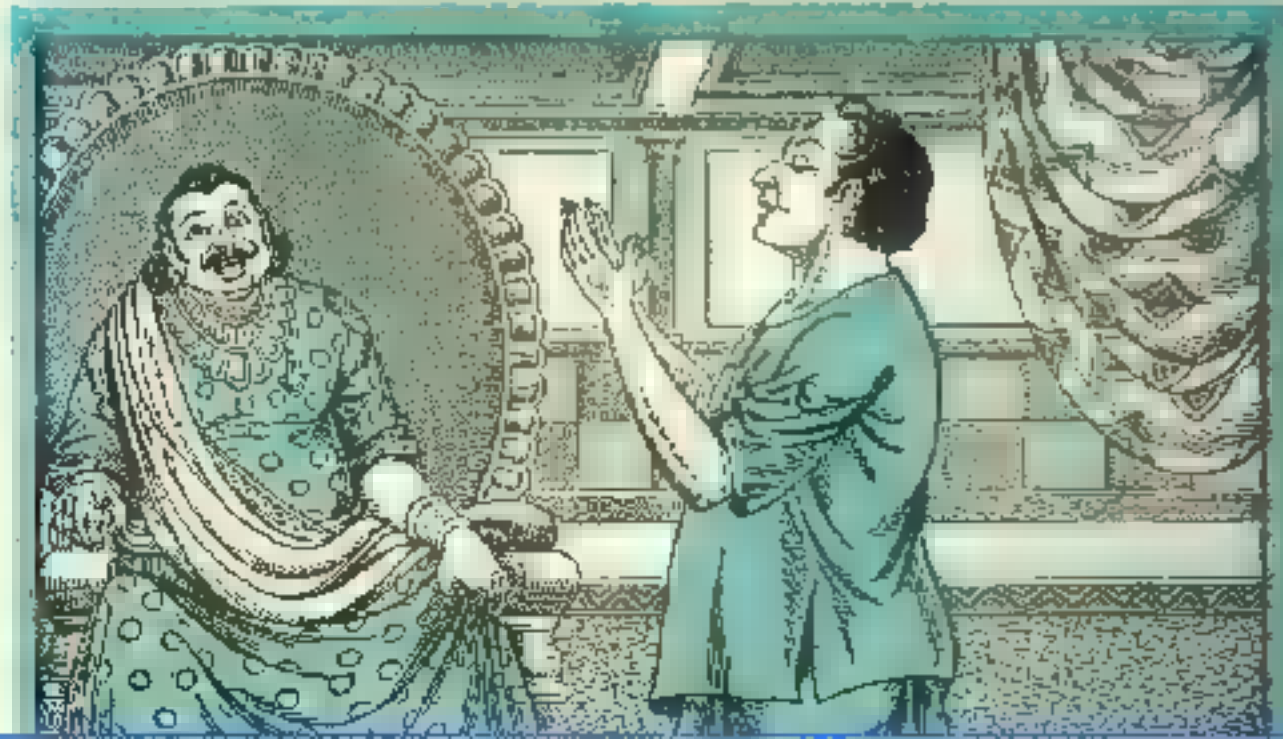
मध्यंतरी ज्याला राजाने मोहरांच्या बोन घेत्या दिल्या होत्या त्याने जोशे फार वेळ सहन न झाल्यामुळे तिसऱ्या स्वसंघ दृष्टीच्या प्रवाश्याला 'मदत करतोस का पोली?' असे विचारले. त्याने धैर्या उत्तरून घेतल्या आणि तिचे पुढे निघाले. तेवढ्यात राजाने शठ-दिलेला शिपाई घेऊन ■. एकाला रिकाम्या हाताने चाळत असलेला पाहून तो त्याचे मुंडके कापून घेऊन निगून गेला.

राजा महेंद्रवर्मा ते मुंडके पाहून चकित झाला आणि म्हणाला—"मी त्याचे दोळे

कापून आणायला सांगितले नव्हते. तू चुकलास. पुन्हा जा आणि त्या सुंदर कन्येला घेऊन जाणारा मनुष्य आहे ना त्याला सोड आणि दुसऱ्याचे मुंडके कापून घेऊन ये."

शिपाई पोचला त्या वेळी कन्यादान ज्याला मिळाले होते तो लघुशंका करायला सांबला व कन्या त्या स्वतंत्रवृत्तीच्या भाणसा-बरोबर चार पायले पुढे गेली. म्हणून तो कन्यादान घेणारा मनुष्य एकाटाच पाठीमागून निघाला. त्याच वेळी शिपायाने त्याला पाहिले व त्याचे मुंडके कापून घेऊन परतला.

जसा तन्हेने 'राजाचा तो प्रयत्न निष्फळ ठरला. त्याने दिलेल्या दानावर जगण्याची ■ असणारे दोघे राजाच्या प्रयत्नानेच मरण पावले. परंतु देवाच्या भरंभशावर जो स्वतंत्र वृत्तीने राहू इच्छित होता त्याला मोहरा भरलेल्या दोन धेत्यांबरोबर एक सुंदरकन्या लाभली. ही गोष्ट कळल्यावर राजा महेंद्रवर्माचा अहंकार खाली उतरला.

सोन्याचे पीक

जाका घेतात होंगो नावाचा एक गरीब मुलगा रहात असे. तो एक अनाथ असह्य मुलगा होता. तो एका विधवेच्या शेतात काम करीत असे. ते एक सुगीक शेत होते. तरी ज्या वर्षी होंगोने त्या शेतात काम करायला सुरुवात केली. त्या वर्षी शेतात भात पेरले होते. पीक तयार उभे होते. मोठमोठ्या लोंब्या लोंबत होत्या. परंतु पीक कापून शोबणी शाली तेव्हा नुसती फोलपटे निघाली, दाणे निघालेच नाहीत.

दुसऱ्या वर्षी पण पिकाची तीव्र गत शाली. म्हणून गावभर लोक बापसात म्हणू लागले की म्हातारी चिक्कू आहे. ती गावच्या देवीला नैवेद्य वगैरे दाखवील तर ना! म्हणून पीक असे निघते आहे. ते कळल्यावर म्हातारीला फार राग आला तिने होंगोला मजुरी म्हणून एक पै देखील

दिली नाही. उलट त्याला कामावरून काढून टाकले.

होंगो उपाशीच त्या गावाहून निघाला. फिरत फिरत तो दुसऱ्या एका गावी येऊन पोचला. त्याने एका घरी जाऊन दारानी कडी बाजविली. एका चिबवा वार्डने दार उघडले. होंगो नमून गेला होता. भुरेने त्याचा जीव कासावीस झाला होता. त्याला उभे देखील रहावत नव्हते. तो घेरी आक्यासारखे होऊन जमिनीवर पडला. पडताना म्हणाला—“वाई! जीव कंठाजवळ आला आहे. चार घास खायला घाला. तुम्हाला पुण्य लागेल, तुम्हाला उदंड आयुष्य लाभेल.”

त्या वार्डने मुलाचा हातभार देऊन उभे केले आणि त्याला घरात घेऊन गेली. त्याला पोटभर खायला घातले आणि विचारले—“कायरे! नूतर चांगला घड्याकट

मुलगा दिसतो आहेस, मीक कां मागतोस? काही काम कां करोत नाहीस?”

होंगोने घडलेली गोष्ट सांगितली व म्हणाला—“मी भेहतत खूप केलो, पण मी ज्या शेतात गेलो केले त्यात पीक निघालेच नाही. आता हा काय माझा दोष? त्या शेताच्या मालकीनीच्या भाग्यात काय होय, देवच जाणें. तिने मला हाकळून कावले.”

“तुला शेतातली सर्व कामे करता येतात का? येत असतील कर. मला जे पीक निघेल त्यातला वांटो तुझा. काय? चरो बेल वगैरे काही नाही. तुलाच स्वतः

शेतात सर्व कामे करावी लागतील.” विधवा म्हणाली.

“काही हरकत नाही, मी सर्व कामे करीन.” होंगो म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी होंगो कुदळ फाचडे घेऊन शेतात गेला. त्याने सर्व शेत नांगरल्यासारखे छान खोल खणून काडले. वेळेवर बी पेरून शेताचे पाणी केले. शेत छान वाढले. लांबलांख लोंब्या लोंबू लागल्या. माताचे दिवळे खर्ब दाणे दिसू लागले.

कापणीची वेळ जवळ येऊ लागली. होंगोने दाणे आहेत का नाही, तजाने

दाबून पाहिले. ■ नुसली फोलपटे होती. दाणे नव्हते.

आपले नशीबच फुटके, त्याला कोण काम करणार? कोणी काय दिले आणि किती काय केले तरी नशिबाने नसेल तर काम मिळणार? तो निराश ■ हताश झाला. त्याने मालकिणीला काही सांगितले नाही. त्याने विचार केला की कापणी सात्यावर तिला सर्व कळेलच. मी स्वतःच ■ कपाला सांगायचे?

कापणी होणार होती त्याच्या पहिल्या दिवशी डोंगोने पळून जायचे ठरविले. पहाटे उठून मांजराच्या पावळाने तो घराबाहेर पडला. इतकी मेहनत करून पीक जसे रातल्यासारखे वाटले आणि ■ काय झाले, असा विचार करीत एकदा शेत पाहून जावे असे त्याला वाटले. त्याने मळाने दाणे दाबून पाहिले. दाण्यात तांबूळ नव्हते. फातळ नाजूक सोन्याचे दाणे होते.

डोंगोला स्वतःच्या डोळ्यावर विश्वास होईना. त्याने धावत जाऊन मालकिणीला ते सोन्याचे दाणे दाखविले आणि म्हणाला-
“मालकीण बाई! तुमच्या शेतात माताचे पीक नाही, सोन्याचे पीक झाले आहे.”

डोंगी म्हणाला ते मालकिणीने प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहिले, ते सोन्याचे दाणे होते. कापणी, झाडपणी, मळणी यंत्रे संपली. सळपात सोन्याच्या ■ डोंग लागला. मालकिणीने, वचन दिल्याप्रमाणे डोंगोला पिकाचे पांच वाटे करून एक वाटा दिला आणि गायकन्यांना एक मेजवानी दिली.

डोंगोने स्वतःचे शेत विकत घेतले. त्याच्या मालकिणीने पण शेत विकत घेतले. डोंगोच दोघांच्या शेताची कामे पाहू. शेतात काम करणाऱ्या शेतकऱ्यांना दोघे पांचवा वाटा देत. तेव्हापासून पुढे जावा देशात शेतकऱ्याला पांचवा वाटा देण्याची प्रथा पडली.

पडकें दुकळ

[२६]

[पडक्या देशाच्या पुजारी हनु यातीच्या, सोकाच्या हातावर घुरी घेऊन एका गुप्तगावांने पळून गेला. हनुकुवनायकाने नांगलोन नामक एका हनु प्रमुखाला बुध्दिक हीपाची ■ शिकीमुनवरोवर पाठविण्याचे भाष्य ■. दोन नावा तयार करण्यात आल्या. आणि सर्व बुध्दिक हीपाकडे निघाले. पुढे-]

सूर्यास्तापर्यंत दिल्लीमुख व त्याच्या अनुयायांचा प्रवास चालू होता. रात्री कोठे तरी जमिनीवर मुक्काम करण्याचे ठरवून त्या जंगले चांगलेसे बेट ते पाहू लागले. मुमारे पंधरा मिनिटांनी त्यांना तसे एक बेट दिसले, तेव्हा त्यांनी किनाऱ्यावर उतरून जाडाला आपल्या नावा वांधून ठेवून दिल्या आणि सैपाकाच्या तयारीला लागले. त्यांनी चुली घेतल्या. पाळी-

भागून येणाऱ्यांना ■ विसरेल ■ त्यांना आपण या बेटावर उतरलो आहो हे कळेल असे त्यांना वाटले.

हळूहळू चांगलाच काळोख पडला. सैपाक क्षाल्यावर सर्वांनी जेवणे चरकून घेतली. एक सोकोटी घेतवून तिच्या चारी बाजूला सर्व शेकत घप्पा मारीत बसले. इतका वेळ झाला तरी तिसरी नाव पोचली नव्हती. पुजारी आधी बुध्दिक हीपावर

नक्कीच पोचला असणार याची त्यांना शंका घरली नाही. वाटेत कोडे गाढ पडली तर त्याच्या बरोबर दोन हात करावे लागणार असे पण त्यांना वाटत होते. त्यावेळी नावेतून त्यांच्या पैकी काही जण लाली पाण्यात पडणार ■ मगरी सुसरीचा बाजार होणार हे पण निश्चित होते.

याच सर्व गोष्टींवर त्यांचे बोलणे चालू असता एकाएकी साटाबरच्या पदयांची किलबिल सुरू झाली आणि पाण्यात मगरी सुसरीची आपसात लढाई सुरू असल्याचा ■ झाला. शिखीमुख विक्रमला म्हणाला—
"पाहिलेस, या वेडाच्या चारी बाजूचे

वातावरण किती भयंकर दिसते आहे. जंगलात क्रूर जनावरांची भीती कापेझा जास्त कधी वाटली का आपल्याला?"

नांगसोभने होकारार्थी मान हलविली. विक्रमकेसरीने एकदा चारी बाजूला पाहिले व म्हणाला—
"तू या वेडाशिषयी म्हणतो आहेस ना? मला ■ आणखी एक शंका वाटते आहे, तो पुजारी याच वेडावर कोडे तरी दवी ■ बसला असता ■ नाही ■ कुणा वाटत?"

■ ऐकून शिखीमुख थोडा हसला ■
■ बोंबोडीत पालू लागला.

■ दुसून एक किकाळी ऐकू आली. त्यात कुन ■ दिगेला पाहून भुंकू लागले. शिखीमुख चटकन उभा राहून म्हणाला—
"ही किकाळी मनुष्याचीच वाटते, की कोणते तरी जनावर ओरडले असेल?"

"कोणो तरी मनुष्यच शंकात सापडून ओरडलेला दिसतो आहे. किंवा आपल्याला आणखी कोणत्या तरी संकटात डकलण्यासाठी पुजान्याने ही लबाडी ■ केली नसेल? आपण सजस्तव जाऊन पाहू या." विक्रमकेसरी म्हणाला.

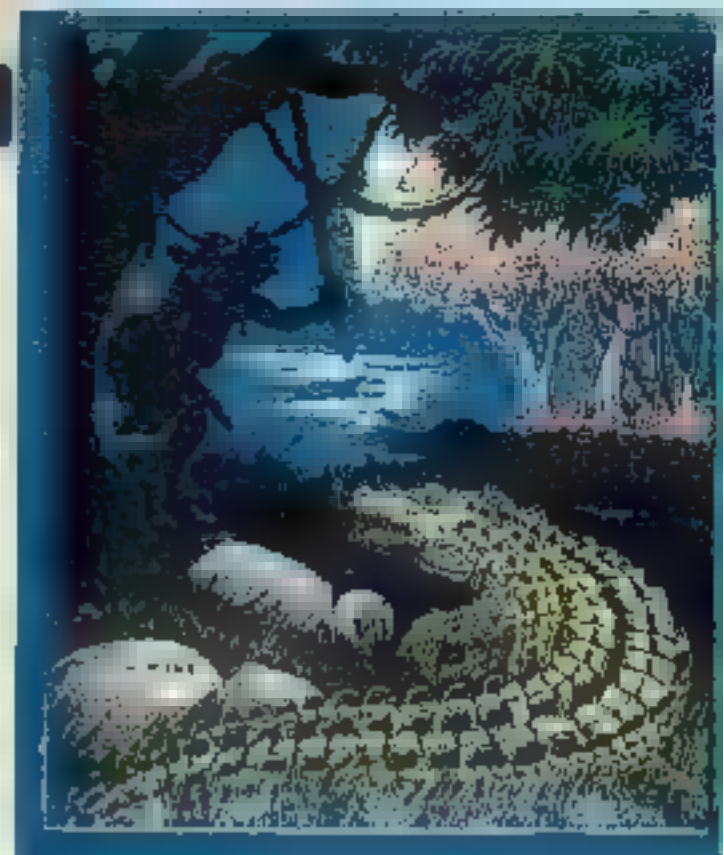
अजित व वीरभद्र चटविशी दोन मज्जास्त्री हातात घेऊन उभे राहले. पुन्हा

एक किकाळी ऐकू आली. ओरडणारा कोणो तरी मनुष्यच होता, या गोष्टीची सर्वांना खात्री पटली. सर्व त्या दिगेला यावले. त्यांना ■ मनुष्य लंगडत आपल्या हातातल्या काडीने दोन मगरींना मारीत स्वतःचा वचाव करीत असलेला दिसला.

शिखीमुख त्या लंगडपाऱ्या रक्षणार्थ घाबला. पण त्यास पुन्हा त्या लंगडपाला चावीयला त्याच्या अंगावर घाबला. हुदाला भवताळून येत असलेला पाहून तो लंगडा ■ करीत ओरडून म्हणाला—
"शिखी धनी! पहिल्याने आपल्या कुठ्याला आवरा. मग मला ■ पाहिले तो जिझा या."

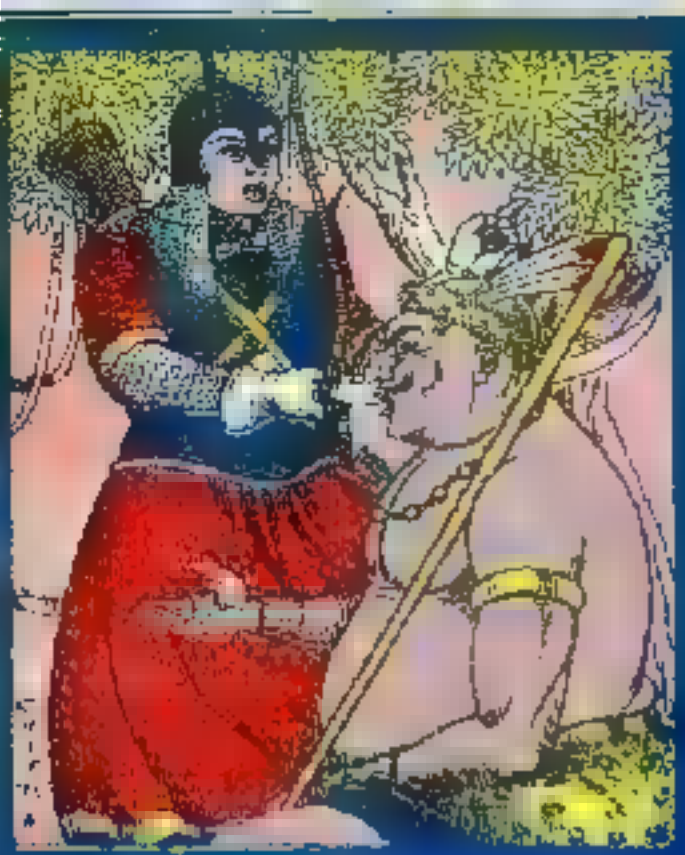
सर्वांनी त्या लंगडपाला त्याच्या आवा-
■ ओळखले, त्यांचा विद्वाराघात करणारा ■ होता ■. ■ विती दुष्ट असला तरी कुठ्याने त्याला पाहून खाल्लेले शिखीमुखला पाह-
वले नसते. म्हणून त्याने कुठ्याला आपल्या-
कडे बोलावले व तलवारीचा एक वार मगरीवर केला. त्याच वेळी दुसऱ्या मगरीला अजितने माला भरला.

दोन्ही मगरी मज्जास्त्रींचा उकेड पाहूनच घाबरून गेल्या होत्या. त्या मार्गे वळल्या

व पळून गेल्या. ■ आपा टाकीत जमिनीवर बेशुद्ध होऊन पडला. त्याच्या तोंडावाटे एक शस्त्रदेखील उमटला नाही. शिखीमुख व त्याचे साथी ती विविध घटना पाहून चकित झाले. या भय रानाच्या वेळी इतक्या काळोखात ■ एकदा या वेडावर आलाच कसा? त्या पुजान्याने आपला गुप्त बेंत फळावा म्हणून याला आपल्या पाठीमागून येथे पाठविला नसेल कशावरून?

जांगला शुद्धीवर येऊन उठून उभा राहू लागला. शिखीमुख त्याला काही विचार-
णार होता. परंतु त्याच वेळी विक्रम-

केसरीने तलवारीचे टोक जांगलाला भोस-
कण्यासाठी पुढे करून विचारले—“जांगला!
खरे काय ते बोल, नाही तर तुला दुसरा
पाय कापून तुला मगरी मुसरीसमोर
टाकीन, लक्षात ठेव. तुला मालक तो
पुजारी या वेळी आहे कीडे, बोल! ■
बेटावरच लपला आहे की नाही?”

तो प्रश्न ऐकून जांगला फार म्हाल्या-
सारखा दिसला नाही. अचंभेल्या स्थितीत
जगण्यापेक्षा मरण जाले तर बरे, अशा
मनःस्थितीत तो असावासे वाटले. तो
म्हणाला—“विक्रमधनी! मी आपले मीठ
लाऊन आपला जो विश्वासघात केला तो

आठवून तुम्ही माझा बोलण्यावर विश्वास
केला नाहीत तर मी तुम्हांला दोष
वेणार नाही. म्हणून तुम्ही मला जो
पाहिजे तो दंड द्यावा. मी तो मोगायला
तयार आहे.”

“हे नाटक माझ्यासमोर नको आहे. तू
खरे बोलणार आहेस की नाही हे प्रथम
सांग.” असे म्हणत विक्रमने ■■■ माने-
■■■ तलवारीचे टोक ठेवले.

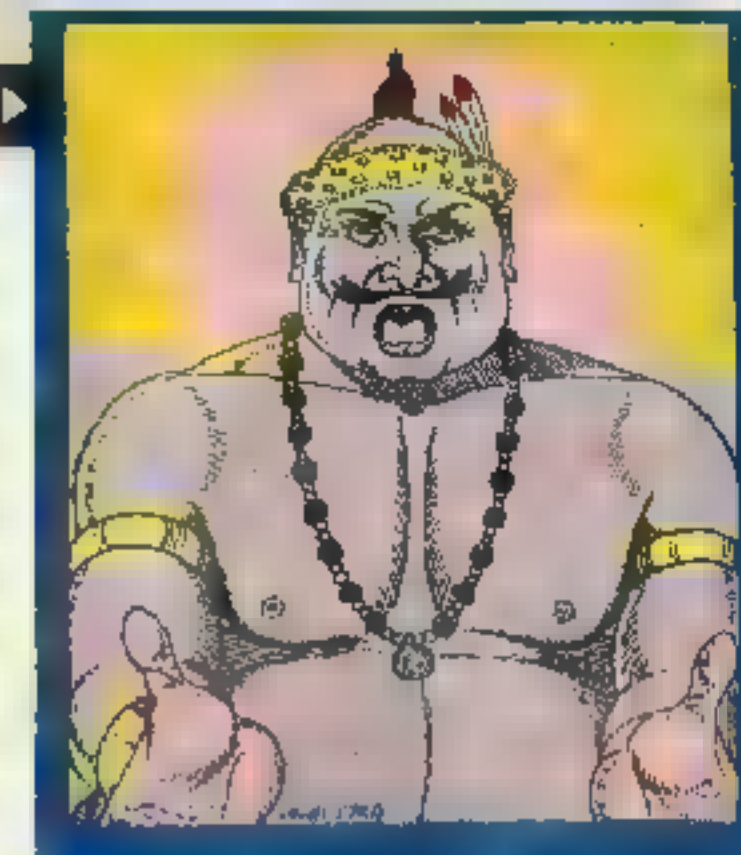
शिखीमुख स्मित ■■■ म्हणाला—
“विक्रम! तू स्वतःच आपली प्रतिज्ञा
विसरलास आणि त्याची मान उद्विग्न्याच्या
विचारात दिसतो आहेस! आताच धाड्या
वेळापूवीं तू त्याला मगरी मुसरीसमोर
टाकीन म्हणाला होतास नाही का? जरा
धांव.” नंतर जांगलाकडे वळून म्हणाला—
“जांगला! तुझी स्थिती पाहून चटकन
मरण जाले तर बरे असे तुला वाटत
असावेसे आम्हांला दिसते आहे. पण लक्षात
ठेव, तू खरे बोलला नाहीस तर विक्रम
तुला किवंत मगरीसमोर टाकील, दिसत
नकोस!”

जांगला एकच ■■■ गप्प राहला, नंतर
म्हणाला—“शिखीवनो! अपराध्याला घरा-
क्याचेच असले तर तो खरे बोलला काय

व सोटे बोलला काय सारखेच! परंतु मी
मरण्यापूर्वी जे सांगणार आहे ते खरे आहे
व ते तुमच्या हिताचे आहे. तो दुष्ट
पुजारी आज दुपारी दोन तावात आपल्या
साथीदारांसह ■■■ देवळाच्या बेटाकडे
निघून गेला. तुम्ही सर्व तेथे पोचण्यापूर्वी
तुम्हाला ठार करण्यासाठी तो गाव
टाकण्याच्या प्रयत्नात असणार. म्हणून
सावध रहा!”

जांगला म्हणाला ■■■ सोटे नसावे असे
शिखीमुखाने वाटले. तो विक्रमला घरा-
बाबूला बोलावून घेऊन जांगलाला म्हणाला—
“तरमन, कायरे ■■■ मालकाबरोबर
जाणे नाहीस आणि ■■■ धोक्याच्या
जाभी एकटा का राहलास.”

“निदान मरण्यापूर्वी तरी एकदा खरे
सांगण्याची संधी मिळेल असे समजून,
मालक! मी जो स्वामिद्रोह केला त्याच
मुळे चित्याच्या हाती सापडून ■■■ लंगडा
जालो. मला माझ्या पापाचेच फळ मिळाले.
कामास्थानगरी मी सुखाने रहात होतो.
कोणो मला लुच्चा, लबाड म्हटले नव्हते.
परंतु या पुत्राच्याने पैशाचे जाळे माझ्या-
समोर ठाकले आणि मी त्यात सापडलो.
मी तुमच्या बरोबर लुच्चेगिरी अन् लबाडी

केली. मी संधी मिळाल्यास त्या दुष्टाला
■■■ करण्याचा विचार केला होता. पण
त्याने माझा धेत ओढवला ■■■ त्याचे
ग्रह चांगले आहेत. म्हणून त्याने मलाच
कूर जनावरांसमोर असे टाकले आणि
निघून गेले.” जांगला म्हणाला.

“तुला या मगरीमुसरीसमोर त्याने
टाकले म्हणतोस? ते कसे काय बुवा?”
शिखीमुखाने चकित होऊन त्याला विचारले.
जांगला कसे ते सांगू लागला—“गोलभरा
प्रदेशातल्या नदीतून येथपर्यंत आमची नाव
धेत असता मी चारी वाजुना प्रदेश लक्ष-
पूर्वक पहात होतो. मला उत्तम पोहता

येले. मी पुढाऱ्याला त्याच्या साथीबारांमह
संधी साधून बुडवून एकाद्या फळकुटीच्या
मादतीने गोळभरा पाडून जाण्याच्या विचा-
रान होतो. परंतु त्याने माझा बेल
ओळखला. आज दुपारी आमच्या नवा
या बेटानजोक आल्या आणि किनाऱ्या
किनाऱ्याने पुढे जाऊ लागल्या तेव्हा त्याने
पाण्यात वांकून पाहिले व म्हणाला-
"ओहो! विधिलेखरीच्या गळघातला हार
अशा त्या महा जलसर्पाने दर्शन दिले आहे.
त्याला नैवेद्य दाखविला पाहिजे व तो
नैवेद्य मी दाखविणार आहे. एका सजीव
मनुष्याला नैवेद्य दाखवून आमहाला सुखरूप

त्या देवीच्या देवळाचा मार्ग दाखव" असे
म्हणत त्याने आपले पीतांबर वर उडवले
आणि ते माझ्या ओढ्यावर वेळ पडले.
तेव्हा तो ओरडला-"अरे जांगला! कवढा
नशीयवान रे तू! तू शिधिलेखरीच्या
अनन्य सेवकाचा आहार होणार आहेस
आणि पुढल्या जन्मी सर्व इन्धुआतीचा
कुलनायक म्हणून जन्मणार आहेस."

"माझा अर्थ काय करे असू राबेल अता
मी विचार करीतच होतो आणि त्याने
नामनिवाडाला खून केली. त्याने एका
क्षणार्थात मला उचलून पाण्यात टाकले.
मी नुडून गेल्याने रांग कवन पाण्याच्या
आतून पोहोत या बेटावर येऊन पोचलो
मी अगदी दमून गेलो होतो आणि त्याच
वेळी मगरी मुसरींनी माझ्यावर हल्ला
केला. तुम्ही येऊन मला वांचविलेत, नाही
तर मी आज मेलोच होतो."

शिखीमुखने विक्रमकेसरीकडे पाहिले. तो
त्यावेळी दुसरीकडे पहात होता. थोड्या-
वेळाने त्याला शिखीमुखने विचारले-
"विक्रम! तुला काय घाटने? जांगला
म्हणतो ते खरे असेल का?"

"त्याने आपली करुणकृपा अशा
तऱ्हेने मागितली आहे की आपल्याला

विश्राम करवा लागत आहे." विक्रम-
केसरी म्हणाला.

विक्रमकेसरी म्हणाला ते ऐकून शिखी-
मुख हसला आणि तोच प्रश्न त्याने
बजित, वीरभद्र व नांगसोमला पण
विचारला. जांगला म्हणाला ते खरे असू
शकेल असा त्याचे मत पडले.

"तरमन [redacted] [redacted] [redacted]
आपला बरोबर घेऊन जाऊ. काय
म्हणताने विक्रम?" शिखीमुखने विचारले.
"होय! घेऊन जाऊ. पण या खेपेस
सुद्धा तो लोटे बोलला असे वाटले तर
त्याचे मुदके छाडून टाकू." विक्रमकेसरी
म्हणाला.

तेथून सर्व पुढे निघाले तेव्हा जांगलाने
शिखीमुख आणि विक्रमकेसरी दोघांचे पाय
धरून त्यांची माफी मागितली व त्यांनी
त्याला पुन्हा जीवदान दिल्याबद्दल त्यांचे
बानार भानले आणि त्यांच्या बरोबर
काठी देवीत निघाला.

दुसऱ्या दिवशी पहाटेच सर्व उठून पुढे
निघण्याच्या तयारीला लागले. जांगलाला
शिखीमुख व विक्रम वसले होते त्या नावेत
वसवून घेतले. त्यात हेतू एवढाच की
वीरभद्र दमल्यास मजतीला आणखी एक

मनुष्य [redacted] राहिल. निघण्यापूर्वी
त्यांनी इन्धु लोकांना घेऊन येणारी नाव
कोटे विसते का हे तिच्या बाडेकडे पाहिले.
परंतु ती कोटे दिसली नाही. ती नाव वाट
नुकून कोटे तरी गेली असावी असे त्यांना
वाटले.

बारा अनुकूल दिशेला वाहू लागलेला
पाहून दोन्ही नावांची शिडे उभी करण्यास
आली. नांगसोम आणि वीरभद्राची नाव
पुढे निघाली. दुपारची वेळ आली तेव्हा
कोणत्या तरी बेटावर थांबून जेवण खाण
आटोपून घ्यावचे त्यांनी ठरविले. त्याच
वेळी एका बेटाच्या जळणावर जोरजोराने

लाटा घेऊन त्यांच्या नावावर आकूत लागल्या. एकाएकी अशा लाटा येण्याचे कारण कोणालाच काही कळेना.

नांगसोमने आपली नाव बेटाकडे वळवीत गिळीमुखला पण सावध केले. इतक्यात त्या बेटाच्या वळणावर दोन नावा लाटांचे धक्के लागत त्यांच्याच बाजूला येत असलेल्या विसल्या.

त्या नावेत बसलेल्या सोकांना विक्रम गिळीमुख दोघांनी ओळखले. एका नावेत पुजारी उभा राहून मोठमोठ्याने ओरडत होता—“जलसंग आपल्याला गिळणार आहे. नावा काटाकडे घेऊन नला.”

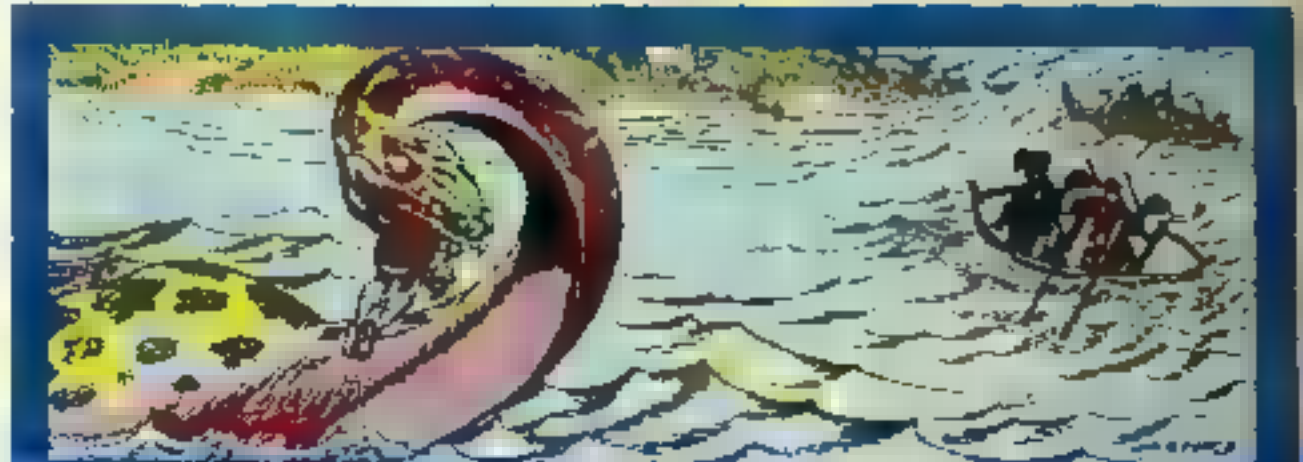
पाहता पाहता गिळीमुखच्या साथीदारांना सुद्धा जलसंग दिसला. त्या सापाचे डोळे व मात सापासारखी होती. शरीर वहाबारा तृतीएवढे होते. तो सपाड्याने पाणी मसळून पुजाऱ्याच्या साथीदारांना पाण्यात पाडण्याच्या प्रयत्नात होता.

न दुसरे भयंकर दान. जिळीमुख त्यांचे साथी मर मर कापू लागले. मुदवाने त्यांच्या नावा किनाऱ्याजवळ आल्या होत्या. म्हणून ते किनाऱ्यावर उतरून स्वतःचा बचाव करू शकले. परंतु पुजाऱ्याच्या नावा जनसर्पान्या वेगाने उठणाऱ्या लाटांच्या धक्क्याने पाण्यात वाहून जात होत्या.

जिळीमुखच्या वेळत जलसंगाने आपले तोंड पुढे करून पुजाऱ्याच्या नावेतल्या एकाला गिळून टाकले. पुजारी व त्याचे साथी वेड्यासारखे ओरडत जोरजोरात दूर वळवून नेऊ लागले. जलसंग माणसाना पूर्णपणे गिळण्यासाठी क्षणभरच थांबला असेल. तो पुन्हा त्यांचा पाठलाग लागला.

“जिळी, ही संघो छान दिसते आहे. त्या दुष्टाला सहज बाण मारता येईल असे मला वाटते.” असे म्हणत त्याने धनुष्यावर बाण ठेवून नेम धरला.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

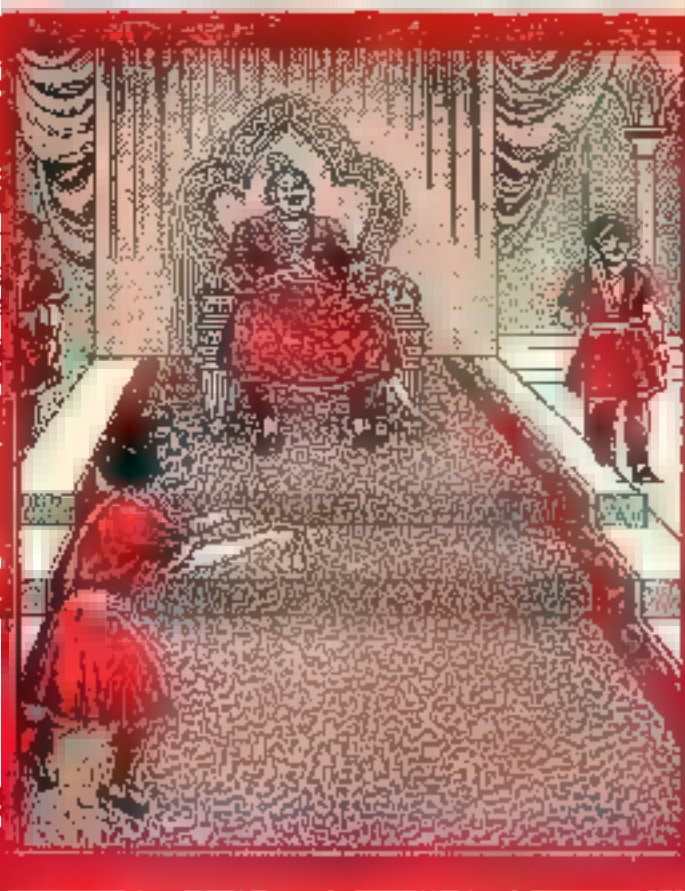

विदूषकाचा अपराध

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो परत साकाजकळ गेला, प्रेत लांछावर काढून घेतले आणि समानाच्या दिशेने चालू. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“सापाशी सेठगाराला कधी कधी त्याचे वळ सोपावे लागतेच. तुला सावध देण्याच्या हेतूने मी तुला मद्रवेशाच्या विदूषकाची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

माचीन काळी मद्रवेशाच्या राजाच्या दरबारी एक विदूषक रहात असे. तो सहज बोळता बोळता लोकांना हसवी. एवढेच नव्हे तर त्याला मुसते पाहूनच लोक हसू लागत. तो गिहू व किडकिडीत काही पहेलवान होता. त्याचे काम इतके लांब होते की तो हसू लागला की त्याची जिवची दोन्ही कानांपर्यंत पसरत असे. तसा तो

वेताळाच्या गोष्टी

फार हुआ होला. तो भसा गोष्ठी सांगे की हसता हसता पोट पुखू लागे. आणि गंगल अशी की एकदा मांगितलेली गोष्ट तो पुन्हा सांगत नसे. तो सर्वांची धडा करी. त्याच्या धट्टेचून स्वतः राज्यापण सुटत नसे. परंतु राजाने कधी ती गोष्ट मनावर घेतली नाही. म्हणून इतर लोकांना पण त्याने त्यांची कितती धडा उडविली तरी गप्प रहावे लागे. सर्वांना त्याचा भयंकर राग होता, परंतु सर्व त्याला भीत.

राजाला विदूषक अनेक तऱ्हेने उपयोगी आढळून आला. दरबान्याच्या हातून

एनादा अपराध घडला की विदूषक तो सावित करून दाखवी आणि राजा त्या अपराधां दरबान्याला बंद करी. परंतु कोणावर नुसता संशय असला तर विदूषक धट्टेचट्टेच तशी गोष्ट पुन्हा घडू नये असा काही तरी उपाय करी. कधी कधी अधिकारी काही वाईट काम करण्याचा प्रयत्न करताना आढळून आला की, विदूषक त्यांची धट्टेचून अशी कान उघाडणी करी की तो अधिकारी पुन्हा ते धडत नसे. कधी धट्टेचट्टेच विदूषक सर्वांसमक्ष एसाणा अधिकार्याच्या घेयां त्या अधिकार्याचा हेंवा करणाऱ्या लोकांना ते बरे वाटे. असा तऱ्हेने विदूषक कळत नकळत राजाला उपयोगी पडे. म्हणून विदूषक कधी राजाजीव धडा करी तेव्हा राजा त्याला रागवत नसे.

एकदा राजाचा वाढदिवस होता. संध्याकाळी मोठी मेजवानी होती. त्यानंतर नृत्य, संघीत वगैरे अनेक मनोविनोदाचे कार्यक्रम होते. राजा सभासदांवरोंवर गप्पात रंगला होता. विदूषक लोकांना हसवीस मधून मधून एकाद्यावर कोटी करीत होता अन् सर्व सूप हसत होते. विदूषकाच्या कोट्या ऐकून सर्व पोट दुसोपयंत

हसत होते. मध्येच तो म्हणाला—“तुम्हांला वाटत असेल की माझ्यासारखा मूर्ख या जगात दुसरा कोणी नसेल, पण मूर्ख राज, म्हणजे मूर्खांचे राजे, महाराज आहेत बरे का!”

ते ऐकून राजा मोठमोठ्याने हसला व राजाच्या पाठोपाठ सर्व हसू लागले.

“मो एक कुलूप व विदूषक मनुष्य आहे ही गोष्ट खरी आहे आणि महाराज सुद्धा आहेत हेदेखील तितकेच खरे आहे. परंतु त्यांचे सौंदर्य त्यांच्या बाकच्या तिकड्या गुडग्यांमुळे आहे. त्यांचे पाप बोदधावर बसतांना जसे बाकडे बसतात तसेच ते जमिनीवर पण असतात.” विदूषक म्हणाला ते ऐकून राजा हसला व सर्व दरबारी हसले.

“आपल्या महाराजांसारखा निष्कू मनुष्य सर्व जग हुडकून पाहिले तरी मिळणार नाही? माझ्याहून दहा लाखपट महाराजांकडे धन दौलत आहे. पण उपयोग? ते कमीत कमी माझ्या दुपट तरी खाऊ शकतील, का?” विदूषक म्हणाला, आणि राजा ते ऐकून देखील हसला.

“परमेश्वराने आपल्याला असे मंदबुद्धी, लोभो, बाकडे वृद्धे असलेले आणि होक्याला

पडलेले महाराज दिले आहेत. सर्व आपल्या पूर्वजन्माचे फळच आहे नाही का?” अशी विदूषकाने धडा केली.

या लेवेस मरत राजाला ती धडा सहन साळी नाही. राजा ओरवून म्हणाला—“तुझी वटबट बंद कर.” नंतर आपल्या दिपायां करवी राजाने विदूषकाला बंद करविले आणि म्हणाला—“उद्या थाळा आमच्या सिंहासमोर फेंकून द्या.”

ते ऐकून विदूषकाला त्याचे रक्तच कोट्यासारखे वाटले. ‘आपण असे बोललो तरी काय की राजाने आपल्याला एका-एकी इतकी मोठी शिक्षा फर्मावली.’

शिपायांनी विदूषकाला मेटून राऊ-
बाउघातल्याच एका सोलीत बोंडून ठेवले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी काही अधिकारी
राजाला भेटून म्हणाले—“महाराज विदूष-
काला क्षमा करावी. घर क्षमा करणे
शक्यच नसेल तर मृत्पुंदर करण्याऐवजी
काही तरी लहानशी शिक्षा करावी.”

“मी त्याला बाधासिंहासमोर फेकण्याची
शिक्षा सुनावली आहे. त्यात बबर हीणार
नाही.” राजा म्हणाला.

“सिंहासमोर त्याला फेकले तर सिंह
त्याला खाणार नाही का?” अधिकार्यांनी
विचारले.

“पण सिंहाने त्याला साल्ले नाही का
तो जिवंत राहला तरी मला हरकत नाही.”
राजा म्हणाला.

“सिंहासमोरून तो खांचला तर
त्याला दुसरो एकादी शिक्षा कराच
नाही?” दरबान्यांनी राजाला विचारले.

“नाही, मी त्याला सोडून देईन.” राजा
म्हणाला.

सिंह त्याला खाणार नाही काही
तरी उपाय सोडण्याचे अधिकार्यांनी ठरविले.

सिंह गजांच्या एका पिजऱ्यात
होता. सिंहाला रोज काणे बालबारा एक

राखणदार होता. विदूषकाच्या हितंकी
मित्रांनी त्या राखणदाराला लाच देऊन त्याला

आपल्याकडे घळवून घेतले आणि म्हणाले—
“सिंहाला बाज सूप सायला घाल, म्हणजे

त्याला उद्यां खाण्याची इच्छा उरणार नाही.”
सिंहाच्या पिजऱ्याला दोन दरवाजे होते.

ते नेहमी बंद असत. पिजऱ्याच्या दुसऱ्या
दरवाज्याकडे विदूषक येईल तेव्हाच तो

दरवाजा त्याने उघडावा, असे देखीत
विदूषकाला समजावून सांगण्यात आले.

त्यानंतर काय काय करावयाचे हे त्यांनी
विदूषकाला पण समजावून सांगितले. परंतु

आपण जिवंत पिजऱ्याबाहेर येऊ, ■

कोपटीवर त्याचा विश्वास बसत नाही. हो
आपल्या मित्रांना म्हणाला—“मी बाजपर्वत
विदूषक म्हणून सर्व जायत्ये बालबाले
म्हणून विदूषकासारखेच आपल्याला मरण
मागे मला वाटते. सुम्ही माझ्यासाठी
पांच निर्गिराळे रंग बसलेला पोशाक
माझ्यासाठी करवून घ्या. त्याला
लहान लहान पुंगळ लावलेले असावे.”
विदूषकाने सांगितल्याप्रमाणे त्याच्या मित्रांनी
पोशाक करविली.

विदूषकाला रंग घातली वेळ वळत
आली. हवारी लोक सिंहाच्या पिजऱ्या-
कडे गमत पहायला जमले. ठरल्या वेळी
राजाने विदूषकाला पिजऱ्यात टाकण्याचा
हुकूम सोडला.

शिपाई विदूषकाला घेऊन आले.
विदूषकाचा पंचरंगी विचित्र पोशाक पाहून
व त्याला लावलेले पुंगळ बाजू लागलेले
ऐकून आणि शिपायांच्या मध्यमांनी
हसत ऐदीत चालणाऱ्या विदूषकाला पाहून
सर्वलोक हसू लागले, राजाला सुद्धा
आले. पण त्याने स्वतःला आवरले.

सिंह एका कोपऱ्यात घोरत पडला होता.
सूप खाल्ल्यामुळे बाहेर काय होत आहे माची
त्याला फिजीरज जपुंकाही नव्हती. विदूष-

काने एका दरवाज्यातून प्रवेश करून
दुसऱ्या दरवाज्यापर्यंत चालत जाण्याचे
होते. दुसऱ्या दरवाजा उघडण्यासाठी

राखणदार उभा होता. विदूषकाने
पिजऱ्याच्या दारात पाऊल टाकले. सिंह
उठून बसला व विदूषकाकडे पाहू लागला.

विदूषक पाकड्यासारखा उड्या व
कोलाट्या मारू लागला. नंतर थोडा वेळ
नाचला. पिजऱ्याबाहेर जमलेले लोक ही
गमत पाहून मोठमोठ्याने हसत होते.

विदूषकाचे पंचरंगी कपडे पाहून व त्याच्या
कपड्यांना बसविलेल्या घुंगरांचा विचित्र
आवाज ऐकत सिंह एका कोपऱ्यात बसला

होता. संधी पाहून विदूषक त्याच्या बघळून पलीकडच्या दरवाज्यापर्यंत गेला व दरवाजा उघडल्याबरोबर बाहेर निघून आला.

विदूषकाचा जीव वांचला. सर्वांना ते पाहून हायसे वाटले. विदूषकाचा जीव वांचावा असे राजाला पण वाटत होते. त्यानंतर राजाने विदूषकाच्या मित्रांच्या विनंतीला मान देऊन विदूषकाला आपल्या दरबारी स्थान दिले. परंतु त्यानंतर विदूषकाने कोणाला हास विण्याचा प्रयत्न कधी चुकून झुड्या केला नाही. म्हणून असे सर्वांना वाटू लागले की खरा विदूषक सिंहाच्या तोंडी खालस झाला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—
“राजा! ■■■ सांग त्या विद्याच्या विदूषकाने असा कोणता गुन्हा केला की त्याला एवढी मोठी शिक्षा राजाने सुनावली. विदूषकाने केलेली अट्टा ऐकून हासणारा राजा असा एकाएकी रागावला का? याचे उत्तर माहीत असून तु विसे नाहीत तर

परिणाम तुला माहीतच आहे. तुम्हा डोक्याची संभर छकले होऊन तुम्हाच पायांवर लोळू लागतील.”

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला—
“विदूषकाने राजाला वांकड्या मुढ्याचा, मंदबुद्धी व लोभी म्हटले. कदाचित हे सर्व खोटे असेल. म्हणून इतरांबरोबर राजा हसला. परंतु विदूषकाने राजाला टक्कल पडलेल्या डोक्याचा म्हटले, ही गोष्ट बहुतेक खरी असावी. म्हणून राजाला राग आला असावा. इतर गोष्टींबद्दल राजा पूर्वी हसलाच होता. विदूषकाला ही गोष्ट ■■■ तरी नसावी किंवा तो विसरला असेल की धुटेतदेखील खरे व्यंग्य बोलून दाखवायचे नसते. हीच त्याची चुक असावी.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मीन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला ■ साऱ्याच्या फांदीला जाऊन लोंबवळू लागला.

(कल्पित)

लोभी

विलासपुर नावाच्या गावी एक जख्हेरी रहात असे. त्याच्या बळिजांनी दर्यापार व्यापार बंदी करून ■■■ पैसा आणि नावलौकिक मिळविला होता. तो व्यापारी सफाई व पोखपणाबद्दल पण तितकाच प्रसिद्ध होता.

त्याचा मुलगा हिरालाल ■■■ आपल्या धंदात ■■■ इतकाच ■■■ होता. पण तो फार लोभी होता. गिऱ्हाईकांना फसविणे हे व्यापारातले कसब आहे असे तो मानी. म्हणून त्याने धंद्याचा व्याप जास्त वाढविला नाही, तरी त्याला बापाच्या व्हापट फायदा होई.

एकदा हिरालालच्या दुकानात एक गिऱ्हाईक मोती विकायला आला. तो आपला मोती ■■■ हिरालालला दाखवून म्हणाला—“शेटजी! मी जन्मापासूनच गरीब कफळलक नव्हतो. माझ्या नशिबाने पाठ

फिरविली. माहीतर मी असे मोती आपल्या मित्र मंडळींना प्रेमाची भेट म्हणून दिले आहेत. परंतु माणसाला सर्व दिवस सारखेच जात नाहीत. आणखी जास्त काम सांगू? माझ्याजवळ एवढाच एक मोती उरला आहे. पोटापाण्याला दुसरा काही मार्गच उरला नाही तेव्हा हा मोती विकायला ■■■. जी किंमत तुम्हांला योग्य वाढेल ती थांबी.”

हिरालालने विचार केला की माझा स्वतःच जाळ्यात पेटून पडला आहे. तसा तो मोती मोठ्या किमतीचा होता. पण त्या व्यापाऱ्याने तो कमी किमतीत मिळविण्याचे मनाशी ठरविले. ज्या मनुष्याला मोटमर खायला प्यायला देखील मिळत नाही तो जास्त किमतीची हाव ठेवून येणारच नाही. असा विचार करून हिरालाल म्हणाला—“हा मोती तसा जास्त

किमतीचा दिसत नाही. तो विकत घेऊन मला काही कामदापण नाही. तरी तू म्हणतो आहेस म्हणून मी विकत घेईन. सांग, काय किमतीची अपेक्षा आहे तुला?"

तो गरीब मनुष्य ते ऐकून चकितच झाला व म्हणाला—"शेटजी! अहो, तुम्हांला या मोत्याची किमत माहीत का नाही? असे सोंग कशाला करता? तुम्ही घाल ती किमत घेऊन हा मोती तुमच्या हाती विकामचा असे ठरवूनच मी आलो आहे."

हिरालालने मोती चांगला पाहून घेतला व म्हणाला—"मी वीस अशरफी चायला तयार आहे."

"हा अन्याय आहे, सरासर अन्याय आहे!" असे म्हणत तो गरीब मनुष्य वीस अशरफी घेऊन निघून गेला.

काही दिवस सोडल्यानंतर हिरालालच्या दुकानासमोर दुपारच्या नुमारास कोणीतरी दोघी ॥॥ बोलत उभ्या दिसल्या. ॥॥ बोलण्यावरून त्या श्रमंत घराण्यातल्या सासवामुना ॥॥ दिसले. मुनेच्या हातात एक लहान मूल ॥॥ होते.

"सासुबाई! धनगुप्त आपल्याला वेळेवर दागिने करून वेईलसे दिसत नाही. तो आपल्याला फसविणार को काय, अशी ॥॥ वाटू लागली आहे." सुनबाई म्हणाली.

"आजपर्यंत आपणाला हवे होते तसे काम त्याने वेळेवर करून दिले. याच वेळी त्याला थोडा उखीर झाला. आपल्यानं पाहिजे होते तसे मोती त्याला अजून मिळाले नाहीत, म्हणतो. तो म्हणतो ते करेदेखील असू शकेल." सासू म्हणाली.

"लभ्त मूर्त जसक अला आहे. त्याला मोती केव्हां मिळणार आणि तो केव्हां दागिने करून देणार, देवालाच माहीत." सुनबाई म्हणाली.

सासवामुनांचे बोलणे ऐकून हिरालालला वाटले, मोठे सावज सापडत आहे. त्याने

बघत जाऊन नमस्कार केला ॥ दुकानात बोलवून म्हणाला—"माझ्या दुकानात आपल्याला हवे असतील तसले हिरे, मोती व इतर रत्ने आहे. एकदा आपण पहावेत तरी! नाहीतर, आम्ही एवढी दुकान मांखून बसलो आहो कशासाठी? आपल्या सारक्यांची सेवा करण्यासाठीच नाही का?"

"तसे मोठे नाही हो. माझ्या पुतणीचे लभ्त मंथ्याच्या मुलाशी ठरले आहे. चांगला अहेर केला नाही तर ताचे ठेवतील आम्हांला ॥॥ मंडळी. एक तन्मणी करायला आम्ही धनगुप्ताकडे दिला होता. त्याने बघून दिला नाही." सासू म्हणाली.

"बाईसाहेब! महाराणीला देण्यान्वयक मोत्यांचे हार माझ्या दुकानात तयार ठेवसे आहेत. आपण पहा, तरी!" असे सांगून त्याने एक हार त्यांच्यासमोर ठेवला.

"किमत काय वाटेल ती असली तरी एक चांगला हार विकत घेऊन नवऱ्यामुलीला घापचा आहे. मी हा हार नवऱ्यामुलीला दाखवून घेऊन येते. मी परत येई पर्यंत माझी सुनबाई येथे बसेल. तुम्ही माझ्यावरोबर आपल्या नौकराला पाठवावे." सासू म्हणाली.

"त्यात काय मोठे से? आपण नवऱ्यामुलीला दाखवून आणा." हिरालाल

म्हणाला. सासूवरोबर दुकानदाराचा नौकर निघून गेला.

तो गेल्यावर सुनबाई दुकानदाराला म्हणाली—"काय हो, तुमच्याकडे चांगले मोती आहेत का? मी नवऱ्यामुलीसाठी मोत्याची अंगठी करून द्यावी म्हणते."

हिरालालने मोत्यांबरोबर त्या गरिबाकडून विकत घेतलेला मोती दाखविला. सुनबाईने, गरिबाने दाखविलेला मोतीच निवडला आणि किमत विचारली.

"हा मोती! अहो, त्याची फार किमत आहे. दोन हजार अशरफी तरी कमीत कमी होतील." दुकानदार म्हणाला.

इतक्यात दुकानाबाहेर काहीतरी गलबला झाला. बोबे जण तलवारी घेऊन खंबत होते. एक मोठी गर्दी जमा झाली. हिरालाल गंमत पहायला घराबाहेर येऊन उभा राहिला. इतक्यात चारपाच शिपायांनी पुढे जाऊन त्या बोबांना कैद केले. गर्दी हळूहळू कमी झाली. हिरालालच्या दुकाना-समोर मारामारी झाली होती म्हणून तो तेथेच उभा होता.

“तुम्ही या बोबांना मारामारी करताना पहात होता. म्हणून साक्ष द्यायला जला आमच्याबरोबर.” शिपाई म्हणाले आणि त्याला आपल्या दरोबरा घेऊन गेले.

“मी आहे दुकानात. भाऊन या तुम्ही.” मुनबाई दुकानदाराला म्हणाली.

एका अनोळखी बाईला दुकानात बसवून तिच्यावरच दुकान टाकून जाणे हिरालालच्या मनाला आवडले नाही. पण नाइस्तजाने त्याला त्या अनोळखी बाईवर सर्व दुकान टाकून जावे लागले.

न्यायालयात हिरालाल उलट मुलट उतारे देऊ लागला. त्याचे सर्व लक्ष दुकानाकडे होते. न्यायाधिशाला, हिरालाल कोकला ते सर्व सोटे असल्याचे आढळून आले. म्हणून तो म्हणाला—“काय रे! तू सुडा आरोपीच विसतो आहेस.” त्यानंतर त्याला बराच वेळ न्यायालयातच थांबवून ठेवून पुन्हा त्याची उलट तपासणी केली व फार धडिरी त्याला सोडले.

हिरालालने परत येऊन पाहिले, तोंडवईत त्याला त्या बाईची सून दिसली नाही. एक लहान मुलगा दुकानात झोपविलेला दिसला. मुलाच्या अंगावर पांघरूण होते. दुकानाचा नोकर पण परतला नव्हता. या सर्व गोष्टी त्याला विचित्र वाटल्या.

इतक्यात नोकर परत येऊन म्हणाला—“शेटजी! जाणून यात पूर्ण फसलो.” नंतर त्याने स्वतःला सासू म्हणविणाऱ्यां

बाईबरोबर तो दूर एका मोठ्या घरी कसा गेला, बाईने घरात जाताना त्याला अंगणात थांबायला कसे सांगितले व शेवटी बराच वेळ थांबल्यावर सुडा ती बाहेर आली नाही तेव्हा तो घरात कसा गेला व ते घर नसून तो एक घर्मशाळा होती आणि सर्व घर्मशाळा हुडकून पाहल्या-वर ती बाई कोठे नाही हे कळल्यावर निराश होऊन कसे परतणे लागले हे सांगितले.

नोकर म्हणाला ■ ऐकून हिरालाल मटकन खालीच बसला. मुलाच्या अंगावरचे पांघरूण बाजूला त्याने पाहिले तर ते मूल नव्हतेच. एक बाहुली होती.

पावळून जाऊन दुकानदाराने दुकाना-तली एखादी वस्तू घेरीला गेली नाही ना, तपासून पाहिले आणि दुकानातल्या सर्व पुरवठ्याची वस्तू नाहीसा झालेल्या पाहून त्याला वेड लागल्यासारखे झाले.

असा तऱ्हेने हिऱ्याचा व्यापारी एक सामान्य निर्धन मनुष्य झाला. कोणत्याही व्यापाऱ्याने त्याला मदत केली नाही. त्याला आपले घरदार विकवे लागले आणि एक लहानसे दुकान उघडून पुढील व्यापार करावा लागला.

एक दिवशी एक श्रीमंत मनुष्य त्याच्या दुकानासमोर घोड्यावर बसून आला. त्याने दुकानासमोर घोडा उभा केला व दुकानात येऊन म्हणाला—“कावरे हिऱ्याचा व्यापारी मिठाचा व्यापारी झाला आहे वाटते? मला ओळखले नाहीस का? तू माझ्याकडून बीस अपारफी देऊन एक मोती विकत घेतला होतास आठवतो का? माझा तो मोती मला परत मिळाला. निवान यापुढे तरी इमाने इतबारे व्यापार धंदा कर. लक्षांत ठेव, माझ्या राज्यात अभ्याय झालेला मला सहन होणार नाही.” असे सांगून तो मनुष्य निघून गेला.

म्हाव्याचा आरसा

पुष्कलावती नवीच्या काठी एक लहानसे राज्य होते. त्या देशाचा राजा अचानक मरण पावला. म्हणून त्याचा सुदर्शन नावाचा मुलगा लहानपणीच गादीवर बसला. मंत्री, सेनापती वगैरे राज्याचे सर्व अधिकारी त्याला योग्य सल्ला देत व मदत करीत. परंतु त्याला गुप्तपणे सल्ला देणारा एक न्हावी होता.

न्हावी बुद्ध होता. सुदर्शनचे वडील राज्य करीत असता ते कित्येक महत्वाच्या गोष्टी मंत्र्याला सुद्धा कळवीत नसत. ते याच न्हाव्याजवळ गुप्त मंत्रणा करीत व त्याचा त्यांना फायदापण होई.

सुदर्शन गादीवर बसताच मंत्र्यांनी त्याला विवाह करून घेण्याचा सल्ला दिला. कारण, राज्याची प्रतिष्ठा राणी असल्याने वाढते असे त्यांचे मत होते. परंतु सुदर्शनने तिकडे दुर्लक्ष केले आणि "इतक्यात गर्दी

कसली?" असे सांगून तो ती गोष्ट टाळीत आला.

करी गोष्ट अशी होती की सुदर्शनच्या मनात लग्न करावयाचे नाही, असे मन्व्हते. पण स्त्री जातीवर त्याच्या मनात नेहमी एक शंका असत असे. ज्या मुली सुंदर त्या सदाचरणी नसतात. एखादी मुलगी सुंदर व सदाचरणी असते तर तिला स्वतःच्या सौंदर्याचा सर्व तरी असतोच. म्हणून त्या स्वभावाने भांडतोर असतात. परंतु हे सर्व तो मंत्री व इतर दरबारी लोकांना सांगण्यास तयार नव्हता.

असेच घरेच दिवस लोटले. एकदा न्हावी राजाची दाढी करीत असता राजाला म्हणाला—"महाराज! मला सर्व विचारतात की महाराज लग्न कां करीत नाहीत?"

ते ऐकून सुदर्शनने त्याच्या मनात स्त्री जातीविषयी जी शंका त्याच्या मनात होती

ती सांगून विचारले—"आता तूच सांग, अशी मुलगी कोठे मिळेल? मला मुलीची बलापात वगैरे विचाराव्याची गरज वाटत नाही. जी मुलगी दिसायच्या सुंदर व सुशील असेल तिच्याशी मी लग्न करावया तयार आहे. पण अशी मुलगी कोठून मिळणार? तुला माहीत असेल तर सांग. मी लगेच तिच्याशी लग्न करीन."

म्हाव्याने थोडा वेळ विचार केला व म्हणाला—"तुमच्या समोर हाच प्रश्न असेल तर एक उपाय सांगतो. माझ्याजवळ एक कारवा आहे. कोणाचे ही पाहल्यास त्या माणसाचा स्वभाव गुण सुद्धाळा ज्या मुलीशी लग्न करावयाचे असेल ती कोण आहे मला सांगा. मी या आरजात तिला पाहून तिचे सर्व गुणदोष तुम्हाला येऊन सांगेन."

न्हावी म्हणाला ते ऐकून राजाला बरे वाटले. तो म्हणाला—"तु माझ्या येथे वसू ओघून देशील तर मी आयुष्यभर तुझे तपकार विसरणार नाही."

त्याच दिवशी राजाने, तो लग्नाला तयार असल्याचे जाहीर केले. मंत्र्यांकडून पर्यंत राजधानीभर ती बातमी पसरली. राजाने जाहीर केले की तो जाती

बाहेर देखील लग्नाला तयार आहे. गरीब श्रीमंत कोणाची मुलगी असो, ती सुंदर सुशील व गुणवती, असली पाहिजे. राजाने जाहीर केल्याबरोबर लग्नाला योग्य ज्या ज्या मुली होत्या त्या सर्व आरजात आपापली तोंडे पाहून राणी बनण्या लायक, त्या आहेत का स्वतःशीच विचार लागल्या. परंतु दुसऱ्या दिवशी असे जाहीर झाले की राजा ज्या मुलीशी लग्न करील तिला प्रथम दरबारी न्हावी आपल्या आरजात पाहणार. त्या आरजात त्यांचे गुणावगुण व पात्रता कळतील. ती गोष्ट कळल्यावर राणी बनण्याची इच्छा असणाऱ्या घन्याच मुलींचा उत्साह

“महाराज! माझ्या बाजूच्या आरसाची गोष्ट सर्वांना कळली आहे. आपले रूप पाहण्याला केवढे घाडस अंगी असले पाहिजे? कोणी देखी मानव रूप धारण करून जन्मली असेल तर तीच आपल्याशी लग्नाला तयार होईल. सामान्य स्त्रीला आपल्याबरोबर मी गादीवर बसू देईन का?” न्हावी म्हणाला.

“तरमाग तू असे कर, तुझ्या आरजाच्या परोक्षांना उतरणारी मुलगी हुबहुन आणून दे.” म्हणाला.

प्रवासाला रकमेची व्यवस्था राजाने करून दिल्यावर न्हावी निघाला. तो प्रत्येक गावात राजासाठी योग्य वधू शोधनाकरिता आत्म्याचे सांगे आणि विचारी—“तुमच्या गांवी राजाची राणी होण्यालायक कोणी मुलगी आहे का?”

एक जण एकनाम सांगे, दुसरा दुसरेच एकादे सांगे. कोणी कधी एकच जमून एक नाव मुचविले नाही.

अशा प्रकारे अनेक गावे हिंडत न्हावी बराच दूर निघून गेला. एकदां तो एका डोंगराळ प्रदेशात जाऊन पोचला. दुपारची वेळ होती व त्याला तहान लागली होती. डोंगरावर मंडरांचे कळप चरत असलेले

दिसले. त्यांना चरायला नेणारा घनगर कोठे आहे हे पहात न्हावी डोंगर चढून गेला तेव्हा त्याला एका खडकाच्या सावलीत बसलेली एक सुंदर स्त्री दिसली.

“मुली, मी फार दुःख झालो आहे. जवळपास कोठे गाव विसत नाही. आहे का कोठे. मला फार भूक लागली आहे, आहे का तुझ्याजवळ काही खाण्या?” न्हाव्याने त्या स्त्रीला विचारले.

“डोंगरापलीकडे एक गाव आहे, काका! पण तुम्ही उपाशी आहा? मग इतके दूर कसे वास्तव झाल? आहे थोडे, तेच खाऊन घ्या.” मुलगी म्हणाली

आणि तिने खजारीच्या भाकऱ्या व थोडी भाजी त्याला खायला दिला, खाऊन पिऊन न्हावी जरा आरामाने बसला व म्हणाला— “मुली! आज तू माझ्या जीव वाचविलीस!” असे म्हणत त्याने त्या मुलीकडे पाहिले व चकित झाला. तिचे तोंड चंद्रासारखे गोल व सुंदर होते. मोठमोठे डोळे, काळे भोर लांब केस पाहून न्हाव्याला ती जुनेदे नेसलेली मुलगी पार्वतीसारखी सुंदर दिसली. ही मुलगी नीटनेटके कपडे घालून केस निचरून राजाच्या शंखारी उभी राहली तर राणीसारखी शंभेल, हिचा स्वभाव अगदी भोळा दिसतो. मुलगीपण कधी गोड दिसते!

थंड पडला. राजाच्या अंतःपुरात प्रवेश मिळण्याची हाव असून काय उपयोग? न्हाव्याला आपले गुणावगुण कळतील या गोष्टीची बहवातब सर्वांना बसली.

पाहता पाहता दहा दिवसपण झोडले. परंतु राजाशी विवाह करण्यास एक देखील मुलगी आली नाही.

“काय हो न्हावी दादा! आजपर्यंत तुम्ही सर्वांनी लग्न करून घ्या असे तुमचे माझ्या पाठीस लावले होते. पण आजपर्यंत एक देखील मुलगी माझ्याशी लग्नाला तयार झाली नाही?” राजाने न्हाव्याला विचारले.

म्हावी मनातल्या मनात मुलीची वास्तव्यशी करीत होता. नंतर त्याने उघड तिला विचारले—“मुली! मी तुझे लग्न राजाशी करून देईन. आहेस का कबूल?”

“काका! आम्ही गरीब, आमच्या सारख्यांच्या माम्यात राजाची राणी होणे कधी शक्य आहे का?” त्या मुलीने विचारले.

“तू त्याची फिकीर करू नकोस. माझ्या बरोबर चल. मी तुझे लग्न राजाशी करून देईन.” म्हावी म्हणाला.

ती मुलगी म्हाव्याचा स्वभाव व वागणूक ओळखून त्याच्याबरोबर जायला तयार झाली.

दोघे राजवाड्यात पोचले. म्हाव्याने अंतःपुरातील बासीना सांगून त्या धनगराच्या मुलीला चांगले म्हाऊ घालवून तिळा उत्तमोत्तम वस्त्रालंकारांनी सजवून घेतले. बासीनी तिच्या वेणीत फुलांची वेणी घातली

आणि तिला म्हाव्यासमोर जाणून उभे केले. ती मुलगी धनगराची पोट असेल या गोष्टीवर कोणाचा विस्वास होणेच शक्य नव्हते.

म्हावी घरातून एक आरसा घेऊन आला आणि त्यात त्या मुलीचे रूप राजाला दाखवून म्हणाला—“महाराज! या मुलीत आपल्याला काही दोष किंवा बेगूण्य दिसते आहे का?” सुदर्शनने मुलीचे रूप आरसात पाहिले. ती मुलगी आवडली व त्याने तिच्याशी लग्न करून घेतले. विवाह प्रसंगी म्हाव्याला राजाने एक मोठी जहागीर दिली आणि पुष्कळशा वस्तू इनाम म्हणून दिल्या.

म्हाव्याच्या आरशावर सर्वांचा विस्वास बसला. कित्येकांनी लग्नापूर्वी मुलीचा स्वभाव आरशात पाहून घेण्याची इच्छा म्हाव्याबद्दल येऊन व्यक्त केली. पण म्हावी त्यांना उत्तर देई—“बहो, काय सांगू? आरसा फार चांगला होता हो, पण फुटला.”

समुद्राच्या मुली

अल्जीरियर्स नामक शहरात अब्दुल्ला नावाचा एक तरुण रहात असे. त्याच्या बापाने पुष्कळ दौलत संपादन केली. बाप वारल्यावर फुलाने, बापाने ठेवलेला पैसा पाण्यासारखा खर्च केला आणि थोड्याच दिवसात तो संपुष्टात गेला. तेव्हा काय करावे, गुनेना, म्हणून कोणाच्या काही सांगितल्या- शिवाय तो एक दिवशी थोड्यावर असून गावाबाहेर निघून गेला.

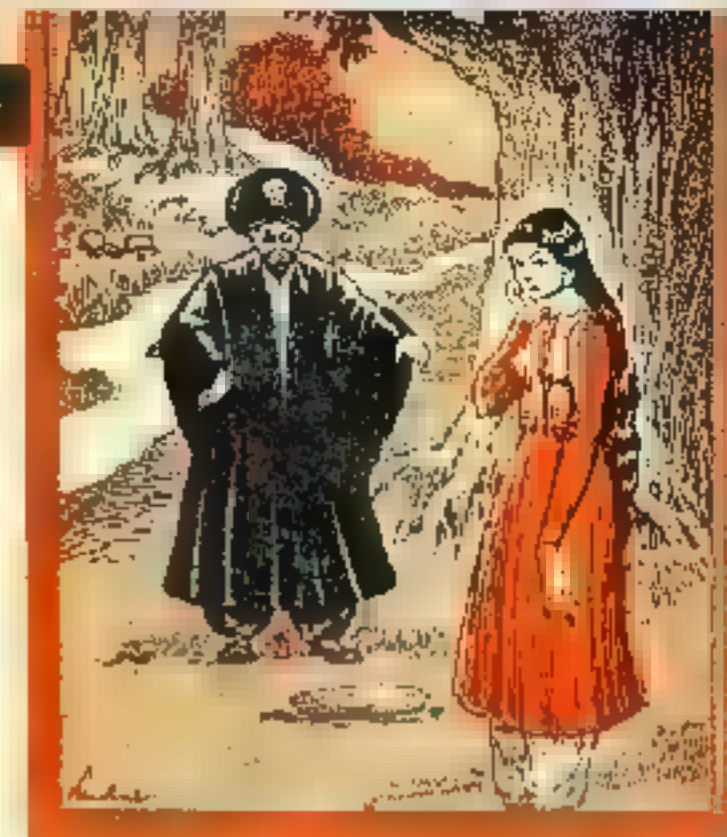
गावाबाहेर एक जंगल लागले. एका जंगी त्याला एक विचित्र दृष्य दिसले. एका तंच झाडाच्या फांदीला एक चाई उलटी रांगलेली होती.

अब्दुल्लाने जवळ जाऊन पाहिले. ती चाई फारच सुंदर होती. तिच्या मानेला जवळ धाळी होती आणि जखमेतून निघालेल्या रक्ताचे तीन थेंबे खाली ठेवलेल्या शाटलीत पडलेले दिसत होते. अब्दुल्लाने

खाली वाकून पाहिले. ते रक्ताचे थेंबे तीन माणिक्ये झालेले दिसले. त्या चाईच्या अंगात जीव आहे की नाही हे कळावे म्हणून त्याच्या मनात तिच्या अंगाला हात लावून पाहण्याचा विचार आला. पण कोणी तरी अदृश्य शक्ती त्या चाईच्या चारी वाजूला वावरत आहे असे त्याला भारले.

त्यानंतर अब्दुल्लाने त्या शाटलीतले एक माणिक्य उचलून आपल्या पागोट्यात ठेवून दिले. नंतर तो त्याने जे पाहिले ते लोकांना सांगण्यासाठी निघाला.

त्या गावाच्या सुलतानाला एक मुलगी होती. बजिराच्या मुलाशी तिचे लग्न ठरले होते. पण सुलतानाच्या मुलीने त्या संबंधास नकार दिला, आणि बापाला म्हणाली—“माझ्याशी लग्न करण्याची ज्या कोणाला इच्छा असेल त्याने प्रथम मी मागेन ते दिले पाहिजे.”

कोणी माणिक्ये आणून देईल त्याला मोठे इनाम दिले जाईल," अशी सुलतानाने राज्यभर दबंदी पिटविली. अब्दुल्ला ती दबंदी ऐकून सुलतानाला ते विचित्र माणिक्य दाखवून म्हणाला— "माझ्या जवळ हे माणिक्य आहे."

सुलतानाची मुलगी ■ माणिक्य पाहून खूष झाली व म्हणाली— "हे माणिक्य फार सुंदर आहे. मला तीन माणिक्ये हवी आहेत."

"एकच मिळाले आहे ■ समाधान मानून घे मुली! मी तीन तीन माणिक्ये कोठून आणू?" सुलतान म्हणाला.

"जो एक माणिक्य घेऊन ■ आहे तोच घेऊन येईल!" मुलगी म्हणाली.

म्हणून सुलतान अब्दुल्लाला म्हणाला— "मुला, अशीच आपली दोन माणिक्ये घेऊन घे. तू घेऊन आल्यास तर तू मान-शील ते बसिस मी तुला देईन. नाही तर तुझे डोळे उडवीन."

"जी सरकार!" असे सांगून अब्दुल्ला हातात तलवार घेऊन जंगलात गेला. ती वाई त्याच जागी तशीच उलटी टांगलेली त्याला दिसली. इतक्यात विजा कडाडल्या-सारखा जावाज झाला व त्या वाईच्या समोर

एक मांत्रिक काळे कपडे घालून उभा असलेला दिसला.

मांत्रिकाने त्या वाईला शाडावरून उतर-तून जमिनीवर झोपविले व आपला मंत्रदंड तिच्या डोक्याला लावला. लगेच ती उठून सजी राहली. आता मी पहिल्या पैशां भास्त सुंदर दिवू लागली. मांत्रिकाने तिच्या विचारले— "अजून विचारतो, तू माझ्याशी ■ तयार आहेस का?"

"तू ■ वाटेला ते केलेस तरी तुझ्या सारक्या वून दुष्टाबरोबर मी लग्न करणार नाही." ती वाई म्हणाली.

मांत्रिकाला त्या उत्तराने भयंकर संताप झाला. तो आपला फोरडा काढून त्या वाईला बेदम मारू लागला. जरा ■ रावून ती पुन्हा तिच्या मारण्यासाठी उठली. ■ बेळी अब्दुल्लाने पाटीमागून जाऊन अलवारगेने त्याचे मुंडके उडविले. ती वाई शकत अब्दुल्लावरच गेली व आपल्या शस्त्रक्षाला मिठी मारून म्हणाली— "तुम्ही माझे रक्षण केले आहे. मी आयुष्यभर तुमची गुलाम झाली होऊन राईन."

त्या वाईने आपली करुण कथा या अब्दात सांगितली. ती म्हणाली— "माझे

नाव माणिक! एका समुद्र राजाची मुलगी आहे. एका वर्षापूर्वी हा दुष्ट मांत्रिक मला उचलून घेऊन आला आणि त्याच्याशी मी लग्न करावे म्हणून माझी छत्रपूजा करू लागला. दाढाला उलटी टांगून माझ्या मानेवर सुरीचे पाते रोवून मला तो त्याच्याशी लग्न करायला सांगे. माझ्या रक्ताच्या घेबांची माणिक्ये होत, ती तो उचलून घेऊन जाई."

"अल्लाच्या कृपेने आता तू त्याच्या हातातून कायमची सुटली आहेस. तर मग तू माझ्याशी लग्नाला तयार आहेस का?" अब्दुल्लाने विचारले.

"तुला ■ हवे आहे ते तर सांगवील?" सुलतानाने विचारले.

"मला तीन माणिक्य पाहिजेत. माझ्याशी लग्न करण्याची इच्छा बाळगणाराने ती तीन माणिक्ये आणून विली पाहिजेत." सुलतानाची मुलगी म्हणाली.

"तुला वेबनीड तर नाही ना लागले? आपल्या देशात माणिक्ये कोठे मिळतील मुली?" सुलतानाने विचारले.

"वाटेला तिथे मिळू शकत, मला ती हवी आहेत." सुलतानाची मुलगी म्हणाली.

आपल्या मुलीचा तो इट्ट पाहून सुलतानाला दबंदी पिटविणे भाग पडले. "जो

“मी तयार आहे. परंतु पहिल्याने लक्षाची पर्ब तयारी नको का करायला? त्यासाठी प्रथम मला समुद्रकाठी घेऊन घेऊन.” ती तरुण स्त्री म्हणाली. त्या प्रमाणे तिला धोड्यावर बसवून अब्दुल्ला समुद्रकाठी गेला. ती परत घेईपर्यंत अब्दुल्लाने किनाऱ्यावरच वाट पहावी असे सांगून तिने समुद्रात उडी टाकली.

विरयेक तास झाले, अब्दुल्ला वाट पहात किनाऱ्यावर उभा होता. आता ती परत काय येते? तिने आपल्याला फसविले, असे अब्दुल्लाचा वाटले. इतक्यात समुद्रावरून एक मोठी मिरवणूक येत

असलेली दिसली, घोडेस्वार, पालख्या, पायदळ विनाई सर्व येत होते. एका पालखीत माणिक जरीची वस्त्रे परिधान करून बसला होती. अब्दुल्ला माणिकला तिच्या बरोबर आलेल्या सर्वांना घेऊन आपल्या घरी आला आणि मोठ्या घाटामागने दोघांचा लग्न समारंभ पार पडला.

अब्दुल्ला परत आलेला पाहून सुलतानाने त्याला बोलाविले आणि “माणिकचे आणलेले का” विचारले.

ती म्हणाला—“सरकार! मी आपल्या गरीब गरीब माणिकचे आणायची गोष्ट पार विस्मृत गेली. मला एक महिल्याची मुद्रत द्यावी. मी त्याची घेऊन येईन.”

“एका महिल्याच्या आत घेऊन आला नाहीस, तर लक्षात ठेव, मी तुला या संपेस माफ करणार नाहीं नकोच तुझे डोळे उडवीन” सुलतान म्हणाला.

अब्दुल्ला घरी परत आला. त्याला काळजीत मान लाली घालून वसतेच पाहून माणिकने त्याला कारण विचारले.

अब्दुल्लाने माणिकाची गोष्ट सांगितली. तिने लगेच एक मुली हातावर मारली. रक्ताचे दोन घंघ हातावर दिसले. ते घंघ खाळी पडताच त्याची माणिकने झाली. ती

माणिकने अब्दुल्लाने सुलतानाला नेऊन दिली.

ती माणिकने मुलीला आनंदाने देऊन सुलतानाने तिला विचारले—“झाली न तुझी इच्छा पूर्ण?”

ती म्हणाली—“माझी एक इच्छा पूर्ण झाली आणखी एक इच्छा आहे. एका गाळेपुजेचे मोठमोठे मोती पाहिजेत. माझ्या लगे करण्याची इच्छा जराणाऱ्याने मोतीपण आणून दिने पाहिजेत.”

“आपल्या देशात मोती कोठून मिळणार मुली?” सुलतानाने विचारले.

“त्याला माणिकने भिडू बाकतात त्याला मोती मिळणार नाहीत का?” सुलतानाच्या मुलीने विचारले.

सुलतानाने पुन्हा अब्दुल्लाकडे निरोप पाठविला व ती आल्यावर त्याला म्हणाला—“मोल्यांचा हार करायला मोती घेऊन ये. तुला एक महिल्याची मुद्रत देतो.”

“जी सरकार!” म्हणून अब्दुल्ला घरी निघून गेला. या नव्या संकटाची गोष्टपण त्याने चावकोला सांगितले.

“त्यात काय मोठे से? पाहिजे तितके मोती मिळतील.” असे सांगून तिने एक कागदावर काही तरी लिहून ती चिट्ठी

अब्दुल्लाच्या हातान दिली आणि म्हणाली—“ही चिट्ठी समुद्रात फेकून द्या व वाट पहात समुद्र किनाऱ्यावर बसून रहा.”

अब्दुल्ला समुद्र किनाऱ्यावर गेला आणि माणिकने दिलेली चिट्ठी समुद्रात टाकून वाट पहात बसला. थोड्या वेळाने त्याला समुद्रातून आणखी एक मिरवणूक येत असलेली दिसली. या संपेस माणिकसारखीच दुसरी एक समुद्रकाच्या पाळवीत बसली होती. तिचे नाव मोती होती.

अब्दुल्ला मोतीला पण आपल्या घरी घेऊन आला आणि आपली पहिली वस्यको माणिक हिच्या परवानगीने त्याने मोतीशी

पण लग्न करून घेतले. माणिक आणि मोती सध्या बहिणी होत्या. लग्न सत्कारास संपल्यावर अब्दुल्लाने माणिकला मुलतानाच्या हुकमाची आठवण करून दिली. तेव्हा माणिकने आपल्या धाकट्या बहिणीची सटक्या कारणावळी भाडण केले व तिच्या मुस्कृतात फाटविशी एक चापट मारली. मोतीच्या डोळ्यातून टपटप टिपे गळू लागली. त्या टिपांचे मोती झाले. अब्दुल्लाने ते मोती नऊन मुलतानाला दिले. मुलतानाने ते मोती मुलीला देत विचारले—“आले ना तुम्हा मनासारखे? आता लग्नाला काही हरकत आहे का?”

“माझ्या मनात फक्त जाणखी एक इच्छा उरली आहे. एका अंड्या एवढी कस्तूरी जो कोणी मला आणून देईल त्याच्याशी मी लग्न करीन.” मुलतानाची मुलगी म्हणाली.

कस्तूरी म्हणजे काय हे मुलतानाच्या माहीत होते व ती मिळविणे किती कठीण आहे हे देखील त्याच्या माहीत होते. म्हणून कोण अणून देणार हाच प्रश्न होता. त्याने पुन्हा अब्दुल्ला डोळ्यांतले आणि हुकूम दिला की एका महिन्याच्या आत अंड्या एवढी कस्तूरी आणून दिली नाहीस तर तुझे डोके उडवीन.

या श्रोंस माणिकने अब्दुल्लाला आणखी एक चिड्डी लिहून देऊन सगुदकडी गाठविले. अशा तऱ्हेने माणिकने आपल्या कस्तूरी नावाच्या बहिणीची अब्दुल्लाचे लग्न करून दिले. तिच्या अंगाला कस्तूरीचा वास येत होते.

मुलतानाने दिलेल्या मुदतीच्या आत कस्तूरी सांठविण्यासाठी माणिक आपल्या बहिणीला रोज न्हाऊ घालून तिच्या ओघोळीचे पाणी रोज मोठ मोठ्या भांड्यात ठेवून देई. थोड्या वेळाने कस्तूरी पाण्यावर तरंगताच दिसे. अशा तऱ्हेने कित्येक दिवसांनी एका अंड्या एवढी कस्तूरी जमा

आणून दिव्यावर—“तुम्ही संवत्ची ता तू बजितच्या

च्या मुलाने पुण्या हो पुण्या करील न असे पहिल्या-आले म्हणून मी

1. मुलतानाची त तीस बायला लग्न करणार?”

मुमुद्राच्या मुली म्हणून राहण्या-त्यांच्यातून तुम्हें के तर होईल. ती 1. माझ्या इच्छा

शकेल? तुम्ही ज्याला मोठा मोठा म्हणता, त्याने माझी एक तरी इच्छा पुरी करून दाखविली का?” मुलतानाच्या मुलीने विचारले.

मुलतान निरुत्तर झाला. त्याने अब्दुल्लाला सोळावून आपल्या मुलीशी लग्न करून घेण्यास विनंती केली.

“माझ्या तिपा बायलाच्या परवानगी अगैर मी लग्न करू शकणार नाही.” अब्दुल्ला म्हणाला.

मुलतान मुमुद्राच्या मुलीला देण्यासाठी सुंदर सुंदर व मूल्यवान तजराणे घेऊन गेला आणि तिघां गमुदी कन्यांना अनेक प्रकारे विनंती त्यांची परवानगी मिळविनी. नंतर मुलतानाच्या मुलीशी अब्दुल्लाने लग्न केले.

अब्दुल्लाचे त्याच्या चार ही पत्नींवर मागवे प्रेम होते. मुलतान मरण पावल्यावर अब्दुल्ला मुलतान आल्या. त्याच्या राज्यात प्रजा मुक्त होती.

आली. अब्दुल्लाने ती मुलतानाने मुलीला विचारले इच्छा पुरी झाली ना? आ मुलाशी लग्न करून वे.”

“माझ्या इच्छा वजिरा केत्या का? माझ्या इच्छा त्याच्याशीच भो लग्न करी घासूनच नाही का सांगत अब्दुल्लाशीच लग्न करीन मुलगी म्हणाली.

“त्या व्यापाऱ्याला ती आहेत आणि न त्याच्याशी मुलतानाने मुलीला विचार

“त्याच्या तिथी बायला आहेत. मी त्यांची दारो कायक वेगळीच नाही. अब्दुल्लाशी माझे लग्न मा सामान्य व्यापारी गण नाही पुण्या करणारा सामान्य क

अमरवाणी

अज्ञं दानात्परं दानं, विद्यादानं, अतः परम् ।
अग्नेन अग्निका तृप्तिः, याज्ञिकीयन विद्याया

॥ १ ॥

हे श्रेष्ठ दान होय ! पण विद्यादान हे त्यातून श्रेष्ठ आहे (कारण) अज्ञ नात्याविषय
तृप्ति येते (या उक्त) विद्या आनुषंगिक (जगयोगी पद्धत)

गुणपूर्णा कुंभो न करोति शब्दं, अर्धोष्टो घंष मुर्गति नूनम् ।
विद्वान् कुलीनो न करोति गर्वं, गुणविहीना बहु जल्पयन्ति ॥ २ ॥

सरजेला गट असतो तेव्हा त्यातून आवाज येत नाही. अर्धोष्ट भरलेल्या भटक्यातून किंवा
शानरीतले पाणीच सांडून जाते. प्रमाणे कुलीन विद्वान् गर्व करीत नाही. गुणवान्
बोलना करतो.

सुग यौवन संपन्नाः, विद्वद् कुल संभवः
विद्याहीनाः न शोभते, निर्गोत्रा इव किशुकाः ॥ ३ ॥

रुपावधूत, साधू आणि कुलीन घराण्यात जन्म, हे नामने उभी विद्याहीन मनुष्य वाळ
नसलेल्या किशुक फुलासारखा असतो.

परं पलित कायेन कर्तव्यः श्रुतसंग्रहः;
न तत्र धनितो यान्ति यत्र यान्ति बहुधुताः ॥ ४ ॥

म्हणतारपण आले तरी प्रागावेग केले पाहिजे. विद्वानांचा जेथे प्रवेश द्यायला तेथे
धीमंदांना वक्तो.

सिंदबादच्या सफरी

मनुष्य संकटांत सापडला की धाबडून
जातो. संकटांतून सुटका मिळाली की
त्या संकटांच्या आठवणी देखील त्याला
नसतील. देशान्तर वाटतात.

सिंदबादच्या मनाची पण तीच किधली
होती. त्याने तीन वेळा सफरी काढून
पुढील संकटांना तोंड दिले. म्हणून जीवनाचा
अर्थ ऐश आरामात स्वस्थ बसून राहणे
म्हणून निरर्थक संकटांना तोंड देत राहून
नवनवीन अतुंगव मिळविणे आहे. त्याला
कळले. त्याच बरोबर प्रवासात
अज्ञानावरून घनाजंज करणे शक्य असेल
हे देखील त्याला पटलं होते. घोडवयात
म्हणजे सांगावयाचे संकटांपासून धावून सुटली
त्याला स्वस्थ बसवता. म्हणून आपले
आपले व बंधुवांघव आणि ऐश आराम
सर्व सोडून व्यापारा जोगता मान विकत
पेठून सिंदबाद बसरा नगरी आला. तेथून

काही व्यापाऱ्यांवरून जहाजात बसून
आपल्या चवऱ्या सफरीवर तो निघाला. ते
जहाज मोठे होते. खूप वेगाने जात होते.
वाटेत जहाज बिल्लेक बंदरात थांबले.
सर्व व्यापाऱ्यांनी प्रत्येक बंदरातल्या राजा-
रात जाऊन जवळचा माल पांगल्या
किमतीला विकला व नवीन माल पुढच्या
मुक्कामासाठी खरेदी केला. एक दिवशी
जहाजाच्या मालवाने समुद्राच्या
मधीमधून जहाज थांबवून नांगर टाकला व
म्हणाला- "गिर हो ! आपल्यावर फार
मोठे संकट आले आहे."

मालकाचे ते वाक्य पुरे आले असेल
तसेल, तेव्हाच एक मोठे वादळ आले
आणि ताशमाडागवड्या मोठ्या लाटा
जहाजावर येऊन आदळू लागल्या. दोन
तीन मिनिटात समुद्राने व्यापारी व त्यांचा
माल यांच्यासकट जहाज गिळंकृत केले.

सिद्धाद व त्याच्या काही साथी व्यापाऱ्यांम
त्याच्या मुदवाने लाकडाची एक मोठी फट्टी
तरंगताना समोर धिस्ली. ती धरून त्यांनी
आपला बचाव केला. एक मोठी लाट
आली व फट्टीला धरून असलेले सिद्धाद
वरिरे व्यापारी विनाच्यावर ढकलले गेले.
छाटांच्या माऱ्याने व भीतीने सर्वे इतके
दमून गेले होते की कोणाला उठण्याची
'हमतच झाली नाही. पाळून पडल्या
पडल्या त्यांना केव्हां क्षोष लागली हे फक्त
देखील नाही.

दुसऱ्यादिवशी उजाडल्यावर त्यांना कुठ
आली व थोडी दुशारी वाटली. ते उठून

जमिनीवर पाय नेतोल तिकडे चालू लागले.
थोड्या अंतरावर त्यांना एक महाळ
दिसला. त्या वाड्यातून काही काळेकुट्ट
लोक बाहेर आले व त्यांनी सर्वांना वाड्यात
बोलावून नेले.

त्या वाड्यात एक मोठ्या दिवाळ
लावल्यात. एका उंच सिंहासनावर त्यांचा
राजा बसला होता. त्याने सिद्धाद व
त्याच्या साथीदारांना बसवल्या सांगितले.
सर्वे [] जागी बसल्यावर []
काळ्या लोकांनी व्यापाऱ्यांसमोर साद्य-
पदार्थ व फळपेठ्यावळ भरून ठाटे [] तयरे
आणून ठेवली. त्यांना जेवायला काय
वाडले आहे हे सिद्धादला कळेल. ते []
पदार्थ पाहून इतरांच्या मनात साऱ्याची
इच्छा उत्पन्न झाली त्यांनी सर्वे साद्यपदार्थांचा
फवसा उडविला. गुरे पेंडे किंवा हिरवे गवत
हावरटासारखे खातात तसे सर्वे खान होते.

सिद्धादने साथी सात असतांना काळ्या
कमिळ लोकांनी वसला तरी लेप त्यांच्या
अंगाला अंगावर जावायला सुरवात केली.
तो लेप लावल्याबरोबर सर्वांची पोटे
फुग्यासारखी फुगू लागली. त्याचबरोबर
त्यांना त्यांची भूक जास्त जास्त वाढू
लागल्या सारखे वाटले. तारत तारत खात

राहून सुद्धा त्यांची भूक न भागलेली पाहून
सिद्धाद चकितच झाला.

सिद्धादने जेवणाला हातदेखील लावला
नव्हता म्हणून वदे झाले. काळ्या जाती-
च्या लोकांनी त्याच्या अंगावर तो लेप
जावण्यासाठी आणला, पण त्याने त्याला
अस्विकार नसल्याचे सांगितले. थोड्याच
वेळाने सिद्धादला ते काळे लोक नरमांस-
वन्नक असल्याचे कळले. मनुष्याला रूप
सायला घालून लेप लावल्यावर त्याची
शरीरे पांणली डरटस्न फुगली म्हणजे मग
त्यांना कापून खावे, अशी त्यांची रीत
होती. इतर काळे लोक कच्चेच नरमांस

खात, पण त्यांचा राजा एका माणसाला
उभा भाजून त्याला खात असे.

आता आपल्या साथीदारांचा जीव
बाचणे शक्य नाही हे सिद्धादने ओळखले.

परंतु सिद्धादला आणखी एका गोष्टीचे
आश्चर्य वाटले. त्याच्या सर्वे साथीदारांना
गुरामारखे हाकून नेऊन काळ्या जातीच्या
लोकांनी त्यांना एका पुरणात बसवल्या
सोडले व सर्वे अक्षरशः चकू लागले.

आता आपल कसे होणार, याची
काळजी सिद्धादला वाढू लागली. म्हणून
सर्वांची नजर चुकवून सिद्धाद त्या वाड्या
बाहेर पडला. बाहेर त्याने त्याचे साथीदार

त्यांच्या राजधानीचे शहर सुंदर होते. रस्त्यावर पुष्कळ गदी होती. रस्ते रुंद होते. सोगिराशिवाय भोक घोड्यावरून फिरत होते. ते दृश्य पाहून सिद्दादने राजाला विचारले—“सुलतान! आपली प्रजा सोगिराशिवायच्या घोर वसूने कां फिरते?”

“अरे, सोगीर कशाला म्हणतात तेच आम्हांला माहीत नाही.” राजा जवळून येऊन म्हणाला.

“आपला हुकूम आम्हाला मी दोन दिवसात एक सोगीर स्वतः करून दाखवितो.” सिद्दादने म्हणाला.

राजाच्या हुकूमप्रमाणे सिद्दादने एक लाकडाचे सोगीर एका गुठाराकरवी तयार करविले. सोगिरावर खाली घालण्यासाठी पंखा पिसांची गाडी तयार करविली. त्यावर कानड्याचे सोगीर तयार करवून बसविले. त्याने पाच ठेवण्यासाठी जोड्या-कडूत रिकामी तयार करवून घेतल्या.

त्यानंतर सिद्दाद तबल्यात गेला. एक उत्तम घोडा बाहेर काढून त्याच्या पाठीवर सोगीर चढवून त्याच्या तोंडात लगाम बसविता आणि घोड्याला राजासमोर बाणून लढा केला. राजाने स्वतः घोड्यावर

चढून लगाम व सोगीर असल्याने घोड्यावर बसल्याला किती आराम पडतो हे पाहिले. राजाने खूष होऊन सिद्दादला एक मोठे इनाम दिले. मंत्र्याने पण आपल्या घोड्या-गाडी लगाम व सोगीर तयार करवून घेतले. त्या दिवसापासून गावातल्या सर्व शोभन लोकांनी आरापल्या घोड्यांसाठी सोगीर व सोगीर तयार करवून घेतले. बापाची पकडणी एक मुलगी होती.

की सिद्दादचे लग्न करून वेळून त्याला आपल्या देशाचा एक पावभत्ता नागरिक करून घ्यावे. सिद्दादला जेव्हां ते कळले तेव्हां तो घाबरूनच गेला. पण राजाच्या इच्छेविरुद्ध काही धोळ्याची त्याची छाती नव्हती. सिद्दादचे एका सुंदर मुलीची लग्न झाले. ती मुलगी एका श्रीमंत बापाची पकडणी एक मुलगी होती.

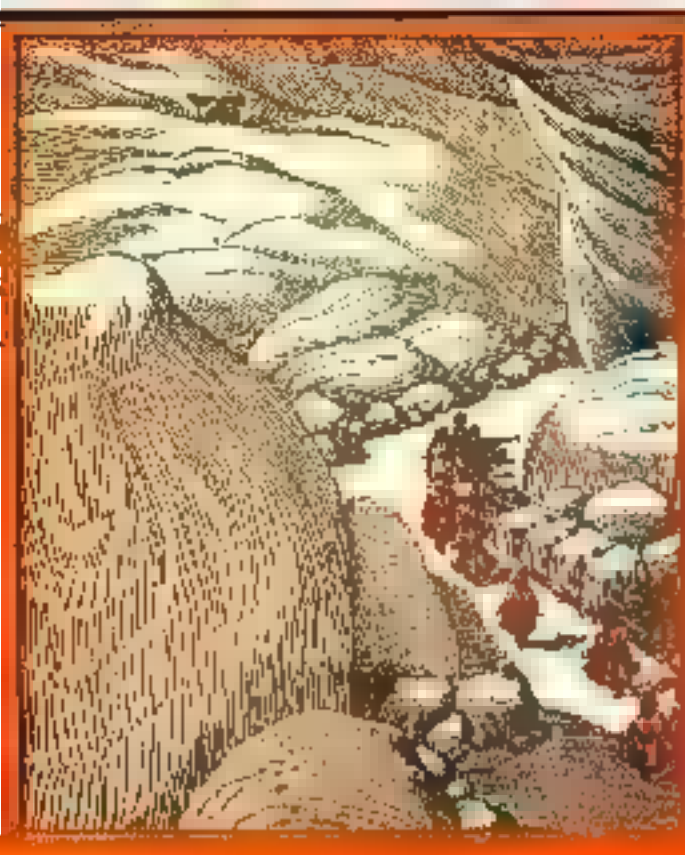
त माठी

सिद्दादला

इतक्याने सिद्दादने घोड्यास म्हणून भाट्या राजासमोर दाखविले.

घोड्यास रक्ता दिल्या. पाहतापाहता सिद्दादने बांधून दिल्या व त्याच्या

गुरासारखे नसे चरत होते हे आवाज आरुध्ये राहून पाहिले व अवकाश झाला. शेवटी ती चालत आली त्या घेताच्या दुसऱ्या टोंकाला आला. तेथे सामान्य मनुष्य रहात होते. त्यांची भाषा सिद्दादला कळत असल्या कारणाने त्याला जिवात जीव आत्मासारखे वाटले. त्याने त्या लोकांसमोर त्याच्यावर गुजरलेल्या प्रसंगाचे वर्णन करून आधीच वेण्यास विनंती केली. त्या लोकांनी प्रेमनेत्रे त्याच्या जेवण्या-साण्याची सर्व व्यवस्था करून दिली आणि त्याला एका नावेत बसवून दुसऱ्या एका घेतावर आपल्या राजाकडे घेऊन गेले.

शेजारी म्हणाला ते सिंदबादला कळले नाही. परंतु थोड्याच वेळाने त्याला सरी वस्तुस्थिती कळली. त्या देवाच्या रोती-प्रमाणे नवरा वायकोपैकी कोणी मेला तरी रोझाना एकदम मृदमाती देत असत. त्याच्या समोर त्याच शेजारी वायकोच्या प्रेता अरोबर स्मशानात गेला. नदीकाठी एका होंगरावर एक सोल विहीर होती. गावकऱ्यांनी मृत स्त्रीयरोवर तिच्या नवऱ्याला पण विहिरीत सोडले आणि वर एक माकण म्हणून ठेवला.

सिंदबादने दुसऱ्या दिवशी रावाकडे जाऊन निवेदन केले—“गुलतान! हा नियम सर्वांना समजा लागू आहे का?” राजाने होकारार्थी मान हलविली. एकून निदान आपल्याला वायकोच्या बांधी मरण घेणे असो तो अल्लाजबल मत्तोमन प्रार्थना करू लागला.

परंतु देवाने त्याची प्रार्थना ऐकली नाही. काही दिवसांनी त्याची बायको एकाएकी आजारी पडून मरण पावली. सिंदबादला डोक्यावर कीज पडल्यासारखे झाले. राजाने सिंदबादला वायकोवरोबर सहगमन कराने लावणार याबद्दल दुःख

प्रगट केले आणि स्मशानात पोचवायला जातीने हजर राहण्याचे सुलतानाने वचन पण दिले.

सिंदबादच्या बायकोचा देह सुंदर वस्त्रा-संकारांनी सजविण्यात आला व तो एका शवपेटिकेत ठेवण्यात आला. नंतर ती शव पेटिका होंगरातल्या त्या विहिरीपर्यंत नेण्यात आली. सिंदबाद राजा इतर सोळाबरोबर तेथपर्यंत गेले. सिंदबादने सुलतानाला सपनातून सांगितले की त्याच्या देहात त्याची बायको मृत जिवंत आहेत. पण बोलण्याकडे कोण लक्ष देणार?

प्रथम शवपेटिका विहिरीत सोडण्यात आली. नंतर सिंदबादच्या लाकोटीला दोरी बांधण्यात आली. त्या दोरीला एक तुरई बळून पाणी व सात चपात्या पण बांधून ठेवण्यात आल्या. सिंदबादला विहिरीत सोडण्यात आले. सिंदबादने विहिरीत उतरल्यावर दोरीचे बंधन सोडून टाकले. दोरी वर ओढून घेण्यात आली आणि विहिरीवर दगडाचे जाकण ठेवण्यात आले. त्यानंतर सर्व लोक निघून गेले.

विहिरीला लागून एक गुहा होती. त्या गुहेत कोठून तरी उजेड येत होता. सिंदबाद

काही वेळ हाच विचार करीत राहला की त्याला स्वप्न सोंडून निघण्याची दुर्बुद्धी झालीच कशी आणि निघालोच तर समुद्रात पडून पुढा मरण कां आले नाही?

त्याला भूकतहान नव्हती असे नाही. जास्त दिवस जगता बाबे यासाठी तो एक किंवा अर्धाच चपाती व जगदी थोडे पाणी पिऊन दिवस कांटीत राहला. रात्री झोपल्या लायक त्याची व्यवस्था करून घेतली. पण काही दिवसांनी चपात्या संपल्या व पाणी पण संपुष्टात आले. आतां मरण केव्हां येते याची वाट पाहता राहण्या व्यतिरिक्त मार्ग उरला नाही.

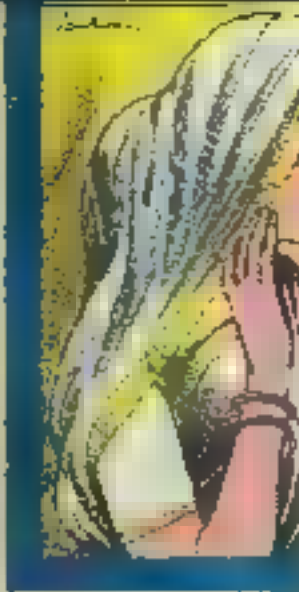
अशा परिस्थितीत एक विचित्र गोष्ट घडली. तो झोपला अराताना एक विचित्र आवाज त्याला ऐकू आला व त्याची कोप मोडली. कोणी तरी प्राणी पळून आत असल्यासारखा तो आवाज होता. त्याने धोर करून पळून जाणाऱ्या जनावराचा पाठलाग केला. थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्याला तारे चमकत असलेले दिसू लागले. ते एक मोठे बोलू होते व त्यातून लाडगे व कोल्हे प्रेत खाण्यासाठी त्या विहिरीत येत.

सिंदबाद त्या विळ्यातून बाहेर निघाला. त्याला भाकाशातले तारे दिसू लागले होते. त्याने देवाचे मनागामून आभार मानले. नंतर तो पुन्हा त्या विळ्यातून विहिरीत गेला आणि मेकलेल्या लोकांच्या अंगावरचे दागिने गिऱ्हे काढून घेऊन येता आले ते घेऊन आला. दोंगरापलीकडे समुद्राच्या लाटा जणू काही त्याला जवळ बोलवावीत होत्या. तो समुद्र किनाऱ्यावर

एखादे जहाज दिसले तर पहावे म्हणून वाट पहात बसला.

आणि कर्मधर्म संशोगाने एक जहाज त्या बाजूला येत असलेले दिसले. जहाजातल्या प्रवाश्यांनी त्याला पाहिले. जहाज किनाऱ्याकडे घेऊन गेले. दागिन्यांच्या गाळांच्यासह तो जहाजात वाऊन बसला. नंतर त्याने जहाजाच्या तांडेलाला, त्याचे जहाज कसे बुडाले व पुढे काय काय घडले ते वृत्त सांगितले. त्याने तांडेलाला एक दोन शशिने काढून देऊन गण तांडेल म्हणाला—
“जे जगपात होऊन त्यातून वाचले आहेत त्यांच्याकडून आम्ही भाडे घेत नाही.”
ते ऐकून सिंदबाद चकित राहिला.

काही दिवसांनी जहाज नगरी येऊन पोचले. सिंदबाद काही दिवस तेथे राहिला. नंतर मदीच्या वाटेने बगदादला सुख रूप येऊन पोचला. त्याला भेटून त्याची बायको मुले व बंधूबंधव खूप साजरे.

महाभारत

कुंती, आपल्या घरी देणाऱ्या ब्राह्मणाच्या कुटुंबावर एकाएकी असे कोणते मोठे मंत्र ओढवले हे पाहण्यासाठी त्याच्या घरी गेली. कुंतीला जालेली पाहुणत म्हणाला—
“या जगात बायको मुलांवाहेर मुलांना वाढणे आहे असे दिसले. मी एकदा बायलाडी आपल्या भंडळींना, हे गांव सोडून कोणत्या तरी दुसऱ्या गावी जाऊन राहू असे म्हटले होते. पण तिच्या ते आवडले नाही. आपण येथेच जन्मलो, येथेच लहानाचे मोठे झालो, म्हणून आपण हे गाव व आपल्या नातेवाइकांना सोडून कोठे जायचे, असे ती म्हणते. तिचे आईवडील गेल्याला किती तरी दिवस झाले. सारे बोलायचे तर आपल्या

म्हणता येईल, असा एक नातेवाईक देखील गावात उरला नाही. तरी या मोह सुटत नाही. ती नेहमी कायल सली असली तर आजचा प्रसंग ओढवला बसता. आज काही सुटकाच नाही. मी आज त्या राक्षससमोर त्याचा आहार व्हायला कोणाला पाठवू? आजपर्यंत माझ्या मुलांच्या खस्ता सोमून त्यांच्या मुवासाती बघत कष्ट सहन करणाऱ्या बायकोला का मी राक्षसाकडे पाठवू? किंवा माझा बंधवृद्ध बंधवणाच्या आपल्या पोटाच्या मुलांना तरी कसा पाठवू? म्हणून मी स्वतःच जायचे ठरविले आहे. दुसरा काही मार्ग दिवस नाही.”

ब्राह्मणाची बायको त्या गोष्टीस कबूल झाली नाही. तिला पतीशिवाय स्वतःचे किंवा

मुलाचे पोट भरेल याची काळजी वाटत होती. पवोपकी त्यांना परक्यासमोर पसरामा लागेल. मुलाचे शिक्षण कसे होणार? हे सर्व तिला नाही आसणार. म्हणून त्या राक्षसाचा आहार व्हायला तिनेच बावे हे द्रष्ट होईल असे तिचे म्हणणे होते. ती असे देखील म्हणाली की कदाचित, बाई समजून राक्षस तिला सोडून देणार नाही कदाचित.

बायकोचे ते म्हणणे ऐकून ब्राह्मण रडू लागला. बायको पण रडू लागली.

दोघां आईवडिलांना रडत असलेली पाहून मुलगी म्हणाली—“तुम्ही दोघां कशाला रडता? मला नाही पाठवून

देत त्या राक्षसाकडे? आज ना उद्यां तुमच्या पासून दूर व्हावेच लागणार आहे. म्हणून मला पाठवून दिल्याने कोणाचेच काही नुकसान होणार नाही.”

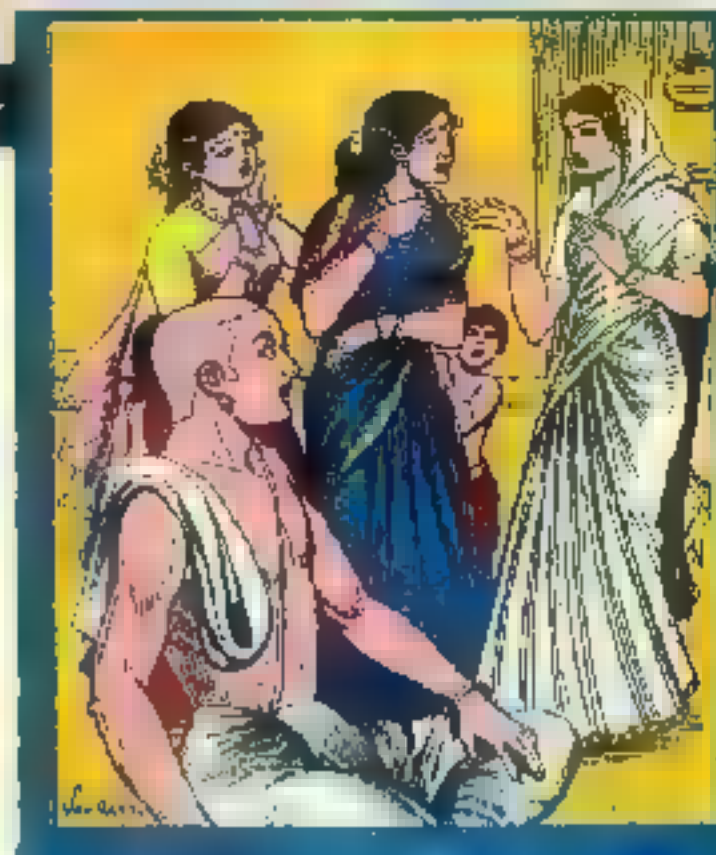
त्याच वेळी पाच वर्षांचा मुलगा एक काठी घेऊन खेळत खेळत बोवदण भावेत म्हणाला—“तुम्ही कशाला भिता? मी त्या करतो.” ते ऐकून सर्वे हसू लागले.

आता माझ कुंतीला नाही. ती चोर देत जवळ जाऊन ब्राह्मणाला म्हणाली—“हे गहा, तुमच्यावर असे कोणते मोठे संकट ओढवले आहे, ते मला सांगाल तरी. माझ्याकडून होईल ती मदत, मी करीन, म्हणते.”

तेव्हा ब्राह्मणाने कुंतीला त्याच्यावर जे संकट ओढवले होते ते थोडक्यात सांगितले. म्हणाला—“बाई! तुम्ही फार मोठ्या मनाच्या आहा. पण आमच्यावर जे संकट आज ओढवले आहे ते दाढणे कोणत्याही माणसाला शक्य नाही. या गावाबाहेर जंगलात वक नावाचा एक राक्षस राहतो. तो दररोज चरमांस खाऊन माजला आहे. तो या गावाचे रक्षण करतो, म्हणे. परंतु त्या वडेल दररोज त्याचे पोट भरण्यासाठी

एक गाडीभर अन्न, दोन रेडे व एक साणूस पाठवावा लागतो. एखाद्या दिवशी चुकून ही नियम मोडला गेला तर तो राक्षस गावात शिरतो व समोर दिसेल त्याला ठार करून खातो. या देवाचा राजा वैष्णवीय नामक प्रदेशात राहतो. त्याने गावकऱ्यांना वीथ-विण्यासाठी काहीच केले नाही. पाळी-पाळीने आम्ही एका गावकऱ्याला पाठवतो. माझी पाळी आहे. इतरांना विण्यासाठी आम्हाला पाळीपाळीने एवढे करावेच लागते. म्हणून आज आमच्या घरून कोणी जायचे आहे. मला वाटते मोठे नावे.”

ब्राह्मण म्हणाला ते सर्व ऐकून घेऊन कुंती म्हणाली—“अहो! एवढेच ना, मग मी आपल्या एका मुलाला तुमच्या वडेल पाठवून देते. तुम्ही बंफिरीर रहा. राक्षस त्याचे काही अकणार नाही. उलट तोच राक्षसाला वरून घरी परत येईल. मी म्हणते आहे त्यात सोटे काहीच नाही. मी म्हणते ते तुम्हांला खरे वाटत नसेल तर विचार करा, कोणी बाई, तिला शंभर मुले असली तरी राक्षसाचे भक्षण होण्यास आपल्या पोटच्या मुलाला पाठवील का? म्हणून मी सांगते आहे तसे करा. परंतु

ही गोष्ट गावकऱ्यांना कळता कामा नये. कारण कोणाच्या तोंडी माझ्या मुलाच्या गुरुवर्षांना ही गोष्ट कळली तर ते त्याला जाऊ देणार नाहीत, आणि राक्षसाला ठार करण्यास चालून आलेली हातची संधी निघून जाईल.”

तेव्हा कोठे कुंती म्हणाली ते ब्राह्मणाला खरे वाटले. त्याच्या मनास कुंतीविषयी आदरभाव वाढला व त्या उपकाराबद्दल त्याने मनोमत तिचे आभार मानले.

कुंतीने घरी जाऊन भीमाला सर्व सांगितले व तो ती कामगिरी पार पाडण्यास तत्काळ तयार झाला.

वरच शक्य आहे हे आईला माहीत नाही का? लाक्षागृहातून सर्व पांडवांचे रक्षण एकट्या भीमाच्या भुजबलामुळेच तर झाले. त्याने त्याला वाटले ते आईला सांगितले.

युधिष्ठिराचे म्हणणे कुंतीला पटले नाही. ती म्हणाली—“संकटात रागडलेल्या लोकांचे रक्षण करणे क्षत्रियाचे कर्तव्य आहे. वा ब्राह्मणकुटुंबाचे तर नाही. त्यांनी आपलेच आहोत म्हणून या कुटुंबाचे रक्षण केले नाही तर आपल्याला पाप लागेल. भीमाविषयी आणण काळजी करणे हास्यास्पदच ठरेल. ते हा एकटा राक्षसच काय. याच्यासारखे आणखी इहापाच एकदम मुद्दाला आले तरी त्यांना भीम एकटा ठार करील.” कुंतीला, तिने जे ठरविले तेच सोप्य आहे असे होते. तेच तिने युधिष्ठिराला सांगितले. तरी युधिष्ठिराला ती गोष्ट मान्य नाही.

उज्ज्वलाने भीम ब्राह्मणाला जाऊन बेटला. म्हणाला—“मला रात्रभर शोप लागली नाही. मी उपाशी आहे. मला पोटावर खायला घाला म्हणजे रात्रभर ठार करायला पुरेवो इतकी माझ्या अंगात येईल.” ते ऐकून ब्राह्मणाने भीमाला पोटावर

जेवावला वाटले. वरण मात, भाजी व पुरणपोळ्या, खीर वासुंदी वगैरे पेय पदार्थ तूप, इहो कोणत्याही वस्तूची कमतरता भस्म दिली नाही.

त्याने एक गाडीमरून अन्न तयार करविले आणि त्या गाडीला दोन रेडे जुपले. नंतर भीम ती गाडी घेऊन गावाच्या दक्षिणेकडे बकासुर रहात होता तिकडे निघाला. त्याने गाडी यमुना नदीच्या काठी उभी केली आणि बकामुराला मोठमोठ्याने माक लागला. तो पेटपयंत भीम त्याची वाट पहात बसला नाही, गाडीतले बकाबका माक लागला.

एका सामान्य माणसाला हाक मारतांना पाहूनच त्याला राग आला आणि तो त्याच्या साठी गावकऱ्यांनी पाठविलेले अन्न बकाबका खात असलेला पाहून त्याच्या अंगाचा भडकाच उडाला. तो जवळ येऊन दूरटावून विचारू लागला—“कोण रे तू? माझ्या साठी आणलेले अन्न खाणारा?”

भीमाने बकामुराकडे पाहून मिरविलेपणे स्मित केले आणि पुन्हा लागला. बकामुराने रागाच्या भरात भीमाच्या पाठीत गुहे मारण्याला सुरवात केली. तरी भीम वेफिकीरपणे राहला. मारहाण सुद्धा भीम फिकीर करीत नाही

उपटून घेतले व भीमावर पेटले. भीमाने आपल्या हातातल्या माखाने अडवले. जवळपासची सर्व झाडे उपटून टाकूनपर्यंत त्याचे झाडे फेकण्याचेच पुढे होत राहले.

त्यानंतर बकामुराने भीमाला आपल्या दोन्ही हातांनी धरले. दोघांचे मल्लयुद्ध सुरू झाले. दोघांनी परस्परांना जमिनीवर आवळले. शेवटी भीमाने बकामुराला जमिनीवर पाडले. त्याच्या छातीवर असून भुष्टिप्रहार सुरू केला. त्याच्या छातीत व कमरेवर रूपा भुष्टिप्रहार झाले. भीमाने त्याचा आकडछा. बकामुर रक्त ओकू लागला आणि थोड्या-वेळाने ठार झाला.

बकामुराच्या चिकालछा आणि आशेछा ऐकून त्याचे नालेवाईक त्या घावत आले आणि थर थर कापत भीमाकडे पाहू लागले. भीमाने त्यांना धमकी दिली— "तुमच्या पैकी कोणी मनुष्याच्या अंगावर हात टाकला तर, लक्षात ठेवा. त्याची हीच मृत होईल." सर्व रासम भीमाचे ते उग्र रूप पाहून दूर पळून गेले.

भीमाने बकामुराचा मृत देह गावाच्या वेशीवर ओढून नेऊन टाकला आणि नदीत

पाहून बकामुर जास्तच चिडला व माणशी जास्त जोरजोरातने भीमाला माख लागला. तरी भीमाने तिकडे दुर्लक्ष. सर्व फवणा उडवून झाल्यावर नदीवर गेला. पाणी पिऊन मोठी सांबलचक घेऊन विली आणि लोंक धुवू लागला. बकामुराने रागाच्या मराल एक झाड उपटून ते भीमावर पेटले.

पोटभर पाणी पिऊन झाल्यावर भीम बकामुराच्या समाचाराला आला. बकामुराने फेकलेले झाड उचलून घेऊन भीम बकामुरावर धावला. तिकडे बकामुराने दुसरे झाड

गांधीचे चरित्र

[१२]

त्याच मुमारास गांधीजी सर्विनय कायदे भगानी चळवळ सुरू करण्याचा विचार करीत होते. परंतु 'प्रिन्स ऑफ वेल्स' याचे भारतात आगमन झाले व त्यांच्या स्वागत समारंभाविषय मुंबईत दंगा झाला. म्हणून गांधीजींनी चळवळ मागे घेऊन ठरविले. त्याच वेळी उत्तर प्रदेशात चोरीचोरा गंधे दंगा झाला. सत्याग्रहीवर पोलीसांनी लाठी हल्ला केला तेव्हा प्रजेने चिडून जाऊन कित्येक शिपायांना शिरंत जाळले. म्हणून गांधीजींनी चळवळ चंद केली. अतत्याचाराने चळवळ चालविण्यास देशात अनुकूल वातावरण नाही, असे गांधीजींना वाटले.

गांधीजींनी सर्विनय कायदेभंगाची चळवळ सुरू करण्याचे जाहीर केले तेव्हा कित्येक लोकांना ते आवडले नाही व त्यांनी त्या

चळवळीस विरोध केला होता. आता त्यांनी चळवळ मागे घ्यायचे ठरविले तेव्हा त्याही गांधीसा कित्येकांनी विरोध केला. पत्नी गोष्ट अशी की ग्यापेकी अनेकांचा अनत्याचारी चळवळीवर निद्वामन नव्हता.

१० भाचे १९२२ या रोजी गांधीजींना अटक झाली. कारण गांधीजींनी सरकार विरोधी तीन लेख 'दंग इण्डिया' नावान्या आपल्या ईंग्रजी साप्ताहिकात लिहिले होते. कोर्टात गांधीजींनी देशात जे हिंसात्मक प्रकार घडले त्याची सर्व जबाबदारी स्वतःवर घेतली. या सटल्यास गांधीजींना ६ वर्षेसक्त मजुरीची शिक्षा देऊन गुण्याजवळच्या येरवडा येथील तुरुंगात ठेवण्यात आले. तुरुंगात दोनच वर्षे लोटली असतील, गांधीजी 'अपेण्डिसाइटिस' नांवाचा आंत ड्यांच्या आजाराने आजारी पडले. त्यांचे ऑपरेशन झाले व

जातो. त्याच सिद्ध योस्थाने राक्षसाचा ठार केले व आपणां सर्वांचा उद्धार केला.

गावकऱ्यांनी आनंदाने एक मोठा बहोत्सव केला. कुंती व पांडवांनी तो बहोत्सव आनंदाने पाहिला. त्याच ब्राह्मणाच्या घरात आपल्या मातेसह पंच वर्षेच दिवस अशातपणे राहिले. उदरनिर्वाहासाठी ते पाळी पाळीने मक्करी मागून आणीत.

एकदा एक देवाटन करीत त्या ब्राह्मणाच्या घरी आला. ब्राह्मणाने आपल्या प्रवासाने रस्तभरीत वर्णन समोर केले. राजे राजकुमारांच्या शौर्य पराक्रमाचे वर्णन करून म्हणाला— "पांचाल देशाचा राजा द्रुपद याला शिलंडी, धृष्टद्युम्न आणि द्रौपदी अशी तीन मुले आहेत." नंतर त्याने द्रौपदीचा जन्म वृतांत सांगितला. पांडवांनी आणि कुंतीने तो वृतांत सविस्तर सांगण्यास ब्राह्मणाजवळ विनंती केली.

स्वच्छ स्नान करून घेऊन घरी गेला. त्याने मुधिष्ठिराला घडले ते सांगितले.

गावकऱ्यांनी वकासुराचा मृतदेह पाहिला व थक्क झाले. हा हा म्हणतां गावभर वकासुराच्या वधाची बातमी पसरली. पण वकासुराचा वध कोणी केला हे कोणाला कळले नाही. तरी सर्वांनी वकासुराचा वध करणाऱ्याचे मनातल्या मनात आभार मानले. त्या दिवशी एका ब्राह्मणाची पाळी होती हे गावकऱ्यांना माहीत होते म्हणून ते त्या ब्राह्मणाच्या घरी गेले आणि वकासुराचा वध करणारा कोण याची बबकशी लागले.

आपल्या घरात उतरलेल्या लोकांचे गुपित उघड करणे ब्राह्मणाला बरे वाटले नाही. म्हणून तो म्हणाला— "कसळ मामी पाळी होती हे खरे आहे. पण मादया घरची रहारड ऐकून एक सिद्ध योगी आला व म्हणाला, मी आज राक्षसाचे खाणे घेऊन

1

/ 80

वे १९७७

विद्यादान

एका लहानशा गावी विष्णुशर्मा नावाचा एक विद्वान आहात होता. त्या गावातले लोक अधिशिक्त होते. म्हणून विष्णुशर्माने गावकऱ्यांना साक्षर करण्याचे ठरविले. त्याने आपल्याच घरी एक शाळा सुरू केली. जो कोणी त्याच्याकडे येई त्याला तो त्याच्या नावाने शिकवू लागला. सर्व शिष्य त्याला चांगली गुरुदक्षिणा देऊ लागले. गरीब मुलांना विष्णुशर्मा फुकट शर शिकवीत, त्याच बरोबर त्यांच्या अज्ञावस्थाची व्यवस्थापण तो करून देई.

काही विचारांनी परमानंद नावाचा एक विद्वान पंडित विष्णुशर्मांच्या गुरुकुलाचे वर्णन ऐकून ते पाहण्यासाठी आला. तीन दिवस त्याने विष्णुशर्माने आतिथ्य स्वीकारले. त्याने, विष्णुशर्मांच्या विद्यादानाची पद्धत पाहून विरोध घेतलेली त्या गुरुकुलाला पुष्कळसे धन सहाय्यताच दिले.

महापंडित परमानंद गावात येऊन येथल्यानंतर गावकऱ्यांच्या मनः विष्णुशर्मा-विषयीचा आदरभाव वाढला. ते विष्णुशर्मांना अधिकाधिक आर्थिक सहाय्य देऊ लागले. त्या पैशांचा उपयोग विष्णुशर्मामे आणकी काही गरीब विद्यार्थ्यांना विद्यादान देण्याच्या कामी केला. म्हणून जवळपासच्या गावातले गरीब विद्यार्थी विष्णुशर्मांच्या गुरुकुलात येऊ लागले.

अशा तऱ्हेने शाळा उजितावस्थेत येऊ लागली. त्याच वेळी दुर्दैवाने विष्णुशर्मा आजारी पडून वारला म्हणून चानू ठेवण्याची सर्व जबाबदारी त्याचा मुलगा देवशर्मा याच्या शिरावर येऊन पडली. देवशर्मा देखील बापासारखाच विद्वान व ईश्वर पंडित होता. परंतु स्वभावाने तो बापापेक्षा निराळा होता. विष्णुशर्माने शाळेची जमीन व्यवस्था ठेवली होती ती

देवशर्माने पसंत नव्हती. विष्णुशर्मांना पुष्कळ पैसे मिळू लागले होते. पण त्याने उपयोग कधी स्वतःच्या सुखसोयीसाठी किंवा संसारखर्चासाठी केला नव्हता. गरीब विद्यार्थ्यांना फुकट शिक्षण व अन्न-वस्त्र देण्याकडे केला होता.

देवशर्माने तसे केले नाही. त्याने काही नवीन नियम सुरू केले. त्यात एक नियम होता की विद्यार्थ्याने एक ठराविक गुरुदक्षिणा दिली पाहिजे आणि जेवणाखाणाचा व खर्चपण विद्यार्थ्यानेच द्याय पाहिजे.

हे नवे नियम सुरू झाल्यावर गरीब विद्यार्थ्यांनी सोडली आणि आगापल्या गावी निघून गेले. म्हणून विद्यार्थ्यांची संख्या कमी झाली. देवशर्मा भीमंत आईबापांच्या मुलांना चांगले शिकवी आणि कमी पैसे देणाऱ्यांकडे दुर्लक्ष करी. आपल्याला गुरूजी नीट शिकवीत नाहीत हे पाहून गावातले व गावाबाहेरचे पुष्कळसे विद्यार्थी शाळा सोडून आगापल्या घरी निघून गेले. शाळेतली मुले कमी झालेली पाहून देवशर्मा घाबरला व भीमंतांच्या मुलांकडे पण त्याचे पुरेसे लक्ष राहिले नाही. अशा तऱ्हेने एका वर्षाच्या बात शाळा जवळ बंदचपडली. आता देव-

समाजवृद्ध शिकणारे चार एक विद्यार्थीच उरले. त्यांच्याकडून मिळणाऱ्या पैशांवर सर्व कुटुंबाचा खर्च तिघे जण करत होते. त्याने विचार केला त्याच्या उलट सर्व झाले.

त्याच गावी देवशर्मा नावाचा एक गरीब तरुण मनुष्य होता. त्याने लहानपणी विष्णुशर्माजवळच मोठा फार विद्याभ्यास केला होता. तो दिवसभर शेतात काम करी आणि रात्री मुलांना शिकवी. तो मुलांकडून गुरुदक्षिणा घेत नसे. तरी तो मन लावून शिकवी. देवशर्मांची शाळा सोडून निघालेले विद्यार्थी रात्री देवशर्मांच्या घरी येऊन अभ्यास करू लागले.

देवव्रताची लोकप्रियता पाहून देवशर्मा त्याचा हेवा करू लागला. 'चोराच्या उलट्या बोंबा' म्हणतात तसा तो गावभर सांगत फिरू लागला की देवव्रताला त्याचा हेवा वाटू लागला आहे, म्हणून त्याने एक निराळी शाळा काढली आहे. गरीब आईबापांना फुसलावून त्यांच्या मुलांना आपल्या घरी शिकवू लागला आहे. शेतात काम करणाऱ्याला काय शिकविला येणार? 'विहिरीत असेल तर ना पोहण्यात येणार?' त्याने जेवढा विद्याभ्यास केला आहे तेवढाच ना तो शिकविणार! तऱ्हेने देवव्रताच्या विरुद्ध मनाला आले ते तो लोकांना सांगत फिरू लागला. तरीदेखील देवशर्माबरोबर शिकामळा एकही विद्यार्थी नाही.

पुढे काही दिवसांनी लोकांच्या होंकी देवशर्माला परमानंद लवकरच येणार असल्याची भासली. तसे ते आले

देखील प्रमुख गावकरी त्यांच्या दर्जनास निघाले. एक दिवस झाला दोन दिवस झाले. पण देवशर्मा तिसऱ्या दिवशी त्यांच्या दर्जनास गेला. परमानंदाचे विद्यादान विषयावर प्रवचन चालू होते. ते म्हणाले— "विद्यादान घनापेशेने करता कामा नये. विष्णुशर्मांचे विद्यादान आणि आता देवव्रत करीत असलेसे विद्यादान हेच विद्यादान होय! विद्यादान करणारा मनुष्य श्रीमंत दानी पुरुषापेक्षा घोर दानी आहे. देवव्रत असाच एक घोर दानी आहे."

परमानंद गावभर निघून गेल्यावर देवव्रताच्या शाळेत विद्यार्थ्यांची संख्या फारच वाढली. त्याला थीमंत लोकांकडून पैसे मिळू लागले. त्याने त्या पैशांचा उपयोग आपल्या गुरूप्रमाणे गरीब विद्यार्थ्यांना विद्यादान करण्याच्या कामी केला. थोड्याच दिवसांत गावात एकही मुलगा अशिक्षित राहला नाही.

अन्नः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषतः

ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि तर्ह न रंजयति ॥ १ ॥

मी ज्ञानाचे अन्न आहे त्याला सुख समजावून सांगता येते; मी ज्ञानी आहे तरी त्याहून महज समजावून येईन. परंतु मी ज्ञानमान होताच स्वतःला पंडित समजू लागलो. ज्ञानवाची समजूत ब्रह्मदेव नाही. वाजू नाही.

प्रसह्य मणिमुद्धरेष्मकरवक्त्रं वंष्ट्रांतरात्;
समुद्रमपि संतरेत् प्रचलवृमिभालाकुलं;
मुजङ्गमपि कोपितं शिरसि पुण्यवद्धारयेत्;
न तु प्रतिनिविष्टं मूर्खजनं विस्तमाराधयेत् ॥ २ ॥

मनशीच्या तोंडातल्या पत्थराला मणि (वेडील) बाहेर काढणे (कदाचित) शक्य होईन; खळलेल्या समुद्राच्या लाटावरून पोहोत आऊन (तो समुद्र वेडील) पार करणे होईन; संतापलेल्या मृगाना मुद्दा कुलासारखे दोषघात (खोबून) ठेवणे शक्य होईल, परंतु मूर्ख मनात काय आहे (हे मूर्ख पोटात शिरून ही) सांगणे अशक्य आहे.

लयेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडयन्;
विबेच्च मृगतृष्णिकासु सलिलं पिपासादितः;
कदाचिदपि पर्यटन् शशविषाणमासादयेत्;
न तु प्रतिनिविष्टं मूर्खजनं विस्तमाराधयेत् ॥ ३ ॥

वाळूने कन (पाणीत घालून) रगडले तर त्यातून ही (कदाचित) तेल निघेल, तृषार्त म्हणजे तहानेल्हा माणसाची तहान मृगजत्र मिळेल ही (कदाचित) भांगेल, राम हुडकून घालने घातले तर कदाचित मनाचे विषदेखील मिळेल, परंतु मूर्खांच्या मनात काय आहे हे सांगणे शक्य होणार नाही.

धन व सुरुब

एका गावी एक व्यापारी रहात असे. तो चांगला शिकलासवरलेला होता आणि स्वभावाने पण चांगला होता. त्याने व्यापार करून खरोट पैसा मिळविला होता. व्यापार धंद्यामुळे त्याला थोडावेळील वेळ इतर गोष्टीकडे लक्ष देण्यास मिळत नसे. एवढेच नव्हेतर वेळेवर खाणेपिणे देखील अशक्य होई. सर्व विवस हिशोब लिहिण्यात आणि खरेदी विक्रीची कामे करण्यात निघून जाई. कधी कधी धंद्याच्या काळजीने त्याला क्षोपदेशील लागत असे. धंद्यातल्या प्रश्नांवर विचार करीत तो रात्रभर जागा राही.

व्यापाऱ्याच्या बायकोला नवऱ्याची काळजी वाटू लागली. ती नवऱ्याला म्हणू— "अहो! तुम्ही रात्रदिवस इतकी काळजी कां करता? थोडी विश्रांती नको का देहाला?"

व्यापारी आपल्या बायकोची समजूत घाली— "अग! तुला व्यापाराचे काय कळ-

कार? काचावर स्वारी मनाला कधी निविचतपणा येईल का?"

व्यापाऱ्याच्या शेजारी एक गरीब मनुष्य रहात असे. त्याला मेहनत मजुरी करून जे पार पैसे मिळत तेचव्यावर त्या गरीब मजुराच्या कुटुंबाचा उदरनिर्वाह चालू चाले. कधी त्याला रिकाम्या हाताने परत यावे लागे तेव्हा नदराबायको काही तक्रार केल्याशिवाय उपाशीच मोर्षी जात. बायको त्याला जी मीठमाकर लायला घाली ती तो गात बाहेर पडवीत असे.

तो गरीब गाऊ लागला की ते आवडत नसे. परंतु त्याची बायको त्याचे मागे मन लावून ऐके. या गरिबाला आमुच्यात जेवढे सुख आहे तेवढे सुख आपल्या जवळ इतके पैसे असून ही व्यापाराला नाही याचे विच्य मनाला पार वाईट वाटे.

एका दिवशी त्याने आपल्या नवऱ्याला तो गोष्ट सांगितली. व्यापारी हिशोबाच्या वहा बंद करून म्हणाला— "आपल्यापेक्षा तो जास्त सुखी आहे याचे कारण त्याला कामधंदा नाही. पण त्याने गाणे एका मिनिटात मी बंद करतो पहा."

"तुम्ही नसे बंद करणार?"

"त्याला पैसे दिले की त्याने लोंड बंद!"

व्यापाऱ्याची बायको ते उत्तर ऐकून हसली. म्हणाली— "तुम्ही पैसे दिलेत तर तो जास्तच सुखी होईल!"

इतक्या दिवशी उजाडल्याबरोबर त्या व्यापाऱ्याने त्या गरीब माणसाला बोलविले

व म्हणाला— "हे बघ रे! आम्ही तुम्या शेजारी राहतो. परंतु कधी आपली गाठमेट नाही. कसे काय ठीक आहे ना?"

"आपल्याजवळ काय लपवायचे आहे? हाडाची काडे केली तरी पोटाभर खायला मिळत नाही. पण देव ठेवील तसे रहावयाचे आहे." गरीब मनुष्य म्हणाला.

"तू इतकी मेहनत करतो आहेस पण कधी पोट भरत नाही तुझे. मला नाही हे पहावत. मी तुला पाचशे तोळे चांदी देतो. तू मांडवळ म्हणून लावून व्यापार कर. आरामात जातीक विवस तुझे." असे सांगून त्या व्यापाऱ्याने गरिबाला

पांचवो तोळे चांदो दिली. त्या बद्दल त्या व्यापाऱ्याचे कसे आभार मातावे हे त्या गरिबाला कळेना. तो ती चांदी घेऊन घरी गेला.

तो गरीब पुसत्यादिवशी दिवसभर घरीच राहला. रात्रभर या चांदीचे काय करायचे विचार करीत दोघे तदराबायको वसून होते. अनेक तऱ्हेने विचार करून कोणता धंदा करावा हे ते ठरवू शकले नाहीत. रात्री झायला-प्यायला पण त्यांना सुचले नाही. जेवणाला उशीर झाला होता, पण त्यांना भूकपण लागली नव्हती. जेवण पण जाईना. त्या दिवशी रात्री त्याला गाणेबिणे पण सुचले नाही.

रात्रभर त्याला सोप आली नाही. या कुशीवरून त्या कुशीवर त्याने रात्र काढली. सकाळी उठल्यावर प्रथम सर्व चांदी जागेवर आहे की नाही त्याने जाऊन पाहिले.

असेच तीन दिवस गेले. गरिबाच्या मनात जणुकाही एकदम प्रकाश पडला. तो ती चांदी घेऊन त्या श्रीमंत व्यापाऱ्याच्या घरी गेला.

व्यापाऱ्याने त्याला पाहताच विचारले—
"काय रे बुबा! ठीक आहे ना सर्व? पंथाचे काय करणार, काही ठरविलेस की नाही?"

"हो ठरविले शेठजी! आणण आगनी ही चांदी ठेवून घ्या! मी आपले हे उपकार जन्मभर विसरणार नाही." असे सांगून त्याने सर्व चांदी व्यापाऱ्यासमोर ठेवली व काही बोलत्याशिवाय घरी निघून गेला.

तीन दिवसानंतर तो पुन्हा कापावर गेला. त्याला हलके वाटले. त्या दिवशी रात्री पुन्हा तो आपली एक तारी घेऊन बागंदास गात बसला. व्यापाऱ्याची बायको गाणे ऐकत विचार करू लागली—हे मुल आपल्या नशिबी कधी येईल का? विचार करीत असता तिच्या डोळ्यातून नकळत दोन टिपे गळाली.

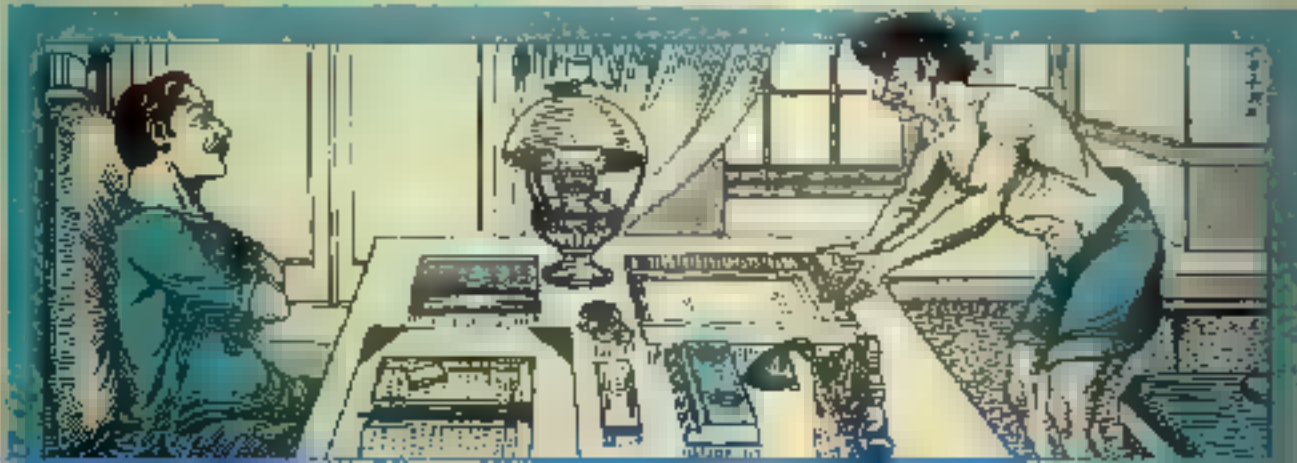
पडकें वडकळ

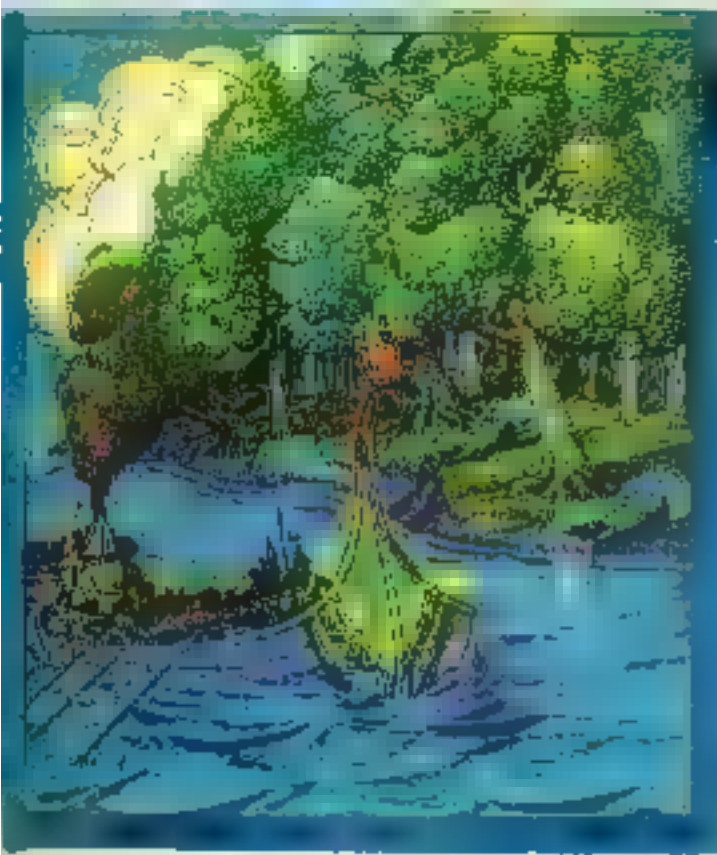
[२७]

[वृत्तिक वेटावरच्या शिबीमुख वगैरे जांगलास भेटजे. जांगलाने शिबीमुखना मागितले की पुजारी ठार प्रयत्नात होता. पण तो त्याच्या हातातून निलटून आला. सुपौत्र्य जाल्यावर सर्व निघाले. ते जेवणाला जाऊन पुज्याच्या भाष विसली. दिवसाने पुज्याच्यावर लोडने. पुढे—]

विक्रमकेमरीचा पुज्याच्याला लागलाच नाही. एवढेच नव्हेतर त्याचे बाण त्याच्या भावेला नाहीत. भयंकर महासर्पाने पुज्याच्याच्या एका साथी-दारास मिळले. त्यामुळे त्याचे पोट सरले होते. म्हणून त्याची गती थोडी मंद पडली. तो महासर्प एका जमी थोडा वेळ थांबून व आपली फडा वर करून थारी बाजूला पाहू लागला.

त्या भयंकर महासर्पाच्या दृष्टीआड होण्याच्या हेतूने शिबीमुख आपल्या साथी-दारांसह शेजारच्या झाडीत जाऊन लपला. शिबीमुखाला कुठ्याच्या पाठीवर तो ओरडू नये साठी हळू हळू हात फिरवू लागला. तो महासर्प आपल्या नावा बुडवून तर टाकणार नाही ना, ही भीती पण त्यांना वाटू लागली. तसे झाले तर त्यात घोका आहे. त्यांना त्या निर्जन वेटावर अडकून रहावे लागेल.

पाहता पाहता पडक्या रेवड्याच्या पुजाऱ्याच्या नावा बेटाच्या बळगापलीकडे वृष्टीआड [] महासर्प थोडा वेळ चारी बाजूला पाहून [] लाण्या योग्य काही नाही हे पाहून दुसऱ्याच एका बेटाकडे वळला. शिखीमुख [] त्याचे साथी तो सर्व प्रकारे लपून पहाव होते. नंतर, महासर्प दूर निघून गेल्याची खात्री झाल्यावर ते आपल्या नावात बसून पुढे निघाले.

शिखीमुख आपल्या साथीदारांसह ज्या बेटावर उतरला होता त्या बेटावर त्यांच्या सुदैवाने अनिष्ट असे काही घडले नाही. त्यांनी पुढचा प्रवास सुरू करण्याचे ठरविले.

ज्या बाजूला महासर्प बेटला होता [] बाजूने न [] शिखीमुख व त्याचे साथीदार दुसऱ्याच बाटेने निघाले. म्हणून त्यांना महासर्पाची भीती उरली नाही. पण असेच एकाचे दुसरे जिवाणू तर बेटणार नाही वाटेत? अशी दुसरी भीती त्यांना बाट लागली होती.

ताका निघण्यापूर्वी शिखीमुख [] इतर साथीदारांना म्हणाला—“वृश्चिक द्वीपावर पोचण्यापूर्वी आपल्यावर अनेक संकटे येणार आहेत [] तुम्हांला जाता-पर्यंतच्या अनुभवावरून कळलेच असेल. मी व विक्रम दोघांका वृश्चिक द्वीपावर पोचविलेच लागणार. म्हणून तुमच्यापैकी कोणाला मागे [] जीव धोक्यात न घालता याच बेटावर रहावयाचे असेल तर [] तरी त्यात हरकत वाटत नाही. स्वतः विचार करून आनंदाने याच बेटावर विवांली घ्यावी. आम्ही परत जाताना बाटेवर त्यांना बरोबर घेऊन जाऊ. परत येईपर्यंत लागणारे सावधपदार्य त्यांच्यासाठी ठेवून जाऊ.”

शिखीमुख म्हणाला ते ऐकून सर्व थक्क झाले. नांगसोम, अजित, वीरमित्र एवढेच नव्हे तर आंगलासह सर्व काय वाटेत ते

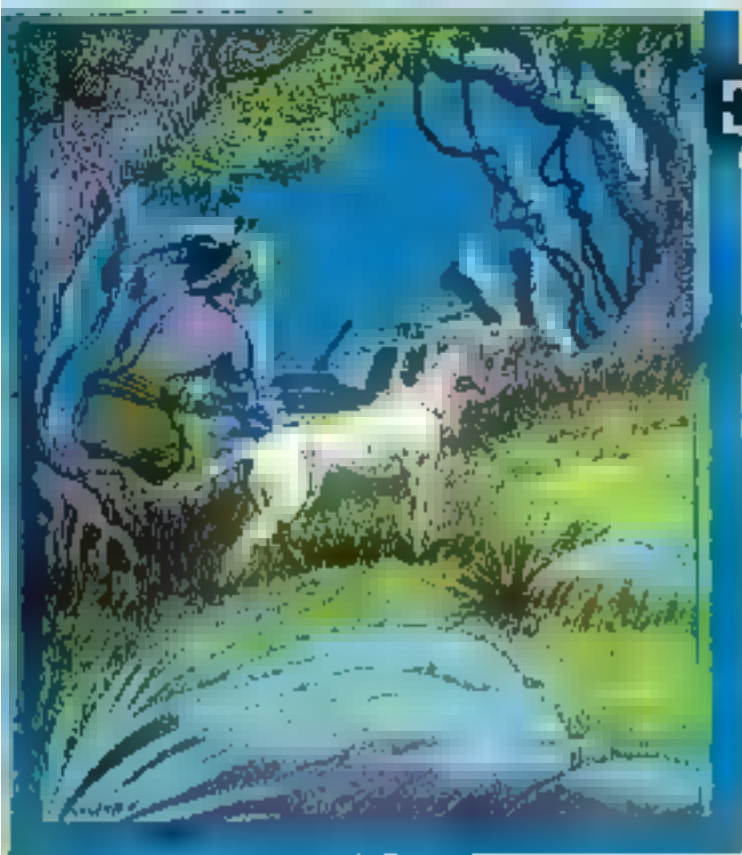
संकट ओढवले तरी त्याला तोंड बायला तयार झाले. सर्व म्हणाले, वृश्चिकद्वीप पाहल्याशिवाय आम्ही परत जायला तयार नाही. आंगला असे ही म्हणाला—“तो दुष्ट पुजारी ठर झालेला पाहल्याशिवाय [] मनाचे समाधान होणार नाही.” त्याला एकट्याने वृश्चिकद्वीपावर जावे लागले व [] मरण झाले तरी चालेल, असे आंगलाने [] सांगितले.

[] सर्व साथीदारांचे साहस [] वृह निदम पाहून शिखीमुखला पण अर्थातच बरे वाटले. त्यांच्या नावा पुढे निघाल्या. [] वाग मिळाला. म्हणून त्यांनी [] उभारली. [] पूर्वी निघालेल्या पुजा- [] नावा [] दिसतात का. [] त्यांनी लक्षपूर्वक पाहिले. परंतु त्यांना त्या दिसल्या नाहीत. सूर्यास्ताची वेळ होऊ लागली. काळोखात पुढे जाणे धोक्याचे होते. शिखी-मुखच्या सूचनेवरून ताका एका लहानशा बेटाकडून जाण्यात आल्या आणि त्यांच्या दोघांकावरच्या साडांना बांधून ठेवण्यात आल्या. [] संपाकाच्या तयारीला सर्व लागले.

संपाक झाल्यावर सर्व खायला बसले. प्रहर रात्र उलटून गेली. [] बेटावर

मगरीसुसरी किवा पाण्यातले इतर प्राणी बिसले नाहीत. परंतु झाडांवर पक्ष्यांची किलबिलाटच नव्हे [] ओरडणे चालू होते. कारण ते पाण्यातल्या माशांवर जगणारे पक्षी होते. तेव्हा निश्चितपणे कोणाला सोप देणे तर शक्यच नव्हते. म्हणून लहान मोठ्या शेकोट्या घेऊन त्यांच्या चारी बाजूला सर्व गप्पा मारीत बसले. लाटा-बरोबर बोलणाऱ्या नावा त्यांना दुरून भुतासारख्या वाटल्या. पाळी पाळीने सर्वांनी पाहून छायचा नंतर सोपायचे ठरले. मध्य रात्र उलटल्यावर नांगसोमची पाहुरा वेण्याची पाळी होती.

व दुसऱ्या नावेपासून दूर दूर सरकू लागल्याचे स्पष्ट दिसले.

नांगसोमने लावकुऱ्याच्या पाठीवर हळुवारपणे, वृ भूकू नकोस वरं का, हे मुचविण्यासाठीच वणुकाही हात फिरविला. नंतर भान्दा घट्ट हातात धरला व मांजराच्या पावसाने व्यामो वांकून नावांजवळ गेला त्याला [] गवावाजुला पुन्हा पुन्हा वाकत असल्याचे दिसले. [] ग्याला वाटले की मगरीमुसरी नावांजवळ आल्या असतील. पण पाण्यात त्यामुळ लहान लहान मट्टा उत्पन्न व्हायला हव्या होण्या. परंतु त्या पैकी काहीच न झालेले पाहून त्याने संशय झाला, अन्ना नावा एळवून नेण्याचा किंवा नावांना मोक पाहून ठवण्याचा प्रयत्न तर करीत नसेल?

नांगसोमने कुऱ्याला बाहेर किनाऱ्यावर रहायला भूग केली आणि स्वतः पाण्यात उतरला. तो नावांजवळ गेला आणि चटकन नावेत पाय टाकला. लगेच नाव डोळू लागली व नावे झालून एक काळी आकृती बाहेर आली. चांदण्याच्या मंद प्रकाशात देखील दोघांनी परस्परांना ओळखले. क्षणाभर नांगसोमने आपला बाला त्या काळ्या आकृतीवर फेकला त्याच वेळी

नांगसोम भाला घेऊन एकदा नावा पाहून आला आणि पुन्हा शेकोटीजवळ बसला. पक्ष्यांचे भयंकर आवाज त्याला नकोसे वाटत होते. एक जांभई घेऊन त्याने कुऱ्याच्या तोंडावर व पाठीवर प्रेमाने हात फिरवला.

कुऱ्याची नजर अचानक नावाच्या वाजूला वळली आणि चटकशी तो उभा राहून त्या वाजुना प्रथम नुसता गुरगुरत राहली व नंतर भूकू लागला. कुवा हुशार वाहे, काही घोका वाहे, हे नांगसोमने ओळखले. कवा त्या वाजूला भूकत निघाला मुद्दा. नांगसोमला एक नाव हळू लागल्याचे

पाठीत शिरलेला भाला तसाच होता. तो कणूत होता. अजितच्या हातातली घेऊन शिखीने शत्रूचा जवळ जाऊन पाहिले. तो खबरबस्तीजवळ लूटपाट करणाऱ्या टोळीतलाच एक जण होता. त्या टोळीतले दोघे तिघे पुजाऱ्याबरोबर मोठभरा भालेस होते.

नांगसोमने सर्व प्रसंग घोकण्यात वर्णन करून सांगितला. शिखीमुख शत्रूला म्हणाला— "तुला तुझ्या कर्मांचे फळ मिळाले. आता जागण्याचा सोडून दे. परणापूर्वी एवढेच सांग, मावेली भोक पाहण्यासाठी तू हेतास की नाही? आणि तो पुजारी कोठे आहे? कोणत्या बंटावर आहे? सरे काय सांग, भाई तुला भात्याने टोचून टोचून ठार करू."

शत्रू भोटी आत्म्याने एकदम मोठ्याने किकाळी फोडल्यासारखा ओरडला. पहिल्या प्रश्नाचे त्याने होंकाराची मान हलवून उत्तर दिले आणि एका बेटाकडे बोट दाखवून दुसऱ्या प्रश्नाचे उत्तर दिले. तेव्हा शिखीमुखने नांगसोमला हळूच माला काढून तो वांचती का पहायला सांगितले. परंतु काढल्याबरोबर विषारा नवप्रवाह झाला.

"शिखी! आपला पाठलाग त्या बुष्ट पुजाऱ्याने फोडभरा मावापर्यंत केला आणि दृष्टिक द्वीपापर्यंत तो आपला पिच्छा पुरवणार आहे से दिसते." विक्रमकेसरी म्हणाला.

"नुसता केला तरी हरकत नाही, वाटेत आपल्याला बुडवून किंवा इतर तऱ्हेने ठार करव्याचा पण त्याचा प्रयत्न आहे. आपल्या नावा वाटेत बुडाल्या तर इकडच्या निजेन बेटावर आपण उपाशी मरू किंवा लांगमा कोलत्यांच्या तोंडी मरण येईल. आता या पुढे या नावांचे पण आपणां सर्वांना जिवी गळीकरे करावे लागणार." शिखीमुख म्हणाला.

काळोख्या रात्रीच त्या बेटावर जाऊन पुजाऱ्याचा शेवट करणे सोपे होईल नांगसोमने सुचविले. पण शिखीमुखला तो सल्ला पटला नाही. म्हणाला— "तो आपला मूर्खपणा ठरेल. झाडावरून किंवा झाडावाड लपून त्यांनी बाणांचामारी सुरू केली तर? नाही, त्यात शोका आहे. आपण जास्त जस्त सावधगिरी बाळगली पाहिजे. पुजारी लबाड आणि वस्त्राद आहे. तो आपल्याला पकडण्यासाठी व ठार

करण्यासाठी केव्हा, कोठून कसे जाळे टाकील, सांगणे कठीण आहे. दृष्टिक द्वीपावर पोहण्यापूर्वी आपल्याला ठार करता आले तर त्याला एकट्याला दृष्टिक द्वीपावरचा ठेवा मिळेल. साठी त्याचा हा प्रयत्न चालू आहे. ताबपने त्याच्या हातात आहेत. आपला दूर करता आला तर तो त्याला हवा आहे. म्हणून आपण डोळ्यात तेल घालून सतत सावध राहून पाहिजे."

उरलेली रात्र निविघ्न पार पडली. उबाडल्याबरोबर पुढच्या प्रवासाची सर्वांनी तयारी केली. त्या भूत शत्रूने सांगितल्या-

प्रमाणे ते त्या बेटावर जाऊन उतरले. बरान शोध केल्यावर त्यांना रात्री पेटवून विभक्त आलेल्या शोकोट्या दिसल्या. परंतु शत्रू जवळपास कोठे नव्हता. पहाटेच ते लोक पुढे निघून गेले असावेत असे शिक्की-मुल्ला वाटले.

त्यानंतर थार विहस लागोपाठ लहान मोठ्या बेटांवर मुक्काम करीत ते पुढे गेले. पाचव्या दिवशी सध्याकाळी एका मोठ्या बेटानजीक पोचले. त्या बेटावर डोंगर व मोठमोठी झाडे होती. परंतु त्यांना वाटेत कोठे ही पुजाऱ्याच्या नावा दिसल्या नाहीत किंवा मोठ्या बेटाच्या किनाऱ्यावर एका दुष्टीस पडल्या नाहीत.

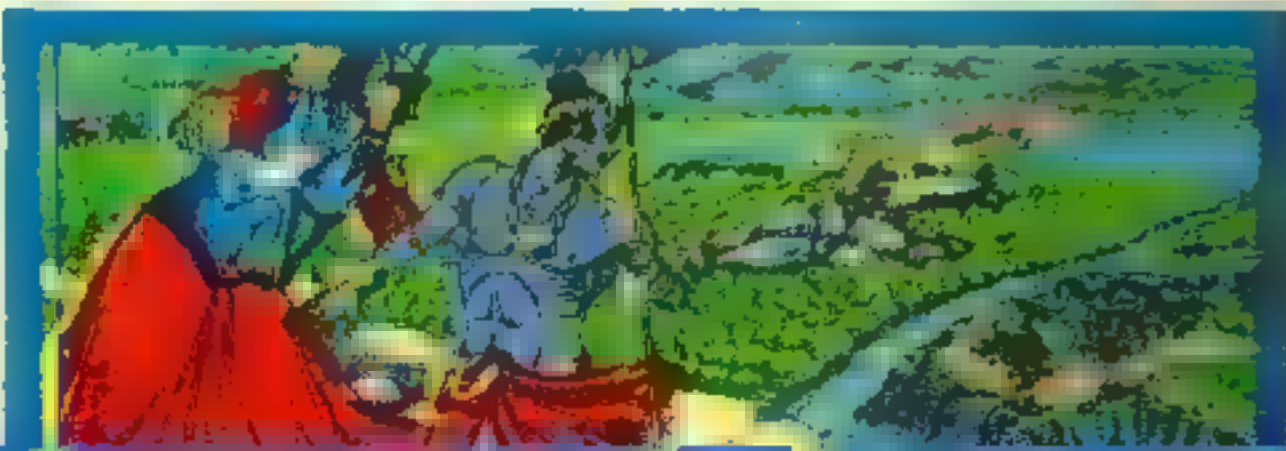
नांगसोम म्हणाला की त्यांच्या जाती-तल्या लोकांच्या तोंडी बुद्धिक बेटाचे जे वर्णन त्याने ऐकले होते तेच ते आहे. ते ऐकून शिक्कीमुल्ल व विक्रमकेसरीला परमार्थ

झाला. त्यांना नावा किनाऱ्याला नव्हतं ठरविने.

चोडपाच वेळात नावा किनाऱ्याला जाऊन लागल्या. सर्व किनाऱ्यावर उतरले. सूर्यास्ताची वेळ होती. बुद्धिक हीप कसे आहे ! जरा पाहून ध्याने, या-साठी विक्रम व शिक्कीमुल्ल एका टेकडी-वर चढले बाकी लोक नावा होत्या तेथे थांबले.

दोघे उंच टेकडीच्या टोकाला चारी बाजूला पाहू लागले. त्यांना दूर एक सर्वांत उंच डोंगराचे शिखर दिसले. ते पाहून ते फिरले तेव्हा त्यांची दृष्टी एका दुसऱ्या टेकडीवर पडली. तेथे त्यांना जे दिसले ते पाहून दोघे झाले. त्यांना एक जुनाट पडके वेळळ जीर्णविस्थेत विसले. दोघे आश्चर्याने व आनंदाने परस्परांकडे पाहू लागले.

(पुढील मोष्ट पुढील अंकी)

जानी दोस्त

विक्रमादिमाने हद्द सोडला नाही. तो साधारणवेळ परत आला, प्रेम त्यांच्यावर कावून घेतले आणि स्मशानाच्या दिशेने मीनपणे चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला बेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! सामान्य-पणे मनुष्याला काही काही अपूर्व धनुष्य मिळतात. त्यांपासून त्यांना गुणापेक्षा दुःखच जास्त सोसावे लागते. त्यांचे उदा-हरण म्हणून मी तुला शौनक व भीष्मत्य यांची गोष्ट सांगतो.” असे सांगून बेताळ मोष्ट सांगू लागला—

“कार प्राचीन काळी स्वर्णा नामक नदीच्या काठी एक गाव होते. त्या गावी शौनक व भीष्मत्य नावाचे दोन मित्र रहत असत. ते ‘जीववधकंदर्प’ असे जानी दोस्त होते. एकाद्या दिवशी चुकून दोघांची विवस भर गळ पडली नाही तर त्यांना चैन पडत नसे. काहीतरी चुकल्या चुकल्या सारखे वाटे.

बेताळाच्या गोष्टी

एके दिवशी अचानक मोदल्य मरण पावला. शीनक आपल्या मित्राच्या घेताला मिठी मारून मोठमोठ्याने रडू लागला. तिचा चौघांनी मिळून त्याला बुर केले, ती तसाच रडत बसून राहिली.

मित्राच्या मृत्युमुळे शीनकला कोणत्याही कामात उत्साह नाहीसा झाला. त्याला त्याने पुढील जादुय्य अंधकारमय भासू लागले. भ्रमिष्टा सारखा तो करू लागला.

एक दिवशी शीनकला रात्री स्वप्न पडले. त्याला स्वप्नात त्याचा मित्र मोदल्य दिसला. त्याच्या सर्वांगावर देवासारखे

वस्त्रालंकार होते. तो शीनकला म्हणाला— "मित्रा! यमलोकात माझी चांगल्या पदावर नेमणूक झाली आहे. मला पुष्कळ अधिकार यमाच्या रूपेने मिळाले आहेत. म्हणून आपण रोज तेथे भेटावयाचे. मी त्याची व्यवस्था करून ठेवली आहे. नू श्रोण्यापूर्वी सांगतो तो मंत्र म्हणालास तर श्रोण्यावर तुला यमलोकात विहार करता येईल. श्रोत मोदल्यापूर्वी मृत्युलोकात येता येईल." असे सांगून त्याने शीनकला एक मंत्र शिकविला. शीनकला परमानंद झाला.

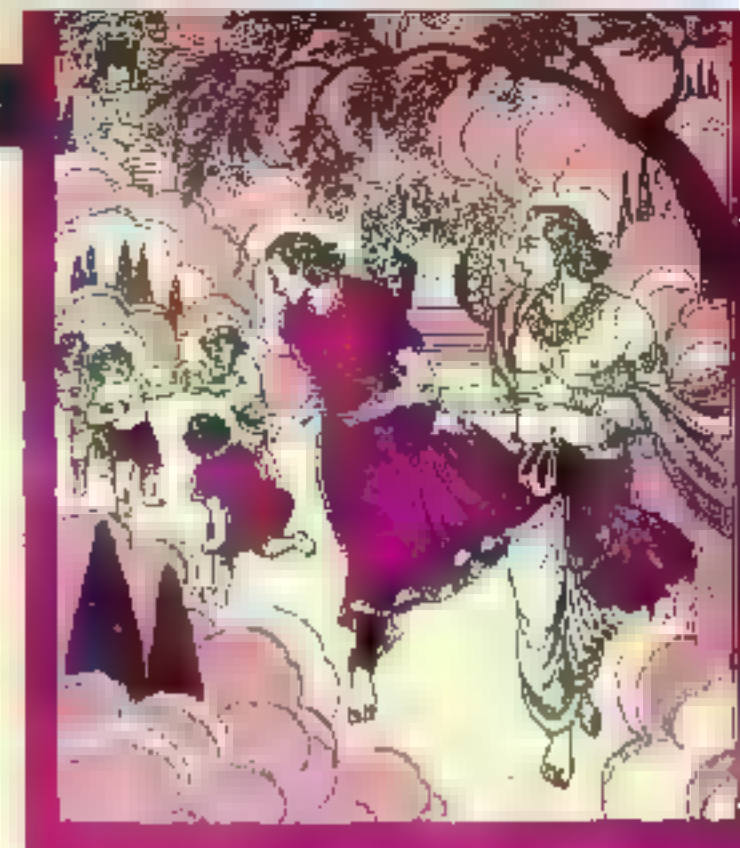
दुसऱ्या दिवशी शीनकची श्रोत मोडली तेव्हा त्याला हलके हलकेसे वाटले. त्याला रात्री जे स्वप्न पडले होते ते खरे व्हावे अशी तो मनोमन देवाजवळ प्रार्थना करू लागला. रात्री त्याने श्रोण्यापूर्वी तो मंत्र म्हटला. त्यानंतर, बोंड्या वेळाने तो यमलोकात पोचला. मोदल्य शीनकला भेटायला समोरच बाला आणि बोलावून घेऊन गेला. दोघे बराच वेळ बघ्या मारीत बसले. किती वेळ झाला दोघांपैकी कोणालाच कळले नाही. परंतु शीनकची श्रोत मोडली तेव्हा तो आपल्याच घरात अंधाराने भरला होता.

त्या दिवसापासून रोज श्रोण्यापूर्वी शीनक तो मंत्र म्हणू लागला. तो रोज यमलोकी जाई आणि मोदल्यबरोबर बघ्या गोष्टीत स्वतःचे दुःख विसरून जाई.

एक दिवशी रात्री शीनकच्या कुडीत पाच वर्षाचा नातू पण श्रोपला. आजोबा मंत्र म्हणू लागलेले पाहून त्याने तो मंत्र लक्षपूर्वक ऐकला आणि म्हटला. शीनकने यमलोकात पण जाऊन पाहिले. शीनक पावसून गेला. परंतु मुलगा मात्र थोडादेखील वावरलेला दिसत नव्हता. एका जागी मुले खेळत असलेली पाहून तो त्यांच्याबरोबर खेळू लागला.

इतर मुलांबरोबर खेळत असलेला पाहून शीनकच्या मनाचे समाधान झाले. तो निव्वळ निधमाप्रमाणे मोदल्यशी गप्पात रंजून गेला. पण सकाळी शीनकला अंधाराने नातवाचे निर्जीव शरीर मात्र दिसले. यमलोकातून शीनक विवृत परत आला, पण त्याचा नातू तेथेच राहिला. दुसरा दिवशी रात्र होईपर्यंत त्याला काही करता बाले नाही. दिवसभर तो काळवी करीत बसला होता.

घरातली इतर मंडळी मुलगा मेसेला पाहून मोठमोठ्याने रडू लागली.

तेव्हा मोदल्य म्हणाला— "तुम्ही बाबक नका, ज्या सकाळपर्यंत तो पुन्हा उठून हिंदू फिरू लागेल." सर्वांना खंका नाटू लागली की नातवाच्या मरणाचा कारण शीनकच असला पाहिजे.

शीनकला तो दिवस एका युगासारखा वाटला. रात्री श्रोण्याबरोबर शीनकने मंत्र म्हटला व यमलोकात पोचताच तो आपल्या मित्राला म्हणाला— "काल माझ्याबरोबर नातूपण यमलोकात आला होता. तो नेबेच राहिला आहे. त्याला हुडकून काढ." "मी कोठे खोबू कुवा! हे तर बऱ्याच आहे." मोदल्य म्हणाला.

“का, अर्जुन का म्हणतोस? मला काही असा नाहीसा होईल का? माझ्या नातवाचा शोध लावल्याशिवाय मला येथून परत जाऊ येणार नाही. माझा जीव येथे तरी चालेल, पण मला परत जाऊ येणार नाही. परत जाईन तर मी आपल्या नातवाला वरोबर घेऊनच जाईन.” शौनक म्हणाला.

“जन्म मरणान्ना हिशोब लिहिणाऱ्या चित्रगुप्ताकडे गेल्यास आपल्याला तुझा नातू कोठे आहे हे कळेल. तरमग चल, आपण चित्रगुप्ताच्या कचेरीत जाऊ या.” मौद्गल्य म्हणाला.

चित्रगुप्ताकडे पुष्कळ बऱ्या व चोपड्या होत्या. बराच वेळ तपासून पाहल्यावर मूलाचा शोध लागला.

मौद्गल्य म्हणाला—“बाप रे बाप! किती वास्त आला, पण तुझ्या नातवाचा शोध नाही लागला. मी खरोखर भाग्यवान आहेस. तुझ्या सेवारच्या गावी एक इकरौण आज रात्री बिईल. तिला तेरा पिल्ले होतील. एका पिल्लाच्या तोंडावर पांढरा असेल. तोच तुझा नातू.” मौद्गल्य म्हणाला.

“मला भाग्यवान म्हणतोस! मनुष्याला इकरौणा पोटी जन्म घ्यावा लागला म्हणजे त्याने काही तरी मोठे पाप केले असले पाहिजे असे आपण मानतो.” शौनक चकित होऊन म्हणाला.

“माझ्या म्हणण्याचा अर्थ असा आहे की उजावळाने त्या गावी जा. इकरौणा त्या पोराला ठार कर. म्हणजे तुझा नातू जिवंत होईल.” मौद्गल्य म्हणाला.

घोड्या वेळाने मौद्गल्यची ओण मोडली त्याने सेवारच्या गावी जाऊन त्या इकरौणीचा शोध काढला. तिची पिल्ले मोडून पाहिली. पांढरा डग असलेले पिल्ले विकत घेतले व त्याला तेथल्या तेथ

ठार करून घरी परत आला. त्याला घरी आल्यावर त्याचा नातू नेहमीसारखा घरात खेळत उड्या मारीत असलेला पाहून आश्चर्य वाटले व कमाळीचा आनंद वाटला. परंतु त्यानंतर त्याने पुन्हा यमलोकात जाण्याचे नाव काढले नाही आणि आपल्या जामी दोस्ताला भेटण्यासाठी त्याचा जीव ही तळमळला नाही.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—“राजा! माझ्या मनात एक शंका आहे. शौनकने अनेक वेळा यमलोकाची यात्रा केली व फेंकटची यात्रा काढून ही त्याचे नुकसान झाले नाही. झाला तो फायदाच झाला. त्याने आपल्या जामी दोस्ताला भेटण्याचा विचार मनातून काढून काढला? या प्रस्नाचे उत्तर माहीत असून तु दिले नाहीस तर तुला परिणाम माहीतच आहे. तुझ्या शोकाची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागलील.”

त्यावर विक्रमादित्य म्हणाला—“शौनकचा नातू यमलोकी गेला. त्याचा जन्म एका इकरौणा पोटी झाला. त्याबद्दल मौद्गल्य मुळीच जबाबदार नव्हता. शौनकाचे मित्रावरील प्रेम कमी झाल्याने दुसरे कारण झाले असावे. ते कारण म्हणजे यमलोकातला एक अधिकारी असून ही मौद्गल्याचा मानवा संबंधी दृष्टिकोन बदलला हे होय. जन्म व मृत्यू होणे व उत्तम लोकांना नीच प्राण्यांच्या पोटी जन्म घ्यावा लागणे मौद्गल्यला सामान्य वाटल्या गोष्टी. परंतु शौनकाच्या मनातला मानवधर्म जिवंत होता. दोघां मित्रांच्या मनः स्थितीत जे अंतर पडले ते शौनकला त्याच्या नातवाच्या मृत्यूनंतरच कळले. त्यानंतर दोघांच्या मैत्रीचा घाग्रा तुटला असल्यास नवल नाही.”

अशा तऱ्हेने राजाचे भौतभंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि इगडाळा जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

उन्हाळ्याचे विकस होले. बंगळस्तल्या एका तसवात पांथी प्यायला इक सिंह व एक रानटी हुक्कर दोघे ॥ जवळ एकाच वेळी येऊन पोचले. हुक्कर थोडे ॥ आले आणि आल्याबरोबर पांथी मिळ सायले. परंतु सिंहाने त्याला काजूला बघळले ॥ म्हणाला—"मी आपली तहात भागवून येतो, मग तू पांथी की."

"मी पहिल्याने आलो, म्हणून मी प्याय्यावर तू की." हुक्कर म्हणाले.

"मी म्हणतो ते ऐकले नाहीस तर तुला ॥ पंज्याचा तडाखा सहन ॥ जायस." सिंह म्हणाला.

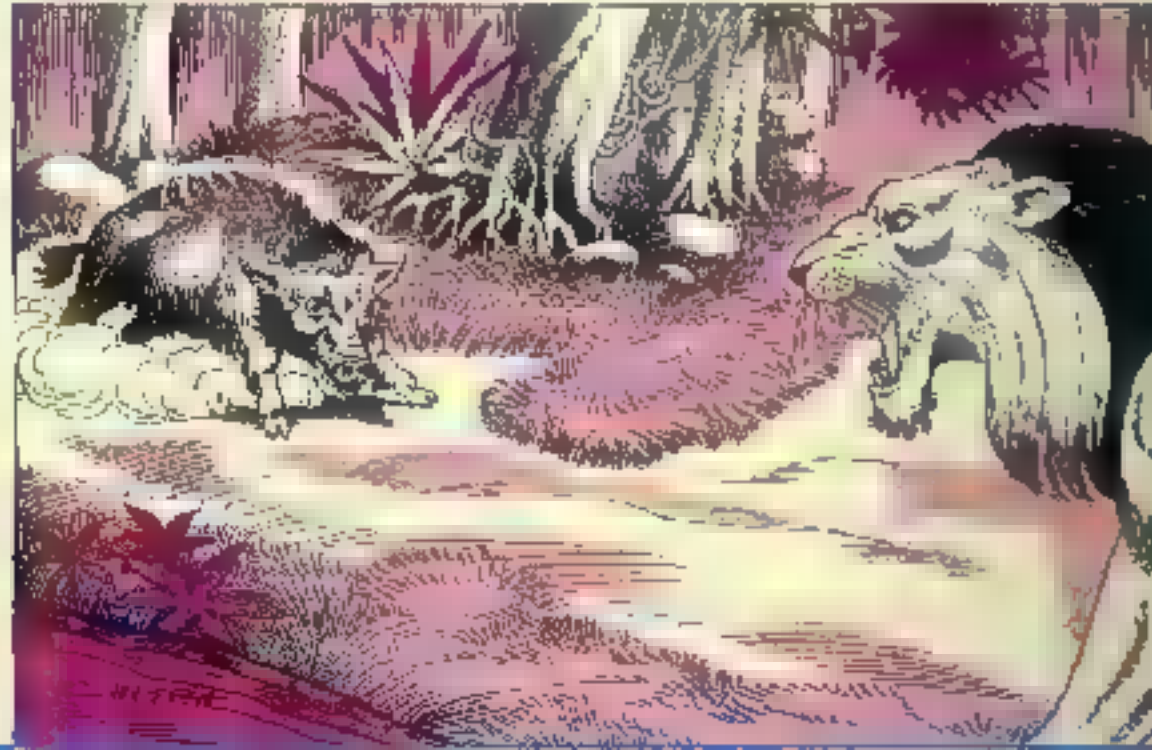
"मी आपल्या मुळपांजी तुझे थोट काढून टाकीन. खबरदार!" हुक्कर म्हणाले. दोघांची झुंज सुरू झाली.

इतक्यात झाडांवर पड्याच्या पंजाचे फडफडने ऐकू आले. सिंहाने वर टोके ॥ पाहिले. गिघाडे पहिल्याने कोप मरतो पांथी वाट पहात बसली होती.

"आपण व्यर्थ को भाडायले?" सिंह म्हणाला.

"मी कोडे नाही म्हणाली?" हुक्कराने विचारले.

थोड्ही राकटी आपले एकाच ॥ दलाकाने पांथी शिकत आगल्या वाटेने निघून गेली.

कपटी काजी

फार जुनी गोष्ट आहे, गझनी नगरी मुलतान महंमद याची राजवट चालू होती. एक दिवशी एक व्यापारी हिन्दु-स्थानच्या वाटेवर गझनी येथे उतरला. ते शहर त्याला फार पसंत पडले. म्हणून त्याने तेथेच राहून ॥ करण्याचे ठरविले. व्यापारांत त्याला खूप कायदा झाला. तेव्हा त्याने एका सुंदर भुलीशी लग्न केले आणि ऐश वारामात राहू लागला.

त्याचा व्यापार उत्तरोत्तर वाढतच गेला. तो हिंदुस्थानात माल पाठवी. त्याला व्यापाराच्या कामाने हिंदुस्थानात जावे लागले. व्यापार्याने विचार केला की आपल्याला हिंदुस्थानात कमीत कमी एक वर्ष तरी रहावे लागणार. बायकोला गावात कडे ठेवून अश्यासारखा बघळका नस्तेवाईक कोणी नव्हता. पण गावात एक काजी

साहेब होते. लोंक त्याला सवाचारी म्हणून फार मान देत. म्हणून व्यापारी त्याच्याकडे वाऊन म्हणाला—"काजी साहेब! मी व्यापाराच्या कामाने परदेशी जात आहे. बायकोला बरोबर घेऊन जाणे कठीण वाटते. म्हणून मी परत येईपर्यंत कुटुंबाला आपल्या आश्रयास सोडून जावे म्हणतो. जर्चासाठी जी रक्कम लागेल ती मी आगाऊ देऊन ठेवतो."

काजी त्या गोष्टीस कबूल झाला. व्यापारी बायकोला काजीच्या आश्रयाखाली सोडून परदेशी निघून गेला.

व्यापार्याच्या बायकोने ईश्वर चिंतनात काजीच्या घरी एक वर्ष काढले. परंतु काजीने तिला एकद. छान पाहून घेतले. तिचे सौंदर्य पाहून काजी चकित झाला. त्याने व्यापार्याच्या बायकोला फसविण्याचा विचार केला.

खोलीत जाऊन वसली. तेव्हा काजीने भुल येणारे जोषण मग्रात मिळवून ठेवून दिले. नंतर व्यापाऱ्याच्या बायकोला बोलावून म्हणाला—“तू मला एकट्याने खायला बाडून निघून गेलीस. एकट्याने जेवणे हे एक मोठे पाप आहे. ते लगेच नवे यासाठी चार घास तू ठेवलीस का.”

बापत्या आश्रमदात्या काजीच्या इच्छे निरुद्ध काही करणे बरोबर नाही असा विचार करून व्यापाऱ्याच्या बायकोने चार साले आणि औषधाचा परिणाम झाल्यामुळे ती मेशुद्ध होऊन गेली.

ठीक त्याच कोणी तरी दाराची कडी बाजविली. काजी पाहिले. त्याने व्यापाऱ्याच्या बायकोला एका मोठ्या कपडात नेऊन ठेवले. दार बंद केले.

घराचे दार उघडल्याबरोबर काजीची बायको मुलांना घेऊन घरात जाली. काजी तिच्या पाहल्याबरोबर राबाने विचारला—“कोठे गेली होतीस?”

“का? मी व्यापाऱ्याच्या बायकोला लक्षा ठेवायला सांगून गेले होते. ती नव्हती का?” काजीच्या बायकोने विचारले.

“मी येऊन दोन तास होत आले. घराने कोणी नाही. परक्या माणसांवर घर

देखून आणि शोभत का! काही काणी उचलून नेले तर कोण जबाबदार?” काजी बायकोला रागावला.

ते ऐकून काजीची बायको मुले वकितच झाली. त्यांचे बोलणे चालू होते नेमका त्याच वेळी व्यापारी परवेशांतून परत आला. हिंदुस्थानातून तो त्याच दिवशी परतला होता.

व्यापारी काजीला म्हणाला—“मी बायकोला घेऊन जायला आलो आहे. तुम्ही इतके दिवस तिला आश्रय दिलात खावडही मी फार फार आभारी आहे.”

“तुम्ही नायको कोणाला काही सांगितल्याशिवाय घराबाहेर कोठेतरी निघून गेली.” काजी म्हणाला.

“काजी खाहेब! धट्टा करता आहात, हे मला कळते. बोलवा तिला. मला कामे पण पुष्कळ आहेत.” व्यापारी म्हणाला.

“मी धट्टा नाही करित. तुमची बायको घरात नाही. ती कोठे गेली मला माहीत नाही.” काजी म्हणाला.

“माझी बायको घर सोडून कोठे बाहेर जाणे शक्यच नाही!” व्यापारी म्हणाला.

काजी रागाचा आवाज आणून म्हणाला—“तू एक महा मूर्ख विसर्त आहेस! घरे

वाढतं नसेल तर जा आणि पहा, कोठे आहे तुम्ही बायको ती."

व्यापारी घरात कसा जाणार? त्याने सरळ मुलतानाकडे आपले गान्हाणे नेले.

मुलतानाने काजीला बोलावून बवकशी केली. काजी मुलतानाला म्हणाला—"तीन महिने झाले, या व्यापाऱ्याची बायको कोणाला काही सांगितल्याशिवाय घराबाहेर निघून गेली. पुष्कळ शोध काढला पण कोठे सापडली नाही."

"माझी बायको असे कधी करणेच शक्य नाही. काजी साहेब साफ कोटें बोलत आहेत." व्यापारी म्हणाला.

मुलतानाने काजी साहेबांना त्याने म्हणणे सरे बसल्याबद्दल साक्षीपुरावा घ्यायला सांगितले. काजी साहेबांना शेजारच्या काही बरीच लोकांना वैसे बरकन कोटी साक्ष घ्यायला आणले. त्या सर्वां साक्षीदारांनी काजीने शिकवल्याप्रमाणे साक्ष दिली.

मुलतानाने व्यापाऱ्याची फिराद कोटी ठरल्याचा निवाडा दिला.

मुलतान महंमद बॅच पालटून राज्यात कोठे काय घडते हे पाहून येत. मुलतान त्या दिवशी रात्री आपल्या राजधानीत फिरत फिरत एका दुकानाजवळ तेथे काही मुले होती. त्या मुलांनी काजीला एकाला राजा आणि म्हणाली—"हू आम्हाच्या मुलतानासारखा निवाडा दिलास तर आम्ही तुला मारीबस्त काढून टाकू. समजले?"

मुलतान ते ऐकून चकितच झाला. त्याने ते म्हणणाऱ्या मुलाला जवळ बोलावून विचारले—"काय रे मुलतान महंमदाचा निवाडा बरोबर नसतो का?"

"नाहीतर काय? बाब मुलतानाने जो निवाडा सांगितला तो बरोबर होता का? कोणी बुद्धिमान मनुष्य अशा निवाड्यावर

कधी विश्वास करील का?" मुलाने विचारले. ते उत्तर ऐकून मुलतान बवकच झाला.

दुसऱ्या दिवशी मुलतानाने त्या मुलाला आपल्याकडे बोलावून त्याला निवाडा घ्यायला सांगितले.

मुलाला त्यापासनावर बसविण्यात आले. पहिल्या काजीने ज्या ज्या लोकांना माझोदार म्हणून बोलाविले होते त्या सर्वांना एकच बोलावण्यात आले. मुलाने त्या सर्वांना विचारले—"काय हो, तुम्ही बायकोला कधी पाहिलेत का? तिचे रंग काय असेल ते वाटते तुम्हांला? ती दिवायला कशी काय आहे?"

सर्व साक्षीदारांनी तिला पाहिल्याचे सांगितले, पण तिचे रंग, उंची वगैरे त्यांना मांमता आले नाही.

"तुम्ही सरे काय ते बोलणार की सर्वांना फाशीची शिक्षा सांगू?" मुलाने हटावून विचारले.

काजीचे नाव ऐकताच सर्व साक्षीदारांनी मुलाच्या पायावर लोटांगण घालून गवावया करित सरे ते सांगून टाकले. म्हणाले—"आम्हांला ही सर्व काय मानगड आहे, माहीत नाही? काजी साहेबांनी आम्हांला चार वैसे दिले म्हणून ते म्हणाले तशी साक्ष आम्ही दिली."

त्यानंतर काजीला सरी गोष्ट सांगाची लागली. व्यापाऱ्याच्या बायकोला कपटातून बाहेर काढून परत व्यापाऱ्याला सोपविण्यात आले. मुलतानाने काजीला हद्दपारीची शिक्षा केली आणि त्याची सर्व इस्टेट त्याच्या बायकोला देऊन टाकली. त्या मुलाने जितक्या चातुर्याने काजीचा कपटीपणा उघडकीस आणला पाहून मुलतानाने त्या मुलाच्या शिक्षणाचा सर्व सर्व राज्यातर्फे देऊन तो मुलाचा मोठा मात्यावर त्याला आपला बजीर म्हणून नेमले.

पुर्वी एका राण्यात लांचव्याळपणा उत्तरोत्तर वाढत होता. राजाने कित्येकदा लांचव्याळ अधिकार्यांना तंत्री दिन्ही, परंतु काही उपयोग नाही. म्हणून जो कोणी लांच खाताना मांपडे राजा त्याला ठार करून चव्हाटभावर उलटा टांगून ठेवी किंवा त्याच्या मंगाचे तुकडे तुकडे करून कोटछा कुल्यांना वायना पानी. शिझेची वनाकणी करण्याचे काम एक न्हावी करी.

एकदा राजाने न्हाव्याला एका आरोग्यींनी गुप्तपणे बोवत असतांना पाहिले. राजाने दोघांला बोलवून दोघांचे बोलणे कशाबिधयी चालू होते, विचारले.

आरोग्यी राजाकड म्हाणाला—“महाराज, न्हावी म्हणतो की त्याच्याकडे दोन घुरे आहेत. एका घुरीला चांगली धार आहे व दुसरी बोवट आहे. मी दोन रुपये दिले तर तो धार असलेल्या घुरीने ठार करील. नाही तर बोवट घुरीने टोचून टोचून ठार करील.”

भाज्य पालटले

एका गावो एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे. त्याला मूलबाल नव्हते. पण मूल झाले नाही म्हणून नवराचायकोने कधी तक्रार केली नाही. कारण त्यांचा राग होता तो मनुष्य जातीवरच होता. त्यांच्या घरी कोणी भिकारी आला की ते त्याला घराबाहेर काढून लावीत. सरळ सांगून गेला नाही तर पक्के मारून काडीत. त्याच्या मनात दयाधर्म नावाची कल्पना नव्हती.

घरकामासाठी त्यांनी दूरच्या गावातून एका मुलीला विकत आणून ठेवले होते. त्या मुलीला इतके रागावे लागे की तिला एका क्षणाचीदेखील कुरसत मिळत नसे. मालकीण बाई एक रक्षणीय होती. मुलीला स्वस्थ वसलेली पाहल्यावर ती तिच्यावर वस्सकन जोरडे. ती मुलगी स्वतःच्या माथ्याला दोष देऊन रडत नसे.

ती मुलगी सुंदर असती तर कोणीतरी तिला तिच्या आई बाबांकडून विकत घेऊन तिच्याशी लग्न केले असते. पण तिला नव्हते.

एक दिवशी ती चुकीत बाळलेले गवत घाळून पाळ करीत होती. गवताला कधी कधी घाव्याचे धागे उरलेले मिळत. ती चुकीत गवत घालण्यापूर्वी ते धागे काढून ठेवी. अशातच तिने दोरभर धान्य लपवून एका जागी ठेवले होते.

एक दिवशी ती मुलगी बाळलेले गवत चुकीत घालू लागली तेव्हा एक म्हातारा दारासमोर उभा राहून म्हणाला—“मुली! मी जपाशी आहे. काहीतरी भोक घाल!”

त्या मुलीला मूक म्हणजे काय हे चांगले माहीत होते. म्हणून तिला म्हातार्याची दया आली. त्या वेळी घराचे मालक मालकीण घरात नव्हते. पण घरातली एकादी वस्तू उचलून विली तर त्यांना ते

सहजी कळेल. म्हणून तिने जे धान्य जमा करून गुप्तपणे ठेवले होते ते त्या म्हाताऱ्याला भीक म्हणून घातले आणि म्हणाली—
“आजोबा! तुम्ही लवकर निघून जा. घराचे मालक व मालकीण येतील. त्यांचे तोंड व हात दोन्ही मोठे वाईट आहेत.”

म्हाताऱ्याने ■ मुलीच्या हातात एक मळके फडके घेत म्हटले—“मुली! तू जेव्हां जेव्हां तोंड धुशील तेव्हां तेव्हां या फडक्यालाच तोंड पुसत जा. तुझं कल्याणच होईल. माझ्या शब्दावर विश्वास ठेव.”

म्हाताऱ्या भिकार्याने ■ म्हणून आपल्याला ■ फडके दिले असावे आणि

घेतले नाही तर म्हाताऱ्याला वाईट वाटेल असा विचार करून तिने ते ठेवून घेतले.

त्याच वेळी घराचा मातक व मालकीण घरी परत आले. “हा म्हातारा कोण व? त्याला ■ काय दिलेस? त्याच्याशी तू काय बोलत होतीस?” अशी त्यांनी प्रस्नांची मळीच लावली.

“मो घरातली एकही वस्तू त्याला दिली नाही. पाहिजे तर तुम्ही स्वतः ■ तपासून पहा.” मुलगी म्हणाली.

“दिलेस ■ त्याचा परिणाम भाहीतच आहे तुला? तू मला ओळखतेसच.” मालक म्हणाला.

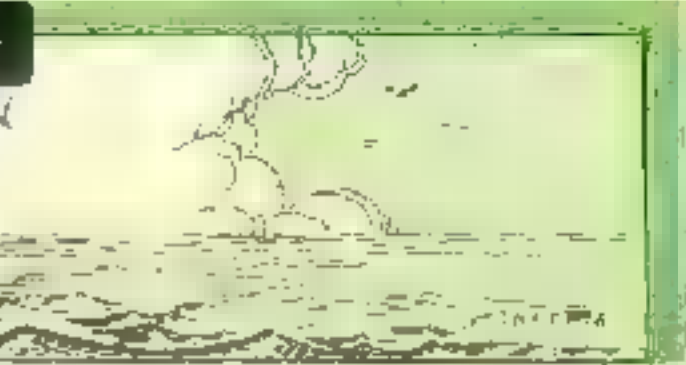
परंतु मालकीणीचे तेवढ्याने समाधान झाले नाही. ती म्हाताऱ्याबबळ काप आहे हे पहायला पुढे झाली. पण म्हातारा एका-एकी बदृश्य झाला. तो बदृश्य झाल्यावर दोघांनी मिळून ■ विचारीला रूप झोडणले.

■ दिवसापासून मुलगी जेव्हां जेव्हां ■ करी किंवा तोंड धुई तेव्हां तेव्हां ■ फडक्याला अंग किंवा तोंड पुसे. ते फडके मचवलेले असावे. कारण त्या मुलीचे अंग हळू हळू काळपाचे गोरं गोरं होऊ लागले. तिचा रंग उजळ ■ बरोबर तिच्या ■ पण फरक पडू लागला. ती अधिकाधिक सुंदर होऊ लागली.

मुलगी दिवसे दिवस अधिकाधिक सुंदर होत गेली ■ तिचा रंग उजळ होऊ लागला हे मालकीणीच्या लक्षात आले. हा बदल होण्याचे कारण नक्कीच असले पाहिजे. तिने

मुलीला विचारले, पण तिने काहीच सांगितले नाही. तेव्हां मारहाण करून व नाही नाही त्या तऱ्हेने तिचा छाळ करून मालकीणीने तिच्या कडून त्या मळक्या कपड्याचे गुपित काढून घेतले. दुसऱ्याच क्षणाला त्यांनी ते मळके फडके तिच्याकडून काढून घेतले आणि आपले तोंड धुवून त्या फडक्याने पुसले. त्यांनी विचार केला की आपले सौंदर्य वाढवून नंतर ते फडके भाड्याने सौंदर्य वाढवायला कोणाला देता येईल व अशा तऱ्हेने पुष्कळ पैसे मिळविता येतील. परंतु थोड्या वेळाने त्यांना त्यांच्या तोंडावर कैस उगवलेले दिसले ■ शेपटी निघालेली दिसली. दोघे बाबलून जाऊन गावालगतच्या जंगलात पळून गेले. ती मुलगी त्या घरची मालकीण झाली. गावातल्या एका सुंदर श्रीमंत तरुणाने तिच्याशी लग्न करण्याची तयारी वाढविली. त्याचे लग्न झाल्यावर दोघांचा संसार सुखाचा झाला.

सिंदबादच्या सफरी

एका व्यापाऱ्याला दोन मुलगे होते, मोठा मुलगा मातल्या माठीचा व त्याची होला आणि धाकटा मुलगा अगदी मोठ्यात होता. आपण येत्यावर मोठा मुलगा धाकटाचा फुलपील असे व्यापाऱ्याला वाटले. म्हणून त्याने आपली सर्व संपत्ती दोन पोत्यात बांधून ठेवली. भरले वेळी रोषांना जवळ बोलावून तो म्हणाला—“मुलांनो! माझ्याजवळ जेवढे धन व संपत्ती आहे ती मी दोन पोत्यात बांधून पश्चिमेकडच्या खोलीत ठेवली आहे. एकेक पोते नांदून घेऊन तुम्ही दोघे मुझाने रहा.”

बाही दिवसांतच व्यापारी मरण पावला. तेराव्या दिवशी सर्व क्रियाकर्म संपल्यावर मोठ्या मुलाने दोन्ही पोती उघडून पाहिली. एका पोत्यात वर चांदीचे रुपये होते व मातीची धिकळे होती. दुसऱ्या पोत्यात वर मातीची धिकळे होती व खाली रुपये होते. मोठ्या मुलाने मातीच्या धिकळांची व रुपयांची अशी अवसावरून करून ठेवल्यात. हेच काय होता हे कळोना. म्हणून त्याने चांदीचे सर्व रुपये एका पोत्यात भरले. आणि एका पोत्यात मातीची धिकळे भरून ठेवली. दुसऱ्या दिवशी जे आपल्या भावाला बोलावून म्हणाला—“छोटू! बाबांनी आपणा दोघांना एकेक पोते व्यापारा सांगितले आहे. मी हे पोते घेतो आणि ते. तुला कळू आहे ना?” असे सांगून त्याने रुपयांचे पोते स्वतःसाठी ठेवून घेतले आणि मातीच्या धिकळांचे पोते छोडून.

धाकट्या मुलाने मातीची धिकळे फोडून पाहिली. प्रत्येकात सोन्याचे एकेक नाचे होते. जगासन्नेने छोडून सोन्याच्या नाचांचे पोते मिळाले.

चार वेळा व्यापार व्यापारासाठी करतांना जीव धोक्यात होता तरी सिंदबादला प्रत्येक वेळी अलोट पैसा मिळाला. त्या शिवाय त्याला अनुभव पण खूप मिळाला. तो अनुभव त्याला आयुष्यभर फार उपयोगी पडला. म्हणून घरी सर्व प्रकारचा ऐस आराम करण्यास सुखसोयी असूनही आपली एका सफरीवर आपल्याचा मोह तो आवरू शकला नाही. त्याने आपल्या पाचव्या सफरीची तयारी मुरू केली. परदेशात मालाला चांगली किंमत मिळणे शक्य होते तो माल खरेदी केला. विक्रीकरिता एक सुंदर जहाजमुढा त्याने खरेदी केले. त्याने उत्तम खलाशी व तांडेल ते जहाज बालविष्यासाठी नेमले आणि त्यानंतर आपल्या घरच्या काही नोकरांचाकरिता बरोबर घेऊन पाचव्या सफरीवर निघाला. सिंदबाद स्वतःच्या

जहाजात व्यापारासाठी निघत असल्याची बातमी ऐकून दुसरे काही व्यापारी प्रवासाचा फर्च आगाऊ देऊन त्याच्या बरोबर प्रवासाला निघाले. त्याला प्रवासाचा चांगला अनुभव होता म्हणून तो आपल्या खलाशांना व तांडेलांना मधून मधून सत्का पण घेत होता.

बसरा नगराहून निघाल्यावर सफर आनंदात चालू झाली. नारा अनुकूल होता आणि समुद्रपण शांत होता. जेथे जेथे जहाज नांगर टाकून थांबे त्या त्या गावी मालाची विक्री व खरेदी पण चांगली होत गेली. म्हणून सर्व व्यापारी खुशीत होते आणि पुढे कोठे कोठे कसे जायचे कोण- त्या मालाची विक्री व खरेदी करावयाची याविषयी विचार करू लागले.

या खेपेस जहाज एका निर्जन बेटावर जाऊन पोचले. तेथे जहाजाने नांगर

जीव शोक्यात टाकला आहे. ही गोष्ट गुरुद पदयाला कळली की ते आपल्यावर हल्ला करून आपल्याला ठार करतील. म्हणून आपण येथून ताबडतोब दूर निघून गेले पाहिजे." नंतर त्याने सलाख्यांना तयार व्हायला सांगून शिंदे उभी करायला सांगितले. सर्व प्रवासी घाबरून गेले होते. सर्व दूर निघून [] पाईत होते.

व्यापाऱ्यांनी पक्ष्याचे मांस शिजविले पण ते काप्यापूबीच [] वगसाखे दोन मोठे पक्षी बिरट्या बाळू लागले. त्यांच्या पंजांची [] आणि ओरडने उगाऱ्या गडगडण्यासारखे वाटे. ते पक्षी सिद्धबादल्या जहाजावर उडत होते. त्यांच्या दोन्ही पंजांत दोन मोठे दगड होते. ते नुसते दगड नसून दोन मोठे सडक होते. सिद्धबादल्या जहाजाहून मोठे मोठे. अडक पाहूनच व्यापाऱ्यांच्या छातीत थडकी भरली.

पाहता पाहता एका पक्ष्याने आपल्या पंजातला दगड ठीक जहाजावर टाकला परंतु तांबेल्याने चटकन मुकाष्टी फिरवून जहाजाला वाचविले. तो सडक जहाजा-जवळ समुद्रात पडला. तो सडक पडल्याने पाण्यात एक मोठा सड्डा पडल्यासारखे जाळे व एक क्षणभरच समुद्राचा स्रळ दिसला.

त्यावेळी जोरजोराने उंच उंच लाटा येऊन जहाजावर बाळू लागल्या आणि जहाज बुडते की काय असे वाटू लागले.

तेवढ्या अवधीत दुसऱ्या पक्ष्याने दुसरा दगड सोडला. तो दगड सरळ जहाजावर येऊन पडला. त्याच्या बकक्याने जहाजाचा अर्धा अधिक भाग तुटून त्याचा बककाचूर झाला. दगडाखाली बॅगलून काही लोक सत्काळ मरण पावले. बाकी लोक पाण्यात पडले. त्याने [] झाले हे [] मार्ग नव्हता. सिद्धबादने मात्र स्वतःचा जीव वाचविण्यासाठी भाटोकाट प्रयत्न केला. त्याच्या हाती एक फळकूट आले. त्याच्या

आघारे तो कसाबसा स्वतःला बाचवून एका बेटावर येऊन पोचला. बाळूत पडून काही वेळ विचोती घेऊन तो ते बेट पहावला निघाला.

सिद्धबादला हे बेट पृथ्वीवरच्या स्वर्गासारखे वाटले. जिकडे पहावे तिकडे फुलझाडे आणि फळझाडे होती. निसर्ग सौंदर्य पाहण्यासारखे होते. माडावर विचविचित्र रंगाचे पक्षी निरनिराळ्या प्रकारे बोलत होते. साली जमिनीवर गालिचासारखी हिरवळ पसरलेली होती. [] मधून मधून फुलझाडांमुळे ती [] झालून विसत होती. फुलांच सुगंध सर्वत्र

होते. त्या सड्याच्या काळवर तो मनुष्य बसला होता. तो म्हातारा होता. त्याने कपड्यांसारखी पानांचीच एक चादर करून आपले अंग झाकले होते. तो मनुष्य कोणी तरी त्याच्यासारखाच जहाज बुडण्यामुळे किनाऱ्यावर येऊन लागलेला असल्याच मनुष्य असावा असे सिद्धबादला वाटले.

सिद्धबादने जवळ त्याला विचारले—“काय रे बुवा! तू येथे येऊन पोचलास?” तो मनुष्य काही बोलला नाही. जोर जोराने रोके, व हलवून आणि हातबारे त्याने काही तरी सांगितले. त्याला ओढ्यापलीकडे जावेच आहे आणि फळे काळीजी वाटत आहेत. असा वर्ष असावासा सिद्धबादला वाटले. म्हणून त्याला ओढा पार करायला मदत करावी असे सिद्धबादने ठरविले.

सिद्धबादने वाली बाकून त्याला उचलून घेतले. म्हातान्याने सिद्धबादची मान आपल्या दोन्ही मांड्यात बावळून धरली आणि त्याचे डोके दोन्ही हातांनी धट्ट धरून ठेवले. सिद्धबादला हेतू काय असावा हे कळले नाही. म्हणून तो त्याला ओढ्यापलीकडे घेऊन आला व

वाला उतरायला खुणाविले. पण त्याने सिद्धबादची मान चास्त आवळून धरली. त्या म्हातान्याचे दोन्ही बळकट पाय पाहून सिद्धबादच्या अंगाचा धरकाप उठाला. त्याने त्या म्हातान्याला खाली जमिनीवर पाडण्याच्या प्रयत्न करून पाहिला. पण तो फुबट ठरला. त्या म्हातान्याने सिद्धबादचा गळा इतक्या जोराने आवळला की सिद्धबादची जीभच बाहेर जाऊ आणि तो बेसुद्ध होऊन जमिनीवर पडला.

सिद्धबादला गुड आली तेव्हादेखील म्हातारा जांघावरच बसलेला असल्याचे त्याला दिसले.

सिद्धबादला गुड घेत बसलेली पाहून म्हातान्याने त्याच्या छातीवर लाथा मारायला सुरवात केली. धीर करून सिद्धबाद उठून उभा राहला आणि हळू हळू चालू लागला. म्हातान्याने धांवायला खूण केली म्हणजे सिद्धबाद बांबे व त्याने पुढे चालायला खूण केली म्हणजे पुढे चाले. सिद्धबादला, स्वतःला कसे सोडवून घ्यावे हे कळेना. रात्री सिद्धबाद झोपला की म्हातारा तसाच त्याच्या जांघावर बसूनच राही. म्हातान्यामुळे सिद्धबादला जो पूर्वी आयुष्यभरात कधी झाला नव्हता.

वरबळत होता. सिद्धबादने फळे तोडून जाल्सी व ओढ्याचे पाणी पिऊन गवतावर पाय पसरून झोपला.

त्याची झोप मोडली तेव्हा संध्याकाळ होऊ लागली होती. बेट निर्जन होते म्हणून बेट भ्रमण वाटत होते. त्याने ओढ्या कडाने ती रात्र काढली. झोपेत त्याला स्वप्ने पडत होती. सकाळी उठून बेटावर कोठे काय आहे पाहण्यासाठी तो हिंसू लागला.

ओढ्या वेळाने त्याला अचानक एक मनुष्य दिसला. एका जागी एक मोठा सडा होता. त्यात ओढ्याचे पाणी पडत

सिद्धबाबा असे कित्येक दिवस त्या म्हातान्याचे थोडे म्हाने लागले. एक दिवशी त्याला एका जागी दूधभोपळाचा वेत विसला. एक दूधभोपळा वाळून मेला होता. सिद्धबाबाने त्याच्या आतला गर काढून त्यात द्राक्षाचा रस भरून ठेवला. नंतर तो रस भोपळाभासकट उन्हात ठेवू. काही दिवसांनी त्या रसची वाहू तयार झाली. सिद्धबाब त्यातली दाहू मधून मधून पिऊ लागला. त्यामुळे त्याच्या अंगात अक्ती वाढत गेली व उत्साहपण वाढला. सिद्धबाबाच्या अंगात अचानक आलेली शक्ती पाहून त्या म्हातान्याला आश्चर्य वाटले. त्याने सिद्धबाब-

जबळ दाहू मागून चालून पाहिली व आश्चर्यावर सर्व दाहू गटागट पिऊन भोपळा रिकामा केला. बोव्या वेळाने त्याला ती दाहू बघली. त्याच्या मांड्या सैल सिद्धबाबाने त्याचे पाय दूर ओढून स्वतःची मान सोडवून घेतली आणि म्हातान्याला अभिनीयर फेकले. म्हातारा दाहूच्या निसेल होता. सिद्धबाबाने एक मोठा उचळून म्हातान्याच्या टाळक्यात म्हातारा यत्प्रण झाला.

म्हातान्याच्या हातातून स्वतःला सोडवून सिद्धबाब समुद्र किनाऱ्याकडे पावला. किनाऱ्यावर त्याला एक व्यापारी जहाज व जहाजी वगैरे भेटले. त्याला वाटले की त्याला बांधविण्यासाठी जगुकाही अत्तानेच त्यांना पाठविले आहे. ते लोक पायी व फळे घ्यायला त्या बेटावर आले होते.

सिद्धबाबाच्या सोडून त्या म्हातान्याची शोष्ट ऐकून त्या जहाजावरचे व्यापारी चकित होऊन म्हणाले-“त्या म्हातान्याच्या हातातून तू बांधलास? देवानेच तुला बांधविले आहे असे समज. त्याने आपतां पर्यंत किती लोकांचा जीव घेतला असेल, नकळे.”

व्यापाऱ्यांनी सिद्धबाबला आपल्याबरोबर घेतले त्याला अंगात घालायला कपडे दिले. जहाज पुढे निघाले. कित्येक दिवसांनंतर ते जहाज एका बंदराला लागले. ते एक मोठे शहर होते. त्या शहराच्या आसपास शाहावर सहजाबची काळ्या तोंडाची माकडे रहात. म्हणून त्या गावाचे नावच वानरवाडी असे पडले होते. गावी दूर दूरच्या देशाचे व्यापारी येत असलेले सिद्धबाबला दिसले.

एका व्यापाऱ्याची सिद्धबाबाची पैकी वाडली. तो त्याच्याबरोबर गेला. व्यापाऱ्याने सिद्धबाबाच्या हातात काही दगडमोटे भरून एक पिशवी दिली. म्हणाला-“नगराच्या प्रवेशद्वारातून बाहेर कित्येक लोक खाली दरीत वातांना विखलील. तू तुझा त्याच्याबरोबर जा. ते करतील तसे तू कर. त्याचा तुला फायदाच होईल.”

सिद्धबाब ती पिशवी घेऊन नगराच्या प्रवेशद्वारावर पोचला. पुष्कळ लोक नगराबाहेर निघालेले पाहून तो देखील त्यांच्यात मिळवून बाहेर निघाला. थोडे अंतर चालून येत्यावर त्याला एक मोठी दरी दिसली. त्या दरीत मोठमोठी उंच झाडे होती. ती

नारळाची झाडे होती. त्यावर माकडे बसली होती.

सर्व शाहाबाजी पोचल्यावर माकडांना दगड मारू लागले. माकडे दगडांचे उत्तर नारळांनी (नारळ तोडून व्यापाऱ्यांच्या अंगावर फेकून) देऊ लागली. पण व्यापारी स्वतःचा बचाव करीत नारळ पैत्यात भरू लागले. त्यांच्या पैत्या भरल्यावर नारळ उचळून लोक परत शहराकडे निघाले.

सिद्धबाबाने आणून दिलेले नारळ त्याच्या मित्राने ठेवून घेतले व त्याने आजलेल्या नारळाचे पैसे सिद्धबाबाला दिले. असेच काही दिवस बररोज सिद्धबाब दरीत जाऊन

नारळ आणि राहला आणि व्यापारी मित्र नारळांची किंमत सिंदबादला देऊ लागला. सिंदबादजवळ थोडे पैसे जमल्यावर त्याने मजूर लावून त्यांच्या करवी नारळ मागवून व्यापार सुरू केला. त्याच्याकडे मोत्यांच्या बेटावर जायलाबेबील पुरतील इतके पैसे जमले.

मोत्यांच्या बेटावर निघतांना सिंदबाद बरोबर मारळ घेऊन निघाला. वाटेत की जी बंदरे लागली त्यात त्याने नारळ विकले आणि मिरे, घालचिनी वगैरे मसाल्याचे पदार्थ विकत घेतले आणि आणखी काही बेटांवर ते नेऊन विकले. अशातच ते त्याने पुष्कळ धन जमविले. हे धन त्याला समुद्रात बुडी मारून शिंपले काढणारांना मजुरी घ्यायला पुरेसे होते.

शिंपल्यात चांगले मोती मिळणे ही गोष्ट नशिबावरच अवलंबून असते. सिंदबादचे नशीब चांगले होते. म्हणून

त्याने ज्या शिंपल्या विकत घेतल्या त्यात मोठमोठे व चांगले मोती मिळाले. ते विकल्यावर त्याला पुष्कळ किंमत मिळाली त्याच्याजवळ पुष्कळ पैसे जमले. तेव्हा घरी परतले, असे त्याला वाटू लागले. त्याने परत प्रवास करण्यासाठी सर्व तयारी केली. वाटेत लागणाऱ्या बंदरात विकायला योग्य माल खरेदी केला. मान त्याला मिळाला पण.

त्या मालाची विक्री करीत सिंदबाद कित्येक दिवसांनी बसत बंदरात येऊन पोचला आणि तेथून बगदादला मुसलमानी पोचला.

सिंदबाद मुसलमानी घरी पोचल्यावर त्याची मित्रमंडळी व नातेवाईक त्याला भेटायला व त्याच्या सफरीचे वर्जन ऐकायला जमली. या सफरीत त्याला खूप फायदा झाला होता. म्हणून त्याने बोर गरिबींना खूप दानधर्म केला आणि बायका-मुलांबरोबर घेऊन राहू लागला.

तीन कवड्या

एका गावी चांग नावाचा एक तंबाकूच्या व्यापारी रहात असे. तो कावडी-सारख्या दोन्ही बाजूला टोपल्यात तंबाकू घालून गळोगल्ली फिरून तो विकत असे. गळघातून गर्दी असे म्हणून पैसे मिळविण्यासाठी फार मेहनत करावी लागे. कित्येक वर्षांपासून तो हाच पंदा करीत असे. परंतु तंबाकू जास्त विकला जात नसे.

एक दिवशी चांग तंबाकूची कावड खांद्यावर टाकून यदीतून वाट काढीत गल्लीतून जात होता. तेव्हा फाटकं भळके कपडे घातलेला एक म्हातारा जवळ आला आणि त्याची धोपटीत म्हणाला-
“काय रे बुवा! माझ्या चिलमीत तंबाकू भरून देतोस का?”

चांगने म्हातार्याकडे वळून पाहिले. कावड खाली उतरवून ठेवून त्याला कठीण

बाटत होते. म्हणून तो म्हातार्याकडे पहात जागच्या जागी उभा राहला. चांगजवळ तंबाकूचा भाव विचारीत तो म्हातारा बसला नाही. त्याने आपल्याजवळच्या तीन कवड्या काढून दाखविल्या. चिलमभर तंबाकूला ती किंमत थोडी जास्तच होती.

“आपली चिलम स्वतःच भरून घ्या दावा! खांद्यावर ओझे जास्त आहे. रागावू नका.” चांग म्हणाला.

म्हातार्याने आपला अंगठा आणि अंगठी चालायच्या बोटाने तंबाकू तीनदां काढून चिलमीत भरला. पण चांगला आश्चर्य वाटले ते या गोष्टीचे की त्याची कावडच रिकामी झाली आणि त्याहून आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे ती सारी तंबाकू त्या एवढ्याच चिलमीत भरून ठेवता आली. चांग चकित होऊन चिलमीकडे, म्हातार्याच्या बोट्याकडे व तोंडाकडे पाहू लागला. आपण

कावड खाली न ठेवता मिन्हाइकाला चिलम भरून घेण्यास सांगितली ही आपलीच चूक झाली असा पश्चात्ताप करीत तो म्हातान्याकडे पाहू लागला.

म्हातान्याने त्या तंबाकूची किंमत म्हणून त्याच्या रिकाम्या टोपल्यात तीन कवड्या टाकल्या. म्हातारा चिलम हुकक्यात घालून पीत गर्दीत कोठे निघून गेला कळले नाही.

चांग निराश होऊन घरी निघाला. वाटेत त्याला आपली कावड होऊ लागल्याचा भास झाला. शेवटी शेवटी नवन इतके वाढले की उचलून घेऊन आपण त्याला कडीत घाटले. कावड उतरवून त्याने

पाहिले तर दोन्ही टोपल्या कवड्यांनी भरलेल्या होत्या. कवड्या वाढतच होत्या. म्हणून त्याने पुन्हा साहस करून कावड उचलून घेतली आणि पावले उचलीत घरी येऊन पोचला.

उंबरठा पार करतांना ठोकर लागून तो खाली पडला तेव्हा सर्व कवड्या जमिनी-पसरल्या. त्याने मोठ्या कष्टाने कवाड्या सर्व कवड्या जमा करून एका लाकडी पेटीत बंद ठेवल्या.

या कवड्या एकदम कसा काय आल्या, हाच विचार मनात राहून राहून येऊ लागला. इतक्यात पेटीत सगळ्या

बाबाज होऊ लागला. चांगने आत जाऊन पाहिले. पेटीचे आंकण उघडे होते आणि कवड्या पेटी भरल्यामुळे बाहेर उड्या पडत मारीत होत्या.

चांग डोके खालवू लागला. या कवड्या वातां कोठे ठेवायच्या? त्यान्याकडे एक मोठे मडकी होती. एक आणून त्यात त्याने भरल्या. अणार्घात ते पडके पण भरले. अशातूनही त्याच्या घरातली तीन मडकी भरली. चांग दिवसभर कवड्या भरण्याचेच काम करीत राहला. तरी कवड्या जमिनीवर उरलेल्याच होत्या.

चांगजवळ इतके घन जमा झाले की वातां चांगच्या आनंदाला पारावार नव्हता. त्याला बापुडे गल्लोगल्ली उचलून फिरत राहण्याची गरज नव्हती.

त्याने व्यावावर कर्जाऊ पैसे घ्यायला घुरवात केली. त्याला आता सावकारा-सारखे लोडाला टेकून वसण्याशिवाय

गत्यंतर नव्हते. त्याला स्वतःचे नशीब एकाएकी इतके उघडल्याबद्दल कमाळीचे आश्चर्य वाटू लागले.

आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे तिकडे कवड्यांची संख्या पण दिवस दिवस वाढतच चालली होती. मडक्यातून कवड्या काढल्या तरी मडकी रिकामी होत नव्हती.

एकदा एक म्हातारा चांगच्या दुकानात आला. त्याला काही तरी विकामचे होते. त्याने आणलेल्या वस्तू तया मूल्यवान पण नव्हत्या. चांगने त्या वस्तू उलटून पाळतून पाहिल्या आणि विचारले—“तुला यांची किती किंमत येईलसे, वाटते?”

म्हातारा नितंकोच म्हणाला—“मला फक्त तीन कवड्या पाहिजेत.” चांगने त्याला तीन कवड्या दिल्या. म्हातारा आनंदाने तीन कवड्या घेऊन निघाला. त्या दिवसापासून चांगच्या मडक्यातल्या कवड्या वाढायच्या थांबल्या.

बुद्धिमान

एका गावी एक शेतकरी रहात असे. त्याला सारंग नावाचा एक मुलगा होता. सारंग एक हुशार मुलगा होता. त्याच्या हुशारीबद्दल त्याच्या आईवडिलांना अभिमान वाटे. गावहुल नवल नाही, गावकऱ्यांना पण अभिमान वाटे. म्हणून सारंगच्या वडिलांनी खर्चासाठी आपली एक गाय विकली आणि सारंगला उच्च शिक्षणासाठी दूरच्या एका गावी पाठविले.

एका वर्षांनंतर सारंग घरी परत आला तेव्हा सारंगच्या वडिलांनी विचारले— “बाळ! तू काय काय शिकून आलास?”

“बाबा! मला आता बेंडकांची भाषा येऊ लागली आहे.” सारंग म्हणाला.

“काय! बेंडकांची भाषा! मी आपली गाय विकून तुला शिक्षणासाठी पाठविले आणि तू बेंडकांची भाषा शिकून आलास? पुरे झाले हे शिक्षण! तू घरी राहून

शेतावर जात जा कामाला!” बाप म्हणाला.

सारंग शेतावर कामाला जाऊ लागला. त्याने सारंग शेताच्या कामाला मदत केली. त्याची तय्येत सुधारली. एक दिवशी त्याने शिक्षणासाठी जाण्याची परवानगी मागितली. परंतु बापाने त्याला साफ नकार दिला. परंतु त्याच्या आईने भवण्याची मांडून त्याला शिक्षणासाठी पाठवायला सांगितले. म्हणाली— “माझा मुलगा बुद्धिमान आहे. तरंग शेताच्या कामात आवून त्याची बुद्धिमत्ता मातीमोल व्हावी, असे वाटते का तुम्हाला? त्याला शिकविण्याची व्यवस्था झालीच पाहिजे.”

दामकोच्या म्हणण्याबिरुद्ध नवरा काय बोलणार? त्याने पुन्हा सारंगला शिक्षणासाठी पाठविले. या खेपेस त्याने आपली

एक गाय विकली. काही दिवस विद्याभ्यास करून सारंग घरी परत आला.

“बाळ! या खेपेस तरी काही शिकून आलास की नाही?” बापाने सारंगला विचारले.

“का नाही बाबा? मी सारंग खेपेस कुण्याची भाषा शिकून आलो आहे.” सारंग म्हणाला.

“मुर्खा! बेंडकांची भाषा कुण्याची भाषा आप्ताने तुम्ही पोट भरणार आहे का? बल, उद्यापासून शेतात करायला चल.” बाप खेपेस ही रूप रागावला.

काही दिवस सारंगने बापावरोबर बसत केले आणि पुन्हा सिकायला जाण्याची इच्छा प्रगट केली. सारंगने मदत केल्यामुळे पीक चांगले निघाले होते. म्हणून सारंगच्या बापाने पुन्हा मुलाला शिक्षणासाठी पाठविले.

तिसऱ्या खेपेस सारंग घरी परत आला. तेव्हा बापाने विचारले— “या खेपेस तरी तू काही विद्या शिकून आलास की नाही?”

“होय बाबा! मी या खेपेस माझा गाय विकून आलो आहे.” सारंग म्हणाला.

“आता पुरे झाला तुम्हा विद्याभ्यास! ज्याच्याकडे फालतू पैसे आहेत त्याच्यासाठी या सर्व विद्या आहेत.” बाप म्हणाला.

सारंगने आता विद्येचा नाद सोडून वेण्याचे ठरविले आणि शेताचा कामे करू लागला. एकदा सारंग शेतात बांध रचवा बांधूला आले. सारंगला पाहून त्यांनी विचारले— “कायरे मुला! आम्ही दोघे रामपूरला जात आहो, तिथल्या राजाचा मंत्री हवा आहे असे ऐकतो. आपले नशीब पारखून पाहू या. कदाचित ते पद मिळेल. तू येतोस का आमच्याबरोबर?”

वेडूक होते. एका वेडकाच्या हातात एक गोळी होती. दुसऱ्या वेडकाने विचारले-“ही कमली रे गोळी?”

“हे एक उत्तम औषध आहे!” पहिला वेडूक म्हणाला.

“मला नाही ते सरे वाटत!” दुसरा म्हणाला.

“तुम्हा विद्यास बोलण्यावर असो किंवा नसो, माझे त्यात काही नुकसान नाही. गावप्रमुखाची बायको आजारी आहे, म्हणे ही गोळी तिने कासली तर एका ती उदून बसेल.” पहिला वेडूक म्हणाला.

“बल, सोड या गप्पा!” दुसरा म्हणाला आणि त्याने पाण्यात उडी मारली. पहिला वेडूक गोळी तलावाच्या काठी टाकून देऊन उडी मारून तलावात निघून गेला.

सारंगने ती गोळी उचलून जिशात ठेवून घेतली.

तिथे जेवणसाण आटोपून काही वेळ झोपले आणि सूर्यास्ताच्या सुमारास पुढे निघाले. गावात पोचे पोचेतो चांगला काळोख पडला होता.

रात्रभर गावातल्या घर्मशाळेत उतरायचे त्यांनी ठरविले. पण घर्मशाळेचा मॅनेजर म्हणाला-“मला पावेळी रास देऊ नका.

गावप्रमुखाची बायको मरणाच्या टेकली आहे. मी घेयला बोलावून घेऊन जाण्यासाठी निघत आहे.”

“मी मुळां एक बघच आहे. मला घेऊन चला.” सारंग म्हणाला.

घर्मशाळेच्या मॅनेजरने चकित होऊन त्याच्याकडे पाहिले. नंतर त्याला गावप्रमुखाच्या घरी घेऊन गेला. ती आई बेशुद्ध होऊन पडली होती. सारंगने आपल्या सिपातली गोळी काढून तिच्या तोंडात टाकली आणि तिला थोडे पाणी पाजले. थोड्या वेळाने त्या आईने बसले. बसले तिची नाही पाहली, ती जिवंत होती, एवढेच नव्हे तर तिची तब्येत छान सुधारली होती. म्हणाला-“आता काही भीती नाही, आई बायल्या.”

त्यामुळे सर्व सारंगकडे कौतुकाने पाहू लागले. त्याच्या हाताला गुण आहे असे सर्वांना वाटले. गावप्रमुखाने त्या आनंदात सर्व गावकऱ्यांना मेजवानी दिली. सारंग रामपूरला जात आहे हे जेव्हा गावप्रमुखाला कळले तेव्हा त्याने त्याच्याबरोबर दोघां नोंकरांना पाठविले आणि वाटेतल्या गावी सर्वांची उतरण्याची उत्तम सोय करून देण्यास त्यांना सांगितले.

दुसऱ्या दिवशी सर्व पुढे निघाले. एका गावाच्या घर्मशाळेत उतरले. घर्मशाळेत फार गर्दी होती. तरी मुळा तिघांच्या उतरण्याची उत्तम व्यवस्था झाली. जेवण-प्राण आटोपून सर्व आपल्या खोलीत झोपायच्या तयारीला लागले. पण त्यांना झोप आली नाही. कारण घर्मशाळेच्या बाहेर कुत्री भुंकत होती.

“ही कुत्री स्वस्थपणे झोपू वेणार नाहीतसे वाटते!” सारंग बरोबर आलेले दोघे म्हणाले.

“असे कां म्हणता? ही कुत्री आमच्या फायद्याची आहेत. आज रात्री या घर्मशाळेत

चोर चोरी करायला येणार आहेत वसे ती कुत्री म्हणत आहेत. एक चोर धर्मशाळेत उतरला आहे. मध्य रात्रीच्या सुमारास तो धर्मशाळेचे दार उघडणार आहे. नंतर इतर चोर आत शिरून दरवाजा घालतील."

"हे खरे आहे म्हणतोस?" दोघांनी त्याला विचारले.

"जनावरे कधी सोटे बोलत नाहीत." सारंग म्हणाला.

धर्मशाळेत उतरलेल्या सर्व प्रवाष्यांना सावध राहण्यास सांगण्यात आले. मध्य रात्रीच्या सुमारास धर्मशाळेच्या मॅनेजरने स्वतः दार उघडून चोरांना आत शिरू दिले. सर्व भोपल्याचे सोंग करून पडले होते. चोरांनी धर्मशाळेत पाऊल टाकल्याबरोबर सगळी मिळून चोरांना पकडले. त्यांच्या बरोबर धर्मशाळेचा मॅनेजर पण कैद झाला.

दुसऱ्या दिवशी सारंग त्या दोघा वडील-बाऱ्यांबरोबर पुढे निघाला. दुपारच्या

सुमारास ते एका ओढ्याच्या काठां येऊन पोचले. साऊन पिऊन ते विश्रांती घेत असतां सारंग दोघांना म्हणाला-"ओढ्यातले मासे आपल्याविषयी बोलत आहेत."

"काय म्हणत आहेत ते?" दोघांनी विचारले.

"ते म्हणत आहेत, आपल्यापैकी कोणी तरी एक मंत्री होणार आहे, म्हणे!" सारंग म्हणाला.

दोघांना फार झाला. त्यां दोघांना वाटले की त्यांच्यापैकी कोणी तरी मंत्री होणार. परंतु तिथे जेव्हा रामपुर पोचले तेव्हा मंत्रीपद सारंगसाठी वाट पाहत असल्याचे कळले. कारण सारंगने याव-प्रमुखाच्या बायकोला कसे वाचविले व चोरांना पकडवून देण्यासाठी त्याने कशी सूचना केली हे राजाला दूतांकरवी प्रथमच कळले होते. म्हणून राजाने सारंगलाच मंत्री केले.

पुत्रअपत्य प्राप्तीची इच्छा मनात बाळगून दुपद राजा मुनींच्या दर्शनास निघाला. त्याने प्रत्येक आश्रमात जाऊन पुत्र पुत्रीची कामना असल्याचे निवेदन केले. पुत्र जन्मल्यास त्याच्या श्रोणाचार्याचा वध करवा. पुत्री जन्मल्यावर तिचा विवाह अर्जुनाशी व्हावा अशी कामना पण त्यांनी व्यक्त केली. करीत करीत दुपद राजा गंगा यमुना नदीच्या संगमां-जवळच्या एका आश्रमात त्या आश्रमात याज व उपयाज नावाचे काश्यप गोत्री दोघे रहात होते. दोघे सूर्योपासनेत निमग्न असत. दोघां पैकी मोठा तपस्वी असावा असे दुपदाला वाटले. म्हणून दुपद त्याची सेवा करू लागला.

एकदा दुपद राजा एकांत स्थानी उपयाज मुनीचे दर्शन घ्यायला होता. त्याने उपयाज मुनी असाच्या निवेदन केले-"मुमिषर्य! श्रोणाने माझा अपमान केला आहे. मी विद्या इतर राजे श्रोणाचा वध करण्यास असमर्थ आहो. म्हणून आपण माझ्यावर अनुग्रह करून मला श्रोणाचार्याचा वध करवा. मी आपण मागले तितक्या गार्ह देण्याचे वचन देतो."

त्याला उपयाज म्हणाला-"मला कोण त्याही वस्तूची गरज नाही. मी असल्या कामामध्ये कोणाला मग्न करीत नसतो."

परंतु उत्तर ऐकूनवेळील दुपद निराश झाला नाही. उलट आणखी जास्तच खट्टा

व भक्तीने तो उपयाज मुनीची सेवा करू लागला. एक वर्ष असेच लोटले. एकदा उपयाज ऋषींनीच दुपवाला म्हटले—“राजा! माझी सेवा ज्या हेतूने करीत आहेस तो पूर्ण होण्यास भाग्याकडून तुला काही भवत मिळणार नाही. तू माझा भाऊ याज याच्याकडे जा. त्याला असंख्य गार्ह देण्याचे वचन दे. कदाचित तो तुझी इच्छा पूर्ण करील. तो स्वभावाने थोडा लोभी आहे. एकदा लोभाला बळी पडून त्याने घाणीत पडलेले देखील खाल्ले होते. गुरूकुल वास करीत असतां त्याने स्याम्यापिण्यात शुद्धाशुद्धतेचा विचार

ठेवला नव्हता. जे मलाय वाटेक ते खात असे.”

उपयाज म्हणाला ते ऐकून दुपद याज मुनींच्या गेल्या. त्याने याज मुनींना नमस्कार करून ऐंशी हजार गार्ह दिस्या व मनातली प्रगट केली.

याजने दुपदाची इच्छा करण्याचे मान्य केले. त्याने सर्व सामुग्री जमविणी आणि ‘पुत्रकामेष्टी’ यज्ञ मुक केला. याजने होम हवि हातात घेतला. नंतर दुपदाची राणी कोकिळाला बोलावून म्हणाला—“तू हा हवि ग्रहण कर. तुझ्या पोटी एक मुलगा मुलगी येतील.”

तेव्हा कोकिळादेवी म्हणाली—“मुनिवर्य! यावा, मी स्नान करून नवकर परत येते.”

“मी व दोघांनी जो हवि मिळविला तो फक्त तुझ्या गर्भासाठी फुकट घालवू का? पाहिजे तर ग्रहण कर नाही तर सोडून दे.” असे सांगून याजने हवि बग्नीठ टाकला.

अग्निकुंडातून त्याच वेळी एक योद्धा स्थाळ होऊन एका हातात तलवार व दुसऱ्या हातात धनुष्यबाण घेऊन सिंह-गर्जना करील बाहेर आला. त्याच्या

दोघावर रत्नवर्चित मृकूट होता. पाहतां पाहतां तो सदृश्य झाला.

त्यानंतर त्याच अग्निकुंडातून तेजस्विनी स्त्री निघाली. अशा तऱ्हेने दुपदाला एक मुलगा व एक मुलगी यांची प्राप्ती झाली. ते पाहुन देशाची प्रजा फार पृष झाली.

तोंपयंत कोकिळा स्नान करून आली. तिने उपयाजप्रवळ विनंती करून अग्निकुंडात जन्मलेला मुलगा व मुलगी दोघांची होण्याचा वर मिळविला.

ब्राह्मणांनी दुपदाच्या मुलाचे धृष्टद्युम्न मुलीचे अग्नी नावे अनुक्रमे ठेवली. मुलगी थोडी काळी होती. म्हणून तिचे कृष्णा असे ठेवण्यात आले होते. दुपदाने याज असंख्य गार्ह दान केल्या आणि ब्राह्मणांना दान करून कांपित्य नगरास परत आला.

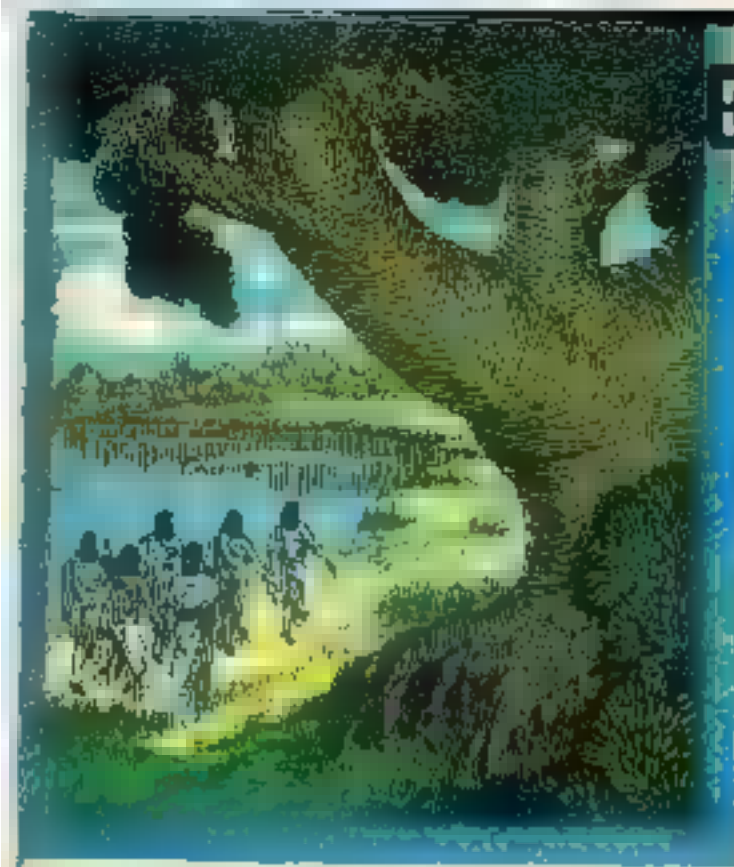
पुढे काही दिवसांनी दुपदाने धृष्टद्युम्नाला द्रोणाकडे अस्त्रविद्येचा करण्यासाठी पाठविले. द्रोणाने इच्छा नसून ही आपकीर्ती होऊ नये म्हणून धृष्टद्युम्नाला अस्त्रविद्या शिकविली.

दुपदाची मुलगी द्रौपदी लज्जायोग्य झाली. तिचा विवाह अर्जुनाशीच व्हावा

अशी इच्छा दुपदाच्या मनात सुरवातीपासूनच होती. परंतु पांडव लाक्षागृहात अडून गेल्याची वार्ता ऐकल्यामुळे त्याला निराश व्हावे लागले. त्याने आपल्या नातेवाईकांना मंत्री पुरोहित या सर्वांना बोलावून त्यांचा सल्ला विचारला.

तेव्हा दुपदावर फार कृपा असलेल्या एका पुरोहिताने राजाला सुचविले की महाराजा मला असे वाटत आहे की पांडव सुरक्षित कोठे तरी अज्ञातवास करीत आहेत. काही सूचक असे शुभशकुन धडल्याचे आढळून आले. त्यावरून ते सुखी असावेत असेच मला वाटते. तेव्हा आपण

काळजी करण्याचे कारण नाही. आपण द्रौपदीच्या स्वयंवराची गोष्ट जाहीर करावी. ती बातमी कळल्यावर पांडव नक्की स्वयंवराला हजर होतील. राज-कन्यांचे स्वयंवर वास्तवसंपन्न आहेत!

त्या प्रमाणे स्वयंवर करण्याचे ठरले. साडेतीन महिन्यांनंतर स्वयंवराचा मुहूर्त ठेवण्यात आला. स्वयंवरासाठी एक विशिष्ट धनुष्य तयार करविण्यात आले. छप-राळा दागून एक मासा ठेवण्यात आला.

एकचक्रपुर गावी पांडव ज्या ब्राह्म-णाच्या घरी रहात असत त्या ब्राह्मणाकडे कोणी पाहुणा त्याच सुमारास आला. त्याने

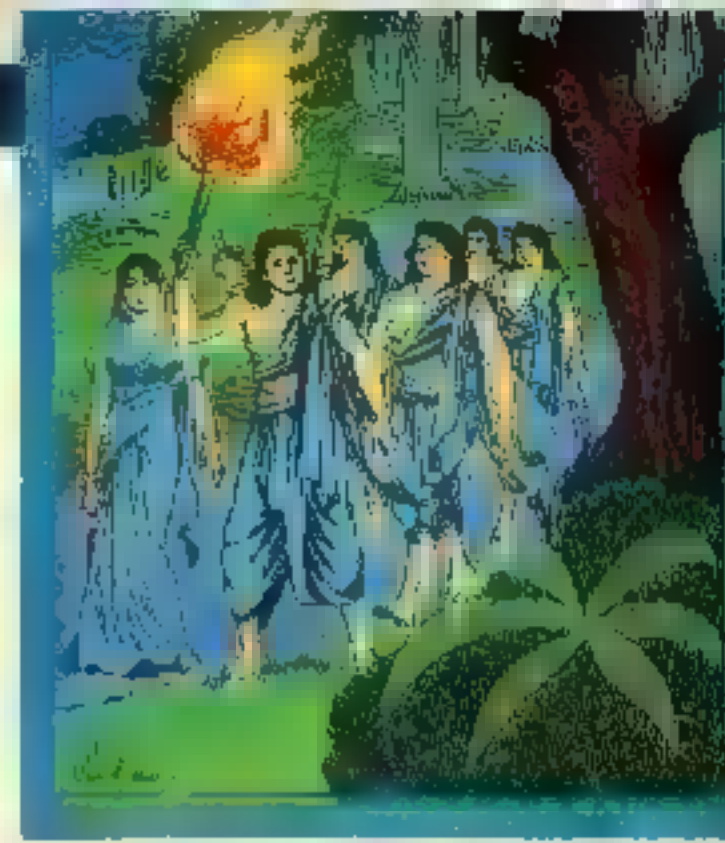
द्रौपदीच्या स्वयंवराची गोष्ट पांडवांना सांगितली. म्हणाला—“सर्व देशांचे राजे व राजकुमार द्रौपदीच्या स्वयंवरासाठी कांपित्य भगरी जात आहेत.”

नव द्रोणाचार्याचा करणारा पुरुष असल्याची गोष्ट ऐकून फार वाईट वाटले. परंतु विघिलित्त कधी टळत नाही, या गोष्टीचा विचार त्यांनी मनाचे करून घेतले. द्रौपदीच्या हजर राहण्याची त्यांच्या मनाची. तेव्हा कुंती पांडवांना म्हणाली—“मुलांतो! आतां एकचक्रमूरला रहाणाला लागून आपल्याला बरेच दिवस माले. याच एका रात्यात राहून भिक्षा मागून उदर निर्वाह करणे काही दिवसांनी कठीण जाईल. आपण पांचाल देशात राहू या. तो देश सुखी व समृद्ध आहे. तसे कांपित्य नगर सुंदर आहे. द्रुपद राजा ब्राह्मणांचा आदर करतो.”

युधिष्ठिराला आईचा पसंत पडला. त्याने आपल्या धाकट्या मावा-बरोबर एकचक्रमुराहून निघण्याचे ठरविले आणि त्यांना आश्रय देणाऱ्या कुटुंबाचा निरोप घेऊन पांडव निघाले.

पांडव प्रवास करित एक दिवशी रात्रीच्या सुमारास गंगानदीकाठच्या सोम-तीर्थस्थानी आले. चारी बाजूला गडद अंधकार होता. सर्वांच्या पुढे अर्जुन एक जळत लाकूड घेऊन जात होता. गंगानदीत आंधोळ करण्यासाठी ते नदीवर गेले. त्यावेळी अंगारपर्व नावाचा एक गंधर्व स्त्रियांसह जलक्रीडा करीत होता. कोणीतरी मानवजातीतले येत आहेत हे पाहून त्याने इरडावून विचारले—“कोण येते आहे ते? निघून इकडून! माझे आहे. माझे अंगारपर्व गंधर्व, की कुबेराचा मित्र आहे. शिवाय ही वल, गंधर्व व राक्षस संचारासाठी भेमलेली आहे. मनुष्य या प्रदेसात संचार या मनाई आहे.”

ते ऐकून अर्जुन म्हणाला—“मूले, कुष्टा! हिमालय व गंगानदी कोणाच्या स्वतःच्या मालकीची होऊ का? यांचा संचार करण्यास सर्वांस सारखा हक्क आहे. गंगेचे दर्शन करून आंधोळ सर्वांनी करावे असे शास्त्र आहे. ती सकाळ असो की संध्याकाळ असो किंवा रात्र असो. म्हणून आम्ही गंगेत स्नान केल्याशिवाय पुढे जाणार नाही.”

अर्जुनाच्या तोंडचे ते उतर ऐकून अंगार-पर्व गंधर्वाला राग आला. त्याने अर्जुनावर शरभूटी सुरू केली. अर्जुनाने जळते लाकूड आडवे वाण अडविले व म्हणाला—“हे गंधर्वा! तू आपल्या वाणांनी का आम्हाला अडविणार आहेस? आम्ही कोण आहो असे तुला वाटले? आमच्या जवळ तुम्ही डाळ शिजणार नाही, लक्षात असू दे.” असे सांगून अर्जुनाने आग्नेयास सोडले. त्यामुळे गंधर्वाचा रथ जळून गेला आणि गंधर्व वेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडला.

त्या वेळी गंधर्वाची स्त्री कुंभीनसी हिने युधिष्ठिराजवळ क्षमाप्रार्थना करून आपल्या

पत्नीला जीवदान देण्यास सांगितले. तेव्हां पृथिविष्ठर अर्जुनाला म्हणाला-“अर्जुना! ही स्त्री आपल्या जवळ पतीच्या प्राणाची शिक्षा मागत आहे. म्हणून तू त्याला सोड.”

अर्जुनाने आपल्या चवील भावाच्या आज्ञेने गंधर्वाला जीवदान देऊन सोडून दिले.

गंधर्व मुन्नीवर आल्यानंतर अर्जुनाला म्हणाला-“माझा पराभव तुमच्या हाती लागला आहे. मी आपले अंगारपूज हे नाव सोडून देऊन दुसरे नाव धारण करतो. तू ~~माझा~~ रथ जळून टाकला आहेस. म्हणून मी स्वतःसाठी तुला विविध रथाची सुट्टी करतो व माजपासून ~~माझा~~ चित्ररथ असे राहील. ~~महानवीर~~ आहेस. म्हणून मी तुला ‘चाक्षुसी’ ~~विद्या~~ शिकवून देतो. ~~विद्येच्या~~ सहाय्याने तुला जिलोकाल केव्हां, कोठे व काय घडत आहे हे ~~माझा~~. तो मंत्रसक्ती माझ्याजवळ आहे. म्हणून देव आम्हांला काही अपाय करू शकत नाहीत. या विद्येबरोबर मी तुला काही अमोघ अस्त्रपण देतो. तुझ्या सर्व भावांना प्रत्येकी शंभर शंभर अश्व देतो.”

अर्जुन म्हणाला-“मी किंवा माझे बंधू कोणाकडून कोणते ही दान किंवा शिक्षा ग्रहण करीत नाही.”

“तर ~~तू~~ ~~माझा~~ कर, तू ~~माझा~~ काही दे ~~माझा~~ त्याबद्दल मी वेईत ते ~~माझा~~ कर.” गंधर्व म्हणाला.

गंधर्वाला आग्नेयास्वाचा मंत्र शिकवून अर्जुनाने त्याच्या कडून अश्व घेण्याचे कबूल केले.

शेवटी गंधर्व अर्जुनाला म्हणाला-“तुम्ही सैनिय आहां, म्हणून तुम्हांला एक ~~पुरोहित~~ म्हणून असला पाहिजे. तो तुम्ही नेमावा. तो सल्ला देईल तसे तुम्ही वागवते. म्हणजे तुमचे हितच होईल.”

अर्जुन चित्ररथ गंधर्वाला आग्नेयास्वाचा मंत्रोपदेश करून म्हणाला-“तूत तू घोडे

आपल्याच जवळ ठेवून घे, मला वाटतील तेव्हा मी मागवून घेईन." त्यानंतर पांडव गंधर्वांचा निरोप घेऊन पुढे निघून गेले.

गंधर्वा काढाने चालत चालत पांडव उत्कोच शेंद्री आले. तेथे धौम्य ऋषी तपश्चर्या करीत होते. पांडवांनी त्यांना तपस्कार करून विनंती केली की त्यांनी पांडवांचे पीरोहित्य स्वीकारावे. धौम्य ऋषींनी पांडवांचा पराक्रम, उत्साह व शक्तिसामर्थ्य पाहून त्यांचे पीरोहित्य स्वीकारले. धौम्य ऋषींनी पीरोहित्य स्वीकारल्यामुळे पांडव निर्विघ्न झाले.

त्याच वेळी धौम्य ऋषींच्या आश्रमात द्रौपदीच्या स्वयंवराचा निघालेले काही लोक आले. मातेचरोबर स्वयंवर समारंभ पाहण्याची इच्छा असल्याचे पांडवांनी त्यांना सांगितले. ब्राह्मण वेषधारी पांडवांकडे

पाहून त्या लोकांनी त्यांच्याविषयी चकचकी केली. "तुम्ही कोण, कोठून आलात आणि कोठे जाणार?"

पांडव म्हणाले—"आम्ही एकचक्रपूर गावाहून आलो आणि कांपित्य नगरी आत आहो."

"आम्ही तिकडेच निघालो आहो. तेथे द्रुपद महाराजांची कन्या द्रौपदी हिचे स्वयंवर आहे. द्रौपदी फार देखणी व सुंदर आहे, म्हणून स्वयंवरात भाग घेण्यासाठी दूरदुरून क्षत्रियवीर येत आहेत. स्वयंवरास येणाऱ्या ब्रह्मबंदास द्रुपद गोदान करीत आहे. सुवर्णदान व अन्नदान पण करणार आहे असे ऐकतो. चला तर आपण सर्व बरोबरच जाऊ." ते लोक वेषधारी पांडवांना म्हणाले.

त्यांच्या बरोबर कांपित्य नगरीला निघाले.

गांधीचे चरित्र

[१३]

१९३४ साली सविनय कायदेभंगाची चळवळ बंद पडली. म्हणून सरकारने राष्ट्रीय महासभेवरची बंदी काढून टाकली. त्यानंतर गांधीजींनी राजकीय कार्यातून आपले अंग काढून घेतले आणि ग्रामोद्या-राच्या कार्यास स्वतःस बाहुन घेतले.

१९३७ साली नवीन राज्य घटना अमलात आली. घटनेच्या तज्ज्ञ लोकांना वाटले की या घटनेनुसार भारत हळूहळू शासनसूत्रे आपल्या हातात घेऊ शकेल.

काँग्रेसने अनेक प्रांतात शासनाधिकार स्वीकारून मंत्रिमंडळे स्थापन केली. त्यामुळे काँग्रेस आणि मुस्लिमलीग यांच्यात मतभेद वाढत गेला. १९३९ मध्ये दुसरे जागतिक युद्ध सुरू झाले.

महायुद्ध सुरू झाल्यानंतर दहा दिवसांनी काँग्रेसने एका ठरावान्वये काँग्रेसने नाझी

अत्याचाराविरुद्ध चिरवून निघालेल्या लोकांविषयी सहानुभूती प्रगट केली. त्याच ठरावात, ब्रिटीश सरकारने लोकशाही विषयी आपले विचार स्पष्टपणे प्रगट करावे असे समूह करण्यात आले होते. तसे केले तरच भारतीयांचा पूर्ण सहकार सरकारला मिळेल. थोडक्यात याचा अर्थ असा होता की इंग्रजांना भारतीय प्रजेची मदत व्हावी असेल तर त्यांनी भारतीयांना स्वातंत्र्य दिले पाहिजे.

परंतु इंग्रज भारतीयांना स्वातंत्र्य देण्यास कबूल नव्हते. म्हणून काँग्रेसने पुढारी चळवळीची तयारी करू लागले. परंतु गांधीजींनी व्यक्तिगत सत्याग्रहाचा परवानगी दिली होती. १७ ऑक्टोबर १९४० या रोजी व्यक्तिगत सत्याग्रहाची चळवळ सुरू करण्यात आली. अडीच महिन्यात

चांदोबा

जून १९७७

ज्ञानाचा प्रवक्ता

एका गावी अंबादास नावाचा एक शेतकरी रहात असे. त्याच्या शेजारी अंबू मावशी नावाची एक बारी झोपडी बांधून तीत रहात असे. ती आपल्या अंगणात व परसात फुल-झाडे लावून फुले येत ती विकत असे. त्यावर तिला पोंटापाण्यापुरते पैसे मिळत. अंबुमावशीला पाच वर्षांचा एक नातू होता.

अंबादासाला एकदा अंबुमावशीचे अंगण आपल्या अंगणात मिळवून घ्यावे असे वाटले. त्याने अंबुमावशीला येऊन तसे विचारले. म्हणाला—“मावशी! ती आपले अंगण थोडे मोठे करावे म्हणतो. तुम्ही तुमची ही झोपडी असीत मला देऊन टाका. तुम्हाला चार पैसे मी नक्कीच देईन.”

ती म्हणाली—“बाबा! मला व माझ्या नातवाला देवायला आहे ती एवढीच असीत व झोपडे. माझी सून, मुलगा व त्याचे

बाबा याच झोपडीत आम्हांला सोडून गेले. माझा देह मी येथेच सोडला तर माझ्या आत्मााला थोडी शांती मिळेल.”

अंबादासाने अनेक प्रकारे म्हातारीची समजूत घालण्याचा यत्न करून पाहिला, पण काही उपयोग झाला नाही. तेव्हा रागावून दटावून म्हणाला—“सध्या-काळपर्यंत तू ही झोपडी रिकामी केली नाहीस तर पहा!”

“मी आपली झोपडी रिकामी करू, म्हणतो? ती कां? मी येथून हलणार नाही. पाहिले, तू काय करतोस ते!” म्हातारीने तिच्याच कडक भावाजाने उत्तर दिले.

अंबादासने म्हातारीला बटवचरीने तिच्या झोपडीबाहेर हाकलून घ्यायचे ठरविले. त्याने नोकगंकरवी म्हातारीचे सामान झोपडीबाहेर फेकविले आणि झोपडी पाहून टाकली.

म्हातारी गावच्या सरपंचाकडे अंबादास विरुद्ध फिर्याद केली. पंचांनी अंबादासला बोलावून चवकशी सुरू केली.

अंबादासने पंचांसमोर आपली जवानी दिली. तो म्हणाला—“या म्हातारीच्या मुलाने माझ्या जवळून शंभर लांबे कर्जाऊ घेतले होते. त्याने मला कर्जरोखा निवून दिला होता. परंतु म्हातारीने मुद्दल तर सोडाच व्याग्रमुद्रा दिले नाही. मी कर्जाच्या वसुलीसाठी तिची झोपडी ताब्यात घेतली.” असे सांगून त्याने एक कर्जरोखा पंचांसमोर सादर केला. त्यावर एक अंगठपाचा ठरा पण होता.

पंचांनी तो कर्जरोखा खरा मानून अंबादासच्या बाजूने निवाडा दिला. म्हातारी वर तो अन्यायच झाला.

त्यानंतर म्हातारी दुसऱ्या एका जागी आपली झोपडी बांधून राहू लागली. पहिल्या सारखीच फुले विकून तीथर आपला उदर निर्वाह चालवू लागली.

काही दिवस लोटले. अंबादास म्हातारी-कडून काढून घेतल्यावर त्या जमिनीवर एक घर बांधण्याच्या हेतूने पाया खणू लागला. पाय खणण्याचे काम चालू होते. म्हातारी नातवाला घेऊन आलेली पाहून अंबादासला आश्चर्य वाटले. त्याने तिला पाहताच

विचारले-“काय मावकी! कसे काय, वर आहे ना? आज इकडे कसा काय?”

“तुम्ही श्रीमंत, मी गरीब अनाथ म्हातारी. माझ्यावर थोडी कृपा दृष्टी ठेवा. एक मदत मागायला आले आहे.” म्हातारी म्हणाली.

“कसली मदत, विचारात तरी!” अंबादास म्हणाला.

“माझा नासू रोज आपली जुनी शोपडी राखव म्हणून हट्ट धरून बसतो. म्हणून आले होते त्याला बाळबायला.” म्हातारी म्हणाली.

“मग दालबिलीत का जागा! मग आणखी काय?” अंबादासने विचारले.

“जाते, माझ्या जमिनीतली टोपलीभर माती घेऊन जाते, वेता का? त्या मातीची चूल करून घ्यावी म्हणते! त्या चुलीवर सैपाक करून चार घास मिळाले म्हणजे मनाचे समाधान होईल.” म्हातारी म्हणाली.

म्हातारी म्हणाली ते ऐकून अंबादास हसू लागला. म्हणाला-“टोपलीभर मातीच ना! घेऊन जा!”

म्हातारीने टोपलीभर माती घेतली आणि म्हणाली-“मालक! जरा हात लावता का टोपलीला? पुष्प लागेल तुम्हांला!”

अंबादासने टोपली उचलायला हात लावला. पण टोपली उचलवेना. त्याने पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला, धामधूम झाला, पण टोपली उचलवेना.

म्हातारी जोरजोराने हसू लागली आणि म्हणाली-“एक टोपलीभर माती उचलवत नाही आणि ही सर्व माती तू बरोबर उचलून घेऊन कसा काय आणार आहेस नुवा!”

अंबादासाची मान गरमेने आली झाली. त्याच्या डोक्यात झानाचा प्रकाश पडला. आपली चूक त्याच्या लक्षात आली. त्याने त्याच आंगेवर धर बांधून ते म्हातारीला देऊन टाकले.

पश्चात्ताप

फार जुनी गोष्ट आहे. एका गावी दोन मित्र रहात असत. गोपाल दयाळू व उदार स्वभावाना होता आणि त्याचा मित्र कृष्णाजी चिक्क स्वभावाना होता. गोपालला मूलवाळ काही नव्हते. म्हणून त्याने सोब-यात्रा करण्याचे ठरविले. त्याच्या चारजणे अशरफी रोख होत्या. त्याने प्रवासासाठी शंभर अशरफी बरोबर घेतल्या आणि बान्नी तीनशे कोठे तरी ठेवून द्यायचे ठरविले. परंतु कोठे व कसा ठेवायच्या हे त्याला कळत नाही. म्हणून त्याने कृष्णाजीचा सल्ला विचारला.

“मी तुझ्या अशरफी आपल्याजवळ ठेवून घ्यायला तयार नाही रे. कावा! माझ्या मते गांवाबाहेरच्या बडाखाली त्या पुढत ठेव.” कृष्णाजीने सल्ला दिला.

गोपालला तो सल्ला पसंत पडला. परंतु त्याला एक अंका वाटली, दिवसां जाड्याखाली

पुढत ठेवल्या तर लोकांच्या नजरेस ती गोष्ट येईल आणि मग कोणीतरी उचलून नेईल. म्हणून त्याने रात्री सवें गोपाल्यावर आपला ठेवा पुढत ठेवण्याचे ठरविले. परंतु त्याला एकदघाने गांवाबाहेर बडाखाली जायला घोर होईना. म्हणून त्याने सोवतीला कृष्णाजीला बरोबर घेतले. तीनशे अशरफी पुढत ठेवल्या व पहाटे उठून काशीयात्रेला निघून गेला.

नवरा रात्री उघिरा आलेला पाहून कृष्णाजीच्या बायकोने उघिरा येण्याचे कारण विचारले. त्याने गोपालच्या अशरफी पुढत ठेवल्या असल्याची गोष्ट सांगितली. ते ऐकून कृष्णाजीच्या बायकोला त्या उचलून आणण्याचा लोभ उत्पन्न झाला. तिने नवऱ्याला तसे सुचविले. कृष्णाजीला ते पटले नाही. पण बायको हट्टालाच पेटली

■ विहिरीत जीव द्यायला निघाली तेव्हा

विचारले—“काय मावडी! कसे काय, वर आहे ना? आज इकडे कसा काय?”

“तुम्ही श्रीमंत, मी गरीब अनाथ म्हातारी. माझ्यावर थोडी कृपा दृष्टी ठेवा. एक मंदत मागायला आले आहे.” म्हातारी म्हणाली.

“कसली मंदत, विचारात तरी!” अंबादास म्हणाला.

“माझा नातू रोज आपली जुनी शोपडी राखव म्हणून हट्ट धरून बसतो. म्हणून आले होते त्याला बाळबायला.” म्हातारी म्हणाली.

“मग दालविलीत का जागा! मग आपली काय?” अंबादासने विचारले.

“जाते, माझ्या जमिनीतली टोपलीभर माती घेऊन जाते, वेता का? त्या मातीची चूल करून घ्यावी म्हणते! त्या चुलीवर सैपाक करून चार घास मिळाले म्हणजे मनाचे समाधान होईल.” म्हातारी म्हणाली.

म्हातारी म्हणाली ते ऐकून अंबादास हसू लागला. म्हणाला—“टोपलीभर मातीच ना! घेऊन जा!”

म्हातारीने टोपलीभर माती घेतली आणि म्हणाली—“मालक! थरा हात लावता का टोपलीला? पुण्य लागेल तुम्हांला!”

अंबादासने टोपली उचलायला हात लावला. पण टोपली उचलवेना. त्याने पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला, धामधूम झाला, पण टोपली उचलवेना.

म्हातारी जोरजोराने हसू लागली आणि म्हणाली—“एक टोपलीभर माती उचलवत नाही आणि ही सर्व माती तू वरोवर उचलून घेऊन कसा काय जाणार आहेस नुवा!”

अंबादासाची मान गरमेने खाली झाली. त्याच्या डोक्यात झानाचा प्रकार पडला. आपली चूक त्याच्या लक्षात आली. त्याने त्याच आंगेवर धर बांधून घाल्यावर ते म्हातारीला देऊन टाकले.

स्वतःला लावून म्हणाला—“कस काय गोपाळ? कशी झाली काशीयात्रा?”

“होय नुवा! तुझ्या कुपेने यात्रा तर फार खान झाली. वर तर आता पुन्हा एकदा दोघे मिळून त्या वडाच्या शाखापर्यंत गेले पाहिजे! कारण या खेपेस देवाच्या कुपेने मला एक हजार अशरफी आपली मिळाल्या आहेत. हजार अशरफी जुन्या अशरफीबरोबर टेबून मी रामेश्वरच्या यात्रेला जावे, म्हणतो. उद्यां रात्री मी तुझ्या घरी येतो. आपण दोघे जाऊ.” गोपाळ म्हणाला.

गोपाळ म्हणाला ते ऐकून कृष्णाजी घाबरेून गेला की दोघांना पुन्हा वडाच्या शाखा-खाली जावे लागणार. पण काय करणार? होकार देऊन त्याने गोपाळला परत पाठविले. नंतर आपल्या बायकोला म्हणाला—“आता उद्या मी वडाच्या शाखाजवळ बांधले तोंड जाऊ? चोरी सापडणार? तू माझे ऐकले नाहीस, आणि उगाच हट्ट केलीस!”

“एवढ्या एवढ्याशा गोष्टीसाठी तुम्ही इतके पावरता काय? माझे सर्व जमेसबंद दागिने गहाण ठेवून मोनशे अशरफी घेऊन या. त्या पाहून गोपाळला धीर येईल आणि तो एक हजार अशरफी तेथे पुरवून देवील.

तो रामेश्वरला निधून गेल्यावर आपण त्या सर्व अशरफी बाबून घेऊन येऊ." कृष्णाजीची बायको म्हणाली.

कृष्णाजी आपल्या बायकोच्या चातुर्याची स्तुती करू लागला. त्याने तिचे दागिने एका भावकाशकडे गहाण ठेवून दिले आणि तीनशे अशरफी आणून बडाच्या माडाखाली पुरवण ठेवल्या.

दुसऱ्या दिवशी रात्री गोपाळच्यादरोवर जाण्यासाठी कृष्णाजी गोपाळची वाट पहात बसला. पण गोपाळ आला नाही. मध्यरात्र उलटून गेली होती. कृष्णाजीने गोपाळच्या घरी जाऊन दाराची कडी बाजविली. गोपाळ उठून बाहेर आला आणि विचारू लागला—“काय रे कृष्णाजी! इतकी रात्र उलटून गेल्यावर फसा काय आलास?”

“अरे सूर्य आज रात्री बडाच्या माडाखाली जाऊ, मज्जतास का म्हणालास?” कृष्णाजीने विचारले.

“असे होय! मला वाटने की उद्या सकाळी तुला भेटून खरी गोष्ट सांगायी. अरे मी रामेश्वरची यात्रा काही दिवस पुढे डकलली आहे. म्हणून मी काल संध्या. काळीच फिरत फिरत बडाच्या आडाखाली गेलो आणि पुरलेल्या अशरफी घेऊन आलो.” गोपाळ म्हणाला.

कृष्णाजीला ते उत्तर ऐकून घेरीच आप्यासारखे वाटले. तो निराग होऊन घरी परतला आणि घडने ते सर्व बायकोला सांगितले.

“देका! काय रे केलेस हे? आमची केवढी चूक? पाचशे अशरफी किमतीचे दागिने काही तीनशे अशरफी घेऊन गहाण ठेवले होते. आता कसे सोडवायचे?” असे म्हणत गोपाळची बायको सानी बडवून रडू लागली. कृष्णाजीला चांगलोच धडली व केलेल्या चुकीबद्दल तो पश्चात्ताप करू लागला.

पडकीं दुकळ

[२८]

[मिर्चीपुत्र व त्याच्या साथीदारांनी रात्री एका शिबीरात काढली. पुढाच्याचा एक नोकर शिबीरपुढच्या दुकळीच्याच प्रयत्न करीत पांघरामने व कुत्र्याने ते ओढवून त्या नोकराला केले. मंतर चार दिवस प्रवास केल्यावर ते वृत्तिक हीरावर पोचले. शिबीरात व विक्रमना एक ओषाड दिले. पुढे—]

देकडीच्या टोकावरून त्यांना जे ओसाड देऊळ दिले त्या बाजूला दोघे निघाले. वृत्तिक हीरापर्यंत पोचण्यास त्यांना अपार संकटांना तोंड द्यावे लागले होते. परंतु इतक्या सहजी ते देऊळ सापडले आणि कल्पना स्वप्नातही त्यांनी केळी नव्हती. सूर्यास्ताची वेळ होती. कळोस पडू लागला होता. ते दोघे देवळापर्यंत येऊन पोचले. परंतु देवळात पाऊल टाकल्यावर उधात काही प्रकार मूर्ती होत्या. त्या त्यांना निरासा वाटली. ते देऊळ ओसाड व पडायला झाले होते हे खरे आहे. परंतु महाराज विक्रमसिंहांना वाटने होते तसे शिल्पकलेचे उत्तमोत्तम नमुने त्यांत नव्हते व ते सोन्याने मळवलेले पण नव्हते. सर्व देऊळ दगडाने बांधलेले होते. गाभाऱ्यात कालीमासेची मूर्त होती. ती एका बाजूला थोडी झुकलेली होती. मितीतल्या कोना-उधात काही प्रकार मूर्ती होत्या. त्या

दिगवून टाकणारे असेदेखील काही नाही." शिखीमुख म्हणाला.

विक्रमकेसरी शिखीमुख जे म्हणाला ते बरोबर असल्याबद्दल होकारार्थी मान हलवून मूर्तीजवळ गेला. त्याच वेळी एक विष्णू मूर्तीच्या मागून बाहेर आला व मितीकडे जाऊ लागला. तो सामान्य विनवापेक्षा बारा मोठा होता. विक्रमने त्याला मारण्यासाठी तलवार उपसली. त्या बरोबर मूर्तीच्या मागून तसेच मोठे आणखी दोन विष्णू बाहेर आले.

शिखीमुख विक्रमला बडबून म्हणाला— "विक्रम आपण असे किती विष्णू मारणार? ह्या झीगाचे नावच वृश्चिक झीप आहे. आपण हे राक्षसी निचू भारीत बसलो तर आपल्याला दुसरे करायला वेळ कोठून मिळणार? आपण आपले कर्तव्य विसरतां काका नये. म्हणून येवून निघून जाऊ."

"बरोबर आहे तुझे म्हणणे. या विचवांच्या वाटेस न सहाय्य आहे. हे आपण हुडकत असलेले पडके देऊळ नव्हे." विक्रमकेसरी म्हणाला.

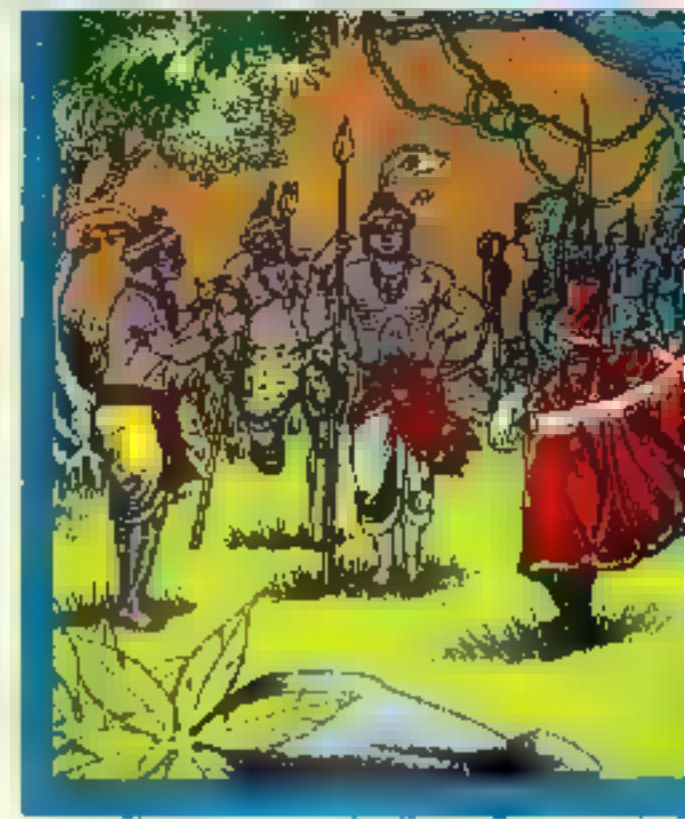
शिखीमुख मान झाली कर्कश विचार करीत देवळाबाहेर आला. चहूकडे पसरलेली पर्वतश्रेणी पाहून म्हणाला— "देवळाचा

सोब काडण्यासाठी हे सर्व डोंगर व चोरी पालवी धालावी लावतील. परंतु फार सावधगिरीने आपले काम रेल्ले पाहिले. कारण तो पुजारी आपला वध करण्यासाठी लपून बसलेला आहे. केव्हा कसा घात करील सांगता येणार नाही."

"शिखी! वाटते की पुजारी आधीच या बेटावर येऊन पोचला तो देवळात पोचून तेथल्या सर्व अमूल्य वस्तू उचलून पळून तर गेला नसेल?" विक्रमने विचारले.

ते ऐकून शिखीमुख स्थित कर्कश म्हणाला— "संसद काहीत काय वर्ष आहे? उका बरोबर आपण देवळाच्या शोधार्थ निघू. वाटते की तो पुजारी बेटाला तर त्याला घमसदनाला पाठवू. पुजारी पडक्या देवळाजवळ पोचला असेल असे मना नाही वाटत."

त्यानंतर दोघे काही बोलल्याशिवाय मोनपणे त्यांच्या नावा होत्या तेथे परत त्यांनी आपल्या अनुयाय्यांना पुढे काढ करायलाचे हे सभजावून सांगितले. ते ऐकून नांगसोम म्हणाला— "असली पडकी देवळे या बेटात किती तरी असतील." तो

असे म्हणाला की कधी काळी इभ्यु-जातीचे सहजावची लोक या प्रदेशात रहात असत. आजची स्थिती त्यांना ठीकठीक माहीत नव्हती.

जंघणळाण झाल्यावर सर्वांनी झोपायची तयारी केली. चांदण्या रात्रीची वेळ होती. चोरी वाजूचे डोंगर व त्यांच्यावरची झाडे फार सुंदर दिसत होती. जांगलाला नाचावर लक्ष ठेवायला नेमून सर्व झोपी गेले.

सूप दमल्यामुळे शिखीमुखला गाढ झोप आली होती. परंतु अचानक काहीतरी आवाज झाल्यामुळे तो ताडकन उठून उभा राहला. जांगला लंगडत लंगडत जवळ येत

होता. शिखीमुखला त्याचा संशय बाळा. तलवार उचलून पुढे सरसावला. बांगला धमकला व म्हणाला—“शिखी साहेब! तुम्हाला वाटत असेल, मी तुम्हांला ठार करण्याच्या विचारात आहे. अजून तुमचा भास्मावर विश्वास बसला नाहीसे दिसते. मी तुम्हांला धोक्याची सूचना देण्यासाठी आलो आहे.”

शिखीमुख पश्चात्ताप करीत म्हणाला—“असे होय! शत्रू येतो आहे का? कोण पुजारी का?”

“कोण आला आहे कळत नाही. पण जमिनीवर पडून ऐका जरा, झफलीचा

आवाज ऐकू येत आहे. ऐका, जस्त जस्त स्पष्ट ऐकू येऊ लागला आहे.” असे जांगलाने जवळच्या झाडीकडे दृष्टी ठेवली.

शिखीमुखला पण तो स्पष्ट ऐकू येऊ लागला. तो मोठेमाने जोरठून आपल्या साथीदारांना सावध करीत म्हणाला—“जत्रू येतो आहे. उठा, जत्रू!”

विक्रमकेसरी बरोबर नांगसोम स्त्रीस सवे जागे झाले. सर्व आपापली शस्त्रे घेऊन तयार उभे राहले, काहीतरी संकट

संभव त्यांना वाटू लागला.

तेवढ्यात वीस-पंधवीस जणांनी चारी बाजूनी घेरले. त्यांच्या पैकी एकाच्या होक्याला विचबाच्या आकृतीचा टोप होता. त्या टोपने त्याने आपले तोंड झाकून घेतले होते. शीळ्यांच्या जागी फक्त दोन भोके होती. त्या शोकस्तून त्याचे डोळे छान चमकत होते.

टोप घालसेल तो मनुष्य आपल्या हातातली दगडी कुऱ्हाड वर उचलून आपल्या साथीदारांना म्हणाला—“स्वप्नात वृश्चिक मातेने दर्शन देऊन मला या लोकां-विषयी काही सांगितले आहे. यांच्यापैकी एका योग्य भाणसाला वली दिल्यास आप-

ल्याला वृश्चिक मातेच्या देवळात निविघ्न पणे प्रवेश मिळू शकेल.”

ते विचित्र वेषधारी लोक त्याच बेटा-वरचे आदिवासी लोक असावेत असे शिखीमुखने ओळखले. वशा स्थितीत त्यांच्याशी मारामारी करण्यात सहाय्यपण नाही. त्याने ती गोष्ट विक्रम-केसरीला सांगितली तेव्हा मुढा ती पटली.

मध्यंतरी नांगसोम शिखीमुखजवळ म्हणाला—“हे लोक बोलत असलेली भाषा इभ्यु भाषेच्या सारखीच आहे.”

“तरमग भाषेत आपण बोललो तर आपला होईल असे वाटते तुला? तू सांग, त्यांना त्रास घायला आलेले जमून तुफान आल्यामुळे आपल्या नावा त्यांच्या बेटाला येऊन लागल्या.” शिखीमुख म्हणाला.

नांगसोमने, शिखीमुखने सांगितल्या-प्रमाणे आदिवासी लोकांच्या जवळ जाऊन सांगितले आणि म्हणाला—“आम्ही इभ्यु जातीचेच. मग आपण आपसात मांडण करण्यात काय अर्थ आहे? उज्याडल्यावर आम्ही आल्या वाटेने निघून जाऊ.”

नांगसोम म्हणाला ते ऐकून रागटी जातीचा नेता चकित होऊन म्हणाला—“आम्ही इभ्यु जातीचे आहो. ही गोष्ट फार जुनी आहे. आता आम्ही वृश्चिक जातीचे आहो. दोन दिवसांपूर्वी पुजारी नावाचा एक मनुष्य या बेटावर उतरला. तो मुढा स्वतःला इभ्यु जातीचाच सांगत होता. तो शिथिलेश्वरी देवीच्या देवळाच्या सोपार्य आला आहे. मला असे वाटते की तो म्हणतो हे शिथिलेश्वरी देवीचे देऊळ आणि आमच्या वृश्चिक मातेचे देऊळ दोन्ही एकच. उद्यां मी त्याच्या व तुमच्या टोळीची गाठ बाळून देतो. तेव्हा तुम्ही कोणत्या

हेतूने या बेटावर आलात हे आम्हांला बरोबर कळेल. परवा शींगिमेळा मी उन्मत्त कात मारल्या अंगात आले की ते देऊळ पृथ्वीच्या पोटात कोठे आहे हे हुडकून काढीन आणि नंतर तुम्हांला सर्वांना वृश्चिक मारतेच्या समोर बळी देईन."

शिखीमुख काही बोलणार इतक्यात त्या अंगली जातीच्या नायकाने त्याच्या हातातली दगडी कुन्हाड उगारली. नंतर सर्व कैद्यांना त्याच्या पाठीमागून घेऊन थायळा सांगून तो पुढे निघाला.

शिखीमुख व त्याच्या साथीदारांना मुकाट्याने त्यांचे कैदी म्हणून जाण्याशिवाय

दुसरा मार्गच नव्हता. शिखीमुखला एवढे नक्की कळले की पडक्या देवळाचा पुजारी त्या बेटावर येऊन पोचला आहे आणि पडके देऊळ हुडकून काढण्यासाठी काहीतरी युक्त्या लढवीत असावा. वृश्चिक जातीच्या जोगण्यावरून ते देऊळ याच बेटावर पृथ्वीच्या पोटात कोठे तरी आहे. पण तो म्हणाला तो उन्मत्त कात कोणती वस्तू असेल बरे?

नांगसोमच्या मनात तीच संका होती. त्याने त्याच्या जवळून एका वृश्चिक जातीच्या भाणसाला विचारले— "काम रे मित्रा! तो उन्मत्त कात कोठे रे मिळतो? त्यात अशी काही तरी दिव्य शक्ती आहे का?"

त्या रासटी मनुष्याने दोन डोंगरांकडे ओट दाखविले व म्हणाला— "काताची झाडे डोंगराच्या शिखरावरील एका तलावाच्या काठी आहेत. तेथे तीनवार झाडे आहेत. त्या झाडाची साले घालून पृथ्वीच्या पोटात कोठे काम आहे हे दिसते. तू आमच्या नायकाच्या तोंडी ते ऐकले नाही का?"

उन्मत्त काताची गोष्ट नांगसोमने मोलभरा यावात पण इम्पू नायकाच्या तोंडून ऐकली होती. तो कात खाजाराचा,

हे जग काही निराळेच दिसते. हे फळ वृश्चिक द्वीपावरच कोठे तरी मिळते. पण ते घाल्याने पृथ्वीच्या पोटात काम आहे हे देखील दिसते हे त्या बेटावर आस्थावरच त्याला कळले.

काहीतरी करून ते उन्मत्त काताचे हुडकून काढले पाहिजे, म्हणजे पडक्या देवळाचा छोध नक्कीच लागेल आणि सर्व सुटतील. परंतु तेथपर्यंत जाण्याचे म्हणजे वृश्चिक जातीच्या लोकांच्या नकळत तेथपर्यंत पाहिजे.

नांगसोमच्या डोक्यात विचार बोटत होता. एकाएकी वृश्चिक जातीचा नायक

एका म्हणेजवळ थांबून म्हणाला— "सर्व कैद्यांना आज रात्रभर या म्हणेत झोपायला उब्यादल्यावर काम करायचे हे मी ठरवीन." असे सांगून नायक पुढेत निघून गेला.

शिखीमुख व त्याचे साथी गुहेसमोरच्या झाडावरील झोपले. त्यांना कैद करणारे वृश्चिक लोक जवळच्या दगडांना टेकून बसले आणि हळूहळू पंगू लागले.

नांगसोमला संधी छान चालून आल्यासारखे वाटले. शिखीमुखला उन्मत्त शोधार्थ जात असल्याचे सांगून जावे असे वाटले. पण त्याने पुन्हा

चिंत्नार केला की कदाचित् शिसीमुख जाऊ नकोस असे सांगेल. म्हणून तो कोणाला काही सांगितल्याशिवाय मांजराच्या पावसांनी त्या तलावाकडे निघाला.

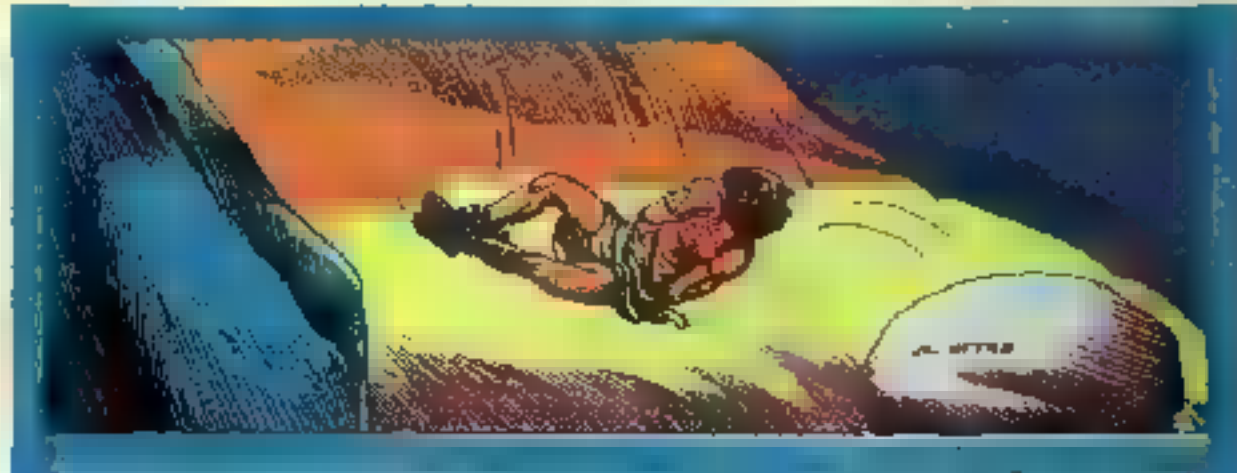
नांगसोम तलावाजवळ पोचला तेव्हा इशिक जालीचा एक मनुष्य उन्मत्त झाल्या जवळ उभा राहून पाहारा असलेला दिसला. त्याला फसवित्वाशिवाय ते कात्यां फळ मिळणे अशक्य हे त्याला माहीत होते. असा विचार करून त्याने एका मोठ्या लडकावाड उभा राहून बाजविली.

शीळ ते त्या लडकावाड कोण आहे हे पाहण्यासाठी पाहरेकरी जवळ आला. नांगसोमने पाठीमागून त्याच्यावर माकून त्याच्या नोंबावर गुहे मारले. तो पाहरेकरी झाली जमिनीवर बेगुन होऊन पडला. नांगसोमने एक वेळ तोडून बाचून त्याचे हातपाय घट्ट बांधून ठेवले आणि

दगदावाड त्याला ठेवून दिले आणि मग स्वतः त्या उन्मत्त कात्याच्या झाडांकडे पळत गेला.

एक दोन मिनिटांतच पाहरेकऱ्याला धुव्वाळी. त्याने कात्याच्या झाडांकडे वळून पाहिले. त्याला नांगसोम दिसला. तो स्वतःला मोडवून बेंब्यासाठी घडपट्ट सांगला. त्याला सुटका तर मिळाली नाहीच, पण त्याच्या बाजूला असलेला दगड मात्र हलू लागला. दगड आपल्यावर पडू नये व त्याच्या झाली बेंबकून जाण्याचा प्रसंग येऊ नये यासाठी त्याने सांताचा नेट देऊन तो मागे सरकण्याचा प्रयत्न केला. दगड हलला व गडमटत झाली गेला. त्याच्या बरोबर पाहरेकरी पण शिसीमुख व त्याचे साथीदार जेथे झोपले होते त्या बाजूला फरपटतसाली जाऊ लागला.

(पुढील गोष्ट पुढील कधी)

अतिथि देवोभव !

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हा गेला. प्रेत कांदावर काढून घेतले आणि भौतपणे हमशानाकडे निघाला. तेव्हा प्रेतात बसलेला नेताळ त्याला म्हणाला—“राजा ! तुम्ही ही निष्ठा पाहून मला वृद्धतची गोष्ट आठवते. त्याची निष्ठा इतकी होती की त्याच्या-सभोर वेदादिकाना पण आपली मान तुफानाची लागली. मी तुम्ही धर्म तुला हलके वाटावे म्हणून त्याची गोष्ट सांगतो. ऐक.”

नेताळ गोष्ट सांगू लागला—“वैतवनात वृद्धत नावाचा एक मनुष्य आश्रम बांधून त्यात रहात असे. तो ब्रह्मचारी होता आणि एकटाच आश्रमात राही. त्याने तपश्चर्यापिण केली नव्हती. परंतु तो आतिथ्य सत्कार मात्र फार उत्तम करी. रात्री अपरात्री केव्हाही कोणी पाहुणा आला की तो त्याचा सत्कार करी व त्याच्याकडे जो आरामदार

वेताळाच्या गोष्टी

मसे तो त्याला देई. तो आश्रमाबाहेर कंदमुळे व फळे आणण्यासाठीच जात असे. तो त्याला आवश्यक असत थोडी जास्तच आल्यास कंदमुळे आणीत असे. कोणी पाहुणा त्याला उपाशी रहावे लागू नवे त्यात हाच हेतू असे.

एक दिवशी भग्नरात्रीच्या सुमारास दाराची कडी कोणीतरी बाजविली. दृढव्रतने दरवाजा उघडून पाहिले, एक ऋषी उभे होते. त्यांचा चेहरा तेजस्वी होता. त्या ऋषींनी दृढव्रतला विचारले—“वत्स! मला भूक लागली आहे. काही आहे का खावला?”

त्या मुनिवर्यांना आदरपूर्वक आत पायला सांगून दृढव्रत म्हणाला—“मुनिवर्ये! माझ्याकडे जी भीठभाऊ आहे ती आपणांला वादीन.”

“मी एकटा नाही, माझ्याबरोबर आणखी सात जण आहेत. आम्ही सर्वच उपाशी जाहो.” मुनि म्हणाले.

“त्यांना देखील आत बोलवावे!” दृढव्रत म्हणाला.

दृढव्रत ते म्हणाला सारा, पण सातजणांना पाडावयाचे हा विचार करून तो थोडा घाबरला. कारण ओपडीत रथावेळी फक्त दोनचार कंदमुळे व फळेच काय ती होती. तेचउपावर आठ जणांची पोटे भरजे नव्हते. बाहेर आऊन फळे आणायला वेळ नव्हता.

तरी देवावर भरोसा ठेवून त्याने आठहीजणांचे आतिथ्य करण्याचे ठरविले. सर्व ओपडीत आस्वावर तो अतिथींना म्हणाला—“आपण थोडा वेळ विश्रांती घ्या, मी तुमच्या जेवणाची तयारी करतो.” असे सांगून तो अग्निहोत्राच्या सोळीत गेला.

त्या खोळीत पाऊल टाकताना त्याला चकित करून सोडणारे एक दृश्य दिसले.

एका कोपऱ्यात कंदमुळे व फळे थांबा ठीग पडलेला होता. ही कंदमुळे कोठून व कशी आली याचा विचार करीत तो नाही. त्याने आपल्या पाहुण्यांसमोर फळे आणून ठेवली आणि म्हणाला—“वसा!” आणि कंदमुळे उकडून घेऊन

दृढव्रताचा आतिथ्य सत्कार पाहून सर्व पाहुणे खूप आले. मुनि त्याला म्हणाले—“तू त्रोल्लर पुण्यवान आहेस! तुझे हे सर्व पुण्य फुकट जाणार नाही. त्याला सर्व पुण्यांचे लाभेल. बरे तर, आता आम्ही तुम्हा निरोप घेतो.”

“पण इतक्या रात्री कोठे जाणार? सकाळी उजाडल्यावर गेल्यात तर नाही का चालणार?” दृढव्रतने विचारले.

“आम्हांला रात्र काय किंवा दिवस काय, सारखाच! आम्हांला फार दूर जायचे आहे. म्हणून तू काळजी करण्याचे काही कारण नाही.” मुनि म्हणाले.

मुनि ओपडीच्या बाहेर पडले, त्यांच्या पाठोपाठ त्यांचे शिष्य पण बाहेर आले. तेव्हा त्यांच्यापैकी शेवटचा शिष्य म्हणाला—“जुलघा! तू मुनिवर्यांकडून वर नाही मागितलास? ते देवेन्द्र आहेत देवेन्द्र? आणि आम्ही सर्व दिक्षपाल आहो!”

दृढव्रत ते ऐकून घाईघाईने बाहेर आला आणि घाईघाईने मुनिवर्यांना ■■■ करून म्हणाला—“मुनिवर्य! आपला अनुग्रह या गरिबावर करा. ■■■ एक ■■■ मागावी म्हणतो.”

देवेंद्र खूब होऊन म्हणाला—“मान, अवश्य माग! काय पाहिजे तुला!”

“काही नाही, मुनिवर्य! विश्रांतीच्या वेळी मी सोंगटघांघा डाव मांडून फासे हातात घेथो. पण कोणी खेळायला येत नाही. म्हणून मला, मी बोललीन त्याने माझ्याशी खूब खेळायला पावे व खेळायला मलाच यश मिळेल, असा वर घावा.” दृढव्रत म्हणाला.

ते ऐकून देवेंद्राला फार आश्चर्य वाटले. कारण त्याला वाटले होते की हा आश्रमवासी मनुष्य स्वर्ग किंवा वैकुंठ मागून येईल. किंवा फार झाले तर एखाद्या अप्सरेशी त्याचे लग्न होईल असा ■■■ मानेल. तसा वर मागितला असता तर देवेंद्राने कुशीने त्याला तो वर देऊन टाकला असता. पण दृढव्रताने एक ■■■ असा वर मागितला. तरी देवेंद्राने वचन दिले होते म्हणून त्याला तो वर घावा लायला. म्हणाला—“तुला ज्या कोणाशी खूब खेळायला असेल त्याच्याशी खेळ, तुला यश मिळेल, हा याचा वर आहे.” असे सांगून देवेंद्र अंतर्धान पावला. त्याच्याबरोबर दिक्पाल पण अंतर्धान पावले.

त्या दिवसापासून दृढव्रतचा सर्वकाळ धूत खेळण्यात ■■■ लागला. जवळपासचे आश्रमवासी त्याच्याशी धूत खेळायला येत आणि त्यात त्या सर्वांना हार मानावी लागे. दृढव्रतचा जातिभ्यसत्कार देखील अव्याहत चालू होता.

एक दिवशी यमधर्मराजाचे दूत दृढव्रतच्या शोधार्थे जाले. आपल्या बरोबर फासे घेऊन दृढव्रत यमाच्या दरबारास गेला. तेथे चित्रगुप्ताने दृढव्रतच्या पापपुण्याचा

हिशोब पाहिला व म्हणाला—“हा एक फार मोठा पुण्यवान पुण्य आहे. याने आयुष्यभर जातिभ्य सत्कार केला. म्हणून याला स्वर्गात एक कोटी वर्षे सुखोपभोग घेता येईल. परंतु याला घुताचे व्यसन लागले आहे. म्हणून याला एकदां नरक लोकांचे अवलोकन करवून नंतर स्वर्गात पाठवावे.”

यमाच्या आज्ञेने यमदूत दृढव्रतला नरक-लोकाकडे घेऊन गेले. नरकलोकांत पड-खेल्पांना ज्या घातना भोगाव्या लागत होत्या त्या पाहून दृढव्रतला फार 'चाईट' वाटले. ■■■ घरी पाहण्यांचा पाहुणचार बसाच घेतात की काय असे. ही त्याला वाटले.

नरकलोक पाहून झाल्यावर यमाचा निरोप घेते वेळी दृढव्रत यमाला म्हणाला—“यमा! माझ्याशी धूत खेळायला ये. एक लहानसा पण आपण लावूया. मी या डावात हारलो तर मी आपले पुण्य देऊन पुन्हां मृत्युलोकी जन्म मिळेपर्यंत नरकलोकात ■■■ करीन. तू हारलास तर तू या ■■■ कोणाला ठेवले आहेस त्या सर्वांना मुक्त करून माझ्याबरोबर स्वर्गात पाठविले पाहिजेस!”

चित्रगुप्ताने 'नको नको' म्हणून किरयेकदां आपणपूर्वक सांगितले तरी यमाने त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले आणि घुतात हारला. म्हणून सर्वनरकलोक रिकामा झाला व सर्व पापी लोकांना दृढव्रत बरोबर स्वर्गात पाठवावे लागले. यमदूत दृढव्रत व सर्व पापी लोकांना स्वर्गाच्या दारापर्यंत घेऊन गेले आणि द्वारपालकाला म्हणाले—“या दृढव्रताला यमाने एक कोटी वर्षभर स्वर्गात सुखोपभोग करण्यास पाठविले आहे.” असे सांगून दूत निघून गेले.

स्वर्गाच्या द्वारपालकाने दृढव्रताला अजत जायला परवानगी दिली. पण इतर

लोकांना अडवून म्हणाला-“तुम्ही सर्व कोण?”

“हे सर्व भाड्याबरोबर आलेले लोक आहेत.” दृढव्रत म्हणाला.

“या लोकांना स्वर्गात जागा नाही.” द्वारपालक म्हणाले.

दृढव्रतला ते आवडले नाही. तो म्हणाला-“जा, तू देवेंद्राला विचारून घे, त्यांच्याबरोबर माझ्या घरी जे कोणी आले त्यांना मी, ‘तुम्ही कोण?’ असे एका शब्दाने सरी विचारले होते का?”

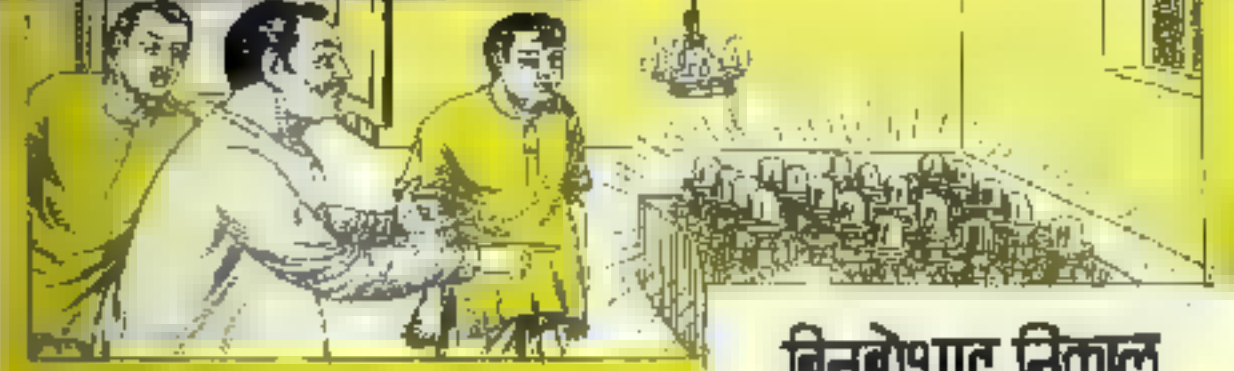
ही गोष्ट देवेंद्राच्या कानावर पडली. त्याने पुढे जाऊन दृढव्रतचे स्वागत केले आणि त्याच्याबरोबर आलेल्या सर्वांना स्वर्गात प्रवेश करण्यास परवानगी दिली.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले-
“राजा! दृढव्रतने अशातऱ्हेने हुपारीने सर्व पापी लोकांना स्वर्गात प्रवेश मिळवून दिला. हे योग्य झाले का? इंद्राने दृढ-

व्रतच्या इच्छेला असा मान देणे रास्त झाले का? या प्रस्नाचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची चंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळ लागतील.”

ते ऐकून विजयामादित्य म्हणाला-“इंद्राने दृढव्रतच्या इच्छेला मान देऊन असे केले हे म्हणणे बरोबर होणार नाही. अतिविस्मयकारक एक उत्तम वस्तू आहे. म्हणून ते एकच एक पुण्य मिळविल्यामुळे दृढव्रतला स्वर्गप्राप्ती झाली. अशा व्रताचे पालन करणारा कित्येक पापी लोकांना धावत काढू शकतो. ही गोष्ट माहीत असल्यामुळेच इंद्राने सर्व पापी लोकांना दृढव्रत बरोबर स्वर्गात प्रवेश देवविला.”

अशातऱ्हेने राजाचे मोन भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

बिनबोभाट निकाल

एका गावात एक जमिनदार रहात असे. तोन मूलगे होते. ते वयात आले तरी त्यांचे परस्परांदरील प्रेम थोडे देखील कमी झाले नाही. त्यांना आपल्या उच्चकुळाचा फर मोठा अभिमान होता. म्हणून विवापलीकडे कुळप्रतिष्ठा राखण्यासाठी घटत.

जमिनदाराच्या घरी वीस सोम्याची शिबलिंगे होती. सर्व एकाच साऱ्याची मारखी मारखीच होती. दररोज त्यांची गूजा सर्व भाऊ पाळी पाळीने करीत. हे नित्यनियमित पणे अव्याहत चाले. एक दिवशी एक शिबलिंग एकाएकी नाहीसे झाले.

शिबलिंगाची नक्कीच चोरी झाली होती. चोर कोणी वाहेरचा नव्हता. तिघां भावांकीच कोणीतरी एक होता. परंतु तिघांपैकी कोण चोर होता हे कळले तर

इतर दोघां भावांका त्या गोष्टीबद्दल फार वाईट वाटणे साहजिक होते. कारण चोरी कोणत्या भावाने केली हे कळले असते तर कुळप्रतिष्ठा नष्ट झाली असती. त्यापैकी त्यांना मरण आले असते. तरी ते परबळले असते. म्हणून चोर कोण आहे हे कळण्यापेक्षा शिबलिंग आपोआप जागी आले तर जास्त चांगले, असे त्यांना वाटले. पण श्हायचे कसे?

तिघां भावांना काय करावे हेच सुचेना. म्हणून सर्वात मोठा भाऊ गायक्या न्याया-विशाबडे त्या वादतीत त्यांचा काही सल्ला मिळाला तर तो विचारण्यासाठी निघाला. त्याच्या पादोपाठ दुसरा व तिसरा भाऊ पण गेले. न्यायाधीश हुशार होता.

तिघां भावांनी न्यायाविशाला त्यांच्या समोर जो प्रस्न उभा होता तो सविस्तर वर्णन करून सांगितला आणि म्हणाले-

“चोरचा शोध किंवा चोरचा शोध लागावा असे नाही आमचे म्हणणे. त्याबद्दल आमचा आग्रह पण नाही. ते जरूर पण नाही. चोरी गेलेले शिवलिंग जागेवर येऊन पोचले की झाले.”

“हे पहा, तुमचा प्रश्न कसा सोडवायचा हे नाही मला कळत, कारण मला काय आहे, हेच मला कळले नाही. मग मी तो सोडवणार तरी कसा? तरी मला विचार करू द्या. आता रात्र होऊ लागली आहे. तुम्ही रात्रभर माझ्याकडेच रहा. जेव्हा सकाळी मी तुमचा प्रश्न पुन्हा नीट समजावून घेईन आणि मग काय तो सल्ला

देईन. तुमची समस्या दूर व्हावी. यामाठी पुरा करीन, तुम्ही अवदी निश्चित रहा.” न्यायाधीश म्हणाला.

नंतर न्यायाधीश घरात निर्घून गेला. सोड्या वेळाने परत येऊन तो तिघांना म्हणाला—“जेव्हायला बसण्यापूर्वी तुम्ही पूजा करावी म्हणून माझी मुलगी वीस शिवलिंगे तयार करविले आहे. तुम्ही आपल्या नियमाप्रमाणे पूजा करून घ्या. नंतर आपण सर्व जेव्हायला बसू.”

सर्वात प्रथम मोठा भाऊ पुजेला पुजेच्या जागी जाऊन बसला. पूजा करतांना त्याला एकोणीस शिवलिंगेच दिसली. तो

विषयी उघड काहीच बोलला नाही. पूजा संपल्यावर कोणाशी काही बोलल्याशिवाय बाहेर आला.

त्यानंतर दुसरा भाऊ पूजा करायला घरात गेला. त्याला देखील एकोणीस शिवलिंगेच दिसली. पण तो देखील कोणाशी काही बोलला नाही. तो देखील पूजा संपल्यावर बाहेर परत आला.

सर्वात येवटी धाकटा पूजेसाठी आत गेला. त्याने देखील एकोणीस शिवलिंगेच असलेली पाहिली. पण तो थोडा घाबरला. त्यानेच आपल्या घरातले शिवलिंग चोरले होते आणि मग त्याच्याकडे होते. त्याने विचार केला की न्यायाधिषाने विसांपैकी एक शिवलिंग नाहीसे झालेले पाहून जर सडली घेतली आणि आपल्याजवळ हे शिवलिंग निघाले तर आपली चोरी पकडली जाईल. म्हणून त्याने आपल्या जवळचे शिवलिंग त्या

एकोणीस शिवलिंगांबरोबर ठेवून दिले आणि पूजा संपल्यावर काही बोलल्या शिवाय बाहेर आला.

सकाळी उजाडल्यावर न्यायाधिषाने तिघा भावांना बोलविले आणि म्हणाला—“काय पण विविध पहा, सुदैवाने तुमचे हार झाले शिवलिंग सापडले आहे. हे पहा. त्यावर तुमची छूण पण आहे. परंतु चोर कोण आहे हे तुम्ही मला विचारू नये आणि हे शिवलिंग कसे सापडले देखील विचारू नये. कारण मला ती गोष्ट कळलीच नाही.”

जमीनदाराच्या मुलांनी शिवलिंग अगदी जवळून निरखून पाहिले. ते त्याच्या घरातून हरवलेले शिवलिंगच होते. ते ज्या हेतूने न्यायाधिषाकडे आले होते तो पुरा झाला. म्हणून त्यांनी न्यायाधिषाचे मनःपूर्वक आभार मानले आणि आपल्या घरी परतले.

अमरवाणी

स्वायत्त वेकान्तहितं विधात्रा
निनिर्मितं आवन मशतायाः;
विशेषतः सर्वविदां समाजे
विभूषणं मौनम पंडितानां

॥ १ ॥

स्वतःचा मूर्खपणा जपविषया योग्य मनाची कृपटी विधाताने म्हणजे म्हादेवाने केलेली आहे. म्हणून मूर्ख भाणसात उत्तम गुण कोणता (असे विचाराल तर) किटान मोकाच्या सभेत त्याने तोंड उघडू नये हा होय!

शिरश्चार्धं स्वर्गात्, पशुपतिशिरस्तः क्षितिधरं,
महीध्रादुत्तुंगा दवनि, मवनेवचपि जलधि,
अथो गंगासेयं पद मुपगतास्तोक मथवा;
विवेक भ्रष्टानां भवति विनिपातः शतमुखः

॥ २ ॥

मदीं आकाशातून शंकराच्या डोक्यावर पडली. तेथून हिमांतव पर्वतातून खाली येत पृथ्वीवर खाली. पृथ्वीवरून वहात वहात समुद्रात विनीत खाली. समुद्रातून पाताळ लोकात येऊन पोचली. अशा सन्नेने मनुष्याचे अनेक प्रकारे पतन होत जाते व तो मूर्ख गणला जातो.

नशिबाचा खेळ

प्राचीनकाली मगधच्या गादीवर विक्रमसिंह राज्य करीत असे. त्याला कित्येक वर्षे मूलबाल काही आले नाही. एकदा मगध राज्यावर जंगली अनावरांनी हल्ला केला. म्हणून विक्रमसिंहाने जंगलात शिकून शिकार करण्याचे ठरविले. शिकार करून परत येते वेळी राजाला एक सुंदर मुलगा दिसला. विक्रमसिंहाने त्या मुलाला मोठ्या आनंदाने उचलून घरी आणले. त्याचे नाव जयसिंह असे ठेवण्यात आले. राजाने स्वतःच्या मुलासारखे त्याचे सर्व लाड पुरविले.

जयसिंह मिळाल्यानंतर काही दिवसांनी विक्रमसिंहाची राणी गरीबर झाली आणि नऊ महिन्यांनी तिला एक मुलगा झाला. त्या मुलाचे नाव विजयसिंह असे ठेवण्यात आले. जय व विजय सख्या भावंडासारखे राजवाड्यात वाढत होते.

विक्रमसिंहाला बार्धव्य आले तेव्हा त्याने दोघां मुलांपैकी एकाला युवराज पद देण्याचे ठरविले. राजाला दोघां मुलां दोन डोळ्यांसारखी होती जयसिंह वयाने मोठा होता, पण तो औरस पुत्र नव्हता. विजयसिंह औरस पुत्र होता, पण वयाने लहान होता. मोठ्याला सोडून लहानाला युवराजपद देणे रास्त नाही असे राजाला वाटे.

राजा काहीच निश्चय करू शकला नाही. म्हणून राजाने आपल्या मंत्र्यांचा सल्ला घेतला. जयसिंह वृद्धार, पराक्रमी व प्रजावत्सल होता. त्याच्या मानाने विजयसिंह अशक्त व दुष्ट स्वभावाचा होता. ही गोष्ट राजाला स्वतःच माहीत होती. म्हणून राजाने मंत्र्यांच्या सल्लाचा प्रमाणे जयसिंहाला युवराज केले. परंतु विजयसिंहाला राजाने केलेला निर्णय आवडला नाही. कारण तोच राजाचा औरस पुत्र होता व म्हणून गादीला हक्काने

बारस होता. राजाने त्याचा तो हुकूम धुडकावून लावून एका अनाथ मुलाला गादीवर बसविले हे त्याला मुळीच आवडले नाही. तो संधीची वाट पाहू लागला.

पुढे काही वर्षांनी विक्रमसिंह इहलोकाची यात्रा संपवून स्वर्गवासी झाला. राज्यात सर्वत्र शोककळा पसरली. विजयसिंहाने अशा प्रसंगी शेजारचा राजा रविवर्मा याच्याकडे गुप्तसंदेश पाठवून राज्यावर स्वारी करण्यास उत्तम संधी असल्याचे कळविले. त्याला वाटत होते की रविवर्मा त्याच्या आपाचे राज्य जिंकून त्यालाच राज्याचा अधिकार देऊन निघून जाईल.

परंतु जयसिंह आपल्या धाकट्या माकाच्या प्रत्येक हालचालीवर बारीक नजर ठेवीत होता. म्हणून त्याने एक युक्ती केली. विजयसिंहच विजयसिंहाच्या गादीला वारस असल्याचे सांगून त्याचा राज्याभिषेक करविला.

विजयसिंहाने गादीवर बसल्यावर रविवर्माकडे निरोप पाठविला की राज्यावर स्वाते करण्याची गरज नाही. विजयसिंहाचा मूर्खपणा रविवर्म्याने पूर्वीच ओळखला होता. म्हणून तो गादीवर बसल्यावर मगध राज्य जिंकणे जास्तच सोपे झाले असे रविवर्म्याला वाटले. म्हणून तो सैन्य वेऊन मगध देशावर चालून आला.

ती बातमी कळल्यावर विजयसिंह घाबरूनच गेला. सारा देश राज्याभियेकाच्या उत्सवात गर्क झाला होता. प्रजा किंवा राजा कोणीच युद्धाला तयार नव्हता. त्याने दुसऱ्यावर म्हणून जो बार केला होता तो त्याच्याच शिरावर आदळला. म्हणून विजयसिंह जयसिंहाकडे मदतोला पावला. पण त्यावेळी जयसिंह तरी काय करणार? परंतु तो म्हणाला—“मी स्वतः रविवर्म्याकडे दूत म्हणून जातो ■ त्याचे मन पालटला जाले तर पाहतो.”

जयसिंहाला आलेला पाहून रविवर्मा व त्याचा वृद्ध मंत्री दोघे चकित झाले. कारण जयसिंह हुबेहुब रविवर्म्यासारखाच दिसत होता. दोघांची उंची रुग् रंग सर्व एकच. फक्त वयात काय तो फरक होता. परंतु रविवर्मा जयसिंहाच्या वयाचा होता तेव्हा अगदी तसाच दिसायचा हे वृद्ध मंत्र्याला वांचले होते.

राजा रविवर्म्याला पुष्कळ राग्या होत्या. परंतु गट्टराणीला एक मुलगा झाला व इतर राग्यांना झाला नाही. म्हणून सवतो मत्सराने इतर राग्यांनी मुलाला उचलून जंगलात नेऊन टाकले होते. ज्या दिवशी त्याला त्यांनी जंगलात नेऊन टाकले होते त्याच दिवशी विजयसिंह शिकारीला गेला असता त्याला एक मुलगा सापडला होता. राजा रविवर्म्याने आपल्या एकुलत्या एका मुलाचा पुष्कळ शोध केला, पण तो सापडला नाही तेव्हा

त्याला निराश व्हावे लागले. तोच मुलगा आज त्याच्या समोर उभा आहे हे चवकशी केल्यावर कळले. सर्व गोष्टी पडताळून पाहल्यावर व सात्री पटल्यावर की हाच आपला मुलगा आहे रविवर्म्याला परमानंद झाला. त्याने त्या आनंदाच्या भरात मगध राज्यावर स्वारी करण्याचा विचार सोडला.

रविवर्म्याचा एकुलता एक मुलगा हरवल्यावर त्याला एक मुलगी झाली होती. त्या एकुलत्या एका मुलीचा विवाह रविवर्म्याने जयसिंहाचा मानलेला भाऊ विजयसिंह याच्याशी करून दिला.

जयसिंहाला आपला मुबराज मानून रविवर्म्याने त्याचा राज्याभिषेक केला. रविवर्मा वारल्यावर जयसिंह गादीवर बसला. जयसिंह आणि त्याचा मानलेला भाऊ व आता येवुणा विजयसिंह यांचे आपसात वाढतच गेले.

कार्तिक पुराण

एका गांधी कैलाश आणि पार्वती नावाचे एक साह्यण जोडपे रहात असे. घरची गरीबी होती. सकाळची काळजी संध्याकाळी असे तर संध्याकाळची सकाळी काळजी असे, अशी त्यांची स्थिती होती.

एक दिवशी पार्वती आपल्या पतीला म्हणाली—“असे किती दिवस चालणार? माधुकरीला जावे, काही हरकत आहे का? ‘साह्याणाची दीक्षा, मागितली पाहिजे मित्रा!’”

“मी माधुकरी मागू म्हणतेस? मग कोणाला तोंड तरी दाखविता येईल का?” कैलाश म्हणाला.

एक दिवशी पार्वती देवळात पुराणाला गेली. पुष्कळ लोक आले होते. पुराण संपल्यावर सर्व ताम्हनात. ज्याला जे वाक्य होते ते टाकून आपापल्या घरी निघून गेले. पार्वतीने ती गोष्ट घरी आल्यावर

नवऱ्याला मागितली ■ म्हणाली—“तुम्ही सुद्धा पुराण वाचायला का नाही देवळात जात? चार गैसे हाती लागतील.”

कैलाशाला तो पसंत पडला. परंतु दुसऱ्या गावात पुराण वाचावे असा त्याने विचार केला.

तो कार्तिक महिना होता. म्हणून कैलाश कार्तिक पुराण वाचून सांगू लागला गावातली सर्व लहान थोर मंडळी पुराण ऐकायला जमली. दररोज श्रोत्यांची संख्या वाढतच गेली.

कार्तिक पुराणात एका जागी चोरीचा प्रसंग आला. कैलाश म्हणाला—“चोरी करणे हे एक फार मोठे पाप आहे. चोरी करणारा शरळ रौरव नरकात जातो.”

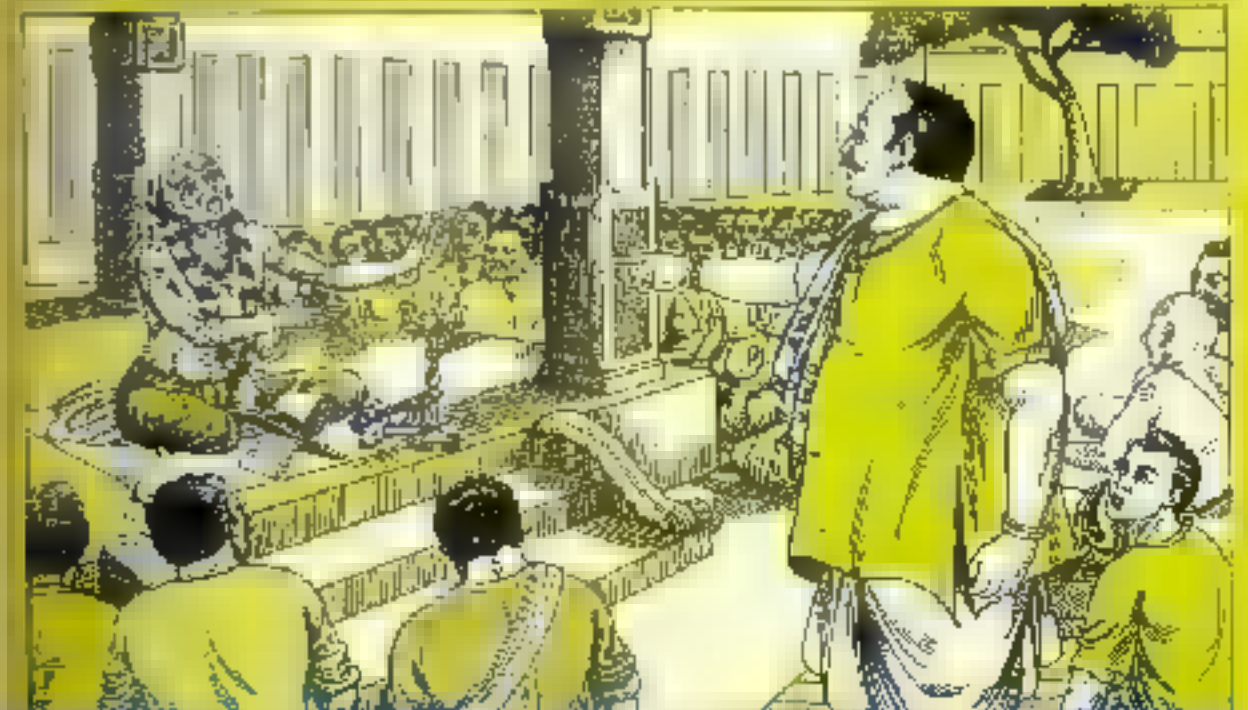
पुराणाला आलेली सर्व मंडळी काही बोलल्याशिवाय लक्ष देऊन सर्व कथा ऐकत होती. परंतु त्यांच्या तोंडावर हास्य, दुःख,

निराशा किंवा भय यांपैकी एकही भाव न समटलेला पाहून श्रोत्यांना कथाप्रसंग सोदाहरण समजावून देण्याच्या हेतूने कैलाशने समोर बसलेले गाव प्रमुख व त्यांचे मेहुणे यांच्याकडे बोट दाखवून म्हटले—“समजा, हा गृहस्थांनी ह्यांच्या घरातून एक हजार रुपयांची चोरी केली.”

ते ऐकताच ■ प्रमुख भडकला. तो फार घोमंत होता. तो रागाच्या भरात म्हणाला—“काय म्हणतोस? मी चोरी केली? मग बंड! पुरे झाले तुझे हे पुराण प्रवचन आणि ■ गाथावाहेर प्रथम चालता हो!” असे म्हणत गावप्रमुख उठून उभा राहला.

“बंधू व भगिनींनो! यांबा! मी काय म्हणतो ते प्रथम ऐकून घ्या.” कैलाशने गांवकऱ्यांना हात जोडून विनंती करून सांगितले. परंतु सर्व निरुपयोगी ठरले. गावप्रमुख कैलाशाला अशी धमकी देऊन निघून गेला की ‘गावात पुन्हा कधी पाऊल टाकलेस तर तुझे पायच मोडून टाकीन.’

दोन दिवस कैलाश कोठेच गेला नाही. पार्वती आपली एका गावी गेली आणि तिचा नवरा पुराण सांगायला रोज येणार असल्याचे गांवकऱ्यांना सांगितले. पुराण ऐकायला मोठी गर्दी जमली. पुराण वाचन चालू असता कैलाश म्हणाला—“भक्त हो!

कार्तिक महिना हा एक पुनीत महिना आहे. या महिन्यात एका रुपयाचे दान केले तर दहा रुपये दान केल्याचे पुण्य लागते." असे सांगून त्याने आपली बायको व तिच्या शेजारी बसलेली आणखी एक स्त्री दोघींच्या कडे बोट दाखवून म्हटले- "समजा, ह्या बाईनी ह्या बाईना एक रुपया दान केला आहे!..."

कैलाशचे म्हणणे अजून संपलेच नव्हते. मध्येच ती बाई फणफाटून उभी राहली आणि विचारू लागली- "मी कशाला कोणाकडून दान घ्यायला जाऊ? मी भिकारीण आहे का? उलट मीच शाह्यांना घररोज दान करते. पुराण बंद कर आणि चालू लाग गावावाहेर!"

असे म्हणत ती बाई उठून निघून गेली. ती त्या गावच्या ग्रामप्रमुखाची बायको होती. म्हणून ती निघून गेल्यावर सर्व लोक उठून निघून गेले.

आणखी एका गावी कैलाश पुराण सांगायला गेला. दिवशी तो देवळात त्याच्या बायकोला पुराण सांगत होता. येणारे जाणारे येऊन पुराण ऐकू लागले. कैलाश ब्रह्महत्त्याचा एक प्रसंग घेऊन सांगू लागला- "ब्रह्महत्त्या एक भयंकर मोठे पाप आहे. कार्तिक महिन्यात ब्रह्महत्त्या करणारा दैत्य नरकात जातो." असे सांगून पुढे एका ब्राह्मणकडे बोट दाखवून म्हणाला- "समजा! मी या ब्राह्मणाचा केल्या..."

तो बोलतच होता. मध्येच तो मनुष्य संतापून म्हणाला- "तू! तू! माझा बध करणार?" असे म्हणत त्याने कैलाशला झूप बडविले. पुराणवाचन जागो थांबले. कैलाशला कपडे पैसे तर मिळालेच नाहीत, चोंप नसल्यामुळे त्याचे सर्वांग दुखू लागले.

त्या दिवसापासून कैलाशने पुराण प्रवचनाचे नावदेखील काढले नाही.

सिंदबादच्या सफरी

सिंदबाद एक दिवशी संध्याकाळी घरासमोरच्या अंगणात बसून बसलेल्या विखांती पेट बसला. समोर रस्त्यावरून काही व्यापारी येत असलेले दिसले. सिंदबादने त्यांना पाहल्याबरोबर ओळखले. ते धुकून कोठून तरी येत होते. स्वदेशी परत आल्याचा आनंद चेहऱ्यावर होता. याचा सफर कधी न करणाऱ्याला त्या जाणंदाची कल्पना येजे शक्य नाही.

त्यांना पाहल्याबरोबर सिंदबादचे मन चकचकलू लागले. पुन्हा एकदा परदेशात व्यापारासाठी जाण्याची इच्छा त्याच्या मनस्त बळावली. लगेच त्याने व्यापारासाठी भात बिकत घेतला. तो घेऊन बसल्याला आला. बंदरात परदेशात जाण्यासाठी एक गलबत तयार उभे होते. त्यात अनेक व्यापारी व जहाजावर काम करणारे लोक हजर होते. सिंदबादने

आपला माल बघवला. इतर व्यापाऱ्याबरोबर तो प्रवासाला निघाला.

गलबत एका गावातून दुसऱ्या गावात एका देशातून दुसऱ्या देशात मोठमोठी बंधारे व व्यापारी पेठा पहात आणि प्रत्येक पेठेत मालाची अरेबी विक्री करीत पुढे जात होते. प्रवासी व्यापाऱ्यांना वाटेत विविध गोष्टी पहावयास मिळत होत्या. एक दिवशी सर्व व्यापारी विश्वांती घेत पडले होते तेव्हा एक सल्लाशी मोठ्याने ओरडत आपल्या डोक्याचे पागोडे सोडून ते अभिनीत वेवचासारखा भापटू लागला आणि आपल्याच डोक्याचे केस ओढू लागला.

सर्वांनी अवळ बाळून त्याला कारण विचारले.

मुख्य सल्लाशी म्हणाला- "आपण वाट धुकून कोठच्या कोठे निघून जात आहो.

कोठे चाललो आहे ते वस्तू त्या अस्सला माहीत. आतां तो सर्वरक्षक अस्सल बाच-बील तरच आपण बाचू."

त्याच वेळी एक जोराचे वावळ जाले आणि लाटांच्या धक्याने गलबत हेलकावे जाऊ लागले. थोड्या वेळाने त्या जहाजाची धिबे फाटून गेली व जहाज दारा नेईल तिकडे वहात जाऊ लागले. थोड्या वेळाने ते गलबत एका खडकावर आपटून फुटले. जहाजाबरोबर काही व्यापारी समुद्रात बुडाले. सिद्दाद काही व्यापाऱ्यांबरोबर पोहोत समुद्राच्या मध्यभागी असलेल्या एका खडकाळ टेकडीवर कसावसा येऊन

पोचला. ती टेकडी एका बेटावर होती. त्या टेकडीवर त्या पूर्वी बसोच कित्येक गळबते आपटून फुटून गेली होती. हे किनाऱ्यावर पडलेल्या फळाचा व मास पाहून स्पष्ट कळत होते. काही पेट्यांतून मुरमुरान वस्तू दिसत होत्या.

वादळाच्या सपट्यात जे लोक बाचले आणि त्या बेटाला येऊन लाभले होते त्यांच्याबरोबर सिद्दाद त्या टेकडीवरच्या एका डोंगरी ओढपावर येऊन पोचला. तो ओढा एक सपाट मैदानावर काही अंतर वहात जाऊन एका गुहेत कोडेतरी नाहीसा झाला होता. त्या ओढपाच्या दोन्ही काठा-
पाण्यात रोने, चांदी हिरे व माणके चमकत होती. तेथे संपत्तीची नदीच जन्म-काही दुधडी वहात होती. ओढपाच्या दोन्ही तिरांवर मोठमोठी साडे होती.

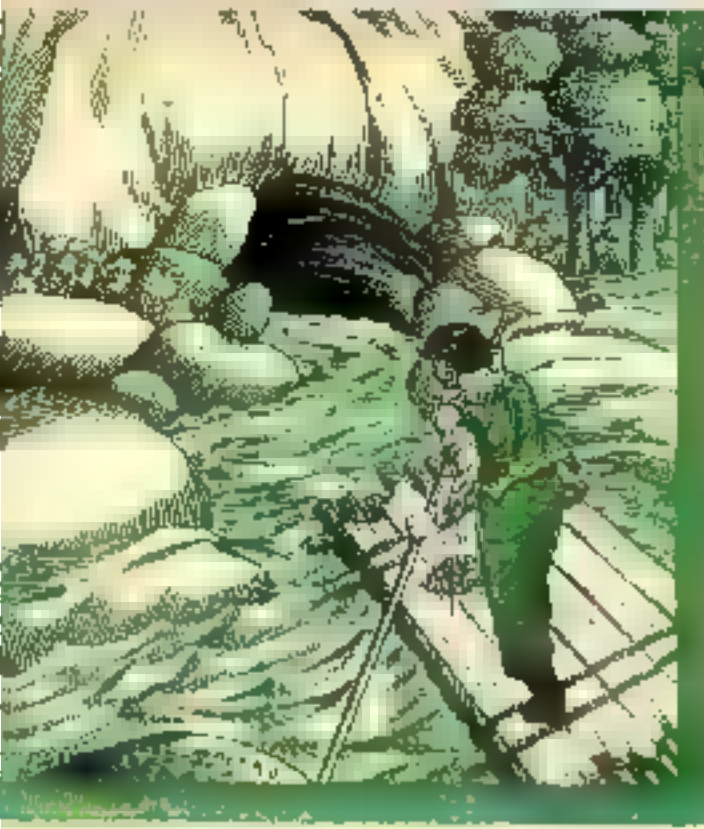
त्या बेटात सिद्दादला आज्ञा एका विशिष्ट वस्तू दिसली. ते डांबर होता व उन्हात वितळून समुद्रात वाहता जात होते. मासे खावेल तितके खात होते. पण ते त्यांना पचले नाही म्हणून ओकत पण होते. ते पुन्हां वहात किनाऱ्यावर येत होते. त्याचा कस्तूरी सारखा वास बेटावर सर्वत्र पसरला होता.

त्या बेटावर इतके वैभव पडले होते. परंतु ते उपभोगायला मनुष्यच नव्हते. कारण त्या बेटावर जे जे जहाज जाले ते चक्काचूर होऊन गेले. सिद्दाद व त्याचे साथी त्या बेटावर आल्याबद्दल आनंदाने नाचू लागले. परंतु बेटावर आपला काही नाही हे पाहून सर्व घाबरून गेले. त्यांच्या-
जे काही खाण्या जोगे होते ते त्यांनी आपसात सारखे सारखे वांटून घेतले होते. परंतु असे किती दिवस चालणार? सिद्दादला उपास काढण्याची होती. म्हणून त्याने धुवळ धोडे धोडे आपला जीव बरेच दिवस बांधविला. पण इतर

लोकांनी जवळ होते ते सर्व लवकरच खाऊन टाकले आणि हळूहळू मरू लागले. मरण पावलेल्यांना जिवंत लोक पुरून टाकीत होते. असातन्हेने एका शेवटच्या माणसाला पुरून माल्यावर त्या बेटावर एकटा सिद्दाद उरला. तो मेल्यावर त्याची अंत्येष्टी कर-गारा पण कोणी उरला नव्हता.

सिद्दादजवळ खायला जे उरले होते ते देखील संपुष्टात आले. भूकेने त्याची जीव कासावीस होऊ लागला. अंत्येष्टीचा व्यवस्था स्वतःच करून देवाची म्हणून सिद्दादने बाळूत एक लह्या वणला आणि लड्यात बसला. वाऱ्याने वर बाळू

येऊन पडेक व विसर्ग पुढील करील वशी समजूत घेऊन सिद्दाद विचार करीत पडून राहला. पांच वेळा तो मरता मरता वांचला होता. तरी त्याची बुद्धी साळसानर आली नाही. पैशाच्या मोहाला आपण शेंकटी बळी पडणार तर! आपल्या मूर्खपणाबद्दल तो फार पश्चात्ताप करू लागला.

परंतु त्याही स्थितीत सिद्दादचे बरे काम करीतच होते. हा ओढा कोणत्या तरी गुहेत शिरला आहे तर तो कोठे तरी बाहेर पडेलच की नाही. येथे उपाशी मरण्यापेक्षा हा ओढा वहात कोठवर गेला आहे का पाहू नये?

तो विचार मनात आल्यावर त्याला पुन्हा स्फूर्ती चढली. त्याने आड्याच्या मोठ-मोठ्या फांया तोडून त्यांचे एक होटके तयार केले. त्यावर काटक्या पाचोळा घालून त्यावर सोने, चांदी, हिरे व माणके जेकाही लावता आले, लावले. दोन सरळ सोट घोऊन तो आपली ही जुजुबो नाव त्या ओढ्यात चालवू लागला. नाव पुढे पुढे सरकू लागली.

ओढा गुहेतून वहात होता त्या गुहेत त्याची शिरली. गुहेत काळोखच कोळोख होता. ओढा नागमोडी वाटेने चकरा वहात होता. म्हणून प्रत्येक बळ्यावर थोडा वेळ अडकून पुढे जात होती. कोठे कोठे सिद्दादचे बरे काम करीत पडून राहला. पांच वेळा तो मरता मरता वांचला होता. तरी त्याची बुद्धी साळसानर आली नाही. पैशाच्या मोहाला आपण शेंकटी बळी पडणार तर! आपल्या मूर्खपणाबद्दल तो फार पश्चात्ताप करू लागला.

तो सुडीवर आला तेव्हा तो एका मैदानात पडलेला होता. त्याची नाव किनाऱ्याला बांधलेली होती. त्याच्या चारी-चावूला लोकांची गर्दी होती. ते लोक इथियोपियाचे रहिवासी होते.

सिद्दादने बरेच उघडून पाहल्यावर लोक त्याच्याशी बोलायला जवळ आले. ते काय बोलत होते ते सिद्दादला कळत नव्हते. तरी त्यांच्यापैकी एकाने पुढे येऊन अरबी भाषेत त्याला विचारले—“कोण तू? कोठून आलास? आमच्या काम येऊन पोचलास? आम्ही सर्व शेतकरी आहो. आम्ही शेताला पाणी लावायला आले होतो.

तू नदीत वहात येत असलेला दिसलास. या लोकांनी तुझी नाव जडवून किनाऱ्याला बांधून ठेवली आणि तुला येथे आणून निजविले.”

“मला फार भूक लागली आहे. काही सामला द्याल का? नंतर मी सर्व सांगतो.” सिद्दाद मोठ्या कष्टाने म्हणाला.

अगोच लोकांनी सिद्दादला सामला दिले. त्याला जिवंत जीव आल्यासारखे वाटले. त्याने आपली सर्व करुण कहाणी मुरवातीपासून शेवटपर्यंत सांगितली. ते सर्व भाषांतर करून अरबी भाषा येणाऱ्या माणसाने इतरांना सांगितले. ते बुरा ऐकून

सर्व चकित झाले. त्यानंतर त्यांनी सिद्धबाबांच्या आपल्या राजाकडे नेले. सिद्धबाब व त्याच्या बरोबर आलेली सर्व संपत्ती पण राजाच्या बरबारात नेण्यात आली.

इधियोपियाच्या राजाने सिद्धबाबचे प्रेमाने स्वागत केले. त्याच्या यात्रावृत्तांत ऐकून राजाने त्याचे अभिमान केले. सिद्धबाबने बरोबर आणलेले गोने ■ रत्न माणिक्ये पाहून राजा खूप झाला. राजा स्वतः एक उत्तम रत्नपारखी होता. सिद्धबाबने प्रत्येक तऱ्हेचे एक सर्वोत्तम रत्न नजराणा म्हणून राजाला दिले. राजाने सिद्धबाबला एक बलिपि म्हणून त्याचा सत्कार केला.

राजाच्या दरबारी लोकांनी बघदाद, खलीफा आणि त्याच्या राज्यकारभारा संबंधी बनेक प्रश्न सिद्धबाबला विचारले. त्याची उत्तरे ऐकून राजा म्हणाला—“तुमचे खलीफा हाकून उल रत्तीद फार बोर पुरुष आहेत यात ■ नाही. त्यांच्या विषयी माझ्या मनात जो आदर ■ आहे त्याची खून म्हणून मी तुझ्या बरोबर त्यांना देण्यासाठी एक नजराणा पाठवावा. म्हणतो.”

“पाठवा! मी आनंदाने घेऊन जाईन तो नजराणा आणि मी खलीफांना आपल्या उच्च विचारांची व धोरपणाची ओळख करून देईन.” सिद्धबाब म्हणाला.

राजाने खलीफांना देण्यासाठी उत्तमोत्तम वस्तू मागविल्या. त्यांत फक्त सहा इंच उंचीची एक माणिक्य रत्नाची सुरई होती. सुरई मरून उत्तमोत्तम मोती पण भेट म्हणून इधियोपियाच्या राजाने पाठविले. राजाने एक उत्तम गालीचा पण पाठविला. या गालीचाचे विशेष म्हणजे तो सांपाच्या कातड्याचा होता. त्यावर झोपल्यास सर्व आजार बरे होतात व नवा आजार येत नाही अशी समजूत होती. नजराणांच्या इतर वस्तूत दोनचो कापराच्या मोळ्या.

हत्तीचे मोठेमोठे दात आणि आपाद मस्तक हागिन्यांनी सजलेली एक दामो पण होती.

राजाने खलीफांच्या नावी लिहिलेले पत्र सिद्धबाबला दिले व म्हणाला—“मी हा लहानसा नजराणा खलीफांकडे पाठवीत आहे. म्हणून माझ्या दतीने खलीफांना क्षमा करण्यास विनंती कर. या नजराणाहून आम्स मोलाचा माझा त्यांच्या बरोबर स्नेह प्रेम ■ आदर आहे. परंतु सिद्धबाब, तू येथेच ■ देवात का नाही कायमचा रहात? तुला कोणत्याही गोष्टीची उगीच भासू नये याची मी काळजी घ्यायची. खलीफांकडे मी हा नजराणा आपल्या

प्रधानांबरोबर पाठवून देईन. बोल, मग तू राहतोस का आमच्या देशात?”

सिद्धबाबने, राजाच्या विनंतीस मान देऊन राहणे शक्य नव्हत्याव्हल क्षमा मागितली. कारण एक जहाज नुकतेच बसल्याला निघणार होते. त्याशिवाय त्याला सर्व माते-बाईक, कुटुंबासली मंडळी सर्वांना भेटण्याची फार फार इच्छा होती. त्याने स्वदेशी जाण्यास राजाजवळ परवानगी मागितली.

सिद्धबाबला त्याच्या इच्छेविषय आपल्या देशात ठेवून येण्याचा आपण इधियोपियाच्या राजाने दाखविला नाही. म्हणून राजाने गळवताच्या मुख्य अधिकाऱ्याला बोलावून

सिंदबादची ओळख करून दिली आणि त्याच्या प्रवासाचा सर्व सन स्वतः दिला. नंतर सिंदबादची सर्व जबाबदारी गलबताच्या मुख्य अधिकार्यावर टाकून सिंदबादला निरोप देतांना प्रेमाची भेट म्हणून अनेक मूल्यवान वस्तू दिल्या.

सिंदबादने राजाचे आभार मानले आणि राजाच्या न इतर मंडळींचा निरोप घेऊन गलबतात बसला. स्वदेशी परत जाण्याचा प्रवास आनंदाने पार पडला. काही दिवसांनी त्याचे गलबत सुखरूप बसरा येथे येऊन पोचले. तेथून सिंदबाद बगदादला परत घरी आला.

सिंदबाद बंबरात उतरल्याबरोबर खलीफाच्या कास महालात गेला आणि इयियोपियाच्या सुलतानाने दिलेला नजराना व पत्र सादर केले.

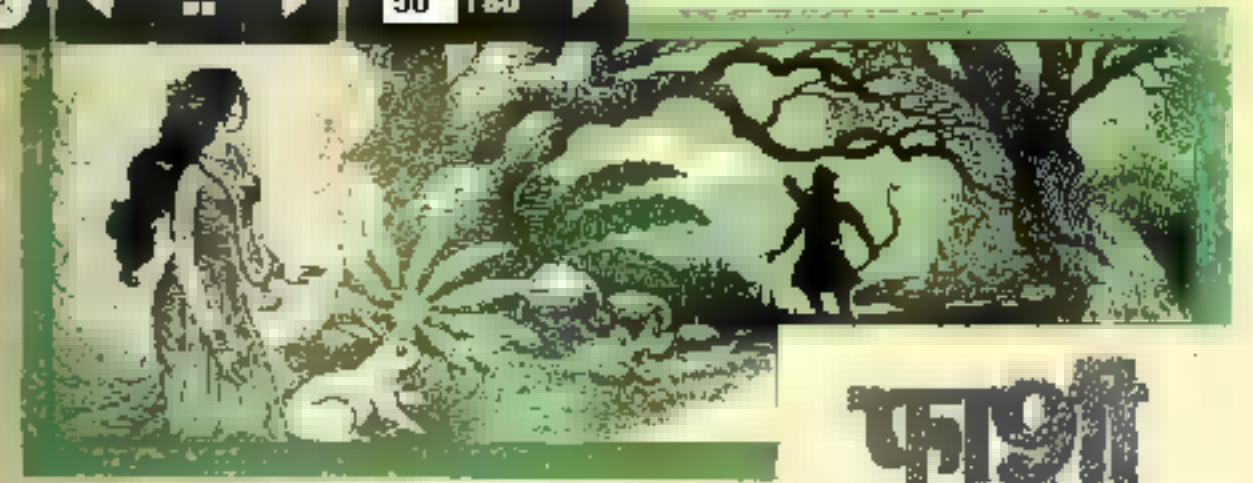
खलीफाने पत्र वाचले व नजराना पाहिला आणि बिचारले—“एवढा मोठा नजराना

पाठविणारा सुलतान स्वतः फार श्रीमंत असणार नाही का?”

“गरीबपरवर! त्यात काय संशय? इयियोपियाचा सुलतान नुसता श्रीमंतच नव्हे. मनाचा पण श्रीमंत आहे. तो एक न्यायशील, धर्मशील व प्रभावशाली सुलतान आहे.” सिंदबाद म्हणाला.

खलीफाने सिंदबादला त्याच्या बाइसो स्वभावाने असलेले अनेक वस्तू प्रेमाची भेट म्हणून देऊन त्याचा सत्कार केला. त्याने सिंदबादच्या सफरीचा वृत्तांत आपल्या दरबारी लेखकांकरवी लिहवून घेतला आणि असा हुकूम काढला की इतिहासात सिंदबादच्या सफरी नमूद करण्यात याव्या.

सिंदबाद खलीफाचा निरोप घेऊन आपल्या घरी आला. आपल्या भातेवाईकांना व कुटुंबियांना भेटून त्याला परमानंद आला. नंतर त्याने पुढील आयुष्य घरीच आरामात घालविण्याचे ठरविले.

फाशी

राजा नागादित्य हा एक फार पराक्रमी राजा होऊन गेला. त्याचा अधिना नेहमी भरलेला असे. त्याचे सैन्य पण मोठे होते. म्हणून जवळपासचे राजे त्याचे नुसते ऐकून घराघर कापत. असा त्याचा धरारा होता. त्याला कित्येक वर्षे मूलबाळ काही झाले नाही. शेवटी एक मुलगा झाला. त्याचे देवादित्य असे ठेवण्यात आले. राजा सर्वांचे आपल्या युवराजावर फार प्रेम होते. देवादित्य वयात सौंदर्य त्याने सर्व विद्या संपादन करून त्यांत प्राविण्य मिळविले.

नागादित्याच्या राज्याबाहेर एक जंगल होते. त्याला लोक भुतांचे जंगल म्हणत. त्यांत जायला सर्व भीत. परंतु पराक्रमी राजा नागादित्य याने त्याच जंगलात शिकारीला जाण्याचे ठरविले आणि बरोबर काही शिपाई घेऊन निघाला. प्रधानाने व इतर

दरबारी लोकांनी त्या जंगलात न जाण्याबद्दल राजाचे मन निरनिराळ्या प्रकारे वळविण्याचा प्रयत्न केला. पण त्याचा काही उपयोग झाला नाही. राजाच्या डोक्यात जंगलात प्रवेश करण्या पूर्वीच जणू काही भूत शिरले होते.

राजा नागादित्य याने जंगलात प्रवेश पाहिले. जंगल त्याने ऐकले किंवा त्याला वाटले तसे भयंकर तर नव्हतेच उलट सुंदर होते. सर्वत्र शांतता होती. झाडावर पक्षी निरनिराळे गोठे आवाज काढत होते. राजा त्या जंगलात खोल मात गेला तर त्याला एक सुंदर सरोवर दिसले. सरोवराचे पाणी स्फटिकासारखे स्वच्छ होते. त्यात हंस बिहार करीत होते. सर्व दृश्यच मोहक होते. म्हणून राजा आपल्या अनुयायांसह त्या सरोवराच्या काठी उतरला. थोडा वेळ विश्रांती घेऊन

राजा नागादित्य स्त्रीचे सौंदर्य पाहून धक्कन झाला होता. तो तिचा गोड वावाज राजा ऐकून देहभान विसरला आणि त्या तरुण स्त्रीला घेऊन सरोवराच्या काठी आला व अनुयायांना म्हणाला—
“तुम्ही राजधानीत जाऊन भाव्या लक्षाची तयारी करा.”

राजा नागादित्य विवाह झाल्यानंतर आपल्या दुसऱ्या बायकोच्या प्रेमात आपली पट्टराणी व युवराज सर्वांना विसरला. त्यांच्या नावाचा उल्लेख कोणी केला की राजाला राग येई. राजाच्या दुसऱ्या बायकोचे नाव मुरसुंदरी होते. परंतु ती सरोवरी जंगलातल्या भुतांची राणी होती. तिने आपल्या मायाजाळात राजाला गुरफटून टाकले होते. राजा तिच्या हातचे एक वाहुले झाला होता.

एक दोन वर्षांनी मुरसुंदरीला पण एक मुलगा झाला. त्या दिवसापासून तिने देवादित्याच काटा दूर करण्याचे ठरविले आणि राजाला म्हणाली—“माझी तन्येत दिवसे दिवस खालावत चालली आहे. आपला मोठा मुलगा देवादित्य राज्याबाहेर गेला तरच सुषारेल.” आपल्या धाकट्या राणीच्या हातचे वाहुले झालेल्या

राजाने काही एक विचार न करता देवादित्याला देशाबाहेर निघून जाण्यास आज्ञा केली. राजाचा तो हुकुम ऐकून मोठी राणी राजवती देवी हिने राजाचे पाय धरून मुलाला राज्याबाहेर पाठविण्याचा हुकुम घेण्यास इत्त व्रित्ती केली. परंतु राजाने नित्या मुद्धा हृद्पारीची शिक्षा दिली आणि दोघांना राज्याबाहेर हाकलून देण्याची कामगिरी सेनापती रुक्म यांना सोंपविली.

सेनापति रुक्म राणी राजवती देवी आणि युवराज देवादित्य यांच्या हातात हातकड्या पाळून आपल्यानरोबर घेऊन

निघाला. परंतु त्यांना राज्याबाहेर हाकलून देण्या ऐवजी गुप्तपणे आपल्या घरी घेऊन गेला आणि दोघांना राज्याबाहेर हाकलून दित्याचे त्याने जाहीर केले.

राजाचा प्रधान धर्मप्राण यामे राजाला झालेला बुद्धिधर्म पाहून या गोंष्टीस कारण नवीन राणी मुरसुंदरी असल्याचे ओळखले. तिचा शेवट झाल्याशिवाय राजाचा उद्धार होणे शक्य नाही असे मनाशी ठरवून अंतःपुरातील एका दासीच्या हाती मुरसुंदरीला विष देवविले. पण मुरसुंदरीवर त्या विषाचा परिणाम मुळीच झाला नाही. तिने ते विष पकविले.

ते [redacted] धर्मप्राण जास्तच पावरला. त्याने [redacted] गुरुचा सल्ला घेण्याचा विचार केला. त्याचे गुरू दूर एका पर्वतावर तपस्व्यां करीत होते. धर्मप्राणाच्या तोंडो सर्व वृत्त ऐकून गुरूने सुरसुंदरीचा शोध करण्यास उपाय सांगितला. भुतांच्या जंगलात एक बारा फांदा असलेले वडाचे झाड होते. त्याच्या फांदा जेवून फुटतात तेथे झाडाच्या खोडात एक पोकळी आहे. त्या पोकळीत एक चांदीचा दाभण आहे. तो दाभण सुरसुंदरीच्या उजव्या पायाच्या बंगठ्याला बोटला तर सुरसुंदरी तत्काळ मरेल. प्रधानाने ती गोष्ट सेनापतीला सांगितली.

“असावीर नक्कीच मिळेल, परंतु मला थोडी सुवड द्या.” सेनापती म्हणाला.

त्याच दिवशी रात्री सेनापतीने त्याच्या घरी गुप्तपणे राहणाऱ्या देवादित्याला चांदीच्या दाभणाची गोष्ट सांगितली. देवादित्य निर्मळ होताच. तो रात्री भुतांच्या जंगलात सिरला आणि बारा फांदा असलेल्या वडाच्या झाडाजवळ [redacted] त्याला त्या झाडाच्या पोकळीत चांदीचा [redacted] मिळाला.

देवादित्य दुसऱ्या दिवसाची रात्र पडे पर्यंत जंगलातच राहला आणि रात्र पडल्यावर राजधानीत परत आला. परंतु तो राजधानीत राऊल टाकणार इतक्यात दुर्दैवाने राजाच्या शिपायांनी त्याला ओळखले. [redacted] सरळ सुरसुंदरीजवळ आशेने धेऊन गेले की देवादित्याला पकडून आणल्यावर राणी मोठे वजिस देईल. त्याप्रमाणे त्यांची इच्छा पूर्ण झाली. सुरसुंदरीने देवादित्याला राजवाड्यातच कैद करून ठेवले आणि त्याने हद्दपारीची शिक्षा दिली असून राजाचा हुकूम मोडल्याबद्दल त्याला फाजी देण्याचा हुकूम देण्याबद्दल राजाचे मन वळविले.

दुसऱ्या दिवशी राजाने देवादित्याला फाजीची शिक्षा द्यावी असा हुकूम सोडला.

दुपारी ठोक बारा वाजता फाजी देण्याचे ठरले. आता प्रधानासमोर एक मोठा प्रश्न आणखी उभा राहला. त्याने सेनापतीला बोलावून त्याचा [redacted] घेतला.

“तुम्ही मुळीच काळजी करू नका. माझे मित्र मायाघर यांनी मला एक मुक्ती सांगितली आहे. ती केली हे संकट दूर होईल.” सेनापती म्हणाला. तेव्हा प्रधानाच्या मनाला थोडा धीर [redacted].

प्रथमपासून योजून ठेवल्याप्रमाणे सेनापती सुरसुंदरीला आडून म्हणाला—“महाराणी! मी स्वतः देवादित्याला फाजी देण्याची जबाबदारी [redacted] शिरावर

घेतली आहे. मला असे वाटते की आपण त्या वेळी आपला शत्रू कसा मरतो हे पहायला जातील हजर रहावे.”

सुरसुंदरीला ते मान्य झाले.

ठीक दुपारी देवादित्याला फाजी देण्याच्या जागी आणण्यात आले. सेनापती रुद्रक एक दोरी घेऊन आला. देवादित्याला भितीला टेकून उमे करण्यात आले. रुद्रकने दोरीचा मधला भाग देवादित्याच्या गळ्याला गाठ मारून ठेवला आणि दोरीची दोन्ही टोके दोघा [redacted] व्यक्तींच्या हातात घेऊन त्यांना म्हणाला—“मी म्हटल्याबरोबर तुम्ही दोरी जोराने ओढा.”

सुरसुंदरी याचू फाशी जाणार या आनंदात पहायला अगदी जवळ जाऊन उभी राहली. त्याच वेळी सेनापती म्हणाला— "ओढा दोरी।"

दोघां जवानांनी दोरीची टोके जोराने जोडली दोरीचा फास देवादित्याच्या गळ्याला लागण्याऐवजी मुटूला. देवा-दित्याने खात्री पडल्याचे सोंग करून दाभण काढून सुरसुंदरीच्या अंगठ्याला बोकला आणि ती मोठ्याने एकदा ओरडली व दुसऱ्या बाजाला मरून खाली पडली. वेळी अंतःपुरात तिचा मुलगा मुढा मेला. बोकले मेल्यावर राजाच्या ओढ्यावरची बंद उतरली. तो देवादित्य व आपल्या पहिल्या राणीची अवकाशी करून विलाप करू लागला. प्रधान व सेनापती दोघांनी देवा-दित्य व राणीला बोलावून आणले. त्यानंतर सर्व मुक्ती झाले.

दोरीची दोन्ही टोके ओढल्यावर फास जास्त आवळण्याऐवजी कसा काय मुटूला? भाषाघरने काय करे पुक्ती केली असेल? त्याने सातसात फूट लांबीच्या दोन दोऱ्या घेतल्या. त्या दोन्ही दोऱ्या जमिनी-वर पसरून ठेवल्या. दोरीच्या रगाच्या बारीक दोऱ्याने दोन्ही दोऱ्यांची दोन्ही टोके शिबून टाकली. देवादित्याच्या गळ्यात मानेवर दोरीचा फास (विनात पहा) ओढून बारीक दोऱ्याने शिबून ठेवण्यात आला. देवादित्याच्या मागे भित होतो. म्हणून दोऱ्याने दोरीचा फास शिबून ठेवलेला कोणाला दिसत नव्हता. देवा-दित्याच्या कंठाजवळ समोर दोरीच्या फासाची गाठ ठेवली होती. दोरी ओढल्या-बरोबर बारीक दोरी मुटूला म्हणून फास आवळला गेला नाही. त्याच्या विनात-पाहून कोणालाही हा खंड करून दाखविणे शक्य आहे.

बाप से बेटा सवाई

एका गावी एक दरोडेखोर रहात असे. त्याचे नाव गजसिंह होते. त्याला शेरसिंह मुलगा वहा वर्षाचा मुलगा होता. आपला मुलगा शास्त्राच अट्टल चोर आवा असे गजसिंहाला वाटे. परंतु तो एकाएकी आजारी पडला व मुलगाचे पुढे कासे होणार या काळजीत पडला.

एक दिवशी गजसिंह शेरसिंहाला बोलावून म्हणाला— "बाळ! तू अजून लहान आहेस. मी आपल्या वंशान्तर्ग काही गुपिते तुला शिकवून देवाची म्हणतो. मला ते यापूर्वी शक्य झाले नाही या आजारात कदाचित मरण हो येईल. मग तुझे कासे होणार? हा विचार मतला आला को जीव कांठापर्यंत येऊन तेथेच अटकून राहतो."

"बाबा! तुमचा मुलगा अगून मी तुमचे नाव उज्ज्वल करणार नाही असे वाटते का तुम्हाला? 'बाप से बेटा सवाई' आहे हे

मी सिद्ध काढत दाखवीन." शेरसिंह म्हणाला. मुलगा म्हणजे ऐकून गजसिंहाची काळजी दूर झाली नाही, उलट वाढली.

दिवसामागून दिवस कोटत होते. एक दिवशी बुपारच्या सुमारास शेरसिंह गावा-बाहेरच्या बिहीरीवर जाऊन बसला. गावातल्या बायका बिहीरीवर कपडे धुवून पाणी काढून घेऊन तिघून गेल्या. आता बिहीरीवर एकदेखील मनुष्य उरला नव्हता. संध्याकाळपर्यंत कोणी त्या बिहीरीवर जात ही नसे. त्यावेळी शेरसिंहाला बुरून बेट असलेला एक परदेशी दिसला. तो दिसायला ऊंच व आडवाडा होता. डोक्याला पागोटे होते. त्याच्या खांद्यावर दोन तीन गाठोळी होती. त्या माणसाला पाहताच शेरसिंहाने तो कोणी ब्रह्माद चोर असावा व रात्री कोठे तरी चोरी केली असावी हे ओळखले. तो चोरीचा माळ कोणत्यातरी बाजारात

विकायला घेऊन चालला असावा असे शेरसिंहाला वाटले.

त्याला एक उपाय सुचला. तो रडण्याचे सोंग करून विहिरीत बांकून पाहू लागला. मुलाच्या कानात सोन्याची कुंडले आहेत हे चोराला दिसले. जवळपास कोणी नाही [पाहून चोर त्या संधीचा फायदा घ्यावा म्हणून विहिरीजवळ आला. जवळ येऊन पाहता [मुलगा रडत होता. म्हणून चोराने मुलाला विचारले—“काय रे बाळा! का, रडतोस का?”

शेरसिंह आपली जास्त मोठ्याने रडू लागला आणि विहिरीत बांकून पहात म्हणाला—“माझ्या गळ्यातला सोन्याचा हार विहिरीत पडलाय हो! मला विहिरीत उतरता येत नाही. यरी गेल्यावर हार हरवलेला पाहून माझे [मला मारतील.”

“रडू नकोस. [ये साऊ. मी तुझा हार विहिरीतून काढून देतो. तू बाहेर येऊन

ही गाठोडी बाहेत ना यांच्यावर बरा लक्ष ठेव.” असे सांगून चोराने एका गाठोड्यातून मिठाई काढून मुलाला दिली आणि गाठोडी कठड्यावर ठेवून विहिरीत उतरला.

शेरसिंह त्या चोराला विहिरीत उतरलेला पाहून त्याची सर्व गाठोडी ठचळून पळून गेला.

मुलाजवळ ती गाठोडी पाहून गजसिंहाने त्याला विचारले—“मुला! ही गाठोडी कसली रे?”

शेरसिंहाने [पराक्रमाचे वर्णन करून सांगितले. बापलेकांनी गाठोडी उघडून पाहिली. त्यात सोन्या चावीचे दागिने [मुख्यदान कपडे होते. [पाहून तो नक्कीच चोरीचा माल आहे [गजसिंहाने ओळखले. तो आनंदाने आपल्या मुलाला म्हणाला—“बाळ! तू तर ‘बापले बेटा सचाई’ मिळालास!” [मी तुला काय शिव-मिणार?

द्रौपदीच्या स्वयंवराची बात ऐकून दूरदूरच्या देशांचे राजकुमार काँगित्य-नगरी एकत्र जमले. त्यांच्या उतरण्याची व्यवस्था निरनिराळ्या महामान करण्यात आली होती. पांडव [कुंती एका कुमाराच्या घरी उतरले. आपली ओळख न देता ते गावात माधुकरी मागून राहू लागले.

आपल्या मुलीचे लग्न अर्जुनाशीच व्हावे अशी मनापासून इच्छा असून ही द्रुपदाने ती गोष्ट उघड कोणाला सांगितली नाही. परंतु अर्जुनाशिवाय इतर कोणाला [होणार नाही अशी अट त्याने स्वयंवरासाठी ठेवली. त्याने एक विचित्र षटुध्य तयार करून ठेविले. नंतर छप्पराच्या टांगकेच्या मत्स्यपंथातील फिरत्या माशाच्या टोळ्याचे

प्रतिस्वय पाहून लक्ष्यवेध करील त्यालाच द्रौपदी स्वयंवराची माझा घालीक, असे त्याने जाहीर केले.

कौरव, कर्ण, इतर राजे भाव्याची परीक्षा पाहण्यासाठी आले होते. राजात सर्वांच्या आतिथ्य सत्काराची उत्तम सोय केली होती. काँगित्यनगराची शोभा अचर्चनीय होती.

राजधानीच्या ईशान्येला स्वयंवराचा मांडव उभा करण्यात आला होता. सर्व राजांना व ऋषीमुनींना असण्यासाठी योग्य आसनांची व्यवस्था करण्यात आली होती. क्षत्रिय व ब्राह्मण यथास्थानी येऊन बसले. ब्राह्मणांच्या मध्ये ब्राह्मण वेधधारी पांडव बसले होते.

दाखवून म्हणाला—“हे पाच बाण आहेत यांपैकी एक घेऊन ■ घनुष्याने जो कोणी मत्स्यभेद करील त्याला माझी वहीण द्रौपदी वरमाळा घालील.”

नंतर त्याने द्रौपदीबरोबर जाऊन सर्व राजे व राजकुमार यांचा परिचय करून दिला. त्या सर्वांबरोबर दुर्योधन आदि कौरव, शल्य, विराट, धनुनी, वसव्थापा, मकूर, सांब, प्रद्युम्न, कृष्ण, कृतवर्मा, अभिमन्यू, सिशुपाल, चित्रांगद, मगदन, भीष्मक, दाम्पुदेव इत्यादि राजकुमार होते.

कामदेवाच्या सहाय्या बापासारखी द्रौपदी सुंदर दिसत होती. तिला पाहून सर्वांचे डोळेच वचुंकाही विपुल गेले. कृष्णाने बाह्याणामध्ये बसलेल्या पांडवांना पाहून जोडखले ■ ती गोष्ट जेव्हाही बसलेल्या बकरामाला सांगितली.

मत्स्यभेद करण्यासाठी एकामाबून एक क्रियेक राजकुमार जाले. काही घनुष्य ठबळू न सकल्यामुळे, आणि काही त्यावर दोरी चढवून सकल्यामुळे, अपमानित होऊन परत आपल्या जागेवर जाऊन बसले. अनेक राजकुमारांनी हुता टेकल्यावर कर्ण पुढे जाला. त्याने घनुष्यावर दोरी चढवून जण ठेवून नेम घेऊन त्यावेळी तो नमकीव

त्या दिवशी द्रौपदीला सुंगवी द्रव्ये ■ उघटणे लावून स्नान ■ बासे. नंतर सुंदर वस्त्रालंकार पारण करून व हस्तात वरमाळा घेऊन ती पुनः राजाने दाखविलेल्या जागी येऊन उभी राहिली.

पुण्यदाचे पुरोहित सोमक यांनी अग्निहुंड तयार करून अग्निहोत्र झाल्यावर द्रौपदीला आशीर्वाद दिला. द्रौपदी मांडवात येऊन उभी राहतांच सर्व मंगलवाचे वाजू लागली.

नंतर द्रौपदीचा भाऊ धृष्टद्युम्न मांडवाच्या मधोमध येऊन उभा राहला व सर्व बाळे ■ करायला सांगून आणि सर्व राजकुमारांना घनुष्य बाण ■ मत्स्यभेद

यशस्वी होईल असे सर्वांना वाटले. भाटांनी कर्णाच्या शौर्याची स्तुती गायली. ती ऐकून द्रौपदी म्हणाली—“मी सूतपुत्राशी विवाहास तयार नाही.” कर्ण क्रोधाने हंसात एकदां सूर्यावाडे पाहून रागासंगाने दूर निघून गेला. कर्ण गेल्यावर भिक्षुपाल, जरासंध, शल्य आदिकांनी मत्स्यभेद करण्याचा अयशस्वी प्रयत्न केला आणि आपापल्या आसनाकडे निघून गेले. कृष्णाने वृष्णी, भोज, अंधक इत्यादि यादव राजकुमारांना मत्स्यभेद न करण्यास सांगितले.

त्यानंतर एकाही राजकुमाराला पुढे येण्याचे वाडस झाले नाही. प्रेक्षक लोकांत

गोधळ उडून गेली. स्वयंवर मोडले की काय असे सर्वांना वाटले. न्याचवेळी ब्राह्मणांच्या रांगेत बसलेला अर्जुन उठून मत्स्ययंत्राकडे जाऊ लागला. सर्व चकित होऊन त्याच्याकडे पाहू लागले. सर्व ब्राह्मण चकित होऊन परस्परंगकडे पाहू लागले. एक तरुण ब्राह्मण म्हणाला—“गम्य, जरासंध, निशुपान आदिकांसारख्या वराप्रभू क्षत्रिय वीरांनी भाषार पंनली नेथे ■ ब्राह्मण कुमार काय करणार?”

■ काही बूढ ■ म्हणाले—“हा कोणीतरी अद्भुत शक्तिशाली तरुण दिसतो. नाहीतर पुढे येण्याची हिंमत त्याने दमविलीच नसती.”

अर्जुनाने धनुष्याजवळ जाऊन प्रथम त्याला व नंतर समेत हजार अमलंभ्या सर्वांना नमस्कार केला. आपल्या गुरुवर्यांचे व श्रीकृष्णाचे घनांतल्या घमाने स्मरण केले आणि ते धनुष्य धनुष्यामागचे महजी उचलले आणि एक ■ उचलून श्रणाधर्त मत्स्यभेद केला. सर्व थक्क होऊन त्याच्याकडे पाहू लागले. ब्राह्मण आनंदाने नाचू लागले. त्याचवेळी वृद्धिष्ठिर नकुल ■ सहदेवाला घेऊन ते उत्तरले होते तिकडे निघाला. परंतु द्रुपदाची नजर मात्र संजय

आणि आश्चर्य या भावनांनी अर्जुनावर सिल्लेली होती.

सर्व क्षत्रिय राजकुमारांना, एका ब्राह्मण कुमाराने द्रौपदी सारख्या सुंदर क्षत्रिय राजकन्येला जिकल्याबद्दल ■ वाटला. ते म्हणाले—“हा द्रुपद राजा एका ब्राह्मणाच्या गोंराणी का राजकन्येचा विवाह करून देणार? द्रुपदाने क्षत्रिय जातीचा अपमान केला आहे. त्याची लोड मोडल्याशिवाय बाधण्या मनाचे समाधान होणार नाही. द्रौपदी दुसऱ्या क्षत्रिय राजकुमाराशी विवाहाला तयार असेल तर ठीक, नाही तर आम्ही हा विवाह बंदप जाळून उरवस्त करू.” असे म्हणत सर्व राजे व राजकुमार आपापली शस्त्रास्त्रे घेऊन द्रुपदाच्या अंगार धावले. द्रुपद धावत जाऊन ब्राह्मणांच्या घोंठक्यात उभा राहला.

भीमार्जुनांनी द्रुपदावर चालून आलेल्या क्षत्रिय वीरांना अडविले. क्षत्रियांनी शरबुष्टी केली. भीमाने एक झट उगटून सर्व बाण अडवून धरले आणि अर्जुनाच्या शेजारी येऊन उभा राहला. ब्राह्मणांनी द्रुपदाच्या रक्षणार्थ क्षत्रियांवर दगडांचा वर्षाव सुरू केला. अर्जुनाने त्या सर्वांना तसे न करण्यास सांगून द्रुपदाने स्वयंवरासाठी

तयार करविलेले धनुष्य उचलून क्षत्रियांवर शरबुष्टी सुरू केली. शल्य ■ कर्ण दोघांनी ■ पाहिले आणि ठरविले की ब्राह्मण असला म्हणून काय झाले? त्याने क्षत्रियांचा जो अपमान केला आहे त्याबद्दल त्याला शिक्षा दिलीच पाहिजे. अर्जुनाने कर्णावरच बाण सोडायला सुरुवात केली. अर्जुनाचा पराक्रम पाहून कर्ण चकित होऊन उद्गारला—“हे ब्राह्मणा! तुझी अस्त्रविद्या अद्भुत आहे. कारण माझी वरोवरी करू शकणारा अर्जुनाशिवाय दुसरा कोणी आजपर्यंत नजरेस आला नव्हता. खरे सांग, तू कोण आहेस?” परंतु अर्जुन काहीच बोलला

नाही. त्याचे तेज पाहून कर्णाने स्वतःच पुढ धावधिले.

भयंकारी हुसरीकडे ■■■ भीम यांच्या मध्ये मल्लयुद्ध सुरू झाले. भीमाने ■■■ बचाव व्हावा व आपल्या हाती त्याला मरण येऊ नये या हेतूने त्याला वर उचलून दूर फेकून दिले. सर्व ब्राह्मण सदाशदां हंभून टाळ्या वाजवू लागले. इतर राजकुमारांनी भीमाचा तो पराक्रम पाहून त्याच्या वाटेस जाण्यात अर्थ नाही असे मनातल्या मनात ठरविले.

परंतु या घटनेवरून एक गोष्ट स्पष्ट झाली की हे लोक कोणी सामान्य ब्राह्मण

नाहीत. हे कोण असावेत बरं, याविषयी सर्व आपसात कुजबुज करू लागले. कृष्ण म्हणाला—“या ब्राह्मणाने द्रौपदीला स्वयंवराच्या अटीप्रमाणे जिंकले आहे. अग्नि राजकुमारांशी धर्मयुद्धच केले आहे. तेव्हा त्यांच्याशी पुढे युद्ध करण्यात ■■■ नाही.” कृष्णाचा सल्ला मान्य करून सर्व राजकुमार मुकाटयाने निघून गेले.

तिकडे कुमाराच्या मरी कुंती पांडव परत न आल्यामुळे काळजीत पडली. दुर्योधन आदिक कौरवांनी दगा करून त्यांना ■■■ तर केले नसेल. परंतु युधिष्ठिराबरोबर नकुलसहदेव परत आले. त्यानंतर थोड्याच वेळाने भीमार्जुन द्रौपदीला घेऊन येऊन पोचले. येताच आईला म्हणाले—“आई! मिळा घेऊन आलो आहो.” त्यावेळी कुंती घरात होती तिने बरोबर आलेल्या द्रौपदीला पाहिले नव्हते. परंतु बाहेर येऊन पाहिले तर भीमार्जुनांबरोबर द्रौपदी उभी होती कुंती अवाकू होऊन तिचे शीर्ष पहात उभी राहली.

त्यानंतर कुंती युधिष्ठिराला म्हणाली—“मुला! मी चुकले. भीम व अर्जुन मिळा घेऊन आले, म्हणजे. म्हणून सर्व मिळून वांटून घ्या. म्हणजे मी! मी आजपर्यंत कधी

सोटे दोलले नाही. या कन्येशी तुम्ही पांचही जणांनी संसार केलात तर ते धर्म-विरुद्ध वर्तन होईल. तसे केले नाहीत तर माझे म्हणणे खोटे ठरेल. म्हणून तुम्हीच विचार करून ■■■ करायचे ते ठरवून करा.”

युधिष्ठिर काही वेळ विचार करीत उभा राहला आणि थोड्या वेळाने मातेच्या मनाचे सांत्वन करून अर्जुनाला म्हणाला—“अर्जुना! तू अग्नीला साखी ठेवून ■■■ कन्येशी विवाह कर.”

ते ऐकून अर्जुन म्हणाला—“दादा! हे कसे रे? तू व भीम दादा दोघे अर्जून अविवाहित आहो. मग मी लग्न करणे कसे झोमेले?”

परंतु त्यावेळी पांचही पांडवांच्या मनात द्रौपदीशी विवाह ■■■ करून घेण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. आई व अर्जुन जे म्हणाले ते सर्व सर्व ■■■ घेऊन युधिष्ठिर म्हणाला—“तर मग ठीक. आपण पांचही जण हिच्याशी विवाहबद्ध होऊ.” ते ऐकून सर्वांना बरे वाटले.

त्याच वेळी श्रीकृष्ण बलरामाला बरोबर घेऊन पांडवांचा शोध काढीत तेथे येऊन पोचला. त्याने युधिष्ठिरला ■■■ कुंतीला नमस्कार केला. युधिष्ठिराने कृष्णाला

विचारले—“कृष्णा! आम्ही ब्राह्मण वेग ■■■ करून अज्ञातवासातच राहात आहो. तू ■■■ काय आम्हांला ओळखलेस आणि इकडे कसा काय आलास?”

कृष्ण स्मित करून म्हणाला—“राजा! पराक्रम कोठे लपविता येतो का? आज भीमार्जुनांनी जो पराक्रम गाजवला तो पाहून तुम्हांला ओळखणे अशक्य होते असं वाटते का तुला? दुर्योधनाचा दुष्ट हेतू फसला, हे बरे झाले. तुम्ही लोकांच्या नजरेस ■■■ पडणेच तूर्त बरे!” असे सांगून कृष्ण पांडवांचा निरोप घेऊन बलरामाबरोबर निघून गेला.

तिक्तटे मत्स्यभेद कश्चन द्रौपदीत्या
जिकणारा ब्राह्मण कोण हे धृष्टद्युम्नाला
किवा कोणालाच कळले नाही. तो कोठे
उतरला आणि द्रौपदीला घेऊन तो कोठे
गेला हे त्याला कळले नाही. म्हणून
धृष्टद्युम्न इतर ब्राह्मणांवरून गृत्तपणे
निघाला आणि अर्जुनाच्या हांभ काढीस
कुंभाराच्या घराजवळ येऊन लपून बसला.

રૂપણ થ વલ્લભામ નિધૂન મેલ્યાવર મીમ,
 અર્જુન, મધુકર થ સહદેવ માધુકરી પેઠા
 આલે, કુંતીને ત્યાગના ધોરણ ભાગ પાડ્યો-
 સાઠી કાઢૂન ડેઢૂન બાકી માધુકરીને દોન
 ઘાટે કેલે. એક [redacted] મીમાલા થ કુસરા
 બાકી ધીધાના વાંટૂન દેખાએ કામ
 દ્રૌપદીના સાંગિતલે. દ્રૌપદીને તસે કેલે.
 જેવળલાણ આટોડ્યાવર ગવત અંધરૂન
 સ્વાવર હરણાએ કાતડે બાલપ્યાત આલે.
 ત્યાવર સર્વ ઓપલે. દ્રૌપદી પાંદવાંધ્યા
 પાયાજવઠ ઓપલી.

पांडव पडत्या पडत्या ब्रूहमेद व
विभिन्न प्रकारची शस्त्रास्त्रे यांची चर्चा
करू लागले. आठ सपून शूटसुम्न ते सर्व
एकत्र होता. त्यांच्या बोझ्यावरून हे ब्राह्मण
नसून दक्षिणवीर असणार असे त्याला पक्के
वाटू लागले. परंतु येऊन त्याने आपल्या
पित्याला अं एकले ते सर्व सांगितले.
मृणाला—

“आगल्या कृष्णला दोघे वगोदर घेऊन गेले होते. पण ते उतरले आहेत तेथे आणखी तिघे आहेत. रयांची आई पण त्यांच्या वगोदर आहे. मला वाटते हे पंच पांडवच असले पाहिजेत.” शृष्टधुमन द्रुपदाला म्हणाला.

द्रुपदाला त्याची पूर्ण माल्याबद्दल
भरे वाटले. त्या पांच अधुर्विषयी आणखी
माहिती काढून आणण्यासाठी द्रुपदाने
आपल्या पुरोहिताला कुमाराच्या घरी
पाठविले.

हस्ताक्षर : _____ **दिनांक** : _____ **पद** : _____ **पद** : _____ **पद** : _____

[illegible]

मंगर लेखिमण्य) न(दाभय) ।

[illegible]

संज्ञितः भवति । तस्मात् स एव हि साक्षात् प्रत्यक्षः प्रमाणमिति चेन्न ।

[illegible]

1970-1971

1990年12月15日

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

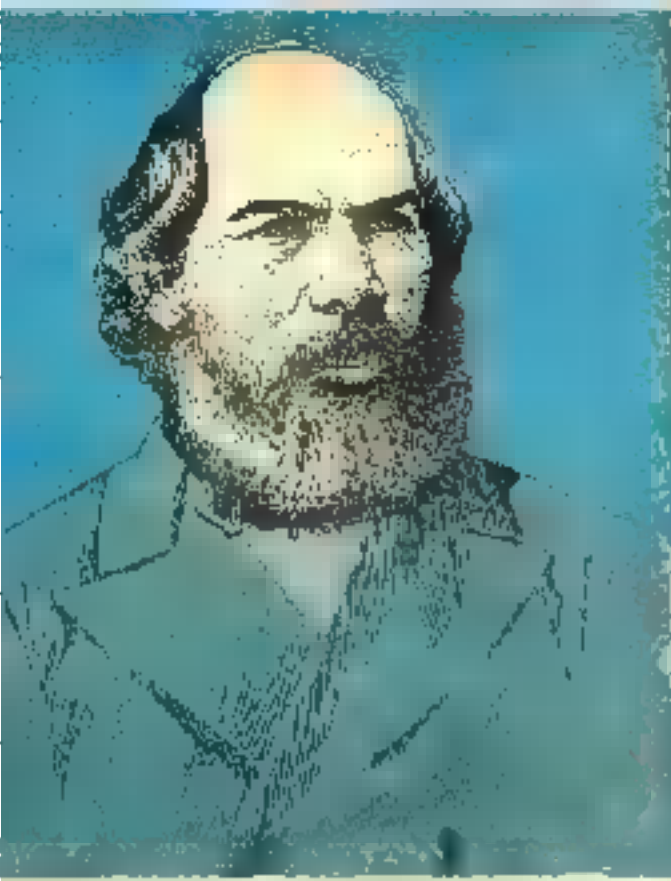
पर्यावरण

$\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{x}} \right) = \frac{\partial L}{\partial x}$

[illegible][illegible]

चिस्राध्ययनः सप्तवारः षडभाष्यः ... काः ...

...the ...

लेनिनच्या वडील

लेनिन यांना पाचवे वर्ष लागले तेव्हा त्यांची आई स्वतः त्यांना शिकवू लागली. लेनिनचे वडील बालोपयोगी पुस्तके व नियतकालिके मागवीत. लेनिन व ओल्गा या पुस्तके व मासिके तासून तास वाचीत असत. हळू हळू त्यांनी रशियाचा इतिहास वाचायला व रशियन भाषेतील कविता पाठ करायला सुरुवात केली. थोडा वेळ अभ्यास करून दोघे खेळत. उन्हाळ्यात पळणे आणि झाडावर चढणे यात त्यांना मजा वाटे. हिवाळ्यात बर्फ पडे तेव्हा बर्फावरून वसरणे व बर्फाचे तुकडे फेकण्याचे

खेळ दोघे खेळत. थोडा मोठा झाल्यावर लेनिन स्केटिंग खेळायला जाऊ लागला.

लेनिन लहानपणी थोडा खोडकर व खट्याळ होता. पण त्याच्यात एक चांगला गुण होता. तो कधी खोट बोलत नसे. कधी त्याच्या हातून चूक घडली की ती तो डबूल झरी. पाच वर्षांचा असताना लेनिन याने आपल्या मोठ्या बहिणीची फुटपट्टी तोडून टाकली आणि जाऊन ती बहिणीला दाखविली. ती चूक आपली असल्याचे सांगितले पण.

“फुटपट्टी कशी रे तुटली?” बहिणीने विचारले.

“अशी गुढग्यावर ठेवून मोडली!” असे सांगताना त्याने अभिनय पण करून दाखविला.

“लेनिन आपली चूक लपवीत नाही. हा एक चांगला गुण आहे त्याचा!” असे आई नेहमी म्हणे.

लेनिन आठवर्षांचा झाला असेल. तेव्हा एक गोष्ट घडली. एकदां लेनिन आपल्या भावंडांवरोबर कळान येथे आपल्या नावे-बाइकांच्या घरी गेला. तेथे खेळता खेळता त्याने चुकून एक टेबल वळवले. म्हणून

टेबलावर ठवलेली पाण्याची मुरई खाली पडून फुटली.

घरातल्या लोकांनी विचारले—“कोणी केले हे?” सर्व “मी नाही, मी नाही” असेच म्हणाले. लेनिन पण म्हणाला—“मी पण नाही पाडली.”

दोनतीन महिन्यांनी सर्व सौम्विक्संना परत आले. लेनिनची आई मुलांना झोपवीत होती. तेव्हा लेनिन आईकडे पाहून एकाएकी रडू लागला आणि म्हणाला—“आई! मी खोटे बोललो, मी नाही मुरई फोडली असे म्हणालो होतो. पण मीच पाडली होती मुरई!” असे म्हणत लेनिन भागली मोठ्याने रडू लागला.

माडे नऊ वर्षांचे असेल. लेनिन गळोत लागला. तो एक कुशार विद्यार्थी होता. “आमच्या वडिलांनी अभ्यास आणि सर्व कामे मन लावून करण्यास शिकविले” असे लेनिन सांगत. लेनिनचे शिक्षक सांगत की ‘लेनिन लक्ष लावून वर्गात शिकवलेला प्रत्येक घडा ऐकतो म्हणून तो वर्गात पहिला येईल.’ तो घराचा अभ्यास इतर मुलांच्या बाधी करून टाकी. अभ्यास सल्यावर उरलेला वेळ गप्पात खेळण्यात

लेनिनची आई

व मुलांच्या खोड्या काढण्यात घालवी. लेनिनचे वडील कधी घरी रहात नसे. त्याला आपल्या खोलीत बोलावून नेत. भक्षा तऱ्हेने इतर मुलांच्या खोड्या त्याने काढू नये याची ते काळजी घेऊन होते. वडील लेनिनचा अभ्यास झाल्यावर तो तपासून घेतात. पण एकादेखील चूक निघत नसे. तेव्हा ते लेनिनला दुसरे काही तरी काम देऊन त्यात गुंतवून ठेवीत. नाहीतर दोघे मिळून बुद्धिबळे खेळत. वडिलांच्या गैरहजेरीत लेनिन खूप संगामस्ती करत असे.

लेनिनच्या वडिलांना बुद्धिवळाचा नाद होता. तोच नाद त्यांच्या मुलांना पण लागला.

लेनिन कोणतेही काम करायचे झाले की ते मन लावून करी. त्याने पुस्तके वाचून बुद्धिवळाचा लेख चांगला शिकून घेतला. तो कोणत्याही गादी गेल्या किंवा प्रवासात असल्या की बुद्धिवळाचा साथ दरीवर गेऊन जाई. विद्यार्थी असताना लेनिन आपल्या मोठ्या भावाशी बुद्धिवळे सोडण्यात रमून जाई. मोठा भाऊ साप जे काम करी, तेच लेनिन पण करी. लहानसहान कामे सुद्धा तो आपल्या मोठ्या भावाची नककल करून करी. साप स्वभावाने थोडा गंभीर होता. तो स्वभावाने विचारशील. कर्तव्याशायण सुद्धा होता. त्याच्या या गुणांचा परिणाम लेनिनच्या मनावर विबळा. लेनिन याने आपल्या मोठ्या भावाचे मन लावून काम

करणे, प्रामाणिकपणा, कर्तव्यपरायणता आणि मेहनत हे गुण उचलले.

लेनिनचे त्याचा मोठा भाऊ साप याच्यावर फार प्रेम होते. "कामातच नव्हे तर लोकांशी कसे वागावे किंवा बोलवे" याद्वारे तो देखील साप हा आमचा सर्वांचा आदर्श होता. त्याची न्यायशीलवृत्ती, कोशल्य व मन लावून काम करण्याचा स्वभाव त्याच्या मुलांचा पणच आमच्या मनावर बसला." असे ग्लादीमोर लेनिन म्हणे. लेनिन स्वभावाने तपट होता. परंतु सापचा घात स्वभाव, त्याची गुणामुळे सर्वांच्या मुख्य कक्ष लेनिनच्या स्वभावात बदल आणला. मोठ्या भावाचे अनुकरण करून लेनिनने आपल्या उगिबावर भिन्नविका. मोठा साप्यावर लेनिनला कधी कोष आला नाही. (बालू)

लेनिनचा जन्मस्थान

क्रा. च्या स्वातंत्र्याचे 'जोन ऑफ आर्क' हे चिन्ह आहे. हिना 'ऑलिम्पिक कप्या' असे म्हणतात. गांधींचे वर्षापूर्वी तरुण मुलींचा सजीव देहव्या भारी जाळण्यात आला त्या रुआ नगरी तिचे स्मारक चिन्ह बनविण्यात आले आहे. ८ मे हा फ्रेंच राज्यकर्तीचा दिवस आहे. तोच जोन ऑफ आर्कचा पण स्मारक दिवस आहे. ही एक आख्यायिकाच गोष्ट म्हणावी लागेल. ८ मे १९४३ या दिवसाच कम्युनिस्ट नगर देखील जपूच्या हातातून स्वातंत्र्य लाभले.

जिवें त्याच्या वंशा

एका गावी शिबू नावाचा एक गरीब मुलगा रहात असे. तो नेहमी खुशीत आनंदात असे. तो मेहनत करीत नसे म्हणून गरीबीच त्याच्या वाटचाली आली. त्याच गावी एक जमिनदार रहात असे. शिवूजवळ सायला प्यायला काही उरले नाही, की तो जमिनदाराकडे जाऊन काम मागे आणि जमिनदाराने सांगितलेले काम मग लावून करी.

एकदा जमिनदाराने त्याला घोड्याला मालिश करायचे काम दिले. शिबू मालिश करतांना मोठ्याने ओरडला—“अहो, पहा, पहा ! हा घोडा खालून पिऊन कसा माजला आहे. याचे नशीब तर पहा. मीच जमिनदाराचा घोडा असतो तर मला पोटाभर सायला प्यायला मिळाले असते आणि माझ्या सेवेला कित्येक नोकर हजर असते.”

तोच विचार त्याच्या कानत नराच वेळ पोळत राहला. ■ घोड्या वेळाने त्यालाच आपल्या मूर्खपणाबद्दल हसू आले. त्याला हसतांना पाहून घोडा चरायचा पावला आणि शिबूला मनुष्यांच्या ■ विचार लागला—“तुला जमिनदाराचा घोड्याचा जन्म मिळाला असे वाटत आहे का ?”

घोडा ओळू लागलेला पाहून शिबू चकित होऊन घोड्याकडे पाहू लागला. घोडा पुन्हा म्हणाला—“जमिनदार चाचकाने कसा बडबतो त्याचा अनुभव घ्यायचाच असेल तर माझे दोन्ही कान पकडून मनातल्या मनत माझा जन्म मिळाला असे देवाजवळ मागणे माग, तुला घोड्याचे रूप येईल. पाहिले तर मी म्हटले ते सारे की कोटे याची खात्री करून घे !”

शिबूने खात्री करून घेण्यासाठी घोड्याचे दोन्ही कान घट्ट धरले व म्हणाला—“■

जमिनदाराचा घोडा कर.” दुसऱ्या क्षणाला तो घोडा झाला ■ घोड्याच्या जमिनी एक बैरागी उभा असलेला दिसला आणि चाईचाईने तबेल्याच्या बाहेर निघून गेला.

बैरागी निघून गेल्यावर शिबूला त्याची चुक कळली. आतां त्या अवस्थेतून आपल्याला सुटका कशी मिळणार व पुन्हा आपल्याला मनुष्यरूप कसे मिळणार हे त्याला कळले. तशी संधी मिळाली तर लगेच येथून ■ काढायचा, असे त्याने मनाशी ठरविले. आपल्याला अवस्थेत मिळाल्याबद्दल त्याला एका बाजूने ■ वाढत होता तर दुसऱ्या बाजूने आयुष्यभर घोडा म्हणूनच रहावे लागणार की काय याची काळजीपण वाढत होती.

घोड्या वेळाने जमिनदाराने नोकराकडे घोड्यावर खोपीर चढवून व त्याला लगाम घालून घेऊन यावला सांगितले. त्याने शिबूला हाक मारली. ■ तबेल्यात शिबू नम्रता. म्हणून तोच नोकर घोड्याला सोडून बाहेर घेऊन आला. तेव्हा घोड्याने ■ लाच मारली आणि पळू लागला. जमिनदाराचे नोकर त्याचा पाठलाग करू लागले. पण तो पळतच राहला.

शिबू सरळ त्याच्या बरी जाऊन आपल्या आईजवळ उभा राहला. त्याची आई त्याला कोठे तरी लग्नून ठेवील असे त्याला वाटते होते. तो आईला तसे म्हणाला देखील. पण त्याची भावा तिला कळली नाही. उलट घरात विरून आलेल्या घोड्याला पाहून ती बाबरी आणि त्याला पळवून काढण्याचा प्रयत्न करू लागली. मोठ-मोठ्याने ओरडून ती त्या घोड्याला, तोंडाला आले ते बोलू लागली.

इतक्यात जमिनदाराचे नोकर येऊन पोचले. सर्वांनी मिळून घोड्याला धरले ■ बाहेर ओढून घेऊन आले. परंतु अवस्थेत

शिवू त्यांच्या हातातून आपली सुटका करून घेण्याचा प्रयत्न करू लागला. तो मागच्या पायावर उभा राहला आणि थोड्या वेळाने जमिनीवर लोटू लागला. नंतर पुन्हा उभा राहून वरत फळून गेला. त्याची आई धावतून घरातून बाहेर पळून गेली.

वहा जणांनी मिळून शिवूच्या तोंडात लगाम घातला आणि लोरीर पाठीला बांधून त्याला बाहेर घेऊन आले. जमिनदार बराच वेळ वाट पहात उभा होता. त्याला परगावी जायला उशीर झाला होता. म्हणून तो चटविशी थोड्यावर बसला. थोडा सायकाश उंटासारखा चालू लागला.

थोड्याला झाले आहे तरी काय, मान्काळा नव्हता.

जमिनदाराला वाटले की थोड्याच्या अंगात वारे शिरले असावे. रस्त्याचा दोन्ही बाजूला गंमत पाहणारांची बरी जमली. सर्व चकित होऊन कधी थोड्याकडे तर कधी जमिनदाराकडे पहात होते. त्यांना पाहून शिवूला हंमू आले. तो रस्त्याच्या मधोमध मागच्या पायाचे गुदगे टेकून पुढच्या पायावर उभा राहला. हंमू लागला. थोड्याचे सिकाळगे नव्हते, ते माणसाच्या हसण्यासारखे सर्वांना ऐकू झाले. म्हणून लोकांना आश्चर्य वाटले.

जमिनदार जमिनीवर बसल्या व पुढीने त्याचे सर्व कपडे. माकून निपाळे. तो उठून उभा राहून अंगावरची धूळ झाडू लागला. शिवूला जमिनदाराची दया आली. त्याने समोरचे पाय हातासारखे जोडून जमिनदाराला नमस्कार केला.

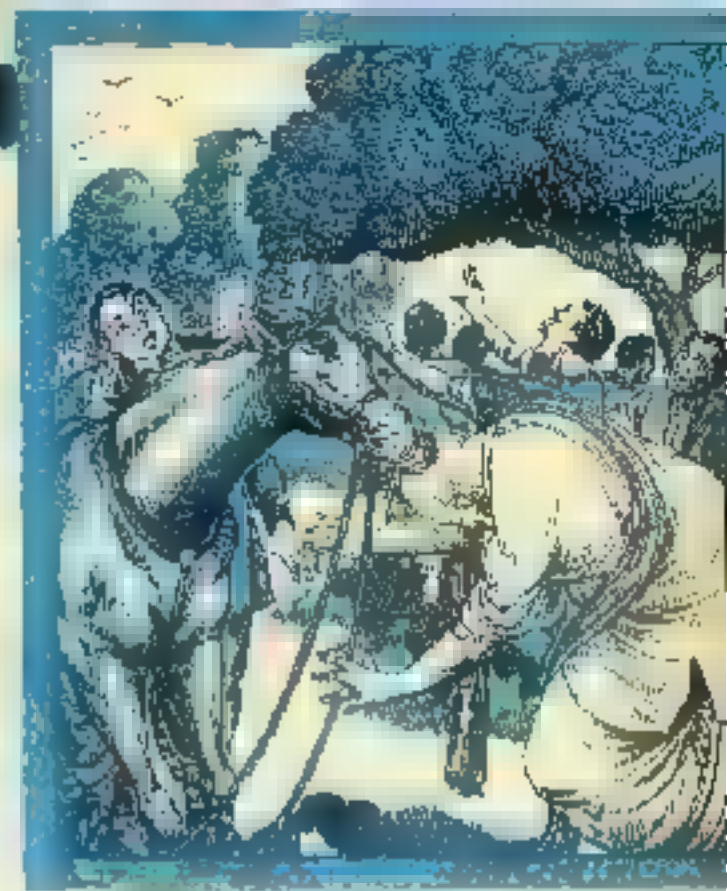
"पहा, थोडा जमिनदार, साहेबांना नमस्कार करतो आहे." लोक चकित होऊन म्हणू लागले.

आपला पाणउतारा जोड्याने केल्याबद्दल जमिनदाराला भक्कंर राग आला. त्याला तेथे बांधून आपले जास्त हंमू करून घेणे

आवडले नाही. नशिबाने थोडा उठून उभा राहला. जमिनदार त्याच्यावर बसला. तो हातात लगाम घेऊन स्वतःला सावरून बसणार इतक्यात टाच मारण्यापूर्वीच थोडा भगधांव सुटला. जमिनदार खाली जमिनीवर पडू लागला. त्याने थोड्याच्या मागेला बिल्ल्या चालून स्वतःला बांधविण्याचा प्रयत्न केला.

शिवू स्थितीत बराच वेळ राहला. मॅबटी एका गावाजवळ पोचल्यावर त्याने वेग थोडा थोडा कमी केला. गाववाले थोडेस्वाराची ती बुईशा पाहून त्याची कीच लागले व त्याच्या मदतीला धावले. कुलीने माकळले अंग व कपडे असल्याने जमिनदार मान खाली कडून वसून होता. त्याने त्या गावकऱ्यांना जोड्याच्याचा प्रयत्नदेखील केला नाही. स्वतःचे तोंड कापू लागला.

जमिनदार थोड्यावरून घाईघाईने खाली उतरण्याच्या प्रयत्नात आणला भार एका पाणसावर टाकून उतरण्याचा यत्न करू लागला. परंतु जमिनदाराच्या हातात एका माणसाना कानच आला. तो मनुष्य त्या गावचा पाटील होता. त्याला तो त्याचा अपमान वाटला. त्याने त्याला

जमिनीवर खाली पाडले व जोराने त्याला एक लाथ मारली.

शिवूला त्या माणसाचा राग आला. पाटलाचे केस आपल्या दातात धरून शिवू त्याला ओढू लागला. तरी शिवूचा राग शांत झाला नव्हता. जो कोणी समोर दिसला त्याच्या अंगावर शिवू धावून गेला आणि त्याला चावू लागला. म्हणून गावकरी भिऊन पळून गेले. थोड्याची थोड थोड्याचे ठरवून काठघा, बाले, बरछी, जे हाती आले घेऊन सर्व थोड्याच्या अंगावर धावून गेले.

शिवू गावकऱ्यांच्या हातात हत्यारे पाहून बरबरा कापू लागला. तो जोरजोराने धावू

लागला आणि सरळ आपल्या गावी जाऊन तबेल्यात स्वस्थ उभा राहला. जमिनदार माहेर वाटेत कोठे तरी उतरले असावेत असे नोकरांना वाटले. म्हणून त्यांनी पोहचाला चांगली मालीस करून त्याला खायला दाना घातला. दाना खात शिबू आपल्या मूर्खपणाबद्दल पश्चात्ताप करू लागला. "वेवा! तू मला चांगलीच शिक्षा केलीस. पुन्हा मला मनुष्य रूप तुझ्या कृपेनेच मिळेल. तेवढी कृपा कर."

त्याच वेळी बैरागी तबेल्याचा दरवाजा उघडून बाहेर आला आणि विचारू लागला— "कसं काय शिबू? पोहचाले जिणे कसे वाटले तुला?"

"का, चांगले आहे. पण मी जे सातो ते मला पचेल की नाही याक तोपटीची काळजी वाटते." शिबू म्हणाला.

"मग मी होऊ का पोहा पुन्हा?" बैराग्याने विचारले.

"का?" शिबूने विचारले.

"मी, बायकोने पुरेवाट केली म्हणून घोडा झालो आहे. तिने मला या बैराग्याच्या वेवात ओळखले. ■ माझा पाठलाग करीत येते आहे. ती पहा, ती कंदानीप! मला मनुष्य जन्मलेखा पोहचाला जन्म पसंत आहे." असे म्हणत बैराग्याने पोहचाले बोन्ही कान पकडून "मला पुन्हा जमिनदाराचा घोडा होऊ दे!" असे म्हटले.

त्यानंतर काय झाले हे शिबूला माहीत नाही. दुसऱ्या दिवशी तो आगा झाला तेव्हा तबेल्यातल्या गवतावर झोपला असल्याचे त्याच्या ससात आले. जमिनदाराच्या नोकरांनी त्याला काही विचारले नाही. त्यांना शिबू परत आला असावा, असे वाटले.

काही लोक म्हणतात की ही गोष्ट कधी घडलेलीच नाही, ते शिबूचे एक स्वप्न होते. कदाचित ते सरे असू शकेल.

वरदान

एका जंगलाजवळ एक लहानसे गाव होते. त्यात एक लाकूडफोड्या आपल्या मुलांवाटांबरोबर रहात असे. त्या लाकूडफोड्याच्या झोपडीजवळ एका श्रीमंताचे घर होते. ■ श्रीमंताच्या घरी सर्व आनंदाने रहात. ते पाहून लाकूडफोड्याच्या कुटुंबियांना हेवा वाटू लागला.

एकदा लाकूडफोड्याची बायको म्हणाली— "काही लोक फार भाग्यवान असतात. देवाची कृपा असते त्यांच्यावर. आपल्या जवळ चार पैसे असते तर ■■■ कित्ती मुली झाली असतो नाही?"

"अग! या श्रीमंताना मुलाचा उपयोग कसा घ्यावा हे आहे कोडे माहीत? माझ्या जवळ इतके पैसे असते तर.....!" लाकूडफोड्या म्हणाला.

"प्राचीन काळी देव प्रसन्न होऊन वरदान देत वसत. आपल्याला देखील देवाने वर

दिला तर किती मजा होईल?" बायको म्हणाली. तिच्या तोंडातून ते वाक्य निघण्याची कोटी, एक आई झोपडीच्या शरान येऊन उभी राहली. ती कोणी देवीच असावी असे दोघांना वाटले.

"हाय, मी देवीच आहे. मी तुला तीन वर देते. त्यातून ज्यास्त काही मागू नकोस! तुम्ही मागाल त्या तीन वस्तू तुम्हाला मिळतील. असे मागून देवी अंतर्धान पावली. देवीकडून मिळालेले ते वर ऐकून लाकूडफोड्या व त्याची बायको दोघांना फार आनंद झाला. पण काय मागावे व कसे हे त्यांना सुचेना.

"मला विचाराल तर श्रीमंती याची व थोर श्रीमंतांसारखे पुढील आयुष्य जावे." बायको म्हणाली.

"डोस्कं तुझं! फक्त जवळ पैसे असले म्हणजे का काही होते? आजारपणातून

सुटका मिळेल का? चोरांच्या हातून धुटू का? म्हणून धीर्ब आयुसरोस्य मिळाले तर चांगले नाही का?" नवरी म्हणाला.

"पण गरीबीत धांभर वर्षे जगावे लागले तर ते आयुष्य म्हणजे एक भारच वाटेल नाही का?" बायको म्हणाली.

"तु म्हणाऱ्याने ते देखील बरोबर आहे, म्हणा! म्हणून आपण दोघं विचार करून काय तो बर मागून घेऊ.

स्थानंतर लाकूडफोड्याच्या बायकोने बसून घेतून "या वेळाला सायला मासे मिळाले तर किती बरे होईल?" असे म्हणले मात्र, जेपरातून पडपड मासे साळी घेऊन पडले.

तबऱ्याला फळले की तीन बरोबरकी एक संपला. तो आपल्या बायकोला म्हणाला- "अग वेहे! तू तरी काय बर मागून घेतलास? या पेक्षा हे सर्व मासे एका माळेत ओढवलेले मागितले असतेस तर ते तुझ्या

गळ्यात घेऊन पडले नसते का?" दुसऱ्या क्षणाला ते सर्व मासे एका माळेत ओढले गेले आणि लाकूडफोड्याच्या बायकोच्या गळ्यात ती माळा आऊन पडली.

"तुम्ही तरी काय बर मागितलात? आणि माझ्या वेळेपणाच्या मोष्टी सांगला! तुम्ही सुद्धा आणखी एक बर फुकड घाल- कसात की नाही?" बायको म्हणाली आणि बापल्या गळ्यातली माळा काढून घेतली. पण तिला ती वाढता आली नाही. ती तिच्या बापल्याला धाडली होती.

"तुम्ही हा मागून माझ्या तोंडचे मासे सुद्धा ओढून घेतलेत. तुम्ही ही माळा काढून घेतली नाहीत तर मी माळेतच गळ्याला कास लावून जीव देईन." बायको म्हणाली.

बोचटी हसात होऊन लाकूडफोड्याने बायकोच्या गळ्यातली माळा बाहेर निघावी म्हणून बर मागून घेतला.

पडकें दुकळ

[२९]

[एका दिवशी बुद्धिक डीवाबरीस रागटी जातीच्या एका शिखीमुख व सर्व बाबीदारांना बंद त्या जातीच्या लोंबी उन्मत्त कावानी मोष्ट ती ऐकून नायकीस त्याच्या मोघार्थ गेला त्याने तेथल्या पाहरेकऱ्याला बांधून ठेवले. तो चवकाबरोबर, शिखीमुखच्या टोळीतले लोक येथे भोपले होते. बोंबराच्या त्या घासऱ्याच्या बाजूला गडगडत सांगला. पुढे-]

गुहेत निघनेला बुद्धिक जातीचा नायक आणि गुहेसमोर पंगत बसलेले शिखीमुख व त्याचे अनुपायी, बोंबरावरून गडगडत येणाऱ्या दगडाचा आवाज ऐकून चाबवून बसले. तो पाहरेकरी सुद्धा सडकाबरोबर साळी घेत होता. भूकंपामुळे खडक साळी घेत असावा असे सर्वांना वाटले. शिखीमुख आपल्या अनुचरांना धीर देऊन सावध करीत

असता बुद्धिक जातीचा नायक गुहेतून बाहेर पळत आला.

"तुम्ही सर्व दूर पळा. हा भूकंप जाहे, भूकंप! पळाला नाहीत तर मराल!" तो ओरडून म्हणाला.

नायकाने सावध केल्यावर सर्व पळू लागले त्याच वेळी तो व त्याच्या- बरोबर तो पाहरेकरी साळी घेऊन जोराने

आवळले. त्यावेळी जो आवाज तो ऐकून सर्वांच्या अंगाचा थरकाप उबाला. सुदैवाने जेथे तो येऊन होता त्या जागी त्यावेळी कोणी नव्हते. अकस्मात पाहरेकरी किकाळ्या कोडीत त्या सडका पाठोपाठ त्याच्या जातीच्या लोकांवर जाऊन आदळला.

त्याचा नायक त्याच्या जवळ धाकत गेला आणि त्याला विचारले—“ही काय शानगड आहे? तुझे हातपाय कसे काय बांधले गेले?”

पाहरेकरी त्या स्थितीत ही आपल्या नायकाला समोर पाहून लटपटत उभा

राहण्याच्या प्रयत्न लक्ष्मी आणि म्हणाला—“आपण इथु जातोच्या ज्या लोकांना काळ कैद केले होते त्यांच्या पैकी एकाने पडक्या वाठीभातून येऊन माझे हात पाय बांधून ठेवले. ही बातमी आपल्याला कळायी म्हणून मीच आपला जीव धोक्यात घालून या दगाड्याबरोबर बाली बाली.”

पाहरेकरी म्हणाला ■ ऐकून वृश्चिक नायक व शिखीमुख दोघे ही चकित झाले. शिखीमुखने पाहिले, नांमसोम तव्हता. तर मग तोच असावा असे त्याला वाटले व तो ती कोष्ट चिक्ककेतरीला सांगू लागला तेव्हात वृश्चिक नायक म्हणाला—“तुमच्या पैकी एक जण उन्मत्त काताच्या बोधार्थ गेला आहे. त्याने घाडस करून ते फळ साल्ले तर निश्चित मरणार, त्याला आता कोथ काय करणार?”

“तरमग लवकर आम्ही नांगसोमला ते त्याने साऊ नये असे सांगतो. पण ते फळ साल्ल्याने जिवाला कसा काय धोका येतो?” शिखीमुखने विचारले.

“वृश्चिक नायकाच्या निश्चित इतर कोणत्या ते फळ साल्ले पचविता येणार

नाही. मी दोनच दिवसांपूर्वी माझा कैदी—तो शेडीवाला पुजारी आहे ना—त्याला ते देऊन त्याच्या कडून सर्व खरे काय ते वदवून घेण्याचा विचार केला होता.” वृश्चिक म्हणाला.

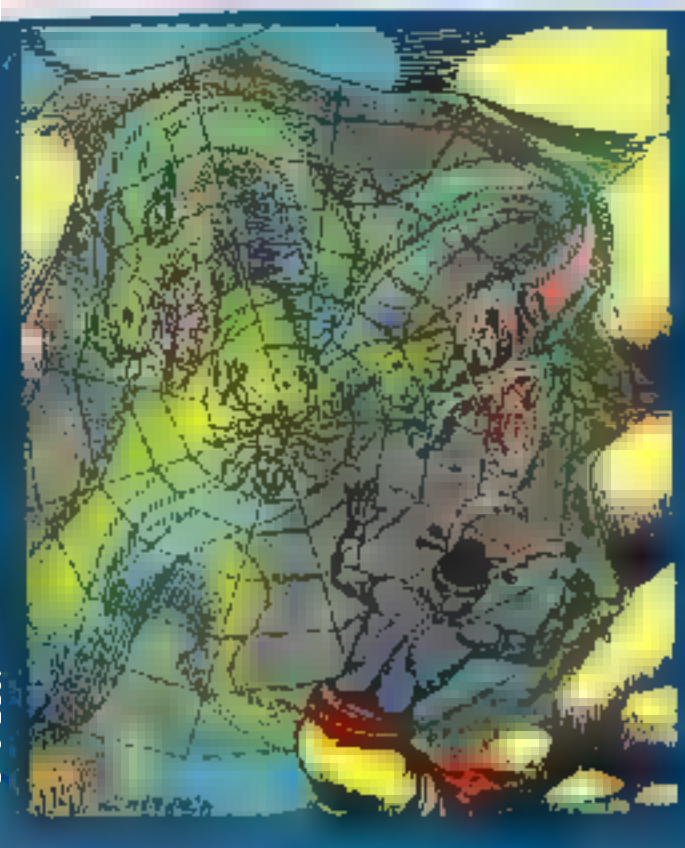
शिखीमुख त्याला म्हणाला—“नांमसोम कोणाला फसवून त्या उन्मत्त बोधार्थ गेला गलावा. प्रदेशातल्या हवापाण्यानेच त्याचे डोळे फिरले असाने. आम्ही तुम्हे मित्र आहो. म्हणून पडक्या देवळाचा तुला शोध काढावयाचा असेल तर आम्ही तुला सर्व प्रकारे मदतच करू. चल तर, पहिल्याने नांगसोमला हुडकून काढू.”

वृश्चिक जातीच्या लोकांना म्हणाला—“पर्यंत त्याने ते फळ साल्ले असेल तर आपण वृश्चिक मातेच्या समोर त्याचा बळी देऊ.” नंतर तो शिखीमुखला म्हणाला—“चल, कात आपला जीव धोक्यात घालण्यापूर्वी त्याला आपण पकडून येऊन येऊ.”

सर्व वृश्चिक नायकांच्या पाठोपाठ उन्मत्त काताची. झाडे ज्या तळावाच्या काठी होती त्या जाजूला निघाले. परंतु तिकडे नांमसोमने आडावर चढून फळ

तोडून साल्ले होते. फळ साल्ल्यावर त्याला जमीन, झाडे, डोंगर वगैरे फिरत आहेत असे वाटले.

“मी उन्मत्त कात बाल्ला आहे. माझे डोळे गर गर फिरू लागल्या सारखे होते आहे. या स्थितीत मी भूगर्भात पडके देऊळ कोठे दडले आहे शोधून काढतो. पडके देऊळ आणि वृश्चिक मातेचे देऊळ एकच तर नसेल? ते पहा, पडके देऊळ. मला सापडले. पहा, ते पहा!” असे मोठ-मोठ्याने ओरडत नांगसोम हाताने आपलेच केश जोडीत भ्रमिष्टासारखा त्या डोंगरात धावत सुटला.

व आपल्या इतर अनुयायांना सावध रहायला सांगून तो वृश्चिक पाहरेकऱ्यांना म्हणाला—“तो बोरडणारा मनुष्य आहे ना, त्याच्या जंगल देवी आली आहे. तो देवीचा मोठा भक्त आहे. त्याच्या पाठोपाठ आपण येऊ की वृश्चिक मातेचे देऊळ आपल्याला मिळेल. चला, नको नका म्हणू.”

वृश्चिक जातीचे भोके मोठे होते. म्हणून पुजान्याच्या बोलण्यावर विवास ते सर्व नांगसोमच्या भोषार्य निघाले. सुमारास त्यांना नांगसोम एका गुहेसमोर दिसला. गुहेवर कोळिष्टके पुष्कळ जमली होती. त्यांत एक भबंकर मोठा विंचू भडकता होता आणि बाहेर देव्यासाठी बडबड करीत होता.

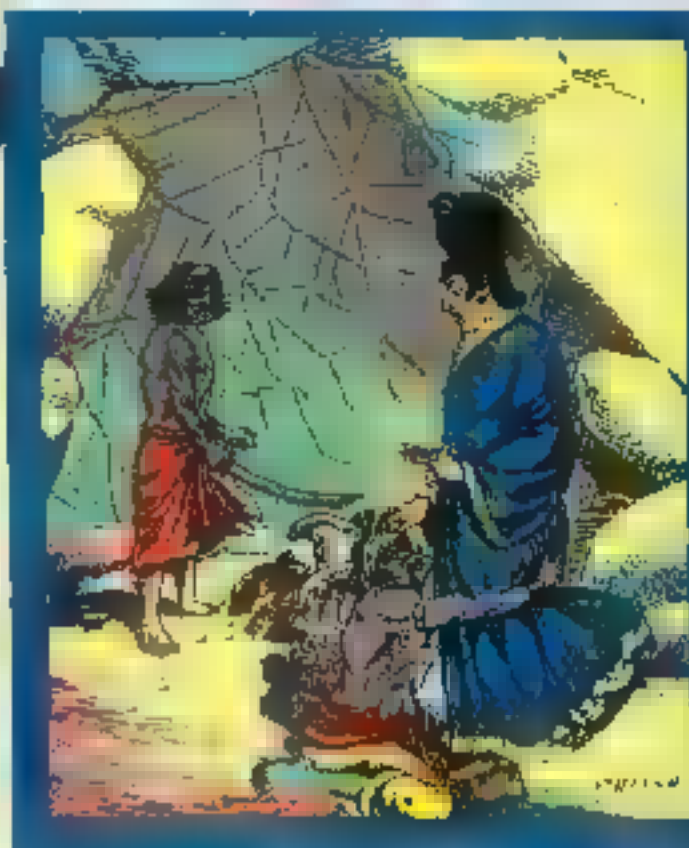
नांगसोम त्या कोळिष्टकात अडकलेल्या विंचूवासमोर एक तलवार घेऊन उड्या मारीत ओरडत होता—“वांचवा, मला वांचवा! एक भयंकर मला मिळणार आहे.” नांगसोमचे ते भ्रमिष्टासारेच नाचणे बोरडणे पाहून त्याने ऊमत्त कात झाल्या असल्याचे पुजान्याने ओळखले. वृश्चिक जातीच्या विश्वासाप्रमाणे त्याच्या मदतीने पडके देऊळ नक्कीच सापडेल, अशी आशा पुजान्याला वाटू लागली.

पुजान्याने नांगसोमबद्दल वाऊन त्याला विचारले—“तू इथे जातोचा आहेस ना? तुला मी बोलवला पावात पाहिजे हेस! तुझे नाव नांगसोम नाही का?”

नांगसोम पुजारी म्हणाला ते ऐकून मरंकन फिरून त्याच्याकडे पहात म्हणाला—“अरे सेंडीवाल्या सोंगाड्या! कोण रे तू? तू सिद्ध पुरुष असलात तर मला त्या मगरीच्या हातातून मी तुझे उपकार विसरणार नाही.” नांगसोम पुजान्याच्या पायावर ओटांगण घालून रडू लागला.

पुजान्याने त्याला हात धरून उभे केले व म्हणाला—“अरे मगर नाही. दोन डोंभ्याचे एक गिधाड आहे. एका भगात पहा या सर्वांना ठार करतो.” असे म्हणत त्याने नांगगिधाडाला बोरडून म्हटले—“नांग-गिधाडा! भुतिपीला ठार कर पाहू!”

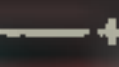
दुसऱ्या क्षणाकडे नांगगिधाडाने त्या विंचूवावर तलवारीचा वार केला. विंचूवाचे दोन तुकडे झाले व त्याच्या जंगलतऱ्या विचित्र रंगाच्या रसाने सगळे बाळे ओले झाले. नांगसोम तो रंग पाहून बरबर कापू लागला आणि म्हणाला—“याच्या प्रवाहात वाहू लागलो आहे. मला पोहता येत नाही. मला वांचवा!”

पुजान्याने नांगसोमच्या डोक्यावर व भंगा बांधावर हात फिरवून म्हटले—“तू भिऊ नकोस! मी हा रस्ताचा प्रवाह पाण्याचा प्रवाह करतो बस. तू त्यात शिरून भूगर्भातल्या पडक्या देवळापर्यंत आ.”

“सिद्ध गुरूजी आज्ञा किरसाबंध!” असे म्हणत नांगसोम कोठे तरी भरभर जाऊ लागला.

पुजारी आपल्या अनुयायांना म्हणाला—“याच्या मदतीने आपल्याला देवळापर्यंत जायचे आहे. परंतु कोठे काय व घोंका येईल, सांगणे कठीण आहे. हा वेडा पीर आपल्याला कोठे नेतो, कोणास ठाऊक?

एवढे लक्षात ठेवा." नंतर सर्व नांगसोमच्या पाठीपाठ जाऊ लागले.

नांगसोम डोंगर, टेकड्या व राट साडी पार करून पुढे जाऊ लागला होता. पुजारी आपल्या अनुयायांवरून त्याच्या पाठीमागून अनेक प्रकारे त्रास सोसात जात होता. उन्मत्त काताच्या प्रभावाने नांगसोमला लहानसा किडादेखील हत्तीसारखा वाटे. अशा वेळी तो मोठ्याने ओरडे—"सिद्ध गुरु! वांचवा!"

दुपारपर्यंत सर्व लोक नांगसोमच्या पाठीपाठ एका चंच डोंगरावर येऊन पोचले.

खाली एक मोठी दरी होती. त्या दरीत मोठमोठे वडाची झाडे होती. नांगसोमने त्या दरीत पाहून म्हटले—"सिद्ध गुरु! पडके देऊळ याच दरीत आहे. ओ हो, हो! किती मोने! किती रत्ने! पहा, देऊळ व त्याच्यावरचा तो सोन्याचा कलस!"

पुजान्याने दरीत दूरवर त्याहाकून बराच वेळ पाहिले. पण त्याला कोठे काही दिसले नाही. मोठमोठ्या साक्षांशिवाय पारंस्यांशिवाय त्याला काहीच दिसले नाही.

"हे सर्व वेड्याचे बरगळणे आहे! दुष्टाने आपल्याला कोठे पायपीट करविली पहा. या मूर्खाला दरीत उकलून देऊन मोरुळे म्हावे शाले." पुजारी भलापून म्हणाला.

पुजारी म्हणाला "ऐकून नागगिषाड म्हणाला—"गुरुवर्य! करावी, मी या वेड्याला ठार करून त्याचे तुकडे तुकडे करून एका क्षणात त्याला दरीत उकलून काढेला लागलो." असे म्हणत त्याने नांगसोमवर तलवार उभारली.

दुसऱ्या क्षणाला वृश्चिक जातीच्या लोकांनी आपापल्या दाडी कुन्हाडी उघाळून दरडावून म्हटले—"स्वरदार! या डंग्र्या

जातीच्या अंगाला हात लावाल तर! हा वृश्चिकमातेचा धनूवर भक्त आहे. तो म्हणाला तसे याच दरीत वृश्चिकमातेचे देऊळ बसेल ही!"

पुजारी काही बोलणार इतक्यात नागगिषाड मध्येच म्हणाला—"गुरुदेव! मी हवेत उडत दरीत जाऊन पाहून येऊ आहे ते?"

पुजारी नागगिषाडाला दगडावून म्हणाला—"तुला वास्त बडसेली दिसते आहे. म्हणून तुमी चालू आहे. तुला एक मा अंगलात सोडून निपून जाईल, स्वरदार!"

"गुरुवर्य! कृपा करून तेवढे करू नका! साक्षावरची जिवंत राहणे कठीण होईल मला." नागगिषाड म्हणाला.

नागगिषाडाची बटवट चाकूच होती आणि पुजारी दबकून उभा राहला व म्हणाला—"तो पहा, तो अबर जिखी जाणि त्याचे साक्षीदार येऊन पोचले."

खिखीमुख डोंगरावर राहून मोठ्याने ओरडला—"नांगसोमला बाहेर ओता!" नंतर पुजान्याला म्हणाला—"दुष्टा! किती दिवसानंतर समोर आला

आहेस रे! पळण्याचा प्रयत्न केलास तर, स्वरदार, अण किंवा भाला तुम्हा छातीच्या आरपार जाईल."

पुजारी कसे निवटून पळाने याचा विचार करू लागला. तेवढ्यात त्याला एक शक्कल सुचली. त्याने नांगसोमला उचलून सांध्यावर घेतले आणि डोंगरावरच्या मोठमोठ्या शक्कळांवाड पळू लागला.

परंतु तो सांध्याच्या तोंडातून सुटका करून येऊन सिद्धाच्या जवळपास सांपडल्या सारखा जांगलाच्या ताबडीत सांपडला. जसंका कंयडत पुढे आला आणि "दुष्टा! आतां तू निसटून कोठे पळतोस. ते पाहतो."

असे म्हणत त्याने पुजाऱ्याला बाळून आपल्या बगरमिठीत घरले.

पुजाऱ्याने नांगसोमला जमिनीवर टाकले होते आणि कमरेची कटघार काढून जंगलाला मारण्यासाठी ती उगारली. अट्टा पटीत कटघार जांगलाच्या सांठ्याला लागली. पण कटघारीचा बार सहन करून जांगलाने पुजाऱ्याची मान धरून ती बाबळप्याचा प्रयत्न सुरू केला. पुजाऱ्याने आपली मान बळवून आपला बचाव केला. परंतु त्याची सैली जांगलाच्या हातात आली.

जांगलाच्या जखमेतून रक्त वहात होते. पण त्याने पुजाऱ्याची सैली चट्ट बळून ठेवली व त्याला करपटत बोंगराकडे ओढू लागला. पुजारी आपण दरीत पडतो की काय या भीतीने स्वतःचा बचाव करण्यासाठी लागला.

त्याच वेळी पिळीमुळ तेथे येऊन पोचला आणि म्हणाला—“जांगला! तुम्ही स्वामि-

भक्ती सरी ठरली. त्या दुष्टाचा आपण बर जोडून घेऊ शकत नाही. नाम जातीच्या मायकाची मुलगी लग्नयत्नी हिने याची सैलीच आपल्याला सांगितली होती.” असे म्हणत पिळीमुळने आपल्या तलवारीने त्याची सैली छाटून घेतली आणि दुसऱ्या जंगलाकडे फोडोटे झाड्यासारखा पुजारी मोरठत ररीच्या तळाला बाळून पोचला.

त्या गडबडीत नांगसोमकडे कोणाचे लक्षच नसे माही. पुजाऱ्याने त्याला जमिनीवर टाकल्यावर तो मोठमोठ्या बडाच्या लाडाकडे व त्याच्या पारंप्यांकडे पहात राहला. इतक्यात त्याला पुजाऱ्याची किकाळी ॥ नंतर कळले ऐकू आले. ते ऐकून नांगसोम मोरठू लावला—“ते पहा, पडके देऊळ!” असे म्हणत तो लागलाच्या दिशेने पळू लागला.

(पुढील गोष्ट पुढील वकी)

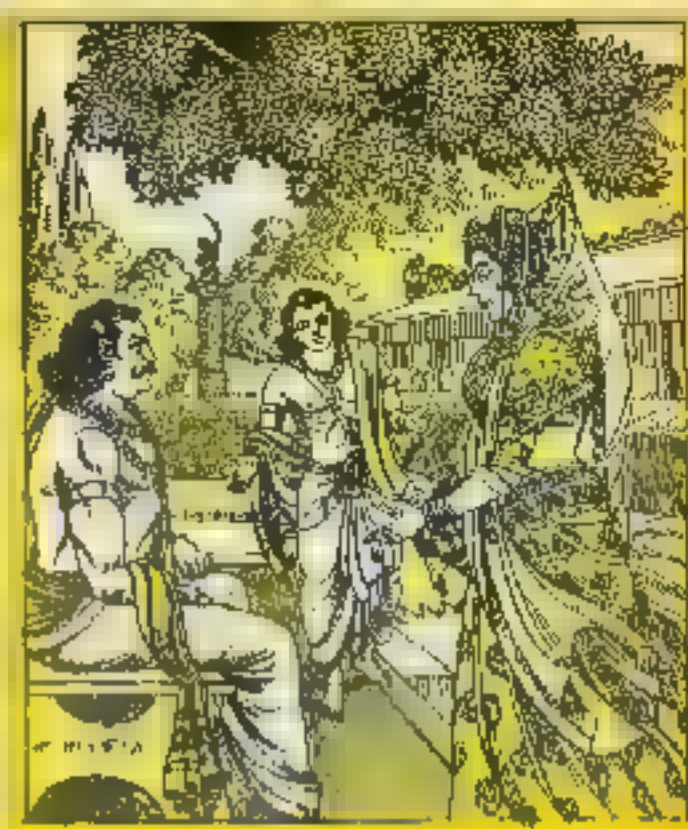
अर्धे राज्य

विक्यादित्याने वट्ट सोडला नाही. तो साडाजवळ गेला, प्रेत सांघावर काढून घेतले आणि मीनपणे समायामाण्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, फक्त मेहनत केल्यानेच मनुष्य आपल्या कामात यशस्वी होतो असे नाही. त्याचे उपाहरण म्हणून मी तुला प्रतापची गोष्ट सांगतो. जख येऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

प्राचीन काळी एक अहुल दरोडेसोर एका देवात रहात असे. त्याने अनेक दरोडे घालून जलोटे संपत्ति एका गुप्त स्थानी साठवून ठेवली.

त्या चोराला कधी कोणी पाहिले नव्हते. तरी लोकांनी ‘प्रथं’ असे त्याला नाव दिले होते. त्याचे बरे नाव कोणालाच माहीत नव्हते. त्याला पकडण्यासाठी राजाने

वेताळाच्या गोष्टी

अनेक प्रयत्न केले, परंतु बोवडी कंटाळून त्याने अशी धबडी पिटविली की ओ कोणी प्रचंडला पकडून देईल त्याच्याशी राजकन्येचा विवाह करून देण्यात येईल.

राजकुमारी विसायला फार सुंदर होती. म्हणून तिच्याशी विवाह करण्यास पात्रता मिळावी म्हणून अनेक राजकुमारांनी प्रचंडला पकडण्यासाठी प्रयत्न सुरू केले.

आता प्रचंडाच्या समोर मोठ्याच प्रदन दत्त म्हणून उभा राहला. अनेक राजकुमार त्याच्यावर भापली नजर रोखून असणार. कोठे बोरी करायला आगे अशक्यच होते.

त्याने, आजपर्यंत जी संपत्ती जमविली होती ती उचलून घेऊन परदेशात निघून जाणे पण सोपे नव्हते. रिकाम्या हातांनी इतकी वर्षे जीव धोक्यात घालून जमविलेली संपत्ती सोडून जायला त्याचे मन मानेना. म्हणून त्याने पुष्कळ विचार करून बोरीचा धंदा काढी. धंद करण्याचे ठरविले. त्याला कोणी ओळखणे शक्यच नव्हते. राजकुमारांचा उत्साह ओसरल्यावर राजकन्येचा विवाह त्यामुळे होऊ न शकल्यामुळे पुन्हा गाफीलपणा विसू लागला. सर्व संपत्ती घेऊन परदेशात निघून जायचे, असा त्याने आपल्या मनाशी विचार केला. तसे ठरवून तो मजुरी करून स्वतःचा उदर निर्वाह करू लागला.

एक वर्षभर राज्यात कोठे बोरी झाली नाही. प्रजा बोरी नावाची गोष्टच विसरून गेली. प्रचंड कोठे तरी पळून तरी गेला मसाला किंवा मेळा असावा, असे सारे म्हणू लागले.

राजाच्या सैन्यात प्रताप नावाचा एक शूर सैनिक होता. अनेक युद्धात त्याने पराक्रम दाखवून राजाची शानसकी मिळविली होती. त्याने राजकुमारीला जेव्हा अगदी पहिल्याने पाहिले तेव्हाच

त्याने लग्न करायचे तर हिच्याशीच असे मनाशी ठरवून टाकले होते. पण आपण किती थोरले गाजवले तरी राजकन्येशी आपल्या सारख्या सामान्य सैनिकाचा विवाह कसा काय होणार, या विचाराने तो हताश आला होता.

त्याच सुमारास राजाने व्हंही पिटवून प्रचंडला पकडून देशाराशी राजकन्येचा विवाह करून देण्याचा निर्णय जाहीर केला होता. म्हणून प्रतापने ओळघात तेल घालून व पुष्कळ मेहनत करून प्रचंडचा शोध काढण्याचे ठरविले. त्याने प्रचंडला ओळखणारा मनुष्य घेतला तर त्याच्या मदतीने प्रचंडला पेटेल असा विचार केला व तमा मनुष्य कोठे मिळतो का, याचा शोध सुरू केला.

प्रताप एवढी मेहनत करीत होता. त्याला आजखी एक कारण होते. राजा असे वाटू लागले होते की राजकुमारीचे त्याच्यावर मन जडले आहे. कारण एकदा राजा व राजकुमारी यांच्या समक्ष राजाने केलेल्या धोषणेचा उत्त्प्रेक्ष करून तो म्हणाला होता की कोणी सामान्य मनुष्याच्या हावी प्रचंड पकडला गेला तर राजकुमारीचा त्यात अपमान नाही का, कसा होणार?

होणार? त्यावर राजकुमारी म्हणाली होती—“बाबांच्या आज्ञेचे पालन करण्यापेक्षा जास्त मोठे कर्तव्य पालन मुलीला काय असू शकणार? तसा सामान्य मनुष्य प्रचंडला पकडून देणे शक्यच नाही.”

त्या दिवसापासून प्रताप प्रचंडला पकडण्यासाठी दुप्पट मेहनत करू लागला. परंतु त्याची सर्व मेहनत फुकट गेल्यासारखे त्याला वाटू लागले. कारण लोक म्हणतात तसा प्रचंड देश सोडून कोठे पळून गेला असेल किंवा गेला असेल तर त्याला तो काय पकडणार व राजकन्येशी विवाह कसा होणार?

तेथे गेला आणि राजकुमारीला उचलून घेऊन पळून गेला. त्याने तिला आपल्याच घरात गुप्तपणे ठेवून घेतले.

राजकन्येला कोणी उचलून नेल्याची बातमी राजाच्या कानावर काही मिनिटांत आऊन पोचली. म्हणून राजाने असे जाहीर केले की जो कोणी राजकुमारीला पाहू देईल त्याला अर्थ मिळेल.

प्रचंडच राजकुमारीला उचलून घेऊन गेला असेल असे किरमंकांना वाटले. परंतु मनात निराळेच विचार येऊ लागले. आपणच राजकन्येला हुडकून आणून दिले तर आपल्याला अर्थ राज्य मिळेल. तसे झाले तर आपल्यावर कोण संशय करील? म्हणून त्याने राजकन्येचा शोध मुक केला.

राजकुमारीला उचलून नेण्याची शक्ति असणारे तिघांचीघातून जास्त तरुण राजघानेस्त नव्हते. घटनेच्या वेळी त्या मोठक्या लोकांपैकी कोण कोठे होता ह्या गोष्टीची माहिती प्रचंडने सहजी काढली. फक्त प्रताप कोठे होता हे त्याला कळले नाही. म्हणून त्याच्यावर त्याचा संशय होता.

मध्यरात्रीच्या सुमारास प्रचंड प्रतापच्या घरात शिरला. एका खोलीत प्रताप राजकन्या बोलत असल्याचा आवाज ऐकू आला.

राजकुमारी म्हणत होती—“माझे तुझ्यावर प्रेम आहे. ■ जसे काय वाटले तुला? प्रचंडला पकडून देणाराशी विवाह करून देण्याचे वाढांतो जाहीर केले होते व ती अट पुरी करणे माझे कर्तव्य होते. ■ परिस्थितीत वाचली कोणावर माझे प्रेम जरणे ■ तरी होते का? ,तू मनाचा गैरसमज करून घेऊन ■ आपला जीव धोक्यात ■ पालून घेतलास. तू आजच्या

आज मला राजवाड्यात पोचली कर. तू तसे केलेस तर मी तुझ्या निवड कोणाचा काही सांगणार नाही.”

“मी तुझ्यावर आपला जीव जोवाळून टाकण्याला देखील तयार आहे. आज तुला मी असे कसे काय सोडू? तू माझ्याशी लग्न करून घे. महाराज आपल्या घोषांना नमकीच समा करतील. माता प्रचंड आहे कोठे? तो तर केव्हांच मेला? त्याला वाता कोण पकडणार व तुझ्याशी विवाह तरी कोणाचा होणार?” प्रताप तिची समजूत घालीत होता.

त्याच वेळी घराची कडी वाजली. राजकुमारीला भविष्यासाठी पुढे होणार

वेबदघात पुढे जाऊन तिने वार उचवले. प्रचंड पुढे येऊन राजकुमारीला म्हणाला—
“मी तुझाच शोध काढीत आलो आहे.”
प्रतापने प्रचंडाला जाऊन बसले. घोषाची मटापट सुरू झाली. तो आवाज ऐकून प्रतापचे नोकर धावून आले.

“पकडा याला! हाच प्रचंड आहे.”
प्रताप नोकरांना म्हणाला. तो म्हणाला ते नरे की खोटे हे कोणालाच माहीत नव्हते. पण तसे बोलल्याने राजकुमारी व राजा दोघांच्या मनाचे समाधान होईल. मात्र प्रचंड मेल्या आहे अशीच त्याची स्वतःची समजूत होती.

प्रतापच्या नोकरांनी प्रचंडला पकडले. त्याला बरोबर घेऊन प्रताप राजाकडे गेला. त्याच्या बरोबर राजकन्या पण होतीच.

प्रताप राजासमोर प्रचंडला दिसा करून म्हणाला—“महाराज, हाच प्रचंड चोर!”
राजकन्या परत आलेली पाहून राजा खूप होता. परंतु प्रताप म्हणाला ते ऐकून चकित झाला. त्याने प्रचंडला विचारले—
“कोण रे तू?”

“माझे नाव यशवीर आहे. महाराज! मी एक मजूर आहे. मजुरी करून मी मोठ्या कष्टाने पोटाची ही कळणी भरतो.”
प्रताप म्हणाला.

“हा मनुष्य प्रचंड आहे, ही गोष्ट सौटो आहे.” असे सांगून राजकुमारी प्रतापकडे बोट दाखवून म्हणाली—“या माणसाने माझ्या इच्छेविरुद्ध मला उचलून नेले होते. प्रचंड मेल्या आहे, असे ह्यानेच मला थोड्या वेळा पूर्वी सांगितले होते. मला सोडवून आजगारा वीर हा यशवीर आहे!”

“मी जाहीर केल्या प्रमाणे आपले असे राज्य यशवीरला देणार. मी आपले वचन मोडणार नाही. उद्यां या प्रतापला काय शिक्षा करावयाची ते मी ठरवीन. याला प्रथम नंद करा.” राजा म्हणाला.

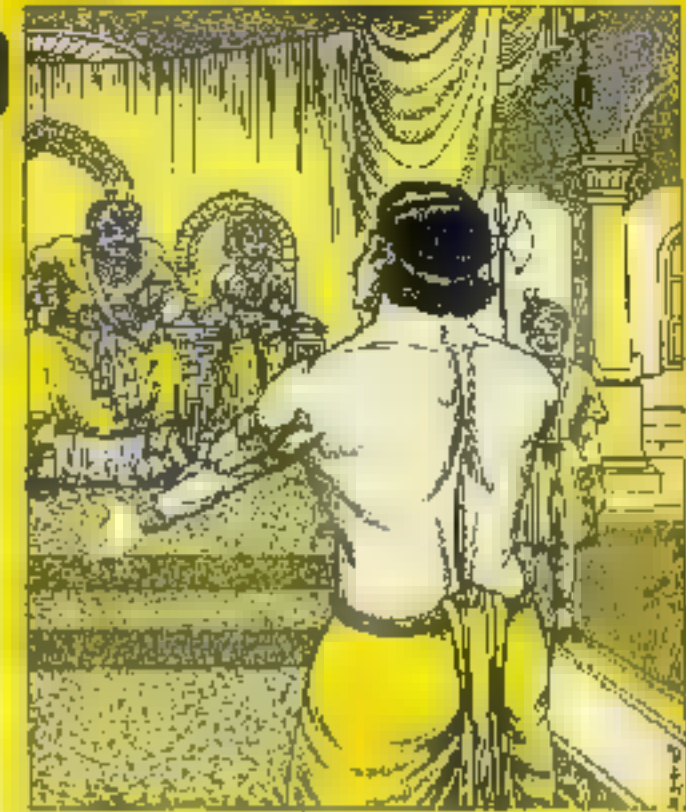
राजाच्या विषयांनी प्रतापला अटक करून नेले. नंतर प्रचंड राजाला म्हणाला—
“मी एक विनंती करावी म्हणतो. आपण प्रचंडला पकडून देशाराष्टी राजकन्येचा विवाह करून देईन असे जागीर केले होते. त्याच्या मुलेश कित्येक अग्याप होत आहेत. आपण आपले ते वचन मागे घेतलेत आणि राजकन्येला निःस्वार्थ प्रमाणे लग्न करायला परवानगी दिलीत तर मी प्रचंड कोण ॥ कोठे आहे ॥ सांगू शकेन. तो जिवंत आहे व राजधानीबाहेर कोठे ही येलेला नाही.”

“तू सरे बोलतो आहेस का? पण कोठे आहे तो मांस.” राजाने विचारले.

“मीच तो प्रचंड आहे, महाराज!”
प्रचंड म्हणाला.

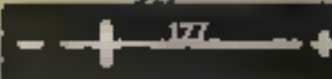
राजा चकित होऊन थोडा वेळ त्याच्याकडे पहात राहला. नंतर म्हणाला—“ठीक! तर तुझ्या राहण्याची मी येथेच व्यवस्था करून देतो. तू जाऊन झोप.”

दुसऱ्या दिवशी प्रतापला दरबारात हजर करण्यात आले. राजाने त्याला आयुष्यभर तुल्यवासाची शिक्षा दिली. त्यानंतर राजाने राजकुमारीला परत आणून देशाच्याला अर्धे राज्य देऊन त्याच्याशी तिचा विवाह करून

देशाच्या त्याने निश्चय केला असल्याचे जाहीर केले.

येथवर गोष्ट सांगून घेताळाने विचारले—
“राजा! साऱ्या गोष्टी त्याच्या बाजूला असून प्रचंडने आपले गुपित असे उघड करून कां सांगितले आणि आपल्यावर स्वतःच्या हाताने संकट कां ओढवून घेतले? प्रचंडला पकडून आणून देशाच्या प्रतापशी राजकन्येचा विवाह करून न देता प्रचंड बरोबर तिचा विवाह करून कां दिला? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून तू ती विली नाहीस तर तुला त्यांचा परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या झोपाची

वांमर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला—"राजाने केले ते बरोबर होते. राजकुमारी म्हणाली त्यावरून प्रचंडला पकडून आणण्याचे श्रेय प्रतापला देणे इष्ट नाही, हे राजाने ओळखले होते. प्रचंडला पकडून आणण्याचे श्रेय प्रचंडलाच दिले पाहिजे. म्हणून राजाने राजकन्येचा विवाह त्याच्याशीच करून देण्याचे ठरविले. कदाचित प्रचंडने सांगितल्याप्रमाणे, त्याला पकडून देणाराशीच राजकन्येचा विवाह होईल, ही अट राजाने काढून घ्यावी व राजकन्येला तिच्या इच्छेप्रमाणे विवाह करण्यास परवानगी द्यावी असे सांगितले त्यावरून कदाचित राजकन्येची इच्छा त्याच्याशीच विवाह करण्याची असावी असे राजाला वाटले असेल. राजकन्येला परत आणून पोचली केल्याचे श्रेय प्रचंडला होते. म्हणून त्याला अर्धे राज्य

देणे आवश्यक होते. अर्ध्या राज्याचा जो अधिकारी, म्हणजे बरोबरीचा राजा त्याला कंद करणे राजाला कसे काय झाले असते? प्रचंड स्वतःच प्रगट झाला, त्याला पण कारण होतेच. राजा त्याच्या वितयी कास्त माहिती काढण्याचा प्रयत्न करील तेव्हा त्याला आपले गुपित माहिती होईल असे देखील प्रचंडला वाटले. याशिवाय असे दिसले की प्रचंडच्या मनात सुद्धा राजकुमारीशी विवाह करण्याची इच्छा होती. नाहीतर राजकुमारी नाहीशी झाल्याचे ऐकून शोधार्थ आपला जीव धोक्यात तो तयार नसता. फक्त राज्य लोभाने तो असा बाहेर आला नसता त्याने राजकुमारीच्या सुखासाठी आपला जीव धोक्यात घालायला माने पुढे पाहिले नाही."

असा तऱ्हेने राज्याचे मोन भन होताच वेताळ प्रतापह अदृश्य झाला व प्राडाच्या कांदीला जाऊन लोंबकळू लागला.

सिंदबादच्या सफरी

सिंदबादला समुद्राच्या प्रवासाचा बोट झाला. तो झाल्यावर तो होता. आयुष्यात अनेक तऱ्हेच्या हाल अपेष्टा त्याने सहन केल्या होत्या. व्यापारात त्याला अजोड संपत्ती मिळाली होती. जगदाद शहरात सर्वात मोठा श्रीमंत म्हणून त्याची होती. खलीफांनी त्याची मैत्री होती. खलीफा करमणुकीसाठी सिंदबादला बोलावून येई व त्याच्या प्रवासाची रसमरीत वगैरे ऐके. अशा स्थितीत त्याला पुढां करण्याची व आपला जीव धोक्यात घालण्याची इच्छाच तद्भवने शक्य नव्हते. त्याला मुला बाळांबरोबर उरलेले बांधुष्य आरामात-घालवाने असेच वाटे.

परंतु त्याला स्वतःच्या इच्छेविरुद्ध यागची एका सफरीवर जावे लागले. खलीफा हारूनला रशीद यांनी त्याला भेटा- येण्यासाठी निरोप पाठविला. सिंदबाद

आल्यावर खलीफा त्याला म्हणाले—"सिंदबाद! मी इथियोपियाच्या राजाच्या पक्षाचे उत्तर पाठवावे म्हणतो. नजराणा म्हणून मी काही वस्तू पण ठेवल्या आहेत. हा नजराणा तू स्वतः माझ्या वतीने सादर करावा असे मला वाटते. तू भेटलास तर त्यांना पण विाती आनंद होईल!"

आता मला सफरीचा कंटाळा आला आहे, असे सिंदबाद मान बर करून खलीफा-समोर कसे काय सांगणार? म्हणून तो प्रवासाला तयार झाला.

खलीफांनी त्याला प्रवाससर्चासाठी वहा हजार दीनार दिले. इथियोपियाच्या राजाच्या नावी एक पत्र व नजराणा तयार करवून सिंदबादला दिले. खलीफांनी दिलेल्या नजराण्यात एक लाल मखमली गालीचा, शंभरावर रेशमी ठाण, श्वेत रत्नांनी मढवलेली एक सुरई व अस्सल अरबी

सिद्धबाद इधियोगियाच्या राजाचा निरोप घेऊन वसण्याला निघाला.

वारा अनुकूल होता, म्हणून प्रवास सुखाचा वाटला. वाटेत तीन नावाचे बेट होते. तेथे व्यापाऱ्यांनी सर्रास विक्री करून घेतली. जहाज पुढच्या प्रवासाला निघाले. एका आठवड्यानंतर जोराचा पाऊस पडू लागला. माल भिजू नये म्हणून येणकापड मासारवर टाकण्यात आले.

सांठेला दांडीवर चढून उतरून जाली आला तेव्हा त्याचा चेहरा पांढरा आणि तो कपाळ घटवून दांडीचे केस ओढू लागला. सर्व त्याच्या चारीबाजूला बोलता करून उभे राहले व त्याला घाबरण्याचे कारण विचारू लागले.

तो म्हणाला—“अल्लोअवळ जीवदान मांसा! आज आपल्याला कोणो बांचवू शकणार नाही. वाट चुकून ओवमाच्या जंगी समुद्रात येऊन पोचलो आहो.

नंतर एकदां लग्गीर ओढून कोणते तरी पुस्तक वाचून म्हणाला—“नको तेच ज्ञान, पहा. समोर दिशणारा समुद्रतट फार भयंकर आहे. या समुद्रात संबंध जहाज गिळू शकणारे मोठमोठे देवमासे आहेत.

काठावर फुर प्राणी आहेत. मला जे काही सांगायचाचे होते, ते मी सांगितले, त्या पुढे प्रत्येकाच्या भाग्यात जे असेल तेच होणार.”

सांठेलाचे बोलणे, जंमतेम संपले असेल, जहाजाला एकदम एक मोठा धक्का प्रवासाच्या ओघ खालीवर होऊ लागला. समुद्रात मोठमोठ्या लाटा येऊ लागल्या. तीन देवमासे समुद्रात तांडव करीत होते. एका देवमासाने ‘आ’ पसळून जहाज गिळलेच की. पण त्यापूर्वी सिद्धबादन उडी मारली. त्यानंतर तिन्ही मासे आपल्या वाटेने निघून गेले.

देवमासा गिळत असता एक फळी फुटून पाण्यात पडली. सिद्धबाद त्याच फळीवर बसून पायाने वल्हवीत एका बेटावर येऊन पोचला. त्या बेटावर पुष्कळ फळांदाडे होती. सिद्धबादला बेटावर एक नदी पण दिसली. त्या नदीचा ओघ फार जोराचा होता. ही नदीच बोंबडी आपल्याला बांचविणार असे सिद्धबादला वाटले. नाहीतर त्या संकटांतून बांचणे अव्यव नाही. मागच्या सफरीत एका नदीच्या प्रवाहामुळेच त्याचे रक्षण झाले होते ते त्याला आठवते. म्हणून त्याने झाडाच्या फांद्या लोडून त्या जंगली

बलाच्या साहाय्याने एकीला एक जोडून बांधल्या. एक जुजुमी नाव तयार केले. त्या नावेत बसून प्रवाहाच्या दिशेने नाव नेईल तिकडे जाऊ लागला. नाव बाणा-सारखी वेगाने वाहू लागली.

पाण्याला ओढ जास्त जास्त वाहू लागली. पाण्यातून फेस निघत होता. दुसरे बाण्याचा एक विचित्र आवाज ऐकू येत होता. समोर एका जंगी नदी एकाएकी अदृश्य झाल्या-सारखी सिद्धबादला दिसली. तेथे एखादा धबधबा असावा असे त्याला वाटले. कारण नदीचा धबधबा खोल पडताना जसा आवाज येतो तसाच आवाज होत होता. आतां

जातीचे घोडे वगैरे वस्तू होत्या. सिद्धबाद त्या सर्व वस्तू घेऊन वसण्याला आला. एका जहाजात बसून इधियोगियाला निघाला. जहाजाचा प्रवास तीन महिन्यांचा होता. नजराणा पाहून व पत्र वाचून इधियोगियाचा राजा फार खूष झाला. त्याने जल्लोकाच्या सीजन्याबद्दल व उदार विचारांबद्दल खलीफांची फार प्रशंसा केली. इधियो-पियाच्या राजाने सिद्धबादला त्याच्याच राज्यात कायम राहण्यासाठी फार आग्रह केला. परंतु त्याने परत स्वदेशी जाण्याची इच्छा दर्शवल्यावर खलीफांना अनेक वस्तू बेट म्हणून देऊन त्याला निरोप दिला.

या घबऱ्यात नावेबरोबर कोसळणार. आपल्याला कपाळ मोड मिळणार असे त्याला वाटले. त्याने अल्लावर भरंवसा ठेवून डोळे मिटले आणि नावेला पोटाशी पट्टा बांधून घटकन पडून पाहला. नाव धंवरच्यापर्यंत पोचल्याचे त्याला ठे होते. परंतु आश्चर्य म्हणजे नाव एकाएकी एका जागी एकदम थांबली.

त्याने आश्चर्य शक्ति होऊन डोळे उघडून पाहिले. तो नावेसकट एका जाळ्यात सापडला होता. जाळे टाकणारे नदीच्या काठावर बसले होते. त्यांनी नाव काठावर ओढून आणली.

सिद्दाद मंडोने बरबर कांपत किताब्यावर निश्चेष्ट पडून होता. एक पांढरी दाढी असलेल्या मनुष्याने जवळ येऊन त्याच्या अंगा खांद्यावर हात फिरवत सिद्दादच्या अंगावर एक लोकरीचे पांमरूप टाकले. नंतर त्याने सिद्दादचे अंग ओढले.

म्हातान्याने केलेल्या मुष्मंमुळे सिद्दादच्या अंगात हळूहळू उष्णता येऊ लागली. तो उठून परंतु तोंडातून उमटत नव्हता. त्या परिस्थितीत म्हातारा सिद्दादच्या आंघोळीच्या ओलीत घेऊन गेला. त्याच्या अंगाला सुंगवी इथे व तेथे ओढून त्याला आंघोळ पातली आणि घरात घेऊन जाऊन त्याला जेवायला वाढले. म्हातान्याने व त्याच्या घरच्या सर्व लोकांनी सिद्दादला मोठ्या प्रेमाने वागविले. म्हातार्याच्या गैर हजेरीत देखील त्या म्हातान्याचे तोंड सिद्दादच्या मेवेला हजर असत. सिद्दाद त्या म्हातान्याच्या त्ररी तीन दिवस राहला. तीन दिवसात सिद्दादची तब्येत उत्तम सुधारली. चवथ्या दिवशी म्हातान्याने सिद्दादला विचारले—“तुला काही कष्ट असेल तर सांग. अस्लाच्या मेहरबानीने मी त्या वेळी तेथे होतो आणि तुला वांचवू शकलो. कोण तू? कोणत्या देशात राहणारा?”

सिद्दादने म्हातान्याचे मनःपूर्वक आभार मानले आणि थोडक्यात आपली कलण कहाणी सांगितली. पुष्कळ वर्षांनंतर व्यापारासाठी नव्हे तर सलीफाच्या हुकमाचे पाळन करण्यासाठी त्याने तो प्रवास केला होता. व्यापारासाठी पण थोडा माल घेऊन निघाला होता. म्हातारा म्हणाला—“असे असेल तर माल विकून टाक. त्या मालाला चांगली किंमत येईल.”

सिद्दाद म्हातारा म्हणाला ते ऐकून शक्ति झाला तो कोणत्या मालाची गोष्ट विचारित आहे, हे त्याला कळेना. कारण त्याच्या तर माल नव्हताच. तरी सिद्दादने आपले आश्चर्य उघड दर्शविले नाही म्हणाला—“ठीक आहे, पाहतो.” “जरी कसाला? बाजारात चांगली किंमत मिळेल, नव चवकशी करू, किंमत मिळाली नाही तरी हरकत नाही. कोठारात पडून राहिल.” म्हातारा म्हणाला.

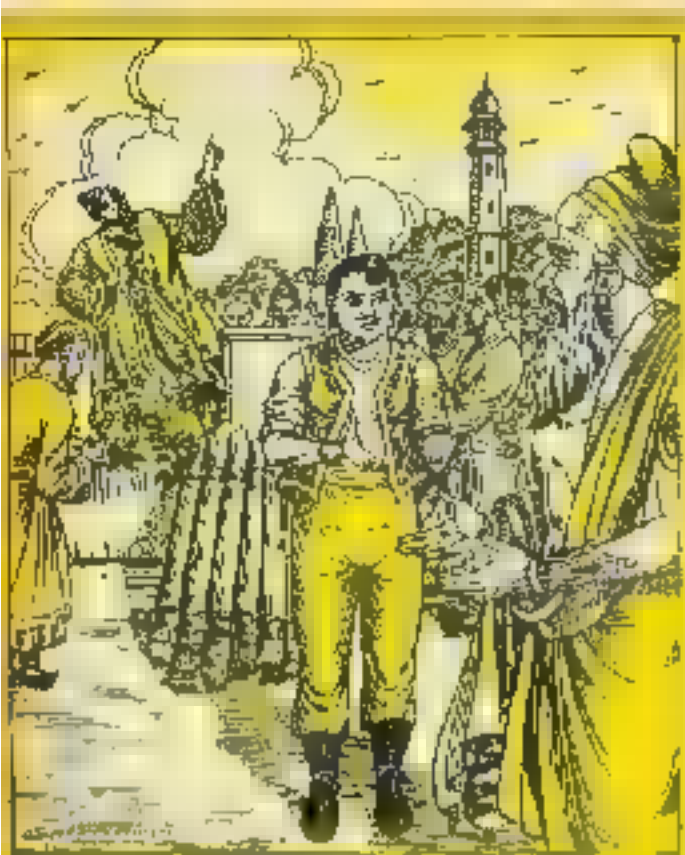
“आपली गर्जी! आपण म्हणाल ते कबूल! मी आपला पाहणा आहे. मला विचारण्याची गरजच काय? आपल्याला वाटेत ते करावे.” सिद्दाद श्रानपणे म्हणाला.

थोडं बरोबर बाजार पेठेत गेले. तेथे आपली जुजुबी नाव पाहून सिद्दादला आश्चर्य वाटले. ती नाव बलाल व व्यापारी लक्षपूर्वक पहात होते. एक व्यापारी म्हणाला—“काय पण सुंदर चंदन आहे? असला उत्तम माल मी यापूर्वी कोडे पाहिला नाही.”

तेव्हा, त्याची जुजुबी नाव चंदनाच्या लाकडांची होती हे सिद्दादच्या लक्षात आले. पण त्याने आश्चर्याची एक रेखा देखील तोंडावर दिसू दिली नाही.

त्याच्या नावेचा लिलाव होऊ लागला. बोली एक हजार दीनारांपासून सुरू झाली

एकशे दोनार एका पेटीत ठेवून सिद्दादला दिले. जेदायला नसल्यावर बोळतां बोळतां म्हातारा म्हणाला—“मुला! मला मुलगा नाही. माझ्याजवळ अलोट संपत्ती आहे. मी मोठमोठ्या हुद्यावर कामे केली आहेत. मला एकच एक मुलगी आहे. तू तिच्याशी लग्न करून घ्यायला तयार झालास तर माझ्या या अलोट संपत्तीचा वारस तूच होशील.”

“मी आपल्या इच्छेविरुद्ध काही एक करणार नाही.” सिद्दादचा कंठ भरून जाण होता.

लगेच म्हातान्याने कानी व साक्षीदारांना बोलावून आणविले आणि सर्वांच्या समक्ष आपल्या मुलीचे लग्न सिद्दादशी करून दिले. म्हातान्याची मुलगी फार सुंदर होती. तिच्या अंगावर मूल्यवान वस्त्रातुंगार होते. त्या मुलीदरोबर सिद्दादने पुष्कळ दिवस आनंदाने संसार केला.

पुढे काही दिवसांनी सिद्दादचा म्हातारा सामरा वारला. सिद्दादने चाटामाटाने त्याची अंत्येष्टी क्रिया संपूर्ण केली. म्हातान्याच्या सर्व संपत्तीला तोच वारस होता. म्हणून तोच त्या प्रदेशाचा प्रमुख

नेमला गेला. त्याने त्या देशाच्या रीति-रिवाजांप्रमाणे प्रजेचे पालन केले.

त्या गावात दरवर्षी एक विविध गोष्ट घडे. प्रत्येक वर्षी वसंत ऋतूत एका दिवशी त्या देशाच्या रहिवाशांना पंख फुटत. दिवस भर ते आकाशात विहार करीत. त्यांच्या बायकां मुलांना पंख फुटत नसत. ते गावातच जमिनीवर रहात.

जाता असे झाले की सर्व पुरुषांना पंख फुटले. पंख फुटले नाहीत ते एकट्या सिद्दादला. म्हणून सर्व पुरुष विहार करू लागले तेव्हा तो एकटा बायकांमुलांबरोबर जमिनीवरच राहला. त्याने जनेबांना विचारले की त्यालाच पंख नाही पंख फुटले? परंतु कोणी त्याला उत्तर दिले नाही.

त्याने एका व्यत्यान्याला एक मोठी रक्कम कर्जाऊ दिली होती. त्याला तो म्हणाला—“मला तू आपल्याबरोबर आकाशात उडवून घेऊन जा.” त्या प्रमाणे सिद्दादने त्या व्यत्यान्याच्या अंगाला स्वतःला बांधून घेतले आणि त्याच्या बरोबर आकाशात उडू लागला. तेव्हा स्वर्ग जवळ आल्यासारखे त्याला वाटले. त्याला गंधर्वांचे गाणे ऐकू येऊ लागले.

तो आनंदाच्या भराने ओरडून म्हणाला—“अल्हा! तुझी लीला अगाध आहे!”

दुसऱ्या क्षणाला सिद्दाद त्या व्यत्यान्याबरोबर दगडासारखा वेगाने जमिनीकडे झाली जाऊ लागला. परंतु सुदैवाने बोधे एका डोंगराच्या शिखरावर स्वरूप उतरले. व्यापारी रागाने एकदा सिद्दादकडे पाहून पुन्हा आकाशात उडू लागला.

सिद्दाद प्रचोत्ताप करू लागला. त्याला काय करावे, हे सुचेना. त्याच वेळी दोघे तरुण सिद्दादकडे येत असलेले त्याला दिसले. त्यांच्या हातात सोन्याच्या काठ्या होत्या. सिद्दादने त्यांना एक शीत प्रश्न

विचारले. पण त्यांनी त्याला काहीच उत्तर दिले नाही. एकाने आपल्या हातांतली सोन्याची काडी सिंदबादच्या हातात देत एका विशिष्ट दिशेने चालण्यास सांगितले. सिंदबाद त्या प्रमाणे काही बोलल्याशिवाय त्या दिशेने निघाला तेव्हा त्याला एक भयंकर दृश्य दिसले. एक अजगर एका माणसाला गिळीत होते. त्याने त्या माणसाला त्या काडीने मारले. साप मेला. सिंदबादने त्या माणसाचा जीव वाचविला. तो मनुष्य दुसरा तिसरा कोणी असून सिंदबादला आकाशात उडवून घेऊन जाणारा व्यापारीच होता. तो म्हणाला-“अमा करा हो मला! तुम्ही माझा जीव वाचविलात. मी तुम्हाला त्या डोंगरावर एकटा सोडून रागारागाने निघून गेलो होतो. त्या बद्दल अमा करा. तुम्ही एका नावाचा उल्लेख केला होता त्यामुळे माझी उपाध्यायी सक्तीच नष्ट झाली होती. आम्ही त्या नावाचा कधी उच्चार करीत नाही.”

“मी यामुळे ते नाव पुन्हा घेणार नाही. तू मला माझ्या घरी पुन्हा पोचता कर.” सिंदबाद म्हणाला. त्या गावचे लोक भूतांचे वंशज आहेत. ती गोष्ट सिंदबादला त्याच्या बायको कडूनच कळली होती. त्याच्या बायकोच्या सांगण्यावरून सिंदबादने त्याच्याकडे होती नव्हती तेवढी त्यावर श्रद्धा विकून टाकली. त्याने ते पैसे खर्च करून एक गळवत विकत घेतले आणि ते आपल्या बरोबर घेऊन त्या गळवतात बसून तो बगदादला आला. सिंदबाद स्वदेची मुसकण आल्याचे त्याची मित्रमंडळी व नातेवाईक मंडळी त्याला भेटायला आली. त्यांच्यासमोर त्याने आपण घेतली की तो पूढे कधी समुद्रावर प्रवासाला जाणार नाही आणि आपल्या प्रतिज्ञेप्रमाणे कधी त्याने प्रवास केला नाही. (संपूर्ण)

आंकडकुडकुड

एक लाकूडतोड्या होता. त्याची बायको एक मोठी खाष्ट बाई होती. नवऱ्याला कुऱ्यासारखी ती वागवीत असे. लाकूडतोड्याची मिळकत ती गडप करून टाकी. ती आपल्या नवऱ्याला पोटभर खायला पण बालीत नसे. कधी तो घरगात जास्त मोठ पडल्याचे सांगे तर दुसऱ्या दिवशी मोठ घालीसून नसे. अशा खाष्ट बायकोबरोबर संसार करणे अशक्य आले तेव्हा त्याने आत्महत्या करण्याचे ठरविले. परंतु यत्नचाला फांस लावून घ्यायला घरात दोरीसुद्धा नव्हती. विकत घ्यावी म्हणावे तर जवळ पैसे नव्हते. म्हणून त्याने एक एक पैसा बायकोची नजर चुकवून जमा करायला सुरुवात केली. परंतु त्याच्या बायकोने त्याची ती ‘चोरी’ सुद्धा पकडली. म्हणाली-“कोठून आले रे इतके पैसे तुझ्या जवळ? तू माझ्या नजरे-

माड हे पैसे कां जमा करून ठेवीत होतास? गुप्त्यावर ताची पिण्यात उबविण्याचा विचार तर नाही?” “तसे काही नाही म! एक दोर विकत घेऊन गळघाला फांस लावून घ्यावा म्हणतो.” लाकूडतोड्याने ते सांगून ठाकले. ते ऐकून बायको तोंडाला आले नवऱ्याला बोलली. तेव्हा या बायकोबरोबर दिवस काढणे कठीण आहे, असा विचार करून लाकूडतोड्या दुसऱ्या दिवशी उजाडण्यापूर्वीच जंगलाच्या वाटेने डोंगराळ प्रदेशात निघून गेला. नवऱ्याला निघून जाताना बायकोने पाहिले. ती त्याच्या पाठोपाठ निघाली. लाकूडतोड्याला बायको पाठलाग करीत येत असल्याचे कळले. देव मला या बायकोच्या कचाट्यातून सुटका देणार नाही का? तो फार दुःखी झाला.

लाकूडफोड्या एका जागी थांबला आणि कुन्हाड घेऊन लाकडे तोडू लागला. आपण पळून जात नसून लाकडे तोबायला निघालो होतो, हे त्याला दाखवायचे होते.

लाकूडफोड्याची बायको पण महा वस्ताद होती. जंगलात कसला तरी पाला फिवा औषधाची मुळी पोथत ती फिरत असल्याचे दाखवीत होती. लाकूडफोड्याला एका एकी त्याची बायको एका जुन्या पडक्या विहिरी-कडे जात असलेली दिसली. त्या विहिरीच्या कडेला कांदेरी झुडपे व गवत उगवलेले होते. त्यामुळे तेथे विहीर असेल असेदेखील कोणाला कळण्यासारखे नव्हते. त्या विहिरीत

पडून ती मेली तर तिची गोंडा परस्पर मिटेल असे लाकूडफोड्याला वाटले. परंतु तो स्वभावाने मायाळू होता. तो मोठ्याने ओरडून तिला म्हणाला—“तिकडे एक पक्की विहीर आहे, पुढे जाऊ नकोस.”

आपल्याला भीती दाखवून घरी परत पाठविण्यासाठी तिचा नवरा ओटेच काही तरी सांगत असावा असे तिला वाटले व ती हट्टाने पुढे गेली आणि विहिरीत पडली.

“आपल्या पापाची पळे भोग!” असे म्हणत लाकूडफोड्या कुन्हाड घेऊन घरी निघून गेला. राबभर त्याला शांत झोप आली.

परंतु दुसऱ्या दिवशी उठल्याबरोबर त्याचे मन त्याला साऊ लागले. ती किती मांडखोर असली तरी देवाला साक्षी ठेवून आपण तिच्याशी लग्न आहे. तिला त्या संकटातून वाचविणे हे आपले कर्तव्य आहे. असा विचार करून तो त्या विहिरीकडे निघाला. त्याने विहिरीत डोकावून पाहिले. पण त्याला अस्त कोणी दिसले नाही. त्याने आपले उपरणे विहिरीत सोडले व म्हणाला—“अग ए! माझे हे उपरणे पडू नसून ठेव! मी तुला बाहेर ओढून

काढीन!” असे सांगून त्याने उपरणे आत सोडले.

परंतु विहिरीतून त्याला काहीच उत्तर मिळाले नाही. तरी विहिरीत सोडलेले उपरणे जड वाटू लागले तेव्हा त्याने ते वर ओढले.

उपरणे आल्यावर त्याला त्याची बायको नाही. तिच्या ऐवजी एक पिशाचीण उपरणे आली. तिला पाहून त्याला भोंवळ आल्यासारखे झाले. पिशाचीण लाकूडफोड्याला म्हणाली—“भिकू नकोस! आज केवढे मोठे पुण्यकार्य केले आहेस त्याची तुला कल्पना-देखील नसेल. मी एका पोठ्या संकटातून वाचने. मी तुझे हे उपकाराचे म्हण फेडण्याचा प्रयत्न करीन.”

“मी उपकार केला? तो कसा काय?” लाकूडफोड्याने धावरत नकित होऊन विचारले.

“मी सांगू? मी फिरदेक वर्षी-पासून या विहिरीत पडून होते. पण मला कधी कोणी वास दिला नाही. काल एका मयंकर मांडखोर बाईची माखी माठ पडली. ती भेटली तेव्हापासून माझ्या मनाला शांती नव्हती. मला देवासारखा

वाचलास व माझे रक्षण केलेस! तुला माहीतच असेल, या वेदाच्या राजाची मुलगी अप्सरेसारखी सुंदर आहे. मी तिच्या मानेवर बसते. राजा तिच्या मानेवरचे भूत उतरविण्यासाठी मंत्रतंत्र व औषधोपचार करील. पण त्याला त्यात यश येणार नाही. राजा हुताश होऊन गेला की तू त्याच्याकडे जाऊन, तू भूत उतरवून घायला तयार असल्याचे सांग. भूत उतरविण्याच्या कामी मी तुला करीन. राजा तुला त्या उपकाराबद्दल काही तरी बक्षिस देईल. समजले?” पिशाचीणीने विचारले.

ओरडून डोळे आपटू लागली. काही वेळाने ती केशूड होऊन पडली तेव्हां दासींनी तिला एक पलंगाने नेऊन निजविले.

राजाने राजवैद्यांना बोलावून इलाज करायला सांगितले. पण काही फायदा झाला नाही. नंतर राजाने पांथिकांना बोलाविले. पण मांत्रिकांचे प्रयत्न फुकट गेले. राजकुमारीच्या मानेवरचे मूत कोणीच उतरवू शकले नाही.

राजाने त्यानंतर काही ज्योतिष्यांना निरोप पाठवून बोलाविले. त्यांनी पंचांग पाहून मुलीची जन्मकुंडली पण पाहिली. त्यांनी वेदोक्त पद्धतीने शांत करविली. परंतु ते सर्व प्रयत्न पण फुकट गेले.

राजाने शेवटचा उपाय म्हणून राज्यभर दबंडी पिटविली की जो कोणी राजकुमारीचे मूत उतरवून देईल त्याच्याशी राजकन्येचा विवाह करून देण्यात येईल. या ठिकाण तोच गादीला वारस होईल.

लाकूडफोड्यांना वायको निघून गेली, त्या दिवसापासून शांती मिळाली होती. त्यांनी बरीच त्याला काही सोडणार नव्हतीच. परंतु एक मांडकुदळ बायकोच्या कचाट्यातून सुटका मिळाल्याबद्दल त्याला फार आनंद झाला होता. त्या आनंदात तो,

त्याला पिशाचिणीने जे काही सांगितले होते ते सर्व विसरून बंला होता.

जशा स्थितीत त्याने दबंडी ऐकली तेव्हा त्याला सर्व आठवले. तो दबंडी पिटणा- म्हणाला-“मी राजकुमारीचे मूत उतरवून तिची तब्येत ठीक करून देतो. तिचा जीव धोक्यात आहे, तू मला ताबड-तोब राजाकडे घेऊन जा.”

लाकूडफोड्याला त्यांनी राजकाड्यात नेले. हा गरीब लाकूडफोड्या राजकन्येचा इलाज करणार, असे राजाला वाटले. तरी पाहू या, असा विचार राजाने त्याला होकर दिला.

लाकूडफोड्याला राजकन्येच्या महात्मात नेण्यात आले. पाणी घ्यावून त्याने हातपाय धुवून हातात पाणी घेतले. मंत्र म्हटल्यासारखे दाखविले. ओठातल्या ओठात त्याचे पुटपुटचे ऐकून सर्वांना तो सरोसरच मांत्रिक असावा असे वाटले. त्याने राजकन्येच्या कपाळावर व गालावर हात फिरवून हात झाडले, त्याबरोबर राजकन्या उठून बसली आणि चारीबाजूला बसलेल्या लोकांकडे बंकित होऊन हसू लागली. तिला काही झालेच नव्हते असे सर्वांना वाटले. राजवाड्यातल्या

लोकांना त्यामुळे जो आनंद झाला तो काय वर्णवा?

राजाने बचन दिल्याप्रमाणे लाकूडफोड्याला उत्तमोत्तम वस्त्रांमुषणे देऊन एक मोठी येजवानी विची आणि राजकन्येचा लाकूडफोड्याशी विवाह करून दिला.

राजकुमारीच्या संगतीत लाकूडफोड्याच्या आयुष्यात एकदम बदल झाला. त्याला तेथे स्वर्ग मिळाल्यासारखे सुख मिळाले. पहिल्या बायकोने त्याला जे कष्ट दिले होते ते तो जणू काही विसरून गेला.

राजकुमारीला सोडून पिशाचिणी शेजार-च्या जाणखी एका राजकन्येच्या मानेवर

बसली. ते भूत उतरविण्याचे अनेक श्रयोग करून त्या देशाचा राजा हाताश झाला. तेव्हा त्याला आपल्या शेजारच्या राजाच्या राजकन्येचे भूत एका माणसाने उतरविल्याचे आणि राजाने त्याच्याशी आपल्या त्या मुलीचे लग्न करून दिल्याचे कळले.

त्याने लाकूडफोड्याच्या सासऱ्याकडे ब्रूत पाठवून मुलीचे भूत उतरविण्यासाठी आपल्या जांघयांना पाठवावे अशी विनंती केली. राजाचा ब्रूत म्हणाला-“महाराज! आमच्या महाराजांनी आपल्या जांघयाशी द्वितीय पत्नी म्हणून आपल्या कन्येचा विवाह करून देण्याचे कबूल केले आहे.”

सासऱ्याच्या आज्ञेप्रमाणे लाकूडफोड्या शेजारच्या राजाकडे गेला. तो हातपाय घुबून मंच म्हटल्यासारखे पुटापुटला आणि त्याने राजकन्येच्या कपाळावर हात फिरविला.

या संपेस पिशाचीण पळून गेली नाही. गुप्तपणे तिने लाकूडफोड्याच्या ज्ञानात

सांगितले की मी उपकाराची फेड केली आहे. मी या राजकुमारीला सोडून जाणार नाही. तू हट्ट करलास तर मी हिला सोडून जाईन व तुझ्या बायकोच्या अंगात बिरून बसून तुझी खोड मोडोइन.”

लाकूडफोड्या म्हणाला-“या राजकन्येची माझा काही एक संबंध नाही. तुला पाहिजे तर तू माझ्या बायकोला धर. मी आपल्या पहिल्या बायकोपासून स्वतःचा म्हणून तर एका राजकन्येची तयार झालो. ती भांडकुवळ विहिरीतून निघून बाभरा खोष काढीत हफडे मुढार आली आहे.”

पिशाचीण लाकूडफोड्याचे बोलणे संपण्यापूर्वीच तेंपुन गेली होती. ती कोठे गेली, पुढे कोणाच्या मानेवर आऊन बसली हे कळले नाही.

लाकूडफोड्याचा विवाह दुसऱ्या राजकन्येची झाला. दोन्ही राजकन्येवरोबर त्याचे पुढील आयुष्य मुळाने गेले.

अंध्यांची किंमत

एक तरुण नोकरीच्या शोधार्थ आपल्या गावाहून निघाला. मध्याकाळच्या सुमारास तो एका गावी येऊन पोचला. एका म्हातारीच्या घरी जाऊन म्हणाला-“काकी! मला फार मूक लागली आहे. मी फार दुःख झालो आहे, काही तरी द्या.”

“वाळ! तू अशा वेळी आला आहेस की तुला खायला घायला घरात काही उरले नाही रे! सहा अंढी आहेत. पाहिजे तर ती उकडून देते.” ती म्हातारी म्हणाली.

तो तरुण मुळगा त्या गोष्टीस कबूल झाला. म्हातारीने सहा अंढी उकडून त्याला खायला दिली. त्याची मूक भागली. त्याने तिला विचारले-“काकी! अंध्यांची किंमत काय देऊ?”

“अरे! तू काय देणार? एक पै दे पाहिजे तर!” म्हातारी म्हणाली.

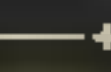
“माझ्याजवळ सोन्याचे एक नाणें आहे. तुझ्याकडे त्याची मोड मिळेल का?” त्याने विचारले.

“अरे! मी एक गरीब म्हातारी! माझ्याकडे इतके पैसे कोठून येणार? तू परत येते वेळी आठवण ठेवून विलेस की पुरे!” म्हातारी म्हणाली.

तो तरुण पुढे निघाला. किरयेक देवा फिरत फिरत समुद्र पार करून एका बेटात येऊन पोचला. तेथे त्याने व्यापार करून अलोट पैसा मिळविला. किरयेक वर्षांनंतर तो स्वदेशी परतला तेव्हा त्या म्हातारीच्या गावी आला आणि तांब्याची एक पै काढून म्हातारीला अंध्यांची किंमत देऊ लागला.

म्हातारी हुषार भाई होती. तिने दोन तीन मितिटांच्या बोलण्यावरूनच तो पुष्कळ श्रीमंत झाला असल्याचे ओळखले व

म्हणाली—“वाळ! अंढ्यांचा हिशोब कोठे एक दमडी असतो का?

त्या तरुणाने चकित होऊन विचारले—
“हिशोब बिशोब कसला काकू?”

“तू त्या दिवशी जी सहा अंडी झाल्योस ती तू तशीच ठेवून दिली असतील तर त्यांची सहा कोंबडी झाली असती त्यांनी पुन्हा अंडी दिली असती. त्या अंढ्यांच्या पुन्हा कोंबड्या झाल्या असत्या. अशा प्रकारे हिशोब करीत गेलो तर पांच सहा लाख तरी थंडी नक्कीच होतील. मला अंदाजे एक हजार सोन्याची नाणी आणि हिशोब पुरा कर, संपले.” म्हातारीने हिशोब सांगितला.

“काकी! मी इतके पैसे कोठून आणू हो?” त्या तरुणाने विचारले.

म्हातारीने न्यायाधिशाकडे जाऊन फिर्याद केली की या तरुणाकडून मला एक हजार सोन्याची नाणी मिळाले पाहिजेत, पण त्याने साफ नकार दिला आहे.

न्यायाधिशाने सिपायांना पाठवून त्या तरुणाला बोलावून घेतले. त्याला कंठेत ठेवून घेऊन दुसऱ्या दिवशी निकाल देतो असे सांगितले.

दुसऱ्या दिवशी या तरुणाला जेव्हा पुन्हा न्यायालयात बोलाविण्यात आले तेव्हा दुसऱ्या एका तरुणाने जवळ

येऊन त्याला म्हटले—“बहो, मी आतांच न्यायाशास्त्राचा अभ्यास केला आहे. आपल्या तर्क वकीलपत्र घ्यायला मला संधी द्यावी.”

तरुणाला आश्चर्यच वाटले. म्हणाला—“मला त्यात काही हरकत नाही.”

थोड्या वेळाने न्यायाधिशाने वादी प्रतिवादींमा बोलविले.

न्यायशास्त्राचा अभ्यास करणारा विद्यार्थी न्यायाधिशाजवळ जाऊन म्हणाला—“स्वाय-मूर्ती! मला एक निवेदन करायचे आहे. आपण थोडा वेळ हा खटला तहकूब करावा. कारण मी या वकीलपत्र घेतले आहे. परंतु त्याच्या बरोबर बोलायला मला पुरेची मिळाली नाही.”

“काल संध्याकाळी तुम्ही काय करीत होता हो?” न्यायाधिशाने रंगाने विचारले.

“अमा करा! काल मी मुद्दमुग्गाच्या शेंगा पेरण्यासाठी त्या भाजत बसलो होतो.” न्यायशास्त्राचा विद्यार्थी म्हणाला.

“तू तर महामूर्ख दिसतोस! पेरायला आणलेले बी कोणी भाजतो का रे? भाजलेल्या मुद्दमुग्गाच्या शेंगा उगावतील कशा?” म्हातारीने चकित होऊन लगेच विचारले.

न्यायशास्त्री विद्यार्थ्याने म्हातारीकडे आश्चर्य करीत पहात विचारले—“उकडलेल्या अंढ्यांतून कोंबड्या निघतात ना तरा उगावतील. उकडलेल्या अंढ्याची पिढ्यान् पिढ्या वाढ होऊन कोंबड्या वाढत असतील तर भाजलेल्या शेंगांना अंकुर का फुटणार नाहीत?”

न्यायाधिशाने लक्षात त्याचा तर्क आला. म्हातारीची फिर्याद फुकट गेली. न्यायाधिशाने तिच्या विरुद्ध निकाल दिला. त्या तरुणाने न्यायशास्त्राला बक्षिस दिले आणि आपल्या गावी निघून गेला.

परिगत परमार्थान् पंडितान् माकर्मस्थाः,
तृणमिव सधु लक्ष्मी नैवतान् संरुणद्धि;
अभिनवमदरेत्ताश्यामगंबस्थलानां
न भवति विसर्तु वारिणं वारणानाम् ॥

॥ १ ॥

[तानी पंडितांचा अयमान मकोस, तुजी संरुद्धि नैव तयाच्यासमोर तृणवत्, म्हणजे गजतासारखे आहे. मकोसत हत्तीला कजसनाळांनी बांधून ठेवल्याचा करणे कधी होईल का?]

अभोजिनी वनमिहार विलासमेव
हंसस्य हंतु नितरां कुपितो विधाता,
नत्वस्य दुग्धजलभेदविषी प्रसिद्धां
वेदगध्यकीर्तिमपहर्तुमसौ समर्थः ॥

॥ २ ॥

[अज्ञादेव हंसाक्षर रागावला तर त्याला कथळे मक्कन मसलेल्या तरोवरत विधरम व करव्यास आज्ञा करू शकून पण हूय व पाणी निरनिराळे करून दाखविण्याची त्याची जी शक्ती आहे ती दूर करू शकून का?]

जयंति ते सुकृत्तिनो रससिद्धाः कवीश्वराः
नास्ति तेषां यशःकार्यं जरामरणजं भयं ॥

॥ ३ ॥

[उत्तम कृतींची रचना करून रससिद्धी जबाबी मिळविती आहे अशा कवीश्वरांच्या भक्त म्हणजे कीर्ति स्वी देहाला नार्थक्य किंवा मृत्यूचे भय नसते.

एका दिवशी एक व्यापारी एका शहरात व्यापार करण्यासाठी आणि आपला माल विकून त्याने एक हजार रुपये मिळविले. त्या दिवशी तो एक खोली भाड्याने घेऊन त्या खोलीत सोपला.

त्याने उठून पाहिले तर स्वयांची पिशवी नाहीशी झालेली. लगेच त्याने ती गोष्ट धर्मशाळेच्या मालकाला सांगितली. धर्मशाळेच्या मालकाने धर्मशाळेत उतरलेल्या सर्व यात्रेकरूंना एकत्र केले आणि सर्व सामान तपासून घेण्यासाठी आपल्या नोकरांना सांगितले.

त्याच वेळी कल्लेदार मिश्रा असलेला एक आडदांड मनुष्य एक गाठाडे घेऊन समोर आला. त्याने ते गाठोडे धर्मशाळेच्या पायाजवळ ठेवले व म्हणाला— "मालक! हे गाठोडे आहे! सर्व पैसे बरोबर आहेत की नाही नीट तपासून घ्यावे. मीच

पैसे चोरून नेले होते. या सर्व मंडळींचा अपमान होऊ नये यासाठी मी स्वतः होऊन आपली चूक कबूल करतो आहे."

त्याचे म्हणणे ऐकून व्यापारी खूब झाला. त्याने सर्व पैसे मोजून पाहिले आणि म्हणाला— "बरोबर आहेत. तू सामान्य चोर विसत नाहीस. हे घे इनाम!" असे सांगून तो व्यापारी चोराला काही पैसे देऊ लागला.

पण त्या चोराने नकार दिला व म्हणाला— "चोराला दंडच करावयाचा असतो. त्याला बक्षिस किंवा इनाम द्यावयाचे नसते. मी चोरी कशी केली हे नाही विचारले? तुम्ही आपला माल विकून पैसे घेऊन निघालात तेव्हा मी तुमच्या पाठोपाठ मिघालो. तुम्ही खोली भाड्याने घेण्यासाठी मालकाजवळ बोलत होता तेव्हा कोणत्या खोलीत कोण उतरणार आहे हे मी लक्षा देऊन ऐकून घेतले. मी त्या खोलीत आधीच

जाऊन आडेखाली लपून बसलो. तुम्ही शोप-
ल्यावर बोक लागलात तेव्हा मी तुमची
पैशाची पिशवी अशी उचलून घेतली व
सांजराच्या पावलांनी शेजारच्या काळोस
असलेल्या खोलीत असा निघून गेलो." असे
म्हणत चोर व्यापाऱ्याच्या समोरून पैशाची
पिशवी उचलून घेऊन काळोसाच्या खोलीत
शिरला आणि अणार्धानि आंघोळीच्या
खोलीच्या मितोवरून उडी मारून जंगलात
निघून गेला.

चोर पुन्हा परत येईल असे वाटून ते
चोराची वाट पहात बसले. परंतु तो बराच
वेळ न आलेला पाहून सरी वस्तुस्थिती

त्यांच्या लक्षात आली. तो सामान्य चोर
नव्हताच, सर्वाधिकार त्याने चोरी केली होती.

त्या चोराचा एक शिष्य होता. त्या
शिष्याने एका श्रीमंत तसाच तसाच तो श्रीमंत मनुष्याच्या
हातात पिवळ्या रंगाची एक पिशवी होती.
त्या पिशवीत सोन्याची नाणी होती. तो
श्रीमंत मनुष्य पिशवीत सोन्याची नाणी
भरत होता त्यावेळी शिष्याने
श्रीमंत मनुष्याला पाहिले होते. म्हणून तो
पाठोपाठ गेला होता.

श्रीमंत मनुष्याने श्री आल्यावर नोकराला
पिशवी बराच ठेवून तांद्याभर पाणी आणा-
यला मागितले. नोकराने टेबलावर पिशवी
ठेवली, धंद्याला पाणी आणून दिले आणि
कराट्याने सामान आणायला निघून गेला.
मालक पाय धुवायला तांद्या घेऊन बाहेर
गेला. तो बाहेर पाय धुवीत असतां चोर आत
शिरून पिशवी घेऊन सरळ त्याच्या गुरूकडे
जंगलात निघून गेला. त्याने पिशवीची चोरी
कशी केली ते आपल्या गुरूला सांगितले.

ते ऐकून गुरू म्हणाला—"तू चुकलास?
मालकाला नोकरावर संशय येईल व तो
त्याला मारहाण करू लागेल. आपल्यामुळे
इतरांना कष्ट होता कामा नये."

"चूक झाली, कात घेतो! नोकराला
काही कष्ट होऊ नये असा काही तरी
उपाय करतो!" असे सांगून तो पिशवी
घेऊन तो त्या श्रीमंताच्या घरी गेला.

चोराचा गुरूला वाटले होते अगदी
तसाच तो श्रीमंत मनुष्य आपल्या
नोकरावर संशय घेऊन त्याला लांबला
जांघून विचारीत होता—"बोल! कोठे
ठेवली आहेस पिशवी नपवून, नाही तर
गुप्ती चामडी लोडवीन."

"मला काही माहित नाही मालक! मी
पिशवी टेबलावर ठेवून पाणी आणून
दिले." नोकर देत होता.
इतक्यात चोराच्या शिष्याने हाक मारली
आणि पिशवी त्या श्रीमंत माणसासमोर
ठेवीत म्हणाला—"मालक! मी गुमान-
सिंहाचा नोकर आहे. आपण थोड्या
वेळापूर्वी त्याच्याशी बोलतांना पिशवी तेथेच
टाकून दिली होती. गुमान साहेबांनी ही

पिशवी आपल्याला देऊन यायला मला
पाठविले होते. बरे तर येतो." असे सांगून
चोराचा शिष्य निघून गेला.

श्रीमंत मनुष्य घरी परत येते वेळी
सुभानच्या घरी गेला होता. परंतु त्याने
पिशवी बरोबर घरी आणली होती हे त्याला
नक्कीच आठवत होते. श्रीमंत मनुष्याने
नोकराला सोबले व विचारले—"मूर्खा! मी
पिशवी घरी आणलीच नव्हती मग मू
पिशवी टेबलावर ठेवली होती, असे कासे
कबूल केलेस?"

"साहेब! आपण म्हणालात की आपण
पिशवी माझ्या हातात दिलीत, म्हणून मी
देवीन म्हणालो." नोकर म्हणाला.

श्रीमंताने पिशवी उघडून पाहिली तर
आत सोन्याची नाणी नव्हती. त्याच्या
ऐवजी पितळी तुकडे होते. चवकशी केल्या-
वर कळले की सुभानकडे तसा फोणी
नोकरच नव्हता

सोपा प्रश्न

एका गावी एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे. त्याला एकुलतो एक मुलगी होती. त्या श्रीमंताच्या घरी एक अनाथ मुलगा होता. तो गुरे चरायला घेऊन जाई, पण हुशार होता. त्याचे नाव दीनानाथ असे होते.

त्या श्रीमंताची मुलगी जानकी याने दीनानाथाकून लहान होती. तिला समवयस्क कोणीच नव्हते. म्हणून जानकी त्याच्याशी बोलत असे. दोघांची खूप मैत्री जमली. तो श्रीमंत मनुष्य दीनानाथाला नोकरी-सारखा वागवीत नसे, आपल्याच घरक्या लोकांपैकी एक मानीत असे.

दीनानाथ व जानकी बघात येऊ लागली तसतशी त्यांची मैत्री परस्पर प्रेमात बदलत गेली. त्या दोघांनी विवाह करून घेण्याचे रविले. त्या श्रीमंत मनुष्याला ती गोष्ट कळली तेव्हा त्याने दीनानाथाला खूप मारले. अशा बाबतीत दया दाखविली तर भुलगा

विचढेल देवील त्याला वाटले. जानकी आपल्या बावांना म्हणाली-“बावा! यात दीनानाथाची काय चूक! मला माणसी दुसरा कोणी पडेल असे वाटत नाही. मी सोडून कोणाशी लग्न करायला नाही. पाहिजे मलाच त्याच्या बद्दल पाहिजे तितके मारा.”

त्या श्रीमंत माणसाने त्या पुढे दीनानाथाला घरी ठेवून घेण्यात गहाणपण नाही असे ठरविले व म्हणाला-“आतापर्यंत मी तुला संभाळले आणि आता नूच मला सांपासारखा चावयला वाकलास? माझी पोरगीच मूर्ख निघाली. तुला माझ्या मुलीचीच लग्न करायला अमेळ तर घन व कीर्ती संपादन करून मग ये. तुला मी एका वर्षाची सवट देतो. घन व कीर्ती मिळविल्या- शिवाय माझ्या डोळ्यासमोर आलास तर

तुला उभा चिह्न खाईन. लक्षात ठेव! हो माझ्या डोळ्यासमोरून.”

जानकी रडू लागली. दीनानाथ गाव सोडून निघून गेला. छेडे गावात राहून घन किंवा कीर्ती मिळणे अशक्य हे त्याला माहीत होते. म्हणून तो सरळ राबधानीच्या गावी निघून गेला.

दीनानाथ राबधानीत पोचला तेव्हा पंडितांची सभा चालू होती. दर वर्षी तीन दिवस पंडितांची सभा करीत असे. त्यांची परस्पर शास्त्रार्थाची चढाओढ चाले. त्या चढाओडीत वाटेल प्रवेश मिळत असे.

त्या वर्षी तीन दिवसांपासून सभा चालू होत्या. परंतु कोणी कोणाला जिंकू शकला नाही. मोठ्यात मोठ्या समस्यांची पूर्ती कोणीतरी करीत असे. संध्याकाळपर्यंत एक न एक पंडिताला जय मिळविणे आवश्यक आहे. राजाने पंडितांना पुष्कळ प्रोत्साहन दिले. पण काही एक फायदा झाला नाही. सभा फुकट जाणार असे वाटू लागले.

राजाने निराश होऊन विचारले-“प्रेक्षकांपैकी कोणाला काही प्रश्न विचारवायाचा आहे की? खुशाल विचारावा.”

पंडितच हात पाय गाळून बसले होते तर इतरांपैकी कोण काय प्रश्न विचारणार?

म्हणून कोणीच काही बोलला नाही. फक्त दीनानाथ उभा राहून म्हणाला—“महाराज? मी एक सामान्य मनुष्य आहे. म्हणून मी एक सामान्य प्रश्नच विचारणार आहे.”

राजाने दीनानाथाला परवानगी दिली. दीनानाथाने तीन प्रश्न विचारले—“एका रस्त्याच्या दोन विरुद्ध दिशेने दोघे जण [] होते. त्यांचे काय होते? दोघे भेटतात तेव्हा काय होते ते परस्परांना भेटून पुढे जातात तेव्हा काय होते?”

ते प्रश्न ऐकून सर्व पंडित चकितच झाले. काही लोकांनी [] प्रश्न निरर्थक असल्याचे सांगितले. राजाला पण तसेच वाटले. कोणी पंडित या प्रश्नांचे उत्तर देणार नाहीत असे राजाला [] म्हणून राजा दीनानाथाला म्हणाला—“फक्त [] विचारून काम भागत नाही, त्या प्रश्नांची उत्तरे पण देण्याची शक्ती असली पाहिजे.

तू बरोबर उत्तरे दिली नाहीस तर मी तुला शिक्षा करीन.”

दीनानाथ निमत करून म्हणाला—“माझे प्रश्न सगळे आहेत. परस्पर विरुद्ध दोन्ही दिशांनी चालणारे समोरासमोर येतात, भेटल्यावर जवळ येतात [] भेटून पुढे गेल्यावर दूर जातात?”

समोर हजर असलेले सर्व लोक त्या सांग्या प्रश्नांची सोंपी उत्तरे ऐकून हसू लागले. प्रश्नांची काही मुद्दे उत्तरे असाणार असे त्यांना वाटत होते. राजाने दीनानाथाच्या हुशारी वरून स्तब्ध होऊन [] बघाचे नक्षित त्यालाच देऊन टाकले.

दीनानाथाने [] नावी [] येऊन साऱ्या गोष्टी आपल्या धीमंत पालकाला सांगितल्या. दीनानाथ घन व कीर्ती संपादन करून आल्यावर [] श्रोमंत मनुष्याने आपल्या मुलीबरोबर त्याचा विवाह करून दिला.

द्रुपद राजाच्या आज्ञेने राजपुरोहित पांडव उत्तरले होते तेथे आले आणि म्हणाले—“महाराजांनी आपल्याला भेटून आपली [] करून घेण्यासाठी मला पाठविले आहे. आमचे महाराज पांडू राजाचे मित्र आहेत. आपल्या एकुलत्या एका मुलीने लग्न मध्य पांडवांशी व्हावे अशी त्यांची फार इच्छा होती. पण आता ते कोणाशी होत आहे हे कळावे म्हणून मी आयो आहे. तरी आपण आपले कुळ गोत्र इत्यादीची माहिती सांगण्याची कृपा करावी.”

भुविष्ठिराने पुरोहिताचा यथा प्रकारे सत्कार करून त्यांना बसायला जासन दिले व म्हणाला—“आमच्या कुळ गोत्राचा परिचय आपल्या महाराजांना कशासाठी हवा आहे?

आपल्या महाराजांनी राजकन्येचे स्वयंवर रचून भस्त्रभेद करीत त्यांचे राजकन्या वरण करील असे जाहीर केले होते. [] भावाने भस्त्रभेद करून राजकन्येला जिंकले आहे. मला वाटते, एवढ्यावर तुमच्या महाराजांचे समाधान व्हायला हवे.”

इतक्यात पांडवांना घेऊन जाण्यासाठी द्रुपद राजाने पाठविलेले रथ येऊन पोचले. पांडव निरनिराळ्या रथात बसले. द्रौपदी व कुंती एका रथात बसल्या. रथ राज-वाड्याच्या दारात येऊन उभे राहले. द्रुपद राजाने नजराणे देऊन त्यांचे स्वागत केले. पांडवांनी फक्त सत्रियोचित नजराणे तेवढे ग्रहण केले व बाकी परत पाठवून दिले. द्रुपदाने पांडवांकडे ध्यान देऊन पाहिले []

हे नयकीच कोणी क्षत्रिय असले पाहिजेत अशी त्याच्या मनाची स्त्री पटली.

एका सांडवात सर्वांना बसण्याची व्यवस्था केली होती. राजा दुपद युधिष्ठिराबरोबर बसून म्हणाला—“आपण सर्वे कोण, आम्हांला माहीत नाही. आपला पूर्ण परिचय मिळाल्या शिवाय आपल्या मुलीचा विवाह शास्त्रोक्त पद्धतीने कसा काय करावयाचा? माझ्या समोर प्रश्न आहे. तशी मुलगी तुमची आहे, हे मी मान्य केलेच आहे.

ते ऐकून युधिष्ठिराने आपला सर्व परिचय दिला. तो ऐकून राजाच्या डोळ्यात आनंदाश्रू असले. कारण त्याच्या इच्छेप्रमाणे

मध्यम पांडव अर्जुनाचीच तिचा विवाह होणार होता. कंठर दुपद पांडवांना म्हणाला—“लक्षाव्हातून निवडून तुम्ही मुख्य राहणारे पडल्यात हे माझे महद भाग्य मी मानतो. तुमचे राज्य पुन्हा परत मिळवून देईन अशी मी प्रतिज्ञा करतो.”

त्यानंतर कुंती, पांडव आणि द्रौपदीला राहण्यासाठी उत्तमोत्तम भट्टालांची व्यवस्था करण्यात आली. त्यात सर्व प्रकारे आराम होता.

आणखी काही दिवस लोटल्यावर दुपद पांडवांना म्हणाला—“द्रौपदी अर्जुन याचा विवाह करून म्हणतो.”

“हे कसे काय होईल? मी व भीम त्याचे दोघे मोठे भाऊ अविवहाहित आतां अर्जुनाचा विवाह कसा काय होईल?” युधिष्ठिराने शंका केली.

“तसे असले तर मी आपल्या मुलीचे लग्न तुमच्या बरोबर करून तयार आहे.” दुपद म्हणाला.

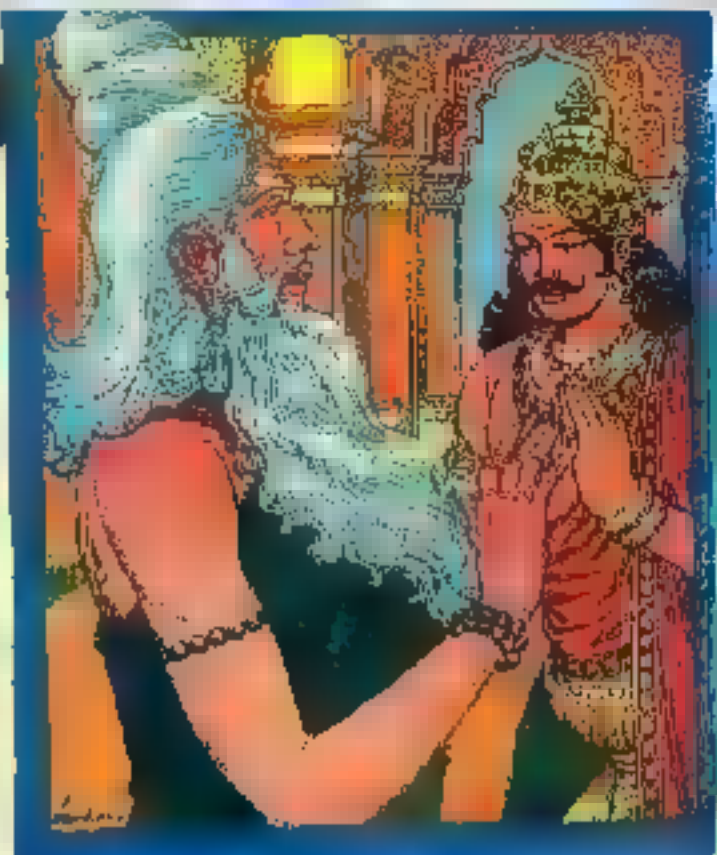
“आपली मुलगी म्हणजे एक कल्यारत्न आहे. त्या रत्नाची पारख व आवड सर्वांना सारखीच आहे. आमच्या आईचा अर्थ राखण्यासाठी आम्ही पांच जण तिच्याशी विवाह करणार आहो.” युधिष्ठिर म्हणाला.

दुपदाला ते ऐकून आश्चर्यच वाटले. म्हणाला—“एका पुरुषाचा विवाह अनेक कन्यांबरोबर होतो. पण एका कन्येचा विवाह पांच जणांबरोबर करणे अशक्य नाही या संदर्भात सर्व कुंतीमाता व धृष्टद्युम्न एकत्र बसून काय ते उपाय ठरवू.” दुपदाने त्या विषयी चर्चा तेथेच बाबबिली.

त्याच वेळी काळ्या हरणाचे हुत्काराजिन धारण करून कृष्ण इंद्रायन तेथे आले. सर्वांनी त्यांना सामोरे जाऊन त्यांचे स्वागत केले. प्रश्नोचित देऊन सर्व आपापल्या जागी बसले.

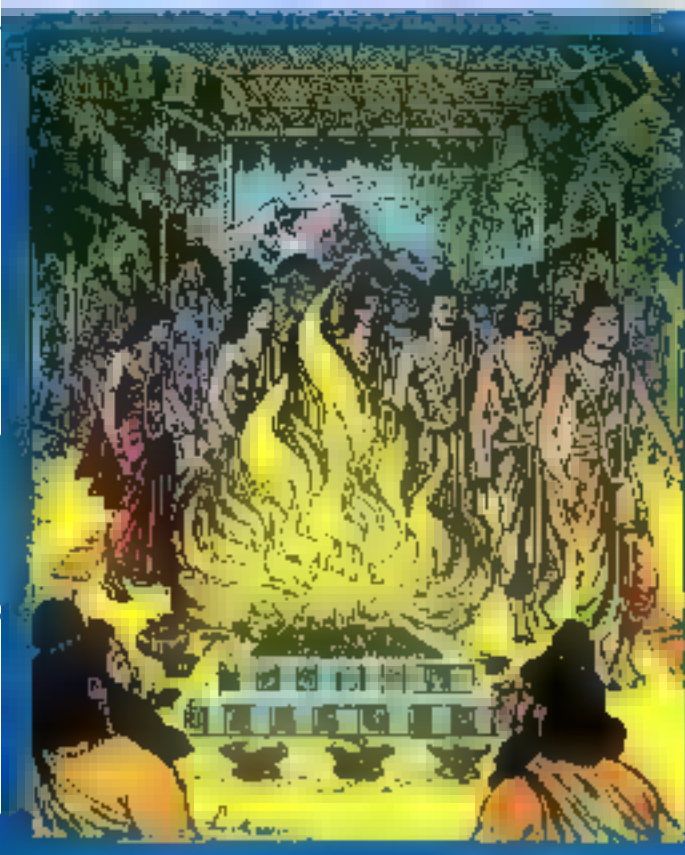
दुपद कृष्ण इंद्रायनाला म्हणाला—“महात्मनू! सर्व धर्माची कर्तव्यांची ज्ञानी असणाऱ्या युधिष्ठिराचे म्हणणे आहे की माझ्या मुलीची पांचही भावांचे लग्न सारखे पाहिजे. आपण सर्व प्रमाणे जाते व विवाह जातो आहां. आपणच भावांचे कोणत्याही मुलाने अनेक पुरुषांनी एका कन्येची विवाह केला आहे का? ही गोष्ट अशक्य नाही काय?”

त्यावर युधिष्ठिर म्हणाला—“माझ्या लोडून कधी अशर्माची किंवा अकर्तव्याची गोष्ट वेत नाही. आम्ही सर्वजण आपल्या कन्येची एक मुलाने विवाहास तयार आहो. तेव्हा आपल्याला हरयत कां अमांकी? वर

शिवाय आमच्या मातेची आज्ञापण तशीच आहे. मातेची आज्ञा पालन करण्यापेक्षा धेष्ट धर्म दुसरा कोणता होऊ शकेल? प्राचीन काळातील गोष्ट विचाराल तर आमचेच म्हणणे बरोबर असल्याचे आपल्याला आढळून येईल. प्राचीन काळात गौतम वनात जन्मलेल्या अदिन्द्र नामक एका कन्येचा विवाह सात पुरुषांनी झाला होता. दोहायणी नामक मुनिवल्या प्रचेतस नामक दहा मुनींची पत्नी होती. या गोष्टी आपल्याला पुराणां-कृत स्पष्ट कळतात.”

त्यावर धृष्टद्युम्नाने आपली एक शंका काढली. धाकटा भाऊ अर्जुन याने आपल्या

त्यानंतर कृष्ण द्वैपायनांनी द्रुपदाला एकांतात बोलावून नेऊन द्रौपदीच्या पूर्वे जन्माची गोष्ट सांगितली.

प्राचीन काळी मोक्षत्य नांवाच्या मुनीना इंद्रसेना नावाची कायको होती. मोक्षत्यना कुष्ठरोम झाला म्हणून इंद्रसेनेला पतिसुस मिळाले नाही. आयुष्यभर तो पतीच्या सेनेत कष्ट करीत राहतो. पुढल्या जन्मी ती काशीराजाच्या पोटो जन्मली. ती दिसायला फार सुंदर होती. तरी तिचा विवाह झाला नाही. म्हणून दुःखी होऊन तिने शंकराने तपश्चर्या केली. शंकराने तिच्या तपश्चर्येवर प्रसन्न होऊन तिला दशोन दिने विचारले—“मुली तुला काय हवे ते माग. तिने “पति, पति, पति, पति, पति, पति” असे पांच वेळा चार्चवाईने म्हटले. पुढल्या जन्मी तुला पाच पती मिळतील असा शंकराने तिला आशीर्वाद दिला.

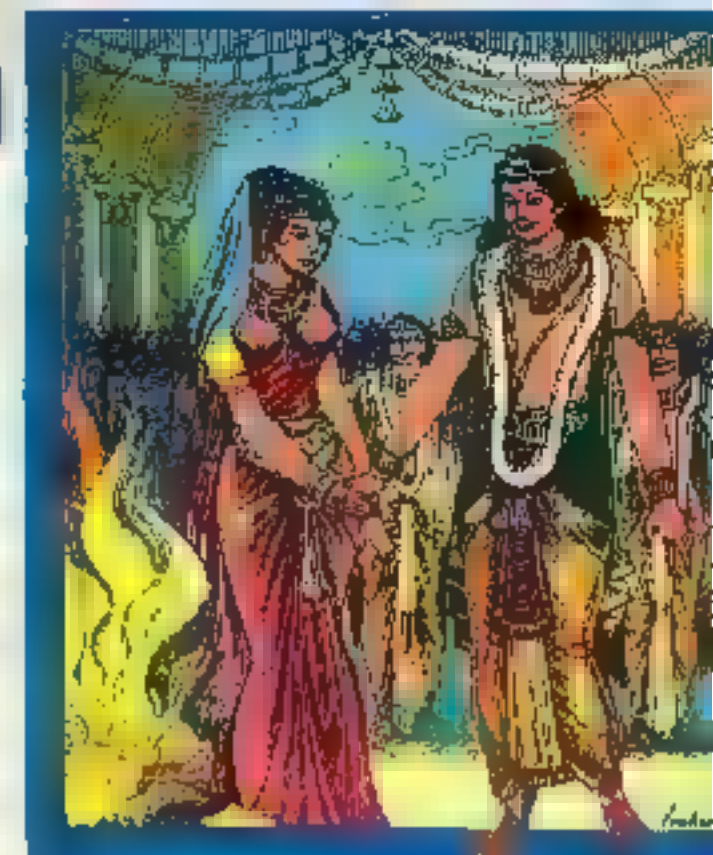
त्यानंतर काशीराजाच्या कन्येने शंकराजकडे विनंती केली की तिला पती मिळाले तर त्या सर्वांची सेवा तिच्या हातून एकाच सारखी भडानी व पतींना पत्नीसुख समान मिळेल असा वर द्या. शंकराने असा आशीर्वाद दिल्यावर शंकर

अंतर्धान पावला. तीच मुलगी द्रौपदीच्या रूपाने पंच पांडवांची पत्नी होणार आहे.”

द्रौपदीच्या पुर्वजन्माचा वृत्तांत सांगून कृष्ण द्वैपायन द्रुपदाला म्हणाले—“प्राचीन काळी विवाह होत असल्याची उदाहरणे आहेत. मितत नामक एक राजर्ष्याला सात्यक, धृष्टकेन, धृष्टसेन, सार अतिशार नामक पुत्र त्याचे परस्परद्वार प्रेम होते. त्या पाच भावंडांनी उचीगरची राजकन्या मबिता हिच्याशी विवाह केला होता व तिला पांचवणापासून पुत्र झाले होते. षोडश्यांत सांगावयाचे म्हणजे ही रीत पूर्वी होती.

मुनींनी द्रौपदीचा पूर्व जन्म वृत्तांत व जन्मा काळतीक एक कन्येची पांच पुण्यांच्या विवाहाची गोष्ट सांगितल्यावर द्रुपदाने पांचही पांडवांची द्रौपदीचा विवाह करून देण्यास संमती दिली.

त्याच दिवशी सांगला मुहूर्त होता. चंद्र-पुष्प नक्षत्राची वृत्ती होती. म्हणून कृष्ण द्वैपायनांनी त्याच दिवशी हा विवाह समारंभ करवून घेण्याचा सल्ला दिला. द्रुपदाने त्या प्रमाणे विवाहाची तयारी सुरू केली. कांपित्य नगरीभर सर्वत्र वेळचाचे सांव

उबे तोरणे झाली. सर्व शहर भर रस्त्यावर चंभनाचा सडा लावण्यात आला आणि मोठ्यांच्या रांगोळ्या काढण्यात आल्या. सर्व शहरात जिकाडे पहावे तिकडे या मंगल कार्यासाठी लोकांची गर्दी जमा झाली. ब्रह्मवृंद वेदमंत्र म्हणू लागला. मंगलवाद्ये बाजू लागली. राज-वाड्याच्या ईशान्य दिशेला विवाह मंडप उभा करण्यात आला. प्रत्येक स्तंभाला हिरव्या रंगाची वस्त्रे गुंडाळण्यात आली. मांडव फुलांच्या माळांनी व पताकांनी सजविण्यात आला होता. सुवर्णाच्या मोट्यावर अग्निकुंड तयार करविण्यात

अद्भुत कौशल्याने ज्या काव्येला जिकडे तिच्याशी त्याच्या मोठ्या भावाचा विवाह कोणत्या आधारे होऊ शकेल? माझी बहीण कृष्णा इतक्या पुरुषाबरोबर कसा काय विवाह करणार?”

कुंती म्हणाली—“माझ्या वींबून निघालेला शब्द खोटा ठरता कामा नये.”

तेव्हा कृष्ण द्वैपायनांनी कुंतीला धीर दिला व द्रुपदाला म्हणाले—“राजन्! युधिष्ठिर म्हणाला त्यात अचम असे काही नाही. तुम्ही या पांचही भावंडांबरोबर आपल्या मुलीचा विवाह करून देण्यात येर असे काहीच नाही.”

आले. स्वर्णपात्रात बवित्र तीर्थांचे पाणी ठेवण्यात आले.

बोहल्याजवळ पाच पांडव स्नानावि करून ॥ गवीन धरने परिधान करून आले. सुंदर वस्त्रालंकारांनी सजवून द्रौपदीला लिण्या सलींनी बोहल्यावर आणून उभे केले. धीम्य मुनींनी पुण्याहुवाकडे भावि करून येऊन प्रथम, द्रौपदी व यृधिष्ठिराला बोहल्यावर बसविले व होम करून प्रथम त्या दोघांचा विवाह करून दिला. त्यानंतर अनुक्रमे भीम, अर्जुन, नकुल व सहदेव यांच्याशी द्रौपदीचा विवाह झाला. दुपद राजाने आपल्या जामात्यांना निर-

निराळी मामूळणे, घन, रत्न, मोठे, हत्ती, दासदासी, गार्ह इत्यादींचा अहेर केला. पाच पांडवच त्यांचे जामाटा झाल्यावर देवांची देखील वक्रदृष्टि आपल्याकडे बळणे बाध्य नाही असे दुपद्याला वाटले.

विवाहानंतर द्रौपदी अंतःपुरात आली. अंतःपुरांतील स्त्रियांच्या मध्यमाची तिला एका उच्च जातनावर बसविण्यात आले. तिने उठून प्रथम कृतीला नमस्कार करून माणीबाई बेलला.

पंचपांडवांबरोबर द्रौपदीचा विवाह झाल्याची वार्ता ऐकून कुण्ड राजाना अहेर करण्यासाठी आला. त्यानंतर कुण्ड पंच पांडवांबरोबर कापिल्य नगरीत पुष्कळ दिवस राहला.

वाही दिवस लोटल्यावर इतर राजा-प्रमाणे कौरवांना पण कुळले की मत्स्यभेद करणारा तो कोणी आहूण तरण नमुन स्वतः अर्जुनच होता. वात्याचा गदायुद्धात भ्रमनिरास करणारा दुसरा तिसरा कोणी नसून स्वतः भीमच होता. अशा तऱ्हेने लाक्षागृहात पांडवांना जाळून टाकण्याचा कट फिरकटला.

दुर्योधन हस्तिनापूरच्या वाटेवरच असतांना त्याला ही गोष्ट कळली. पांडवांचे

नशीब बलवत्तर असलेले पाहून दुर्योधन हताशच झाला. तेव्हा दुःशासन आपल्या घडील आवाला म्हणाला—“दादा! अर्जुन झाडाणाचा वेष धारण करून आला नसता तर द्रौपदी त्याच्या हाती लागली असती का? तो अर्जुन आहे हे आपल्याला पूर्वीच कळले असते तर आपण पांडवांना जिवंत सोडले असते का? पण आता त्या गोष्टी-बद्दल भगवता लावून घेण्यात अर्थच काय? बाहुबलापेक्षा दैवबल त्यांच्या बाजूला आस्त आहे.” अशा तऱ्हेने कौरव दुःखी झाले पुरोचनची निंदा करीत हस्तिनापुरी परत आले.

विवाहाची वार्ता कळल्यावर सर्वात आस्त आनंद झाला तो विदुराला. त्याने ती आनंदाची वार्ता सर्व प्रथम धृतराष्ट्राला जाऊन सांगितली.

द्रौपदीचा विवाह दुर्योधनाची झाला असे चुकीने समजून धृतराष्ट्राने द्रौपदीला

घस्त्राभूषणे लवकर नेऊन घातला केली. धृतराष्ट्राने ऐकण्यात काही तरी चूक केली असल्याचा विदुराला संशय आला. म्हणून त्याने पुन्हा द्रौपदीने अर्जुनाला वरल्याचे सांगितले आणि पांचवी पांडवांची तिचा विवाह झाल्याचे पण सांगितले.

ते सर्व ऐकून धृतराष्ट्र म्हणाला—“तर मग त्यात काय? मी करे सांबू का? दुर्योधन आदिकांपेक्षा माझे पांडवांवरच जास्त प्रेम आहे. पराक्रमी आहेत. वडिलांचा आदर कसा करावा हे त्यांना कळते. नीतिअनीति त्यांना कळते. दुपदाणी त्यांचा संबंध झाल्याने त्यांची शक्ती व कीर्ती वाढली आहे. मला सर्वात जास्त जाळा तो या बद्दल पांडव जिवंत आहेत.”

“राजा! तुम्ही बुद्धी संवेदा अशीच राहो!” विदुर एवढेच म्हणाला.

लेनिनचे बालपण

[२]

लेनिनने मेहनत करण्यापुरेची राखी कमावली. आरुही पूर्वीच लेनिन वर्मात कसा लावून अभ्यास करी हे सांगितले आहे. लेनिन हुंदार विद्यार्थी होता, हे पुन्हाला माहीतच आहे. म्हणून त्याला विद्याभ्यासात प्राविण्य मिळविण्यासाठी त्याला मेहनत करावी लागली नाही.

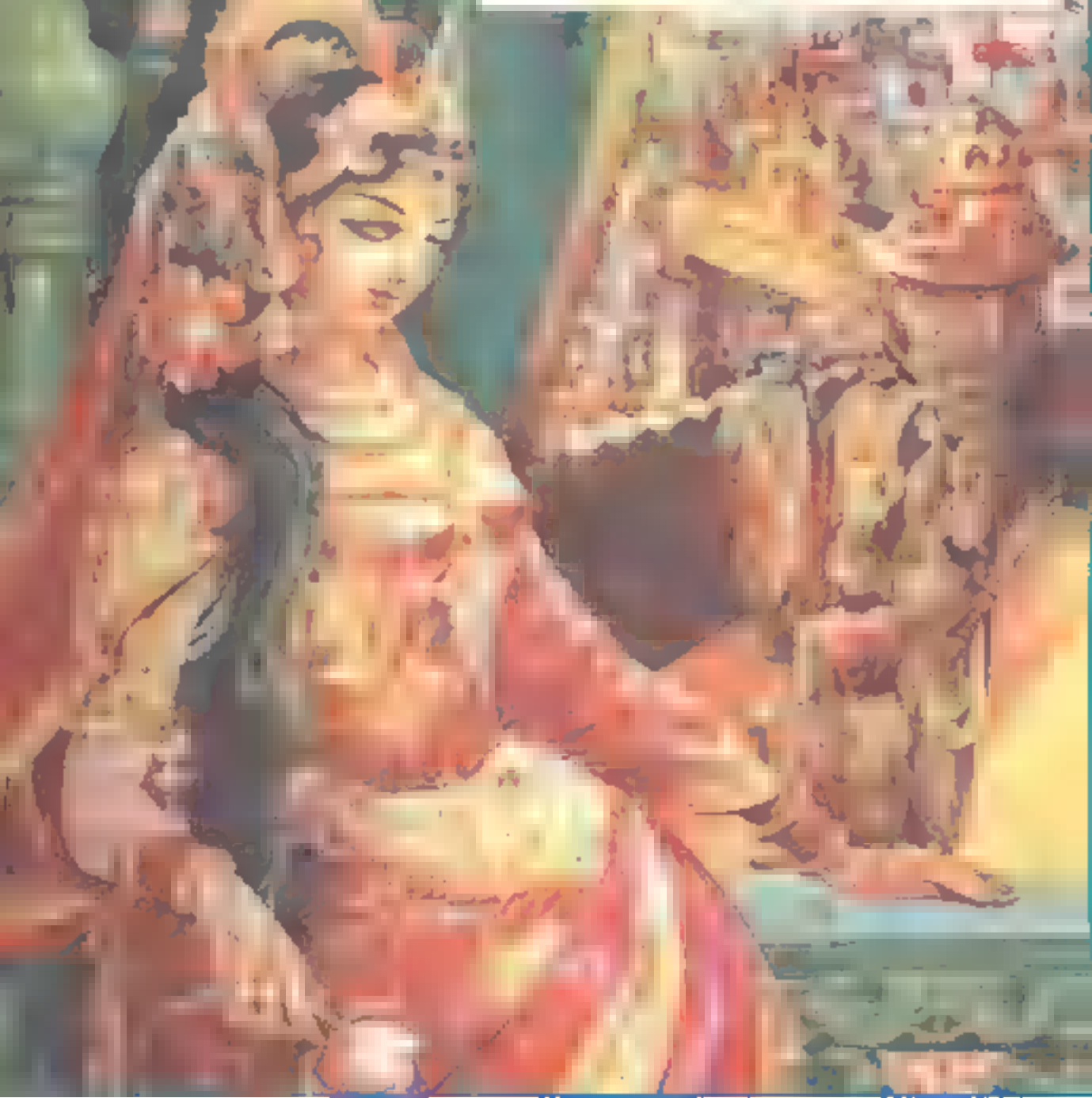
लेनिन आपल्या धर्म्या व इतर लोकां-गवधो रूप गंभीरपणे विचार करून आपले मन घनवी. म्हणून त्याला आपल्या उणिवा छान कळू लागल्या. ती संकय त्याने पाडून घेतली होती. विश्वविज्ञान्यात तो रॉन्स्युएट व्हावच्या मुमारास असेल, त्या देली त्याच्या स्वभावात हेच एक विशेष लक्षण दिसून येऊ लागले. मोठा शास्त्रावर त्याचा हा गुण जास्त जास्त विकसित होत गेला.

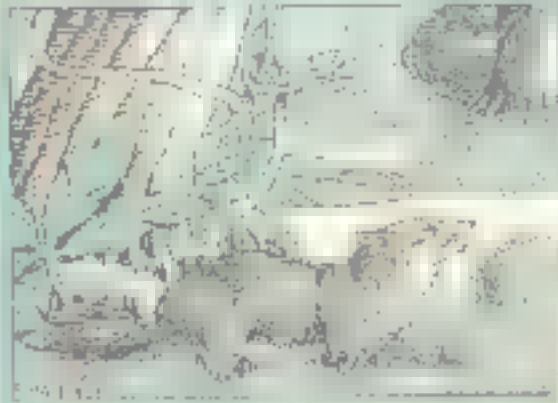
व्लादिमीर, लहान होता. तेव्हापासूनच तो आपल्या चारीबाजूच्या प्रदेशाचे लक्ष निरीक्षण करीत असे. मी नेहमी त्याच्या या गुणाकडे लक्षपूर्वक पहात आले आहे. तो मोठ्या चाणाक्षपणाने दुसऱ्यांचे दोष उणिवा ओळखत असे व त्यांना खूप रडवून त्यात आनंद मानत असे. तो इतर गोष्टी पण विसरत नसे. दुसऱ्यांचे चांगले गुण तो उजळीत असे. चांगली गोष्ट कोटे विसून आली की ती शिकून घेण्यासाठी तो प्रयत्न करी. मला असे वाटते की लेनिनमध्ये हाच एक मोठा गुण होता.

लहानपणी तो कधी कोणत्याही गोष्टी बद्दल बरेच करीत नसे की आत्मप्रशंसापण करीत नसे. मोठेपणीदेखील या दुर्गणाचा त्याला भयंकर तिरंकारा होता. १९२० मध्ये कांससमालच्या तिसऱ्या अधिवेशनात

चांदीवा

देवाची मरपसा

फार पूर्वी उगाथ अशांतल्या एका गावी एक फकीर रहात असे तो गंता आळशी ॥ मूळ होता. अंगाने हट्टाकट्टा होता. ॥ परगण्या श्याच्या अंगात भरपूर शक्ती होती, परंतु स्वभावाने तो कामचोर होता. पोट भरण्यासाठी तो भीक मागे वाफी ॥ तो ओपण्यात य जागेपणी गावभर भटकण्यात धालवी पोळासारखा असा भटकतोस का. असे कोणी त्याला म्हटले की तो हुंसे आणि त्या बोजण्याकडे दुर्लक्ष करी.

हळूहळू त्याच्या या वागण्यामुळे त्याला गावात कोणी भीक घालीनासा झाला. एक वेळ पोट भरण्यासाठी त्याला कडीण होऊ लागले. असा गावात निभाव लागणे कडीण आहे, असा विचार करून तो जेजुरच्या गावी निघून गेला.

परगावी आत असता ॥ वाटेत एक जंगल लागले ॥ जंगलात त्याला एक उगडा कोल्हा दिसला त्या निर्जन स्थानी एका ॥ उगड्या कोल्ह्याला पाहून फकीराला आश्चर्य वाटले

ओहो! देवाची लीला काय पण असाय आहे? या कोल्ह्याला हातपाय नाहीत आणि ॥ जंगलात कसा काय जगतो आहे बुवा? त्याला घायला प्यायला कसे काय मिळते? 'देव तारी त्याला कोण मारो!' फकीर असा विचार करीत असता एक वाघ हंगणाला ठार करून त्या वाजळ ओढीत घेऊन ॥

वाघाला पाहून फकीर म्हाला आणि आदान एका जागी लपला

वाघ आपली भूक भागून उरकडे हंगणचे मांस नेवून टाकून निघून गेला. त्या मासावर कोल्ह्याने हात मारला.

आज आपल्याला एका सत्याचा शोध लागला. सर्व प्राण्यांचे रक्षण करणारा तो परमेश्वर सर्वांची काळजी वाहतो आहे. देवाची हूण अपार आहे

देव दररोज ॥ उगड्या कोल्ह्याच्या पोटाची जशी तरतूद करतो आहे ॥ देव माझी फकीर का करणार नाही? मी कोणाकडे भीक मागण्याची गरजच काय? काय वाटेल ते होय, आजपासून मी कोणाकडे भीक मागायला जाणार नाही. देवावर सर्व भिस्त टाकून स्वस्थ व्हाऊन राहीन. कोल्हासारखा मी सुटा कोणत्या तरी कोपण्यात पडून राहीन देव स्वतः

माझे पोट भरण्यापुरेसे खाणे माझ्याकडे पाठवून देईल. असा विचार करून तो फकीर एका गावाकडे वळला तो एका गावी गेला. त्या गावात एक जुनी मशीद होती. मशिदीजवळच्या आडाला आपली सोळी बांधून ठेवून तो समोर उभा राहिला.

तेथे एका वृद्ध गृहस्थ भकन उभा राहिला. वराच वेळ पहात राहिल्यावर तो फकिराला म्हणाला- "वध कोणी भीक घालणारा नाही. तू गावात जाऊन भीक माग कोणी भीक घालील."

"वध मशीद आहे ना। पर असेल तेथे धरवाळा पण असणार. या मशिदीत

राहुणारा माझ्यावर कृपा करणार नाही का?" फकीर म्हणाला.

तो म्हातारा खोडासा गगाने म्हणाला—
“येथे राहुणारा कोण आहे. माझीत तरी आहे का तुला? तुला मला देशाचा व सर्वांचे पालन पोषण परवर-
दिवार अल्हा राहतो इथे त्याची भट्टा करतोस का रे?”

“अल्हाच्या दारासमोरून भीक घेतल्या-
शिवाय रिकाम्या हाताने कोठे जाऊ? मी भीक घेतल्याशिवाय येथून गेली तर देव रागायेण!” असे फकीर देवाची प्रार्थना करू लागला—“हे दैतव्याळा देवा! तू आगरुपा अधृष्ट भाडारातून पोटापुरतो अन्न पाठवून दे.” असे लागून फकीर तेथेच प्राण गेला तरी तेथून हालायचे नाही, असे त्यात मनाशी ठरविले.

फकीर त्या गावात होता. म्हणून कोणी बाजूला फिरकला मुढा नाही

कोणी त्याला दिले नाही की विचारपूस केली नाही.

काही दिवसांनी तो उपासमार झाल्या-
मुळे अक्षत झाला त्याची गालफडे वस्त्रा, बोळे खोल गेले. फक्त हाडाचा मांगाडा काय तो मरतो की उद्या, अशी त्याची स्थिती झाली.

त्या वेळी मधीदीवून एक आवाज ऐकू आला—“मूर्खा! तू हात नसलेला कोल्हा का? अंगात शक्ती असून भीक मागणे मूर्खपणा आहे. मेहनत करून जो असहाय गरिवांना मदत करतो त्याच्या-
वर मी कृपा करतो.”

हे ऐकून फकीर शरमेने मान खाली थालून बसला अगात अगदी धोडी शक्ती ठरली होती. तरी तसाच तेथून उठला त्या दिवसापासून त्याने मेहनत मजुरी करून आपले पोट भरायला सुरवात केली.

क्षुण्णोऽपि, जरा कुत्रोपि, शिथिल प्रायोपि, कण्ठादशा
नापश्रोणि, विपन्न दीपितिरपि, प्राणेषु नश्यस्त्वपि,
मत्तेभेन्द विभिन्नकुम्भ पिशितचासैक बद्धस्युहः,
किं जीर्णं तुण्यमस्ति भानमद्भुता मयेसरः केसरौ

॥ १ ॥

[अर्थात माती, मृदेने कारावीर झाला असला, म्हातारपण आमे भरले, संकटात सापडला जगना, अक्षत असला, बोद कंठाची गेज्य अक्षता, तरी दृष्टीने पुंशरुपळ पाहून त्याचा कर्ण्याचीच इच्छा करणार, वाळतले गंधा आप्याची करीत का? शक्यच नाही.]

कांगुलंवाहन मयस्वरणावघातं,
भूमी निपत्य वदनोदर दर्शनं च,
श्वा पिडदस्य कुरुते गजपुंग वस्तु
धीरं विलोकयति चतुः शतैश्च भुंक्ते

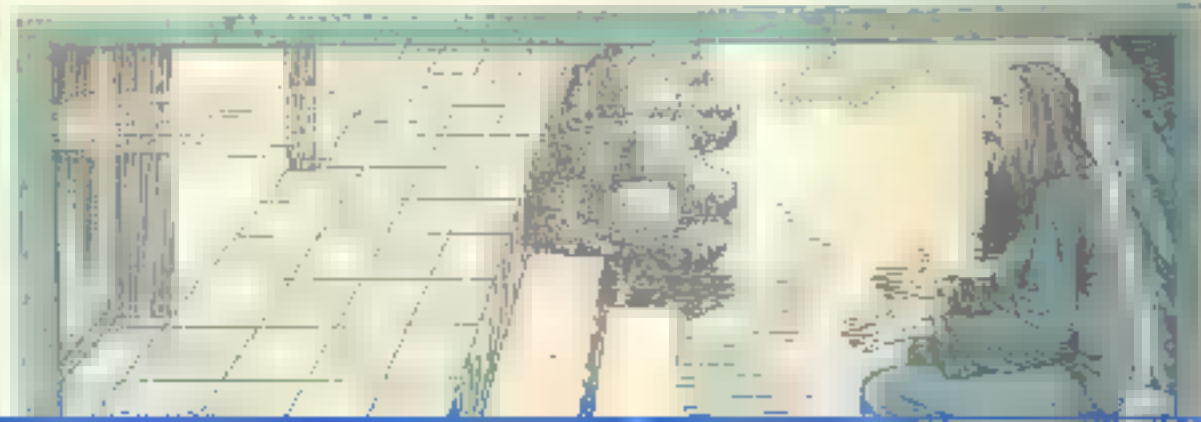
॥ २ ॥

[कुत्रा सायता घालणाराकडे पाहून सेपटी हलक्यात जमिनीवर गडून आपले पोट दाखवितो. परंतु हला माहुताच्या तोडून गोड गोड होतवून मुढा गण व मंभीर असतो]

परिवर्तिनि संसारे मृतं को जायते?
स जगती येन जालेन यानि वंशस्तमुन्नतिम्

॥ ३ ॥

[जन्म व मृत्यूच्या चक्रात कोण पुन्हा जन्मत नाही. ज्याच्यामुळे वंशाचा विकास आणि यत्नवृद्धि होते जन्मच होय !]

दुःखाचे मूळ कारण

एका गावी राजहंस नावाचा एक तरुण युवक राहून असे, त्याला आर्तिवाप किंवा इतर कोणो नातेवाईक नव्हते. आपल्या बापावी सारी इच्छा अंधांधुव सार्थ झालेल्या हाताने करवूंदी आली तेव्हा त्याचे डोळे उघडले व तो पदमांनूप लागला. शस्त्राणपण नेहमीच उशिरा येते. म्हणून त्याने परगावी कोठेतरी राहून मेहुनेस गजुसो करून सानान पुढील आयुष्या घामवावे असा विचार केला.

दूरवर पायी चाकल गेल्यावर राजहंस अगदी दमून गेला. एका साडाखाली विश्रांतीसाठी बसला असता एक श्रीमंत त्या रस्त्याने आला. त्याच्या अंगावर उंची वस्त्रे होती व डोप्याला एक पगडी होती. त्याने राजहंसाजवळ पंऊन शिंवारपूस केली आणि म्हणाला— तू माझ्यावरोवर घरी चक. माझ्याच घरी रहा. मी स्वताच्या

भायामाग्या तुला रागवोन. तुला कोणत्याही गोष्टीची कमतरता मासू देणार नाही. परची नेहमी कशागाडी तरी दुःख करीत असतात. तू त्याचे कारण कळून घण्याचा करू नकोस.

राजहंसने ती अट कबूल केली. त्याने त्या श्रीमंताचे आभार मानले आणि त्या श्रीमंतावरोवर निघाला.

त्या श्रीमंताचे घर एकाद्या राजवाड्यासारखे होते. घरची मंडळी राजहंसाला नोकरासारखी वागवीत नसत. परंतु सर्वांच्या वेदल्यावर नेहमी दुःखकळा दिसे. त्याचे कारण विचारण्याची इच्छा त्याला फार होई. परंतु त्याने आपल्या मनाला आवरले.

नेहमी रडत बसणाऱ्यात कोणीतरी मरे तेव्हा श्रीमंत मनुष्य त्याची अन्तर्दृष्टी वरीरे करी.

एक दिवशी तो श्रीमंत मनुष्य राजहंसाला म्हणाला— मी तीर्थयात्रेला जातो आहे. मी परत येईन की नाही माझे मलाच माहीत नाही. म्हणून तूच यापुढे या घराचा मालक होऊन रहा.

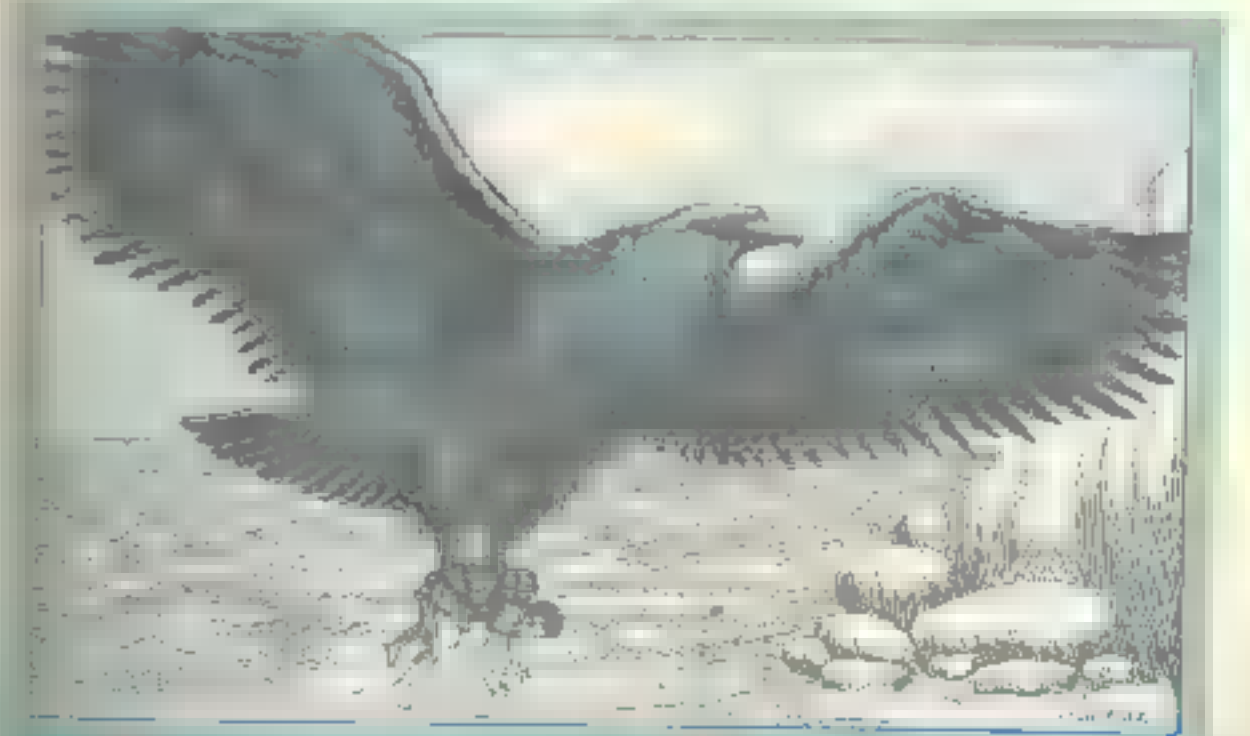
“आता तरी सांगाल का या घरच्या लोकांच्या दुःखाचे मूळ कारण?” राजहंसने विचारले.

“नाही, मी नाही सांगणार. ते कळल्याने तुझे हिण होणार नाही. दुसरे एक सांगून ठेवतो, तू पूर्वेकडील हा दरवाजा कापी घुकूनघुडा उघडू. हा दरवाजा उघडून बाहेर येलास तर तुला पश्चात्ताप

करावा लागेल.” मालकाने त्याला समजावून सांगितले.

अज्ञातज्ञाने राजहंसाला सावध केल्याने तो श्रीमंत मनुष्य तीर्थयात्रेला निघाला. एक दिवशी राजहंसाच्या मनात पूर्वेकडचा दरवाजा उघडण्याची अनावर इच्छा उत्पन्न झाली. तो दरवाजा उघडल्यावर एक खोली त्याला दिसली. त्यात एक भुशार होते. तो त्या भुशाराच्या बाहेर समुद्रकाठी येऊन पोचला.

वेध एक फार मोठा पक्षी धरल्या होता. तो उभत राजहंसजवळ आला आणि त्याला आपल्या पंथ्यात धरून समुद्रपार एखात निर्जन बटावर सोडून निघून गेला.

राजहंस समुद्रकाठी उभा राहून एकावे गलबत किंवा जहाज दिसते का, पाहू लागला. थोड्या वेळाने त्याच्या सुदैवाने तिकडे एक जहाज येत असलेले दिसले. ते गलबत बल्बूकीत आणणाऱ्या सर्व स्थिमांच होत्या. त्यांनी राजहंसाला त्या जहाजात बसवून घेतले आणि निघात्या.

जहाजाची मालकीण राजहंसाला एका राजवाड्यात घेऊन गेली आणि म्हणाली—
“मी या देशाची राणी आहे. मी गुह्याशी स्वयंवर झाल्या प्यायचे ठरविले आहे. तू देशाचा राजा होशील.”

“ओह, मी तयार आहे मला त्यात आनंदच वाटेल.” त्यानंतर राजहंसाने राणीची निवाड घेतला आणि मुखापूर्वक राहू लागला. एक दिवशी तो आपल्या मायकोयरींवर राजवाड्यात हिश्ट असला एका बंद दरवाज्याजवळ येऊन विचारू लागला—“या खोलीत काय आहे?”

“काय आहे, कोणत्या माहोत नाही. पोरामोठ्यांनी कधी हे दार उघडू नका असे सांगितले आहे.” राणी म्हणाली.

एकदा राजहंसाने संधी पाहून आपल्या मायकोला सांगितल्याशिवाय तो दरवाजा उघडला त्यात एक भुयार होते. त्या भुयारातून गेल्यावर तो समुद्रकाठी येऊन पोचला तेथे फिरत भ्रमना एक मोठा पक्षी उचलून घेऊन गेला आणि पहिल्या घरात टाकून गेला.

राजहंस आपल्या राणीची आठवण काढून रडू लागला तेव्हा घरचे लोक होते हे त्याच्या लक्षात आले.

तीर्थयात्रा संपवून घराचा मालक परत येऊन पाहतो राजहंसाला त्याला फरक दिसून आला तो म्हणाला—
“तू देखील आता त्यांच्यापैकीच एक आहेस तुला स्वतःचे हिश्ट कशात आहे, हे कळत नाही म्हणून त्याचे फक्त भोग.”

पडके देऊळ

[३०]

[उन्मत्त काय धाळल्यामुळे नांगसोम केवघासारखा भोरडू पावला. पुजात्याने त्याला धरले व देवळाच्या प्रोद्यार्थ निघाला. डोंगरावर शिखीमुख वगैरेनी त्याला अडवून त्याला जाळान केले त्या जंगला पायाळ नागा तरी त्याच्याशी जहापट नालू जसना पुजारी दरीत पडला. नांगसोमने दरीत उडी टाकली पुढे—]

नांगसोमने ‘पडके देऊळ’, ‘पडके देऊळ’

असे ओरडत दरीत उडी टाकली. ते राहून शिखीमुख विक्रमकेसरी यक्कच झाले. मोल्भरा गावाहून नांगसोम मोठी हुशारी दाखवून त्यांना वृश्चिक द्वीपापर्यंत मुखरूप घेऊन आला होता. तेथे पोचल्यावर मुद्रा त्याने पुष्कळ मदत केली होती. अग एका हुशार व साहसी वहादूर सगंधीदाराचा शोबट अशा अनपेक्षित रीतीने म्हावा याचे

त्यांना फार फार दुख झाले. काय करावे, कोणाला काही सुचना

“शिखी! आपला एक फार चांगला साथी घेला, बघ. त्याने उन्मत्त कात आऊन कोणत्या चिन्वासाने ह्या भयंकर धोक्यान स्वत होऊन उडी घेतली जसावी?” विक्रमने शिखीला विचारले.

शिखीमुख काही उत्तर देणार इतक्यात जांगला जोराने कण्ठ म्हणाला—“शिखी

तव्हे, तर तुम्ही हिमत्पण पाहून मी थक्क झालो, म्हणून तुम्हाला नमस्कार तर तो पुजारी या खेपेदेखील हातातून गिरवून मला अमता." त्यानंतर जांगलाच्या जखमेतून वहात असलेले रक्त पाहून चारी बाजूला मजर फिरवीत म्हणाला—"अरे! आम्ही तरी कसे मूर्ख आहो! याची जखमदेखील आम्ही आतापर्यंत बांधली नाही. किती रक्त वाहते आहे पहा."

वृश्चिक जातीचा विक्रमकेसरी जांगलाला सादर शिरला. कसला तरी पाला आणून त्याने जखमेवर लावला व पट्टी बांधली. तेव्हा विक्रमकेसरी जांगलाला म्हणाला—"बागला! तू म्हणतोस मला नांगसोमच नव्हे, तो पुजारीबुद्धां हाडाला अडकून जिवंत नसेल कशावरून? तुला काय वाटते विल्ली?"

"बरोबर आहे तुमचे म्हणणे! तो जिवंत असला तर त्याने आश्चर्य करण्याचे कारण नाही." जांगला म्हणाला.

ते ऐकून वृश्चिक नायक रागाने म्हणाला—"जिवंत असेल तर त्या दोषा येरडांना पोण्णिमेच्या दिवशी वृश्चिक मातेच्या चरणावर बळी देईन. सोडीन वाटले होय तुम्हांला? दोषांपैकी एक लढाड आहे व

दुसऱ्याने उन्मत्त कात लाऊन वृश्चिक मातेचा अपमान केला आहे."

वृश्चिक म्हणाला ते ऐकून विक्रमकेसरी म्हणाला त्याने लागेच तलवार उपसली व म्हणाला—"तू या वृश्चिक दोषाचा अप्रफुकाही राजा असल्यासारखा बोलतो आहेस की रे! आम्हाला देवीसमोर बळी देणे तुला इतके सोंपे वाटले होय? पोदेखील तुम्ही विल्ली आहे ते पाहतो. हिमत असेल तर घेऊन ये माझ्यासमोर!"

विक्रमकेसरी म्हणाला ते ऐकून वृश्चिक जातीचे लोक आपल्या रक्षणासाठी त्याच्या चारी बाजूला पोळका करून उभे राहले. पाच एक मिनिटांनी वृश्चिक नायक आपली दगडाची कुन्हाड घेऊन एकटा विक्रमकेसरीसमोर मस्त हत्तीसारखा झोलत येऊन उभा राहला.

जिखीने प्रसंग ओळखला. आता वृश्चिक मातेसमोर बळी कोणी जातो किंवा नाही त्यापूर्वी रक्तपात मात्र नोठपा प्रमाणावर होणार हे निश्चित होते. विक्रमकेसरीसमोर वृश्चिक नायक टिकाव धरू शकणार नाही हे जिखीला माहीत होते. तलवारीचा एक वार वृश्चिक नायकाचे मुंडके उडवायला पुरे होता.

जिखीमुख दोषाच्या सभ्ये येऊन राहला बरोबर जागला पण होता. इध्नु-जातीच्या मोडक्या तोडक्या भाषेत म्हणाला—"वृश्चिकनायका! तू अशी धाई करू नकोस! विक्रमकेसरीच्या तलवारीसमोर तुम्ही दगडाची कुन्हाड कुचकामाची आहे. अरे! हे निरर्थक भांडण कशासाठी? वृश्चिक मातेचे देऊळ आहे कोठे हेसुद्धा तुम्हांला कळले नाही. नांगसोम जिवंत आहे की मेला हेदेखील आपल्याला बजून माहीत नाही. मग फुकटाचे भांडण कशासाठी करता?"

जांगलाने जिखी म्हणाला ते इध्नु जातीच्या भाषेत वृश्चिक नायकाला

समजावून नागितले वृश्चिक नायक मोठ्याने ओरडून म्हणाला—“हे वट माझे आहे. येथे आम्हीने सर्व माझे गुलाम आहेत!”

जे ऐकून विक्रम बेड्यासारखा तळवार घेऊन त्याच्या अंगावर आवणार इतक्यात शिखीमुख त्याला अडवून म्हणाला—“कोणो स्वतः कोणाचा गुलाम होत नसतो. तू आमच्याहून जास्त शक्तिवान आहेस हे दाखवून दिलेस तर आम्हाला गुलाम करून घेतील याची आम्हांला खात्री पटेल. मी तुझ्या मल्या करता सांगतो आहे, ही तलवार तुझ्या दगडाच्या कुन्हाडी पेक्षा जास्त तीक्ष्ण

आहे व कळकट आहे हे विसरू नकोस. या तलवारी-पेक्षा जास्त कळकट व तीक्ष्ण हत्यार तुला ज्या दिवशी मिळेल त्या दिवशी कदाचित आम्ही तुझे गुलाम होऊ. गोंपमंत तुझ्या उड्या हा आरडाओरडा फुकट आहे.”

शिखीमुख म्हणाला ते आंगळाने घोटल्यात वृश्चिक नायकाला नागितले त्याने. विक्रमच्या हातातली तलवार घेऊन आपल्या मनगटावर तिचे पाते ठेवले. नंतर तलवार थाकूळी मारून पाते ठेवले होते तेथे गताचे थेंब होते ते दाखवून जावला म्हणाला—“पाहिळीस तलवारीची धार? शिखीघनी म्हणतील तसे कर. नाहीतर आपला जीव फुकट घालवून बसतील.”

वृश्चिक नायकाचे डोळे रागात लाल झाले. तो जोराने एकदा ओरडला आणि हातातली कुन्हाड दूर फेंकून देऊन रडत उठून ताढ राहून म्हणाला—“ठीक! ये, भग्न फेंकून देऊन मी ददात्या आव्हान करतो आहे. वन ये पुढे.”

तलवार फेंकून देऊन विक्रम कुन्हेला तयार झाला. शिखी त्याला अडवून

म्हणाला—“या वृश्चिक जातीच्या नायकांनी युद्ध करण्याचा अधिकार दुसऱ्या एका जातीच्या नायकाच्या मुलाचा आहे. याच्या अनुयायावर कडक नजर ठेवा.” असे म्हणत शिखीमुखने वृश्चिक नायकावर झडप मारली.

दोघाचा परस्परावर मुष्टिप्रहार सुरू झाला. वृश्चिक शिखीमुखहून निश्चितच जास्त यत्नवान होता. परंतु शिखी वृश्चिक नायकाहून जास्त होता व त्याला डावपेचांची चांगली माहिती होती. शिखीने स्वतःचा बचाव करीत वृश्चिक नायकाच्या छातीत दोघ्यात दोघ्यावर ठोसे दिले आणि तो घाबरला आहे हे ओळखून त्याला इतक्या जोराने ककलले की वृश्चिक नायक दूर जाऊन पडला. नंतर घाबत जाऊन त्याच्या उगवर उभला व एका हाताने आवळून दुसऱ्या हाताने त्याची शेडी घरली. दोन्हीनदां त्याचे डोळे जमिनीवर आदळले तेव्हा वृश्चिक नायकाचे डोळे बाहेर आले. वृश्चिक नायक धापा टाकीत “सोड रे, वाघा! मी हारलो!” असे म्हणू लागला. जांगळाने, वृश्चिक नायक म्हणाला ते शिखीने नागितले म्हणाला—“शिखीघनी!

तो माफी करा, म्हणतो आहे. तो आवुध्यभर आपला गुलाम व्हायला तयार आहे. सोडा त्याला.”

शिखीमुख त्याला सोडून उभा राहला त्याच्या पाठोपाठ वृश्चिक नायक पण उभा राहला. तो शिखीच्या पायां पडून काही तरी पुढपुढला. नायकाला शिखीचे पाय धरून वसलेला पाहून त्याच्या अनुयायांनी शिखीला साष्टांग नमस्कार केला.

शिखीमुख वृश्चिक नायकाला दोन्ही हात घेऊन उभा करून म्हणाला—“माणसाने भाणसाला कुठ्या मांजरासारखे गुलाम करून ठेवलेले मला पसंत नाही. झाले गेले आपण

विसरून या. आजपासून आपण सर्व मित्र !”

वृश्चिक नायकाच्या डोळ्यातून सारा मग अश्रू वाहू लागले. त्याने शिखीमुख व विव्रम दोघांची भाफी मागितली व त्यांचे आभार मानून आपल्या अनुयायांना म्हणाला—“आजपासून शिखी धनी आपल्या सर्वांचे नायक आहेत. हुकमाप्रमाणे वागणे आपले कर्तव्य आहे.”

त्यानंतर सर्वांनी झाडाखाली बसून खाऊन पिऊन घेतले. शिखी व विव्रम दोघांनी पुढे वाग करायचे पाविषयी परस्परांचा सल्ला घेतला. नांगसोम, जांगलाने सांगित-

ल्याप्रमाणे कोठेतरी नुरक्षित अडकून राहला असावा, असेच दोघांना वाटत होते. ते एकून जांगलाने पुजारी मेल्ल गसावा हे ठिकाण ठेवायला सांगितले.

वृश्चिक नायकाने त्याला वाटत असलेला प्रसन्न केला म्हणाला—“उन्मत्त काताचा प्रभाव अद्भुत आहे. दरीत उडी मारण्यापूर्वी नांगसोम ‘पडके देऊळ’ असे ओरडत होता. ती गोष्ट वेहेण्यामुळे नव्हे त्याला पडके देऊळ काहीने दिसले असाणार !”

“पटक्या देवळाची गोष्ट देव जाणे ! आपण दरीत जाऊन नांगसोमला बांधवू. जांगला म्हणतो तसा पुजारी साडाच्या काठांत अडवून कोठे जिवंत असेल तर उतर कर या. काळोख पडायच्या आत काय पुरे जाले पाहिजे.” शिखीमुख म्हणाला.

“आपला हुकूम मान्य आहे मालक ! पण या दरीत विचूच नव्हेत तर मोठमोठे साप, हत्ती, सिंह, चित्ते.....”

वृश्चिक नायकाला मध्येच थांबवून शिखी म्हणाला—“हे बेटच भयंकर आहे हे कोणाला माहीत नाही. वृश्चिक मातेचे देऊळपण याच दरीत आहे. नाही का ? त्या

देवळाचा शोध काढून देवीची पूजा करण्याचे तुमचे कर्तव्य नाही का ?”

“त्या मातेसाठी जाव्ही आपला जीव देऊ. मी उन्मत्त कात खाल्ली असता तर भीषिमेच्या दिक्की देवीसमोर नरबली दिला असता. नरबली शिवाय देवी प्रसन्न होणार नाही.” वृश्चिक नायक म्हणाला.

“अरे ! नरबली देण्याची गोष्ट पुढे पाहून घेऊ. प्रथम दरीत तर जाय.” शिखी म्हणाला.

सर्व जोगर माथ्यावरून दरीत लागले. वृश्चिक नायक सर्वांच्या पुढे वाट दाखवायला चालू लागला. त्याने सांगितल्याप्रमाणे ती दरी खरोखरच भयंकर होती. त्या दरीत अधिकांश भाडे वडांची होती. ती दूरवर पसरलेली होती व त्याच्या पारंग्या खाली जमिनीपर्यंत लोंबत होत्या. त्यांच्या खाली हत्ती फिरत होते. दुसऱ्या तिहांनी गर्जना ऐकू घेत होते. साडाच्या फाटाना जाणोजागी लोंबत असलेले आणि त्याच्या बुडावर मोठमोठे विचू चढत उतरत असलेले दिसत होते.

शिखीमुख व त्याचे साथी जाणाऱ्यांनी हत्यारे सज्ज ठेवून उतरत होते.

जागी नांगसोमने उडी टाकली होती त्या बाजूला वृश्चिक नायक क्षणाप्रक्षणा पावले टाकीत जात होता. त्या बाजूला वृक्षवेळी दाट होत्या.

वृश्चिक नायक वर भान करून फाद्यांकडे पहात थोडे अंतर चालून गेल्यावर एकचम एका जागी थांबला आणि पाठीमागून येणाऱ्या शिखीमुखला म्हणाला—“धनी ! नांगसोमने उडी मारली होती त्या जागी आपण येऊन पोचलो आहो. वर भाटावर पहा, कोणीतरी तेथे दिसतो आहे. पण तेथेवर जाण्यात शक्य आहे. कारण त्या साडाखाली हत्तीचा कळप आहे.”

शिखी व विक्रमने त्या वाजूला पाहिले. त्यांना सुडा झाडावर एक मनुष्याकृती दिसली. वृश्चिक नायक शिखीला म्हणाला— "माणक! प्रथम तो नांगसोमच आहे. याची खात्री घेऊ या. नंतर हत्तीच्या कळ्याला पळवून लावण्याचा विचार करू. नाहीतर ते एखादे भस्वल सुडा असू शकेल."

शिखीमुख विक्रम ती आकृति माणसाची वाटते, मग भस्वल कसे असेल, या पिढ्यारात असता, कुळा मुकू लागला म्हणून दोघांनी त्याहाळून पाहिले. तेव्हा तो नांगसोमच असला पाहिजे, असे त्यांना वाटले.

"विक्रम! पहिल्याने तो हत्तीचा कळग तेथून गेला पाहिजे. नंतर आपल्या पंकी कोणोदगी झाडावर चढून नांगसोमला उचलून खात्री घेऊन येऊ." शिखी म्हणाला.

त्याच वेळी दोन हत्ती त्याच्या अंगावर धावून आले. तेव्हा वृश्चिक नायक म्हणाला— "तुम्ही सर्व जडकाआड जाऊन उभे राहू. हत्ती जोर-जोराने थान फडफडवीत सोडा जोरजोराने हलवीत त्याच्या अंगावर धावून आले, पण दोन क्षणकाभभूत त्यांना आत धिरता गेहना तेव्हा लागले त्याच वेळी शिखीच्या साचीदारांनी खडक हलवून हत्तीवर हत्ती ओरडत दूर पळवून गेले.

हत्ती निघून गेल्यावर संवजण त्या झाडाखाली आले वृश्चिक नायकाच्या आज्ञेने त्याचा एक अनुयायी झाडावर चढण्यासाठी पुढे सरसावला. तेव्हा जांगला हानातली काठी फेकून देऊन माकडासारखा झपझप चढू लागला. (चालू)

हत्ती निघून गेल्यावर संवजण त्या झाडाखाली आले वृश्चिक नायकाच्या आज्ञेने त्याचा एक अनुयायी झाडावर चढण्यासाठी पुढे सरसावला. तेव्हा जांगला हानातली काठी फेकून देऊन माकडासारखा झपझप चढू लागला. (चालू)

तीन राण्या

विश्वादिभ्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो पुन्हा झाडाजवळ गेला, प्रत काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीवपणे त्यालाच्या दिशेने जाऊ लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ म्हणाला— "राजा! कोणावर इतका विषवास करून करीत आहेस मला माहीत नाही परंतु त्याच्या विश्वासपात्रतेबद्दल सुडा तू जात्री करून घ्यावीस असे भला वाटते नाही तू देखील मयंकवेशाचा राजा सुजितवर्मा धाड्यासारखा संकटात सापडशील. तुला येऊ नये म्हणून त्याच्या राण्यांची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

मयंक देशाच्या राजकुमाराचे नाव सुजितवर्मा असे होते. मयंक देशाच्या राजकुमाराचे विवाह पिढ्यान् पिढ्या

वेताळाच्या गोष्टी

स्वयंवर झाले. त्या स्वयंवराच्या वेळी अनंदा राजकुमाराबरोबर मुजितवर्माने पण भाग घेतला.

स्वयंवराच्या वाड्यात गाऊल टाकताच सौम्यलतेला पाहून मुजितवर्मा तिच्या रूपावर भाळला परंतु सौम्यलता वरमाळा घेऊन (एकेक राजकुमारांना एकाच मुजितवर्माजिवला आली व त्यालासुद्धा घातल्याशिवाय पुढे गेली. त्याने दुसऱ्याच एका राजकुमारावर प्रेम होते आणि त्याच्या गळ्यात चालायचा विचार तिने केला होता.

परंतु मुजितवर्माना सौम्यलतेने त्याला वरमाळा घातली नाही याबद्दल अपमान वाटला. त्याने तिचा हात धरून म्हणाला—“मी या राजकन्येला घेऊन घेऊन जात आहे. कोणाला माझ्याशी त्याबद्दल द्वंद्व करावयाचे असेल तर त्याने यावे.” त्याने आव्हान देऊन केले.

मुजितवर्मासो घुडाला कोणी तयार झाला नाही. परंतु तिचा प्रेमी तरुण तलवार उपमून म्हणाला—“राजकुमारीच्या मानरक्षणासाठी मी तयार आहे. माझ्या मदतीला कोणी मायला तयार असेल तर त्याने यावे.”

परंतु त्या तरुणाच्या मदतीला कोणी धाडला नाही. तो एका मुजितवर्माशी झुंजुद्ध करीत असताना गावला त्यातून मुजितवर्मा सौम्यलतेला घेऊन आपल्या राजधानीच्या राणी तिच्या विवाह करून दिले. राणी म्हणून

ही गोष्ट घडल्या. तसे मुजितवर्मा शिकारीसाठी जंगलात गेला होता. त्याच्या एका तरोयरात तरुण स्त्री दिसली तिच्या रूपावर मुग्ध होऊन त्याने तिचा हात धरला. रातीच्या एका मुलीचा मानभंग झालेला रातटी रातीच्या लोकांना पणना नाही. शेकडो तरुण लोक धावले आणि त्यांनी राजाला घेरले. राजाने शक्ति कमी होते म्हणून काही काळ पळवला.

मुजितवर्मा जंगली रातीच्या कानांनी तिच्या कानांवर तिला पण आपली राणी बनव घेतले. जंगली तरुणांनी मोठ्या ओढावनि राजाची मित्रता मान्य केली.

मुजितवर्मा आपल्या तीनही राण्यांबरोबर सुखाने राहू लागला. एक दिवशी त्याच्याकडे एक सिद्धयोगी आला.

जेवणाच्या वेळी तिन्ही राण्या बाहेरला आल्या. योग्यने राण्यांच्या हातने जेवण नाकारले आणि नोकरांनी बाहेरले तेव्हांच जेवला. जेवण झाल्यावर एकांताने राजाने विचारले—“योगीराज! मीन राण्यांना जेवण सांगितले होते. परंतु आपण ते नाकारले?”

योगी म्हणाला—“राजा! तुम्हाला राण्यांचा स्वभाव कदाचित्त तुझ्यापेक्षा मलाच जास्त माहीत आहे असे दिसते. एका राणीवर तर विश्वास करणेच चुक!”

ते ऐकून राजा बकित्त झाला. तिथी राजाशी प्रेमाने वागत. तिथी राण्या

प्रथमा नावाच्या देशाच्या राजकन्यांपोती होत आले होते. त्याच देशाच्या पट्टराण्या होत आल्या होत्या. म्हणून प्रथमाची राजकन्या सौदामिनी ही वयात आल्यावर तिचा विवाह मुजितवर्माबरोबर झाला. त्या वेळी त्याचे वय अगदी वयाचे होते. सौदामिनी वयाने त्याच्याहून थोडी मोठी होती.

मुजितवर्मा पंचवीसाच्या वर्षी गादीवर बसला तेव्हा सौदामिनीसुद्धा त्याच्याबरोबर गादीवर बसली व पट्टराणी झाली. मुजितवर्मा गादीवर बसल्यानंतर काही दिवसांनी विदर्भाची राजकुमारी सौम्यलतेचे

परस्परालंघी सदलीमस्त्यखेलील करोत नभत
म्हणून राजा म्हणाला—“योगिराज! मला
■ विचित्रच वाटते. माझ्या तिन्ही राण्यात
अविश्वसनीय राणी कोणती?”

“राजा! याचे उत्तर देणे मला रास्त
वाटत नाही. परंतु एवढे मात्र सांगू शकतो
की तिथींपैकी एक त्यागण्यायोग्य आहे.
तुम्ही ती राणी कोण हे ओळखून तिचा त्याग
कर.” योगी म्हणाला.

“मला एकीवरदेखील शंका करायला
जागा दिसत नाही. आपणच विश्वास
करण्यायोग्य कोण आहे हे सांगण्याची कृपा
करावी.” राजा म्हणाला.

“राजा! हे मित्र करणे तेवढे कठीण
नाही. मी नांगतो ते कर.” योग्याने
राजाला एक उपाय सांगितला.

बोड्याच वेळात राजवाड्यात रातमी
पमरली की राजा एकाएकी पोटापुलावे
आजारी पडला आहे. यत्नकर औषध
पाणी ■ नाही तर महाराज वांचणे
कठीण.

सर्वांनी योगिराजाकडे राजन विचारले—
“योगिराज! या आजारला काही इलाज
नाही का?”

“■ राण्यांची आपले चरण
धुवून ते पाणी राजाकडे प्यायला पाठवावे.
ते प्याल्याने राजाची तब्येत सुधारेल.”
योगिराजाची दवाज सांगितला.

नमच एक दासी तीन मुवणे कलश
घेऊन तिघां राणीच्या महालात गेली. ती
परत आली तेव्हा दोनच कलश तिच्या
हातात होते. म्हणाली—“महाराज! योग्या
राणी सरकारांची पाय धुवून पाणी घायला
नकार दिला आहे.”

राजाने दासीला पाठवून देऊन योगि-
राजाला विचारले—“योगिराज! तरमग
आमच्या पट्टराणीच का अविश्वसनीय
म्हणावयाच्या? तिने आपल्या पायाचे पाणी

देण्यास नकार का बरे दिला? मी या
आजारात मेल्ले तर तिला त्याची फिकोर
नाही घरेच म्हणावयाचे का?”

“राजा! अशी धाई करू नकोस. दोन
कुत्री घेऊन पायला सांग.” योगी म्हणाला.
दोन्ही सांज्यातले पाणी दोन ताटात ओतून
कुत्र्यांना प्यायला दिले. त्याच्या पैकी
एक कुत्रे पाणी पिऊन भोट्याच वेळात
तडफटून गेले.”

“राजा! ■ का ■ सांज्यातले
पाणी पाठविणारी राणी परिग्राहयोग्य
आहे. तिच्यामुळे तुझ्या जिवाना सतत
पोता आहे.” योगीराज म्हणाले.

राजाने पुष्कळ विचार करून ते पाणी
पाठविणारी दुसरी राणी होती हे ओळखले.
म्हणून त्याने आपल्या दुसऱ्या राणीला
मोडून ■ आणि आपल्या दोघां राणी-
बरोबर आनंदाने पुढील आयुष्य घालविले.
येथवर मोष्ट सांगून ■ म्हणाला—
“राजा! ■ मनात एक दोन शंका
आहत ■ मोठ्या राणीवर ■
आला तेव्हा त्या योग्याने ती शंका चुकीची
असल्याचे का सांगितले? तिने आपले पाय
धुवून ते पाणी राजाकडे का नाही पाठविले?
दुसऱ्या राणीने पाय धुतलेल्या पाण्यात विष
मिळविले आहे हे राजाला वासे पळले?

उत्तर माहीत करून या शंकाचे समाधान तु
सांगितले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच
आहे. तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन
तुझ्याच पायांवर लोटू लागतील."

तेव्हा विक्रमाकें म्हणाला—"मोठ्या
राणीने घुतलेले पाणी पाठविलेच नाही
ती निर्दोष होती शेच ठरते. याशिवाय राजा
आपल्या आज्ञानेच मेला असता तरी तिने
पाठविलेल्या पाण्यामुळेच तो मेला असा
आरोप सिध्दावर विनाकारण लागला
आपल्या पायाचे पाणी प्याल्याने
राजाचा आजार बरा होईल असे
सर्वात धाकट्या राणीलाच वाटले. कारण
ती रानटी जातीची होती. अशा पोण्टीवर
तिचा विश्वास बसणं शक्य होते. मघल्या
राणीचा असल्या अंधविश्वासावर विश्वास
नव्हता. परंतु राजाला ठार करायला एक
पाथ्थन सहजी मिळाले असे तिला वाटले.
तिने विष घालून दिलेले पाणी पिऊन राजा

मेला असता तर राजा आज्ञानेच मेला
असे लोकांना वाटले असते व ती निर्दोषच
ठरली असती. विष कालविले असल्याची
गोष्ट कोणा कानांनी ओळखून सांगितली
असती तर ते अमुक राणीने पाठविलेले पाणी
होते तो शकला नसता. दोघा राण्यां
पैकी मघलीनेच ते पाणी पाठविले हे राजाला
सहजी कळले. कारण तिसरी एका रानटी
कृळात जन्मलेली होती. राजाबरोबर
विवाह झाल्यामुळे तिला समाजात मानाचे
कार मोठे स्थान मिळाले होते तेव्हा ती
असले पुणित काम करणे नव्हते.
मघल्या राणीला तिच्या प्रियकराची तिचा
विवाह न होऊ शकल्याबद्दल राजावर राग
होता. तेव्हा मुडाच्या भावनेने तिने हे
काम केले असल्यास नवल नाही."

तन्हेने राजाचे मौन भंग होताच
वेताळ प्रेताबरोबर जडव्य झाला व झाडाळा
जाऊन लोवकळू लागला. (कल्पित)

कुरूप राजकुमारी

एका रात्री एक गेतवारी रद्दात असे त्याला
तीन मुळगे होते. ते घ्यायला गेल्या तेव्हा
गेतपन्थाने बोलावून सांगितले
मुलांनो! तुम्ही निरनिराळे देशाटनाला
जा. पैसे मिळवा, आणि ऐपती-
प्रभाषे व आवडीप्रमाणे लग्न करून

उपदेश ऐकून मोठा मुलगा सर्वात
प्रथम देशाटनाला निघाला. बापाने वाटचर्चा-
साठी त्याला घोडे पैसे दिले. मोठा मुलगा
देशाटन करीत फिरू लागला. वाटेत त्याला
एक भनुष्य भेटला. त्याने त्याला खेळायला
बोलाविले. तो एक जुगारी होता. मोठ्या
मुलाला वाटले की जुगार खेळण्यात सहजी
पुष्कट पैसे मिळतील. खूप पैसे मिळाल्यावर
एन्नाशा सुंदर मृलीशी लग्नपण होईल.

परंतु जुगारीत तो बापाकडून प्रवासा-
साठी म्हणून वाणलेले पैसे घालवून
बसला. अगदी रिकाम्या हाताने त्याला

पुढला प्रवास करावा लागला. जुगारी तो
तलावाच्या काठी आईने दिलेली
मीठभाकर खायला बसला. त्याने
म्हणून आपले गाळोडे उधडले आणि
इतक्यात एक बाई समोर आली व म्हणाली-
"मला सुद्धा थोडे खायला देता का?"

ती बाई दिसायला कुरूप होती. तरी
मोठा मुलगा म्हणाला-"ये बस! देतो,
माझ्याजवळ असेच ते."

दोघे खायला बसले तेव्हा त्या बाईने
विचारले-"कोण तूम्ही, कोठे निघालात
आणि कोणत्या कामासाठी?"

"मी एका श्रीमंताच्या मृलीशी लग्न
करण्याच्या हेतूने जात आहे. तसे दुसरे
मला नाही." मोठा मुलगा म्हणाला.

"तू माझ्याशी लग्नाला तयार आहेस
का? मी एक राजकन्या आहे." ती स्त्री
म्हणाली.

अप्सरेसारख्या सुंदर दोन राजकन्या आहेत त्यांच्यापैकी एकीशी लग्न करून घे

मोठा मुलगा लगेच निघाला सध्या-काळच्या सुमारास तो झाडांभोताड वनात किल्ल्याजवळ येऊन पोचला त्याने थंडा वाजवल्याबरोबर दरवाजा उघडला.

मोठा मुलगा गेल्या गेल्या आत कोणी मनास दिसला नाही. किल्ल्यात दगडाच्या मूर्ती मात्र दिसल्या. त्या मूर्ती पुण्याच्या व बायकाच्या होत्या. त्याने विचार केला या मूर्ती पडवणारा कोणी मोठा काश्मीर भ्रमणार. तो ध्यान देऊन मूर्ती पहात होता तेव्हा त्याला पाठीमागून कोणीतरी मारली आणि विचारले- "कोण रे तू? काय पाहिजे तुला?"

मोठ्या मुलाने दबकून मागे पाहिले. समोर एक कुरूप म्हातारी होती. तिच्या हातात एक काठी होती.

"मी लग्न करण्यासाठी सुंदर मुलीच्या शोषार्थ आलो आहे. येथे सुंदर मुली आहेत असे ऐकून आलो आहे." मोठा मुलगा म्हणाला.

"मी तुझ्या लग्नाची व्यवस्था करून देईन, पण मी विचारले त्या प्रश्नांची प्रथम उत्तरे दे." ती म्हातारी म्हणाली.

समुद्राहून खोल वस्तू कोणती? कांद्याहून तीक्ष्ण बोचणारी वस्तू कोणती? मुनेहून जास्त मूल्यवान वस्तू कोणती?" म्हातारीने विचारले.

मोठा मुलगा त्या प्रश्नांची उत्तरे देऊ शकला नाही. म्हातारीने आपल्या काठीचे टोक त्याच्या अंगाला लावले मात्र, तो लगेच दगडाची मूर्त होऊन जागच्या जागे ठसा राहला.

मोठा मुलगा न आलेसा पाहून त्याचा भाऊ श्वासाला निघाला. त्याची सुता जुगाच्याशी भेट झाली. त्याने दुसऱ्या मुलाला खेळवत बोलविले. "मला जुगार खेळवान येत नाही, पाहिजे तर माझ्या-जवळचे अर्थ पैसे मी देऊन टाकतो." दुसरा म्हणाला.

जुगाच्याने दुसऱ्या मुलाकडून अर्थ पैसे घेतले व म्हणाला-"तू जिंकलास. भुकेहून जास्त किमतीची वस्तू आजीवादी आहे. ही गोष्ट विसरू नकोस." असे सांगून तो निघून गेला.

दुसऱ्या सुमारास दुसरा मुलगा त्या तलावाच्या काठी सायला बसला. ती कुरूप स्त्री नेमकी त्या वेळी आली आणि

"काही खायला देतोस का?" तिने विचारले.

"पाहिजे तर का!" दुसरा मुलगा म्हणाला.

वाईने दुसऱ्या मुलाला तेच प्रश्न विचारले जे तिने पहिल्याला विचारले होते.

"मी पैसे मिळवायला व एका सुंदर स्त्रीशी विवाह करायला आत आहे." दुसरा म्हणाला.

"मी एक राजकुमारी आहे. माझ्याशी लग्न करतोस का?" त्या कुरूप स्त्रीने विचारले.

“तू राजकुमारी असलीस म्हणून काही? तुझ्यासारख्या कुरूप स्त्रीशी कोण लग्न करील?” ती म्हणाला.

“तर मग मी तुला अप्सरांसारखे सौंदर्य असलेल्या मुली एका जागी राहतात ती जागा सांगते.” ती स्त्री म्हणाली आणि तिने त्या जुन्या ओसाड किल्ल्याची गोष्ट त्याला सांगितली.

दुसरा भुलगा त्या किल्ल्याजवळ गेला. घंटा वाजवल्याबरोबर दार उघडले गेले, त्याने जात पाऊल टाकल्याबरोबर त्याला दगडाच्या सुंदर मूर्ती आणि त्यात त्याच्या भावाची मूर्त

दिसली. तो धक्का होऊन तिकडे पडून राहला.

त्याच वेळी जादुगारिणीने येऊन अनेक विचारले. त्याला भुकेहून जास्त मूल्यवान वस्तू कोणती या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असल्यासारखे वाटले परंतु एका-मागून एक विचित्र घडन गेलेल्या गोष्टी पाहून उत्तर आठवले नाही. जादुगारीण आपली काठी पेंडून आली. तेव्हा तो तेथून पळाला परंतु त्याच्या दुर्दैवाने जादुगारिणीच्या काठीचे टोक त्याला लागलेच आणि तो दगडाची एक मूर्त होऊन गेला.

दुसरा भाऊ पण पात न आलेला पाहून तिसरा भाऊ तिथाला.

त्याची भेट जुन्यामधील झाली व त्याने त्यालादेखील खेळावयाची बोलाविले. पहा मी पुष्कळ पैसे मिळविण्यासाठी घराबाहेर पडलो आहे. माझ्याजवळ जे चार पैसे आहेत त्यांच्यावर तुला डोक्या अर्धे तेव्हा तू हे सर्व पैसे घे आणि मुक्ती हो. असे सांगून तिसऱ्याने आपल्या पैशाची पिशवी त्या जुन्याला दिली.

जुगारी त्याला म्हणाला—“मित्रा! तूच जिकलास, मी हारलो. पण लक्षात ठेव,

भुकेहून जास्त मूल्यवान वस्तू आशीर्वाद आहे.” असे सांगून जुगारी निघून गेला.

तिसरा भुलगा दुपारपासून तळावाजवळ पेंडून पोचला आणि त्याने पाठीत शोडले. कोठून तरी ती कुठल्या स्त्री जवळ आली व तिने विचारले—“मला फार भुव लागली आहे, काही द्यायला देतोस का?”

“का! भूक काट्याहून जास्त बोलते माणसान्या” तिसरा म्हणाला.

त्यानंतर स्त्रीने तिसऱ्या भुलगापासून दोघांना पूर्वी विचारलेले विचारले.

“माझ्या वडिलांनी आम्हां तिघा भावंडांना स्वतःच्या पायावर उभे राहून पैसे

मिळवायला व स्वच्छेने लग्न करून घरी यायला पाठविले आहे. माझे भाऊ आतां पर्यंत आपल्या त्या प्रयत्नात यशस्वी असतील.” तिसरा म्हणाला.

“माझ्याशी कां नाही लग्न करून घेस? मी एक राजकुमारी आहे.” ती कुरूप स्त्री म्हणाली.

“एक राजकुमारी स्वतःच माझ्यासारख्याला करण्याची इच्छा करित असत तर मी तसे नकार काय देऊ? मला आपल्या घरी घेऊन चला. मी तुझ्या घरच्या वडील धाऱ्यांना ती गोष्ट विचारतो.” तिसरा म्हणाला.

चांदीचे आंघोळी

एका लहानशा राज्याचा एक राजा होता त्याचा एक सुंदर मुलगी होती. तिचे नाव **मृणाल** असे होते. **नेहमी** काहीतरी विचित्र विचित्र गोष्टींचा विचार करी तिच्या नेहमी विचित्र स्वप्ने पडत. **वयात** आली तेव्हा राजा **राणी** तिचा विवाह करून देण्याच्या काळजीत पडले.

"ही मुलगी तरी विचित्रच आहे. नेहमी काल्पनिक जगात हिडत असते. अगदी भोळी भावडी आहे. हिच्या वया नवरा मिळतो, न जाणे." प्रमदेचे आईवडील याच काळजीत **पडले**. याच सुमारास प्रमदाला एक विचित्र स्वप्न पडले. तसे विचित्र स्वप्न तिने त्यापूर्वी कधी पाहिले नव्हते.

स्वप्न पडत असता प्रमदा एका विचित्र लोकात होती तेथील वृक्षालता सोन्याच्या होत्या. त्यांना लागणारी फळे माणिकांची व नील मण्याची होती. नेणे नेहमी मोर

नाचत त्यांच्या पिसान विचित्र विचित्र त्यांचा बहुमूल्य रत्ने होती. चंदनाच्या फळांच्या **फिरत** **प्रमदा**ला किती मानद होत होता.

आणखी एक गोष्ट पडली. कोठून तरी एक मोठ्याचे बंदक उडत आले आणि प्रमदाच्या जवळपासच उतरले. एक तरुण **बंदकाजवळ** आला. लगेच ते बंदक उडून गेले. बंदक उतरले होते तेथे एक भंडे पडले होते. ती तरुण मुलगा अंडे उचलून घेऊन आला. प्रमदाच्या हातात ते भंडे देऊन ती तरुण मुलगा निघून गेली. प्रमदाने ते भंडे पाहिले, ते चांदीचे अंडे होते.

दुसऱ्या दिवशी प्रमदाने स्वप्नात पाहिले **सर्व** वर्णन करून सांगितले आणि म्हणाली—"ते अंडे सामान्य अंडे नव्हते. ते स्वप्नदेखील कल्पित स्वप्न नव्हते. मला स्वप्नात जो प्रदेश दिसला तो अवघड कोठ

तरी आहे. स्वप्नात भेटून ज्याचे मना ते अंडे दिले तोच माझा पती होणार." असे सांगून तिने प्रतिज्ञा केली की चांदीचे अंडे देणाऱ्या नगरात जाऊन ती इतर कोणाशी लग्न करणार नाही.

प्रमदेचे आईवडील तिच्या प्रेमांमुळे तिच्या रगावळे काहीतरी ते तिच्या म्हणाले— "बाळ! स्वप्नात तुला दिसला **मूळगा** रगात राहणारा ते तरी साकड्याक आम्ही त्याच्याशीच तुझे **लग्न** करून देऊ."

"मला डोक डोक आठवत नाही. **मला** चांदीचे भंडे आणून दिले तर मी त्याला ओळखीत." प्रमदा म्हणाली.

तिच्याशी लग्न करण्याची इच्छा असणाऱ्या राजकुमारांना प्रमदेच्या प्रतिज्ञेची गोष्ट कळली तेव्हा त्यांनी तिच्याशी लग्न करण्याचा विचारच आपल्या मनातून काढून टाकला. काहीजण चांदीचे अंडे देणाऱ्या बंदकांचा शोध करू लागले.

प्रमदाशी विवाह करण्याची इच्छा असणारा विजय नावाचा एक तरुण राजकुमार होता. त्याला **स्वप्ना**ची गोष्ट कळली तेव्हा त्याने आपल्या दरबारी जादुगराला बोलावून विचारले—"काय हो! मला बंदकाचे चांदीचे अंडे पाहिजे. ते कसे **मिळेल** ते सांगा!"

चांदीचे अंघ

एका लहानशा राज्याचा एक राजा होता त्याचा एक सुंदर मुलगी होती. तिचे नाव **मूल्गा** असे होते. **नेहमी** काहीतरी विचित्र विचित्र गोष्टींचा विचार करी तिच्या नेहमी विचित्र स्वप्ने पडत. **वयात** आली तेव्हा राजा **राणी** तिचा विवाह करून देण्याच्या काळजीत पडले.

"ही मुलगी तरी विचित्रच आहे. नेहमी काल्पनिक जगात हिडत असते. अगदी भोळी भावडी आहे. हिच्या वया नवरा मिळतो, न जाणे." प्रमदेचे आईवडील याच काळजीत **याच** सुमारास प्रमदाला एक विचित्र स्वप्न पडले. तसे विचित्र स्वप्न तिने त्यापूर्वी कधी पाहिले नव्हते.

स्वप्न पहात असता प्रमदा एका विचित्र लोकात होती तेथील वृक्षालता सोन्याच्या होत्या. त्यांना लागणारी फळे माणिकांची व नील मण्याची होती. नेणे नेहमी मोर

नाचत त्यांच्या पिसान विच विचित्र त्यांचा बहुमूल्य रत्ने होती. चंदनाच्या फळ्यांच्या **फिरत** **प्रमदा**ला किती मानद होत होता.

आणखी एक गोष्ट पडली. कोठून तरी एक मोन्याचे बंदक उडत आले आणि प्रमदाच्या जवळपासच उतरले. एक तरुण **बंदकाजवळ** आला. लगेच ते बंदक उडून गेले. बंदक उतरले होते तेथे एक भंडे पडले होते. ती तरुण मुलगा अंडे उचलून घेऊन आला. प्रमदाच्या हातात ते अंडे देऊन ती तरुण मुलगा निघून गेली. प्रमदाने ते अंडे पाहिले, ते चांदीचे अंडे होते.

दुसऱ्या दिवशी प्रमदाने स्वप्नात पाहिले **सर्व** वर्णन करून सांगितले आणि म्हणाली—"ते अंडे सामान्य अंडे नव्हते. ते स्वप्नदेखील कल्पित स्वप्न नव्हते. मला स्वप्नात जो प्रदेश दिसला तो अवघड कोठ

तरी आहे. स्वप्नात भेटून ज्याचे मना ते अंडे दिले तोच माझा पती होणार." असे सांगून तिने प्रतिज्ञा केली की चांदीचे अंडे देणाऱ्या नगरातून ती इतर कोणाशी लग्न करणार नाही.

प्रमदेचे आईवडील तिच्या प्रेमांमुळे तिच्या रगावळे काहीतरी ते तिच्या म्हणाल— "बाळ! स्वप्नात तुला दिसला **मूल्गा** राजा **राणी** देता हे तरी साकड्याक. आम्ही त्याच्याशीच तुझे **लग्न** करून देऊ."

"मला डोक डोक आठवत नाही. **मला** चांदीचे अंडे आणून दिले तर मी त्याला ओळखीत." प्रमदा म्हणाली.

तिच्याशी लग्न करण्याची इच्छा असणाऱ्या राजकुमारांना प्रमदेच्या प्रतिज्ञेची गोष्ट कळली तेव्हा त्यांनी तिच्याशी लग्न करण्याचा विचारच आपल्या मनातून काढून टाकला. काहीजण चांदीचे अंडे देणाऱ्या बंदकांचा शोध करू लागले.

प्रमदाशी विवाह करण्याची इच्छा असणारा विजय नावाचा एक तरुण राजकुमार होता. त्याला **स्वप्ना**ची गोष्ट कळली तेव्हा त्याने आपल्या दरबारी जादुगराला बोलावून विचारले—"काय हो! मला बंदकाचे चांदीचे अंडे पाहिजे. ते कसे **मिळेल** ते सांगा!"

त्या जादुगाराने जादूवर लिहिलेले अनेक ग्रंथ उगडून पाहिले आणि एक उपाय शोधून काढला. तो एक सामान्य बदकाचे अंडे घेऊन विजयच्या बरोबर आपल्या प्रयोगशाळेत आणून अंडे स्वच्छ पुसून काढले. ते वाळवून वेलाच्या दिव्याच्या बातीवरची काजळी त्याच्यावर चढवली. त्याने ते अंडे चिमट्यात ज्योतीवर धरून ते उलट सुलट छान फिरविले तेव्हा अंडे छान काळे झाले. त्यानंतर एक काचेच्या भांड्यात पाणी घालून चिमट्यात धरून ते अंडे पाण्यात बुडविले. काही वेळाने ते अंडे पांढीच्या अंधारामारसे धमकू लागले.

"राजकुमार! हे अंडे गेऊन राजकुमारीला सा. तिला एवढे सापून ठेपा की त्या अडघाला हात लावला किंवा हे पाण्यातून बाहेर काढले तर पाचे महत्त्व नाहीसे होते. नंतर त्या राजकन्येशी विवाह

करणे मपन्नीक परो पयन वा. जो सांगत त्याने विजयला पाठवून दिले.

बदकाचे चांदीचे अंडे पाहून समस्त देहगान विसरून गेली. ती पाण्यातून बाहेर काढू लागली. तेव्हा विजय तिच्या अडवून म्हणाला-"हे अंडे सा कायला नाही. याला हात लावला किंवा पाण्यातून बाहेर काढले तर त्याचा प्रभाव नाहीसा होईल."

राजकुमारी त्या राजकुमाराला म्हणाली-"बरोबर! मी तुम्हांला पाठवून देते."

प्रमदेच्या आईबाडांना परमानंद झाला. त्यांनी विजय बरोबर विवाह करून दिला. विवाह झाल्यानंतर विजयने आपल्या बायकोला ती पुक्ती मागितली. प्रमदाने त्याला त्याच्या कुमारीबद्दल समा घेई.

विजयने जी पुक्ती केली होती, ती आपल्याला मुद्दा करता येईल.

हान्मुल रसोद जेव्हा बगदादचे खलीफा होते तेव्हा एका गावातून दुसऱ्या गावाला टपालाची नेमणा कबूतर करात. टपाल खात्याची व्यवस्था करण्यासाठी खलीफांनी एका योग्य व्यक्तीला नेमले होते. त्याला एक दोनार पगार देण्यात येत असे.

काही वर्षे काम केल्यावर ना भविषारी मरण पावला. तेव्हापासून कबूतरांकरची होणारी टपालाची पण बंद पडली. टपालाची व्यवस्था करण्यासाठी जी कबतर, पालवणे कुयी आणि नीशी गुलाम नेमलेले होते ते सर्व खलीफाकडे पयन आले.

कबूतराचे टपाल पाहणाऱ्या अधिकाऱ्याच्या बायकोचे नाव दिलेला होते व पुरीचे जेताचे असे होते. बरोबरचावर दिवलेला खलीफाच्या दरबारत विनंती केली की कबूतरांकरची टपालाची व्यवस्था

करण्याचे तिला थाव आणि तिच्या पतीला जी पगार देण्यात येत होता तो तिला देण्यात यावा. परंतु खलीफांनी तिच्या अर्थ नामजूर केला. कारण दिलेला ते कर शकेल की नाही, या गोष्टीवर खलीफांना शंका होती.

ही गोष्ट बघल्यानंतर खलीफांनी दोन कुप्रसिद्ध दरोडेखोरांना कोतवालाच्या पदावर नेमले. एवढेच नाव महमूद व दुसऱ्याचे हुसैन होते. खलीफांनी त्या दोरां दरोडेखोरांना पकडण्याचा पुष्कळ प्रयत्न केला होता परंतु त्यांना कोणी पकडू शकले नाहीत. तेव्हा खलीफांनी त्यांनाच कोतवालाच्या पदावर नेमले म्हणजे निदान त्यांच्याकरवी तरी इतर दरोडेखोरांचा बंदोबस्त चालला करता येईल.

खलीफांनी दिलेलाची विनंती नामजूर करून दोघां दरोडेखोरांना मोठ्या पदावर

नेमले म्हणून तिळा राग भाळा. आपली मूळगी जीनाथ जिळा म्हणाली "आज सकाळी चोर आणि कुट्याना पोठपोठ्या पदावर नमत आहेत आणि आम्हीच नावायक ठरलो का? हा अहमद आणि हमन माझ्या-ममोर किती टिकतात हे पाहते."

दिलेला वयान चाळीशी उलटलली हुंमार व चरण्या आहे हीं-की जीनाथमूळ आपलेही कोणत्याही वाचतील फमी नव्हती.

दिलेलाने एक दिवशी आपल्या गळ्यात जपमाळा घातल्या व तोंडावर धुरक्षा घालून आणि हातात सुफी लोकांचा सडा घेऊन सुफी फकीरांच्या वेपात धराबाहेर पडली.

मुस्तफा नावाचा एक अनुष्य बगदादचा एक माठा अधिकारी होता तो खलीफाच्या अगव्हाकाचा प्रमुख होता त्याच्या फार मोठा पगार मिळत असे त्याची वायकी फार मंदार होती तिचे नाव सातूत होते. मुस्तफाचे आयकावर नवतःचा त्रिवापली-कड प्रम होते म्हणून त्याला मुस्तफाळ म्हणून तरी त्याने दुसरे काम केले नाही. परंतु त्याला नहमी इतर दावाच्यासारखा सरावर दाव्यात नण्यासारखा स्वतःचा मुक्त्या नाही या गोष्टीबद्दल दुःख होते.

पतीला मुस्तफा नमन्याबद्दल फार दुःख असल्याचे कानूनला माहीत होते. तिने मुस्तफाळ नाही म्हणून पुढील औषधोपचार केले परंतु काही उपयोग झाला नाही.

दिलेला मुष्टी फकीरांच्या वेपात बगदादच्या गळ्यात "अन्नाह" "अन्नाह" म्हणून फिरत होती तिने मुस्तफाच्या वगनमोर वग्न्या बाजूला मानून वर पाहिले महालाच्या खिडकीत सुंदर बसण्यापणे घालून सातून एकाद्या नवरी-गारती उभी होती.

"त्या मुष्टीच्या अंगावरचे सर्व दागिते कुचळ झळले नाही तर माझी

हुंमारी कोणत्या कामाची?" दिलेलाने मनात विचार केला.

दिलेला पाहून सातूनला वाटल की या फकीरांच्या रूपेने आपल्याला मूळ होईल. म्हणून तिने तिला बाळावन आणण्यासाठी एका दासीला पाठविले. दासी त्याप्रमाणे दिलेलाला बाळावन घेऊन आली. बाळूनन दिलेलाचे पाय धुवून त्याला दाहा तरी करायला सांगितले.

"हे काही मोठेसे काम नाही या गावात अपत्य देणारा एक फकीर आहे तु त्याच्या दर्शनाला गेलीस तर तो तुझी पुत्री व्हायला काही टपाय मानल जाईल" म्हणाली.

सातून मोठ्या दुःखान म्हणाली—"मी रुई घराचा उवरठा आलाड्या नाही.

"काही हरकत नाही तु गांध्याचगेवर चला मी तुला त्या फकीराकडे घेऊन जाई. नवरा परत पायच्या आन तुला परत येता येईल." दिलेला म्हणाली.

फकीराच्या दर्शनाने तिची इच्छा पुढी होईल या विश्वासानेच सातूनला आनंद झाला तिने निघण्यापूर्वी आपली बाग दागिते घेतले आणि दिलेलाबरोबर निघाली.

अतर सातून नमनाय परती मोहिसिन नावाच्या माणसाचा पुकात आले मिठी मोहिसिन एक अधिष्ठाहित तरुण होता त्याला पाहताच दिलेलाच्या गगनत दुसराच एक विचार आला. तिने सातूनला बाहेर ओढ्यावर बसवण्या सांगितले आणि ती कुकनात निघून गेली.

दिलेला माझीमनला म्हणाली—"काम रे मुक्त" बाहेर ओढ्यावर बसलेल्या बाईला पाहिलेस ना? ती माझी मुलगी आहे. तुझ्यासारख्या हुंमारी तरुण गांध्याचगेवर तिचे लग्न करून घ्यावे म्हणते मी तिच्या बागाने शुष्क पत्रे मिळवून देवले आहेत.

Copyright

दिलेल्याने खातून व मोहसिन यांना दूर पांवायला सांगितले व दुकानात जाऊन महंमदला म्हणाली— "महंमद! माझे घर पडायला झाले आहे. म्हणून मी त्याची दुरुस्ती करवायला आहे. ते दोघे माझ्या मुलगा व मुलगी आहेत. आम्हाला रोजी चार पाच दिवसांपुरतो तुझ्या अंगणावर कोणाच घर रिकामे असेल तर म्हणून देवस्तोम का?"

"माझ्या घराचा बरेच मजला तिला माध आहे. पत्ता, चार पाच दिवस पाहिले तर तुम्ही त्यात रहा. असे सांगून म्हणून तिला गिल्ली दिली.

दिलेला खातून व मोहसिनला घेऊन हजेर महंमदच्या घरी गेली. खातूनच्या खोलीत मोहसिनला रखायला सांगून तो खातूनला घेऊन बरच्या मजल्यावर गेले आणि खातूनला म्हणाली— "मुली! ते फकीर या घराच्या खालच्या मजल्यावर राहणो आहे. मी त्यांना भेटून ते तोपर्यंत तू आपले सर्व दागिने काढून सुरक्षित एका फडक्यात बांधून फकिराच्या दर्शनाला तयार होऊन ये. त्यांच्यासमोर नट्टाफट्टा करून जाणे शोभणारे नाही. असे तिला समजाऊन सांगून दिलेला खाली

उतरून आली. तिला पाहताच मोहसिनने तिला विचारले— "काय हो मग लग्नाच्या गोष्टी काही ठरवून टाकू का?"

दिलेला रडण्याचे सौम करून म्हणाली— "बरे! मी तरी काय सांगू? कोणी तरी हजेर माणसाने तुझ्या विषयी माझ्या मुलाला काही नाटे काही तरी सांगून तिच्या मनात विष फातवले आहे. कोणी तरी तिला भाविल्याने ती तुझा कोड झाले आहे. म्हणून तिला तुझ्याशी लग्नाला नकार दिला आहे. तू जगायला मजरा काढून ये. मी तिची समजून घेऊन ती प्रत्यक्ष आजून पाहून दे. काय जीव काही आहे का. तू आपला मजरा काही पिशवी काढून ठेऊन दे मी संजालून येते.

मोहसिनला दिलेला म्हणाली ते सर्व बरे वाटले आणि त्याने आपली एक हजार रोमरानी पिशवी आणि सदरा दिलेल्याला दिली दिलेला सदरा व पिशवी घेऊन बरच्या मजल्यावर गेली व खातूनला म्हणाली— "जा खाली, फकीर खातूनच्या खोलीत तुझी वाट पहात आहेत. तुझे भाग्य बघून ते दर्शन घ्यायला उभार झाले. जा, खाली जा. मी तुझ्या दागिन्याचे गाठोडे घेऊन येऊन ठेवने आणि तुझ्या पाठोपाठ येते."

खातून खाली उतरून खोलीत निघून गेली. तिच्या पाठोपाठ रोमरी गाठोडी घेऊन दिलेला खाली गेली आणि सरळ रस्त्यावर जाऊन फोणत्या तरी गल्लीत अदृश्य झाली. खातून खाली खोलीत जाऊन फकिराची वाट पहात बसली. तेथे तिला फजन मोहसिन दिलेला, त्याने तिला विचारले— "कोणी सांगितले तुला की माझ्या अंगावर कोड आहे? डोळे उघडून पहा आणि खात्री करून घे."

खातूनला ते सर्व विचित्र वाटले. ती बाबतून बरच्या मजल्यावर घाबळी.

पसल तोर तो सया कर्तारस कल्लो का
निन शगिन्याने गावल्याला कल्लेने

दिल्ल्यान रान्ही गल्लारी पण अजि-
मीच्या दुकानदाराला दुकानाला येवन विळी
बाण पण अज मद्रुसल्या दुकानाला जाऊन
आल्या दल्लारी. "तुमने पर मगससय
बाणल आहे मो आपले मागान आणायला
पणो जाले माझो दोण्ही मळे उणायो
आहेन तुम्ही हे सान दीनार घ्या आणि
मळोना काही तरी लायला आणून घ्या.
त्याच्यावांगयन तुम्ही मुद्रा थाळून घ्या."

हज महपदने दिल्लेजवळून दीनार
घेऊन आपल्या तोकुराला दिले आणि बाहेर

गल्लान दुकानाकडे लक्ष नेव आले
निघून गेले

दिल्लेन गल्लारी घेऊन मगससय
दुकानाला गेलो आनी दुकानदाराला मगससय
मुद्राळून दिले. दुकानदाराने मुद्राळून घेतले
दुकानाला आले दुकानदाराला हातें पळवून
आले ते पळवून घेतले मो दुकानाला तसले

नीक दिल्लेन मगससय आनी दिल्लेन
मगससय निघून गेलो. दुकानदाराने मगससय
मगससय घेतले. दुकानदाराने मगससय
घेतले. दुकानदाराने मगससय घेतले.
दुकानदाराने मगससय घेतले. दुकानदाराने
मगससय घेतले. दुकानदाराने मगससय
घेतले. दुकानदाराने मगससय घेतले.

खेळत वला 'तुम्ही हा दुकानदाराला
कल्ले का ने? हा मगससय घेतले. दुकानदाराने
मगससय घेतले. दुकानदाराने मगससय
घेतले. दुकानदाराने मगससय घेतले. दुकानदाराने
मगससय घेतले. दुकानदाराने मगससय
घेतले. दुकानदाराने मगससय घेतले. दुकानदाराने
मगससय घेतले. दुकानदाराने मगससय
घेतले. दुकानदाराने मगससय घेतले.

तो मुद्रा घाला कळून जाले.
दिल्लेन खेळ मागान त्या मगससय
घेतले तेव्हा निघून गेलो

कल्लेन मगससय घेतले. मगससय
घेतले. मगससय घेतले. मगससय घेतले.

अज मगससय घेतले. मगससय
घेतले. मगससय घेतले. मगससय घेतले.
मगससय घेतले. मगससय घेतले. मगससय
घेतले. मगससय घेतले. मगससय घेतले.
मगससय घेतले. मगससय घेतले. मगससय
घेतले. मगससय घेतले. मगससय घेतले.

दुकानदाराने मगससय घेतले. मगससय
घेतले. मगससय घेतले. मगससय घेतले.

अज मगससय घेतले. मगससय
घेतले. मगससय घेतले. मगससय घेतले.

मगससय घेतले. मगससय घेतले. मगससय
घेतले. मगससय घेतले. मगससय घेतले.
मगससय घेतले. मगससय घेतले. मगससय
घेतले. मगससय घेतले. मगससय घेतले.

विचारले- "मगससय! तुम्ही मगससय
आहेन रे?"

"अज मगससय तुम्हाला मगससय
घेतले. मगससय घेतले. मगससय घेतले.

तो मगससय मगससय ते मगससय कळून
घेतले. मगससय घेतले. मगससय घेतले.
मगससय घेतले. मगससय घेतले. मगससय
घेतले. मगससय घेतले. मगससय घेतले.

"पण माझे बाहेर कोठे आहे हे तर
मागशील!" मगससय घेतले. मगससय
घेतले. मगससय घेतले. मगससय घेतले.
मगससय घेतले. मगससय घेतले. मगससय
घेतले. मगससय घेतले. मगससय घेतले.

रंगान्याने दाराची कडी वाजवली तेव्हा मोहसिनने दार उघडले त्याच्या अंगात सदरादेखील नव्हता.

“बधमाश! कोठे रे गेली तुझी आई?” रंगान्यानं दरडावून विचारले.

“माझी आई? हे काय विचारता? ती कोठे जाईल? ती प्रकून किती तंगी वसे जाणो!” मोहसिन बकित होऊन म्हणाला. कोण काय म्हणतो आहे हे तोणालाच कळले नाही. मोहसिन पुढे म्हणाला- “ती फकीरीण माझी आई नाही हो! ती तला सांगून झोलावून घेऊन जाणो की ती आपल्या मुन्नीचे माझ्याशी लग्न देणार आहे. मायलेकी परच्या सजल्यावर आहेत.” मोहसिन म्हणाला.

रंगान्याने बरच्या सजल्यावर जाऊन दारावर थाप दिली तर खातूनने बरवाजा उघडला.

“तुम्ही आई कोठे आहे?” रंगान्याने विचारले.

“माझी आई? ती तर केव्हांच नव्हती.” खातून म्हणाली.

प्रत्येकाने प्रत्येकावर गुजरलेल्या घमसाने कथन खरी गोष्ट सांगितली. तेव्हा म्हातारीने सर्वांना फसवल्याची त्याच्या आली. खातूनला तिच्या घरी पोचवून बाकी तिघांनी नगराकडे त्राळिद पाच्याकडे जाऊन सर्वे मंन्नी नजरेत आणून दिल्या.

गोंडटी ऐकून खातून म्हणाली- “या राजधानीत कित्येक म्हातऱ्या आहेत त्यात तुम्ही म्हणतां ती म्हातारी कोणती? कोणे ओळखायचे? तुम्हीच तिला पकडून आणून तिला कडवा शिक्षा देतो.”

गोंडटी निरुपय होऊन फसलेले निरुपय दिलेलाच्या शोधार्थ निघाले.

(पुढील गाथा कुडील अको.)

पेर नारी वाणी

पराक्रमी राजा भाग्यसिंह हा एक नालायक शासक होता तो पहिल्या नगरात मूळ आणि भितरा होता. त्याच्या राज्ये उघड त्याची निदा करी. पण या राजाच्या गादीवरून फार काळ टाकायचे कारण त्याच्या मंत्री, दुर्जेय हा, राजाहून अत्याचारी होता. मंत्र्याला काही दुष्ट शक्ती अवगत होत्या. पराक्रमी लोक व राजा त्याला भीत. राजाला राज्यावर राज्य तो माहिती मुक्तीच नाही. मंत्र्याला चांगले माहीत होते त्या मंत्र्याला काही दुष्ट शक्ती मंत्र्याची हिंमत राजाने नव्हती. त्याला लोक अभाग्यवर्मा मंत्र्याला दुर्जेय मंत्री या नावाने ओळखतात. राजाच्या वेळीच माहीत होते.

पराक्रमी राजा एक राज्य होते. त्या राज्याच्या राजाचे नाव करालध्वज असे होते. तो एक क्रूर राजा होता. तो

पराक्रमी पण तसाच होता पराक्रम ही वस्तु त्याला माहीत नव्हती.

करालध्वजाने भाग्यसिंहाकडे एक दूत पाठविला व कळविले की संधी करून घ्या. पराक्रमी कर नाहीतर तुझे राज्य आपल्या राज्याला जोडून टाकतो.

भाग्यसिंह दूताने सांगितलेला निरोप ऐकून धरयर कापू लागला. त्याने आपल्या मंत्र्याचा सल्ला घेतला. दुर्जेय मंत्री त्याला म्हणाला- “महाराज! अशा दुष्ट व पराक्रमी शत्रूची संधी करून घेणेच हिताचे ठरेल. माझ्या मंत्रशक्तीचा प्रयोग त्याच्या येण्यावर होणे लक्ष्य नाही. कारण त्याला वेतलाची मदत आहे.”

भाग्यसिंह कराल धाच्याशी संधी करून घ्यायला तयार झाला. संधीच्या अटीप्रमाणे प्रत्येक दिवाळीला भाग्यसिंहाने पंधरा वर्षांहून लहान वारा मुली व एक हजार

गार्ह नजराणा म्हणून करालसिंहाकडे पाठवायचे घाबूळ केले.

तह गुप्तपणच होता, परंतु हळू प्रजेला तहाच्या भटी कळल्या अपमानजनक तहाविद्दल प्रजेन राजाची खूप निंदा केली. काही लोक अशेदेखील म्हणाले—“सापेक्षा हा मूले राजा रणांगणावर गेल्या असता तर याला स्वर्ग तरी मिळाला असता आणि पाचो कीर्ती अजरामर झाली असती.

दिवाळीच्या आधी काही दिवस राजाने पंधरा वर्षाहून लहान मुलीची निवड करायला सुरवात केली. राजाचे अधिकारी

मेतकऱ्याकडून गार्ह कर म्हणून वसूल कर घेताले.

रघूजी नावाचा एक धीमंत सैन्यकर्मी राजधानीत आणि नोंगराळ प्रदेशात गार्ह गावी असले असे राजा वसूलकर्मीत गाई वसूल करतो आहे हे जेव्हा त्याने कळले तेव्हा त्याने आपल्या सर्व गाई विकून बकऱ्या विनत पेतल्या. तो स्वामिमानाी संतकरी होता. तरी त्याच्यावर गत्यश्र अत्याचार होईपर्यंत काही करायला तो तयार.

एक दोन वर्षे मिळत राहता तिसऱ्या वर्षी एक भका वाटू लागली. त्याला एकच मुसंगो होती. तिचे नाव वाणी अस होते वाणी एक स्पष्टती व हुशार मुसंगी होती चोदाव्या वर्षी तिने पाऊल टाकले होते पुढल्या दिवाळीत इतर मुलीबरोबर करालध्वजाने मूलीला असे म्हटले तर वाप करायचे? त्याच काळजीत त्याची मुक्तहीन सर्व उडून गेली.

भाग्यसिंहाने आपल्या मंत्र्याला बोलावून त्याचा सल्ला घेतला. म्हणाला—“पुढच्या दिवाळीला आपण ज्या बारा मुलींना

राजकन्यांकरिता घ्यावे त्यात वाणीला नसू नये असे करालध्वज म्हणाला तर वाणी राजाने गेल्या खेपेला आपण ज्या कन्यांना पाठविले त्यात वाणीची उंची असेल तशीच राहिली होती. कितो रागावला होता हे तुला असेल आपल्या या लहानशा राज्यात दरवर्षी बारा मुली आणि न्या मुद्दा सुधर कोटून मिळणार?”

मंत्र्याने उत्तर विचारले की मंत्री दुर्जेय विलंब एक भाजायक मूर्ख होता. तो पंधरा साला वर्षांचा विशाभ्यासात तो मूर्खच होता मंत्र्याने सल्ला दिला—

“राजकन्येचा विवाह दिवाळीच्या आत टाकू या या शिवाय दुसरा उपाय दिसत नाही. दग्न गुप्तपण उरकन पाहिजे. आपण निरनिराळ्या राजांकडे आमंत्रण पाठवून त्यांना आपल्या तर करालध्वजला तो गोष्ट करायची ती ऐन वेळी काही तरी विचन घ्यावे. म्हणून आपली निळाळी तर जे धंकटातून सुटका मिळू शकेल. आपल्या विलंबाची राजकन्येचा विवाह करायला शकवा.

ती एकताच राजाच्या अगावर अहार उभ राहल्यासारखे. परंतु दुसरा उपाय त्याला गण सुचला नाही. म्हणून त्याला मंत्र्याने सुचविलेला उपाय मानण्या-शिवाय दुसरा मार्ग उरला नाही परंतु सरळ होकार न देता म्हणाला—

“मी मुलीला विचारून घेतो. तिला हरकत नसेल तर तसेच या.”

“ह्या बाबतीत आपण सांभाळ तसेच राजकन्या करणार” मंत्री म्हणाला.

राजकुमारी विलंबाची विवाहास तयार झाली नाही. ती म्हणाली—“इतक्या लवकर माझा विवाह करण्याची गर्दी कशाला? मी

कधी लग्न करायचे ठरविलेच तर विलंब-
सादरच्या माध्यमातून मलासाठी येथेच
करून? तुम्ही जो घातक तह केला आहे
तो मोडणाऱ्या वीर पुरुषाशी भी लग्न
करून."

राजा करान्धर्वजाच्या आज्ञेवरूनच घर-
घर कापत म्हणाला-"पुढच्या दिवालीच्या
आधी सुद्धे लग्न करून दिले नाही तर
कदाचित तुला सुद्धा करान्धर्वजाकडे
नजराणा म्हणून जावे लागेल. त्या पेक्षा,
मी सांगतो तसे, तू मंत्र्याच्या मुलाबरोबर
लग्न करून घेऊन आपली सुटका करून
घेणे बरे नाही का?"

"तुम्हांला त्यांनी इतकी भीति वाटत
असेल तर त्या राजकुमारीकडे तुम्ही मला मुद्धा एक
नजराणा म्हणून पाठवा. मी आज्ञा देते जाते.
आजपर्यंत तुम्ही जितक्या जर्णोना पाटविलेले
आणि पृढ तुम्ही ज्या कव्याना पाटविलेले
आहे. त्या माझ्याच मातल्या कव्या अभ्यास
नाही का?" वाणीने आपल्या विचारले.

तुम्हाला पुढाशी राजकुमारी लक्षात तयार
नाही हे मंत्र्याला सांगण्याची दिवस राजाच्या
अशा नव्हती म्हणून तो मंत्र्याला बोलावून
त्याला म्हणाला-"तुम्हाला विलंब व राज-
कुमारी दोघांनी पळवण्याला येतून वाटतून
आहे, हे बरे होईल नाही का?"

परंतु विलंब राजकुमारीला भेटायला
गला तेव्हा वाणीने त्याला अपमान करून
त्याला परत पाठवून दिले

ते कळल्यावर दुर्जेस फारच मलापली
राजकुमारीबरोबर आपल्या घरातून वरून
घाल्यावर राजाला गरम होण्याची गरम
त्या मुलाबरोबर संघी घेऊन रुडोड
लागल्याचे दुर्जेसने ओळखले. म्हणून करान्धर्व
ध्वजाकडे पुढच्या दिवालीत पाठविलेले
जाणाऱ्या बला कव्यात एक राजकुमारी
असावी अशी मलाणी इच्छा करून
स्वजाला का मुजबू नये असाही एक दुर्द

विचार दुर्जेसच्या मनात आला. परंतु तसे
माले तर राजकुमारी आपल्या हातातून
कायमचीच जाईल त्या पेक्षा राजकुमारीवर
मत्र प्रयोग करून का पाहू नये, म्हणजे ती
केव्हा तरी आपली मून होईलच, असाही
आणखी एक विचार त्याच्या मनात आला.

पुढील विचार केल्यावर त्याला एक
उपाय सुचला मलापलीस साप करून
राजकुमारीचा एक मत्र दुर्जेसला अवगत होता.
आणखीला भाष करून तिच्या त्याच रूपात
कधी दिवस देवता घाबे आणि संघी पाहून
तिच्या पुढा मलापली रूप दावे म्हणजे आपण
साथ नशी आगायला ती तयार होईल. सग

रूपात बदललेल्या माणसास पुढा मलापली
रूप पाहला हवे असेल तर सग रूपात त्याचे
चंवन घेणे आवश्यक होते. हे काम स्वतः
दिलंबने केले तर विलंबची लक्षात राज-
कुमारी तयार होईल.

दुर्जेसला ही युक्ती राबित जास्त पसंत
पडली. त्या प्रमाणे त्याने एव दिवशी रात्री
राजकुमारीचा मंत्र रूप देऊन टाकले. सकाळी
उठून लोकांनी राजकुमारीच्या पलंगावर एक
माप पाहिले. राजकुमारी तेथे नव्हती.

साधारण पाहून दासी घाबराऊन गेल्या
आरडा ओरडा ऐकून राजा व राणी धावून
आली. वाणी साप लावली असल्याचे सांगितले

राजास म्हाय्या असावन पल्ल
मध्यरात्री वाडताच साप कण उभा वल्ल
फुल्लार साड्

राजास म्हाय्या असावन पल्ल
मध्यरात्री वाडताच साप कण उभा वल्ल
फुल्लार साड्

"महाराज! तर नाग साप, नर
ही नागीण भान्न. हिला वाडवताच आ
करावे" दुर्जय म्हणाला.

ही नागीण असली तरी माझी मुलगी
कावे मी हिला ठार करणार नाही. दुर्जय
माझी मुलगी मला आली आहे. दुर्जय नाग
माझ्या ती मनुष्य रूपात जिवंत
की पुर राजा म्हणाला.

नागिण पळगावरून उतरून कोठे
निधन त्यानंतर ती काढ दिसली.

स्पर्शामगार राजासारखाच उठून
प्रश्न उभा राहला. कण उभा वल्ल
अकन्या विकत नेल्या काढ दिसली.
काढ दिसली मफटातून बाबला होता
परत त्यास बाणीच्या वयाचीच एक
झाला राजाच शिगाई रघूजीच्या
गाडेचा कर कसून करावला जाले
काढ दिसली गोमती नाराच्या
काढ दिसली पाहिले त्यांनी
मलाच काय काय हो? विचारले.

राजास म्हाय्या असावन पल्ल
मध्यरात्री वाडताच साप कण उभा वल्ल
फुल्लार साड्

मुनद एक मधुरी नरुण होता त्याने
राजास म्हाय्या असावन पल्ल
मध्यरात्री वाडताच साप कण उभा वल्ल
फुल्लार साड्

मुनद आपल्या त्या छोटेसानी
राजवाड्यात मध्यरात्रीच्या
मध्यास दाखव जाला माहुरेकरी त्याच्या-

समोर टिवाच धरू शकले नाहीत काही
पळून गेले व उरल मुनदने कंद
करविले मुनदच्या मित्रांपैकी एकदेकील
सेला नाही की पायाळ जाला नाही. सर्व
करालच्या शोषण्याच्या लोलींजवळ कोणाच्या
नफळत बाबल जाल.

त्याच वेळी लोलींमून एक किनाळी एक
आले काही वेळाने कराल दरबाजा उघडून
बाहेर आला. त्याच्या तीसतून फरा गत जाला
व तो मुनदच्या पायासमोर होऊन
आणि माही तडफडून मला

त्याच वेळी एक नागिण करालच्या
लोलींमून बाहेर असलेली दिसली.

मुनंदने तिला पाहिले व सर्वे घटना त्याच्या लक्षात आली. तीच नागीण कंगलला चावली होती.

मुनंद साप घरण्याच्या प्रवीण होता. त्याने खाली वाकून सापाचे डोके घरले आणि त्याने फार मोठे उपकाराचे काम केल्याबद्दल जणू काही चूवन घेतल्यासारखे जवळ तोंड नेले.

दुसऱ्या क्षणाला ती नागीण अद्भुत झाली व तिच्या जागी एक राजकन्या प्रगट झाली. मुनंद चकित होऊन तिच्याकडे पाहू लागला.

"मी सर्व काही सांगते. आपण येथे फार वेळ राहणे धोऱ्याचे आहे. पहिल्याने आपण ह्या राज्याची सीमा पार करून बाहेर आपल्या राज्यात जाऊ या." राजकुमारी म्हणाली.

मर्च गधुजीच्या घरी येऊन पोचले. राजकुमारीने सर्वे वृत्तांत सांगितला आणि म्हणाली—"पुढे आपल्याला आपली पुज्यक

कामे करावयाची जाहेत. आमच्या राज्यात तुम्हाला एक खरा वीर दिसतो आहेस. तुम्हाला मुळे मला प्रमुख रूप मिळाले. म्हणून मी तुझ्याशीच विवाह करणार आहे. पण तुम्हाला आपल्या राज्यात दोघे दृष्ट आहेत. एक माझे वडील भार्यासिंह व दुसरा त्याचा भ्राता दुर्जय. दोघांना हाकलून राखण्या-जिवाय आपल्या राज्यात कोणी मृत्यो होणार नाही. म्हणून आपले सैन्य घेऊन भारत राजधानीवर चालून जा."

भार्यासिंह गरीब गोडायला सहजी त्याच्या गोष्टी केल्या. दुर्जय पळून गेला. त्याने गोष्ट केली तरी तो नाही. तो वटवाघळ होऊन कोठेतरी उडून गेला असेल असे लोक सांगू लागले.

मुनंदने विवाह केला. त्याच्या भिषेक झाल्यानंतर त्याने उत्तम प्रकारे राज्य कारभार पहायला गुरवात त्याच्या कारकीर्दीत प्रजा सुखी झाली.

महाभारत

विदुर निपून गेल्यावर दुर्योधन गडिलांकडे जाऊन म्हणाला—"विदुर नेहमी तुमच्याजवळ असतात. म्हणून मला तुमच्याजवळ मनमोकळेपणाने बोलता येत नाही. ते नेहमी मृत्यु जे पांडव आहेत. त्याचे गोडवे असतात. तुम्ही त्यांच्या 'हो' ला 'हो' देत. आपण आपल्या शत्रूचा नाश केला पाहिजे आणि त्यासाठी काही तरी युक्ती सोपवली पाहिजे."

त्यावर धृतराष्ट्र म्हणाला—"वाह! माझे मन तुम्हाला इच्छेविरुद्ध कासे असू शकेल? विदुर पांडवांची वाखाणणी करतो तेव्हा मी त्याच्या विरुद्ध काही बोलत नाहीं याचा अर्थ काही निराळा आहे असे समजू नकोस.

तू व कर्ण दोघांनी विचार करून काही ठरविले सांग. ऐकू शर दे."

"द्रुपदराजाचे जावई झाल्यामुळे पांडवांची पाकती जास्त वाढली आहे. द्रुपद धन, पुरुषार्थ आणि शक्ती या सर्वांत काही कमि नाही. पांडवांचा द्रुपदाची मिळू नये असा काही तरी उपाय आपण योजला पाहिजे. मांघिक किंवा तांघिक यांचो मदत घेऊन दोघांमध्ये परस्पर वैर होऊन ते कसे वाढेल आणि पांडवांचा पांचाल देशातून बाहेर कसे पिटाळून लावता येईल हे पाहिले पाहिजे." दुर्योधन म्हणाला.

दुर्योधनाने जाणखी एक उपाय योजण्याचे ठरविले होते. द्रौपदीला पांच पती

होते. म्हणून ती व तिचे पती यांच्यात परस्पररांजी मत्सर व ईर्ष्या ~~प्राप्त~~ गा साठी यस्नाद दासदासी नेमून परस्पर-विरुद्ध कान भरावयाचे त्यात यश मिळाले तर पांडवांचे आपसात भांडण होईल व ते पांचाल सोडून हस्तिनापूरला येतील.

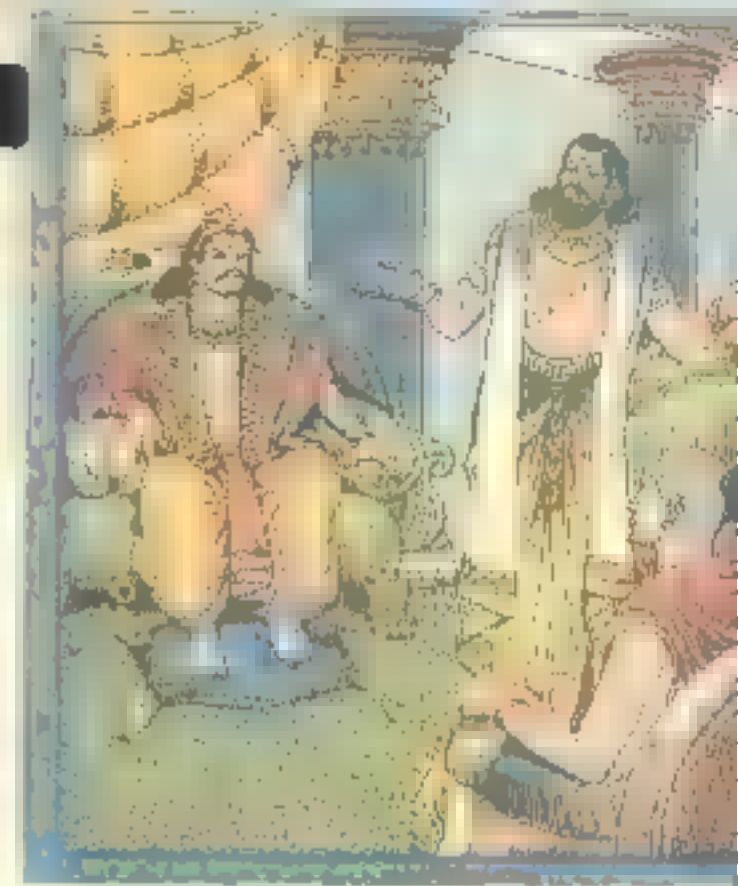
दुर्योधनाने आणिही एक युक्ती सुचविली. म्हणाला—“पांडवात सर्वात जारत पराक्रमी भीम आहे. त्याला गुप्तपणे वाटेला लावू या. भीमाचा काटा दूर झाल्या की अर्जुनाचा दिवाव कर्णासमोर लागणार नाही. उरलेल्या चार पांडवांना आपण सहजी आपले दान करून घेऊ.”

कर्ण, दुर्योधन, म्हणाला—ने ऐकून पाहता—ने सुनी, त्या की कुंती म्हण आहे का? त्याने जरी निश्चयाने आहे. पैशाच्या लोभाने किंवा इतर उपायांनी महा पराक्रमी अशा ~~पराक्रमी~~ जयवर्धनसुत रुपद कर्ण ~~पुत्र~~ असे वाटने ~~गुला~~ गुला? पांडव माघकरी मागत होते तेव्हा ~~पंडवांचे~~ त्यांना तरुण आता त्यांची स्थिती वांगली आहे ती पाना सोडून ~~पाना~~ कशी काय तयार होईल? याशिवाय सर्व पांडवांचे ~~पंडवांचे~~ स्वतःच्या ~~पंडवांचे~~ प्रेम ~~पंडवांचे~~ तुम्ही ~~पंडवांचे~~ सर्व वेत ~~पंडवांचे~~ उरतील आता भीमाला गुप्तपणे जार करणाचे म्हणतील तर तुला हे पाहिले आहे की कित्येकदा तुझे प्रयत्न करून आहेत. हस्तिनापुरातली परिस्थिती फार विघडली असल्याचे हेरांनी जाऊन पाहिले. मागितले तर पांडव त्याच्या गणराज विश्वाम करतील असे का तुला वाटते? माम, दाम, व मेद यांपैकी एकही पंडवांच्या वावतात यकास्वी होणार नाही. अता उरला दंड आपल्याकडे पाडवाहून मोठे मेल्य जाहे. पांडव, पांचाल, मगध तसेही त्यांच्या मदतीला येण्यापूर्वी आपण त्यांच्यावर स्वारी करू या. त्यात अश्रमपण नाही.

ने ऐकून धृतराष्ट्र म्हणाला—“कर्ण म्हणतो ते सर्व बरोबर आहे. भीष्म, द्रोण व विदुर यांचे या संदर्भी विचार समजून घेणे पण आवश्यक आहे.”

भीष्मद्रोणादींकडे ~~पंडवांचे~~ प्रमाणे निरोप पाठविण्यात आला त्यांनी धृतराष्ट्राच्या तोंडी सर्व वृत्त सांगितले ऐकून घेतले.

भीष्माने आपले ~~पंडवांचे~~ मागितले म्हणाला—“माझ्यासमोर पांडव आणि दुर्योधन यांचे कौरव सारखे आहेत ~~पंडवांचे~~ आजो-बांच्या काळापासून चालत आलेल्या रिवाजाप्रमाणे ते आपली राज्ये ~~पंडवांचे~~ आहेत. म्हणून त्यांना बोलावून तु स्वतःच त्यांचा वाटा त्यांना देऊन टाक. तसे गुप्तही केले नाही तर तुम्ही योगी ठराऊ, दुर्योधना' व आजपावेतो ~~पंडवांचे~~ अनेक अन्यायकार केले आहेत. ~~पंडवांचे~~ त्यांचे काही वाईट करू शकला नाहीस. लाक्षागृहात पुरांचन भाव घडून मेल्या कुंती व पांडव लाक्षागृहात जडून गेल्याने ऐकले तेव्हा-पासून तुमच्यापैकी कोणाचा चेहरा मुद्धा पडल्याची माझी इच्छा मव्हली. ते जिवंत आहेत म्हणून तुम्ही लाज राखली गेली निदान यापुढे तरी नीतीधर्म ~~पंडवांचे~~ विचार करून वाग आणि सुखी हो.”

“भाष्माचार्य म्हणाले ते माझ्यामते बरोबर आहे. पांडवांना बोलावून त्यांना अर्थ राज्य देऊन टाकावे. रुपद, त्याचा मुलगा धृष्टद्युम्न, कुंती, पचपांडव आणि द्रोपदीसाठी वस्त्राभूषणे पाठवून द्या. दुःशासनाच्या किंवा विकर्णाच्या हाती कापित्यनगरीस ती वस्त्राभूषणे पाठवून द्या. त्यांनी पांडवानवळ प्रेमाने बोलावे व वागावे. तेथे काही दिवस राहून पांडवांना आदरपूर्वक हस्तिनापुरी त्यांना बोलावून घेऊन यावे. रुपदाला सुद्धा आदरपूर्वक बोलावून घेऊन यावे.” द्रोणाचार्यांनी सल्ला दिला.

कण का ते गटले नाही तो म्हणाला—
"राजा! ही थूड मंडळी नेहमीच शत्रुची
वाढाणणी व आपली निंदा करीत आली
आहेत. त्यांच्या म्हणण्याकडे मंडळीच
दखल घेऊ नये गरज नाही."

कर्णाचा तो ठसेटपणा द्रोणाचार्यांना
खपला नाही ते म्हणाले—"तू
पांडवांचा नेहमी भस्तर करीत आली
आहेस. तुला वाटत असेल की कौरवांचे
लांगळे व्हावे ह्याची काळजी आमच्यापेक्षा
तुलाच जास्त आहे. पण आम्ही सांगत
आहो त्याप्रमाणे दुर्योधन वागला नाही
तर कौरवांचे अहितस होईल!"

विदुर आज्ञापयेंत शांत चित्ताने ते सर्व
एकत वचला होता म्हणाला—"राजा!
आम्ही तुझ्या व तुझ्या मुलाच्या हिताचे ते
सांगितले ते करण किंवा न करणे हे तुझं
तुच पहा भीष्माचार्य व द्रोणाचार्य दोघांनी
कौरवांच्या हिताची मोष्ट सांगितली आहे.
पण कर्णाने हित दिसत नाही.
काही अर्था नीय व द्रोण पांडवांच्या सोडा
कीर्त्याचा हितेची दुसरा कोणी नाही
मात्र खरे, ते तुझ्या मुलाचे अहित
होईल असा मसला देतोय काय? तुझ्या
मनात पुत्रप्रेम इतके जास्त आहे की
मुलाचा कुपीचा मसलादेखील तुला हिताना
वाटतो. याच्या मसलप्रमाणे वागलीस
तर निश्चितच तुझे अहित होईल. एवढेच
नव्हे तर तुला का नाश होईल. पांडवांचा
जिकणे नाही. त्यांना कृष्णाची मदत
आहे. द्रुपदाची पण मदत आहे. भीमसेन
असामान्य पराक्रमी वीर आहेत. त्यांना
प्रेमानेच जिकती येईल या शिवाय हस्तिना-
पुरातली प्रजा पांडवांच्या दर्शनासाठी जमून
उत्सुक आहे म्हणून त्यांना बोलावून सर्वांना
मुख देणे खेयस्कर होईल."

सर्वांचे मत घेऊन एकून धृतराष्ट्राने
मनाशी काहीतरी ठरविले व म्हणाला—

"भीष्माचार्य, द्रोणाचार्य व तू (विदुर) जे
काही म्हणालात ते मला पण ठीक दिसते
आहे. माझ्या नजरेतमोर कोरव पांडव
यांच्यात काही भेद नाही म्हणून विदुरा, तू
स्वतः माझ्या वतीने पांडवांना
सपत्नीक इकट पंजत नाशिराने ते
आक्षेपाहून वाचले आहेत द्रुपदाची मुळगी
त्यांची वामकी माली हीदेखील एक
नाशिराचीच मोष्ट म्हणायला हवी. म्हणून
माझ्या मनाची ओडाताण आता थांबल्या-
नायकी आहे."

धनेक रत्नामूषणे, सुंदर वस्त्रे व अन्य
निराश्रयांच्या बहुमोल वस्तू पंजत विदुर
कायदेन नगरी पोचला द्रुपद, युष्ट्युम्न,
इत्यादी पांडव इत्यादिकांना भेटून त्यांची
कुलकर्त्या विचारून कोट्याची भक्षाली
कळविली आणि सर्वांना वस्त्रालंकार दिले
नंतर सर्भत विदुराने द्रुपदाला भेटून
धृतराष्ट्राचा निरोप सांगितला. म्हणाला—
"महाराज! आपल्याची पांडवांचे जमकले
नाश पाहून धृतराष्ट्र महाराज व भीष्मा-
चार्यांना फार आनंद आला. त्यांनीच मला
आपली कुलकर्त्या विचारून आयला पाठ-
विले आहे. आपले मित्र द्रोणाचार्य यांनी
त्यांच्या वतीने सुहृद नमस्कार सांगितला

आहे. आपल्या पुढीचा विवाह पांडवांशी
आला हे त्यांचे महत् भाग्य राज्यप्रप्तीहून
ही जास्त आनंदाची ही मोष्ट आहे. पांडवांनी
पूर्वी हस्तिनापुर सोडले. कौरव त्यांना
भेटण्यासाठी फार उत्सुकतेने वाट पहात
आहेत. अंतपुरातील स्थिती द्रौपदीला
भेटण्यासाठी फार उत्सुक आहेत. धृतराष्ट्र
महाराजांची अशी आज्ञा आहे की आपल्या
परवानगीने पांडव, कुंती व द्रौपदीला भी
हस्तिनापुरी न्यावे. म्हणून आपण आज्ञा
करावी "

विदुर म्हणाला ते ऐकून द्रुपद म्हणाला—
"कुरुकुळाशी माझे नाते अगपेक्षित रीतीने

सर्वे सभासदना संवोधन करून म्हणाला— विदुराच्या इच्छेप्रमाणे मला वाटते पांडवांनी हस्तिनापुरी जावे. परंतु पांडवांचे हितैकी द्रुपद महाराज यांचे या विषयी काय मत आहे तेदेखील आपण ऐकले पाहिजे."

त्यावर द्रुपद म्हणाला—'पांडव आज आपले इतक्या अवलंबी नातेवाईक सोडून आहेत. परंतु ते बालवनापासून दुरावून आले आहेत. दूर असूनही ते मला दिसून येतात. हितैकी काळजी करीत आहे आहेत. म्हणून त्यांचे मत तेच आमचे मत

द्रुपदाची परवानगी मिळाली. पांडव शोषदी व कुंतीला घेऊन विदुराचरणे हस्तिनापुरी गेले. कुण्ण व बलराम देखील त्यांच्या पाठोपाठ निघाले. विदुराने पाठचलत्या दूताने पांडव येत असल्याने पूर्वीच आऊन हस्तिनापुरी कळविले होते. शत्रुघ्नाने पांडवांच्या स्वागताचे विचरणे चिपसेन, द्रोणाचार्य व कृपाचार्य या चौघांना पुढे पाठविले.

विक्रम आदींसह पांडव हस्तिनापुरी येऊन पोचले. सर्व शहर लोकांनी जमवून होते. शत्रुघ्नाने पांडव घरात आलेले पाहून सर्व प्रजा फार खुशी झाली. प्रवेष्टा आली

अमुन आले यादृक् मला जो आनंद झाला तो मी काय सांगू? शत्रुघ्न महाराजांची आज्ञा व आपल्या सारख्या दूरदर्शी ज्ञानी पुरुषांचे आश्रयाची आगमन यामुळे आम्हांला कितली मान मिळाली? आम्ही आपल्या इच्छेविरुद्ध काही करायला धजून कसे? परंतु बलराम व कुण्ण येथे हजर आहेत तेव्हा त्यांचे मतदेखील काय आहे ते समजून घ्यावे, म्हणतो."

द्रुपदाचे म्हणणे पुरे होण्यापूर्वीच युधिष्ठिर म्हणाला—'महाराज! आम्ही आपल्या आज्ञेचाहेतू नाही. आपण विचार करून जे ठरवाल ते आम्हांला मान्य आहे."

વર્દિ ઘેત પાંડવ રાજવાડામાં સેઝન પાંચમે
 ધૃતરાષ્ટ્ર, શીષ્યાચાર્ય ત્રણે મર્વ થાંગ લડીલ
 મંડલોના ત્યાંની નમસ્કાર કેલા.

काही दिवसांनी धृतराष्ट्र पांडव ॥
 श्रीकृष्ण यांना बोलावून म्हणाला— "मृत्यांनी !
 तुम्ही व कौरव दोघांमधले वैर वाढू नये
 यासाठी मी राज्याचे दोन वांट करायलाच
 ठरविले आहे. एक वांट मी तुम्हाला आताच
 देऊन टाकतो. आजपासून तुम्ही कांडव वनात
 कायमचे जाऊन रहा ॥ तुमच्या वाटभाषे
 जे राज्य आहे त्याच्यावर राज्य करा

धर्मराजाचे धृतराष्ट्राच्या आज्ञेप्रमाणे
सर्वे शौर बहौलधान्या मंडळींना नमस्कार
करून त्यांचा आशीर्वाद व निरोग घेतल्या
आणि आपल्या भायश्चना, पत्नीला व माता
कुंतीला बगीचर पैकून बलराज व श्रीकृष्णा-
सह खांद्य घेऊन आल्या. श्रीकृष्णाने इंद्राचे
स्मरण केव्हावर इंद्राने श्रीकृष्णाची
ओळखून विश्वकर्माच्या पाठविले.

उच्च जागी असलेल्या प्रदेश निवडून एका सुंदर नगराचा निर्माण केला नगराचाहे उच्च कोट बांधून चार्गीवाजुला एका खोल खंदक खणून तयार केला नगराच्या मध्यभागी म्बच्छ पांड्या रंगाचे म्हालय गरुडमूर्ती नगरद्वार, विज्ञान मंडप, दरबार मंडप, जामोजागी उद्यान निर्मित केली या नगराचे नाव उदग्रनथ असे ठरवण्यात आले एका मध्यवर्ती जागी पांडवाच्या राहण्यासाठी सुंदर राजवाडा बांधण्यात आले चारही कर्णाचे लोखंड, धारुपकार, कारगमोर, सुतार, लोहार इत्यादी उदग्रनथ नगरी घेऊन राहू लागले.

युधिष्ठिर सपत्नीक पांडवांसह उद-
प्रस्थाय यंऊल गहू लागला आणि राज्य-
कारभार पाहू लागला काही दिवस
पांडवांसह गहूल धोक्या पाडवां
निरोप प्रकृत हायकेला गेल्या

लेनिनचे चरित्र

{ 3 }

[illegible][illegible]

नाय. आध्यात्मिक गण आहे." हे महत्त्व
 प्राप्त झाले. आणि योगाचाराने शिकलेल्या
 किन्तु यात श्रीलिंगेकरांना काही त्रास
 त्या वेळी त्यांचे वय अर्धे २५ वर्षांचे होते.

मरुचा भावाचे हुतात्म्य, त्याचा
 लेनिनच्या मनावर फार मोठा परिणाम
 साधला. तो प्रत्यक्ष वाबतीत आयल्या
 मोठ्या भावाचा वादशी डॉक्युमेन्समोर
 उबोत असं. परंतु लेनिनने खाल धिचार
 करून अरो टरविले की भारताहोला तोंड
 दाबण्याचे तर त्याला जार किंवा त्याच्या
 अधिकाऱ्याचा समूह नाही हा खरा
 मार्ग नव्हते.

भाऊंच्या मृत्यूभर शोक मनाला चटका
बसवून देणारा होता तरी लेखितने आपण
माध्यमिक शिक्षण (हायस्कूल) यशस्वी-
रीत्या पुरे केले.

या चळवळीच्या निमित्ताने 'स्वोचिथ ट्रेल' (मजुरांचे कर्तव्य) नामक एक नियत-कालिक प्रसिद्ध करण्याचापण निरुपम ज्ञाना. पण पत्रिकेचा पहिला अंक प्रसिद्ध झाला त्या वेळी पोलीसांनी कार्यालयावर जबरता आणून लेनिन व त्याच्या साथीदारांना कैद करून लुहंगान टाकले.

परंतु अशा तऱ्हेने आलेख पाहून लेनिन झाला स्वस्थ वसणारी व्यक्ती नव्हता लुहंगान असताना त्याने मूर्ती प्रादीकृत समितीचे संस्थापन केले समिती-साठी करपत्र आणि सूचनापत्र काढली. सध्या मुल्यपत्र प्रसिद्ध होत लेनिन १४ महिने लुहंगान राहण्या

त्याच काळात लेनिनने 'रशियात भाऊ-लशाही लोकांचा धिकार' नामक अत्यंत महत्त्वपूर्ण ग्रंथ लिहायला सुरुवात केली.

१८९७च्या सुरुवातीला लेनिनला पूर्वीय सायबेरियात तीन वर्षे राहण्याची शिक्षा देऊन

त्याला एंगेलस्काय नामक गावी ठेवण्यात आले. ते गाव रेल्वे मार्गापासून सुमारे ४०० मैलावर वसलेले गाव होते. लेनिनला सायबेरियात पाठविल्यानंतर एका वर्षाने क्रुपस्क्याला विमुक्ति आंदोलनाच्या संदर्भात अटक झाली. सरकारने तिला लेनिनबरोबर राहण्यास परवानगी दिली. त्यांचा विवाह सायबेरियातच झाला.

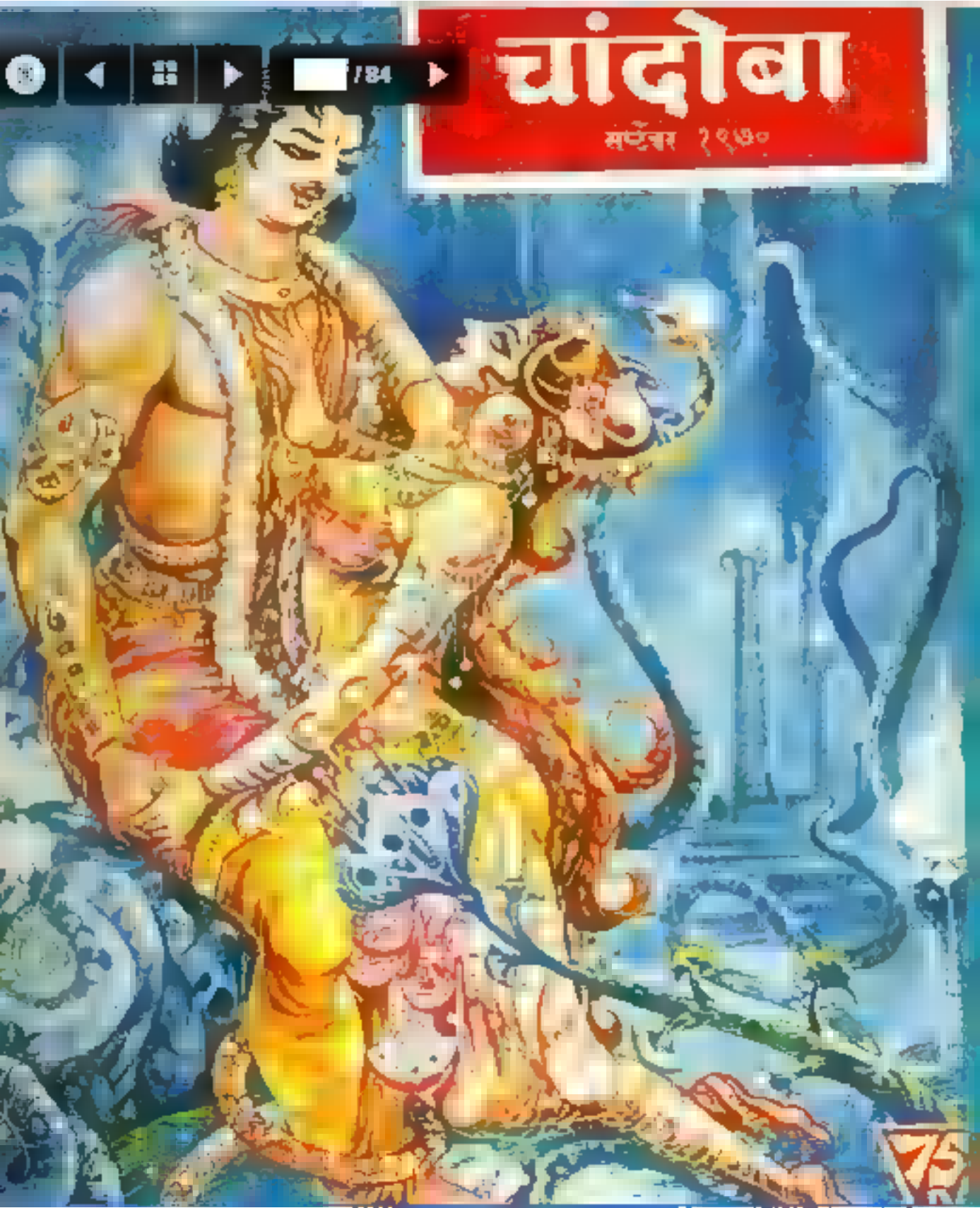
सायबेरियात राहून असता लेनिनने पक्षाच्या कार्यक्रमाची रूपरेषा तयार केली आणि मधारे तोंडा पुस्तके लिहिली.

२१ ऑक्टोबर १९०० रोजी लेनिनला हद्दपारी सगली. तो पुन्हा आपल्या गावी आला परंतु सरकारने मास्कोला राजधानीत आणून घेतल्यानंतर त्याला कायम राहण्यास परवानगी दिली नाही. म्हणून तो ग्रेट पोर्टमन नगरीजल गाहता याचे यासाठी 'लॉव' नामक गावी राहू लागला.

लुहंगानाच्या दक्षिण-पश्चिमेकडे वसलेल्या कोन द्वीपात ऑस्किज पिवॉस नामक देऊळ होते जे वीषधी द्रव्यांच्या देवाचे देऊळ होते. आज ते ऑस्काट पदलेंजे आहे. त्या गांसात प्रदेशात एक शेतकरी शेत वांगरीत भरता हे शाचीन शिल्प नव्वेव १९३६. अंदाजे १९२० वर्षे पूर्वीचे हे शिल्प मतावे. ही मूर्ती सुप्रसिद्ध पॉन् घनवन्तगे द्विपोकटीसची वगार्या अने तज्ज्ञाने आहे. त्याचा अर्थ पाच द्वीपात माना होत.

चांदोबा

सप्टेंबर २०७०

अमरवाणी

जातिर्यातु रसातलं, गुणगणस्तत्राप्यधोगच्छतात्,
शीलं शीलतटात्पत, स्वभिजनरसम्बद्धतां बह्निना,
शौर्यं वैरिणि वज्रमाणु निपत, स्वयंस्तुनः केवलं,
येनैकेन विना गुणास्तुणलय इमे

॥ १ ॥

[जातगोत रसातळाचा जावो, सवगुणांचा कोण होवो. शीलाचा होवो, बंडाची राखरांगोळी होवो, शौर्य मष्ट होवो, परंतु आम्हाला धन मिळाले की पुरे. त्याच्या निघाय हे सर्व गुण वृणवत्. नव्हे त्याहून ही कमी किमतीचे आहेत.]

यस्यास्ति वित्तं सनरः कुलीनः, संपन्नितः सभृतवान् वृणतः,
त एव वक्ता, सच वशमीयः; सर्वगुणाः कांचनमाधयति ॥ २ ॥

[धनवान मगुप्यच कुलीन असतो, पंडित असतो, पंडित विद्वान असतो, गुणवान, वाक् पट व वक्ता असतो, हे सर्व गुण कांचन, म्हणजे घनावर वजनवून असतात.]

दानं, भोगो, नाशः त्रिस्थो गतयो भवन्ति वित्तस्य,
य अवदाति, न मुंक्ते, तस्या तृतीया गतिर्भवति ॥ ३ ॥

[दान, भोग व नाश ह्या घनाच्या तीन अवस्था आहेत. जे घन दान किंवा भोग या कामासाठी वापरले जात नाही, त्याचा तिसरी गति प्राप्त होते.]

सुरवाची गुरुफिरली

एविविभी किनाऱ्यावर गणेश व गंगाधर नावाचे दोघे तरुण युवक असत. लहानपणापासून दोघांची मैत्री होती. दोघांनी करण्याचा विचार केला. परंतु त्यांच्या दुर्दैवाने त्यांच्या गावी दुष्काळ पडला. म्हणून त्यांनी पूर्व किनाऱ्याच्या देशात जाऊन पोटापाण्यासाठी काही तरी कटपट करण्याचे ठरविले.

गंगाधर म्हणाला—“माणसाचे पोट मरायला तसे अन्न लागते तरी किती? मूठभर तांदूळ आणि मासे मिळत राहले की त्यावर वर्षानुवर्षे जगता येईल. हात राखून सचं करित राहलो व नित्य नियमितपणे चार पेसे वांचवीत राहलो तर लहानसे भांडवल उमे होईल व त्यावर व्यापारधंदा करून आयुष्यभर सुखाने राहता येईल.”

“ठीक, तर मग आपण मितव्ययाने रहायचे आणि पैसे मिळवीत रहायचे.” गणेश म्हणाला. दोघे आपापल्या घरेन निघाले आणि काही दिवसांनी पूर्व किनाऱ्यालगतच्या प्रदेशात येऊन पोचले.

दोघे मित्र एका गावी येऊन पोचले. तेथे व्यापारधंद्याची भरभराट होती. दोघांनी निरनिराळ्या पेकेट रहायचे ठरविले. दोन वर्षे दोघांनी स्वतंत्रपणे करून कोणाला किती फायदा होतो हे पहावयाचे ठरविले. असा विचार करून दोघे निरनिराळ्या दिशेने निघाले.

गणेश मेहनत करून पैसे मिळवू लागला. गंगाधरने सुचविल्याप्रमाणे त्याने फक्त योडा भात व मासे खाऊन खगवी कमी खर्चात भागवायचे ठरविले.

परंतु गणेश फार दिवस तसा राहू शकला नाही. क्षाण्यापिण्याच्या बाबतीत

किफायत त्याला पसंत पडली नाही. जवळ पैसे असून उपाशी मरणे त्याला आवडले नाही. म्हणून त्याने एक दिवशी एक कोंबडी विकत घेतली आणि तिचे मांस शिजवून त्यावर खूप हात मारला. न खाता मेहनत करून फक्त पैसे जमविण्यात काय शहाणपण, असा त्याने विचार केला.

परंतु त्याचे मन त्याला वारंवार खात होते. म्हणून त्याने पुन्हा फक्त भात व मासे खाऊन मितव्ययाने रहायचे ठरविले. काही दिवस कडकपणाने त्या नियमाचे पालन केले. परंतु त्याला मधून मधून कोंबडीच्या चवदार मांसाची आठवण होई.

शेवटी तो कोंबडीच्या मांसाचा मोह आवरू शकला नाही. त्याच्याजवळ जे चार पैसे जमा होऊ लागले होते ते त्याने स्वादिष्ट पदार्थ खाण्यात खर्च करायला सुरवात केली. त्यामुळे त्याच्या जवळ जमा झालेले सर्व पैसे खर्च होऊन गेले. अंगात मुस्ती वाढत गेली व शेवटी भात व मासे खाण्यालायकतेतील पैसे मिळतनासे आले.

परंतु गंगाधर सावधगिरी काळगत गेला. स्वतः घालून घेतलेला नियम पाळीत राहूला. तो फक्त भात व मासे खाई. कोंबडीच्या किंवा इतर मांसाच्या मोहाला तो बळी पडला नाही. त्याने खूप अंग

मेहनत करून नियमितपणे चार पैसे शिल्लकेत टाकले व थोडेशे भांडवल जमा झाल्यावर व्यापार करू लागला. त्याची प्रगती वाढत गेली. त्याने जमीनजुमला विकत घेतला. एक घर विकत घेतले आणि लग्न करून मुखाने राहू लागला.

गंगाधर त्याच्या सारखाच कफल्लक होता व त्याच गावात मेहनत करून व मितव्ययाने राहून तो सुखी झाल्याचे व गावातल्या श्रीमंत व्यापाऱ्यात त्याची गणना होऊ लागल्याचे गणेशला कळले. तेव्हा तो आपल्या मित्राला भेटायला आला व घरी गेला व म्हणाला—

नशिबाने पाठ फिरविली म्हणून मला एक वेळ भात व मासेदेखील खायला मिळत नाहीत.”

“मी तुला नियमितपणे भात व मासे मिळतील याची व्यवस्था करून देतो. परंतु तुला स्वतःच्या पायावरच उभे राहूले पाहिजे.” असे सांगून गंगाधरने गणेशला आपल्या घराच्या आवारातच एक सोपडी बांधून दिली आणि वररोज त्याच्याकडे भात व मासे पाठवू लागला.

आणखी काही दिवस कोटले. एक दिवशी गंगाधरने गणेशला बोलावून म्हटले, वररोज भात व मासे तुला कंटाळा

आला असेल नाही? म्हणून मी माझे एक लहानसे चिचेचे झाड दाखवतो. त्याची कोवळी पाने काढून माशाबरोबर घालून शिजवून घेत जा."

गणेश आपल्या मित्राबरोबर चिचेच्या झाडाखाली गेला. दररोज कोवळी कोवळी पालवी काढून माशाबरोबर शिजवून तो खात गेला. हळू हळू चिचेच्या झाडाला पानेच उरली नाहीत. तेव्हा त्याने गंगा-धरला जाऊन 'आणखी एखादे झाडे आहे का रे' विचारले. तेव्हा गंगाधरने त्याच्या-कडचे सर्वात मोठे चिचेचे झाड होते ते त्याला दाखविले.

काही दिवसांनी गंगाधरने गणेशला बोलावून विचारले—"काय रे बुवा! तुज्या झाडाची पाने तोडून नेतो आहेस त्या झाडाला पाने आहेत ना अजून?"

"अरे त्या झाडाची पाने संपतोलच कशी? मी मूठभर पालवी तोडून घेतो तर

दुसऱ्या दिवशी दोन मुठभर नवीन पालवी आलेली असते." गणेश म्हणाला.

"मित्रा! तू व मी जे काम केले त्यात एवढाच फरक आहे की तुला प्राप्ती फार कमी होती तेव्हा तू सळख हाताने खर्च करीत गेलास. मी प्राप्ती चांगली वाढेपर्यंत सावधगिरी बाळगली आणि चांगली वाढल्यावर त्याचा उपयोग करू लागलो. तुज्या आयुष्याची स्थिती लहानम्या चिचेच्या झाडासारकी झाली आहे. माझ्या आयुष्यात चिचेच्या मोठ्या पालवीसारखी स्थिती आहे." गंगाधर म्हणाला.

"मित्रा! असा माझे डोळे उघडले. आजपासून मी सावधगिरी बाळगेन व स्वतःच्या मिळकतीवरच स्वावलंबनाने राहण्याचा प्रयत्न करीन." असे सांगून गणेशने आपल्या मित्राच्या सल्ल्याप्रमाणे वागण्याचा निश्चय केला.

घाबरट भटजी

एका गावी सोमनाथ नावाचे एक भटजी रहात असत. ते प्रत्येक लहान महान गोष्टीबद्दल एकदा शेजारच्या गावी लग्न होते. सोमनाथ भटजीनाच पीरोहित्वासाठी बोलाविले होते. पण होते घाबरट. म्हणून कोंबडा आरव-व्यापूवीच त्यांची शोप मोडली. शेजारच्या गावी निघण्यापूर्वी बायकोला हाक मारून दार बंद करून घ्यायला सांगितले. म्हणाले—"बरा सावधगिरी बाळग. दार लावून घे. चोर आहेत. लक्ष ठेव!" सोमनाथ भटजीच्या बायकोने उठून दारबंद करून कडी लावली व पुन्हा शोपली.

चोरांनी भटजी म्हणाले ते ऐकले. त्या दिवशी त्यांच्या हाती काही लागले नाही. सोमनाथ भटजी निघून गेले. घरात फक्त त्यांची बायको होती. उबाळायला सजून एक प्रहर राय बाकी होती. चोरांनी

विचार केला या भटाच्या घरी फार तर तांदूळ मिळतील. तरी त्यांनी भितीला भोक पाडले.

इतक्यात सोमनाथ भटजी परत आले. त्यांनी दाराची कडी वाहेरून बाजविली आणि बायकोला दार उघडायला सांगितले. बायकोने कडी काढली तेव्हा ते म्हणाले—"मी आपली पगडी विसरून गेलो होतो." असे सांगून पगडी डोक्याला घालून भटजी पुन्हा निघून गेले. त्यांच्या बायकोने पुन्हा दार बंद करून कडी लावून घेतली आणि शोपली. सोमनाथ भटजीची बायको शेरेपर्यंत चोरांनी काही हालचाल केली नाही. नंतर काळोखात चाचपडत तांदुळाचे पिंप शोधू लागले. ते त्यांना सापडले. त्यांनी एक चादर जवळ अंधरली आणि तीत तांदूळ बांधून त्यांचा विचार केला.

इतक्यात सोमनाथ भटजी पुन्हां आले आणि बायकोला उठविले. तिते उठून विचारले—“आतां काय विसरलात?”

“मी पिशवी विसरून गेलो होतो. तेवढी आणून दे.” भटजी म्हणाले.

त्या प्रमाणे त्यांच्या बायकोने घरात तांदुळाच्या पिंपाजवळून जाऊन काळोखातच खुंदीवरची पिशवी काढून नेऊन भटजीबुवांना दिली आणि पुन्हा बरबाजा बंध करून घेतला. पिशवी साठी सोमनाथ भटजींची बायको तांदुळाच्या पिंपाजवळ येत असलेली पाहून चोर जरा कोपण्यात सरकून उभे राहले होते. त्यांनी अंधारून ठेवलेली खादर पायाला लागली ती उचलून नेऊन भटजींची बायको पांशरणासारखी अंमावर घेऊन झोपली.

थोडा वेळ सोमनाथ भटजींची बायको झोपी जाईपर्यंत त्यांनी वाट पाहिली आणि पुढे येऊन पिंपातून तांदूळ काढून जेथे त्यांनी खादर अंधारून ठेवली होती तेथे ओतू

लागले. पिंप जवळ जवळ रिकामे होत आले होते. गाडीचे बांधण्यासाठी चादरीची चार टोके ते पाहू लागले, पण तेथे चादरच नव्हती. तेव्हां, आपण जमिनीवरच तांदूळ ओतल्याचे त्यांच्या आले. पुढे काय करावे या विचारात चोर पडले असतां नेमके त्याच वेळी सोमनाथ भटजी पुन्हा आले आणि त्यांनी पुन्हा दाराची कडी वाजविली. बायकोने उठून दार उघडत विचारले—“उजाडले हो? मी अंधोळ सैपाकाला लागते.”

ते ऐकून चोर आणि आलेल्या बाटेने पळून गेले. त्या गर्दीत ते बरांबर आणलेली पैशांची पिशवी पण सोमनाथ भटजींच्या घरात विसरून गेले.

सोमनाथ भटजी त्यांना हद्द्या असलेल्या सर्व वस्तू घेऊन शेजारच्या गावी पोचले. त्यांच्या घाबरटपणाचा त्यांना फायदाच झाला.

पडकें दुकळ

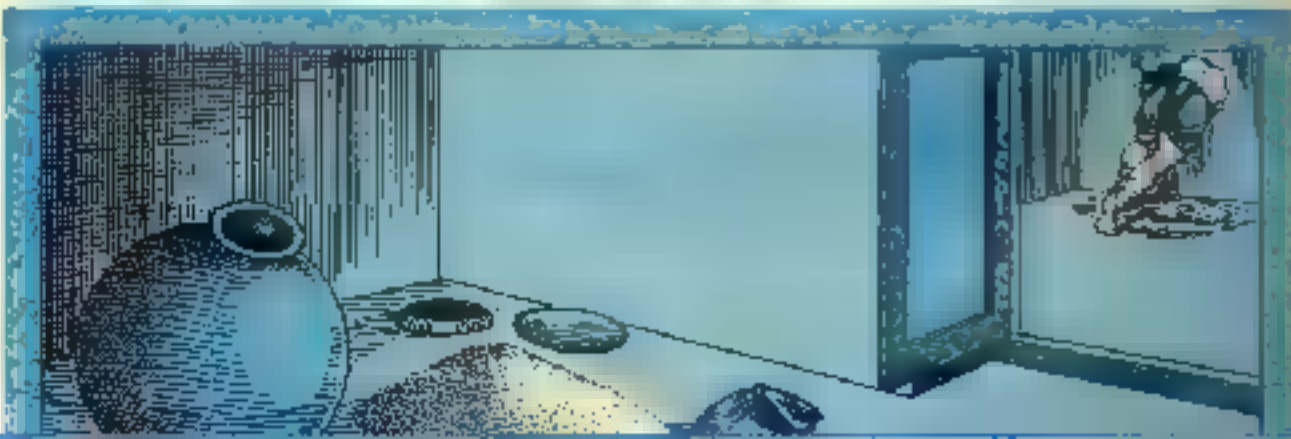
[३१]

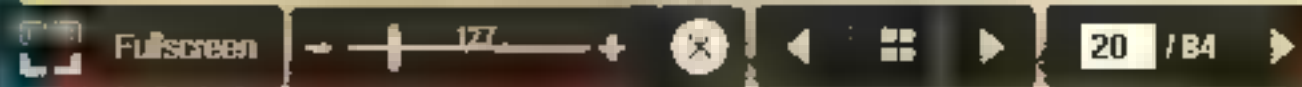
[वृत्तिक नायक मिळीमुखी इंदुपुढात हारला. परंतु मिळीमुखीने त्याला क्षमा करून आपला पेतने. त्यानंतर सर्व इरीत उत्तक नागले. सचोनी मिळून इरीण्या पळवून लावले. जांभलास बाटेने भाडावर भाडून नसलेली नमुष्याकडी अस्वलाची किंवा मांभसोमची क्ताची. पुढे—]

जांभला आपलाप भाडावर चढू लागला व बाकी सर्व भाडाकाली उमे पाहून तो काय म्हणतो भाकडे पाहू लागले. जांभला भाडावरून सर्वांना ऐकू बाईल एवढ्या मोठ्याने म्हणाला—“दिल्ली घनी! नांगसोमच बेचुद्ध होऊन पडला आहे. त्याचा स्वासोच्छ्वास चालू आहे. एका दोघां जणांना पाळून या बर, म्हणजे याला साली उत्तरवून आणतां येईल.”

जांभलाच्या तोंडून ते वाक्य बाहेर येण्याची जोटी, वृत्तिक जातीचे दोघे नीर भाडावर चढून गेले. त्यांनी नांगसोमला वेलाच्या दोरसंडांनी बांधून साली जमिनीवर सोडले.

मिळीमुखी वृत्तिकने नांगसोम मेला की जिवंत आहे याची सांगी करून घेतली. त्याच वेळी वृत्तिक नायक काही रानटी वनस्पती घेऊन आला व त्यांचा रस घोलून

शिखीमुखने त्याची धडक घडत घडत
घबरीने त्याला सरळी वसविले आणि
म्हणाला—“विक्रम! मला वाटते, उन्मत्त
काताचा नशा जवळ उतरलेला नाही. काय
करावे बुवा!”

विक्रम बोलिवार हतक्यात कुत्रा झुडपां-
वरून उड्या मारीत पुढे जाऊन शंकू
लागला. सर्व लक्षांच्या पाठीमागून मांडीतून

शिक्षीमुख व विप्रमर्शकेसरी पुजा-याच्या जवळ गेले. पुजारी सांपाच्या तोंडातून बांधला होता तरी त्याच्या दोन्ही पायांतून रक्ताच्या धारा येत होत्या. त्याच्या पायांकाडे पाहून तन्हुते. इतके भयंकर दृश्य होते ॥ दोन्ही पायांचे मांसच काय ॥ विसत होते. तो [] होता. त्याने

दोन्ही हातांनी काही तरी बट्ट करून होते.

शिखीमुख खाली बांकून त्याला बसवून बसवू लागला तेव्हा पुजारी कण्ठत म्हणाला— "शिखी! मला वेवेच बसू दे. येण्यापूर्वी मला का होईना, पडक्या देवळाचा शोध लागला. पाहोती भंगशक्ती आणि शिथिलेश्वरीवरची माझी भक्ती फुकट गेली नाही."

"तुला शरीररत्न पडक्या देवळाचा शोध लागला का? कोठे आहे ते? मरणापूर्वी तरी आपला पमेंडछोरपणा सोड!" शिखी म्हणाला.

शिखीमुख बोला दरदावूनच ते म्हणाला होता. म्हणून पुजाऱ्याने शिखी-मुखकडे आर्जवी नजरने पाहून विचारले— "तुम्हा नजरेत मी एक दुष्ट, लुच्चा आणि दगा करणारा मान आहे, एकदेच ना? त्या शिथिलेश्वरीची कृपा संपादन करण्यासाठी मला, नको ते सर्व करावे लागले, काही लोकांना कष्ट द्यावे लागले. देवीसमोर मला मनुष्याची काही किंमत वाटत नाही. पहा, पडक्या देवळाचे शिखर! असे म्हणत त्याने आपले दोन्ही हात दाबून केले.

त्यापूर्वी पुजाऱ्याने दोन्ही हातात काय बरले आहे. शिखीमुख विक्रम दोघांपैकी कोणीच पाहिले नव्हते. आता त्यांना सूर्यप्रकाशात डोळे दिपवून सोडणारा कलश दिसला. सर्व धक्क होऊन तिकडे पहात राहले. वृत्तिक जमिनीच्या लोकांनी त्या कलशाला पाहून साष्टांग नमस्कार केला.

एक दोन मिनिटे कोणीच कोणाची काही बोलला नाही. शिखीमुखला वाटले की पुजाऱ्याने मंत्रविचर तर टाकला नाही सर्वविचर? विक्रमकेसरीला काय वाटले नकळे, तो चाई चाईने कलशाजवळ पुढे

गेला, दोन्ही हातांनी व हातवण्यांना करू लागला. पण तो मूळीच हलला नाही.

ते पाहून पडक्या देवळाचा पुजारी धरणासत्र स्वितोतही ओंगले हलला आणि म्हणाला— "धाकट्या विक्रमा! तुला ही एक उपडी परात किंवा पितळी तसराळ आहे असे वाटले का? ऐक, मी तुम्हाला जरी गोष्ट काय आता सांगतो. मी तुम्हा आर्जवांना चांगला ओळखत होतो. हट्टी तुम्हात पुरेपूर उतरला आहे."

"पुजाऱ्या! म्हणजे सर्व देऊळ जमिनी-साली सचले आहे, असे का तुम्हे म्हणजे आहे?" शिखीमुखने विचारले.

किथ्येक वर्षापूर्वी भूकंपात हे देऊळ जमिनीखाली धसले आहे. काही फुट जमिनीत धसले त्यानंतर माती आणि दगड दरड कोसळून त्यावर जमा झाले. हे दगड व माती काढून दूर केली तर देऊळ झाबूत वर येईल आणि शिथिलेश्वर देवीचे दर्शन घडेल. शिखी! पण तुम्हां सधर जमिनीच्या लोकांना देवीशी करायचे आहे? तुम्हांला त्या देवळांतला सोन्याचा सांठा हवा आहे, होय ना?"

पुजारी जणुकाही त्यांभ्यार तुच्छ वृत्तीचे वर्णन करण्यासाठीच जणुकाही सर्व म्हणाला.

शिखीमुखने विक्रमकडे सहेतुक एकदाच पाहिले. पुजाऱ्याचा हेतु इन्धु जातीच्या लोकांच्या वृत्तिक जातीच्या लोकांच्या नजरेत ती तुच्छता आणून देण्याचा असावा. आता पुजाऱ्याविषयी काय करावयाचे या विचारात सर्व असता नांगसोम एकेक पाऊल पुढे टाकीत पुढे गेला आणि कलग हातात घेऊन त्याच्याकडे पाहू लागला. त्याला एकाएकी जणु काही अंगात सारखे झाले.

नांगसोम सुत्कारा सोडून म्हणाला—
“विक्रम धनी! उन्मत्त काताचा नशा
माता उतरला आहे. या कलशाचा काही
तरी महिमा असावा. याच्या खाली देऊळ
आहे. यात मळादेखील शंका नाही. हे
घराड व माती आपण काढू या.”

“हे काम वाटते तेवढे सोपे नाही. तरी
करावे लागणारच. काय शिखी! तुला
काम वाटते?” विक्रमने विचारले.

“वाटेल तितके कष्ट सहन करावे
लागले व वाटेल तितके दिवस लागले तरी
हे काम आपल्याला करावे लागणारच.
इतक्या दूर येऊन पडक्या देवळात प्रवेश

केल्याशिवाय आपण परत कोसे काय
जायचे? तुझ्या आग्रहाच्या
शांती कशी मिळेल? तुझ्या वडिलांच्या
आग्रहाचे पालन नाही करावयाचे?”
असे म्हणत शिखी विचमला हळूच म्हणाला—
“पण पुढाऱ्याचे काय करावयाचे?
आपल्या जातीच्या लोकांची मने आपल्या
विश्व विपरवर्षाचा प्रभाव करतो आहे.”

नांगसोमने शिखीमुख म्हणाला—
“ओळखण्यासारखे दिसले. तो स्मित करून
पुढे येत म्हणाला—“या पुढाऱ्याच्या दोन्ही
पायांची चटणी खाली आहे. होईल
पायांची फळे भोगत हा
करेल. त्याच्या ओळख्याकडे कजाला रुत
वेता? हा कलश देवळाचाच आहे,
मला मुलीच शंका नाही.”

“आपण सर्वांनी मिळून माती
काढून हे देऊळ उजेडात आणले नाही तर
काय उपयोग? हे काम एक दोन दिवसात
होणारे नाही. आपणा सर्वांना येथे जवळच
वस्ती करावी लागेल. त्यासाठी चला,
आपण शोपण्या बांधू आणि नंतर हे
काम करू या.” शिखीमुख म्हणाला.

नांगसोमने होकारार्थी मान हलवून
वृश्चिक जातीच्या लोकांकडे पाहिले.

वृश्चिक नायक हात जोडून शिखीमुख-
समोर येऊन उभा राहिला. शिखीमुखने,
त्याने करावयाचे ते त्याला सांगितले.
शिखीमुख म्हणाला ते सर्व ऐकून वृश्चिक
नायक म्हणाला—“अभिओ धनी! येथे
शोपण्या बांधून तयार करणे तेवढे कठीण
नाही. हे दमड व घोंद बाजूला सारणे हेच
मोठे काम आहे. एका दोघा हत्तींना मान-
साळवून तेवढे करवून घेणे कठीण
नाही.” पुढाऱ्याकडे बोट दाखवून
म्हणाला—“हा तर आता थोड्या वेळाने
मरणाऱ्या आहे, परंतु औषधपाणी केल्या-
शिवाय ह्याला मरू देणे बरोबर होईल का?”

“बरोबर आहे तुझे म्हणजे तुला काही
औषधी वनस्पतींची माहिती असेल तर
कर औषध पायी. मी ती गोष्ट पार
विश्रुत बोलो होतो.” शिखीमुख म्हणाला.

वृश्चिक नायकाच्या आघेने त्याचे
बभ्रुयाची मगडीतून काही वनस्पती वेळून
आले आणि वाटून पुढाऱ्याच्या पायांना
बांधू लावले. पण पुजारी त्यांना औषध
छाऊ देईना. म्हणाला—“मला एकाचा
जाडाळा पाळणा बांधून त्यात बसवून ठेवा.”

त्यानंतर नम्रपणे तो पुन्हा म्हणाला—
“आता आपली चार विदशपेक्षां बास्त

मी जनेनसे वाटत नाही. तोंपयंत
तुम्ही पडके शोधून काढा. मी
दर्शन करून घ्याय सोडीन.”

अपत्तीची इच्छा पुरी करणे
आपले कर्तव्य आहे, असे समजून शिखीमुख
व विक्रमने तशी व्यवस्था करण्यास वृश्चिक
अनुयायांना सांगितले. त्यांनी पुढाऱ्याच्या
पायाला औषधी वनस्पती लावून बर पट्टी
बांधली आणि जवळच्या एका
एक चुंबुची पाळणा टांगून त्याला
बसविले.

दिवशी संध्याकाळपर्यंत सर्वांनी
मिळून पडक्या देवळाच्या सिंहराच्या बाजू-

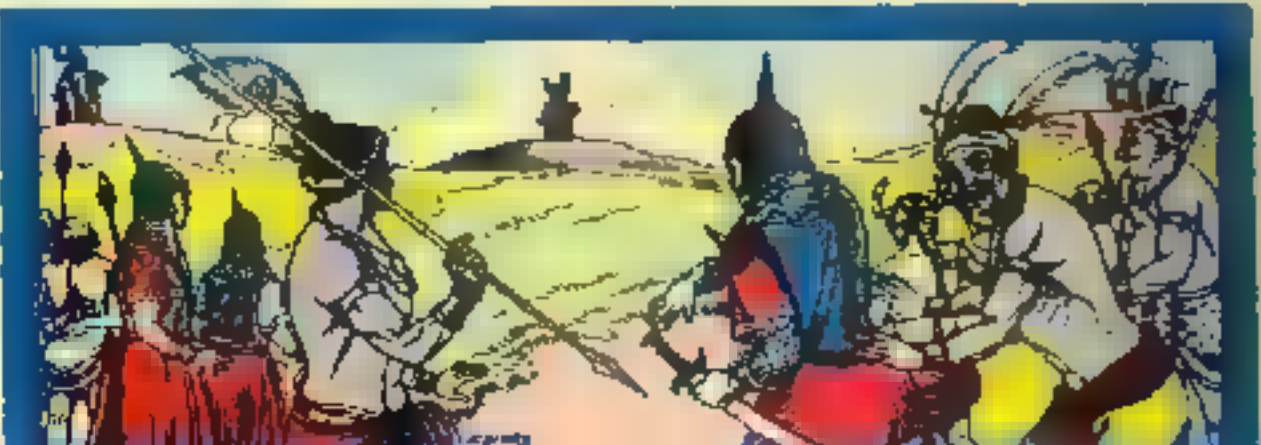
बाजूची शाळे झुडवे तोडून फांका व पानांच्या झोपड्या बांधून तयार केल्या. त्या दिवशी रात्रभर कोणालाच झोप लागली नाही. कारण रात्रभर हत्तींच्या आणि रानटी ह्यापडांच्या ओरडण्याचा ऐकू येत होता. झोपड्यांच्या चारी बाजूला शेकोट्या घेतून व मोठा पाळ त्यांनी रात्र कशीबशी घालविमी.

दुसऱ्या दिवशी सूर्योदय होताच सर्वांनी वेलाचे दोरखंड तयार आणि मोठमोठे बणब व लिळा ओढून बाजूला सारण्याचे काम सुरू केले. त्यांच्या कामात मधून मधून हत्ती विघ्न घालीत होते. त्यांना वगैरे बाजवून दगड गोटे फेंकून व मारहा जोरहा करून ते पळवीत पण होते. सूर्यास्त होई-पर्वत त्यांच्या कामात तसे मोठे विघ्न आले नाही. शिकीमुसने दिवसाचे धावतून सर्वांना सायची प्यायची तयारी करायला सांगितले. ठीक त्याच वेळी

त्यांच्या चारी बाजूच्या उंचवट्यावर त्यांना चार हत्ती दिसले. त्यांच्या पाठीवर एकेक तिसूतचारी बसकर बस चारच बसलेला होता.

शिकीमुस आणि विक्रमकेसरीने वापत्या अनुयायांना सावध केले. सर्व सवशास्त्रे बंडून सज्ज उभे राहिले. पण हत्तीवर बसलेले लोक ओरडून म्हणाले—“तुम्ही सर्व आहांत तेथेच उभे रहा. एक पाऊल देखील पुढे टाकले तर पाठीमागे शंभर हत्तींवर आणखी जखोरी तयार उभे आहेत. तुम्ही कोणी पळण्याचा प्रयत्न केलात तर तुमचा जीव भोवतात पडेल हे विसरू नका.”

शिकीमुस व विक्रमकेसरीने, बाता पुढे काय बसा प्रसंगाची कुविक नामकाकडे पाहिले. ते दोघे आपापली हत्यारे सावरून तिसूतचारी जखोरी उभे होते तिकडे निघाले. (चालू)

विचित्र स्थिती

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हा गेसा, प्रेत बांधावर काढून घेतले व स्मशानाच्या दिशेने मोनघणे चालू. तेन्ही प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! तू अवेळी मध्यरात्रीच्या सुमारास इतके कष्ट का करता आहेस, हे नाही. पण मला त्यात आश्चर्य वाटत नाही. कारण काही लोकांच्या बागण्याचा काही अर्थच नसतो. त्याचे एक उदाहरण म्हणून मी तुला तक्रार नावाचे एका तरुणाची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

तरुणाला कोणी जवळच्या नात्यातले नव्हते. गुरुकुलात विद्याभ्यास संपवून तो आपले जन्मस्थान विभास या गावी निघाला. तेथे म्हणून रहावे व काहीतरी उद्योग-धंदा करावा, असा त्याने विचार केला.

वेताळाच्या गोष्टी

पाहून तरुणने आपले तोंड फिरविले. त्याला ते घुणित दृश्य पाहवेना.

एक रानटी जातीचा मनुष्य एका काठीने सांपाला दाबून ठेवून मधुनमधुन त्याला मारीत होता आणि पुन्हा सांपाला सोडून देत होता. थोडे वंतर चालून गेल्या की पुन्हा काठीच्या टोकाखाली त्याला धक्का पुन्हा मारीत होता. त्याचा तो क्रूर पाहून लोकांना गंमत होती आणि सर्व टाळपा वाजवून हसत होते.

परंतु रानटी मनुष्याचा तो क्रूर पाहून राग आला. तरी तरुणने राग थोडा आवकून त्याला विचारले—“काय रे तू हा साप विकायला तयार आहेस का?”

त्या रानटी मनुष्याने तरुणकडे धकित होऊन पाहिले आणि पट्टेने विचारले—“हा बह्यचारी कोण आहे? हा त्राप विकत घेणार आहे, म्हणे!”

तरुणने जवळचे काही पैसे त्या जंगली माणसासमोर फेकले. त्याने ते पैसे उचलून घेतले आणि तरुणला म्हणाला—“घा सांपाची तुला छेडायचे आहे का, तर घे, घेऊ!” असे म्हणत त्याने सापाची मंडी वरली आणि तरुणला देत म्हणाला—“घर, हा घे साप.”

सापावहून दया दाखवून तो स्वतः लोकांच्या दृष्टीने भूलं ठरला की काय, असे थोडा वेळ तरुणाला वाटले. याशिवाय त्याच्या जवळ जे चार पैसे होते ते त्या जंगली माणसाला त्याने देऊन टाकले होते. म्हणून तो काही बोलल्याशिवाय सापाला घेऊन तेथून निघून गेला. तरुणच्या हातून सुटल्याबरोबर साप मुबपात निघून गेला.

तो साप म्हणजे एक नागकन्या होती. कोणत्या तरी कारणास्तव नागराजाने तिला शिक्षा केली होती. म्हणून तिला जमिनीवर उतरून चालावे लागत होते. शिजेचा भवथी संपल्यावर ती नागकन्या आपल्या घरी परत गेली. मुलीकडून तरुणने तिचा जीव कसा वाचविला हे कळले. तो तिला म्हणाला—“मुली! त्या तरुण मुलाने तुला जीव वाचवून तुझ्यावर जो तपकार केला आहे त्या तपकाराची फेद करावयाची झाली तर तुम्हा भूलोकान जावे लागेल.”

“मी त्या तरुण युवकाशी कसून आयुष्यभर त्याची सेवा करण्याचे ठरविले आहे.” नागकन्या आपल्या बापाला म्हणाली. ते कळल्यावर तिच्या बापाने तिच्याबरोबर एका दासीला पाठवून तिला आनंदाने विरोप

विला. थोडी विमात नगरी धेऊन पोचल्या. तरुणला नागकन्या भेटली. तरुणने तिच्याशी विवाह करून घेण्यास कबूल केले.

नागकन्येने आपले नाव रुपवती असे ठेवून घेतले. दोघांचा विवाह झाला. रुपवतीचे सौंदर्य तिच्या नावाला साजेस असेच होते. तिच्या बरोबर तरुणचा संपार सुखाचा झाला. कित्येक वर्षे तिच्या सहवासात तो राहला तरी रुपवतीच्या रुपास काहीच नाही, या गोष्टीचे त्याला आश्चर्य वाटे.

रुपवतीची दासी रुपवतीबरोबरच, तिचे लग्न झाल्याबरोबरच, कां कोणास ठाऊक, रहात असे.

“मुळा! यी तुम्ही अशी यद्वा कां करीन? तू एक सुविधित मूल्या आहेस, तरी ती एक मानव स्त्री नाही हे तुझ्या लक्षात काय काय नाही व्हाले याचेच मला आश्चर्य वाटत आहे.” पुजारी म्हणाला.

ते ऐकल्यावर मात्र हृदयाचा धरकाप उडाला. त्याने अनेक वेळा ऐकले होते, नागलोक विनाकारण मानव जातीचा आपला संबंध ओडीत नाहीत. म्हणून तो पुजारीच्या म्हणाला—“गुरुजी! आता परीच नाही. देवळातच तुमच्या बरोबर रहायला परवानगी आहे.”

“ठीक! तूर्त एवढेच कर. पुढे काय करावयाचे ते नंतर ठरवू.” असे सांगून पुजारी तरुणला बरोबर चामुंडी टेकडीवर घेऊन गेले.

पती घरी परत न आलेला पाहून रूपवती भावस्वरुन गेली. ती आपल्या दासीबरोबर पतीच्या शोधार्थ निघाली. शेवटी तिचा पती चामुंडी पर्वतावर गेला असल्याचे तिच्या कळले. तेव्हा ती पतीच्या शोधार्थ डोंगर चढू लागली. ऊन कडक पडले होते तरी तिकडे दुर्लक्ष करत ती डोंगर चढून गेली. तिने पुजारीच्या घरी जाऊन, पतीला

भेटायला व त्याला घरी घेऊन जावला तो आली असल्याचे सांगितले.

पुजारी तिच्या म्हणाला—“कुली! तू आता आपल्या पतीचा मोह सोड. त्याची व तुम्ही भेट या बऱ्यात तरी अर्थ नाही.”

रूपवतीच्या तोंडाबाटे एक शब्ददेखील बाहेर नाही. ती मान खाली दासीबरोबर पायच्या उतरक लागली. आठ उभा राहून तिच्या पहात होते.

रूपवती आपल्या दासीबरोबर डोंगर उतरून खाली गेली आणि एका सादरीत बसून राहू लागली. त्याच वेळी कोणीतरी तिकडे येत असल्याचा

आवाज त्यांना ऐकू आला. दोघींनी माना वर करून कोण येत आहे, पाहिले. तो तरुण होता. तरुण, धावत. आल्याने जवळ पोचल्यावर धापा टाकीत उभा राहला. कोणी पाहिले तर काय म्हणेल याचा थोडा देखील विचार मनात आणू न देता त्याने आपल्या बायकोला रडतच मिठी मारली.

त्यानंतर तिचे घरी परतले. त्याचे पुढील आयुष्य आनंदाचे झाले व संसार सुखाचा झाला.

येथवर गोष्ट सांगून बसलेला म्हणाला—“राजा! या विलक्षण वागण्याचा अर्थ काय? त्याची बायको नागजातीची

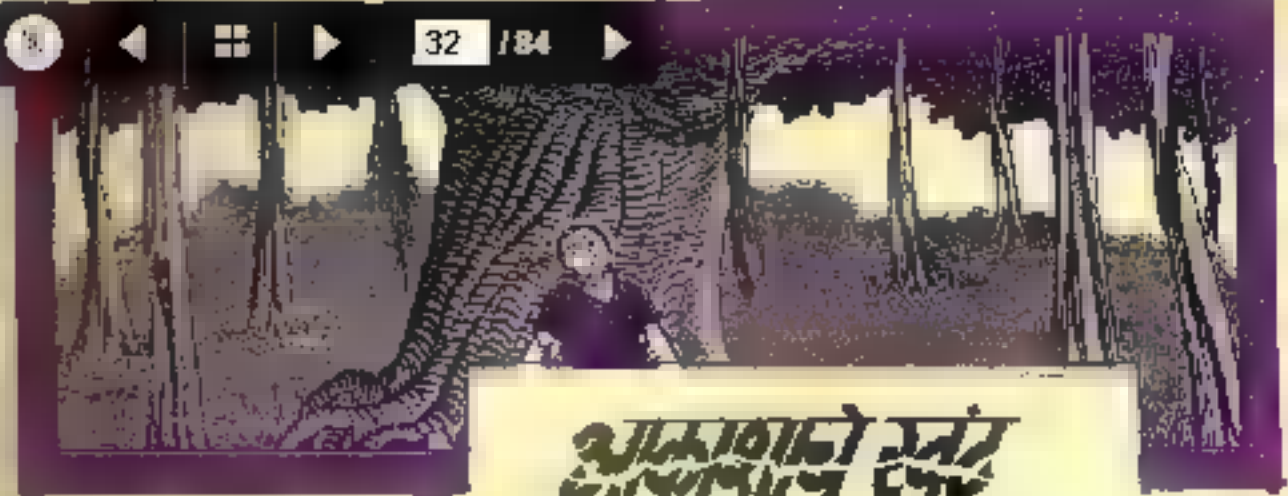
आहे हे कळल्यावर त्याने तिला टाकण्याचे ठरविले होते नाही का? रुपवती त्याचा शोध काढीत डोंगरावर आली तेव्हांदेखील ती आली असल्याचे माहीत असून तो समोर आला नाही आणि आता एकाएकी त्याचे मन कसे काय बदलले कळत नाही. या प्रश्नांचे उत्तर माहीत असून तु विले नाहीत तर तुला परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला—"तकण हा सामान्य मनुष्य नसला तरी त्याचा स्वभाव माण सामान्य माणसासारखाच होता. रावटी माणसाच्या हातातून सापाला वांच-विण्याची इच्छा सामान्य माणसात असणेच शक्य नाही. परंतु ते काम केल्यावर त्याला त्या चांगल्या कामाबद्दल लोकहास्याची मीती वाटली. त्याच प्रमाणे त्याची वायको नागजातीची आहे हे कळल्यावरदेखील

त्याचा स्वभाव सामान्य माणसासारखाच असल्याचे प्रत्ययास आले. परंतु त्याची वायको त्याचा शोध काढीत डोंगर चढून गेलेली पाहून आणि तिला आपण न भेटल्यामुळे तिला झालेले दुःख पाहून आणि तो जराबुद्धा ■ रागवतां परत गेलेली पाहून तरुणमधील सामान्य माणसातून निराळा मनुष्य जागा झाला. रुपवती फक्त नाग-जातीच्या स्त्रीसारखी वागली असली तर तिने तरुणला कधीच सोडले असते, तिने त्याच्यावर सूड उडावला असाता. परंतु तरुणला त्याच्या वायकोच्या मुक्कभावाची ■ सुशीलपणाची ■ पदत्यावर त्याचा विचार बदलला. ■ आश्चर्य वाटण्या-सारखे काहीच नाही."

■ तऱ्हेने राजाचे मीन मंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि गुन्हा झाडला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

आकाशकोसल

एका गावी हणमंत नावाचा एक मनुष्य रहात असे. तो स्वभावामे अगदी म्हणजे अगदी भोळा होता. त्याचे लग्न झाले नव्हते. लहानसहान कामे करून तो आपले पोट भरी. त्याची करीरवष्टी बळकट होती.

एकादा रात्री हणमंत जेवणसाण आटोपून खाटेवर पडल्या ■ आकाशाकडे पाहू लागला. त्याच्या मनात एक भयंकर कल्पना झाली—"लोक म्हणतात की हे आकाश म्हणजे देवाने या जगातल्या लोकांसाठी बांधलेला एक मोठा मांडव आहे. प्रत्येक मांडवाला खांब किंवा खुंट असतात. पण इतक्या मोठ्या मांडवाला एकदेखील खुंट नाही हे कसे काय? एका-एको हे आकाश आपल्या डोक्यावर कोसळले तर?"

तो विचार मनात आल्याबरोबर हणमंत दचकल्यासारखा उठून खाटेवर बसला.

आकाश कोसळले तर आपण त्याच्या खाली चिरडून मरणार. हणमंत धावत मुटला आणि गावाबाहेर येऊन उभा राहला. त्याला एक मोठे बडाचे ■ विसले. त्या ■ पारंग्या होत्या व त्या जमिनीला टेकल्या होत्या. तो त्या झाडाखाली येऊन बसला. त्याला वाटले की आता आकाश कोसळले तरी बडाला ते अडून राहील. तो रात्रभर त्या झाडाखाली असून राहला.

उजाडल्यावर तो गावात परतला. त्याला जो जो भेटला, त्या प्रत्येकाला त्याने विचारले—"काय हो! प्रत्येक लहान मोठ्या मांडवाला खुंट असतात तर आकाशाच्या इतक्या मोठ्या मांडवाला किती तरी खुंट असले पाहिजेत नाही का? पण एकदेखील नाही. आकाश कोसळले तर आपण त्याच्या खाली चिरडून मरून जाऊ? म्हणून ■ नाही अशा जागी आपण जाऊ या."

“जरे, याचे तर डोकं फिरल्यासारखं दिसतं आहे!” सर्वे असे म्हणत 'हंतू' लागले. काहीनी त्याला वेड्यात काढले.

परंतु हणमंतने त्या सर्वांना वेड्यांत काढले. यांना आपल्या जिवाची पर्वा नाही. यांच्याशी काय बोलायचे? आपण मात्र आकाश नसेल अशा जागी 'जरून' रहायचे, असे मनःशी ठरवून हणमंत आपल्या गावाहून निघाला.

वाटेत त्याला एक डोभे जण भेटले. त्यांना त्याने त्याला वाटत असलेल्या भीतीची गोष्ट सांगितली. 'या माणसाचे डोके तबकीच फिरले असावे,' असे मनातल्या मनात म्हणत डोभे पुढे निघून गेले.

ही सामान्य गोष्ट या लोकाना कळू नये, या गोष्टीबद्दल आश्चर्य करीत हणमंत पुढे निघून गेला. बराच वेळ राहला तरी एक जंगल संपले नाही. हणमंतने वर मान करून पाहिले. त्याला झाडांच्या वरच्या बाजूला आकाश दिसले त्याने मनात विचार केला की आकाश दिसणार नाही अशा आगोच गेले पाहिजे आणि त्याप्रमाणे तो थांबला नाही, चालत राहला.

काळोस पडेपर्यंत तो चालत राहला. रात्रभर एका झाडाखाली राहण्याचे त्याने ठरविले. कारण आकाश पडले तरी झाडावर ते अडकून राहील असे त्याला

वाटले. झाडाखाली एक मनुष्य डोळे मिटून बसलेला होता. हणमंत आल्याचा आवाज ऐकून त्या माणसाने डोळे उघडून पाहिले. तो एक योगी पुरुष होता.

हणमंतने त्याला विचारले—“काय हो, आकाश डोक्यावर कोसळू नये म्हणून का तुम्ही या झाडाखाली बसला आहात?”

हा कोणीतरी वेडापीर दिसतो आहे, योग्याने ओळखले. त्याने स्मित करून विचारले—“आकाश कोसळेल रे?”

“लहानात लहान मांडवाला देखील चार खांब किंवा खुंट असतात. मग एवढे मोठे आकाश खांब व खुंट काही नसता

किती दिवस खांबांनी लोंबत राहील?” हणमंतने विचारले.

“ओहो! अस्सं म्हणतोस होय? जरे मुला, आकाशाचा खांबखुंट नाहीत असे कोण म्हणतो? आहेत की नाहीत हे मी तुला सकाळी सांगेन. आता तू स्वस्थपणे सोप.” योगी म्हणाला.

योगीबुवा म्हणाले ते मान्य करून हणमंत निर्विचलपणे रात्रभर सोपला. उज्यादल्यावर योगीबुवांनी हणमंतला जागे व म्हणाले—“मुला! तू आकाशाचा खांबखुंट नाहीत असे म्हणाला होतास नाही का? तुम्ही शंका दूर करण्यासाठी मी एक

गोष्ट सांगतो तसे कर. तू सरळ गेलस म्हणजे कुळा एक गाव लागेल. त्या गावात जाऊन प्रत्येक घरासमोर उभा रहा. घर मालकाला पोटाभर शिब्या दे आणि त्याच्या कडून भीक मागून आण."

हणमंत योगीबुवांनी सांगितल्याप्रमाणे गावात जाऊन प्रत्येक घरासमोर उभा राहून घर मालकाला शिब्या देऊ लागला. नोकरीचाकरांनी येऊन त्याला खूप बडबिले व हाकलून लावले. कोणी त्याला भीक घातली नाही. तो अगदी निराश झाला. अगदी शेवटचे घर असे सनाथी ठरवून तो एका घरासमोर जाऊन जोरदू लागला. पण आतून कोणीच बाहेर आले नाही. हणमंतने शिब्यांचा भाडमार मुक केला.

इतक्यात एक बाई मूठभर तांदूळ घेऊन धावत धावत बाहेर आली आणि म्हणाली— "होय रे बाबा! उशीर झाला मला बाहेर मायला. ही ये भीक." असे सांगून तिने

ओंजळीत बाणलेले तांदूळ हणमंताच्या ओळीत टाकले आणि घरात निघून गेली.

हणमंतला फारच आश्चर्य वाटले. तो ते तांदूळ घेऊन जंगलात परत आला आणि योगीबुवांना जे घडले ते सांगितले.

योगीबुवा स्मित करून म्हणाले— "पाहिलेस? तू निव्या विस्वास तरी त्या बाईने तुला भीक घातली. जमे लोक हजारात, नाही जरी एकदोघे निघाले तरी धुरे. असेच लोक आकाशाला वरून उभे राहणारे खुंट होत. मांडवाला चार किंवा सहाच खुंट असतात, पण आकाशाला असे अनेक खुंट असतात. म्हणूनच होण्यावर कोसळत नाही.

योगी म्हणाला ते हणमंतला समजले असावे. त्याने त्या योगीबुवांना नमस्कार केला व त्यांचे आभार मानून त्यांच्याच बरोबर त्यांची व जगाची सेवा करण्यासाठी जंगलातच राहू लागला.

लयाड

एका गावी दोघे मबाड रहात असत.

एकाचे नाव वक्रबुद्धी होते व दुसऱ्याचे दुर्बुद्धी. दोघे लोकांना फसवीत. तोच त्यांचा उदर निर्वाहाचा बंदा होता. दोघे प्रवासाला निघाले. वाटेत जी गावे लागत त्या फसवेगिरी ते पैसे मिळवीत व गृहे निघून जात. ते एका गावी येऊन पोचले. त्यांना शेतात एकच एक बैल चरत असलेला दिसला. त्यांनी त्या बैलाला हांकून घेऊन दुसऱ्या एका जागी बांधून ठेवले आणि गावातल्या धर्मशाळेस येऊन बसले. थोड्या वेळाने दुर्बुद्धी गावात निघून गेला.

बैल नाहीसा झाल्याचे बैलाच्या मालकाला कळले. तो बैलाच्या शोधार्थ निघाला. त्याने त्याच्या बैलाला कोणी पाहिला का विचारले. हळू हळू त्याच्या चारीवाजुला लोकांची गर्दी झाली. त्याच वेळी

दुर्बुद्धी तेथे आला व म्हणाला— "अहो, धर्मशाळेस माझे गृह ज्योतिषाचार्य उतरले आहेत. त्यांना जाऊन विचारा, ते तुमची वस्तु कोठे आहे, बरोबर सांगतील."

ते ऐकून बैलाच्या मालकाला देव पावल्यासारखे वाटले. इतर गावकऱ्यांबरोबर धर्मशाळेस गेला. वक्रबुद्धीने शांतपणे सर्व ऐकून घेतले व पेटीतून ताडपने काढून पाहिली, बांटे मोजली आणि बोळे मिटून काही वेळ बसल्यानंतर बैलाच्या मालकाला म्हणाला— "धर्मशाळेच्या उत्तरे- गेल्यास तर तुला जिथेच एक उंच झाड दिसेल. तेथून बाव्या हाताला बळलास की एक आंब्याचे झाड लागेल. तेथेच जवळपास कोठेसरी तुला तुझा बैल नक्की मिळेल."

बैलाच्या मालकाबरोबर दुर्बुद्धी व इतर लोक निघाले. वक्रबुद्धीने सांगितल्या जागी बैल मिळाला. आपल्या गुरूला

दक्षिण म्हणून दुर्बुद्धीने वंजल्या मालका-
अवळून रहा स्पष्ट घेतले.

दोघां लबाडांचा तो धंदा ओराने चालू
माला. दोघे ते गाव सोडून दुसऱ्या गावी
निघाले. त्याच वेळी गावधा पाटील घाबत
त्यांच्याकडे आला आणि हात जोडून
म्हणाला-“मी आपल्याच दर्शनासाठी
आलो होतो.” असे सांगून त्याने येण्याचे
कारण सांगितले. पाटलाची पानांच्या
शिड्यांची सोन्याची डबी चोरीला गेली
होती. ती डबी कोणी नेली हे सांगून परत
मिळविण्याची युक्ती ज्योतिष्यांनी सांगली,
अशी पाटलाने विनंती केली.

वक्रबुद्धी चोला वेळ चकित होऊन पाहू
लागला. पण तो वस्ताप होता. म्हणाला-
“ही वेळ वर्ज्य आहे. या वेळी ज्योतिष
सांगणे कठीण. मी पंचांग वर्गरे काही पाहू
शकत नाही. म्हणून तुम्ही उद्यां सकाळी
या. मी कोणी चोरी केली व चोरीचा
माल कोठे मिळेल, सर्व सांगतो.” म्हणून
पाटीलबुवा निघून गेले.

त्यानंतर दोघां लबाडांनी परस्पर सल्ला
बेतला. दुर्बुद्धी म्हणाला-“नित्रा! ■
गावातून पाय काढला पाहिजे.”

“होय रे, ■ ■ ■ निघालो ■
लोकांना कळेल. मध्य रात्र उलटून
गेल्यावर जाऊ.” वक्रबुद्धी म्हणाला.

तिकडे पाटलाने प्रती शोचल्यावर
ज्योतिषीयुवांनी चोरीचा ■ लावून
देण्याचे कबूल केल्याचे सांगितले आणि
म्हणाला-“उद्यां सकाळपर्यंत डबी नसकीच
परत येईल.”

पाटलाकडे ‘प्रारब्ध’ नावाचा एक
नोकर राहात असे. त्यानेच ती डबी
चोरली होती. ज्योतिषी म्हणाला ते ऐकून
त्याच्या छातीत धडकीच भरली. त्या
दिवशी रात्री तो धर्मशालेच्या वाकूळ
फिरत फिरत निघाला ■ ते दोघे ■

बाप ■ बालक हात ह
शिडकीला कान लावून ऐकू लागला.

“आपण तेम्हांच निघून जायला पाहिजे
होते. काळोखात चोरांसारखे पळून जाणे
मला नाही आवडत.” दुर्बुद्धी म्हणाला.

“बरे ‘प्रारब्ध’ आहे, हे ‘प्रारब्ध’!
आजची कोणाला नावे ठेवल्यात काय अर्थ
आहे?” वक्रबुद्धी म्हणाला.

नोकराला इतर गोष्टी ■ ऐकू
आल्या नाहीत. ‘प्रारब्ध’ सध्या त्याला ■
ऐकू आला. तो थर थर कापू लागला. तो
दोघां लबाडांच्या सोलीत ■ त्यांचे
■ म्हणाला-“मला जीवदान द्या.

मीच चोरली होती पानाची डबी. मला
लोकांनी संप्रयावरून इतर नोकरांबरोबर
खूप मारले होते. पण मी चोरी कबूल
केली नाही. ■ आता तुम्ही मला पकडवून
देण्यापेक्षां माझ्या घन्याला ती डबी कोठे
आहे हे सांगा. मी डबी कोठे ठेवली आहे
■ दाखवितो. मला जीवदान द्या.”

“अस्सं! सांग तर!” वक्रबुद्धी म्हणाला.
प्रारब्धने पानाची डबी त्याने कोठे पुरून
ठेवली होती ते सांगितले आणि निघून गेला.
दुसऱ्या दिवशी उजाडताच पाटील
बुवांनी येऊन विचारले तेम्हां वक्रबुद्धी
म्हणाला-“तुमची पानाची डबी एका

आहेत. गलबतांच्या मालकाने राजाजवळ एक पंज लावली होती. गलबतांच्या मालका-जवळ एक डोसंडी डबी आहे. ती डबी उषत्याशिवाय डबीत काय आहे हे राजाने सांगितले तर मालकाकड सर्व गलबते राजाला मिळतील. पण राजा सांगू शकला नाही. राजाने आपले सर्व गलबतांच्या मालकाकडे दिले पाहिजे.

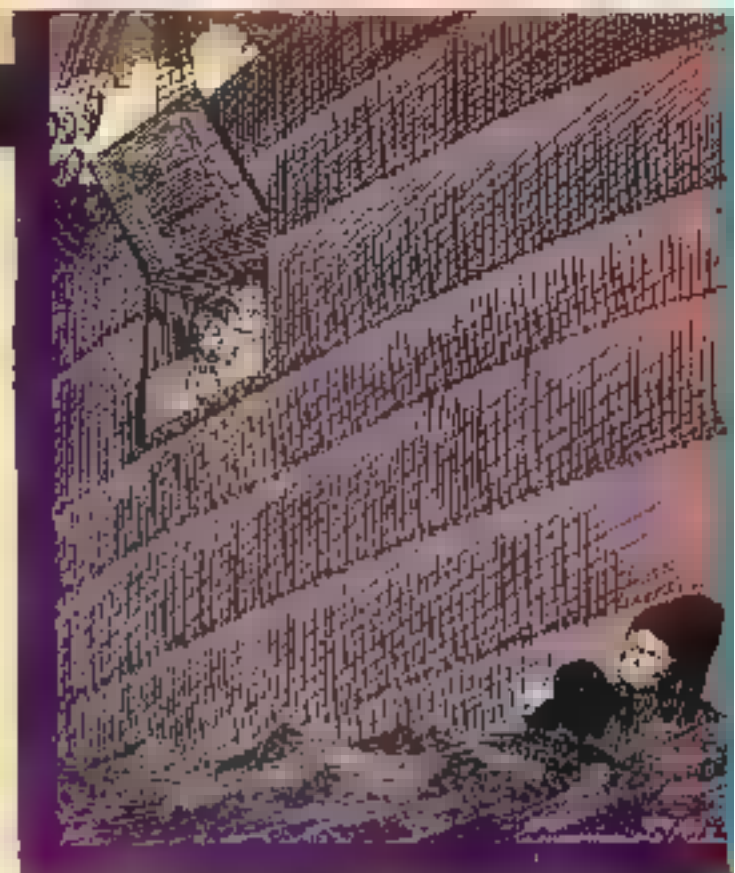
राजाच्या पुष्कळ ज्योतिषी होते. त्याशिवाय सर्व गलबते मालकाकड फुकटात मिळत आहेत, तेव्हा राजाचे लोमला बळी पडले. म्हणून पंजेला तयार झाला. परंतु ज्योतिष्यांनी जेव्हा पंजेच्या अटी ऐकल्या तेव्हा त्यांच्या तोंडचे गाणीच उडाले. ते म्हणाले—“आम्ही नतमान, भूत, भविष्य काही ही सांगू शकतो. पण एका वंद पेटीत काय आहे? नाही सांगता येणार आम्हांला.” एकंदर सात दिवसांचा अवधी होता. म्हणून राजाला आपले राज्य हातचे बाजार जमे वाटू लागले. म्हणून त्याने राज्याच्या सर्व पाटलांकडे विलीय पाठविली की त्यांच्याकडे जो कोणी ज्योतिषी असेल त्याला घेऊन यावे. त्या प्रमाणे राजाच्या अधिकाराने नेजवानीच्या वेळी पाटलाला

कोणी ज्योतिषी आहे का विचारताच त्याने वक्रबुडीला विचारले आणि नाइलाजाने दोघां लबाडांना पाटलाबरोबर राजधानीत यावे लागले.

राजधानीत दोघांचे आदरातिथ्य राजसी पाटाने झाले. पैजेचा अवधी संपायला एकच रात उरली होती. दुसऱ्या दिवशी राजाने उत्तर सांगितले नाही तर त्याचे राज्य जाणार हे निश्चित होते. ज्योतिष्यांनी बंद डबीत काय आहे हे बरोबर सांगितले नाही तर दोघांची उदविष्यास राजाने करून ठेवली होती. म्हणून दुर्बुडी आपल्या मित्राकडे म्हणाला—“मित्रा! राजाच्या राजी सर्वांची तजर बुकवून पाय काढला पाहिजे.”

“अरे पण पळून जाणे शक्य आहे का आपल्याला? राजाचे नोकर आपल्याला हुडकून काढतीलच आणि आपल्याला कुठ्या सांजरासारखे मरावे लागेल. या पेक्षा आपण समुद्रात उडी टाकून जितका वेळ पोहतां येईल, पोहत राहू. नंतर जलसमाधी ही आहेच.” वक्रबुडी म्हणाला.

असा विचार करून दोघे काळोख पडल्यावर समुद्रकाठी गेले. समुद्रात पोहोत पुढे जाऊ लागले. थोड्या अंतरावर गलबते

उभी होती. एका गलबतात कोणी बोलत असल्याचा आवाज ऐकून दोघे कानोसा येत तेथेच गलबताला धरून उभे राहले.

एका मुलीचा आवाज होता—“आजोबा! सांगा न! त्या डोसंडी डबीत काय आहे?”

“पोरी! तुला न काय करायचे आहे? जाऊन झोप कशी!” गलबताचा मालक आपल्या नातीला म्हणाला.

“पेटीत काय आहे, हे सांगितलेत तरच मी झोपेन. नाही तर नाही झोपणार.” मुलीने हट्टच धरला.

“अग! उजाडल्यावर मी तुला पेटीच उघडून दाखवितो. नुच पहा, आत काय

जानी पुरून ठेवलेली आहे. स्मयानातल्या छतरीच्या पायऱ्याजवळ खणून पहा.”

पाटलाने लगेच स्मयानातल्या छतरीच्या पायऱ्याजवळ खणून पाहिले तर तेथे त्याला ती डबी सापडली. त्याने खुप होऊन ज्योतिष्याला शंभर रुपये बक्षिस दिले व त्या दिवशी रात्री त्या दोघां भासट्यांच्या सत्कारार्थ एक मेजवानी ठेवली.

सर्व जेवायला बसले बसता राजाच्या एका अधिकाऱ्याने पाटलाला राजाच्या निरोप पोचता केला. तो असा तीन विश्वापूर्वी राजधानीच्या बंदरात सात ध्यापारी गलबते येऊन पोचली. त्यांवर फार मूल्यवान वस्तू

आहे ते." आज तिची समजूत घालीत होता. पण मुलगी हुद्दालाच पेटली तेव्हां आज म्हणाला—"अग ■■■ लोखंडी पेटोत आणखी एक पितळी डबी आहे. पितळी डबीत एक चांदीची डबी आहे. चांदीच्या डबीत एक सोन्याची डबी आहे आणि त्या डबीत अत्तराची बाटली आहे. कळलं ना? आतां स्वस्थ जाऊन झोप कशी!" मुलगी ते ऐकल्यावर जाऊन झोपली.

दोघां लबाडांनी पण ते सर्व ऐकून घेतले आणि पोहोत परत किनाऱ्यावर येऊन आपल्या खोलीत रात्र भर स्वस्थ झोपले. उजाडताच त्यांनी लोखंडी डबीचे गुपित राजाला सांगितले. गळबताच्या व्यापाऱ्याला पैज हारल्याबद्दल सर्व गलबते राजाला धाकी लागली.

राजाने बकबुडीला आपल्या सर्व ज्योतिष्यांचा प्रमुख म्हणून नेमले. परंतु दोघां लबाडांना ते पकडविले नाही. कारण

कधी न कधी तरी त्यांचा रहस्यस्फोट होणार हे त्यांना माहीत होते. म्हणून त्यांनी एक युक्ती केली.

त्या दिवशी रात्री बकबुडी राजाजवळ बोलत उभा ■■■ दुर्बुडी रडत रडत आला ■ म्हणाला—"गुरुवर्य! आपले घर जळले हो! ज्योतिषशास्त्रावरचे सर्व संघ जळून त्यांची राखरांगोळी झाली." असे सांगत त्याने आपले हात दाखविले. हात पोळलेले होते.

"म्हणजे माझे सर्वस्वच गेलं की! आता मी ज्योतिष शास्त्र काय सांगणार?" बकबुडी दुःख झाल्याचे दाखवून मान झाली ककल करून राहला.

"तुम्ही दोघे काळजी कां करता? मी तुम्हांला दोघांना दुसऱ्या चांगल्या हुद्द्यावर नेमतो." राजा म्हणाला. त्यांची ती युक्ती यशस्वी झाली व दोघांनी राजदरबारी मोठ्या हुद्द्यावर कित्येक वर्षे मजेंत काढली.

धूर्त महात्माशी

[२]

दिलैलाने मुफी फकीरणीचा वेध बदलून एका दासीचा वेध धारण केला आणि आपल्या चातुर्याने ■■■ सहरात शोचळ उडवून देण्यासाठी बराबाहेर पडली.

एका गल्लीच्या टोकापलीकडे ■■■ तिने एकदा चारी बाजूला नजर फिरवून पाहली तेव्हां तिला एका घरात नाच गाणे चालू असल्याचे दिसले. दिव्यांच्या उजेडात ते घर वास्तव शोभिवंत दिसत होते. घराच्या उंबरठ्यात एक स्त्री एका मुलाला कडेवर घेऊन खेळवत उभी होती. मुलाच्या अंगाखांद्यावर जरीचे मूल्यावान कपडे व हिच्या माणकांनी मळबलेले सोन्याचे दागिने होते ते घर बबदादच्या सर्वात मोठ्या व्यापाऱ्याचे होते. व्यापाऱ्याची बायको अतिथिसत्कार करण्यात मग्न होती. मुलगा

रडत होता, म्हणून तिने आपल्या दासीला मुलाला लोळवायला बाहेर पाठवून दिले होते. या सर्व गोष्टी दिलैलाने दासीला विचारून तिच्याकडून काढून घेतल्या आणि त्या मुलाच्या अंगावरचे सर्व दागिने ■ कपडे लुबाडून न्यायचे मनाशी ठरविले.

दिलैला दासीला एक छोटे नाणे सोन्याचे म्हणून सांगून देत म्हणाली—"तुमची जुनी दासी मुलतानाने मालकीणीला सलाम सांगायला पाठविले आहे मला. जरा जात जाऊन सांगून घेतेस का?"

ती दासी नाणे कनवठीला ठेवून म्हणाली—"मुलाला घेऊन जात गेले तर मुलगा आईला पाहून रडू लागेल."

"मी पाहते मुलाला, तू जाऊन जात सांगून ये." दिलैला म्हणाली.

हिन्याच्या कुड्या आणि एक सोन्याचा कंबर-पट्टा मागून आणायला मालकिणीने पाठविले आहे. सर्व मिळून एक हजार दीनारांहून त्यांची किमत कमी असता कामा नये. मी वस्तू मालकिणीला नेऊन दाखविते. पसंत पडतील त्या ठेवून घेतो, बाकी मी परत आणून देईन. मी लवकर जाऊन येते. तोपर्यंत मुलाला येथेच ठेवून जाते." दिलीला म्हणाली.

"मुलाला येथे ठेवून जायची गरजच काय? तसा तो राहिला म्हणून. हरकतपण नाही." असे तो व्यापारी तिला म्हणाला आणि तिने मागितलेल्या सर्व वस्तू तिला दिल्या. दिलीला त्या सर्व वस्तू घेऊन आपल्या घरी घेऊन गेली.

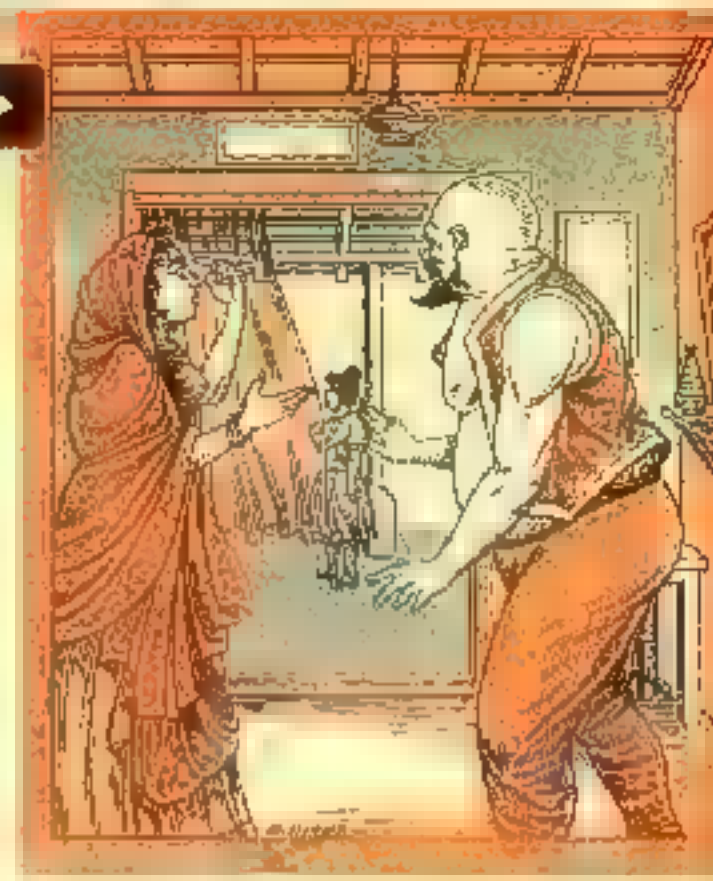
तिकडे व्यापाऱ्यांच्या प्रमुखाच्या घरी मुक्ता हरवल्यामुळे सळखळ उडून गेली. त्याची बायको ओरडत जमिनीवर लोळत होती. पुष्कळ शोध केल्यावर मुक्ता जव्हन्याच्या दुकानात मिळाला.

व्यापाऱ्यांच्या प्रमुखाने जव्हन्याला खूप क्षाडले व म्हणाला-"मुलाच्या अंगावरचे कपडे आणि दागिने कोठे आहेत रे लबाडा? तुला तुझ्यात पाठवीन तेव्हा माझ्या मनाचे समाधान होईल."

"अहो पण, मी काय केले? मी एक हजार दीनार किमतीचे दागिने तुमच्या दासी बरोबर पाठविले. तिनेच तुमच्या मुलाला येथे ठेवून दिले होते. त्याला आता मी काय करू?" जव्हरी म्हणाला.

जव्हन्याला कोणीतरी धोका दिल्याचे बऱ्याच वेळाने व्यापाऱ्यांच्या लक्षात आले. ते आपसात बोलत असता दिलेल्याने पूर्वी ज्या तिघांना फसविले होते ते तिघे तेथे तिघा शोध काढीत आले. तेव्हा एकाच म्हाताराने सर्वांना उगवित्याचे कळले. "कुप्ट म्हातारीची बांगली जोड मोडल्या-शिवाय मला चैन नाही." असे व्यापाऱ्यांचा प्रमुख म्हणाला.

"त्या म्हातारीला पकडायला मी पण बरोबर येतो." जव्हरी म्हणाला. सर्वांनी विचार करून निरनिराळ्या दिशेने जाऊन म्हातारीला शोधत जायचे आणि हज मसूद नामक न्हाव्याच्या दुकानावर लगेच येऊन, दुपारच्या सुमारास त्या तरुण गाढवाच्या हज मसूदच्या दुकानाकडे जात दिलीला दिसली. तिचा चेप पाळलेला होता. तरी त्याने तिचा ओळखले आणि म्हणाला-"ए म्हातारे! आता कशी सुटतेस माझ्या हातून, पाहतो!"

"अरे मुला! मी माझ्यावर कोणाचा राम काढतो आहेस?" म्हातारीने त्याला ओळखले नसल्याचे सांग केले.

"पहिल्याने माझे गाढव कोठे आहे सांग!" गाढवाच्या म्हणाला.

"कोणावर ओरडतोस रे? मला काय करायचे आहे तुझं गाढव? मी त्याला मसूद न्हाव्याकडे बांधून ठेवले आहे. चला माझ्याबरोबर आऊ घेऊन जा आपले गाढव." दिलीला म्हणाली.

दोघे न्हाव्याच्या दुकानात पोचले. त्या गाढवाच्याला बाहेर उभा करून दिलीला न्हाव्याच्या दुकानात गेली आणि मसूदला

म्हणाली—“मुला! आतां, तूच मला पांच-विलेस तर दाखेन मी.”

“मावशी! काय साळ काय हो? सांगाळ तरी.” हज मसूदने विचारले.

“बाहेर बसला आहे ना, तो मामा मुलगा आहे. तो नुकताच आजारातून उठला. त्याचं डोकं बघ विषडलं आहे. त्याच्या लहानपणी आमच्या घरी एक गवडव होते. त्याची आठवण काढून तो सारखा ओरडत असतो. त्याला ठीक करण्याची जबाबदारी तुझी.” म्हतारीने विनवण्या करीत त्याच्या हातात एक दीनार दिला.

दीनार मिळाल्यावर न्हाव्याला म्हतारी म्हणाली ते सर्व करे वाटलं, तो म्हणाला—“मावशी! मी त्याचं मुंडण करून डोक्यावर लिंबू चोळतो. दोन तीन वेळा असे केले की डोकं ठीक होईल.”

असे सांगून मसूदने दुकानाबाहेर येऊन त्या म्हणाला बोलाविले.

“ममं कोठे आहे रे?” त्याने विचारले.

“अरे गाडव कोठे जाते? माझ्याकडेच आहे!” न्हावी म्हणाला.

तो तसेच मुलगा दुकानात आल्याबरोबर न्हाव्याच्या नोकरांनी त्याला त्याचे हातपाय बांधून ठेवले. मसूदने त्याचे मुंडण करून डोक्याला लिंबू चोळले. मुलगा मोठमोठ्याने ओरडू लागला.

मसूद त्या तसेच मुलगाच्या डोक्याला लिंबू चोळून आत गेला तर तेथे दिलैला नव्हती. दुकानातले बस्तरे, कात्र्या, आरसे, अतराच्या बाटल्या सर्व नाहीसे झाले होते.

मसूद तसेच मुलाबकळ झाला व त्याची मान घरून म्हणाला—“काय रे पोरा! कोठे गेली तुझी आई?”

“माझी आई! तिला मरून कितीतरी वर्षे झाली. माझे गाडव परत देतो, म्हणाला होसास ना? रे मग!” तसेच मुलगा म्हणाला. त्याच वेळी इतर लोक दुकानाजवळ येऊन पोचले. सर्व गोष्टी ऐकून घेतल्यावर त्या म्हतारीने मसूदलापण फसविल्याचे सर्वांना कळले. म्हतारीला पकडण्यासाठी जे लोक निघाले होते त्यांच्याबरोबर मसूद न्हावी आणि तो तसेच मुलगा पण निघाले.

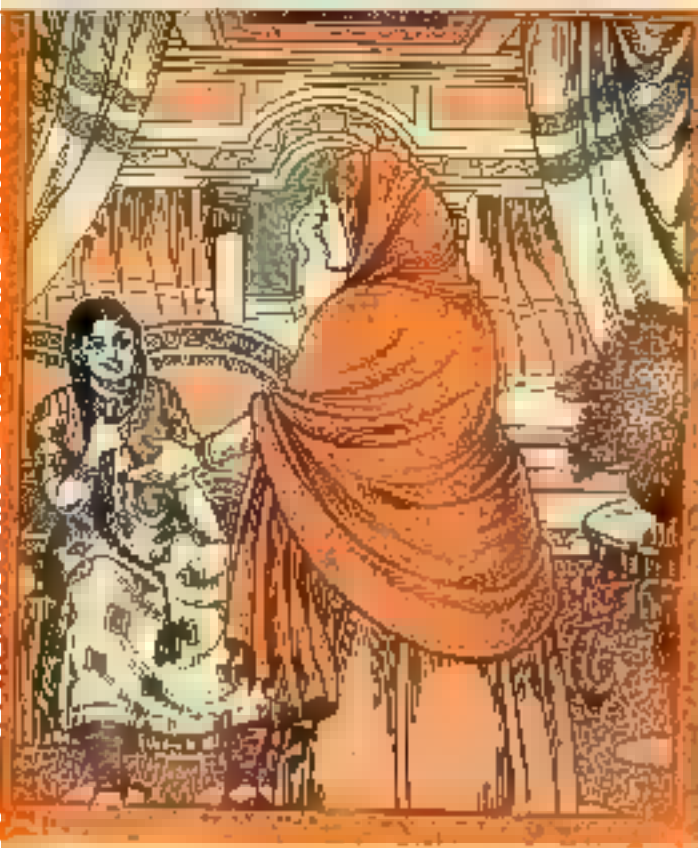
ते सर्व गल्लीतून म्हतारीला घोषीत जात असता गाडववाल्या तसेच मुलाला दिलैला पुन्हा दिसली आणि तो ओरवून घोलीत बसविले होते त्या घोलीला

म्हणाला—“तो पहा, ती म्हतारी! तिला पळू देऊ नका.”

सर्वांनी मिळून दिलैलाला पकडले आणि तिला खालिदच्या घरी घेऊन गेले. त्यांनी खालिदच्या नोकरांना विचारले—“खालिद साहेब आहेत का? त्यांना मेटायचे आहे आम्हांला!”

नोकर म्हणाले—“खालिद साहेब झोपले आहेत. त्यांची झोप मोडण्यात सर्वांनी बसावे. नोकरांनी त्या पांच जणांना बाहेर बसविले आणि दिलैलाला एका खोलीत नेऊन बसविले. दिलैलाला ज्या खोलीत बसविले होते त्या खोलीला

“ते सर्व बाहेर आहेत. चिडकीतून पहा, दिसलील. सर्व नीट नीटके आहेत.” दिलैला म्हणाली.

सालिदच्या बायकोने चिडकीतून होका-बून पाहिले सर्व लोक नीटनेटके दिसले. ती दिलैलाला म्हणाली-“मीच सर्व पैसे दिले असले, पण आता माझ्याजवळ एक हजार दीनारच आहेत.”

“एक हजार दीनार ना? बरोबरच झाले. कारण मला सालिद साहेबांनी दोनशे दीनार पूर्वीच दिले होते.” दिलैला म्हणाली.

सालिदच्या बेगमजवळून दिलैलाने एक हजार दीनार घेतले व तिला सलाम करून म्हणाली-“मला जास्त वेळ न थांबवून ठेवता तुम्ही पैसे देऊन भोक्ळे केलेत माझ्या मी तुमची फार आभारी आहे. गुलामांना कायमचे सोडून जावे लागणार म्हणून मला फार वाईट वाटत आहे. समोरून जायला मला बरे वाटणार नाही. म्हणून मागच्या दारानेच जावे म्हणते.”

सालिदच्या बेगमने तिला मागच्या दाराने निरोप दिला.

सालिद उठल्याबरोबर त्याच्या बेगमने गुलाम विकत घेतल्याची गोष्ट सांगितली.

सालिदने चकित होऊन विचारले-“गुलाम खरेदी केले? मी? मी नाही बूवा कोणाला दोनशे दीनार दिले.”

“असं काय बोलता हो? मी त्या म्हातारीला एक हजार दीनार देऊन तिच्या कडून विकत घेतलेल्या गुलामांना बाहेर बसवून ठेविले आहे.” बेगम म्हणाली.

सालिद चाईचाईने खाली उतरून गेला. त्याची वाट पहात दुकानदार, रंगारी, जव्हेरी, न्हावी, मसूद आणि गडबवाला तबान मुलगा बसलेले दिसले. त्याने चकित होऊन त्यांनाच विचारले. तेव्हा सर्व रागा-रागाने सालिदला म्हणाले-“काय म्हणता? आम्ही गुलाम? बला, सलीफांकडे.”

त्याच वेळी मुस्तफा आला. त्याच्या बायकोला म्हातारीने फसविले होते. तो सालिदला म्हणाला-“तुझ्या राज्यात ही पाताळयंत्री म्हातारी कोणा कोणाला कधी फसवीत आली आहे हे माहीत आहे का

तुला? माझ्या बायकोला तिने कसे फसविले हे मी काय सांगू?”

सालिद बाबरून गेला व म्हणाला-“बुजूर! म्हातारीला पकडून शिक्षा करण्याची जबाबदारी माझी. तुमचे सर्वांचे जे तुकसान झालं आहे त्याची भरपाई करून देण्याची जबाबदारी पण मी घेतो.” असे सांगून त्याने इतर लोकांकडे बळून विचारले-“तुमच्या पैकी कोणी त्या म्हातारीला ओळखू शकेल का?”

“आम्ही सर्व तिला छान ओळखतो. आमच्या बरोबर बहा शिपायांना पाठवा. आम्ही तिला पकडून देतो.” सर्व म्हणाले.

बहा शिपाई बरोबर घेऊन पांच ही जण निघाले. थोडे अंतर चालून गेले असतील, त्यांना समोरच दिलैला दिसली. त्यांना पाहून ती पळू लागली. परंतु सर्वांनी मिळून तिला धरले आणि तिचे हात बांधून तिला सालिदसमोर हजर केले. (चालू)

घरात जायला एक घार होते. त्या दाराने दिलैला घरात गेली तेथे एक जिना लागला त्या जिन्याने ती बर गेली. सालिदच्या बेगमला सलाम करून ती म्हणाली-“आपल्या यजमानांनी माझी गुलाम विकत घेतले आहेत. मी त्यांना घेऊन आले आहे. सालिद साहेब झोपले आहेत ना? त्यांना उठायला वेळ होईल.”

“मला ते काही माहीत नाही हो. पण एकदा गुलाम विकत घ्यायचे असल्याचे म्हणाले होते, खरे. आहेत कोठे ते गुलाम?” सालिदच्या बेगमने विचारले.

लग्नाची अट

एका राजकन्येने आपल्या लग्नासाठी एक बट ठेवली. तिच्याशी करण्याची इच्छा असणाराने तिने विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरे घाबरी आणि उलट प्रत्येक विचारून राजकन्येला जिंकवे. राजकुमारी फार सुंदर होती. म्हणून तिच्याशी सगळे हेणूने अनेक राजकुमार आले व तिच्या प्रश्नांची उत्तरे देऊ न सकल्यामुळे हार मानून परतले.

जेव्हा येंहेड नावाचा एक राजकुमार आला. राजकन्या व मरेड यांची प्रश्नोत्तरे होती ती अशी. राजकुमारीने विचारले—“आणिमात्याचा निळ कोण ?”

महेड्याचे उत्तर होते “सूर्य !”

“आपल्या मुलाचे जालन-मानन करून जेव्हा त्याला निळगारी मत्ता कोण ?”

“भुमाता.”

“अर्धी काळी आणि अर्धी पांढरी दाने कोणत्या माताचा असतात ?”

“पळस ! त्याला तीन भाणे असतात.” प्रत्येक विचारण्याची पाळी महेड्याची होती.

“पुरुषाला कोणत्या गोष्टीबद्दल गर्व वाटतो ?” महेड्याने विचारले. राजकुमारी गेली व परत येऊन म्हणाली—“मुलाच्या हाती हाकल्याबद्दल.”

“स्त्रीला भूषण वाढणारी गोष्ट कोणती ?” महेड्याने विचारले. राजकन्या जावेळी येथील आत गेली व परत येऊन म्हणाली—“आपल्या पतीच्या हातून हारणे.”

“तू माझ्या प्रश्नांची उत्तरे कोणत्या विचारून देत आहेस ?” महेड्याने विचारले. राजकन्या म्हणाली—“तिची माजी सर्व प्रश्नांची उत्तरे देत आहे.

“अरे तर माजीला जाऊन विचार की तू माझ्या प्रश्नांची उत्तरे न देऊ नकल्याबद्दल हारलीस. म्हणून माझ्या बरोबर तू सगळ्या करमोलाची नाहीस ?” महेड्याने विचारले.

जावेळी आधी बाहेर भागी व म्हणाली—“होय बाळ, तुझे सगळे हिण्यासोबत होणार. हारलेली स्त्री त्या पुरुषाशी विवाह करण्यातच भूषण मानते.”

पोलादी किल्ला

एका राजाला एकच एक मुलगा होता.

तो लग्नाला योग्य झाला होता तरी त्याने आपल्या लग्नासंबंधी कधी विचारच केला नाही. एकदा राजाने विचारले—“मुला ! तूने विवाह करण्यास योग्य वय झाले आहे. तू लग्नाचा विचारच करीत नाहीस हे का ?”

“विवाह करण्या योग्य मुलगी कोठे आहे, बाबा !” मुलगा म्हणाला.

“ठीक, तर मी सांगतो ते कर. ही किल्ली घेऊन जा. राजबाबरीवरच्या मजल्यावर एक खोली आहे. ती खोली उघडून पहा. तेथे तुला कदाचित लग्नायोग्य मुलगी मिळेल.” राजा म्हणाला.

राजकुमार वरच्या मजल्यावर गेला. ती एक मोठ खोली होती. खोलीच्या भितीवर अनेक राजकुमारींच्या तसबिरी टांगलेल्या होत्या. त्यातली प्रत्येक तसवीर

पहात राजकुमाराने खोलीला जणु काही एक प्रदक्षिणा घातली. त्या सर्व राजकन्या एकीतून एक सुंदर वाटल्या राजकुमाराला. तेश्वरघात त्याला एका कपड्याखाली झाकलेली तसवीर दिसली. त्याने बरचा पडवा बाजूला सारला आणि तसबिरीतल्या राजकन्येच्या कपाकडे पहात राहीला. ती एक अपूर्व सुंदरी होती. विवाह करा—तर तिच्याशीच असे राजकुमाराने ठरविले.

राजकुमार जिना उत्तकून खाली आला. त्याने राजाला आपला निश्चय कळविला. राजा चिडून जाऊन म्हणाला—“तू पडद्याखालच्या मुलीचे चित्र का पाहिलेस ? ती एक राजकन्याच आहे, पण एका दुष्ट मांत्रिकाने तिला पळवून नेऊन एका पोलादी किल्ल्यात टाकले आहे. तिला सोडविण्यासाठी अनेक लोक गेले. परंतु त्यांच्यापैकी एकदेखील

परतला नाही. तिच्याशीच निनाह करण्याचे मनाशी ठरविले असलेस तर, वा तिच्या बोधार्थ !”

दुसऱ्याच दिवशी राजकुमार घोड्यावर बसून त्या पोलादी किल्ल्याच्या दिशेने निघाला. तो एका वाद अरण्यात पोचला. कितीक दिवस घोड्यावर मजल वर मजल करीत राहला तरी जंगल संपेना. वाटेत त्याला एक उंच मनुष्य भेटला. त्याने राजकुमाराला विचारले—“मन्ना आपला नोकर म्हणून ठेवून घेतां का ?”

राजकुमाराने त्या उंच मनुष्याला विचारले—“तुला काय काम येते रे ?”

“माझे नाव लंबू आहे. मला पाहिजे तितके उंच होता येते. पहा, पाहिजेतर.” असे सांगून तो मनुष्य पाहता पाहता झाडा-एवढा मोठा झाला आणि फांद्यांत एक दोन पळवांभी घरटो होती त्यांतली अंबी काढून राजकुमाराला दाखवू लागला.

राजकुमार ते पाहून म्हणाला—“ठीक, तू हे जंगल पार कसे होईल याचा काही उपाय सांगशील तुझी योग्यता कळेल.

तो लंबू सर्व झाडांवर उंच आणि चारी बाजूला फिरवून म्हणाला—“आपण दक्षिणेकडे गेलो तर लवकर जंगलाबाहेर पोहचू.”

त्याने सांगितल्याप्रमाणे राजकुमार त्याच्या बरोबर दक्षिणेकडे निघाला. दोघे जंगलाबाहेर एका मैदानास येऊन पोचले. त्यांना दूर एक मनुष्य दिसला.

“तो मनुष्य थोडक्याच आहे. त्याला देखील तुम्ही काम दिलेस तर तो चांगला उपयोगी पडेल.” लंबू म्हणाला.

“ठीक, तर मग त्याला बोलाव.” राजकुमार लंबूला म्हणाला.

“मी त्याला आपल्या जवळ आणून ठेवले तर ?” असे सांगून लंबू उंच जांब दोन वीन पावले पुढे टाकून त्याने

त्या माणसाला उचलले व त्याला राजकुमाराजवळ सनार्धात आणून उभे केले.

तो एक गिह्वा खुजा होता. त्याला पाहून राजकुमाराने विचारले—“कोण रे बुवा तू ? तुला काय काय काम करता येते ?”

“माझे नाव 'गुंडू' आहे. मला पाहिजे तितके जाड होता येते.” तो म्हणाला. त्याने जोराने एक श्वास घेतला आणि जाड होऊ लागला. राजकुमार व लंबू वेळीच बाजूला सारले नसते त्याच्या चकचकाने काली पडून गेले असते.

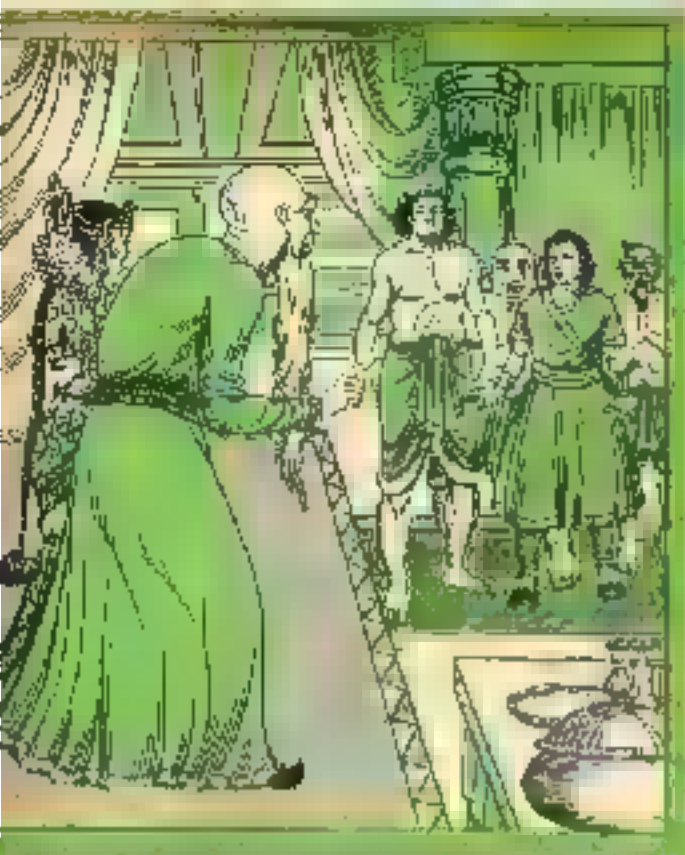
“ही विद्या इतर कोणाला अवगत असेलसे मला तरी माहीत नाही. म्हणून तू देखील माझ्याबरोबर चाल.” राजकुमार गुंडूला म्हणाला. गुंडू स्वास्त सोडून पुन्हा पहिल्यासारखा गिह्वा झाला.

तिथे ते मैदान पार करून एका डोंगराच्या पायथ्याशी येऊन पोचले. त्याच वेळी त्यांना आणखी एक मनुष्य दिसना. “अरे 'दीर्घदर्शी' तो काम तेचें तभा आहे.” दोघे लंबू व गुंडू एकदम म्हणाले. त्या दीर्घदर्शीच्या डोळ्यावर पट्टी बांधलेली होती. राजकुमाराने त्याला विचारले—“काय रे बुवा ! तू डोळ्यावर अशी पट्टी बांधून कां ठेवली आहेस ? तुला वाट कशी दिसेल ?”

“मला सर्व काही दिसते. मी पट्टी बांधून ठेवली नाही तर माझी नजर पवेल ती वस्तु जळून राख होऊन जाईल.” दीर्घदर्शी म्हणाला. असे म्हणताच त्याने एका निशिष्ट दिशेला बळून डोळ्यां-घरची पट्टी बाजूला सारली. त्याची नजर एका दगडावर पडली. सनार्धात त्या दगडाचा चुरा होऊन गेला. त्या चुऱ्यात त्याला एक सोन्याची कणी दिसली.

राजकुमाराने दीर्घदर्शीला पण आपल्या बरोबर घेतले आणि त्याला विचारले—“काय रे पोलादी किल्ला तुला दिसतो का ? येथून किती दूर आहे ? त्या किल्ल्यात

काय काय चालले आहे । सर्व पाहून सांग."

"सूर्यास्तापूर्वी आपण त्या किल्ल्यात पोहचू. तेथे आपणां सर्वांसाठी सैपाक होतो आहे. राजकुमार एका बुजवात बंद आहे." दीर्घदर्शी म्हणाला. स्थाने सांगितल्याप्रमाणे राजकुमार आपल्या तिघां साथीदारांबरोबर पोलादी किल्ल्यात संध्याकाळपर्यंत येऊन पोचला. किल्ल्यातून कोणी त्यांच्यासमोर आला नाही. चहुकडे सर्व कसे शांत होते.

राजकुमाराने किल्ल्यात प्रवेश करून आपला घोडा तबेल्यात बांधून ठेवला आणि त्याला चारा घातला. त्यानंतर

सर्व किल्ल्यातल्या वाड्यात गेले. आत कोणी नव्हते. परंतु एका मोठ्या दाळनात त्यांना दगडाच्या काही मूर्ती दिसल्या. त्या मूर्तींवर धूळ सांचलेली होती.

जेवणाच्या सोलीत दिवा होता. चौघांसाठी जेवण तयार होते. चौघांनी जेवून घेतले व काही वेळ विभांती घ्यावी असे त्यांना वाटले. तेवढ्यात एक कुबडा तेथे आला. तो म्हातारा होता. त्याच्या डोक्याला टक्कल होते. परंतु त्याची दाढी कंबरेपर्यंत होती. त्याच्या अंगात एक अंगरखा होता. तीन गोळादी पट्ट्या होत्या. तो एका स्त्रीचा हात धरून घेऊन येत होता. राजकुमाराने त्या स्त्रीला पाहताच ओळखले. त्याला पडद्यासारख्या तसविरीत दिसली होती. तीच सी स्त्री होती. तिच्याशीच लग्न करण्याचा विचार करून तो आला होता.

राजकुमार मुलीकडे बळभार हे पाहून म्हातारा कुबडा म्हणाला—"तू कोण आणि कशासाठी आला आहेस हे मला चांगले माहीत आहे. तू हिला घेऊन जाण्यासाठी आला आहेस. आपल्या इच्छेप्रमाणे हिला घेऊन जा. पण एक अट आहे. तीन रात्री तु पहरा दिला पाहिजेस. ही पळून जाता

कामां नये. तसे तू करू शकला नाहीस तर तू व तुझे हे तिचे साथीदार दगडाच्या मूर्ती होऊन जातील." राजकुमाराने म्हातार्याची अट मान्य केली. म्हातारा मनुष्य त्या स्त्रीला एका जागी बसवून निघून गेला.

राजकुमार त्या मुलीशी बोलू लागला. पण ती काहीच उत्तर देईना. ती एकाद्या दगडाच्या मूर्तीसारखी एका जागी निश्चल बसली होती. तिला स्थितीत पाहून राजकुमाराला तिची कीच आली. त्या स्त्रीला वाटले सहन करणे सारखे तरी ते सहन तिला सोडवून नेण्याचा राजकुमाराने निश्चय केला.

ती पळून जाऊ नये म्हणून लंबूने आपले शरीर कांय केले व तिच्या वाटेआड चारीवाजूला घेऊन पसून राहीला. गुंडूने आपले अंग फुलवून दार असे घट्ट बडवून ठेवले की आत मुंगीला सुखा प्रवेश मिळणे शक्य नव्हते. दीर्घदर्शी स्त्रीच्या मध्य भागी बसून राहीला. राजकुमार स्वतः राबभर जागत राहण्याचे ठरवून बाळ्यात तेल घालून राजकाम्येवर कुडी ठेवून एका जागी निश्चल बसून राहीला.

काही वेळाने चौथे सोपे गेले. त्याची सोप भोडली तेव्हा छान उजाडले होते. सर्वात प्रथम राजकुमाराची सोप मोडली.

समोर राजकन्या नव्हती. तो किकर्तव्य विमूढ स्थितीत आपल्या तिचा साथी-वराकडे पोहू लागला. तेव्हा दीर्घदर्शी म्हणाला—“मालक! तुम्ही बेफिकीर रहा. मी ती कोठे आहे हे आता सांगतो.” त्याला शंभर मैलांवर एका जंगलातल्या वडाच्या शाडाला एका फळाच्या रूपाने लोंबत असलेली राजकन्या दिसली. लंबू दीर्घदर्शीला सांघावर बसवून निघाला आणि थोड्याच वेळाने ते फळ घेऊन दोघे परतले. ते फळ जमिनीवर ठेवताच त्या फळाच्या जागी त्यांना राजकन्या दिसली.

त्याच वेळी म्हातारा मिस्तिल्लपणे हंसत तेथे आला. राजकुमारीला पाहताच त्याचे स्मित भावळले. त्याच्या कमरेला ज्या पोशाबी तीन पट्ट्या होत्या, त्यांपैकी एक तुटून झाली पडली. राजकुमारीचा हात घेऊन तो म्हातारा आला होता ■■■ निघून गेला.

दिवसभर राजकुमार व त्याचे साथीदार हिंमत फिरत होते. त्यांना अनेक लोक व थोडे वगडी ■■■ जागोजागी दिसले, ■■■ जिवंत प्राणी एकही दिसला नाही. त्यांच्या लाग्यापिण्याची उत्तम व्यवस्था होती.

दुसऱ्या दिवशी रात्री पुन्हा तो म्हातारा कुवडा राजकन्येला हात घेऊन घेऊन आला आणि “पहा हं, राजकन्या कोठे घेऊन आतो करमा नये!” असे सांगून निघून गेला. ■■■ दिवशी रात्री सुद्धा ते जागून पाहारा झामचे ठरवून आपल्या जागी गेले. पण जेवणात मूळ येथारा काही पदार्थ घातला होता की काम नकळे, त्यांना इतकी झोप आली की चौघे छान झोपी गेले आणि सकाळी उजाडल्यावर पाहतात तर राजकन्या नाहीशी झालेली.

दूरदर्शने डोळ्यावरची पट्टी काढून खिडकीतून दूरवर पाहिले आणि म्हणाला—

“येथून दोनशे मैलांवर एका डोंगरात एका छिडकात ती एक मणीचे रूप घेऊन बसली आहे. लंबू मला तेथपर्यंत घेऊन गेला तर मी तिला नक्कीच सुखरूप घेऊन येईन.”

त्याप्रमाणे दोघे गेले ■ तो मणी घेऊन लवकर परत आले, जमिनीवर तो मणी ठेवताच त्या जागी त्यांना राजकन्या दिसली. त्याच वेळी मिस्तिल्लपणे स्मित करीत म्हातारा कुवडा सोलीत आला आणि राजकन्येला पाहताच त्याचा चेहरा उतरला आणि त्याच्या कंबरेला बांधलेली धागळी एक पोलाबी पट्टी तुटून झाली पडली. म्हातारा थोड्या संतापस्यासारखा काही तरी पुटपुटत राजकन्येचा हात घेऊन निघून गेला.

तिसऱ्या दिवशी रात्री राजकुमार व त्याच्या साथीदारांचे जेवणखान झाल्यावर म्हातारा राजकन्येला घेऊन आला आणि तिला सोलीत बसवून निघून गेला.

राजकुमाराने निदान त्या दिवशी तरी जागरण करायचेच असे मनाशी ठरविले होते. परंतु त्याचा डोळा केंव्हा लागला हे त्याचे त्यालाच कळले नाही आणि झोप मोडली तेव्हा उजाडल्यावर पाहतात तर राजकन्या डोळ्यासमोर नव्हती.

राजकुमाराने दीर्घदर्शीला जागे करून विचारले—“राजकन्या कोठे आहे? त्याने खिडकीबाहेर डोळ्यावरची पट्टी काढून पाहिले व म्हणाला—“येथून तीनशे मैलांवर एका तलावाच्या तळाशी एका शिंपल्यात अंगठीच्या रूपात लपून बसली आहे. तिला येथे आणावयाचे झाले तर आमच्याबरोबर गुंडूने आले पाहिजे.” दीर्घदर्शी म्हणाला.

लंबूने या खेपेस आपले अंग आणखी जास्त वाढवले आणि दीर्घदर्शी व गुंडूला सांघावर बसवून घेऊन लांब लांब पावले टाकीत निघाला. तलावाजवळ पोचताच गुंडू आपली जाडी वाढवू लागला. त्याने

तलावाचे अर्धे अधिक पाणी पिऊन टाकले, तेथून लंबून खाली वाकून शिंपल्यातली अंगठी काढून घेतली.

सूर्योदयाची वेळ होत आली होती. अंगठीच्या शोधार्थ गेलेले तिचे अद्याप परत आले नव्हते. राजकुमार घाबरून गेला. डोंगराच्या माथ्यावरून पांढरे फुटू लागले होते. दार उघडून म्हातारा ब्रह्मानंभ झाल्यासारखा राक्षसी स्मित करीत दार उघडून सोडीत आला. इतक्यात झिडकीतून अंगठी येऊन पडली आणि दुसऱ्या क्षणाच्या राजकुमारी प्रगट झाली.

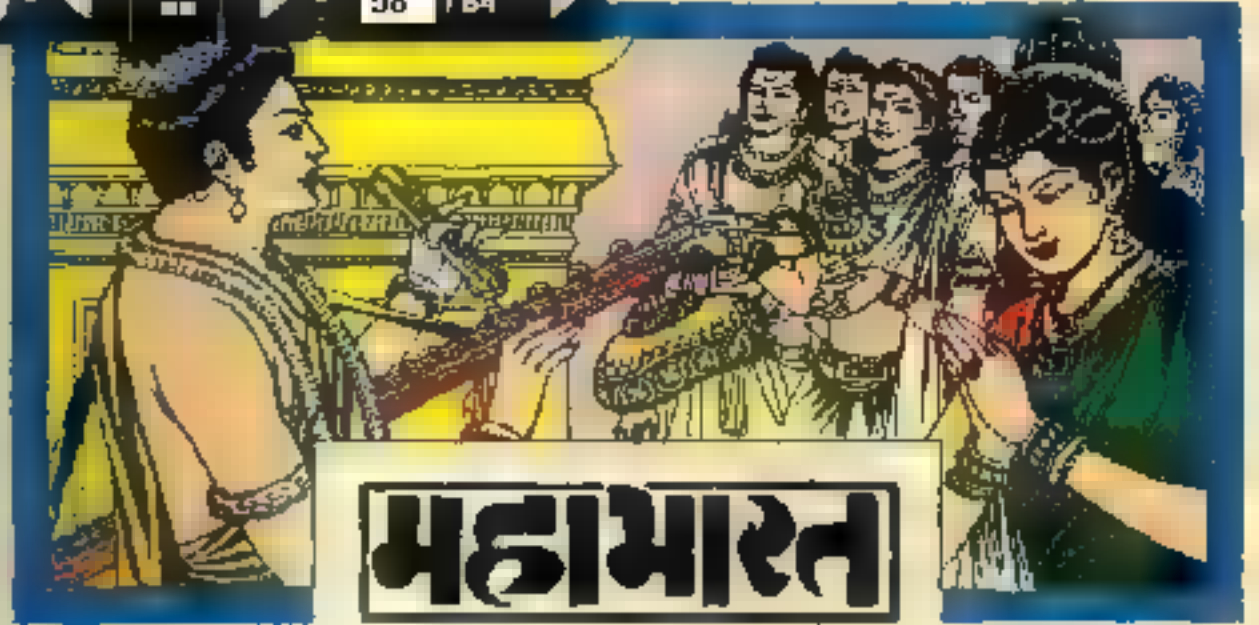
म्हातारा संतापून ओरडू लागला. त्याच्या कायरेची तिसरी पोलादी पट्टी पण फुटून खाली पडली. म्हातारा एक बाबळा होऊन गेला. आणि 'काव' 'काव' करीत झिडकीतून बाहेर पळून गेला.

राजकुमाराने राजकन्येकडे पाहिले. तिला सुटका मिळाल्याचा तिच्या

तोंडावर स्पष्ट दिसत होता. ती आनंदाने राजकुमाराकडून आली. आता कोठे अगदी पहिल्याने ती बोलली. तिला सुटका मिळाली होती, म्हणून तिने राजकुमाराचे आभार मानले.

त्याच वेळी किस्सचात चारीबाजूला जानंदीजानंद झाल्याचा आवाज ऐकू आला. म्हातार्याने आपल्या मंत्रबळाने ज्यांना ज्यांना दगडाच्या मूर्ती करून टाकले होते ते सर्व स्वस्वरूप मिळाल्याने आनंदाने होते. सर्वांनी राजकुमाराचे आभार मानले. राजकुमाराने सर्वाने थंय त्याच्या तिघा साथीदारांना आहे असे नम्रपणे सांगितले.

राजकुमाराचे साथीदार त्याचा निरोप घेऊन आपापल्या घरी निघून गेले. राजकुमार राजकन्येला आपल्या घरी परत आला. राजकुमारीची त्याचा विवाह थाटामाटाने झाला. पुढे तोच राजा झाला. त्याच्या राज्यात प्रजा सुखी झाली.

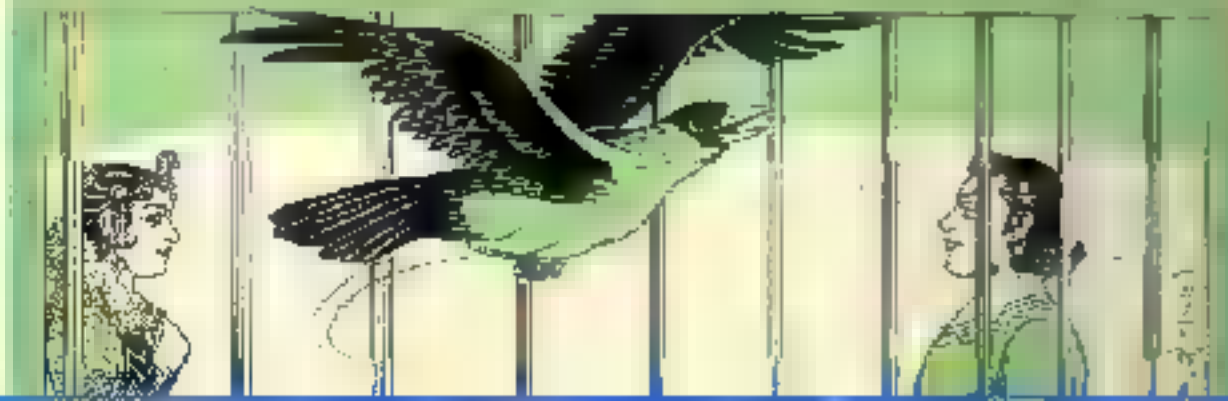

विश्वकर्माने निमिलेल्या इंद्रास्य नगराला आपली राजधानी मीति-धर्माप्रमाणे राज्य लागले. दिवसेंदिवस त्यांच्या राज्याची उन्नती होऊ लागली.

एक दिवशी अचानक नारदमुनी युधिष्ठिराला भेटायला आले. युधिष्ठिर आपल्या भावंडांवरून सांमोरा गेला. सर्वांनी त्याचे अभिवादन केले. अंतःपुरातून द्रौपदीने येऊन त्यांना नमस्कार केला व बाजूला उभी राहिली. नारदाने द्रौपदीला "सौभाग्यवती भव!" असा आशीर्वाद दिल्यावर ती अंतःपुरात निघून गेली. त्यानंतर भीम, अर्जुन, नकुल व सहदेव यांच्यासमोर नारद युधिष्ठिराला म्हणाला— "तुम्हां पांच भावंडांना एकच पत्नी. तुमचे

बादू नये यासाठी तुम्ही परस्पर बाणव्याचे काही नियम घालून घ्यावे. कारण पुष्कळांदा गैरसमज होतो आणि चितुष्ट वाढते." असे सांगून नारदाने सुंद उपसुंद यांची गोष्ट सांगितली.

हिरण्यकश्यपूच्या क्रुद्धात निकुंम नावाचा एक राक्षस होता. त्याचा सुंद उपसुंद असे दोन मुलगे होते. त्यांचे परस्परांवर फार प्रेम होते व दोघे नेहमी आरोवरण रहात असत. दोघांनी विलोक जिकापने मनाशी ठरविले. त्यासाठी त्यांनी तपश्चर्या करून सखी शक्ती मिळविण्याचा विचार केला. विन्ध्य पर्वतात एका निर्जन स्थानी जाऊन त्यांनी घोर तपश्चर्या आरंभ केली. त्यांच्या तपश्चर्येमुळे विन्ध्य पर्वतातल्या

गुहेत अग्नि उत्पन्न झाला व दसदिशा घुराने व्यापिल्या गेल्या.

त्यांची तपश्चर्या पाहून देव धाबडले. त्यांनी सुंद व उपसुंद यांच्या तपोभंग करण्यासाठी त्यांच्यासमोर अनमोल रत्नांच्या राशी व सुंदर सुंदर स्त्रियांचे भ्रम पावणारे एक दृश्य उभे केले. पण सुंद व उपसुंद त्या भ्रमजाळात सापडले नाहीत. तेव्हा देवांनी भ्रम पावणारे आणिही एक दृश्य उभे केले. त्यात सुंद व उपसुंद यांच्या माता, पुत्र यांना राजस नास देत आहेत व त्यांच्यापासून आपले रक्षण करण्यासाठी सर्व विलंबाच्या

करीत आहेत असे दिसत होते. तपोदेवीसुंद व उपसुंद उठले नाहीत. तेव्हा ब्रह्मदेवाने प्रगट होऊन त्यांना सर्व प्रकारची माया, अस्त्र-शस्त्र, असायान्य वळ व पराक्रम आणि त्रिलोक जिंकण्यास पुरेशी शक्तीचा वर दिला. त्यांनी ब्रह्मदेवाजवळ अमरत्वाचा वर देखील मागितला. पण ब्रह्मदेव त्याला तयार झाला नाही. त्याने एकदाच वर दिला की इतरांच्या हत्तून त्यांना मरण येणार नाही. ते परस्परांचा शत्रू असतील गोष्ट त्यांच्या ध्यानीमनीही आली नाही. म्हणून वाटले दुसऱ्यांच्या हाती मरण आले नाही म्हणजे त्यांना अमरत्व मिळाले.

अशातहेचा वर मिळविल्यावर सुंद व उपसुंद यांनी सैन्य एकत्र केले आणि इत्रलोकावर स्वारी करून ते जिंकले. दुःहा पाताळ लोकात जाऊन ते ही काबीज केले. शेवटी भूलोकाला जाऊन अत्याचार करू लागले. तेव्हा ब्रह्मदेवाने विश्वकर्माचा बोलाविले आणि त्याला सांगून तिलोत्तमा नावाच्या एका त्रिलोकसुंदरीची सुप्टी केली आणि सुंद व उपसुंद यांच्याजवळ पाठविले. तिलोत्तमा एका नदीच्या काठी कुले निवडत फिरत होती. तिचे सौंदर्य पाहून दोघे तिच्यावर मोहित झाले. दोघांनी तिचा एकेक हात तिला आपल्याकडे ओढावला सुरवात केली. दोघे तिच्या विचार लागले दोघांपैकी स्व कोणाला पत्नी म्हणून वरणार?"

ते ऐकून तिलोत्तमा म्हणाली—"तुम्हां दोघात जो वास्त अलवान असेल त्याला."

तेव्हा दोघांनी जास्त बलवान कोण आहे निघंय व्हावा म्हणून गदायुद्ध सुरू केले व त्यात दोघे परस्परांच्या डोक्यात गदा मारून ठार झाले.

पांडवांना सुंद व उपसुंद गोष्ट सांगून नारद म्हणाला—"तुमचे अपसांत

शुल्लक कारणावरून भांडण होऊ नये यासाठी काही नियम करून घ्या."

म्हणून पांडवांनी नारदासमक्ष साक्षी ठेवून एक नियम केला. त्या नियमाप्रमाणे दौपदीने पांडीपांडीने एकेक वर्ष एकेकाकडे रहावयाचे. ती ज्याच्या महालात असेल त्याच्या महालात दुसऱ्या कोणी त्या खबळीत जाता कामा नये. जर कोणी गेला तर त्याने एक वर्षभर तीर्थयात्रा करावी लागेल.

पांडवांनी स्वतःवर असा नियम करून बघून घातल्यावर नारद भुनी प्रसन्न झाले म्हणाले—"या नियमाचे तुम्ही कडक-

पणाने पालन केलेत तर तुमचे आपसत कधी बैर होणारच नाही." असे सांगून नारदमुनी निघून गेले. शीपदी पाळी-पाळीने एकेकाकडे एक वर्षभर राहू लागली.

एकादा शीपदी युधिष्ठिराच्या महालात रहात असतां एक ब्राह्मण त्याच्या महाला-समोर उभा राहून रडू लागला. म्हणून अर्जुनाने जवळ जाऊन त्यांना विचारले- "काय हो, काय पाहिजे आपल्याला?"

"माझ्या ब्रह्मासाठी आपलेल्या गाई चोर चोरून घेऊन गेले. गाई गेल्याने माझ्या धर्मकार्येति विघ्न आले आहे. कृपा करून

माझ्या गाई मला परत मिळवून द्या."

म्हणाला.

"मी आपल्या गाई लवकर परत आणून देतो. आपणमुळा माझ्याबरोबर गावे. चोर कोणत्या दिशेने गेले, सांगावे."

सांगून अर्जुन धनुष्यबाण आपल्यासाठी युधिष्ठिराच्या महालात गेला.

त्याच वेळी अर्जुनाला त्यांनी सर्वांमो केलेला नियम शीपदी युधिष्ठिराच्या महालात होतो. हातून नियम भंग होत आहे. धनुष्य बाणायला उशीर झाला तर कर्तव्य पालनात उशीर होणार. नियम मोडला तर त्यासाठी जी शिक्षा भोगावी लागेल ती भोगण्यात हरकत नाही. परंतु जर कर्तव्य पालन वेळेवर झाले नाही तर ती फार मोठी चूक होईल. असा विचार करून अर्जुनाने शीपदी व युधिष्ठिराच्या महालात युधिष्ठिराच्या परवानगीने प्रवेश केला आणि धनुष्य बाण घेऊन ब्राह्मणाबरोबर निघून गेला. त्याने चोरांचे शासन करून ब्राह्मणाच्या गाई सोडवून त्या ब्राह्मणाला परत केला.

अर्जुन परत घरी आल्यावर सर्वांनी शाबासकी दिली. त्याने सर्वांना नमस्कार केला व नम्रपणे युधिष्ठिराला

म्हणाला-"दादा! मी कर्तव्य पालनासाठी नियमभंग केला आहे. त्याचइतकी शिक्षा भोगावी लागणार ती भोगण्यास मनाची तयारी करूनच मी नियम मोडला होता. म्हणून मला तीर्थ प्रवासाला जाण्याची परवानगी द्यावी."

युधिष्ठिर फार दुःखी होऊन म्हणाला-"अर्जुना! वहीस माझसे बोलत असता लहानांनी कर्तव्यपालनाचे प्रवेश केला तर तो अपराध जात नाही. जे केलेस त्यामुळे एकाचे हितच झाले आहे. म्हणून ही चूकच नव्हे. म्हणून तू चूक केली आहेस असे समजून दुःखी होण्याचे मुळीच

कारण नाही. माझे एक, आणि प्रवासाचा विचार सोड."

ते ऐकून अर्जुन म्हणाला-"कोणी चूक केली तर आपण राज्याच्या नियमा-प्रमाणे त्याला शिक्षा देतोच की नाही? मग आपणच नियम घालून तो मोडला व त्या इतली शिक्षा भोगायची आली असता मागेपुढे काय झालो तर प्रजेला एकचुकीचे उदाहरण घालून दिल्यासारखे होईल. म्हणून मला तीर्थप्रवासास जाण्यास परवानगी द्यावी."

युधिष्ठिराला अर्जुनाचा तर्क मानावा लागला. अर्जुन प्रवासायोग्य वेळ धारण

कहून निघाला. बरोबर अनेक
शाहूण निघाले. त्या सर्वा-
बरोबर अर्जुन नदी नालं व जंगल पार
करीत तीर्थक्षेत्रात स्नानादि करीत गंगा-
हारी घेऊन पोचला.

तेथे अनेक भुमि गंगास्नान करून
होमाग्नीत आहुती देत होते. अर्जुनदेखील
गंगेत स्नानाला उतरला. सर्वांना अर्घ्य
देऊन त्याने तर्पण आदि केले. त्या वेळी
उलूपी नावाची नागकन्या तेथे आली.
तिने अर्जुनाचे पाहिले व त्याला मनाने
वरले. तिने पाण्यातच त्याला ओढले व
त्याला घेऊन ती नागलोकात गेली.

नागराजाच्या राजवाड्यात पोचल्यावर
अर्जुनाने नागकन्येला विचारले—“तू हे फार
मोठे साहसाचे काम केले आहेस. तू कोणाची
मुलगी?”

“स्वामि! मी ऐरावत कुळातील कौरव्य
नामक नागराजाची कन्या आहे. माझे
उलूपी. कामदेवासारखे आपले सुंदर रूप
पाहून मी आपल्याला मनाने वरले आम्हां
नागलोकात जो अत्यद्भुत द्रव्यतो आहे
त्या शक्तीच्या सहाय्याने मी आपणांला
येथवर आणू शकले. त्रिवाहास
संगती घापी.” उलूपी म्हणाली.

“उलूपी! मी काही कारणास्तव तीर्थ-
यात्रा करीत आहे. माझा व्रतभंग होईल.
ती मनास भाजनेदेखील एक फार
मोठे पातक ठरेल.” अर्जुनाने निरनिराळ्या
प्रकारे तिची समजूत प्रयत्न
करून पाहिल्या.

ते ऐकून उलूपी अर्जुनाला म्हणाली—
“द्रौपदीच्या विषयी तुम्ही सर्वांनी जो
निषेध केला आहे तो मला माहीत आहे.
तरी आपण शत्रुचर्य यत्नांचा उल्लेख करणे
बरोबर होणार नाही. आपण माझी इच्छा
पुरी केली नाहीत तर त्या दुःस्नाने झुकून मी
सेवटी जीव देईन. ते पातक आपणांला

लागेलच. एका व्यक्तीचा जीव बांचविण्या-
पेक्षा पुण्यकार्य दुसरे असूच शकत नाही.
म्हणून मला अमयदान, नव्हे जीवदान
देण्याची कृपा करावी." असे सांगून
उलूपीने अर्जुनाचे पाय घट्ट पोटाशी
आवळून धरले.

अर्जुनाने उलूपीची इच्छा पुरी करण्याचे
ठरविले. ही राज अर्जुनाने उलूपीच्या
महात्म्य काढली. उलूपीने अर्जुनाला
सकाळी उजाडण्यापूर्वी गंगाहारी पोचते
केले. तिने अर्जुनाला वर दिला की त्याला
कोणत्याही जलचर प्राण्यापासून इजा
होणार नाही. नंतर ■ नागलोकात निघून
गेली. उलूपीला तऊ महिन्यांनी एक मुलगा
झाला. तो अर्जुनाचाच मुलगा होता. त्याचे
नाव ऐरावत असे ठेवण्यात आले.

गंगाद्वारहून निघाल्यावर अर्जुन अनेक
लीयांचे स्नात करीत तेराव्या महिन्यात
मणिपुर येथे येऊन पोचला. ■ नगरात

चित्रवाहन नावाचा राजा राज्य करीत
वसे. त्याला चित्रांगदा नावाची मुलगी
होती. तिला पाहून अर्जुनाने चित्रवाहनला
बेटून चित्रांगदाला विवाह करण्याची इच्छा
असल्याचे सांगितले.

तेव्हा चित्रवाहन म्हणाला—"याहून जास्त
महत्त्वाय ते काय असणार माझे? पण एक
अट आहे. आमच्या कुळात प्रत्येक पिढीत
एकच एक मुलगा होत आल्या आहे. ■
मला एक कन्याच आहे. तिला मुलगा होईल
त्याला मी आपला मुलगा मानून त्यालाच
गावीला वारस करणार आहे. ■ तुला
■ असेल तर मी ■ मलीचा
विवाह आनंदाने तुझ्याशी करून देईन."

अर्जुनाने चित्रवाहनाची अट मान्य केली
आणि चित्रांगदाला त्याचे लग्न झाले.
चित्रांगदाला विवाह झाल्यावर फक्त तीन
रात्री तिच्या महात्म्य राहून अर्जुन दक्षिणे-
कडील समुद्र किनाऱ्याकडे निघाला.

लेनिनचे चरित्र

[४]

लेनिनच्या वसरेचीसाली ■ स. १९००
च्या डिसेंबर महिन्यात 'इस्का'
(ठिंगी) नावाचे नियतकालिक ■ साले.
रशियाच्या पार्टीच्या कमेट्यांना जास्त
सचेतन करण्याच्या कामी या नियत
कालिकाचा चांगलाच उपयोग झाला.

१९०३ साली रशियन सामाजिक लोक-
शाही मजूर पार्टीचे दुसरे अधिवेशन झाले.
याच अधिवेशनात क्रांतिकारी मार्क्सस्ट
पार्टीचा जन्म झाला. या पार्टीचे संस्थापक
व पुढारी लेनिनच होते.

'इस्का' नियतकालिकगत लेख निघत
म्हणून 'लेनिन' हे नाव प्रसिद्ध झाले.
१९०३ च्या अधिवेशनात जे मतभेद होते
त्याच मुळे अल्पसंख्याक पक्ष व बहुसंख्याक
पक्ष असे दोन पक्ष स्थापित झाले.
अल्पसंख्याक पक्ष 'मॅसेव्हिक' ■ बहुसंख्याक

पक्ष 'बोल्शेव्हिक' म्हणून ओळखला जाऊ
लागला. ■ 'बोल्शेव्हिक' पक्ष पुढे
प्रसिद्ध झाला.

१९०५ च्या जानेवारी महिन्यात हस्तगत
करणारे मजूर आपले गान्हाणें शारकडे
घेऊन गेले तेव्हा त्यांच्यावर गोळीबार
करण्यात आला. त्यात एक हजार लोक
ठार झाले आणि पांच हजार जखमी झाले.

ही घटना शारशाहीचे खोळे उधडायला
कारण झाली. देशात सर्वत्र खळबळ उडून
गेली. मजुरांनी कांति केली, पण ती अयशस्वी
झाली. या अयशस्वी कांतीपासून लेनिनने
घडा घेतला. शारशाहीचे हेर लेनिनचा
पाठलाग करू लागले. लेनिनने स्वदेश
सोडला व ९ वर्षे विदेशात राहला. त्या
■ लेनिन व त्यांच्या पत्नी दोघांना
फार कष्ट सहन करावे लागले.

युद्ध सुरु झाल्यानंतर व्हा दिवसांच्या आत पोलंडच्या सरकारने हेरगिरीचा आरोप लावून लेनिनना अटक केली. परंतु आरोप निराधार होते आणि पोलंडच्या प्रगतिशील लोकांनी विरोध केल्यावर लेनिनना सोडून देण्यात आले.

सुटका मिळताच लेनिन स्वित्सर्लंडला गेले. रशियाच्या विरोधी शक्तींचे लेनिनने अनुमोदन केले. लेनिन यांच्या प्रयत्नानेच स्वित्सर्लंड मध्ये अंतराष्ट्रीय सोवलिस्ट कॉन्फरन्स यशस्वी आली. सभेला ११ देशांचे प्रतिनिधी हजर होते. युद्धात होणाऱ्या हत्येचा मोबदा करावयाचा असेल तर जगातल्या मजुरांनी एक झाले पाहिजे, असे लेनिनचे मत होते.

लेनिन स्वित्सर्लंडहून रशियात आल्यासाठी उत्सुक होते. ती संधी त्यांना ३ एप्रिल १९१७ या रोजी रात्री मिळाली. त्या दिवशी रात्री वेदोर्बॅंड (आजचे लेनिन ग्रॅंड) येथे जाऊन पोचले. असंख्य लोकांनी त्यांचे स्वागत केले आणि मोठ्या उत्साहाने रणगाड्यावर त्यांना सभे करून त्यांची मिरवणूक काढली.

युद्धामुळे देशाची स्थिति फार बिघडली होती. देशाचा बळबळीत सर्वनाशच झाला

होता. असंख्य लोक हुताहत झाले होते. देशात अज्ञानी टंचाई होती व उपासमारीने लोक बेहाल झाले होते. अशा परिस्थितीत लेनिनने मजूर व शेतकरी यांनी एक होऊन श्रीमंत भांडवलदारांच्या हातून सत्ता हिसकावून घेतली तर त्यांना शांति, प्रगती आणि तिन्हींचा लाभ होईल असे सांगितले. ही सत्ता शेतकरी कामकरी यांच्या सोव्हिएटच्या हाती आली पाहिजे असे देखील त्यांनी सांगितले. (सोव्हिएट या शेतकरी, कामगार आणि सैनिक यांच्या प्रतिनिधींच्या संघात होते.)

आपल्या या नव्या विचारांचा प्रचार लेनिनने वेगळी करता. १९१७ च्या जून महिन्यात अखिल रशियाच्या सोव्हिएटांची सभा आली. त्या सभेत सर्व पक्षांच्या पुढाऱ्यांची भाषणे आली. सभेत कोणी, देशात सरकार काबीज करू शकणारा अतिशारी पक्ष नाही असे म्हटल्यावर लेनिनने मोठ्यात उत्तर दिले—'तसा पक्ष आहे.' पण त्यावरून ज्यांच्या हातात सत्ता आहे ते नाज्यायक आहेत एवढे स्पष्ट झाले. देशाची अर्थव्यवस्था विस्कळित झाली होती. किमती ओढाक्यावाहेर वाढत होत्या व त्यांवर नियंत्रण नव्हते. प्रजेत

असंतोष वाढत होता. कामगार एक विरोधी प्रदर्शन करण्यासाठी तयार होऊ लागले होते.

१८ जून रोजी पान कामगारांनी व सैनिकांनी वेदोर्बॅंड शहरात एक मोठी मिरवणूक 'युद्ध बंद व्हावे', 'शांति स्थापन व्हावी' 'सर्व अधिकार सोव्हिएटच्या हाती आहेत', असे घोष करीत काढली. ३ जुलै रोजी बाणसी एक मिरवणूक निघाली.

रशियन सरकारने लेनिनवर जर्मनांसाठी हेरगिरी करणारा म्हणून आरोप लावून त्यांना पकडण्यासाठी त्यांचा शोध सुरू

१०४. पारनाजच्या बर्फाच्या गुहा

केला. लेनिनने आपली दावी काढून टाकली, टोप लावून अनेक घरे बदलत ब्रिटेनच्या ब्रिटेन घेवतात अज्ञातवास करू लागले.

पहिल्या ऑक्टोबर रोजी लेनिन यांनी कांती किंवा बंडाशिवाय सत्ता काबीज करणे शक्य नाही असे सांगितले. कांतीची तयारी फॅक्टरीतून व सैनिक बलातून होऊ लागली. स्मोलनीची इमारत कांतीचे केंद्र होते. ऑक्टोबर २४ च्या रात्री त्या इमारतीत गडगड दिसून आली. इमारती-समोर युद्ध सामग्री घेऊन पोचली होती. त्या दिवशी रात्र संपत आल्यावर उजाड-ताच तीबा नदीचे सर्व पूल, टेलीफोन केंद्रे, रेल्वे स्टेशन, विजेचे केंद्र व बँका क्रांतिकाऱ्यांनी काबीज केल्या.

या क्रांतिकळातच अखिल रशिया सोव्हिएटांची महासभा (कॉन्फरन्स) भरली. सोव्हिएट सरकारची पहिली ठिक्की 'वास्तिकि' होती.

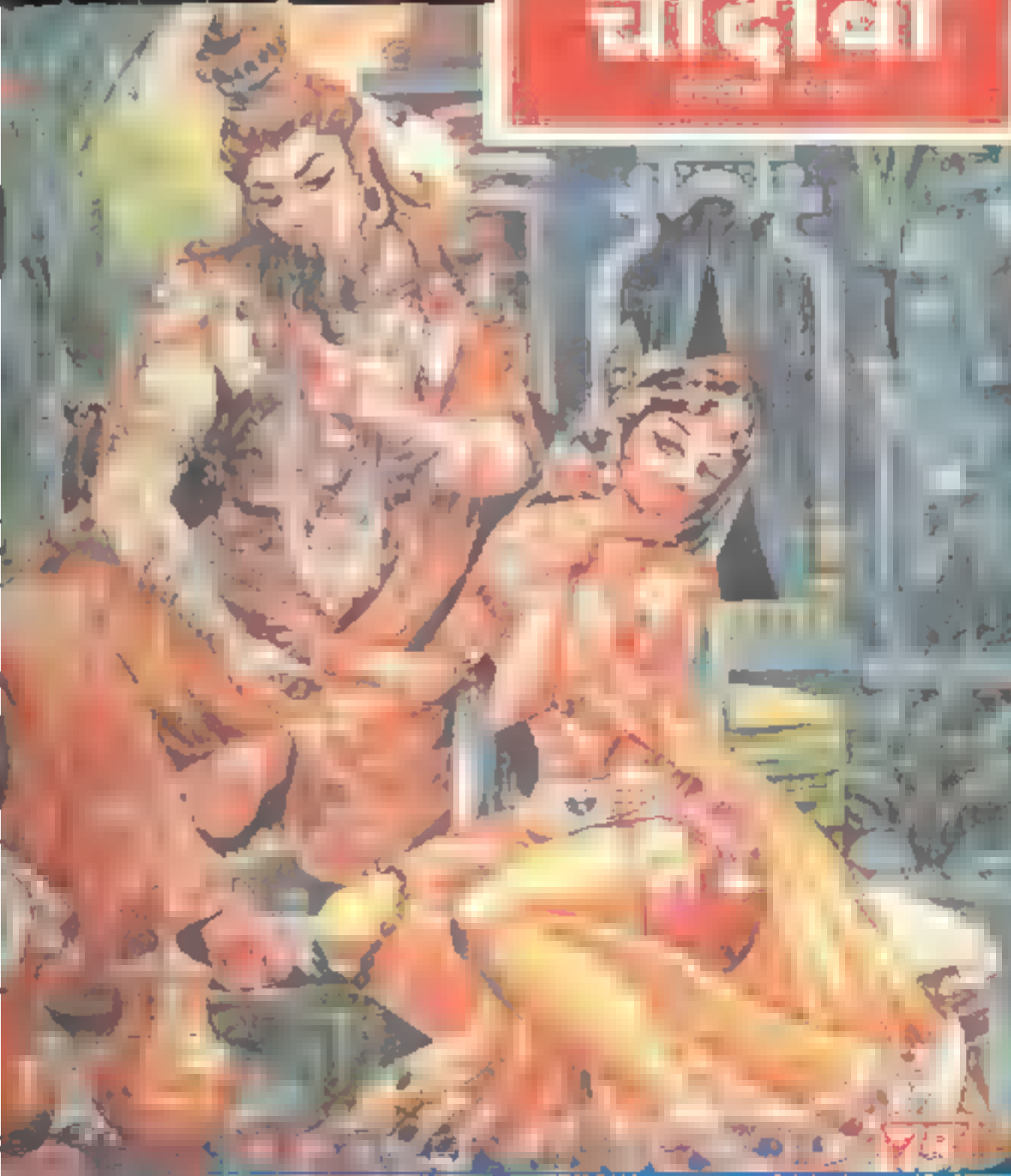
लेनिनच्या क्रांतिकारी सिद्धांतांना सोव्हिएट रशिया प्रत्यक्ष प्रमाण आले. परंतु त्यासाठी अनेक संकटांना तोंड द्यावे लागले. नया रूपात जन्मलेल्या रशिया राष्ट्राला नष्ट करण्यासाठी अनेक पाश्चात्य देश एक झाले. त्यानंतर गृहयुद्ध झाले. लेनिनने जगातल्या पहिल्या सोशलिस्ट देशाचा जो पाया द्याला तो अत्यंत होता. म्हणून सोव्हिएट रशिया सर्व संकटांमधून आपली सुटका घेऊन आपली भरभराट करू शकली व जगातल्या अद्वितीय राष्ट्रात तो एक गौरवनीय वेष्ट म्हणून मान्य आहे.

१९१८ या वर्षी क्रांतिकारी लोकांच्या हाती जखमी होऊन लेनिनची प्रकृति बिघडली. २१ जानेवारी १९२४ या रोजी 'सेरिबल हॅमोरेज' या आजारातून लेनिनने या जगाची संपत्ती सोपविली.

फ्रान्स व स्पेन दोन्ही देशांच्या सरदारीवर पिरिनीय पर्वत आहे. या पर्वतावर समुद्राच्या पातळीपासून ९००० फुट उंचीवर अत्यंत उंच बर्फाच्या गुहा आहेत. इतरथा उंचीवर कोठेही बर्फाच्या गुहा नाहीत. गुहात खोल्या आहेत व पायऱ्यादेखील आहेत. नेहमी पडगार हवा या गुहातून बाहेर येते. जोसे कपडे हवेत त्यांच्यातील पाणी गोठल्याने सगळीत कडक होऊन जातात. ऐकू नये. गुहा या गुहातील बर्फ वितळत जात नाही. म्हणूनच त्या पर्वताच्या गुहात बर्फाच्या टोकांपर्यंत फिरणे अशक्य आहे. या भिंतीत विसत असलेले गोबॅट कॅस्टरेट व त्यांची मुलगी पाहू आहेत. या रेल्यांनी गुहाचा शोध घेत आहे.

अमरवती

क्षीरोवधेन गांभीर्यं जानाति मथनादहरिः
लेहनाय तटं प्राप्तः कथं विशादिवहासकः ?

॥ १ ॥

[क्षीरसागर किती खोल आहे हे त्याचे भयन करणाऱ्या विष्णूला माहीत आहे. परंतु तुमते दूध पिणान्या भाटीला ते काय फळेणार ?]

न भवति, न विरं भवति, चिरंचैत्कले विसंवादी,
कोपस्तपुरुषाणां तुल्य स्नेहेन नीचातां ।

॥ २ ॥

[द्रुष्ट दुर्जनं भवत्यात् स्नेहमंवी आणि सज्जनं तत्पुरुषात् दिसणार नाहीत. दिसले तरी ते सज्जन असताना. शेवटी शक्य झाले तर शेवटी दिसणार नाहीत]

राजन, दुधुक्षसि यदि किति धेनु मेता
तेनाद्य वत्स मिव लोकं ममु पुषाण,
तस्मिन्व गनिशं परिपुष्यमाणे
तानाफलं फलति कल्पलतेय भूमिः ।

॥ ३ ॥

[हे राजा ! भूमि रूपी गाईला दुहणे झाल्यास वास्तूराचे पोषण होते तसे प्रजेचे पालन पोषण कर. प्रजेचे पालन पोषण चांगले झाले तर भूमि कल्पवृक्षामारखी अनेक प्रकारची देईल.]

अशिक्षित मंत्री

कार्पूरी एका गावी एक गरीब शेतकरी
रहात होता. फक्त
गाय होती. ती शेताच्या
चरत असे आणि तेवढ्यावर तिचे पोट भरे
एकदा ती गाय जमिनदाराच्या
नजीक चरत होती. शेत हिरवेगार होते.
ते पाहून तिला मोह
झाला व ती
शेतात शिरून चरू लागली जमिनदाराच्या
नोकरांनी खूप बडबिले. म्हणून गाय
जमिनीच्या जागी मेली.

गाय मेल्याने गरीब शेतकऱ्याला व
त्याच्या दायकींना फार वाईट वाटले.
त्याने जमिनदाराकडे जाऊन नुकसानभरपाई
मागितली. जमिनदाराने नुकसान भरपाई
देण्याचे उतर दूरच, विद्याच्याला नोकरा-
करवी खूप बडवून हाकलून लावले.

शेतकऱ्याने घरी गेल्यावर ती गोष्ट
आपल्या बायकोला सांगितली. ती म्हणाली—

“जमिनदार असा व अत्याचार
करतो आहे तर आपण आपले गान्हाणे
राजाच्या दरबारात नेले पाहिजे. राजा
म्हणून प्रसिद्ध आहे. तो आपले
गान्हाणे नक्कीच ऐकेल.

परंतु गान्हाणे राजाकडे फसे पोचवा-
वयाचे? ती बायला अशिक्षित होती. म्हणून
त्यांनी एका फळीवर आपल्या
आणि जमिनदाराचा वाडा, जमिनदाराचे
शेत, नोकरांनी मारहाण केल्याने मेलेली
गाय बगैरेचे चित्र सोळाशाने काढून शेवटी
जमिनदाराने कोरडे मारकले होते
त्यांचे चिन्ह म्हणून उभ्या रेषा
अशातूनने फिर्दादीचा अर्ज झाला.

फळी घेऊन शेतकरी राजधानीच्या
वाटेने निघाला. वाटेत एक शिकारी
भेटला. शिकार्याने त्याला विचारले—“कोठे
रे निघालास एवढी मोठी फळी घेऊन ?”

“राजाकडे एक फिर्दा नोंदवायला. माझ्या पाठीवर पहा ती बांधलेली आहे.” शिकारी म्हणाली.

“कसली फिर्दा आहे बुवा?” शिकार्याने चकित होऊन विचारले. शेतकरी म्हणाला—“अहो, काय सांगू? माझी एक चांगली गाय होती. तिला ठार केलं हो!” असे सांगून शेतकऱ्याने पाठीवरची फळी जमिनीवर ठेवून सर्व चिथांचे वर्णन करून सांगितले.

शेतकऱ्याकडून त्याचे सर्व गान्हाणे ऐकून घेऊन शिकारी म्हणाला—“तुझे गान्हाणे बरोबर आहे. ही फिर्दा राजाकडे घेऊन

गेल्यास तर राजा तुला बरोबर न्याय देईल.” असे सांगून शिकारी निघून गेला.

तो शिकारीच त्या देवाचा राजा होता. ती गोष्ट शिकार्याला माहीत नव्हती.

शेतकरी जंगल पार करून राजधानीत पोचला त्याला राजवाड्यात जायला परवानगी मिळाली तो सरळ राजाच्या सिंहासनावर बसला. राजासमोर त्याचे मंत्री बसलेले होते. त्यावेळी राजा आपला दरबारी पोशाख कडून घसळला होता. म्हणून शेतकरी त्याला ओळखू शकला नाही. त्याने आपल्या जवळची फिर्दाची फळी एका मंत्र्याच्या हातात दिली म्हणाला—

“महाराज! हा — ही फिर्दा आहे. सर्व याच्यात लिहिले आहे.”

मंत्री ती फळी पाहून चकित झाला. म्हणाला—“ही कसली फिर्दा? मला नाही कळले, हे सर्व काय आहे?” असे म्हणत त्याने आपल्या भेजाराच्या दुसऱ्या मंत्र्याच्या हातात ती फळी दिली. एकामागून एक सर्व मंत्र्यांनी ती फळी पाहिली, पण ती फिर्दा काय आहे, हे कोणाला कळले नाही.

“हा कोणीतरी वेडापीर दिसतो आहे. पाला बाहेर हाकलून लावा.” सर्व मंत्री म्हणाले. राजाने त्यांना जरा थांबायला सांगून फळी आपल्या हातात घेतली आणि

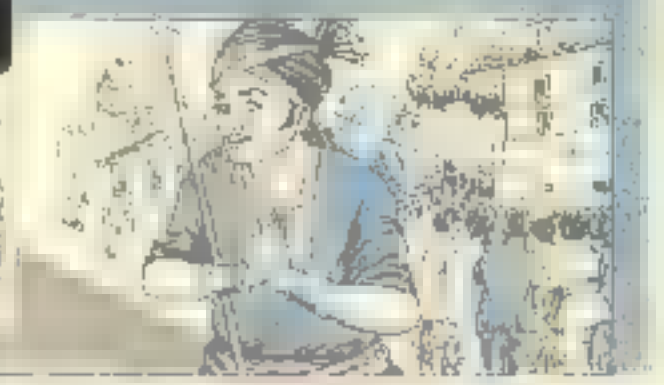
शेतकऱ्याला जवळ बोलावून म्हणाला—“हे चित्र तुझ्या ओपडीचे आहे ना?”

“होय महाराज!” शेतकरी म्हणाला. “हा जमिनदाराचा वाडा आहे, नाही का?” फळीवरच्या दुसऱ्या चित्राकडे बोट दाखवून राजाने विचारले.

“होय महाराज! आपण बरोबर म्हणालात!” शेतकरी आनंदाने म्हणाला. “शेत्याचे कुंपण येथे तुटले नाही का?” राजाने पुन्हा विचारले.

“होय महाराज!” शेतकरी म्हणाला. “येथून तुम्ही गाय शिरली आणि जमिनदाराच्या नोकरांनी मारहाण

कुंकवाची डधी

“मी तुला हुकूम दिला आहे, त्या हुकुमाचे पालन कर.” राजकन्या रामाने म्हणाली.

चंद्रवर्मा आज्ञेप्रमाणे ज्योतिष्याला विचारून आला व म्हणाला—“राजकन्या! मी पूर्वी सांगितले होते ना, ज्योतिष्यांच्या गप्पोकडे लक्ष घावयाने नसते.

“वद कर, तो काय म्हणाला ते मला सांग.” तारामती म्हणाली.

“तो म्हणतो की आपले लग्न माझ्याशी होणार आहे?” नोकराने सांगितले.

ते ऐकून तारामतीला जास्तच राग आला. तिने कुंकवाचा करंडा नोकराच्या तोंडावर फेकला आणि म्हणाली—“दुष्टा! तू माझ्याशी लग्न करणार काय? आताच्या आता आमच्या राज्याच्या बाहेर निघून जा, नाहीतर तुझे डोके उडवीन.” असे सांगून राजकन्या पुढे निघून गेली.

प्राचीन काळी कुतल गावी चित्रद्वय नावाचा राजा करीत असे. तारामती नावाची एकच एक मुलगी होती. ती लग्नाला योग्य झाली तेव्हा एक विचित्र गोष्ट घडली तारामती एक दिवशी चंद्रवर्मा नावाच्या एका सैनिका-बरोबर देवीच्या दर्शनाला निघाली एका जमीनी तिला लोकांची गर्दी दिसली गर्दी कां जमली आहे याची चवकशी करून तिने आपल्या नोकरांना पाठविले चंद्रवर्मा परत येऊन म्हणाला—“कोणतीही ज्योतिषी आहे, तो सर्वांचे भविष्य सांगत आहे.”

“तर मग त्याला माझा विवाह कोणशी होईल हे विचारून ये.” तारामतीने असे सांगून नोकराला पुन्हा पाठविले.

तेव्हा चंद्रवर्मा म्हणाला—“राजकन्या! हे ज्योतिषी आपले पोट सरण्यासाठी लोकांना काय वाटेल ते सांगतात.

शेतकरी राजाचे आभार मानून व त्याचा निरोप घेऊन आपल्या घरी परतला. त्याच्या पाठोपाठ जमिनदाराला राजाचा हुकूम मिळाला.

जमिनदार स्वतः शेतकऱ्याच्या झोपडीत जाऊन त्याने स्वतः शेतकऱ्याजवळ माफी मागून राजाज्ञेप्रमाणे शेतकऱ्याला एक झोपडी व एक गोठा बांधून दिला. त्याशिवाय सात दुभत्या गाई साठ एकर पडीत जमीन शेतकऱ्याच्या नावी लिहून दिली आणि अज्ञातहने अन्वयाय केल्याबद्दल शेतकऱ्याची नुकसात भरपाई करून दिली.

शेतकरी त्याची शायकी त्यापुढे आनंदाने राहू लागले तेव्हापासून राजाच्या घमंदाची शेतकरी वास्तव्यागी करू लागला तो म्हणे—“महा हुशार राजाने मोठमोठे पगार देऊन त्या अशिक्षित गावंढळांना मंत्री का नेमले आहे?”

केव्हामुळे मेली होय ना?” राजाने विचारले.

“होय महाराज! त्यामुळे माझे ज तुकस्तान झाले ते आता मी काय सांगू?” शेतकरी मोठ्या कष्टाने म्हणाला.

“या रेघा म्हणजे जमिनदाराने तुला फटके मारले ते आहेत नाही का?” राजाने विचारले.

शेतकऱ्याला राजाने आपले गान्हाण बरोबर समजून घेतल्याबद्दल परमागंध आणि म्हणाला—“महाराज! आपल्या हुशारीची मी कोणत्या शब्दाने स्तुती करू? या सर्वांना तर काहीच कळले नाही.” शेतकरी म्हणाला ते ऐकून सर्व मंत्री मोठमोठ्याने कागले.

परंतु राजा म्हणाला—“बरे तर जा आता घरी आणि शायकीला सांग की गान्हाण राजाच्या दरबारी दाखल झाले आहे व राजा न्याय करणार आहे.”

चंद्रवर्माच्या कपाळाला एक जखम झाली. त्याने आपल्या फेट्याच्या टोकाने रक्त पुसले, कुंकवाचा करंडा उचलला आणि राज्याचाहेर निघून गेला.

कुतल देश सोडून चंद्रवर्मा मालव नावाच्या राज्यात आला. त्यावेळी त्या देशाचा राजा मरण पावला होता. त्या देशाच्या गैरीप्रमाणे नव्या राजाची निवड होणार होती. एका हत्तीला सोबत एक प्रेऊन चंद्रवर्मा मालव देशाच्या राजधानीत पोचला. त्याच दिवशी सोडण्यात आले होते. चंद्रवर्मा गर्वीत होता आणि गंगेत अशी की हत्तीने नेमकी त्याच्याच गळ्यात माळ घातली. प्रजेने त्याला हत्तीवर बसविले आणि आदरपूर्वक राजवाड्यात नेऊन त्याचा राज्याभिषेक करविला.

चंद्रवर्माने गादीवर बसल्यावर आपले नाव चंद्रसेन असे ठेवून घेतले. त्याने राजाला

घोरय च्या सर्व विद्या व कला शिकून घेतल्या. मंत्र्याने त्याला विवाह घेण्याचा मत्ला दिला. अनेक देशांच्या राजकन्यांच्या तसविरी आल्या. त्यात तारामतीचे चित्रपण होते. त्याला देवीच्या दर्जनाच्या वेळी घडलेली गोष्ट आठवली. त्याने तारामतीशीच विवाह करण्याचे ठरविले. तारामतीच्या बहिलांना मान्य देशाच्या राजाशी आपल्या कन्येचा विवाह होणार. विचाराने परमानंद झाला.

चंद्रसेन आणि तारामतीचा विवाह यादामादाने झाला. तारामतीने आपल्या पतीला पाहिले आणि विचारले—“आपल्या कपाळावर हा वण कमळा?”

चंद्रसेनने कुंकवाचा करंडा काढून दाखविला. तारामतीला देवीच्या दर्जनाला असता घडलेला प्रसंग आठवला व लाजेने मान खाली करून तिने जणूकाही आपल्या चुकीची माफी मागितली.

पडकों देऊळ

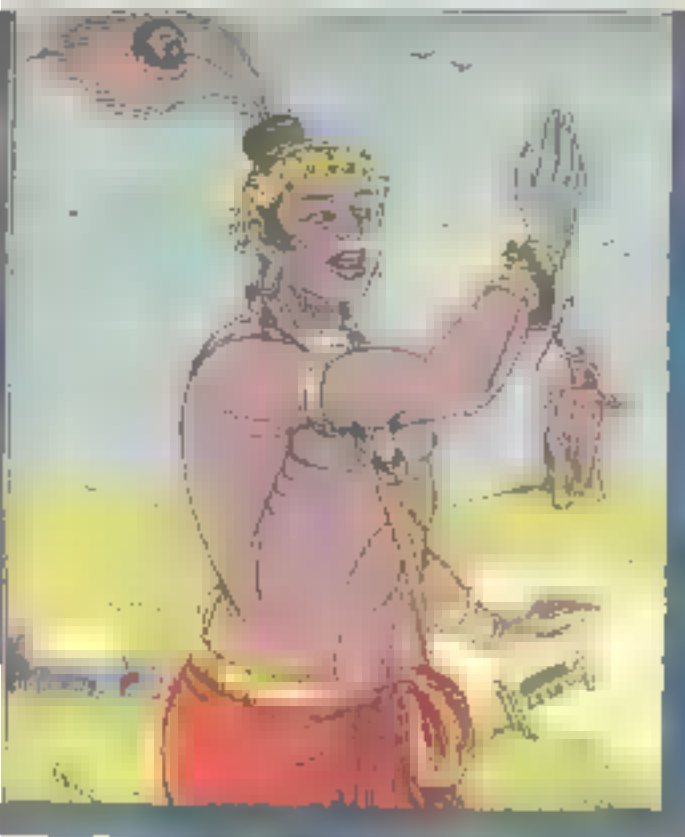
[३२]

[अजयराज्या पक्षातून पुत्राच्याला शिखीमुख व विक्रमकेसरीचे वारसिते शिखीमुख अनुसाराच्या पदक्या शिखराच्या वारीराज्या अर्जोत १ १०२०३६ लघुव काळ्याला उरकम कळी जागती त्याच कळी मोठ्याने विद्वानधारी वधोरी हत्तीवर वसून प्राले आणि त्यांना त्याला घेते पुढे]

समोर दिसणाऱ्या चार अघोरीच्या तोंडी आणि चौ गभर अघोरी हत्तीवर चढून त्यांच्यावर चालून येण्यात असल्याचे प्रेऊन शिखीमुख व विक्रमकेसरीचे वारसिते आलेले सर्व लोका घाबरेले गेले. युद्ध केल्या- शिवाय राज्याच्या हातून पराभव मान्य करणे अपमानास्पद होते. त्याच वरावर अचूचे आज्ञान स्वीकारून युद्ध करण्यात ही आत्म- हत्या वधून घेतल्याने होते. म्हणून सर्व

किंकर्तव्यविमूढ होऊन जायत्या मार्गे उभे राहले.

विचमकेसरीला तर काय करावे, काहीच सुचत नाही. शिखीमुख माथ ओरडला— ‘अजित व वीरभद्र! अरे, धावा पुढे आणि वृत्तिक नाथक व नागचोम यांना वधून पाटीमाग ओढून आणा. हत्तीवर वसून यशाच्या त्या अघोरींची व दोघे काय लहणार? आपला जीव वाचवून घ्या.’

ज्यादा जलित व धोमस - पुढे या
तापसांग व - विषय भावकाय - तांना या
व - लक्ष्म भावविशः आणि शिरीशभावांचे
का - तांना योग्यवत् - हे शीघ्र राजांना -
ना - आणि अन्वयेना दाखवत -
भावा माग - तांना जगदा नाडल्याने आत्म
सांगत -

शिरीश - या व माया - यशवत -
याच काम - जगदा जलित - यशवत -
ओरडून म्हणाल - हे जगदा आणि शिरीश
आहेत, आपण नाही एक नुडशान कळ्या -
माहीत गोळ्या व ताचाच्या दाढेवर जंगलत
आम्ही यांच्या काही शोकांना भेटली होतो

मला जने मला का हे जगदाला मदत
करावली

'हाय हाय' धाना ~~जगदा~~ भेटली जला
मः 'ज' - लोख भर आहेत' जगदा
आगला म्हणाल

'न जग आग या तर' त्याच मावस
योग्यत मः जगदा - शिवदान दिल
आणि जी मः - या ६५००००००
मला जगदा

जिरीशभावांचे जगदा
मला जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

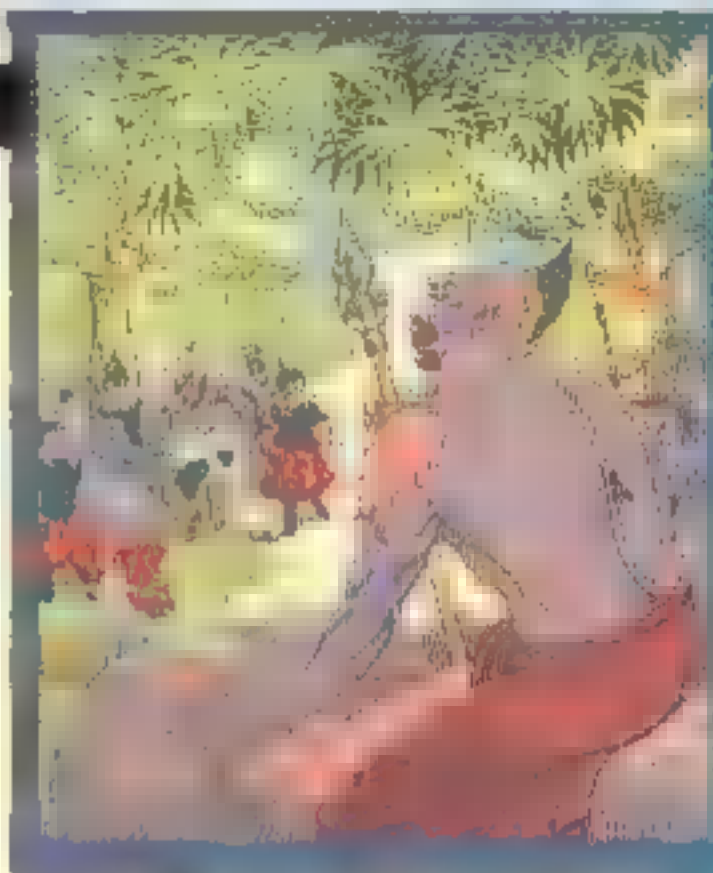
जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

जगदा जगदा

शिरीश - या व माया - यशवत -

याच काम - जगदा जलित - यशवत -

ओरडून म्हणाल - हे जगदा आणि शिरीश

आहेत, आपण नाही एक नुडशान कळ्या -

माहीत गोळ्या व ताचाच्या दाढेवर जंगलत

आम्ही यांच्या काही शोकांना भेटली होतो

जगदा जगदा

जगदा जगदा

आहे ही सदा रुद्राक्षमाला. पार्श्वस्थान
म्हणून माझ्या हाताने बांधली आहे. असे
म्हणून शिखीमुखने आपल्या हाताने बांधलेली
माला दाखविली.

अधोरी चाकित हाऊन परंपरावर ३ पाहू
लागले. एक जण आपल्या बांधोडारीने
म्हणाला—'आश्चर्य आहे वृत्ता! आपण
आपल्या शक्यता ठार करायला आली आणि
ह लोकां स्वतःला आपले मित्र असल्याचे
सांगत आहोत. रुद्राक्षमालेवर विद्याय
कशावयाची का?'

दुसरा अधोरी कणालवर हात आपटीत
म्हणाला—'ज्या काहीत आपण फुकट

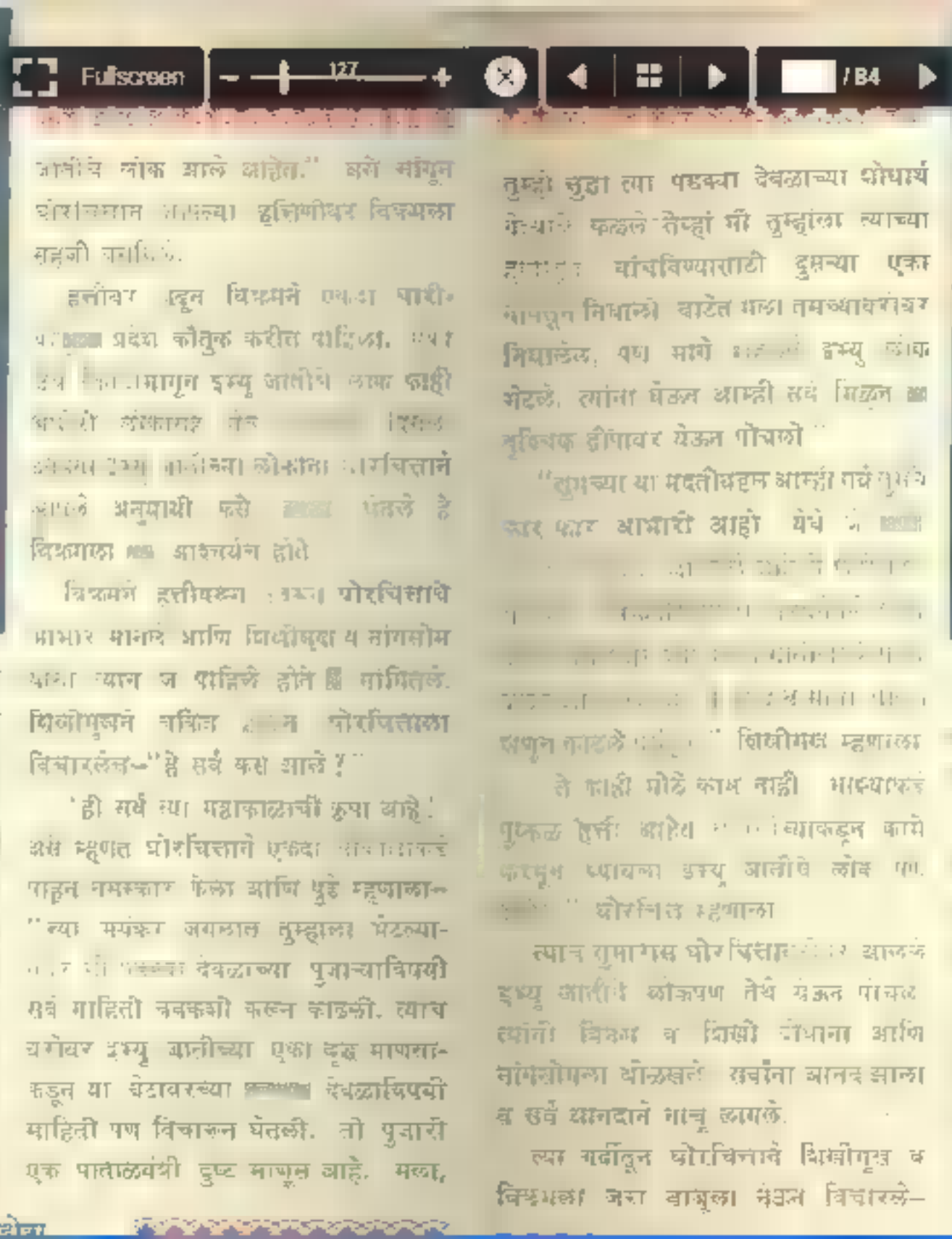
वट घालवोत आहोती मी जाऊन लवकर
आपल्या मुखस्थानी बांधावून घेऊन येतो
मी आपल्या जवळून येऊन येऊन येऊन येऊन
येऊन आणि नव्हे इतरांना जाऊन जाऊन
जाऊन हाऊन हाऊन जाऊन जाऊन

नव्हे गान मिनिटांनी एका मोठ्या
हातीवर वसून एक म्हातार नव्हे घेऊन
जाऊन त्याच्या पादाभाषून आपली काही
अधोरी व इतर जगांचे लोक पायी
बाळून जाऊन येऊन येऊन येऊन

दुसरेच हाऊन येऊन येऊन येऊन येऊन
आणि शिखीमुख आनंदाने भारदहा—
'तोरीचत जाऊन'

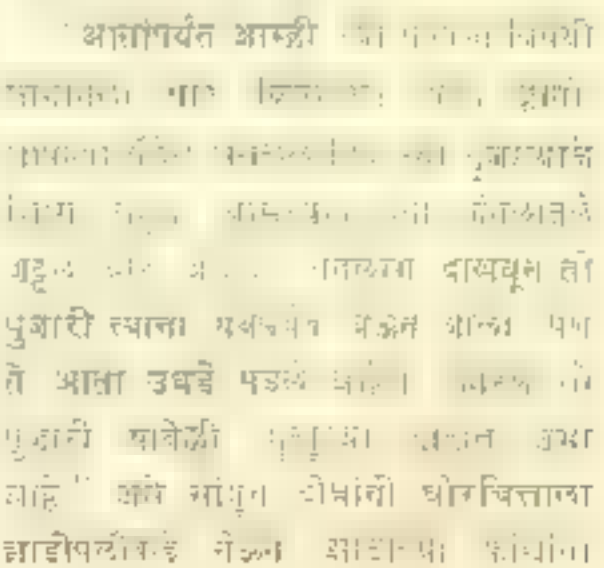
पार्श्वस्थान हाऊन शिखीमुख व त्याचे
माथोदार हात नव्हे जाऊन एकदा सर्वांना
लक्षपूर्वक पाहिले. काही बोळक्याविषय
हातीवरून काही लवकर व शिखीमुखजवळ
जाऊन त्याला प्रेमाने भेटला तेव्हा
विषयकमाला काय आनंद झाला आपली
मने मकर आता दूर जाली आता आपले
मने धन व फट येऊन होणार असा
आत्मविश्वास त्याला वाट लागला तो
देखोऊ आनंदाने चोरीचिताचे तय्यारदार
काय लागला त्याच्या मने अन्नास्थानी काय
जयजयकार केला

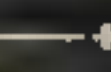

‘ही सर्वे त्या महाकाळ्याची कृपा आहे.’
असे म्हणत प्रोश्चित्ताने एकदा सायनासकडे
गाहन नमस्कार केला आणि पुढे म्हणाला—
“न्या मयंकज जगन्नाथ तुम्हाला घेतल्या-
ना, ती ~~कृपा~~ देवळाच्या पुजाऱ्याविषयी
सर्व माहिती नवकशी करून काढली. त्याच
योगेच द्रम्यु जातीच्या एका वृद्ध माणसा-
कडून या चेडावरच्या ~~कृपा~~ देवळाविषयी
माहिती पण विचारून घेतली. तो पुजारी
एक पाताळवंशी दृष्ट माणूस आहे. मला,

त्यस गदीतून पोचिनावे दिव्यीगूड व
विश्वमला जरा वाबला संउन विचारले-

टांगलेल्या झोपाळ्यात बसवलेल्या पुजाऱ्याला दाखविले.

पुजाऱ्याचे दोन्ही डोळे उघडे होते. पण तो निश्चेष्ट पडला होता. अजगराच्या तोंडातून वाचल्यावागेडील तो मनुष्याचा वाट पहात पडून होता. तो जिवंत होता खरा. पण त्याच्या चारीबाजूला जे होत होते ते मात्र त्याला नव्हते. त्याचा देह व दृष्टि वधिर होती.

शिखीमुखाने थाडक्यात वृद्धावरची माहिती मागितली व म्हणाला—“त्या अजगराच्या घशातून मी या पुजाऱ्याला वाचविले असते तर तो आतांपर्यंत या जगात राहाला. त्या अजगराने त्याला गडू केले असते.”

त्याच वेळी पुजारी गूढीवर आला. त्याने दोन्ही हात जोडून धोरचित्ताला नमस्कार केला. म्हणाला—“तू महाकाळाचा भक्त आहेस. मी जितिकेवरीचा

पुजारी आहे. ज्ञान दिवस जगनेसे दिमत नाही. दगडा मातीखाली झाकून मनेने हे पडके देऊन लवकर बाहेर काढ. मी देवांचे दर्शन करून डोळे मिटणार आहे. असे म्हणत असतां पुजाऱ्याच्या डोळ्यातून चटवळा अश्रू बाहू लागले.

धोरचित नाग मिनिटे पुजाऱ्याकडे पहात राहला. अगावर शहारे उभे झाल्यासारखे झाले. तो म्हणाला—“हा आहे, पण मोठा भक्तपण आहे. याला शंका नाही.” असे म्हणत तो माने फिरला. आपल्या शिष्यांना म्हणाला—“हुत्तीना घेऊन या. देवळावर पहलेले हे खडक बाबूला गारले पाहिजेत.”

गुरूची आज्ञा होताना सर्व शिष्य व त्यांच्या बरोबर आलेले डम्बू जालीचे लोक हुत्तीवर चढून पडक्या देवळाकडे निघाले.

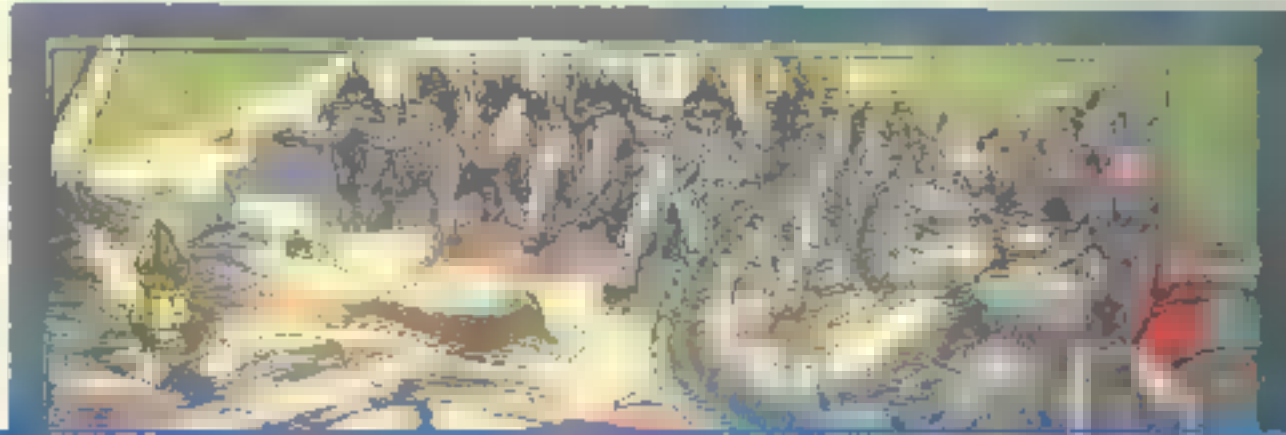
(पुढील अर्की संपूर्ण)

मंत्र्याच्या मुलगा

विक्रमादित्याने लहू सोडला नाही तो सादाजबज परत आला, प्रेत खाशावर काढून आणि नेहमीप्रमाणे मौनपणे दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रताप बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! एखाद्या मित्रासाठी इतके कष्ट करित असतील तर सभाळून मनुष्य स्वार्थसिद्धीसाठी मंत्री गोष्टींची कधी पर्वा करित नाही. याचे उदाहरण म्हणून मी तुला महाराज महेंद्र यांची गोष्ट सांगतो.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

अवंतीपुर येथे महेंद्र नांवाचा एक राजा राज्य करित असे. मंत्र्याचे वीर भूपति असे होते. दोघांचे परस्परसंबंध व मंत्री असे नसून सखा किंवा मित्र असे होते. बरेच दिवस त्यांना मूल्याळ काही झाले नाही. एक दिवशी राजाला

वेताळाच्या गोष्टी

मुनीसारखी होती. त्या झाडाचा दोनच दोन फळे होती. ती फळे पाहून राजाला वाटले की ती दोन फळे राणीने खाल्ली तर दोन मुलगे होतील. त्याच वेळी त्याला त्याच्या मित्राची जाडवण माळी. मंत्र्याला पण मूळवाळ काही नव्हते. याशिवाय राजाने विचार केला की त्याला दोन मुलगे झाले तर ते राज्यासाठी आपसात भांडतील. त्या पेसा आपल्याला एक व मंत्र्याला एक मुलगा झाला. त्याने त्या व भक्ती म्हणून परस्परांना मदतच करतील. प्रजा पण मुक्ती होईल.

असा विचार करून राजा झाडावरची दोन्ही फळे तोडून घेऊन आल्या आणि एक राणीला सायला दिले आणि दुसरे मंत्र्याला. ते त्याने आपल्या बायकोला सायला द्यावे, असे त्याला समजावून सांगितले. त्या प्रमाणे राणीने व मंत्र्याच्या बायकोने एक एक फळ खाल्ले व पथा समशी दोघांना एक एक मुलगा झाला. राजपुत्राचे विजय व मंत्र्याच्या मुलाचे नाव विमल ठेवण्यात आले.

एक दिवशी ज्योतिष्याने मंत्र्याला त्याचा मुलगा राज्य करील असे भविष्य सांगितले. परंतु मंत्र्याने त्याच्याकडे दुर्लक्ष केले.

मूलांना पांचवे वर्ष लागल्यावर दोघांना शिक्षाविद्यासाठी एका गुरुजींना नेमण्यात आले. विद्याभ्यासाने दोघे मूळम हुशार विद्याने. परंतु विमल राजपुत्र विजय याच्याहून प्रत्येक विषयात काकणभर पुढेच असे. तरी राजपुत्र विजयच्या मनात विमलचा मत्सर किंवा द्वेष उत्पन्न झाला नाही. वरून त्याला आपला मित्र हुशार असल्याचा अभिमान झाला. राजा व भक्ती दोघांची परस्परांशी जशी घनिष्ट मैत्री होती तशीच विजय व विमल यांची पण परस्परांशी मैत्री होती.

मूलांचा विद्याभ्यास पुरा होत झाला. राजाने मृत्युसमयी राज्यकारभाराचा सर्व भार आपल्या दाकल्या होत. दोघे मुलगे विद्याभ्यास पूर्ण झाल्यावर घरी परत आले. राजकुमार विजय अद्याप जव्हानच होता. दोघां मूलांना मंत्र्याने एक वर्षभर देवाष्टनास जाण्यास सांगितले. त्याने पण राज्याजिपेक वरत असे पण समजावून सांगितले.

मंत्र्याने ती गोष्ट सांगितली त्यावेळी त्याच्या मनात दुसराच हेतू होता. राजकुमाराहून आपला मुलगाच सर्व तऱ्हेने जास्त योग्य आहे, असे त्याला वाटू लागले.

होते. ज्योतिष्याने पण तो एक उत्तम राज्यकर्ता होणार असे भविष्य वर्तवले होते. विमल मंत्र्याचा मुलगा म्हणून जन्मल्या मुलूच नाही का भक्ती वरणार? परंतु तो सर्व तऱ्हेने योग्य असूनही त्याला राज्यपद न मिळतां मंत्रित्व मिळावे? म्हणून विजयचा काटा दूर करून विमललाच गादीवर बसवावे. तो अधिकार आपल्याला आहेतच. असा विचार करून विजयचा वध करण्यासाठी मंत्र्याने दोघां जणाना नेमले. विजय व विमल देवाष्टनाला निघाले तेव्हा त्याच्या पाठीपाठ दोघे मारेकरीपण निघाले.

एक स्वप्न पाहले. त्याने एक ऋषी राजाला दर्शन देऊन म्हणाले—“तुझ्या राजधानीच्या दक्षिणेकडील जंगलात एक संतति वृक्ष आहे. तू त्या झाडाचे फळ तोडून आपल्या राणीला सायला दिलेस तर तुला मुलगा होईल.” असे सांगून ऋषी अतर्धान पावले.

राजाची झोप मोडली. त्याने झोपण्याचा पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला. पण त्याला झोप येईना. कारण त्याला ते स्वप्न नवरे वाटले. उजाडल्यानंतर तो दक्षिणेकडील जंगलात गेला. तेथे एका झाडाखाली त्याला एक मूर्त दिसली. ती स्वप्नांत दर्शन देणाऱ्या

दोघे मारेकरी लागोपाठ वहा दिवस गुप्तपण जात होते. सर्व एका जंगलात पोचले. विजय दमला होता, म्हणून विश्वातीसाठी एका झाडाखाली बसला आणि विमल पाणी आणायला गेला.

विमलची तिकडे बघली व तो दृष्टीआड आला असेल नसेल, एका मारेकऱ्याने तलवार उपसून विजयवर हल्ला केला. विजय पण आपली तलवार उपसून आत्मरक्षण करू लागला. तलवारीचा खणखणाट ऐकून विमल परतला आणि त्याने त्या मारेकऱ्याच्या हातातली तलवार हिसकावून घेतली. मारेकरी विमलचे

घातन माफी मागत, स्वतः मंत्र्यानेच त्याला त्या कामावर नेमल्याचे सांगू लागला.

विमलची मान शरमेने खाली वाकली. विजयच्या चेहऱ्यावर मारेकऱ्याच्या म्हणाऱ्याचा काय परिणाम झाला, हेदेखील त्याला दिसले नाही. राजकुमार विमलने सात्वत करीत म्हणाला— विमल! तू पाचदल घोडेदेखील लावून घेऊ नकोस थोरासोठ्यांच्या मनातदेखील काही कधी असले वाईट विचार येतात. परंतु त्यामुळे मंत्रीत अंतर येण्याचे कारण नाही.”

दोघे देशाटन करण्याचा विचार सोडून राजधानीला आले. मंत्र्याने राजकुमाराचे मोठ्या आनंदाने स्वागत केले, जणूकाही जे झाले त्याच्याशी त्याचा काहीच संबंध नव्हता. तो राजकुमाराला असेदेखील म्हणाला— “राज्याभिषेकाचा मुहुर्त लवकरच ठरवून टाकतो.”

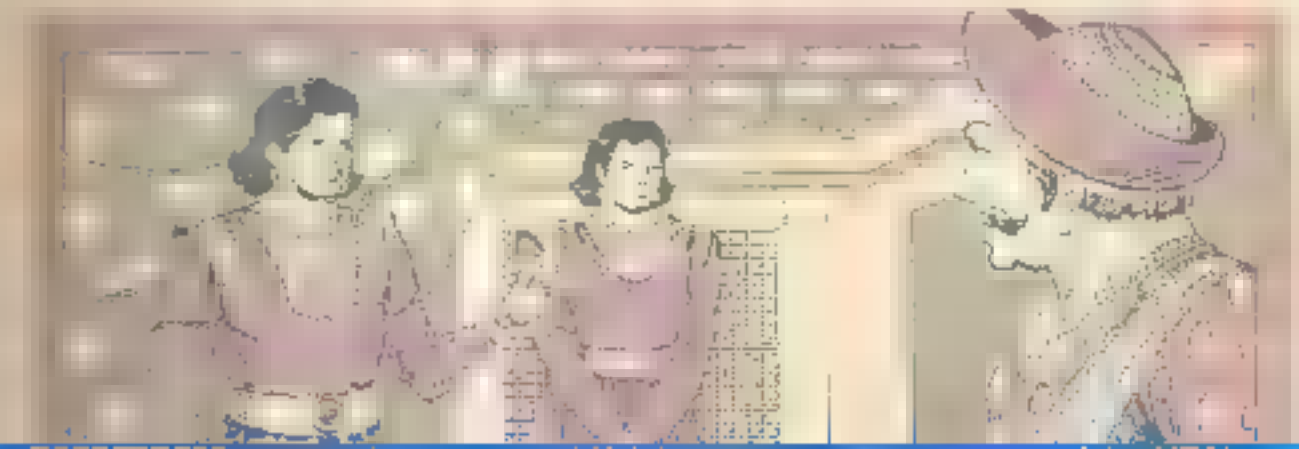
“राज्याभिषेकापूर्वी राज्याचे दोन भाग करावेत आणि एका राज्याच्या गादीवर मला व दुसऱ्या राज्याच्या गादीवर विमलला बसवावे.” विजय म्हणाला. मंत्र्याने राजकुमाराच्या इच्छेप्रमाणे व्यवस्था केली. थोडादेखील विरोध दर्शविला नाही.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— “राजा! मला एका गोष्टीची जका वाटते. विजयने मंत्र्यावर सूड का नाही उगवला? या उलट त्याने मारेकरी नेमणाऱ्या मंत्र्याच्या मुलांना अर्धे राज्य देवविले? मला पुन्हा त्याचा वध करील या भीतीने? अर्धे राज्य देऊन टाकले की तो घोका राहणार म्हणून? या शकचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहितच आहे. तुझ्या ठोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लंडू लागतील.”

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला— “राजकुमाराने स्वतःची व मंत्र्याच्या मुलांची जी मैत्री होती तिला जास्त दिले. मंत्र्याच्या मुलाला, बापाने राजकुमाराचा वध करण्यासाठी मारेकरी नेमल्याची गोष्ट माहीत झाली तेव्हा लज्जेने त्याची लाली झाली व तो राजकुमाराच्या नजरेला

नजर भिडवायला देखील लाजला होता. ही गोष्ट राजकुमाराने प्रत्यक्ष पाहिली होती. अशा परिस्थितीत मंत्र्याला राजद्रोही ठरवून शिक्षा केली तर त्याच्या मुलांशी असलेल्या मैत्रीत विघ्न आले असते. मैत्री वरोवरीच्या व्यक्तीत होऊ शकते, राजकुमाराला माहीत होते. मगत महाराज व मंत्री यांची परस्परांशी मैत्री होती. परंतु एक राजा होता व दुसरा मंत्री. म्हणून त्यांची मैत्री कायम राहू शकली नाही. म्हणून राजकुमार व मंत्रीकुमार पुढे अनुक्रमे राजा व मंत्री तर त्यांची मैत्री कायम राहणे शक्य नव्हते हे ओळखून राजकुमाराने मंत्र्याच्या मुलाला अर्धे राज्य देऊन स्वतःच्या वरोवरीचा राजा करण्यास सांगितले आणि परस्परांच्या मैत्रीचा पाया बळकट केला.”

तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतावरोवर माहीत झाला व झाडाला जाऊन लोंबवाळू लागला. (कल्पित)

निरुद्योगी माणसाचे जागवत

जगद्गुरू शंकराचार्यांकडे एकदा एक कापालिक आला आणि त्याने त्यांना विचारले—

"मर्य जण आपण एक थोर पुष्प आहो! असे म्हणतात. मग माझ्याकडे पंत करायला तुम्ही सगळ्या आहोत का?"

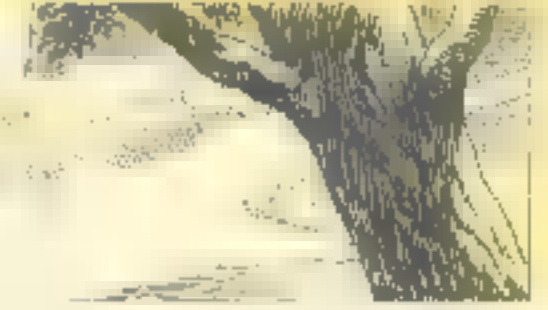
"तू आपले काय ते दाखव." शंकराचार्य म्हणाले.

"मी आकाशात अधोद्री उडू शकतो." असे सांगून तो कापालिक उडू लागला. बराच वेळ उडून राहल्यावर तो घाली उतरला.

"ही विद्या काय करून तुला किती दिवस लागले?" शंकराचार्यांनी त्या कापालिकाला विचारले.

"सुमारे चाळीस वर्षे मी या विद्येचा अभ्यास केला आहे." कापालिक म्हणाला.

"या क्षुब्धक कामासाठी चाळीस वर्षांचे आयुष्य फुकट गालगिरेत जन्म घेऊन आयुष्यभर आकाशात उडत राहता असनास तर?" शंकराचार्य म्हणाले. ते उतर ऐकून कापालिकाची मान लज्जेने लवली.

आवडती

एका गावी गोपू एक गंतकरी रहात असे. त्याच्याजवळ शेत होणे व दोन गायी पण होत्या.

एकदा त्याची बायको त्याला म्हणाली— "आपल्याला एक गाय पुरे नाही का? दुसरी गाय कायला? तिला आठवड्याच्या चांदरात विकून टाका."

गोपूला बायकोचा सरला पसंत पडला. तो गाईला घेऊन बाजारात गेला. पण मनामग्न गिऱ्हाईक मिळाले नाही म्हणून तो गाईला घेऊन घरी निघाला.

वाढत गोपूला एक मनुष्य भेटला. त्याच्याजवळ एक घोडा होता. गाय विकण्याची अमन्याचे कळले तेव्हा घोडेवाल्याने आपला घोडा देऊन गोपूची गाय घेतली. गोपू घोड्याला घेऊन घरी गेला. अमना त्याला एक बकरीवाला भेटला. गोपूने त्याला घोडा देऊन बकरी मागून

घेतली. थोडे चालून गेल्यावर एक बदक-काला भेटला. त्याला बकरी देऊन गोपूने बदक घेतले. आपली थोड्या अंतरावर एक कोंबडीवाला भेटला. त्याला बदक देऊन गोपूने कोंबडा मागून घेतला.

गोपूला तोंगयंत लूप भूक लागली होती. म्हणून गोपूने तो कोंबडा वाटेतल्या एका गावात विकला व जे पैसे मिळाले त्यावर आपली भूक भागविली. काळोस पडण्याच्या सुमारास ती घरी येऊन पोचला. गोपूला घरी आलेला पाहून त्याचा शेजारी लखू आला आणि विचारले— "काय रे, गाय कितीला विकलीस?"

"गाय चांगल्या किमतीला विकली गेली नाही, तेव्हा एकाकडून घोडा घेऊन त्याला गाय दिली." गोपू म्हणाला.

"मग घोडा कोठे आहे रे?" लखूने विचारले.

"त्याच्या बदली बकरी घेतली," असे सांगून त्यानंतर त्याने जी अदलाबदल केली ते सर्व सांगितले. लखू चकित होऊन म्हणाला—"अरे काय पण खूळत आहेस तू? एका वेळच्या जेवणासाठी तू चांगली दूध देणारी गाय विकलीस आणि रिकाम्या हातांनी घरी परत आलास? वामकोच्या शिब्या खायला तयार रहा."

"माझी वायको, मी काय वाढेल ने केले तरी रागावत नाही." गोपू म्हणाला.

"आज तू जो सूर्यपणा केला आहेस, त्याबद्दल तुझी वायको तुला मुळीच मांडणार नाही. मी म्हणतो ते तुला बरे वाटत नसेल तर पैज लाय." लखू म्हणाला.

"माझ्याजवळ शंभर रुपये आहेत. शंभर रुपयांची पैज." गोपू म्हणाला.

"मी तयार आहे." लखू म्हणाला आणि बाहेरच्या खोलीत उभा राहला आणि गोपू आत गेला.

सैनिकाचे प्रमाण धान

"गाय विकलीस का? घेतलीस वायकोने विचारले.

"गाय विकत घ्यायला कोणी तयारच होईना. तेव्हा घोंडा घेऊन एकाला गाय दिली." गोपू म्हणाला.

"गाईपेक्षा घोडा चांगलाच, नाही का?" वायको म्हणाली.

"घोडे अंतर वाळून गेल्यावर मी घोडा देऊन एकाकडून बकरी घेतली, बकरी देऊन आणखी एकाकडून घेतले आणि नंतर आणखी एकाकडून बदक देऊन कोंबडा घेतला. भूक लागली होती म्हणून कोंबडा विकून पोटभर खाऊन घेतले." गोपूने वायकोला असेच तसे सांगितले.

"बरोबर केलेत. आपल्याला कोंबडा हवा होता?" वायको म्हणाली.

नवरा वायकोचे धोलणे ऐकून सख्खे हार मानली आणि घरी आऊन शंभर रुपये बाणून गोपूला दिले.

सैनिकाचे प्रमाण धान

हंगेरीच्या सैनिकाना हजार म्हणताना सैन्यात प्रवेश केल्यावर त्यांना राजाच्या सेवेत कमीत कमी बारा वर्षे रहावे लागते. हंगेरीच्या मादीवर राजा वसला तेव्हा त्याचे सैनिक दारू पित्यात हे त्याला आढळून आले. सैनिकांना दर आठवड्याला चार दीनार प्रमाणे पगार मिळत असे. तेवढ्या पगारात सैनिकांना दारू प्यायला पैसे कसे पुरतात हे राजाला कळना. राजाने सैन्याच्या प्रमुख अधिकाऱ्यांजवळ याविषयी चवकशी केली. परंतु त्यांनी देखील समाधानकारक असे काहीच उत्तर दिले नाही.

सैनिकाचे हे गुपित कळावे यासाठी राजाने स्वतः वेप पालटून सैन्यात रहायचे ठरविले. राजा शिंशात फक्त चार दीनार ठेवून राजधानीबाहेरच्या एका दारूच्या दुकानात गेला. दुकानात त्याला आतून

दसण्याखिदळण्याचा आवाज ऐकू आला. आपल्या जवळच्या चार दीनारावर मीज करायला ही जागा बरी दिसते आहे, असा विचार करून राजाने आत पाऊल टाकले. आत चार अून हजार होते. त्यांपैकी एकाने प्रवेश केल्यावर नव्या दुजाराचा धरून विचारले-"काय रे पारा? तू कोन्हा रे सैन्यात भर्ती झालास?"

"आठवड्यापूर्वी!" राजा म्हणाला. तो जुना हजार राजाचा खोदा हलवून म्हणाला-"तरसग तुला बारा वर्षे कष्ट सहन करावे लागणार! त्याची काळजी आनांपासून करू नकोस. दोन दीनारांची 'झोडी' (एक नव्हेची दारू) विकत घे, मीज काढ या."

"माझ्याजवळ पैसे नाहीत. आम्ही फार गरीब आहो." राजा म्हणाला.

"ठीक, पण काय रे तुला काळच पगार मिळाला असेल नाही का? कमीत कमी

एका दीनाराची दारू मळा पिऊ देशील नाही?" जुना हुज्जार म्हणाला

राजाला ती गोष्ट मान्य करावी लागली. त्याने एका दीनाराची दारू त्याला पाजली. त्यानंतर इतर तिघां हुज्जारांनापण एकेका दीनाराची दारू राजाला पाजावी लागली. अशातच ते राजाचा विसा रिकामा झाला

परंतु त्या सैनिकांना ती दारू पुरली नाही. त्यांच्यापैकी योद्धा नवाच्या सैनिकाने दारूवान्याला जाऊन विचारले—“काय हो, एका दीनाराची दारू उधार देना का? पुढल्या आठवड्यात पैसे देईन.”

दुकानदाराने नकार दिला. योद्धाने दुकानदाराला धिब्या दिल्या आणि म्हणाला—
“तरमग, माझी ही तलवार गहाण ठेवून घे आणि मला एका दीनाराची त्रांडी दे.”

दुकानदाराने ती तलवार ठेवून घेतली आणि सर्व जुन्या हुज्जारांना दारू प्यायला देऊन दुकान बंद करायची वेळ आल्याचे सांगितले.

रात्रीचे अंधार वाजण्याचा सुमार होता. सर्व सैनिक बाहेर निघून आले. परंतु ते दुकानातून येऊन नाहीत. त्या दुकानाच्या खाली एक तळघर होते. त्यात खाण्यापिण्याचे पदार्थ व दारू ठेवलेली असे. ही गोष्ट हुज्जारांना माहीत होती. काही दिवसांपूर्वी हुज्जारांनी त्या तळघरातून दारू लुटली होती. त्या हुज्जारांनी ती चोरवाट शोधून काढली आणि त्या वाटेने जाऊन खाद्यपदार्थ व दारू घेऊन येथल्या राजावर वळखवतो कळू लागले. राजाला ती गोष्ट पण मान्य करावी लागली. कारण तसे केले नाही तर सैनिक ठार करतील अशी राजाला भीती वाटली. हुज्जार लोक असले अत्याचार करतात हे प्रसिद्धच होते.

तळघरातून राजाने आणून दिलेले खाद्यपदार्थ व दारू खाऊन पिऊन सैनिक

दरमिती निघून गेले. राजाने त्यांच्या बद्दल पाहरेकऱ्यांनी त्यांना काही विचारले देखील नाही.

जुन्या हुज्जारांना झोपण्यासाठी सोल्या होण्या, पण राजाकरिता खोली नव्हती. योद्धाने एक कांबळे जमिनीवर टाकून राजाना त्यावर झोपण्यास सांगितले.

राजाला झोप लागली नाही. त्याला हुज्जारांचा फार राग होता. या हुज्जारांनी त्याच्या जवळचे सर्व पैसे दारूत उडवून टाकले आणि त्याच्याकडून चोरी मुळा करविंदी होती. त्याला शिब्या दिल्या होत्या. योद्धाची खोड मोडली पाहिजे,

असा विचार करून राजा पहाटेच उठून आपल्या राजवाड्यात निघून गेला.

सकाळी उजाडतांच सर्व हुज्जारांना आज्ञा झाली की सर्वांनी आपापल्या तलवारी घेऊन कवायतीला हजर झाले पाहिजे. सर्व हुज्जार आपापल्या तलवारी घेऊन कवायतीला हजर झाले. योद्धाजवळ तलवार नव्हती. त्याने कोणाकडे एखादी फालतू तलवार आढे का, चवकशी करून पाहिली. शेवटी त्याने एका सुतारकडून एक लाकडी तलवार करवून घेतली ती म्यानेत ठेवून कवायतीला हजर होण्यास निघाला. कवायतीला हजर असलेल्या सैनिकात राजाने योद्धाला

ओळखले आणि त्याच्या कंबरेला तलवार आहे की नाही, पाहिले. त्याच्या कंबरेला म्यान होती. पण म्यानत तलवार नाही हे दाखवून योष्काला शिक्षा करावयाची असा राजाचा विचार होता.

त्यापूर्वी एका सैनिकाला त्याच्या एका अपराधाबद्दल मृत्युदंड सुनावण्यात आला होता. तो सैनिक तोपर्यंत कैदेतच होता. त्याला सोलावून आणण्यास राजाने पाठविले. त्या सैनिकाला आणून राजाने सर्वासमक्ष जसे केले आणि राजाने योष्काला समोर पाहू घाबला सोडून तळवारीने त्या सैनिकाचा शिरच्छेद करण्यास मागितले.

योष्का बरबर कापू लागला. कारण लाकडी तळवारीने शिरच्छेद कसा काय होणार? म्हणून तो नम्रपणे म्हणाला— "महाराज! रक्तपात करणे मला इष्ट वाटत नाही, त्यापेक्षा मला आणखी चार वर्षे हुजाराचे काम दिल्यास ते करण्याची

माझी तयारी आहे म्हणून मला करण्याचे काम मला देण्यात येऊ नये."

राजा राजाने म्हणाला— "हुकूम बजाव." "महाराज! हुकूम बजावण्यापूर्वी मला देवाची प्रार्थना करण्यास परवानगी द्यावी. योष्काने राजाजवळ विनंति केली.

राजाने त्याची विनंती मान्य केली. योष्का आकाशाकडे पाहून व हात जोडून देवाला म्हणाला— "हे परमेश्वरा! या हुजारावर दया कर! नू माझी लाकडी कलम टाक, म्हणजे माझ्या मनात महकरी हुजाराचा जीव घेतल्याचे पाप मला लागणार नाही." असे प्रार्थनेचे मंत्र म्हणून त्याने म्यानतून तळवार उपसली आणि ती राजाला दाखवून म्हणाला— "महाराज! ती पहा तलवार! देवाने माझी प्रार्थना ऐकली."

राजा योष्काचे प्रयत्नाबद्दल पाहून यकळ झाला व त्याने हुजारीबद्दल त्याला भाक केले.

पत्नारथ लाकूडफोड्या

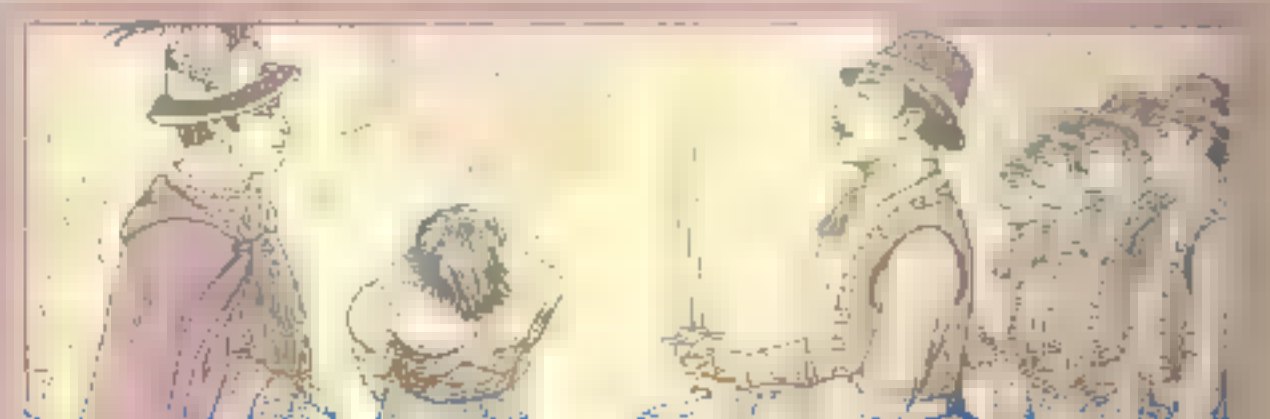
फा? पूर्वी मगध देशावर सोमदत्त नावाच्या एका राजाने राज्य होते. त्याला चंद्रलेशा नावाचा एक माझी होती. ती स्वयंते फार सुंदर होती. ते ऐकून कन्नड देशाचा राजा शूरसेन याने त्याच्याकडे दूत पाठवून कळविले की मुलीशी भी विवाह करणार आहे, तेव्हा जग्न समारंभाची तयारी ठेवावी.

शूरसेन विनासी, बुष्ट ३ एक क्रूर राजा होता आणि सोमदत्तहून अधिक अक्तिशाली होता. म्हणून सोमदत्तने त्या दूताकरवी शूरसेनला फळविले की माझी मुलगी अजून लग्नायोग्य आली नाही, लहान आहे तिचे लग्न होईल तेव्हा स्वयंवराचीच व्यवस्था करण्यात येईल."

तो निरोप म्हणजे आपला अपमान आहे, असे शूरसेनला वाटले. मगध राज्य बळकावण्याची पण त्याच्या मनात इच्छा

होती. परंतु चंद्रलेशेवरील लग्न झाले की युद्धाविना आपल्याला मगध राज्य मिळेल असा त्याने पूर्वी विचार केला होता. पण त्याचा तो बेत फसला. म्हणून त्याने मगध देशावर स्वारी करून मगधचे स्वाधीन करून घ्यायचे आणि त्यानंतर चंद्रलेशेची विवाह करावयाचे ठरविले.

सोमदत्तला शूरसेन स्वारी करण्याच्या तयारीत असल्याचे कळले. त्याने आपल्या सल्लागार घेतला. एका मंत्र्याने, चंद्रलेशेचा विवाह शूरसेनाशी घ्यायचे मान्य करून युद्धाचे सफट टाळावे असा सल्ला दिला. दुसऱ्याने चंद्रलेशेचा विवाह दुसऱ्या एका बलिराज राजाशी करून देऊन त्याच्या मदतीने शूरसेनाची शोध मोडावी असे सुचविले. आणखी एकाने, शूरसेनाला घनलोभ दाखवून शांत करावे असा सल्ला दिला.

"तू कोण? धनुर्धारी आहेस का? तू एकटा शत्रूची युद्ध करणार?" राजाने विचारले.

"मी एक सामान्य लाकूडफोड्या आहे, महाराज! मी धनुर्धारी लोकाना पाहिले आहे, परंतु कधी हातात धनुष्य धरले नाही. युद्धाशिवाय शत्रूला परत फिरविणे शक्य आहे असे मला वाटते." तो म्हणाला.

राजाला एक थट्टा वाटली. त्याने लाकूडफोड्याला राजाने विचारले—"युद्धाशिवाय शत्रूला परत फिरविणे म्हणजे तुला थट्टा वाटली होय? अशी थट्टा या कठीण परिस्थितीच्या वेळी मला कणकार नाही."

"माझा प्रयत्न फसला तर शत्रूच माझे डोके डडवील. महाराजांनी मला शिक्षा करण्याची गरजच ठरणार नाही. मी आपणाकडे फक्त एक धनुष्य व हजार बाण मागितले आहेत. त्यात विशेष कर्तृत्व नव्हे. माझी एवढी विनंती मान्य करावी, महाराज!" लाकूडफोड्याने म्हणाला.

त्या तरुण युवकाच्या बोलण्यात आत्म-विश्वास दिसत होता. राजाने एक धनुष्य व एक हजार बाण देविले.

त्याच दिवशी शत्रूसैन्य मगधावर चालून आल्याची वार्ता राजाला कळली.

राजाचा निरोप घेऊन लाकूडफोड्या जंगलात गेला होता. त्याने, कलिंग देशाचे सैन्य ज्या वाटेने येणार होते वाटेवर उंच उंच झाडांवर बाण रोवून प्रत्येक बाणाच्या तारोघ्राजूला वृत्ताकार आकृत्या करून ठेवल्या होत्या.

कलिंग देशाचे सैन्य अंगलापलीकरे पहाय टाकून विघ्नांती घेत होते. काही सैनिक गमती खातर जंगलात फिरत होते त्यांना दुरून झाडांवर दिसले. कोणी तरी नेम मारण्याचा अभ्यास करीत असावा असे त्यांना वाटले. ते नेम मारलेले बाण पहात कलिंग देशाचे सैनिक एका तळचाजवळ आले. तेथे एक तरुण युवक त्यांना दिसला तो खायला बसला होता. त्याच्या शेजारी एक धनुष्य व काही बाण त्यांना दिसले. ते बाण झाडांच्या मारलेल्या बाणांसारखेच होते.

"तूच मारलेस का हे झाडांवरचे सर्व बाण!" सैनिकांनी त्या तरुण युवकाला विचारले.

"होय! कां?" त्या तरुण युवकाने त्यांना विचारले.

परंतु त्यापैकी एकदंगाल सल्ला सोम-दनाला परत पडला नाही. युद्ध टळणे अवश्य होते व युद्धाचा परिणाम गमावत सधनाला हेदेखील स्पष्ट दिसत होते.

सोमदत्त म्हणूनच भीत होता. परंतु एक तरुण युवक घेऊन राजाला म्हणाला—"महाराज! शत्रू आपल्या राज्यावर स्वारी करीत असल्याचे ऐकतो. मी एक युक्ति घुचवावी, म्हणतो. युद्धाशिवाय शत्रूसैन्य परत पाठविणे शक्य आहे. ही युक्ति करण्यासाठी मला एक धनुष्य व एक हजार बाण द्यावेत."

"म्हणजे तुला चांगलाच नेम धरता येतो, म्हणावयाचा!" सैनिक त्याची वाखाणणी करू लागले. "नाही, मी अजून अभ्यासच करतो आहे." तो तरुण युवक म्हणाला.

सैनिक त्या तरुण लाकूडफोड्याला एक हुंदार धनुर्धारी समजून आपल्या सेनापती-कडे बोलावून घेऊन गेले. तो देखील काही बोलल्याशिवाय त्यांच्याबरोबर निघाला.

शूरसेन व त्याचा सेनापति एका संवृत युद्धाच्या डावपेचांमधे काही बोलत होते. त्याच वेळी तरुण युवकाला घेऊन सैनिक त्यांच्याजवळ आले आणि त्याच्या धनुर्विद्येची त्यांनी प्रशंसा केली.

तु आमचे ह अफाट सैन्य पाहतो आहेस ना? तुझे महाराज आमच्याशी युद्धाला अजून तयार नाहीत ना? सेनापतीने विचारले.

'आमचे महाराज युद्धाला केव्हापासून तयार आहेत!' तरुण युवक म्हणाला.

'मग तु का नाही सैन्यात भर्ती झाल्यास? येथे अंगळात बसून काय करतो आहेस?' गुरसेनाने विचारले.

'मी धनुर्विद्या अभ्यास करीत आहे. माझ्या माझ्या मधुशिक्याला सैन्यात घेऊ नको. माझ्याकडे धनुर्विद्येत निपणात असून हजार सैनिक महाराजांच्या सैन्यात आहेत. सैन्यात भर्ती झाल्यास पुरेशी योग्यता याची म्हणून अभ्यास करीत आहे.' तरुण युवक म्हणाला.

आयुष्याची युद्ध होईल त्यात तुमचे महाराज जिंकतील की हारतील?' शत्रुसेना विचारले.

युद्ध करून पाहिले! आपल्याला युद्धात कळेल! मी काय सांगू?' तरुण युवक म्हणाला. गुरसेनाने त्या तरुण युवकाला निरोप दिला. त्यानंतर बराच वेळ तो सेनापतीची त्या संघर्षी बोलत राहिला. शेवटी सैन्य परत आपल्याकडे निघून गेले. तिकडे सोमदत्तला जवळ कळाले की गुरसेन समर्थ राजधानीच्या हद्दीपर्यंत पकून युद्ध केल्याशिवाय परतला, तेव्हा त्याला आश्चर्यच काटले. त्याने लाकूडफोड्या बोलवून शत्रु युद्ध केल्याशिवाय कसा काय परतला, विचारले?

लाकूडफोड्याने जी युक्ति केली होती थोडक्यात वर्णन करून मागितली. त्याच्या वातुर्याची काव्याणणी करून त्याला आपल्या दरबारी चांगल्या हुद्यावर नोकरी दिली. राजाने दोन वर्षेपर्यंत त्याला अनेक विद्या शिकवून शेवटी त्याच्याशीच आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले.

धूर्त महातारी

[३]

खुशदने दिलैलाजवळ तिने केल्या चोऱ्या व फलवेगिरीची कामे यांची सविस्तर चवकशी केली तेव्हा ती म्हणाली—'तुम्ही काय विचारता आहे! कळत नाही. मी आपल्या आयुष्यात कधी चोरी केली नाही.'

गंध्याकाळची वेळ होती म्हणून दिलैलाच्या चोरीचिपयी जामत चवकशी करायला पुरेसा वेळ नव्हता. म्हणून खालिदने दिलैलाला रात्रभर कैदेत ठेवून दुसऱ्या दिवशी पुढची चवकशी करून निर्णय घ्यायचे ठरविले.

परंतु नुसत्याच्या अधिकार्याने तिला नुसत्यात ठेवून घेण्यास नकार दिला. म्हणाला—'हो महातारी वस्त्राद बाहेर पाहूरेकल्याच्या डोळ्यात फूट फेकून ही पळानी तर माझी नोकरी जाईल.'

'तू म्हणतोस तेदेखील बरोबर आहे. म्हणून पुरी चवकशी होईपर्यंत चार लोकांची राहिल अशा जागी हिला ठेवून हिच्यावर पाहण्याची करणे ठीक होईल.' खालिद म्हणाला.

खालिद थोड्यावर बसून निघाला. त्याच्या पाठीमागून पांच फिर्यादी दिलैलाला ओढीत मगरावाहेर घेऊन गेले. मध्ये मैदानात एका खांब्यास दिलैलाला बांधून ठेवून पांच जणांना तिच्यावर पाहण्यासाठी नेमून आणि खालिद घरी निघून गेला.

पांचही फिर्यादी दिलैलाच्या चारीबाजूला बसले. तिच्यावर शिब्यांची लावली वाहून त्यांनी तिच्यावर त्यांचा जेवढा गग होता तो काढला. खाणेपिणे झाल्यावर त्यांना सोप आली. विचार्यांना तीन दिवस सोप मिळाली नव्हती.

“नरमग मी या गावात राहोम तितके दिवस रसरोटीच खाईत.” वाहेलून येणारा म्हणाला.

नगराबाहेर आणारा मनुष्य पुढे निघाला. वाहेलून येणारा दिनेलानवळ आला.

मध्यंतरी दिलेला त्यांचे सभाषण लक्ष देऊन ऐकत होती आणि तिने एक युक्ति योजली. तिच्यावर पाहता ठेवणाऱ्याच्या हातावर तुरी देऊन पळून तिच्या ती सर्वात चांगली युक्ति काढली. ती मनुष्य तिष्कावले. त्या पुढी दिलेला ओरवत होती—“मला नको! मला नको! मी नाही खाणार!”

त्या मनुष्याने आल्यावर तिला विचारले—“कोण तू? तुला असे खावाला का बांधून ठेवले आहे? आणि काय खाणार नाही म्हणतेस?”

“अहो दादा, काय मांगू तुम्हांला? माझ्या नवऱ्याने रसरोटीवर लाय लावून लावून लक्षावधि रुपये मिळविले. मला काही दिवस ती रसरोटी फार आवडते. मी पृथ्वळ खान आहे. ह्या ह्या मला निचा बोट येऊ लागला. ती रसरोटी समोर आली की मला ओकण्या येऊ लागत. पर्याय आमच्या हुकानात एक श्रीयंत

माझ्या नवऱ्याने मलामुद्धा एक रसरोटी खावया आग्रह केला. मला ती नको होती आणि ओकारी येणार असे वाटू लागले. ने पाहून त्या श्रीमंत माणसाला रसरोटीत काही तरी घातल आहे मलाय आला. त्याने समोरची रसरोटी तशीच टाकली आणि तिथून गेली. माझ्या नवऱ्याचे नुकसान झाले. त्याने त्या दिवशी तयार केलेल्या सर्वे रोट्या फुकट गेल्या. चक होती माझ्या नवऱ्याचीच, त्याने तरी मी ती खावी म्हणून माझ्यावर बळजबरी मला ही शिक्षा झाली असती तर मी आनंदाने करावी? त्याने सर्व आरोप माझ्यावर,

लावला आणि माझ्यामुळेच त्याचा सर्व व्यापार बूडाला अशी माझ्याविषय फिर्दाद केली. न्यायाधिष्ठाने मलाच त्या सर्व रोट्या गायला घालायची शिक्षा दिली आणि या खांबाळा बांधून ठेवविले. उद्या सकाळपर्यंत सर्व रोट्या आणवून त्या माझ्या गमोर ठेवणार आहेत. तोंपर्यंत मला दुसरे काही खायला मिळणार नाही. मी काळ संध्या-काळपासून आतांपर्यंत काही खाल्ले नाही.” दिलेलाने ही कपोलकल्पित गोष्ट सांगितली.

“तुझ्याच नशिबी ही पीडा यावी? मला ही शिक्षा झाली असती तर मी आनंदाने भोगली असती.” तो परदेशी म्हणाला.

मध्यरात्र झळटली होती. दोन वाटसरू विरक्त दिवसेने आल आणि त्या जागी बटले. एक गावातून गावेर आणि एक वाहेलून गावात जात होता. त्यांचे सभाषण दिलेलाला श्रम ऐकू येत होते.

“वगदादला कोणती वस्तु चांगली वेष्ट्यासारखी मिळते?” वाहेलून येणाऱ्याने विचारले.

“साय लावलेली पध घाललेली वगदादची रसरोटी फार प्रसिद्ध आहे. मी तीन दिवस पा गावात होतो. पण मन भरले नाही, अणखी खाण्याची इच्छा आहे.” वाहेर जाणारा म्हणाला.

"त्यात काय, मला सोडून या व तुम्ही या जागी उभे रहा. मी तुम्हांला माधून ठेवते आणि तुमच्या तोंडावर वुरळा घालून ठेवते. थोड्या वेळाने राजाचे शिपाई रसरोट्या घेऊन येतील. तुम्हांला पाहून मीच सांबाळा बांधलेली आहे असे समजून रोट्या तुमच्या समोर ठेवतील." दिलैला म्हणाली.

दिलैलाच्या आपेवर विश्वास करून त्या माणसाने तिला सोडले आणि दिलैलाने त्या परदेश्याला त्या खांब्याला बांधून ठेवून त्याच्या तोंडावरून वुरळा घातला आणि त्याच्या घोड्यावर बसून गावात निघून गेली.

फिर्यादी ओप मोडल्यावर सांबाळा बांधलेल्या परदेश्याला न ओळखून व ती दिलैलाच आहे असे समजून तिच्या देऊ लागले थोडा वेळ ऐकत राहल्यावर ती परदेशी विचारू लागला— "अजून रसरोट्या का येत नाहीत?"

परदेश्याचा पुरुषी आवाज ऐकून पाचही जण नवित झाले. त्यांनी त्याच्या तोंडावरचा वुरळा बाजूला मारून पाहिले व दिलैलाने पत्रावून त्याच्या हातानून निसटून गेल्याचे त्यांना

थोड्या वेळाने, छान उजाडले व खालिद म्हणत तेथे आला त्याला दिलैलाम केलेली लबाडी कळली. तिला आता वर देवविणं कळीण आहे असे काटले त्याला. म्हणून तो सर्व फिर्यादींना बरोबर घेऊन खलीफाकडे गेला.

खलीफांनी सर्व फिर्याद जातपणे ऐकून घेऊन आणि सर्व फिर्यादींना त्यांचे नुकसान भरून देण्याचे वकन दिले. तरी दिलैलाचा कैद करणे आवश्यक होवेच त्या कामाची जबाबदारी त्यांनी खालिद व मुस्तफा दोघांवर टाकली.

"माझ्याकडून हे काम होणार नाही. सरकार!" खालिद मागत म्हणाला.

"तरमय तिला कैद करून आणण्याच्या दुसऱ्या कोणाचे तरी नाव सुचव." खलीफा म्हणाला.

तसे कोतवाल साहेब अहमदमियां असनाला दुसऱ्या कोणाची गरजच काय? त्या पक्षवर त्यांची नेमणूक झाली तेव्हापासून त्यांनी एका चोराला तरी कैद केले आहे का? म्हणून त्यांच्यावरच ही जबाबदारी टाकावी" खालिद म्हणाला.

खलीफांनी अहमदमिया कोलाबून दिले. त्याच्या विश्वासूकाले त्या सर्व फिर्यादींचे शपथ करून तिला कैद करून आणण्याचे काम त्याच्या गोपविने.

अहमद आपल्या चाळीस शिपायांसह दिलैलाच्या सोधार्थ निघाला. त्या चाळीस शिपायांचा हवालदार गूनी असो एक मनूष्य होता. तो आपला अधिकारी अहमद याला म्हणाला—"मालक! दिलैलाला पकडण्याच्या कामी हमन साहेबांची खुदा मदत घेतली तर बरोबर होईल, असे मला वाटते."

"अरे पण आपल्याला इतर कोणाच्या मदतीची गरजच काय? आपण काय अगदीच कुचकामाचे बाहो? पुन्हा असं कधी कोळ्यास तर पहा, तुजो बत्तीशीच

काढवीन." अहमद थोडा मोंठपानेच बोलला त्याचा हेतु हमनला पण ते ऐकू जावे हा होता.

दिलैलाला धरून आणण्याचे खलीफांनी अहमदवर टाकले होते. ते ऐकून हमन थोडा निराश झाला होता. अहमद म्हणाला ते ऐकून तो तर हताशच झाला. माझ्या मदती शिवाय अहमद दिलैलाला कसा पकडतो, मी खुदा पाहतो. उलटा विचार त्याच्या मनात आला.

अहमदने आपल्या चाळीस शिपायांना राजमहालाच्या बाहेर मैदानात उभे केले व म्हणाला—"माझ्या तरुण वीर साथी मित्र

हो! तुम्ही आपले चार गट करून जगदाद राहसतल्या चार दिवांना जा आणि सारे पाहून चालून काढा. ज्या दुपारी सर्व मुस्ताफा गल्लीच्या टोंकाला जी सराम आहे तेथे या. मी तेथे तुम्हा सर्वांना भेटेन."

अहमदच्या हुकमाप्रमाणे त्याचे जिपाई दहादहा जणांचा एकेक गट करून निघाले. अहमद स्वतः एकटा दिलेलाचा गोघ काडीत निघाला.

खलीफांनी तिला घरण्याची कामगिरी अहमदला सोपविली असल्याचे दिलेलाला जेव्हा कळले तेव्हा तिने त्याची फिकीरच केली नाही. ती आपल्या मुलीला म्हणाली—

"मला ओळखून कैद करणे एकट्या हसनलाच शक्य आहे. खलीफांनी मला कैद करण्याची कामगिरी त्याला सोपविली नाही, हे अहमदने नशीबच समज या अहमदला तु मुझे फसवू नकशील, अशी माझी खात्री आहे.

"मग आई मी, काळ म्हणतेस त्याची सोद मोडावला?" जीनाचने आपल्या आईला विचारले.

"होय. माझ्या मनातली गोष्ट तु ओळखलीस! का मग धूच जा!" दिलेला म्हणाली.

जीनाच नरुण होती का मुंदर पण होती का खूप नटून तिने गोंबावर एक पातळ घुरग्या टाकला आणि मुस्ताफा गल्लीच्या टोंकावर हज करीमनी सराम होतो तेथे आली तिने मोठ्या अदबीने हज करीमला गल्याम केला का म्हणाली—"आमची काही नाने-वाईक मंडळी का येथे येणार आहेत त्यांना उतरण्यासाठी एक मोठी खोली पाहिजे. मी पाच दीनार भाडे देईन."

हज करीम जीनाचचे सौंदर्य व तारुण्य पाहूनच खूष झाला होता. म्हणाला— "भाड्या बिड्याची गरजच काय. येथे राहतील तेव्हा माझ्याच कटवी दारु विकून घेऊन नाही पणार?"

दारु पिणारे आहेत." जीनाच म्हणाली. जीनाचने घरी जाऊन गालिचे, लोड नरुण मोठ्याचका बाळचा का दारु पिण्या-वाची मुंदर सुंदर प्याले आणून सर्व खोली छान सजवून ठेवली आणि स्वतः सरामीच्या राखणे जाऊन उभी राहली.

सर्वात प्रथम भुनी अली आपल्या गटातल्या जिपाईदारावर आला त्याला पाहून तिने विचारले—"अहमद का?"

"नाही नाही, माझे नाव भुनी अली आहे." तिच्याकडे पाहून स्मित करून भुनी थली म्हणाला.

"अस्स, अस्स! आपल्या सर्वांच्या स्वागतासाठीच मला येथे नेमले आहे असे सांगून जीनाच त्या सर्वांना सजवून ठेवलेल्या खोलीत घेऊन गेली.

पहिल्या गटातले दहाजण दारुच्या पिपाच्या चारीबाजूला घोळका करून उभे राहले आणि त्यांनी मनसोकत दारु पिऊन घेतली. त्या दारुत जीनाचने माग पाळून ठेवली होती. म्हणून दारु प्याल्याबरोबर गर्ब छान सिंगून यशुद्ध होऊन पडले.

जीनाच त्या सर्वांना पाय धरून फरपटत ओकत मागच्या बाजूला परमान घेऊन गेली

आणि एकावर एकाला ओणक्यासारखे रचून ठेवले. शेवटी त्यांच्यावर एक चादर घालून त्यांना आकून ठेवले. नंतर पुन्हा खोली साफ करून ठेवून सरायीच्या दारावर बंदा उभी राहली.

थोड्या वेळाने दुसऱ्या गटातले शिपाई आले. त्यांची व त्यांच्या मागाहून तिसऱ्या व चवथ्या गटातल्या शिपायांची तोंड गत झाली. शेवटी अहमद घोड्यावर बसून आला. तिने दरबाज्यात जीनाबला उभी पाहून विचारले—“ए पोरी माझे शिपाई इकडे आले नाहीत का?”

“कोतवाल अहमदसाहेब आपणच नव्हे का? तर मग एका, या गल्लीच्या तोंडावर त्यांना कोणती तरी म्हातारी भेटली तिच्या कैद करून आणण्यासाठी गेल्याचे आपल्याला सांगायला त्यांनी मला सांगितले आहे. ते येईपर्यंत आपण आत बसावे.” जीनाब म्हणाली.

झाला. आत जाऊन त्याने मनसोक्त दारू पिऊन घेतली आणि तो सुद्धा बेशुद्ध होऊन जमिनीवर लोळू लागला. जीनाबने त्याच्या अंगावरचे सर्व कपडे उतरवून नंतर सर्व शिपायांचे गणवेश काढून टाकले आणि अहमदच्या घोड्यावर बसून घरी निघून गेली.

अहमद व त्याचे शिपाई दोन दिवस बेशुद्ध स्थितीत ओपून राहल्यावर तिसऱ्या दिवशी जागे झाले तेव्हा त्यांना ते कोठे आहेत व तेथे कसे आले हे कळले नाही. परंतु हळू हळू त्या पोरीने सर्वांना फसविल्याचे त्यांच्या लक्षात आले. अंगावर चट्टी व बनियननिवाय दुसरे कपडे नव्हते. म्हणून त्यांना बाहेर पडण्यातदेखील गरम वाटली. परंतु त्या शिवाय दुसरा उपायच नव्हता. माना झाली घाकून सर्व गल्लीत फिरले.

(चालू)

साहसी थोडा

धरणीकोट येथे दूरवर्मा नावाचा एक कुर्मी क्षत्रियवंशी मनुष्य रहात असे. त्याला एक सुंदर मुलगी होती. तिचे नाव मालिनी असे होते. मालिनी रूप श्रवण्याबरोबर एका मोठ्या दोळतीला दारसदार पण होती. म्हणून तिच्याशी लग्नाची इच्छा असणारे अनेक तरुण होते. परंतु त्यांच्यापैकी एकाही मिळाले नाही. कारण, एकाद्या शूर साहसी थोड्याबरोबरच आपल्या मुलीचे लग्न करून घ्यावे शूरवर्माने ठरविले होते.

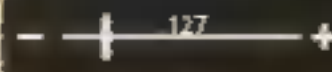
धरणीकोट येथेच कीर्तिसिंह नावाचा एक सुंदर तरुण युवक रहात असे. त्याच्या वाडवडिलांनी मोठमोठ्या लढाया लढून सत्ता गाजविली होती. परंतु कीर्तिसिंह जन्मण्यापूर्वीच त्या घराण्याचे सर्व वैभव नाहीसे झाले होते. कीर्तिसिंहाच्या मालकीचा

उरला होता तो फक्त एक घोडा व एक तलवार. म्हणून तो सैन्यात एक सामान्य सैनिक म्हणून नोकरी करीत असे. तो महापराक्रमी व शूर होता. पण त्याला आपले शौर्य व साहस दाखविण्यास कधी संधीच मिळाली नाही.

एक दिवशी कीर्तिसिंह दूरवर प्रवास करून घरी परत येत होता. गावाबाहेर दूरवर्माचा वाडा पाहून त्याने आपला घोडा थांबविला. त्याला फार तहान लागली होती. त्याला व त्याच्या थोड्याला प्यायला पाणी मिळेल या आशेने तो त्या वाड्याजवळ आला.

वाड्यासमोर एक सुंदर उद्यान होते. मध्यभागी एक सुंदर कुंड होते व त्यात कमळे उमललेली होती. काठावर मालिनी बसली होती. कोणी येत असल्याचा आवाज ऐकून तिने बळून पाहिले आणि “कोण

त्या प्रमाणे नोकर कीर्तिसिंहाला पाणी प्यायला देऊन घोड्याला पाणी पाज्याला घेऊन गेला.

पाणी प्याल्यावर कीर्तिसिंहाला हुशारी वाटली. त्याने चारीवाजूला एकदा पाहून मालिनीला विचारले—“ही वाग किती सुंदर आहे, ~~आता~~ अशा उदास का?”

मालिनी आपल्या मनाची ~~कधी~~ सांगावयाची ~~ता~~ विचाराने निराश्यासूचक स्मित करून म्हणाली—“मी उदास का विचारता? आपापले नजोब, आपली काम? जगात कोठे अर्जुन किंवा भीम आहे का जांबई करून घ्यायला माझे बाबा शोधत आहेत. आपली काम?”

“मग आमच्या सारख्या सामान्य सैनिकाने अशी महत्वाकांक्षा करणे म्हणजे भ्रूक्षेण्याच ठरेल. आपल्या वंशाचा व उच्चकुळाचा अभिमान असल्या तरी उपयोग काय? आता माझ्याजवळ उरली आहे ती ही एक तलवार आणि हा घोडा. आपला पराक्रम दाखवायला संधी तरी कोटून मिळणार? कारण, मी आहे वाज सामान्य सैनिक!” कीर्तिसिंह म्हणाला.

“तुमच्या सारख्या शूर पुरुषांबरोबर गरीबीत भंडार करायला कोणती ही स्त्री

आतदाने तयार होईल. पण वडिलांना ते पटले पाहिजे!” मालिनी म्हणाली.

दोघे बोलतच होते, नोकर घोड्याला पाणी पाजून घेऊन आला. “आता या तुम्ही, परतचा पुरुषाची बोललेले, वडिलांना आवडत नाही.” मालिनी म्हणाली.

कीर्तिसिंह आपल्या घोड्यावर बसून चरी परतचा किती प्रयत्न केला तरी तो मालिनीला विमल बळका नाही. मालिनी स्वतःच तव्हली. तिच्या मनात आले असले तरी त्याच्याशी तिला विवाह करून घेणे शक्य नव्हते. कीर्तिसिंहाला हे कळत होते व तो त्याच विचारात निराश होऊन रानाचमनात हिंडत असे.

एकदा तो असाच डोंगरात फिरत असता त्याला एका जागी एक झोपडी दिसली. त्या झोपडीच्या समोर एक म्हातारी उभी होती. तिने कीर्तिसिंहाचा उदास चेहरा पाहून त्याला त्याचे कारण विचारले.

त्या म्हातारीला सर्व सांगून टाकावे, असे कीर्तिसिंहाला वाटले आणि त्याने सांगून पण टाकले. सर्व ऐकून घेऊन म्हातारी झोपडीत गेली आणि डवी घेऊन बाहेर येऊन म्हणाली— “या डवीत एक लहानशी बळी आहे. ही जमिनीवर पडली तर एक मोठा साप होईल.

तू त्याला डार केलेस तब तुला एक शूर साहसी योद्धा म्हणून सर्व ओळखू लागतील. प्रयत्न करून पहा, तुला त्यात यश येईल व तुम्ही द्रच्छापण पुरी होईल.” असे सांगून म्हातारीने ती डवी कीर्तिसिंहाला दिली.

दुसऱ्या दिवशी कीर्तिसिंह ती डवी आपल्या अंगरुम्यात काळजीपूर्वक ठेवून देऊन शूरवर्म्याच्या चरी गेला. शूरवर्म्याने ~~आता~~ येण्याचे कारण विचारले.

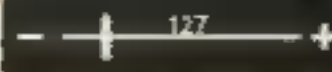
तो म्हणाला—“एका कुलीन क्षत्रिय वंशात माझा जन्म झाला आहे. माझ्या बाडवडिलांनी मोठमोठ्या लढाया लढून राज्य मिळविले आणि घालविले. म्हणून

आपण, काम पाहिजे आपल्याला?” ~~आता~~ विचारले.

मालिनीचे रूप पाहून कीर्तिसिंह चकितच झाला. मालिनी पण कीर्तिसिंहाचे सौंदर्य पाहून आश्चर्य चकित झाली होती.

“मी फार दुःखन येतो आहे. मला ~~आ~~ माझ्या घोड्याला तहान लागली आहे. आम्हांला प्यायला पाणी मिळेल का?” कीर्तिसिंहाने विचारले.

मालिनीने टाळी वाजविल्याबरोबर एक नोकर आला. त्याला तिने प्यायला पाणी घेऊन यायला सांगितले आणि म्हणाली— “घोड्याला पण पाणी पाजून घेऊन ये.”

जाण मी एक सामान्य सैनिक म्हणून आपल्या पदरी काम करीत आहे. तरी आपल्या मुलीशी लग्न करण्याच्या विचाराने मी आपणांकडे त्याविषयी बोलण्यासाठी- जालो आहे." कीर्तिसिंह म्हणाला.

शूरवर्मा कीर्तिसिंहाकडे लक्षपूर्वक पाहून त्याला म्हणाला—"इतर सर्व गोष्टी मागाहून पाहू. प्रथम तू, कोणकोणती साहसाची कामे केलीस ती सांग."

"मी एक सामान्य सैनिक आहे. एक दोन लहानसहान युद्धात भाग घ्यायला मला संधी मिळाली आहे. पण मोठ्या लढाईत भाग घेण्याची व शौर्य पराक्रम गाजविण्याची

संधी मला अद्याप मिळालेली नाही. तरी तशी संधी मिळाल्यास मी आपल्या शौर्य व साहसाचा परिचय देऊ शकेन." कीर्तिसिंह म्हणाला.

"तरमग काहीतरी असामान्य साहसाची कामगिरी दाखवित्यावर तू माझ्याकडे ये." शूरवर्म्याने त्याला या कठोर स्वरात उत्तर देऊन निरोप दिला.

कीर्तिसिंह मान खाली करून निराश मनाने बाहेर गेला. बाहेर आल्याबरोबर त्याने डवी काढून अळी जमिनीवर टाकली. दुसऱ्या क्षणाकडे बाहेरून मोठा आरडा ओरडा ऐकू आला तेव्हा शूरवर्मा बाहेर आला. एक भयंकर मोठा साप फुल्लार सोडून सर्वांना जणूकाही गिळण्यासाठी फडा वर करून उभा होता.

"अरे पाहतात उभे काय करता? ठार करा त्या सापाला!" शूरवर्मा ओरडून म्हणाला. परंतु कोणी जम्याचा हुल्ला देखील नाही, उलट सर्व दूर दूर पळाले.

"महाराज! या सापाला काय करणे सोपे नाही." सर्व हात जोडून म्हणाले.

"धांदा, मागे व्हा! मी त्या सापाचा समाचार घेतो." असे म्हणत कीर्तिसिंह म्यानेतून तळवार उपसून त्या सापावर

धावला. साप आपल्या शेपटीने कीर्तिसिंहाला पकडून आवळण्याचा प्रयत्न करू लागला. परंतु कीर्तिसिंह त्याची शेपटी व डोंके छाटून टाकण्याचा प्रयत्न करू लागला. साप चपळाईने स्वतःचा वचाव करून कीर्तिसिंहावर धावून येऊ लागला.

अशातच कीर्तिसिंह व सापाचे डंड सुरू झाले. सापाने आपल्या चपळाईची शिकस्त करून कीर्तिसिंहाला तोंडाने किवा शेपटीने धरण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. परंतु कीर्तिसिंहाने तितक्याच चातुर्याने सापाने सर्व प्रयत्न निष्फळ केले. शेवटी कीर्तिसिंह सापाची शेवटी छावण्यात यशस्वी झाला आणि त्यानंतर त्याने सापावर तलवारीचे सपासप वार करून त्या सापाची गुमी उतरविली आणि एक मर्मी वार करून, सापाची मुंडी छाटून टाकली.

ते भयंकर युद्ध दुरून पाहणाऱ्यांच्या अगोवा घामच मुटला. शूरवर्मा कीर्ति-

सिंहाचा पराक्रम पाहून खूप झाला. त्याने जवळ जाऊन त्याची पाठ थोपटली आणि म्हणाला—"साबास! सरोवरच शूर साहसी आहेस."

त्यानंतर शूरवर्म्याने कीर्तिसिंहाच्या स्नानादीची व्यवस्था करण्यास सांगून राज-पुरोहितांकडे निरोप पाठविला.

त्यानंतर माळिनी व कीर्तिसिंह यांचा विवाह थाटामाटाने वार पडला. काही दिवसांनी कीर्तिसिंह ती डवी व एक पिशवी घेऊन त्या डोंगराळ प्रदेशात गेला. तेथे त्या म्हातारीला भेटून तिचे आभार मानले आणि तिच्या पिशवी व डवी देत म्हणाला—"आजी! तुमची डवी व ही तुमच्या प्रेमाची खूण म्हणून पिशवी ठेवून घ्या."

म्हातारीने पिशवीत काय आहे पाहिले. सैन्याची नाणी होती आणि डवीत अळी होती. तिने कीर्तिसिंहाला आशीर्वाद देऊन निरोप दिला.

एका गावी एक श्रीमंत मनुष्य मोठ्या भावड्या लोकांना फसवून पैसे मिळविण्याचा यत्न करीत असे. त्याच गावी एक लबाड मनुष्य श्रीमंत लोकांना फसवून पोट भरण्याचा यत्न करीत असे. एकदा त्याने त्या श्रीमंत माणसाना फसविण्याचे ठरविले. त्याने एक रागिना त्या श्रीमंत गृहस्थाकडे गहाण ठेवून पंधरा रुपये घेऊन गेला. चार दिवसांनंतर त्या श्रीमंताला रुपये परत देऊन म्हणाला—“आपल्याला बिना कारण कष्ट दिला. आपल्या कडून नेलेल्या रुपयांची गरजच पडली नाही.” श्रीमंताने रुपये मोडून पाहिले, एकमेवोस होते.

“व्याजाचे दीस रुपये दिलेस? मी लोभी जाहे का?” श्रीमंताने विचारले.
“नाही, मी तुमचे रुपयेच तुम्हाला दिले. त्यांना मुले झाली!” तो लबाड मनुष्य म्हणाला. श्रीमंत मनुष्याने रुपये ठेवून घेऊन गहाण ठेवलेला रागिना परत केला.

आणखी काही दिवस लोटले. लबाड माणसाने मुलीने लग्न असल्याचे सांगून श्रीमंताकडून एक हजार रुपये मागून घेतले आणि चार महिन्यांनी लग्न करण्याचे वचन दिले. त्या श्रीमंत मनुष्याने त्याला जास्त विभारपूस केल्याशिवाय एक हजार रुपये दिले.

चार महिने होऊन गेले, पणही महिला पण लोटली. तेव्हा त्या श्रीमंत माणसाने लबाड माणसाना बोलावून रुपये परत घ्यावा सांगितले. तेव्हा तो कोणी अवलंबा नाडेवाईक भेल्यासारखा दुःख प्रकट करीत म्हणाला—“माजक! काय सांगू? माझ्या मुलीने लग्न झाल्याच्या आधीच आपले सर्व रुपये मरून गेले हो! मी त्यांची अन्वेषणी केला आणि आता मुलीने लग्न करायच्याचे प्रश्न आहे.”

श्रीमंत मनुष्य रागाने म्हणाला—“रुपये मरून गेले? ही काय नवाडी?”

“माजक! ज्या रुपयांना मुले होतात ते मरतात पण! पाहिले तर कोणाला विचारून घ्या!” लबाड मनुष्य म्हणाला.

औरसा

फार प्राचीन काळातील गोष्ट आहे. एक लहानशा गावी वांग नावाचा एक तरुण जन्मला असे. सर्व गावकरी मोठेभावडे होते. सर्वात जास्त भोळा होता तो वांगच. एकदा वांग एका काळातील कोळसे घालून शहरात जायला निघाला. वांग पूर्वी त्या शहरात कधी गेला नव्हता.

वांगची बायको गावाच्या टोकापर्यंत नवऱ्याला पोचवायला आली आणि त्याला निरोप देऊन म्हणाली—“बा, लवकर परत या! बरोबर बरकत घेऊन येऊन या, परत येताना माझ्यासाठी एक कंगवा घेऊन या.”

“कंगवा?” वांगने आश्चर्य व्यक्त होऊन विचारले. त्याने त्या पूर्वी कंगवा हा शब्द ऐकला नव्हता. त्या काळात चीन देशातल्या स्त्रिया लाकडी फण्या आपल्या केसात बांधून ठेवीत असत. त्या फण्या विळ्यासारख्या वाकड्या असत.

“टोक असा असतो कंगवा असे सांगून आकाशात चंद्राची पुसट कोर दिसत होती तिने ती वांगला दाखविली. कित्येक दिवसांनी वांग शहरात येऊन पोचला. कोळशांची किंमत त्याला बरी मिळाली.

त्या दिवशी संध्याकाळी तो शहरातल्या गर्दीतून चालत असता त्याला बायकोने काही तरी आणायला सांगितल्याचे आठवले. त्या वस्तूचे नाव त्याला आठवले नाही. तशी वस्तु आकाशात दिसेल असे समजून त्याने आकाशाकडे पाहिले. तेथे त्याला पूर्ण चंद्र दिसला. तो कोणती तरी गोल वस्तु बायकोला हवी असेल असे समजून एका दुकानात एक गोल वस्तु दिसली ती घेण्यासाठी दुकानात गेला. ती वस्तु घेऊन तो घरी परतला.

परत येते वेळी मुद्दा वांगला बरेच दिवस वाटेत लागले. त्याने शहरात विकत